

IEVA
ŠENAVIČIENĖ

DVASININKIJA IR LIETUVYBĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

IEVA
ŠENAVIČIENĖ

DVASININKIJA
IR
LIETUVYBĖ

KATALIKŲ BAŽNYČIOS
ATSINAUJINIMAS
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE
XIX A. 5–7-AJAME DEŠIMTMETYJE

VILNIUS

LI
LEIDYKLA

2 0 0 5

UDK 23/28(474.5)(091)
Še47

Knygos leidybą parėmė:

Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija

Valstybinė lietuvių kalbos komisija
pagal „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir
ugdymo 1996–2005 metų programą“

Recenzentai

dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ
prof. habil. dr. ALBERTAS ROSINAS
prof. habil. dr. ANTANAS TYLA

ISBN 9986-780-74-8

© Ieva Šenavičienė, 2005
© Lietuvos istorijos institutas, 2005

Skiriu Aistei ir Vytautui

TURINYS

ĮVADAS	9
ISTORIOGRAFIJA IR ŠALTINIAI	15
KATALIKŲ BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMO XIX A. VIDURYJE	
PRIELAIDOS	31
Bažnyčios teisinė, ekonominė ir religinė padėtis	33
Rusų kultūros ir ideologijos skverbimasis	42
Lietuvių kalba katalikybėje ir jos plėtimo pradžia	65
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS SEMINARIJA IR LIETUVIŲ KALBA	83
Lietuviškos homiletikos įvedimas	83
Bibliotekos atnaujinimas. Lietuviškos knygos	102
Klierikų kontingento liaudiškėjimas	138
Mažosios seminarijos projektas	167
Lietuviška klierikų veikla	177
Seminarijos absolventai ir lietuvybė	203

DVASININKIJA IR LIAUDIES SAJŪDŽIAI	213
Blaivybės sąjūdis	213
Katalikybės gynimo sąjūdis	240
IŠVADOS	263
PRIEDAI	269
Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1869 m. klierikų sąrašas	269
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	399
SANTRUMPOS	420
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	421
Duchowienstwo i litewskość: odnowa Kościoła Katolickiego w diecezji Żmudzkiej w latach 40-tych – 60-tych XIX w. (Streszczenie)	437
The Clergy and the Lithuanian Language: The Renewal of the Catholic Church in the Diocese of Samogitia Between the 1840s and 1860s (Summary)	457

I V A D A S

Lietuvos specifinis regionas Žemaitija moderniosios lietuvių tautos istorijoje yra ryškus tautinio atgimimo židinys, todėl jam nestokojama tyrėjų dėmesio. Kaip tik čia pirmiausia buvo prabilta apie lietuvių kalbą kaip kultūros, tautos vertybę. Šioje knygoje atskleidžiama lietuvių kalbos (lietuvių kalbos) katalikybėje esmė, pasitelkus požiūrį, kuris iki šiol nebuvo taikytas istoriografijoje: religinio gyvenimo pakilimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje ir lietuvių katalikybėje analizuojama kaip sudėtinė Vakarų Europos Katalikų bažnyčios atsinaujinimo dalis.

XIX a. 2-ajame dešimtmetyje Vakarų Europoje suaktyvėjo katalikiškasis gyvenimas. Po napoleonmečio ir Vienos kongreso (1814–1815) prasidėjusi Katalikų bažnyčios restauracija ir grįžimas prie teisėto valdymo principų sustiprino popiežiaus autoritetą, antra vertus, paskatino Apaštalo Sosto ir valstybės bendradarbiavimą lygybės principu. Už popiežiaus institucijos ribų Katalikų bažnyčios atsinaujinimą

sukėlė Bažnyčios vidinės galios, kurias pažadino romantizmas, suduodamas lemiamą smūgį Švietimo idėjoms, taip pat tolydžio ryškėjančios ultramontanizmo tendencijos. Bažnyčia siekė reabilituoti ir apginti krikščionybę, išsilaisvinti iš valstybės gniaužtų, atgaivinti religinį gyvenimą, parodyti didelius Bažnyčios nuopelnus kultūrai ir suderinti kultūrą su religija. Ji ieškojo efektyvesnių būdų religijai skleisti keičiantis visuomenės politinei, socialinei-ekonominei situacijai, pritaikant katalikybę prie liberalėjančios bei demokratėjančios pasaulio visuomenės.

Įvairiose šalyse Katalikų bažnyčios atsinaujinimas vyko skirtingai ir nevienodai sparčiai. Rusijos imperijoje, kurioje jos padėtis buvo specifinė ir komplikauta, jis prasidėjo po 1830–1831 m. sukilimo ir teigė katalikybės pirmenybę prieš stačiatikybę, ypač teologijoje, kultūroje ir krikščioniškajame švietime, skatino dvasininkijos profesinį ir intelektualinį tobulėjimą, be to, reiškėsi naujomis ganytojiško darbo priemonėmis bei formomis, atgaivinusiomis ir suaktyvinusiomis sakramentinių gyvenimą ir bažnytinę liturgiją.

Knygoje keliama mintis, kad Žemaičių vyskupijoje XIX a. viduryje Katalikų bažnyčios atsinaujinimą rodė pastoracinės veiklos aktyvėjimas, susijęs su religine švietėjiška dvasininkijos veikla, siekusia stiprinti katalikybę valstietijoje vartojant liaudies kalbą (lietuvių kalbą, o nuo 6-ojo dešimtmečio, prie vyskupijos prijungus Kuršo gubernijos parapijas, ir latvių kalbą) religijai skleisti.

Vis plačiau vartojant lietuvių kalbą katalikybės reikmėms, prasidėjo Katalikų bažnyčios lituanizacija. Nuo XIX a. 5-ojo dešimtmečio Žemaičių vyskupijoje lietuvių kalba išitvirtino pastoraciniame darbe. Lietuviškai vyko ne tik pridėtinės pamaldos, bet ir religinis pradinis liaudies švietimas, moralinis ugdymas ir valstietijos visuomeninės elgsenos reguliavimas krikščioniškųjų vertybių dvasia. Pradėta gausiai leisti religinę-moralinę literatūrą liaudžiai. Stiprėjanti katalikybės ir lietuviybės sąsaja sustiprino lietuvių kalbos skverbimąsi ir į bajoriškąją kultūrą. Bažnyčiai buvo svarbu, kad aukštesnieji visuomenės sluoksniai suprastų lietuvių kalbos vartojimo naudą religijai, ją toleruotų, o

dvasininkija įstengtų ja bendrauti su ganomaisiais. Imta leisti konfesinei inteligentijai, apsišvietusiems katalikams lietuviška pamokslų, kitokia pastoracinė, hagiografinė, mistinė-asketinė literatūra, pasakojimai apie vyskupijos, Bažnyčios istoriją. Lituaniuota katalikybė taip pat paskatino dalį to meto dvasininkijos raštijos, atstovavusios tiesiogiai su religija nesusijusiai lietuvių kultūrai lietuvių kalba (lingvistikai, poezijai).

Katalikų bažnyčios poreikių paskatintas dvasininkijos darbas, susijęs su lietuvių kalba, lietuviška raštija, iki šiol istoriografijoje buvo priskiriamas lietuvių etninės kultūros puoselėtojams, arba etnokultūrininkams, kurie irgi vartojo lietuvių kalbą ir kurių veikla istoriografijoje vadinama lietuvių etnokultūriniu, arba lietuvybės puoselėjimo, sąjūdžiu. Negalima neigti, kad etnokultūrininkų idėjos veikė kai kuriuos dvasininkus, tačiau negalima nepaisyti ir to, kad XIX a. viduryje dvasininkija lietuviškai veiklai jau turėjo kitą svarų motyvą. Kad etnokultūrininkų lietuvybės tikslai, mastas, poveikio liaudžiai galimybės skyrėsi nuo katalikybės poreikių sukeltos lietuvybės galimybių, rodo šių parametrų lyginimas.

Etnokultūrininkų veiklos ištakos siekia XIX a. pradžią, kada lietuvių kalbai dėmesį ėmė rodyti Lietuvos bajorija. Po Rusijos okupacijos ieškodama dvasinės atramos svetimoje kultūrinėje terpėje, ji atsigrėžė į savo istorines ištakas. Šios bajorijos dėmesį lietuviškiems dalykams dar skatino iš Vakarų plitęs romantizmas ir lyginamoji kalbotyra, paskelbusi lietuvių kalbą seniausia gyvąja indoeuropiečių kalba, turinčia ypatingą vertę mokslui. Atsirado bajorų, kurie suskato aukštinti senosios Lietuvos praeitį, įrodinėti lietuvių kalbos vertę, savo individualybę reiškė lietuviškais raštais. Europoje toliau vykstant kultūrinei integracijai, sklindant Johanno Gottfriedo Herderio „tautos dvasios“ idėjoms, prasidėjus lenkų atgimimui ir bręstant socialinėms reformoms, prie lietuvybės puoselėtojų bajorijos atstovų prisidėjo nemažai iš valstiečių kilusios inteligentijos. Dėl to keitėsi etnokultūrinės saviraiškos turinys. Simono Daukanto veiklos metais (maždaug nuo XIX a. 2-ojo dešimtmečio pabaigos – 3-iojo dešimtmečio pradžios iki

7-ojo dešimtmečio vidurio), šalia Lietuvos praeities ir kalbos aukštinimo, lietuvių etninės kultūros puoselėtojai jau stengėsi ugdyti naujo tipo, istoriniu ir etniniu požiūriu savitą Lietuvos kultūrą įtraukdami į ją valstiečių kultūros vertybes, taip pat sudaryti galimybes valstiečiams šviestis¹.

Tačiau sustokime ties savitos lietuvių kultūros ugdymo, valstietijos švietimo iniciatyvų apytakos sfera. Lietuvių etnokultūrininkų istoriniai, lituanistiniai raštai buvo skirti išprususiam skaitytojui ir aktyvino visų pirma bajorijos tautinio tapatumo konfliktą. Dialogo tarp jų ir liaudies tuo metu dar negalėjo būti, nes juos skyrė didelė socialinė ir kultūrinė distancija. Pastangos įtraukti liaudį į civilizacijos procesą irgi iš tikrųjų buvo pastangos paveikti aukštesniuosius visuomenės sluoksnius, kad jie leistų įgyvendinti lietuviškas švietėjiškas iniciatyvas (įteisinti parapines mokyklas, leisti laikraščius liaudžiai ir pan.). Antra vertus, etnokultūrininkų švietėjų parengti elementoriai, ūkinės, didaktinės ir kitokios knygelės liaudžiai (svarbiausi rengėjai – S. Daukantas, Simonas Stanevičius (*Staniewicz*), Kajetonas Rokas Nezabitauskis (*Niezabitoski*), Mikalojus Akelaitis (*Akielewicz*)), ypač Lauryno Ivinskio (*Iwiński*) kalendoriai nemažai prisidėjo prie valstiečių švietimo, tačiau (išskyrus gal tik literatūrą mokykloms) praktiškai taip pat buvo įkandami tik prasilavinusiam skaitytojui. S. Daukanto laikotarpio lietuvių etninės kultūros puoselėtojai neturėjo institucinio mechanizmo *mokyt*i šias knygas skaityti ir suvokti jų turinį².

Visai kitokias galimybes veikti valstietijos gyvenseną turėjo dvasininkija, nes dirbdama ganytojišką darbą galėjo ir baudžiosios sąlygomis tiesiogiai bendrauti su liaudimi. Stiprindami valstiečių religingumą ir krikščionišką moralę, dvasininkai lietuvių kalba su jais kalbėjo ir bažnyčioje, ir mokykloje. Ne tik rengė liaudžiai lietuviškus skaiti-

¹ A. Tyla, Kas atmirė atgimimo metu?, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos* (toliau – *LAIS*), t. 1, Vilnius, 1990, p. 143–145; A. Kulakauskas, Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą, ten pat, p. 137–139.

² Išimtis 1859–1863 m. veikusi grafo I. Oginskio lietuviška pradinė Rietavo agronomijos mokykla, kurioje kasmet mokėsi iki 20 valstiečių ir smulkiųjų bajorų vaikų.

nus, bet ir steigdami mokyklas sudarė valstiečiams sąlygas išmokti skaityti ir rašyti³, ne tik propagavo blaivų gyvenimo būdą, bet ir patys steigė blaivybės brolijas, ne tik pasisakė prieš žemvaldžių savivalę, bet ir naudojosi savo įtaka ginant valstiečius. Dvasininkijos pastangos stiprinti religingumą XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje suvaidino didžiausią vaidmenį keliant valstietijos dvasinę ir materialinę gerovę.

Religinė švietėjiška dvasininkijos veikla, panaudojant liaudies kalbą, buvo efektyvesnė dar ir todėl, kad joje dalyvavo dauguma vyskupijos konfesinės inteligentijos, taigi keli šimtai dvasininkų, nesvarbu, ar jie save laikė lietuviais, ar lenkais. Nematyta, kad lituanizuota katalikybė keltų grėsmę dvasininko saviteigai, paremtai lenkiškąją kultūrine ir tautine tapatybe. Ji tik laikyta veiksminga profesine priemone valstietijos atžvilgiu. Tokio pobūdžio dėmesys liaudies kalbai bajoriškosios visuomenės buvo suprastas, taigi tolerantiškai priimtas.

Matome, jog lietuvių etninės kultūros puoselėtojų tikslai, poveikio sritys, mastas skiriasi nuo Bažnyčios atsinaujinimo paskatintos lietuviškosios veiklos, tad šiuos procesus reikėtų atskirti. Tuomet išnyktų lenkų kultūrai atstovavusių kunigų ir lietuviškos jų kūrybos paradoksalmumas, skatinęs daryti prielaidas apie paslėptą tautiškumą, ir būtų galima kalbėti apie skirtingus vienodų lietuviškųjų iniciatyvų tikslus. Išvengiama nesusipratimo, kada, priskyrus visus lietuviybės nuopelnus vien lietuvių etnokultūrininkams, jau XIX a. viduryje pradedama atrasti tautinio lietuvių judėjimo elementų (tuo tarpu toks judėjimas būdingas tik XIX a. pabaigai).

Principinis etnokultūrininkų ir katalikybės ugdytojų lietuviškos veiklos atskyrimas nereiškia, kad nebūta jų interesų sąlyčio. Dvi idėjiškai skirtingos grupės, kurias siejo lietuvių kalba, įgyvendindamos lietuviškąsias iniciatyvas, neretai gana sėkmingai bendradarbiavo.

³ Dvasininkijos vaidmenį šviečiant liaudį yra pabrėžęs A. Baranauskas. Jis rašė, kad ne lietuvių etnokultūrininkų dėka, o „dėl kitų priežasčių lietuvių tarpe kilo judėjimas mokytis rašto ir skaityti religinio bei moralinio turinio knygas“ (A. Baranausko laiškas laikraščio „Kraja“ redakcijai, 1883 05, *Literatūra ir kalba*, t. 19, Vilnius, 1986, p. 251–253; V. Biržiška, A. Baranausko laiškas „Aušros“ redakcijai, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 148–150).

Naudojantis istoriniu, loginės ir matematinės statistikos metodais knygoje gilinamasi į liaudies kalbos katalikybėje reiškinį XIX a. viduryje. Aiškinamasi, kas paskatino Katalikų bažnyčią atsinaujinti Rusijos imperijoje: tiriama jos bendra teisinė, ekonominė, religinė situacija XIX a. viduryje, lietuvių kalbos vartojimas Žemaičių vyskupijoje ir tai, kas skatino jos vartojimą.

Lietuvių kalbos vartojimo ir lietuviškumo stiprėjimo dvasininkijoje požymiai vertinti analizuojant Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1869 m. klierikų rengimo specifiką, kontingento sudėtį, klierikų veiklą.

Tyrimų chronologija yra 1845–1869 metai. 1845 metai sutampa su Žemaičių vyskupijos valdytojo (1844–1850) Jono Krizostomo Gintilos (*Gintyllo*, 1788–1857) ir Žemaičių vyskupijos seminarijos rektoriaus (1845–1850), Žemaičių vyskupo (1850–1875) Motiejaus Valančiaus (*Wolonczewski*, 1801–1875) valdymo metais ir seminarijos reforma. Tiriant seminariją, pagrindinis dėmesys telktas į 1845–1865 m., kai toji įstaiga veikė Varniuose ir buvo Varnių kultūros židinio dalis. 1864 m. valdžiai suvaržius priėmimą į seminariją ir 1865 m. pabaigoje ją iškelus į Kauną, jos veikla nuslopo (nuo 1867 m. seminarija praktiškai neveikė) ir suaktyvėjo tik 1870 m. rudenį (jau beveik 8-ajame dešimtmetyje).

Knygoje taip pat analizuojami su atsinaujinusia Žemaičių vyskupijos dvasininkija susiję liaudies sąjūdžiai. Naujoviškai apmąstomas dvasininkijos vaidmuo 1858–1862 m. blaivybės ir 1865 m. katalikybės gynimo sąjūdžiuose, aiškinama jų esmė, religinės švietėjiškos veiklos poveikis valstietijos kaip etnos konsolidacijai.

Pristatydama knygą skaitytojui, autorė nuoširdžiai dėkoja Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikui profesoriui habilituotam daktarui Antanui Tylai ir daktarei Zitai Medišauskienei už palaikymą ir vertingas pastabas ją rengiant, taip pat visiems kolegoms, negailėjusiems savo konsultacijų.

ISTORIOGRAFIJA IR ŠALTINIAI

XIX a. viduryje Žemaičių vyskupijoje stiprėjo Bažnyčios sąsaja su lietuvių kalba. Tokio reiškinių priežastys siejamos su Žemaičių vyskupu M. Valančiumi. Ganytojo pozicija turėjo įtakos ne tik Bažnyčios, bet ir visuomenės raidai, tad apeinant M. Valančių neįmanoma kalbėti apie Katalikų bažnyčios atsinaujinimą, dvasininkijos pokyčius, lietuvių kalbą, liaudies sąjūdžius. Kita vertus, istoriografijoje esama M. Valančiaus lietuviybės intencijų aiškinimų, besiskiriančių tuo, kas iškeliamą kaip vyskupo lietuviybės pagrindas: jo tautišku- mas ar religijos poreikiai.

Pagrindinės XIX a. trečiojo ketvirčio M. Valančiaus katalikiškos ir lietuviškos veiklos sritys 1875 m. buvo apibrėžtos amžininko ir bendražygio Jeronimo Račkauskio (*Raczkowski*) lenkiškai paskelbtame vyskupo nekrologe (1901 m. perspausdintas lietuvių kalba)¹.

¹ H. Raczkowski, Žyciorys biskupa Macieja Wołonczewskiego, *Przegląd Kato-licki*, 1875, nr 35–37; J. Račkauskis, Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus, *Tėvynės sargas*, 1901, Nr. 2/3 B, p. 5–19.

1922 m. pasirodė Vaclovo Biržiškos atlikti M. Valančiaus 7-ojo dešimtmečio lietuviškų religinių knygelių tyrinėjimai, kuriuose vyskupui priskirta pirmosios lietuvių politinės programos autorystė². Tačiau svarbiausias darbas, padėjęs pamatą M. Valančiaus ir jo laikotarpio vertinimui, iškėlęs pagrindinius sociologinius kriterijus M. Valančiaus biografijai tirti ir apibrėžęs šio pobūdžio leidinių teminį struktūrinį branduolį, buvo 1922 m. išleista Žemaičių vyskupijos kurijos, Kauno gubernatoriaus kanceliarijos archyvais paremta Antano Alekno monografija „Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius“³. Joje autorius vaizdavo M. Valančių kaip uolų kataliką, pavyzdinę ganytoją, liaudies švietėją, blaivintoją, drauge ir dvasininkijos ugdytoją, Katalikų bažnyčios gynėją, kovotoją su Bažnyčiai žalinga rusų valdžios politika. Apibūdino ir kitas įvairias M. Valančiaus veiklos sritis: lietuvišką raštiją, santykius su bajorų politiniu judėjimu, blaivybės sąjūdį. A. Alekno pradėtą piešti M. Valančiaus kaip blaivybės iniciatoriaus bei vadovo paveikslą 1935 m. baigė ir įrėmino išsami Kazimiero Gečio (*Gieczys*) studija⁴.

M. Valančiaus kaip idealaus vyskupo ir ganytojo įvaizdį, suformuotą A. Alekno ir K. Gečio, lietuviškumo tema papildė Juozapo Stakausko darbai, išryškinę vyskupo vaidmenį didinant valstiečių tautinį kultūrinį potencialą ir apibrėžę pagrindinius jo lietuviškumo kriterijus: ryšiai su kitais lietuviška veikla pasižymėjusiais žmonėmis, literatūrinis lietuviškas palikimas, rūpinimasis liaudies moralės, švietimo gerinimu (blaivybė, ganytojiški laišakai, knygelės, laikraščio liudžiai projektas), 1863 m. sukilimo nepalaikymas, pastangos įvesti po sukilimo lietuvių kalbą į mokyklas, lietuvių kalba susirašinėjimas su kunigais po sukilimo, amžininkų liudijimai⁵.

² V. Biržiška, Lietuvių politinės brošiūros 60-ųjų metų gale, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 3/6, p. 406–415.

³ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda, 1922; 2 leid., Čikaga, 1975.

⁴ K. Gieczys, *Bractwa trzeźwości w diecezji Żmudzkiej w latach 1858–1864*, Wilno, 1935.

⁵ J. Stakauskas, Valančiaus laikų lietuviškas darbas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius, 2003, p. 82–130; J. Stakauskas, Valančiaus lietuvių klausimas (atsakymas p. prof. Vacl. Biržiškai), ten pat, p. 332–360.

Pastarieji tyrėjai XIX a. vidurio lietuvių inteligentų lietuviškąją veiklą kildino iš jų tautiškumo. Lietuvybė katalikybėje, anot A. Alekno, K. Gečio, J. Stakausko, buvo reiškinys, kurį paskatino M. Valančiaus tautiškumas, siekis tenkinti tautinius ir kultūrinius poreikius to etnosocialinio sluoksnio, iš kurio pats buvo kilęs. Šie autoriai pradėjo tautinę katalikiškąją jo ganytojišką, visuomeninės veiklos interpretavimo tradiciją.

Tautiškasis M. Valančiaus įvaizdis kai kuriems mokslininkams kėlė abejonių. Ir ne tik dėl to, kad dvasininkas buvo iškeltas šalia žymiausių lietuvių tautinio atgimimo asmenybių, bet ir todėl, kad tam prieštaravo XIX a. vidurio visuomenės specifika. Lietuviškai kalbėjo tik prastuomenė, o privilegijuotieji visuomenės sluoksniai, kunigija laikėsi bajoriškosios kultūros. Katalikų bažnyčia, skiepydama religingumą, vadovavosi universalizmo principais, todėl buvo sunku suvokti, kodėl M. Valančius, visos vyskupijos Bažnyčios vadovas, atvirai protegavo lietuviybę, kaip jam pavyko į tai įtraukti dvasininkiją ir kaip bajorų visuomenė tokią veiklą toleravo. Taip pat pastebėta, kad, be lietuviybės, vyskupijoje tuo pat metu stiprinta latvybė. Todėl pradėta ieškoti pragmatiškesnių lietuviybės reiškinio priežasčių.

Augustinas Janulaitis ir V. Biržiška, kitais aspektais tyrinėję XIX a. ir rėmęsi A. Alekno nenaudotais Žemaičių vyskupijos kurijos archyvo dokumentais, iškėlė mintį, kad M. Valančiaus lietuviybę katalikybėje visų pirma galėjo lemti ne jo asmeniniai tautiniai sentimentai, bet religijos poreikiai, todėl jo veiklą reikėtų vertinti atsižvelgiant į to laiko politinį, socialinį, kultūrinį kontekstą, keisti tyrimų prioritetus, daugiau dėmesio kreipti į kitus to meto veikėjus. Jie siūlė plėsti šaltinių bazę, korektiškiau elgtis su šaltiniais atsisakant tendencingos jų atrankos, vengti neobjektyvumo ir šališkumo.

A. Janulaitis 1937–1938 m. kritikavo M. Valančiaus kaip nuoseklaus lietuviškų reikalų gynėjo paveikslą, akcentavo jo požiūrį į lietuvių kalbą kaip į bažnytinę, bet ne švietimui naudingą ir reikalingą kalbą, dvarininkams artimą socialinę programą, pataikavimą valdžiai, savanorišką rusiškų raidžių priėmimą⁶. Ypač nesutiko su vys-

⁶ A. Janulaitis, Lietuvai reikalinga objektinga istorija. Apie „Lietuvos Istoriją“, *Lietuvos žinios*, 1937 01 23; A. Janulaitis, *Mikalojus Akelaitis*, Vilnius, 1969, p. 38.

kupo kaip lietuvių politinės programos autoriaus vertinimu: „Jeigu tai politika, tai bloga jos programa. Nenoras būti pravoslavų, tai dar nėra noras išlaikyti lietuvių, nėra darbas atsiskirti nuo Rusijos ...“⁷

V. Biržiška suabejojo M. Valančiaus kaip vientisos asmenybės, per visą gyvenimą nenukrypusios iš užsibrėžto kelio, įvaizdžiu⁸. Pastebėjo, kad jo lietuviškos veiklos pobūdis ir tikslai bei santykis su bajoriška Lietuvos visuomenės dalimi 1860–1863 m. gerokai skyrėsi nuo vėlesnės jo pozicijos po sukilimo. Kvestionavo M. Valančių kaip nuoseklų kovotoją dėl mokyklų lietuviškumo pažymėdamas, kad po sukilimo šią kovą būtų galima apibūdinti labiau kaip kovą dėl katalikybės. Savo poziciją jis pakartojo 1952 m. išleistoje M. Valančiaus gyvenimo apybraižoje⁹ (yra ir priešingų nuomonių¹⁰). Įžangoje nurodė, kad abi pusės padarė klaidų, kai prasilenkė su istorizmo principu. Kartu pažymėjo, kad M. Valančiaus veikloje kiti „pastebi ir tokius nuopelnus, kurių jis iš tiesų neturėjo, kelia jį per aukštai ten, kur jis daug kukliau veikė. Bet tai yra įprastos klaidos, kada šių dienų akimis matuojami žmonės ir įvykiai. Valančių turime vertinti tokį, koks jis buvo, o ne tokį, kokį jį mes norėtume ar nenorėtume turėti, nes ir laikai buvo visai kiti“¹¹.

Ir A. Janulaitis, ir V. Biržiška atkreipė dėmesį į laikraščio „Pakeleivingas“ sumanymą, pažymėdami, kad laikraščio liaudžiai idėja priklauso L. Ivinskiui, o „Pakeleivingo“ sumanymą iškėlė ir energingai ėmėsi įgyvendinti ne M. Valančius, kaip įrodinėjo A. Alekna ir J. Stakauskas, bet M. Akelaitis, padedamas S. Daukanto, tuo tarpu vyskupui teko gerokai kuklesnis tarpininko vaidmuo. Šio sumanymo autorystės traktuotė istoriografijoje tapo tuo lakmuso popierėliu, iš

⁷ A. Janulaitis, *Lietuvai reikalinga objektinga istorija*, p. 3.

⁸ V. Biržiška, *Iš vysk. M. Valančiaus veiklos, Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 361–375; V. Biržiška, *Du Valančiai, Krivulė*, 1925, Nr. 9, p. 195; V. Biržiška, *Daugiavėdis Valančius, Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27).

⁹ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, Brooklyn, 1952.

¹⁰ Plg.: V. Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 20; E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Nuo amžių slenkščio. Naujaisiais Lietuvos XIX amžiaus istoriografija*, Kaunas, 2001, p. 13.

¹¹ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 5–6.

kurio neretai galima atpažinti vieno ar kito požiūrio į M. Valančiaus įvaizdį šalininkus.

Istoriografijoje A. Janulaitis ir V. Biržiška aiškino, kad ne tiek asmenybė kuria laikotarpį, kiek tas laikas lemia asmenybės veiksmus, taigi pasiūlė dialektinį požiūrį į mokslinius tyrinėjimus.

Kai kurių A. Janulaičio ir V. Biržiškos argumentų logiką pastebėjo Vytautas Merkys ir bandė spręsti istoriografijoje kilusią konfrontaciją. M. Valančiui skirtoje išsamiausioje iš iki šiol parašytų biografinėje studijoje „Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo“¹² į vyskupo lietuviybę ir į jo ganytojišką veiklą mokslininkas siūlė žiūrėti kaip į katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo vienovę, kurią nulėmė vyskupo socialinė kilmė, dvasininko profesija, politinė-valstybinė realybė ir didėjantis socialinis valstietijos vaidmuo. Puikiai parašytoje knygoje autorius dar kartą apmąstė visa, ką manė esant geriausia iš ankstesnių, taip pat šių dienų autorių tyrinėjimų, išplėsdamas juos į mažiau žinomas M. Valančiaus veiklos sritis ir gerokai papildydamas Lietuvos ir užsienio archyvų, ypač Vilniaus generalgubernatoriaus archyvo, bibliotekų rankraštytų medžiaga. Mokslininko studijoje per M. Valančiaus asmenį yra plačiausiai paliestos ir dvasininkijos lietuviškos veiklos sritys Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje. Knyga praturtino XX a. pirmojoje pusėje susiformavusį vyskupo paveikslą, todėl laikytina labiausiai išplėtotą interpretaciją ir stambiausiu faktografiniu laikotarpio žinių šaltiniu. Vis dėlto svarbiausių M. Valančiaus darbų, susijusių su lietuvių kalba, blaivybe, motyvų aiškinimas liko artimas A. Alekno, K. Gečio ir J. Stakausko aiškinimui, tad V. Merkio pateiktasis vyskupo paveikslas iš tiesų sustiprino jo tautinį katalikišką įvaizdį.

Neneigtina, kad visos čia paminėtos M. Valančiaus lietuviškumo motyvų interpretacijos turi mokslinės racijos ir logikos, yra pagrįstos archyviniais šaltiniais, todėl savaip atspindi buvusią realybę juolab žinant, kad visi požiūriai yra hermeneutiški. Nors praeitis atsiskleidžia per šaltinius, vadinasi, yra objektyvi, nekintama, ištiriama, bet praėjusio vyksmo prasmės neįmanoma nustatyti neatsižvelgiant į

¹² V. Merkys, *Motiejus Valančius*.

tyrinėtojo užimamą poziciją¹³. Todėl vieno ar kito įvaizdžio šalininkai nėra linkę lengvai atsisakyti savo požiūrio¹⁴.

Tautinių katalikišką M. Valančiaus įvaizdį kaip esminį toliau plėtojo Zenonas Ivinskis¹⁵, Jonas Matusas¹⁶, Paulius Jatulis¹⁷, Grigas Valančius¹⁸, Petras Puzaras¹⁹ ir kiti. Išanalizavęs katalikų dvasininkijos įtaką lietuvių tautos atgimimui ir kunigijos priešinimąsi rusų valdžios politikai po 1863 m. sukilimo, Z. Ivinskis moderniosios lietuvių tautos formavimosi procese išskyrė dvi dvasininkijos interesų fazes: kovą su stačiatikybe, kurioje susiformavo tautinis susipratimas, ir vėliau kovą su lenkybe.

Sustokime prie knygos objekto – katalikų dvasininkijos lituanizacijos ir liaudies judėjimų ir apžvelkime, kaip ta tema plėtojama M. Valančiaus biografų darbuose. Biografijose atkreiptas dėmesys į bendrą Katalikų bažnyčios padėtį XIX a. viduryje, taip pat į rusų kalbos ir ideologijos invaziją į Žemaičių vyskupijos seminariją. Visose jose paminėta valdžios įvykdyta seminarijos reforma ir seminarijos konfliktas su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo. Temos užuomazga 1875 m. aptinkama J. Račkausio darbe, tačiau jos analizei rimtesnį dėmesį skyrė tik V. Merkys.

Lietuvių kalbos ir dvasininkijos tema biografijose aptinkama tik kalbant apie Žemaičių seminarijos klierikų mokymą.

A. Alekna klierikų rengimo lietuvinimą palietė labai fragmentiškai ir paviršutiniškai. 1921 m. seminarijai skirtame straipsnyje

¹³ Plg.: A. Anzenbacher, *Filosofijos įvadas*, Vilnius, 1992, p. 58–59, 222.

¹⁴ Amerikiečių psichologas A. Greenwaldas rašo, kad žmonės yra kognityviniai konservatoriai, kuriems būdingas „psichikos totalitarizmas“. Žmogaus psichinės sistemos, reguliuojančios informacijos gavimą ir dorojimą, atrenka, „perrašinėja“, „papildo“, „ištaišo“ esamą informaciją taip, kad ji atitiktų jo susiformotą pasaulio vaizdą. (Žr.: A. Greenwald, *The Totalitarian Ego Fabrication and Revision of Personal History*, *American Psychologist*, 1980, vol. 35, p. 603–618).

¹⁵ Z. Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 4, Roma, 1987.

¹⁶ J. Matusas, *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*, Kaunas, 1937; J. Matusas, Motiejus Valančius kaip istorikas, *Senovė*, t. 4, Kaunas, 1938, p. 5–24.

¹⁷ P. Jatulis, Motiejus Valančius – idealus vyskupas, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 193–207.

¹⁸ G. Valančius, *Žemaičių didysis. Istoribiografiniai pasakojimai*, d. 1–2, Los Angeles, 1978.

¹⁹ P. Puzaras, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla*, Vilnius, 1992.

paminėjo M. Valančiaus santykius su J. K. Gintila ir lietuvių kalbos įvedimo į bažnytinę iškalbą, arba homiletiką, faktą²⁰. Monografijoje be to, aptarė sumanymą steigti mažąją Varnių seminariją, tačiau šių reiškinų nesusiejo.

Dvasininkijos lituanizacijos tyrimams svarbesni J. Stakausko darbai²¹, kuriuose jis atkreipė dėmesį į lietuvių kalbą ir lietuvišką mintį Žemaičių seminarijoje nuo XIX a. vidurio iki Pirmojo pasaulinio karo, išsamiau išgilindamas į homiletikos temą ir publikuodamas kelis svarbesnius dokumentus. Nuo J. Stakausko istoriografijoje prasidėjo tam tikra diskusija dėl J. K. Gintilos ir M. Valančiaus požiūrio į lietuvių kalbą ir homiletiką, deja, ji stokojo įtikinamų įrodymų.

V. Biržiškos „Bruožuose“ klierikų rengimo pastoracijai lituanizacija apibūdinta panašiais aspektais kaip A. Alekno ir labai trumpai. Tačiau yra ir naujų pastabų: skirtingai nei J. Stakausko, nusakyta M. Valančiaus pozicija dėl seminarijos klierikų lietuviškų pamokslų.

Gerokai plačiau lietuvių kalbos apimties didėjimo dvasininkijoje ir Žemaičių seminarijoje klausimai paliesti V. Merkio studijoje. Kai kurie nauji šaltiniai padėjo išplėsti seminarijos faktografiją: trumpai aptarti jos personalą, žymesnius klierikus, dėstomuosius dalykus, paminėti bibliotekos lietuviškų knygų fondą, seminarijos klierikų liaudiškumą. Smulkiau analizuotas mažosios seminarijos Varniuose projektas bei lietuviškos homiletikos įvedimo klausimas. Apie pastarąją laikomasi J. Stakausko požiūrio į M. Valančių, pateikiami kaip istoriškai determinuoti galimi jo lenkiškos homiletikos pasirinkimo motyvai.

Perekime prie dvasininkijos ir liaudies sąjūdžių. Pastarųjų sąsaja su valstietičių etniškumo ir religingumo stiprėjimu niekur nėra akcentuojama, tačiau patys sąjūdžiai daugiau ar mažiau yra nagrinėti. Apie katalikybės gynimo sąjūdį pirmasis istoriografijoje užsiminė

²⁰ A. Alekna, Žemaičių seminarija vysk. Valančiaus laikais, *Ganytojas*, 1921, Nr. 1, p. 10–18.

²¹ J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 23–31; J. Stakauskas, Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, ten pat, p. 66–81; J. Stakauskas, Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje, ten pat, p. 131–181.

V. Biržiška. Ne ką daugiau jį palietė Edvardas Vidmantas²². Į šį sąjūdį daugiau dėmesio atkreipė tik V. Merkys, apsiribodamas rusų valdžios ir M. Valančiaus santykiais.

Visuose biografiniuose darbuose daug vietos skiriama blaivybės sąjūdžiui Žemaičių vyskupijoje kaip iškiliausiai M. Valančiaus veiklos sričiai. Be jų, itin svarbūs blaivybės sąjūdžio klausimui yra dar keli tyrimai. Tai Mykolo Brenšteino (*Brensztejn*) straipsnis „Blaivybės brolijos Lietuvoje, daugiausia Žemaičių vyskupijoje, 1858–1863“²³, jo mintis išplėtojusi jau minėta K. Gečio studija „Blaivybės brolijos Žemaičių vyskupijoje 1858–1864 m.“, paremta Žemaičių vyskupo bei Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijų archyvine medžiaga, taip pat 1990 m. išėjusi daugiau literatūriniais šaltiniais grįsta Egidijaus Aleksandravičiaus „Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje“²⁴. Blaivybės sąjūdžio problemai yra vertinga ir 1961 m. pasirodžiusi XIX a. 6–7-ojo dešimtmečio politinei situacijai Lietuvoje skirta Stanislovo Lazutkos monografija²⁵.

Į V. Biržiškos ir A. Janulaičio raginimus reviduoti kai kuriuos XIX a. II pusės ir kartu M. Valančiaus asmens, veiklos, reikšmės, vertinimus, keisti to laiko tyrimų aspektus intensyviau atsiliepta XX a. pabaigoje. Originaliai į M. Valančiaus laikotarpį, nagrinėdamas rusų–lenkų, rusų–lietuvių bei lietuvių–lenkų konfliktus, 1975 m. pažvelgė Vincas Trumpa, iškeldamas mintį, kad lietuvių moderniosios tautos užuomazgų reikia ieškoti lietuvių ir lenkų konflikte²⁶. Nauja linkme

²² E. Vidmantas, *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius, 1995.

²³ M. Brensztejn, *Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji żmudzkiej, 1858–1863, Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, 1915–1918*, t. 6, Wilno, 1918, s. 50–89. Pakartotas: *Lituano-Slavica posnaniensia. Studia historica*, Poznań, t. 4, 1990, s. 7–38.

²⁴ E. Aleksandravičius, *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 1990; E. Aleksandravičius, *Vyskupas Motiejus Valančius ir Blaivybės brolija, Žemaičių praeitis*, t. 1, Vilnius, 1990.

²⁵ С. А. Лазутка, *Революционная ситуация в Литве 1859–1862 гг.*, Москва, 1961.

²⁶ V. Trumpa, *Motiejus Valančius – mokytas ir išmintingas žemaitis*, A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. IX–XXX; V. Trumpa, *Apie žmones ir laiką*, Vilnius, 2001.

toliau ėjo Vytautas Kavolis²⁷, Paulius Subačius²⁸, Vytautas Berenis²⁹, išskėlęs hipotezę apie galimą „Peterburgo koterijos“ įtaką Žemaičių vyskupijos parapinių mokyklų prie bažnyčių steigimui, religinės literatūros leidimui, blaivybės sąjūdžiui ir M. Valančiaus veiklai iki 1863 m., lietuviybės tema susidomėjo kai kurie užsienio mokslininkai³⁰. Imta ieškoti originalių tyrimų rakursų, nuo sintetinių biografinių studijų pereita prie atskirų problemų analizės.

Pažymėtini specialūs tyrinėjimai, metodologiškai ir problemiška vertingi tiriant atskirus katalikybės stiprinimo ir lietuviybės aspektus. Nauja koncepcija ir problemomis išsiskiria E. Aleksandravičiaus darbai apie lietuvių atgimimo kultūrą, XIX a. lietuvių etninės kultūros puoselėjimą. Šiuose darbuose, remiantis Mykolo Biržiškos, Meilės Lukšienės išsakytomis mintimis, suformuluotas metodologiškai svarbus požiūris, pagal kurį su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) politine tradicija susijusi kitakalbė kultūra yra sudėtinė Lietuvos ir lietuvių tautos istorijos dalis, o bajorija ir lietuvių liaudis drauge nulėmė moderniosios lietuvių tautos formavimąsi³¹. E. Aleksandravičiaus darbai, savaip praturtinantys istorinių tyrimų metodologiją, pasižymi savita interpretacija, pastabumu naujoms istorinių faktų sąsajoms. Monografijoje apie lietuvių kultūrininkus 1831–1863 metais mokslininkas išnagrinėjo organizacinius jų darbo aspektus, atkreipdamas dėmesį į lietuvių kultūros židinius, tarp jų – į kultūros židinio 1845–1865 m. Varniuose veiklą³². Šiame bei kituose darbuose³³ į mokslinę apyvertą įvedė daugelį iki tol mažai žinomų ar net visai nežinomų

²⁷ V. Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius, 1994.

²⁸ P. Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė, tautinio išsivadavimo kultūra*, Vilnius, 1999.

²⁹ V. Berenis, Aristokratijos likimas: Henriko Ževusio metamorfozės, *LAIS*, t. 4, Vilnius, 1993, p. 217–233.

³⁰ Th. Weeks, Russification and the Lithuanians, 1863–1905, *Slavic Review*, vol. 60, No. 1, Spring 2001, p. 96; A. Plakans, Peasants, Intellectuals and Nationalism in the Russian Baltic Provinces 1820–1890, *Journal of Modern History*, 1974, vol. 46, No. 3, p. 445–475, ir kt.

³¹ E. Aleksandravičius, *Lietuvių Atgimimo kultūra (XIX a. vidurys)*, Vilnius, 1994.

³² E. Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius, 1989.

³³ E. Aleksandravičius, *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius, 1993; E. Aleksandravičius, *Prieš Aušrą. Jaunieji Daukanto bičiuliai*, Vilnius, 1990; E. Aleksandravičius, Simono Daukanto knygų leidėjas Ksaveras Kanapackis, *LAIS*, t. 5, Vilnius, 1993, 126–132 ir kt.

kultūrinio darbo aktyvistų, kultūros istorijos dalyvių, parodydamas jų įnašą į atskiras kultūrinės iniciatyvas.

Caro politikai švietimo srityje suvokti tebėra vertingiausias istorinio-kultūrologinio pobūdžio M. Lukšienės veikalas, kuriame tyrinėjama XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės švietimo istorija. Jame autorė skyrė dėmesio ir katalikų dvasininkijos mokymo pertvarkymams iki 1863 m., taip pat Žemaičių seminarijoje (paminėjo homiletiką ir lietuvių kalbos reiškinių, konfliktą su rusų mokytojais ir kt.)³⁴.

Rusų valdžios politiką Lietuvos pradinio švietimo atžvilgiu po Krymo karo iki 1864 m. etnosocialinių ir etnopolitinių procesų fone analizavo Antanas Kulakauskas³⁵. Kaip vieną aspektų aptarė po 1863 m. sukilimo Lietuvoje pradėtą kurti rusišką pradinę švietimo sistemą ir M. Valančiaus bandymus išsaugoti legalias galimybes lietuviškai mokyklai gyvuoti. Atskirai aptardamas mažosios Varnių seminarijos projektą, jo atmetimo istorines-politines aplinkybes, mokslininkas padėjo pagrindą toliau moksliskai analizuoti klausimą.

Duomenų apie mažąją seminariją taip pat aptinkama Kazio Misiaus darbuose³⁶ (beje, jis pirmasis paskelbė šios seminarijos projektą). Pasiremdamas Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) saugomais dokumentais, K. Misius tyrinėjo ir kai kurias Žemaičių seminarijos konflikto su rusiškų dalykų mokytojais ir rusų administracija peripetijas.

Rusų valdžios pastangas 5–8-ajame dešimtmetyje įvesti ir stiprinti seminarijose rusų kalbos mokymą tyrinėjo J. Stakauskas. Jis paskelbė šaltinių, skirtų šiai problemai Žemaičių seminarijoje³⁷.

³⁴ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas, 1970.

³⁵ A. Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas*, Kaunas, 2000; A. Kulakauskas, Rusifikacinės masinio pradinio švietimo sistemos kūrimo Kauno gubernijoje pradžia (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Praeities baruose*, Vilnius, 1999, p. 211–216; A. Kulakauskas, M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmečio švietimo reforma, *Istorija*, t. 27, 1987, p. 37–42.

³⁶ K. Misius, Vyskupo M. Valančiaus santykiai su valdžia (1850–1864 m.; Varnių laikotarpis), *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 82–113; K. Misius, Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, ten pat, p. 134–157.

³⁷ J. Stakauskas, Pastangos įvesti rusų kalbą, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 32–42; J. Stakauskas, Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus, ten pat, p. 43–65; J. Stakauskas, Rusų kalba kunigų seminarijoje ir bažnytinėje katalikų liturgijoje, ten pat, p. 315–331.

Žemaičių vyskupijos seminarijos biblioteka 1845–1865 m., jos fondai kaip dvasininkijos lituanizuoto mokymo bazė specialiai tyrinėti nebuvo. Ją papildžiusi Kražių biblioteka aprašyta viename iš M. Lukšienės straipsnių³⁸, J. K. Gintilos biblioteką aprašė Kazys Sendzikas³⁹.

Klierikų „triumvirato“ – Antano Baranausko (*Baranowski*), Klemeno Kairio (*Kairo*) ir Pranciškaus Viksvos (*Wikswa*), taip pat Antano Valento (*Walent*) lietuvišką veiklą, A. Baranausko gyvenimą ir kūrybą išsamiai išanalizavo Regina Mikšytė. Ji nušvietė ir kai kuriuos poeto studijų epizodus Žemaičių vyskupijos seminarijoje⁴⁰. Naujai į A. Baranausko asmenį ir kūrybą pažvelgta E. Aleksandravičiaus monografijoje⁴¹. A. Baranausko pažiūroms analizuoti yra svarbūs jo „Raštai“⁴², R. Mikšytės ir Mariaus Daškaus parengtas jo „Raštų“ pirmasis tomas „Poezija“⁴³, poeto 150-osioms gimimo metinėms pažymėti skirtas „Literatūros ir kalbos“ tomas, kuriame pateikta poeto rankraščių, korespondencijos, dokumentų ir atsiminimų publikacijų⁴⁴, „Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio“ tomas, kuriame skelbiama A. Baranauskui skirtos mokslinės konferencijos medžiaga⁴⁵, taip pat J. Stakausko straipsnis apie vyskupo A. Baranausko asmenybę⁴⁶.

1845–1865 m. Žemaičių seminarijos absolventų veiklai ir jos sąsajai su lietuvių kalba tirti vertingi V. Merkio lietuvių spaudos draudimo tyrinėjimai, taip pat XIX a. pabaigos katalikų dvasininkijos atstovų publikuoti memuarai⁴⁷. Nemažai duomenų apie XIX a. III ketvirčio

³⁸ M. Lukšienė, Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, Vilnius, 1966, p. 109–136.

³⁹ K. Sendzikas, Kun. J. Kr. Gintilos asmeninė biblioteka, *Bibliografijos žinios*, Nr. 4(70), 1939 07 01, Kaunas, p. 123–125.

⁴⁰ R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*, Vilnius, 1964; R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993.

⁴¹ E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, Vilnius, 2003.

⁴² A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1–2, Vilnius, 1970.

⁴³ A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, parengė R. Mikšytė, M. Daškus, Vilnius, 1995.

⁴⁴ *Literatūra ir kalba*, t. 19.

⁴⁵ *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštinis* (toliau – *LKMA metraštinis*), t. 23, Vilnius, 2003.

⁴⁶ J. Stakauskas, Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 416–447.

⁴⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*; V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, Vilnius, 1994; A. Dambrauskas-Jakštas, *Užgesę žiburiai*, Kaunas, 1930; J. Stakauskas, Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 379–415.

katalikų kunigų įnašą į lietuvių kultūrą pateikė Vytautas Vanagas „Lietuvių rašytojų sąvade“⁴⁸, Danutė Petkevičiūtė monografijoje „Laurynas Ivinskis“⁴⁹, V. Biržiška „Aleksandryne“ ir atskiruose straipsniuose⁵⁰, „Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius“⁵¹ ir kt.

Siekiant objektyvumo, nereikėtų užmiršti Zitos Genienės ir Jo no Genio išleistos Žemaičių vyskupijos seminarijos istorijos nuo jos įkūrimo iki 1865 m., t. y. perkėlimo į Kauną, apžvalgos⁵². Remiantis kai kuriais skelbtais tyrinėjimais, joje apžvelgta seminarijos istorija, fragmentiškai paliesti ir 1845–1865 m. personalo, klierikų, disciplinų, bibliotekos klausimai.

Katalikų bažnyčios politikai Lietuvoje vertinti yra svarbi XIX a. Lietuvos istorijai skirta E. Aleksandravičiaus ir A. Kulakausko monografija „Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva“⁵³. Joje apibendrinta politinė ir socialinė Katalikų bažnyčios veikla M. Valančiaus vyskupavimo metais daugiausia liečiant temas, kurias patys autoriai buvo anksčiau tyrinėję: blaivybės sąjūdį, kovą su rusiška pradinio švietimo sistema. Paminėtas ir Bažnyčios lituanizacijos klausimas iki 1863 m., o Žemaičių seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų fondas pavadintas pirmąja Bažnyčios lituanizacijos apraiška.

Iš M. Valančiaus epochai svarbių publikuotų šaltinių minėtini unikalūs, nestokojantys autentiškos laiko dvasios Aldonos Prašmantaitės parengti vyskupo „Namų užrašai“⁵⁴. Leidinyje pirmą kartą paskelbti nekupiūruoti rankraštiniai M. Valančiaus tekstai iš 1839–1875 m., kurių pats autorius nesirengė spausdinti.

⁴⁸ V. Vanagas, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius, 1987; 2-as patais. ir papild. leidimas, Vilnius, 1996.

⁴⁹ D. Petkevičiūtė, *Laurynas Ivinskis*, Vilnius, 1988.

⁵⁰ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, antrasis (fotografuotas) leidimas, t. 1–3, Vilnius, 1990; V. Biržiška, *Knogytyros darbai*, Vilnius, 1998.

⁵¹ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius J. Girdzijauskas, Vilnius, 2001.

⁵² Z. Genienė, J. Genys, *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius, 1999. Šioje knygoje publikuotų 1822–1857 m. Žemaičių vyskupijos seminarijos klierikų sąrašų, saugomų Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – NB), f. 90–76 ir f. 90–77, vertimuose į lietuvių kalbą yra klaidų.

⁵³ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*, Vilnius, 1996.

⁵⁴ M. Valančius, *Namų užrašai*, sudarė A. Prašmantaitė, Vilnius, 2003.

Istoriografinė svarbiausių darbų apžvalga leidžia teigti, kad juose daugiausia analizuota M. Valančiaus lietuviška veikla liaudies švietimo, moralės aspektu, šioje srityje pasiekta akivaizdžių rezultatų. Lietuvių kalba Katalikų bažnyčioje kaip jos atsinaujinimo pasekme, dvasininkijos lituanizacija kaip tyrimų objektu nebuvo domėtasi. Blaivybės, katalikybės gynimo sąjūdžio sąsaja su lietuviška pastoracija taip pat nėra kelta. Neaiški sąjūdžių kilmė ir esmė, tam tikrų abejonių kyla dėl dvasininkijos vaidmens.

Giliau paanalizuoti katalikų dvasininkijos lietuviškumą ir liaudies sąjūdžius leido dvi aplinkybės. Pagrindinė XIX a. 5–7-ojo dešimtmečio faktografinė medžiaga jau žinoma, tačiau į mokslinę apyvartą neįtrauktų vertingų šaltinių yra, tik jie sunkiau prieinami: arba išsimėtę po įvairius, įskaitant užsienio, archyvų fondus, arba jų duomenys reikalingi atitinkamo apdoravimo. Tokie šaltiniai padėjo gerokai papildyti pobirą vaizdą ir pamatyti naujų jo rakursų.

Nors archyvinės paieškos nepraranda aktualumo, bet dabarties tyrinėjimams darosi būdinga iš naujo atrasti ir suvokti epochą ne tik atkasant archyvuose nežinomus šaltinius, bet ir kitokiomis akimis perskaitant jau žinomus, permąstant daugelį stereotipais į sąmonę įaugusių teiginių, vertinimų, išvelgiant naujų duomenų sugretinimų bei atskirų reiškinių sąsają. Dėl to vienu metu turi teisę egzistuoti keli praeities interpretavimo variantai.

Pagrindinė archyvinė medžiaga, kuria buvo remtasi šioje knygoje vertinant dvasininkijos lituanizaciją Žemaičių vyskupijos seminarijoje ir liaudies sąjūdžius, yra saugoma Lietuvoje. Analizuojant 1845–1869 m. Žemaičių seminarijos veiklą, naudotasi Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus (NB) fondais. Iš jų svarbiausias yra Žemaičių vyskupijos seminarijos fondas (f. 90), kuriame sutelkti pagrindiniai jos veiklos, įskaitant ir 1845–1869 m. laikotarpį, dokumentai bei rankraščiai – seminarijos valdybos posėdžių protokolai, žurnalai, valdinio susirašinėjimo medžiaga, raštų registracijos knygos ir kt. Fonde apstu duomenų apie seminarijos personalą, klierikų kontingentą, patalpas, lėšas, atskirų kursų dėstyimą, biblioteką (yra jos katalogų, lietuviškų pamokslų rankraščių).

NB Žemaičių vyskupijos seminarijos fonde esančios Žemaičių seminarijos klierikų suvestinės buvo panaudotos rekonstruojant 1845–1869 m. studijavusių klierikų sudėtį. Nesant kompaktiško šaltinio, kuris leistų identifikuoti visus studijavusius asmenis, papildomi duomenys buvo surankioti iš įvairiausių šio ir kitų bibliotekos fondų raštų, taip pat iš LVIA fondų. Rekonstrukcijai buvo panaudotas ir spausdintas šaltinis – Žemaičių vyskupijos 1845–1875 m. rubricelės (katalikų kalendoriai žinynei).

Didelė dalis katalikybės lietuvišumą Žemaičių vyskupijoje liečiančių šaltinių yra LVIA. Iš jų išsiskiria Žemaičių vyskupijos kurijos fondas (f. 1671, ap. 4), kuriame saugomas platus vyskupijos valdytojo J. K. Gintilos bei vyskupo M. Valančiaus susirašinėjimas su rusų valdžia, dvasininkija, pasaulietiniais asmenimis įvairiais vyskupijos gyvenimo klausimais, taip pat lietuvių kalbos religijoje reikalais. Tarp šaltinių yra aplinkraščių, ganytojiškų laišku, raštų dėl parapiinių mokyklų, lietuviškų pamokslių, religinių knygų leidybos. Ypač svarbus susirašinėjimas su Žemaičių seminarijos rektorais apie šios įstaigos veiklą, mokymo, personalo, klierikų, jų kontingento, šventimų, skyrimų, bibliotekos reikalus; vertingos seminarijos kasmetinės veiklos ataskaitos, mažosios seminarijos steigimo dokumentai ir kt. Fondas taip pat itin svarbus blaivybės sąjūdžiui tirti: jame saugomi dvasinių bei valdinių asmenų raštai, leidžiantys vertinti atskirus blaivybės sąjūdžio niuansus.

Darbe taip pat buvo naudotasi LVIA Žemaičių (Telšių) Romos katalikų vyskupijos dvasinės konsistorijos fondu (f. 669), kuriame yra vyskupijos valdybos susirašinėjimas su rusų administracija bei dvasininkija. Fonde yra duomenų apie Žemaičių seminarijos 1845–1869 m. klierikus, jų siuntimą į Romos katalikų dvasinę akademiją Peterburge ir kt. Kauno Romos katalikų arkivyskupo metropolito kanceliarijos fonde (f. 696) saugomos vertingos įvairios informacijos turinčios 1845–1864 m. Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų bei gaunamų raštų registracijos knygos.

Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos politinio skyriaus fondas (f. 387, PS) pasirodė vertingas nušviečiant rusų administracijos pažiūras į blaivybės sąjūdį, blaivybės brolijas, seminarijos 1852–1854 m. rusiškų dalykų dėstymo aplinkybes.

Tyrimui svarbios medžiagos pavyko aptikti Rusijos valstybiniame istorijos archyve Sankt Peterburge (RVIA). Jame yra Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento fondas (f. 821, ap. 125), kuriame sukaupta duomenų apie M. Valančiaus santykius su rusų administracija, Žemaičių vyskupijos seminarijos veiklą, jos biblioteką.

Itin kompaktiška yra šio fondo šaltinių medžiaga apie Žemaičių seminarijos konfliktą su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo. Ji, tiesa, liečia ne visą rusų kalbos dėstymo seminarijoje Varnių laikotarpį, o tik svarbiausią konflikto dalį – 1852–1854 m. įvykius, po kurių jis pradėjo silpnėti. Analizuojant Bažnyčios atsinaujinimo paskatas, šia medžiaga pirmiausia naudotasi, nes Lietuvos tyrinėtojų ji sunkiau prieinama, be to, Lietuvos archyvuose saugomi konflikto dokumentai (dažniausiai raštų dublikatai) yra fragmentiški, pasklidę po įvairius fondus, todėl pagal juos sunku atkurti nuoseklų įvykių vaizdą.

Vertingos medžiagos apie katalikybės gynimo sąjūdį yra Vilniaus švietimo apygardos globėjo Ivano Kornilovo fonde (f. 970) ir ypač – Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyno (LIIB) mikrofilmotuose dokumentuose, 1963 m. gautuose iš, matyt, Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto Leningrado (dabar Sankt Peterburgo) skyriaus archyvo.

Be jau minėtų archyvų, tiriant atskirus klausimus buvo naudotasi Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus (MAB), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyriaus (LLTIB), Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (VUB), Rusijos nacionalinės bibliotekos (Sankt Peterburgas) Rankraščių skyriaus (RNB), Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Rankraščių skyriaus (VNB) kai kurių fondų šaltiniais.

Datos knygoje pateikiamos tokios, kaip šaltiniuose vartojamos. Lietuvoje XIX a. galiojo senasis (Julijaus) kalendorius, nuo naujojo (Grigaliaus) skyresis 12 dienų.

KATALIKŲ BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMO XIX A. VIDURYJE PRIELAIDOS

Rusijos imperijoje Katalikų bažnyčios atsinaujinimo pradžiai, intensyvumui bei pobūdžiui turėjo įtakos jos padėtis, izoliacija nuo Vakarų Europos ir Apaštalų Sosto, atskiruose imperijos regionuose atgimimo specifiką modeliavo vietos aplinkybės.

Kameneco, Lucko-Žitomiro vyskupijose ir Mogiliavo arkivyskupijos centre Peterburge Bažnyčią atnaujino Vienos, Romos ir lenkų emigracijos religinių centrų veikiamą jos hierarchų (Stanislovo Miškos Cholonevskio (*Chołoniewski*), Viktoro Ožarovskio (*Ożarowski*), Kasparo Borovskio (*Borowski*), Ignoto Holovinskio (*Holowiński*)) apaštalinė veikla: teologinės apologetikos raštai, religiniai filosofiniai veikalai, lenkų kalba propagavę katalikiškąsias vertybes, skelbę grįžimą prie pozityviosios teologijos. Buvo dedamos pastangos tobulinti dvasininkų mokytumą, pamaldumą, dorą, drausmę, seminarinį ugdymą. Tai Katalikų bažnyčioje skatino Pijaus IX 1846 m. lapkričio 9 d. enciklika

vyskupams „Qui pluribus“, iškėlusi būtinybę atgaivinti laisvamanybės ir erezijų susilpnintą katalikų tikėjimą, sustiprinti dvasininkijos bažnytinę dvasią¹.

Panašiais aspektais, tik skiriant daugiau dėmesio religinėms-socialinėms kaimo reikmėms, Bažnyčios atsinaujinimas vyko Vilniaus vyskupijoje Adomo Stanislovo Krasinskio (*Krasiński*) vyskupavimo metais (1858–1862). Šio atsinaujinimo liaudiškumui tiesioginę įtaką turėjo jau anksčiau prasidėjęs Bažnyčios atgimimas Žemaičių vyskupijoje.

Kaip ir kitose vyskupijose, taip ir Žemaičių vyskupijoje buvo akivaizdžiai skatinamas dvasininkijos pamaldumas, dorumas, švietimasis. Vyko kunigų rekolekcijos, profesiniai egzaminai. Buvo platunami teologiniai veikalai, steigiamos dekanatų bibliotekos, gerinamas mokymas seminarijoje. Tačiau esminį Bažnyčios atsinaujinimo turinį, jo specifiką vyskupijoje sudarė religinio gyvenimo aktyvinimas valstietijoje ir liaudies kalba.

Čia tenka kalbėti apie tuo metu smarkiai išsiplėtusį liaudies kalbos vartojimo religijos poreikiams mastą ir sferą. Panašus reiškinys matomas ir kitose šalyse. Katalikybės sąsaja su latvių kalba šiek tiek anksčiau, jau nuo XIX a. 4-ojo dešimtmečio, ėmė stiprėti Kurše. Jos iniciatorius vienuolis dominikonas Juozapas (ordine Simforijonas) Mieleška (*Mieleszko*)² čia suaktyvino pastoraciją latvių kalba, intensyviai rengė, vertė liaudies religinei praktikai skirtą latvišką katalikišką literatūrą³. Ir kalbos vartoseną, ir socialiniu pobūdžiu Bažnyčios atgimimas Žemaičių vyskupijoje taip pat buvo panašus į Aukštutinės Silezijos (Prūsija) bei Galicijos (Austrija) Katalikų bažnyčios atgimimą: čia prieš vokiečių nacionalizmą buvo pasitelkta katalikybės ir lenkybės

¹ Enciklikos tekstą žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 412–435.

² Žemaitis iš Latvijos pasienio, J. S. Mieleška gerai mokėjo latvių kalbą, buvo puikus pamokslininkas, garsėjęs ne tik Rygoje, bet ir Kurše – Alvidėje, Alšvangoje, Lėne. Pagal lietuvių analogą parašė, išvertė latviškai keliolika svarbiausių religinių knygelių, tarp jų Valandas, Giesmes, garsią maldaknygę ir giesmyną „Rohschu Kronis“ („Rožančių“, 1843), susilaukusį ne vieno leidimo. Dar 1836 m. į latvių kalbą išvertė ir išleido vienuoliams skirtą Tomo Kempiečio veikalą.

³ Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 146–148; J. Tumas-Vaižgantas, Kunigai lietuviai, rašę latviškai, *Vaižganto raštai*, t. 19, Kaunas, 1933, p. 273–281. Į J. S. Mieleškos pradėtąjį katalikybės latvinimo darbą Kuršo gubernijoje po 1849 m. įsitraukė M. Valančius, Žemaičių seminarijos auklėtiniai A. Miliauskis, M. K. Veitas, A. Valentas ir kiti.

sajunga, leista lenkiška religinė literatūra liaudžiai, rūpintasi jos švietimu, morale, propaguota blaivybė (kunigų Aloyzo Jono Fieceko (*Fiecek*), Juozapo Šafraneko (*Szafranek*), Tarnovo vyskupų Grigo Tomo Zieglerio (*Ziegler*), Juozapo Grigo Voitarovičiaus (*Wojtarowicz*) veikla)⁴.

Detaliau apžvelgsime svarbiausias tiek bendrąsias, tiek specifines Katalikų bažnyčios atsinaujinimo Žemaičių vyskupijoje prielaidas.

BAŽNYČIOS TEISINĖ, EKONOMINĖ IR RELIGINĖ PADĖTIS

Lietuvos Katalikų bažnyčia Rusijos imperijoje patyrė kardinalių pokyčių. Po III Abiejų Tautų Respublikos padalijimo ir Lietuvos prijungimo prie Rusijos ji neteko valstybinės viešpataujančios religijos padėtis. Daugiau nei 100 metų ji neturėjo valstybės, su kurios politine galia galėtų identifikuotis, kaip dauguma Vakarų Europos valstybių Bažnyčių, ir tenkinosi antraeiliumi (*терпимый* – „pakantumo“) kitatikių Bažnyčios statusu. 1795 m. Katalikų bažnyčiai buvo uždrausti tiesioginiai ryšiai su popiežiumi (vienuolių ordinams – su ordinų generolais)⁵, ji padaryta pavaldi pasaulietinei valdžiai, perdavus kontrolę ir dalį reikalų Romos katalikų reikalų departamentui⁶ ir 1801 m. – Romos katalikų dvasinei kolegijai⁷, rusų valdžios skirtų pasauliečių

⁴ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7: *Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin, 2001, s. 151–153, 159–160.

⁵ 1795 m. rugsėjo 6 d. imperatorės įsakas, *Полное собрание законов Российской империи* (toliau – *PSZ*), I, т. 25, № 18949.

⁶ 1797 m. vasario 26 d. caro įsakas, ten pat, t. 24, Nr. 17836.

⁷ 1801 m. lapkričio 13 d. caro patvirtintas Senato pranešimas apie kolegijos įkūrimą, ten pat, t. 26, Nr. 20053. Nekanoniškai įkurta Peterburge ir pavaldi Valdandčiam Senatui, kolegija tapo aukščiausia katalikų dvasine valdžia Rusijos imperijoje. Jai simboliškai vadovavo pirmininkas Mogiliavo arkivyskupas metropolitas, joje posėdžiavo caro paskirtas vyskupas ir Valdandčiojo Senato skirtas prelatas bei 6 asesoriai (vyskupijų kapitulų kas treji metai renkami prelatai ar kanauninkai, po vieną iš kiekvienos vyskupijos). Tačiau kolegiją valdė civilis prokuroras, kurio pagrindinis uždavinys buvo stebėti, ar įstaigos veiksmai neprieštarauja valdžios įstatymams. Kolegija sprendavo dvasininkijos bei tikinčiųjų apeliacines, skyrybų bylas, kurios galutinai nebuvo išspręstos vyskupijų konsistorijose, siūlydavo valdžiai tvirtinti vyskupų kandidatūras, turėjo teisę priimti skundus prieš vyskupus, spręsti administracinius vyskupijų klausimus, kaupė informaciją apie katalikų parapijas bei institucijas, nagrinėjo teisminius (dažniausiai turtinius) dvasininkijos klausimus, taip pat prižiūrėjo ganytojišką veiklą, ypač stebėdama, kad ji nedarytų žalos stačiatikių religijai.

administruojamoms vyskupijų dvasinėms konsistorijoms⁸, ministerijos teisėmis veikusiai Vyriausiajai kitatikių dvasinių reikalų valdybai⁹. Siekiant valdyti Katalikų bažnyčios turta, 1798 m. buvo sekvestruotos jai priklausiusios žemės ir piniginiai kapitalai, nebeleista be imperatoriaus leidimo turto parduoti, dovanoti, keisti ar nusavinti¹⁰.

Nors Katalikų bažnyčios teisinis bei ekonominis savarankiškumas buvo apribotas, pirmajame XIX a. ketvirtyje carizmo politika šios Bažnyčios atžvilgiu neturėjo atvirai destruktivaus tikslo¹¹. Iš pagrindų naikinti Katalikų bažnyčios ekonominę, teisinę nepriklausomybę, paralyžiuoti pastoracinę veiklą, ardyti tradiciškai susiklosčiusias administracines, konfesines struktūras, vykdyti kultūrinę ideologinę invaziją, demonstruoti atvirą nusistatymą pradėta valdant Nikolajui I.

Priešingai nei ankstesniųjų carų Pavelo I ir ypač Aleksandro I laikotarpiui, paženkintam ribotos tolerancijos apraiškomis, Nikolajaus I socialine ir politine vienvaldystės atrama tapo karinė biurokratija. Stokodama veiksmingesnių atsvarų, ši biurokratija torpedavo bet kokią šviesesnę mintį ar reformų bandymą, didindama Rusijos ekonominį ir politinį atotrūkį nuo Vakarų Europos. Pirmtākų imperatorių troškimą ją vytis ir viltis, dėtas į apsišvietusią aristokratiją, pakeitė siekis atsiriboti nuo „pūvančių Vakarų“¹², o Vakarų idealų žlugimas privertė monarchiją ieškoti ideologinio pagrindo, kuriuo 1833 m. tapo oficialiojo tautiškumo ideologija „stačiatikybė, vienvaldystė, tautiškumas“. Jau žvelgiant minėtos ideologijos rakursu požiūris į kitatikius ir kitataučius darėsi vienareikšmis.

Nikolajus I atėjo į valdžią, kada vyko graikų nepriklausomybės karas ir buvo paskelbta Graikijos nepriklausomybė, kuri davė stimulą

⁸ S. A. Girnius, Lietuvos katalikai rusų caristinėj priespaudoj, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 214–215; V. Vardys, Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautybė XIX amžiuje, *Krikščionybė Lietuvoje*, red. V. Vardys, Čikaga, 1997, p. 220; P. Vaičekonis, *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, Vilnius, 1999, p. 12.

⁹ 1811 m. birželio 25 d. bendras ministerijų įsteigimo manifestas, *PSZ*, I, t. 31, Nr. 24686.

¹⁰ 1798 m. lapkričio 3 d. Romos katalikų tikybos bažnyčių ir vienuolynų Rusijos imperijoje reglamentas, ten pat, t. 25, Nr. 18734.

¹¹ Tai yra paliudijęs ir M. Valančius (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 285).

¹² П. Черкасов, Д. Чернышевский, *История императорской России от Петра Великого до Николая II*, Москва, 1994, p. 289–290.

1830–1832 m. revoliucijoms Europoje. Graikų kova įtvirtino Europos visuomenės nuostatas, kad kiekvienos tautos laisvė, kaip tarptautinės teisės subjektas, yra neatimama žmonių teisė. 1830 m. Prancūzijos, Belgijos įvykiai paskatino kitų tautų, tarp jų ir lenkų, politinės nepriklausomybės ar bent didesnės autonomijos viltis. 1830–1831 m. sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje parėmė tvirčiausia lenkybės atrama Lietuvoje Katalikų bažnyčia.

Po 1830–1831 m. sukilimo, kuriame Lietuvos ir Lenkijos visuomenė atvirai pademonstravo savo valstybingumo atkūrimo siekį, didžiausiu Vakarų gubernijų administracijos rūpesčiu tapo „lenkų klausimas“ – Lenkijos ir Lietuvos bajorijos puoselėjamos bendro valstybingumo idėjos numarinimas. Skirtingai nei Lenkijos Karalystėje, kur po sukilimo palengva vyko jos politinės ir tautinės autonomijos naikinimas¹³, buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse pradėta vykdyti „lenkų pradų naikinimo“ politika, kurios pagrindinis tikslas buvo suardyti socialinę ir sociokultūrinę išsivadavimo judėjimo bazę, depolonizuoti kraštą ir paspartinti jo integraciją į Rusiją¹⁴.

Nacionalinės politikos Lietuvoje specifika tapo etnopolitinės lenkybės silpninimas ir politinio rusinimo stiprinimas, rusų kultūros ir religijos skleidimas. 1832 m. buvo uždarytas Vilniaus universitetas – europinio lygio kultūros ir mokslo, taip pat lenkybės židinys. Į valstybines įstaigas, mokyklas buvo įvesta rusų kalba, išsiplėtė stačiatikybės propaganda. Ypač žalingi buvo valdinėse mokyklose jaunuomenei skiepijami oficialūs krašto gyventojų religinės ir kultūrinės asimiliacijos istorinio teisingumo teiginiai, apie 1839 m. suformuluoti Juozapo Senkovskio (*Sękowski*) ir Nikolajaus Ustrialovo darbuose. Pradėta skelbti, kad vadinamoji Vakarų Rusija buvusi nuo amžių grynai rusiškas kraštas, LDK vyravęs rusiškas gaivalas,

¹³ A. Pankowicz, *Ruchy narodowe, rewolucje i prądy polityczne w Europie 1815–1846*, P. Natanek, A. Pankowicz, J. Urban, *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków, 2001, s. 34.

¹⁴ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 71.

todėl lenkų pretenzijos į tas žemes esančios nepagrįstos¹⁵. Tuo remiantis imta naikinti senąsias Abiejų Tautų Respublikos tradicijas, Rusijai atitekusios buvusios LDK žemės („nuo Lenkijos prijungtosios gubernijos“) nuo XIX a. 4-ojo dešimtmečio vis dažniau oficialiai vadinamos Vakarų Rusija, Vakarų kraštu, Vakarų gubernijomis, Vakarų Rusijos kraštu, vėliau atskiros regiono dalys imtos vadinti Pietvakarių kraštu, Šiaurės vakarų kraštu. Pastarasis krašto vardas po 1863 m. sukilimo įsitvirtino imperijos oficialiajame ir viešajame gyvenime¹⁶. Siekdamas, kad nebūtų vartojamas Lietuvos, Žemaitijos vardas, Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas caras nurodė vadinti tiesiog Vilniaus ir Gardino gubernijomis, 1840 m. rugsėjo 15 d. caro įsaku Žemaičių vyskupija oficialiai pradėta vadinti Telšių vyskupija (pagal apskritį, kurioje vyskupas turėjo savo rezidenciją¹⁷), Žemaičių vyskupijos konsistorija – Telšių konsistorija, Žemaičių vyskupas – Telšių vyskupu, Žemaičių vyskupijos seminarija – Telšių vyskupijos seminarija.¹⁸

Po 1830–1831 m. sukilimo iš esmės pasikeitė carizmo politika Katalikų bažnyčios atžvilgiu, ji pradėta traktuoti kaip politiškai pavojinga. Vyriausioji kitatikių dvasinių reikalų valdyba, kuriai buvo atskaitinga dvasinė kolegija, buvo perduota Vidaus reikalų ministerijos

¹⁵ V. Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1997, p. 182–183. Tokio istorijos įvaizdžio supaprastintą variantą gerai atskleidžia S. Mikuckio tezės valdinėms mokykloms skirtai skaitinių knyga. Apie Lietuvos praeitį S. Mikuckis rašė: „Senovėje beveik visa Lietuva buvo ištisas neįžengiamas miškas. Lietuviai gyveno kaimais skurdžiose lūšnose ir buvo pagonyns. Rusų kunigaikščiai užkariavo Lietuvą ir imdavo nedidelę duoklę, sulig metraščiais – vantomis. Palengva Lietuvoje ėmė plisti rusų kalba ir krikščionybė. Po mongolų antplūdžio lietuvių kunigaikščiai užvaldė didžiules Vakarų Rusijos sritis. Atsirado Lietuvos ir Rusijos kunigaikštystė su senoviniu rusų herbu Vyčiu. Lietuvos ir Rusijos didysis kunigaikštis Jogaila vedė lenkų karalaitę Jadvygą, priėmė katalikybę ir pagonis lietuvius įsakė apkrikštyti katalikais. Lietuvos ir Rusijos kunigaikštystės nelaimingos sąjungos su Lenkija metais lietuviai atsidūrė baisioje vergovėje. Po Lietuvos ir Rusijos susijungimo rusų valdžia ėmėsi priemonių lietuvių liaudies daliai palengvinti“ (S. Mikuckis, „Skaitinių knygų Lietuvos liaudies mokykloms“ tezės, b. d., RNB, f. 377, Nr. 279, l. 1).

¹⁶ Z. Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, Vilnius, 2004, p. 152–153, 161.

¹⁷ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 29, 187.

¹⁸ Žr.: A. Katilius, Seinų seminarijos klierikai, išventinti vyskupo Motiejaus Valančiaus, *Žemaičių praeitis*, t. 8, Vilnius, 1998, p. 77–80.

žinion ir pavadinta Kitatikių dvasinių reikalų departamentu¹⁹. Per naująjį departamentą vyko vyskupų susirašinėjimas su popiežiumi²⁰.

Imta silpninti Katalikų bažnyčios įtaką. Pradėta naikinti Bažnyčios vidinės sąrangos elementus, riboti ganytojiškos veiklos laisvę, mažinti jos vaidmenį švietime, visuomenės gyvenime. 1832 ir vėlesniais metais buvo uždaryta daug vienuolynų²¹, panaikintos vienuolijų mokyklos, 1842 m. – vienuolyno provincijolo pareigybė²². Uždrausta be valdžios leidimo ne tik statyti, bet ir remontuoti bažnyčias, suvaržytas kunigų skyrimas²³, įvesta pamokslų cenzūra²⁴.

1839 m. Nikolajus I panaikino nuo XVI a. egzistavusią Bresto bažnytinę uniją ir su Katalikų bažnyčia per popiežiaus vadovybę susijungusią Unitų bažnyčią (apie 1,5 mln. unitų) prijungė prie Stačiatikių bažnyčios. Dėl to graikų apeigų katalikai patyrė skaudžią religinę prievartą. Katalikų bažnyčios įtakai Lietuvoje ir Baltarusijoje buvo suduotas stiprus smūgis, o kai kurie unitų politikos variantai imti taikyti Romos katalikams.

1842 m. iš Vilniaus į Peterburgą buvo perkelta aukštoji katalikų dvasininkijos rengimo įstaiga Romos katalikų dvasinė akademija²⁵. Nikolajus I laikė ją nepatikima, todėl pavedė tiesiogiai prižiūrėti Mोगiliaivo arkivyskupui metropolitui. Caro žodžiais, Vilniuje likti akademija negalėjusi, nes turėjęs pagrindą būti nepatenkintas kryptimi, kuri

¹⁹ 1832 m. vasario 2 d. caro įsakas Senatui, *PSZ*, II, t. 7, Nr. 5126.

²⁰ Departamente būdavo sulaikomi vyskupų raštai popiežiui dėl reikalingų leidimų ar dvasinių privilegijų, neperduodami Vatikano atsiųsti dokumentai, ypač jei juose numatyta padidinti vyskupų kompetenciją, neleidžiama skelbti bulių, enciklikų ir kitų nurodymų. Departamentas taip pat vedė Katalikų bažnyčios kanceliariines bylas, tvirtino kapitulų bei konsistorijų narių ir kunigų skyrimą (J. Wasilewski, *Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mohylowskiej*, Pińsk, 1930, s. 26–27).

²¹ L. Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*, Vilnius, 1988, p. 39–40.

²² M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 189, 191.

²³ 1844 m. gruodžio 20 d. potvarkiu nurodyta I ir II klasės klebonijų klebonais, visų mokymo institucijų religijos mokytojais ir į visus dvasinius postus sostinėse skirti tik asmenis, baigusius Romos katalikų dvasinę akademiją (Žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 369).

²⁴ P. Vaičekonis, min. veik., p. 10–11.

²⁵ Akademija buvo įkurta 1833 m., uždarius Vilniaus universitetą, prie jo veikusios Vilniaus vyriausiosios seminarijos pagrindu.

jai buvo duota, jos tendencija buvusi kenksminga²⁶. Romos katalikų dvasinės akademijos Peterburge jurisdikcijai Nikolajus I pajungė visas katalikiškas seminarias.

Nors nuolat stiprėjo carizmo spaudimas, bet Katalikų bažnyčia tebebuvo didžiulė jėga. Jos turtai atrodė išpūdingai, o bendrosios Lietuvos katalikų dvasininkijos pajamos XIX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo maždaug tokios pačios, kaip ir XVIII a. 9-ajame dešimtme tyje²⁷. Dvarai ir piniginiai kapitalai, kuriais disponavo Katalikų bažnyčia, laidavo jos ekonominį savarankiškumą, kėlė prestižą, o tai neatitiko rusų valdžios interesų. Tad 1841 m. gruodžio 25 d. caro įsaku²⁸ ir 1842 m. sausio 15 d. įsaku buvo užsimota į ekonominį Katalikų bažnyčios pamatą – buvo nusavintos aukštų dvasininkų – vyskupų, sufraganų, infulatų ir kitų panašaus rango asmenų, taip pat kapitulų, katedrų, kunigų seminarijų ir vienuolynų žemių valdos ir piniginiai kapitalai, o 1843 m. gegužės 10 d. įsaku – parapiinių bažnyčių žemių valdos ir kapitalai (bažnyčiai ir jos tarnautojams palikta tik po 33 dešimtines žemės)²⁹. Katalikų, kaip ir stačiatikių, dvasininkai padaryti valstybės išlaikomais valdininkais, jiems nustatytos algos tesudarė apie ketvirtadalį iki tol gautų pajamų.

Toliau einant dvasininkijos valstybinio priklausomumo stiprinimo linkme, imtasi reformuoti katalikų kunigų rengimo sistemą. 1844 m. balandžio 11 d. rusų valdžia panaikino vienuolijų seminarijas – naujokynus³⁰. 1843 m. lapkričio 19 d. imperatorius patvirtino naujus Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatus³¹, pagal kuriuos nuo 1844 m. sausio 1 d. buvo numatyta reformuoti vyskupijų seminarijas. Šios seminarijos, rengusios diecezinę dvasininkiją, iš vienuolijų žinios buvo perduotos dieceziniams kunigams. Naujieji įstatai stipriai

²⁶ Caro kalba Lenkijos Karalystės katalikų vyskupams, 1842 09 04, VNB, Rps. II. 7843, l. 51.

²⁷ L. Truska, min. veik., p. 43–44.

²⁸ PSZ, II, t. 16, Nr. 15133.

²⁹ Žr.: L. Truska, min. veik., p. 49–50; E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 76; M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 143, 147, 315, 317.

³⁰ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 277, 279.

³¹ Rusijos imperijos Romos katalikų vyskupijų seminarijų įstatai, 1843 11 19, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 468, l. 1–8.

sumažino jų autonomiją, padidino subordinaciją civilinei valdžiai, sustiprino rusų kalbos bei rusiškos ideologijos pozicijas. Teologinių dalykų profesoriais galėjo būti tik baigusieji Romos katalikų dvasinę akademiją. Teologinių kursų dėstyti buvo patvirtinti jozefinistiniai vadovėliai, kuriuose teisintas pasaulietinės valdžios kišimasis į Bažnyčios reikalus ir Bažnyčios pajungimas valstybės tarnybai. Iš mokyimo planų numatyta pašalinti kanonų teisę. Įvesti neteologiniai dalykai – rusų literatūra, Rusijos istorija, kuriuos turėjo dėstyti pasauliečiai mokytojai.

Seminarijos tapo valdomos seminarijos valdybos, kurią sudarė rektorius, inspektorius, ekonomas ir du mokytojai pasauliečiai. Valdybos darbas ir raštvedyba turėjo vykti rusų kalba. Seminarijos gaudavo nurodymus iš Romos katalikų dvasinės akademijos, pateikdavo jai raportus apie savo veiklą, taip pat pagal specialias formas skubius žiniaraščius Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentui. Vidaus reikalų ministrui pasiūlius, seminarijų rektorius skirdavo ir atleisdavo Romos katalikų dvasinė kolegija. Kolegijai pristatytas seminarijų inspektorių kandidatūras tvirtindavo vidaus reikalų ministras, ekonomus, akademijos valdybai pristačius, – dvasinė kolegija, o valdybos narius pasauliečius mokytojus skirdavo vidaus reikalų ministras. Savo parinktus teologinių dalykų profesorius seminarijų vadovybė per akademijos valdybą privalėjo pristatyti vidaus reikalų ministrui tvirtinti. Net seminarijų bibliotekininkus iš profesorių tarpo tvirtindavo akademijos valdyba. Taigi seminarijos nors pagal įstatus paliktos tiesiogiai vyskupams prižiūrėti, iš tiesų buvo atskaitingos vidaus reikalų ministrui ir jo ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentui, Romos katalikų dvasinei kolegijai ir Romos katalikų dvasinei akademijai.

Įstatuose nustatyta, kad teologinių dalykų dėstyti kalba turėjo būti lotynų kalba, neteologinių dalykų dėstyti kalba nurodyta rusų kalba – taip iš seminarijų siekta stumti lenkų kalbą. Tačiau liepta mokyti klierikus skelbti Dievo žodį vietinėmis vyskupijų kalbomis ir dialektais. Tokiu nurodymu norėta užkirsti kelią valstietijos polonizacijai ir lenkų įtakai, antra vertus, homiletikoje lenkų kalba gavo tokį patį statusą, kaip ir lietuvių, latvių, baltarusių kalbos. Leista priimti į seminarijas asmenis, baigusius ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases.

Į sunkią Katalikų bažnyčios padėtį priverstas sureaguoti, popiežius Grigalius XVI 1842 m. paskelbė Romoje caro valdžios nutarimus ir oficialius raštus, išleistus prieš Katalikų bažnyčią, kurie Vakarų Europai pademonstravo rusų politikos veidą. Tai privertė Rusiją ieškoti būdų gerinti savo įvaizdį Vakarų visuomenės akyse ir atstatyti po Unitų bažnyčios prijungimo smarkiai pašlijusius santykius su Apaštalų Sostu. Buvo pradėtos rusų valdžios derybos su Vatikanu dėl Katalikų bažnyčios reikalų, o 1847 m. liepos 22 d. (n. st. – rugpjūčio 3 d.) pasirašytas Rusijos imperijos konkordatas su Roma³².

Konkordatas nustatė Katalikų bažnyčios ir Rusijos valstybės santykius. Jis rėmėsi esama padėtimi, todėl suteikė rusų valdžiai teisę derinti su popiežiumi vyskupų ir vyskupų sufraganų paskyrimus, vyskopus turėjo kanoniškai tvirtinti popiežius.

Konkordatas apibrėžė vyskupijų statusą, ribas ir vyskupų bei konsistorijų kompetenciją. Buvo įteisinta Mogiliavo arkivyskupija³³, penkios senosios vyskupijos: Vilniaus, Telšių (Žemaičių), Minsko, Lucko-Žitomiro, Kameneco ir nauja Chersono (vėliau pavadinta Tiraspolio) vyskupija³⁴. Žemaičių vyskupijai priskirta Kuršo gubernija, taigi į jos dispoziciją grįžo 1798 m. Vilniaus vyskupijai atitekęs Kuršas.

Remiantis 1842 m. gruodžio 18 d. caro įsaku, 1843 m. liepos 1 d. iš 7 Vilniaus gubernijos apskričių (Kauno, Panevėžio, Raseinių, Šiaulių, Telšių, Ukmergės, Zarasų (Novoaleksandrovsko)) buvo sudaryta Kauno gubernija³⁵, todėl konkordatas Žemaičių vyskupijos ribas priderino prie Kauno ir Kuršo gubernijų ribų. 1849 m. pa-

³² Konkordato tekstas paskelbtas: *Акты и грамоты о устройстве и управлении Римско-католической церкви в Империи Российской и Царстве Польском*, В Типографии Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1849, с. 193–207.

³³ Arkivyskupija priklausė 1798 m. įkurtai Mogiliavo metropolijai, į pastarąją įėjo ir Minsko, Kameneco, Lucko, Vilniaus, Žemaičių vyskupijos.

³⁴ Į Mogiliavo arkivyskupiją įėjo Didžioji Suomijos Kunigaikštystė bei visos imperijos žemės, kurios neįėjo į toliau išvardytų vyskupijų sudėtį. Vilniaus vyskupija apėmė Vilniaus ir Gardino gubernijas, Žemaičių – Kauno ir Kuršo gubernijas, Minsko – Minsko guberniją, Lucko-Žitomiro – Kijevo ir Voluinės gubernijas, Kameneco – Podolės guberniją, Chersono – Besarabijos sritį, Chersono, Saratovo, Jekaterinoslavlio, Tauridės, Astrachanės gubernijas ir Užkaukazę.

³⁵ *Памятная книжка Ковенской губернии на 1853 год*, ч. II, Ковно, 1853, с. 69–70; M. Valančius, *Намų užrašai*, p. 55, 181–185.

baigoje prie Žemaičių vyskupijos (kurią iki tol sudarė 11 dekanatų: Alsėdžių, Batakių, Jonišio, Krakių, Rietavo, Skuodo, Šeduvos, Šiluvos, Varnių, Veliuonos, Vieksnių³⁶) iš Vilniaus vyskupijos buvo prijungti 8 dekanatai: Kauno (jam papildomai priskirta Rumšiškių parapija iš Jiezno dekanato), Obelių, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Zarasų, Kuršo bei Žiemgalos. Taip buvo panaikintos istoriškai susiklosčiusios Žemaičių vyskupijos ribos, maždaug atitikusios Žemaitijos Kunigaikštystės teritoriją.

Konkordatas pagal bažnytinės teisės kanonus įvardijo vyskopus vyskupijose kaip vienintelius bažnytinių reikalų administratorius ir teisėjus, pavaldžius tik popiežiui, o konsistorijai buvo paliktas patariamasis balsas. Vyskupams sugrąžinta teisė skirti seminarijų rektorius, inspektorius, profesorius ir mokytojus, tačiau dėl kandidatų reikėjo gauti vyriausybės sutikimą. Visas mokymo personalas turėjo būti Romos katalikų tikėjimo, vyskupai – sudaryti seminarijų mokymo programas.

1848 m. liepos 3 d. slaptoje konsistorijoje popiežius išvardijo dešimt svarbiausių Katalikų bažnyčios problemų, kurias dar reikėjo išspręsti su rusų valdžia. Tai tiesioginės vyskupų ir tikinčiųjų komunikacijos su Apaštalų Sostu atstatymas; neteisėtai nusavintų bažnytinių dvarų ir kapitalų grąžinimas; valdžios skiriamų pasauliečių konsistorijų sekretorių pareigybės panaikinimas; draudimo kunigams laiminti mišrias santuokas atšaukimas; suteikimas bažnytiniam teisumui laisvę spręsti vedybų reikalus; apribojimų stoti į vienuolių ordinus ar iš jų išstoti panaikinimas; draudimo vienuolijoms turėti katalikiškas mokyklas panaikinimas; provincijų sugrąžinimas; draudimo atversti į katalikybę panaikinimas; unitų persekiojimo panaikinimas³⁷. Tačiau konkordatas, kad ir priimtas su išlygomis, valdžios netenkino, todėl niekada nebuvo laikomas Rusijos įstatymų dalimi³⁸. Vidaus politika Katalikų bažnyčios atžvilgiu mažai pasikeitė, vyskupų teisių

³⁶ A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius, 2000, p. 103–105.

³⁷ J. Wasilewski, min. veik., p. 47–48.

³⁸ Tik Aleksandras II, valdymo pradžioje vykdęs švelnesnę politiką, 1856 m. įkūrė ypatingąjį komitetą, kuris turėjo apsvarstyti popiežiaus pareiškimus dėl Katali-

tvarkyti seminarijų reikalus nebuvo paisoma, toliau buvo stiprinama rusų kultūros ir ideologijos invazija į katalikų dvasininkiją. Šios invazijos mastą ir tikslą, taip pat nepagarbą Bažnyčios kanonams ir konkordato susitarimams akivaizdžiai rodė 1852–1856 m. Žemaičių seminarijos konfliktas su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo.

RUSŲ KULTŪROS IR IDEOLOGIJOS SKVERBIMASIS

Įtvirtinti rusų kultūrą bei ideologiją katalikiškose seminarijose kaip priemonę prolenkiškam auklėjimui silpninti rusų valdžia pradėjo po 1830–1831 m. sukilimo, stiprėjant „lenkų pradų naikinimo“ politikai. Pradžioje tokios pastangos nebuvo šiurkščios: tenkintasi rusų kalbos kaip dalyko įvedimu seminarijose, be to, rusų kalbą leista dėstyti teologijos profesoriams arba pasauliečiams katalikams³⁹.

Padėtis iš esmės pasikeitė 1844 m., prasidėjus katalikiškų seminarijų reformai. Tuo metu, be rusų kalbos, į seminarias įvesti rusų literatūros dalykai buvo priemonė skleisti dvasininkijoje rusų kultūrą, o „ustrialoviška“ Rusijos istorija davė galimybę formuoti lojalias imperijai klierikų pažiūras. Panašių tikslų siekė ir dar viena nauja disciplina – valstybės nutarimai (*государственные постановления*), mokyimo planuose atsiradę po įstatų paskelbimo ir siekė išstumti kanonų teisę. Jie turėjo supažindinti klierikus su Katalikų bažnyčia ir dvasininkijai skirtais Rusijos imperijos įstatymais, potvarkiais, o ideologiš-

kų bažnyčios suvaržymų Rusijoje. Komitetas nutarė baigti įgyvendinti visus 1847 m. konkordato nutarimus, pateikti popiežiui kandidatų sąrašą į vakuojančias vyskupų vietas, padidinti etatinių vienuolynų skaičių iki 50, leisti katalikų dvasinei vadovybei statyti parapines ir filijines bažnyčias vietoj apgriuvusių ir sunaikintų, padidinti pagalbinių katalikų dvasininkijos kapitalą iki 790 tūkst. rb. Po 1863 m. sukilimo popiežiui Pijui IX viešai pasisakius prieš katalikų persekiojimą Lietuvoje ir Lenkijoje, 1866 m. lapkričio 22 d. konkordatas buvo nutrauktas (А. Белецкий, Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевского Музея, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, Вильна, 1906, с. VIII; R. Vėbra, *Lietuvos katalikų dvasininkija ir vėsuomeninis judėjimas*, Vilnius, 1968, p. 23–24; A. Alekna, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Kaunas, 1936, p. 139).

³⁹ J. Stakauskas, Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus, p. 43.

kai – įteigti klierikams, kad Stačiatikių bažnyčia, kaip pagrindinė valstybės Bažnyčia, yra pranašesnė už kitas Bažnyčias.

Žemaičių vyskupijos seminarijoje įstatų numatytos rusiškos disciplinos atsirado ne iš karto. Vyskupijos valdytojas Simonas Mykolas Giedraitis (*Giedroyć*) neskubėjo pradėti reformos, pageidaudamas, kad nebūtų ribojama vyskupo įtaka skiriant rektorių ir profesorius, padidintas valdžios finansuojamų klierikų skaičius ir nepaisoma stojančiųjų gimnazijos 4 klasių cenzo⁴⁰. Delsė ir nuo 1844 m. Žemaičių vyskupiją pradėjęs valdyti J. K. Gintila, tad Žemaičių vyskupijos seminarijos mokymo pertvarka pagal įstatus prasidėjo tik 1845 m. rudenį, įsakius vidaus reikalų ministrui.

Rusiškos disciplinos nebuvo dėstytos iki 1849 m. rudens, kol imperatorius nepaskyrė specialaus rusų kalbos ir istorijos mokytojo⁴¹. Valstybės nutarimus drauge su kanonų teise⁴² rusų administracija leido dėstyti seminarijos profesoriui nuo 1848 m. sausio mėn.⁴³ Tuo metu buvo pasirašytas Rusijos imperijos konkordatas su Vatikanu. Konkordatas paskelbė, kad katalikiškose seminarijose ir teologinius, ir neteologinius dalykus privalo dėstyti katalikų dvasininkai, blogiausiai atveju neteologinius dalykus – bent jau katalikų tikėjimo pasauliečiai.

⁴⁰ Simono Mykolo Giedraičio raštas Nr. 1425 vidaus reikalų ministrui, 1843 12 18, *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 322–324.

⁴¹ Paprastai rusų kalbos ir istorijos mokytojais į seminarijas būdavo skiriami vietinių gimnazijų mokytojai, o kadangi Varniuose gimnazijos nebuvo, teko palaukti.

⁴² Kanonų teisė Rusijos valdžios buvo pripažįstama tik tiek, kiek ji neprieštaravo bendriesiems valstybės įstatymams, imperinės valdžios teisėms ir pirmenybėms bei Stačiatikių bažnyčios hegemonijai. Kadangi iš katalikų dvasininkijos buvo sunku laukti tokio kanonų teisės dėstymo, įstatuose buvo nutarta geriau iš viso jos atsisakyti. Tačiau katalikų vyskupams pasipriešinus, kanonų teisė buvo leista dėstyti drauge su valstybės nutarimų kursu. Antai Vilniaus vyskupijos valdytojas J. Civinskis (*Cywiński*) naujus seminarijų įstatus pripažino tik po metų, 1845 m. sausio 31 d., kada į Vilniaus vyskupijos seminarijos mokymo programą buvo įtraukta kanonų teisė. Žr. *Biskupstwo Wileńskie*, opracował J. Kurczewski, Wilno, 1912, s. 339.

⁴³ Žemaičių vyskupijos seminarijos (toliau – ŽVS) valdybos posėdžio protokolas, 1848 01 24, *NB*, f. 90–41, l. 6–7. Dėstytojas privalėjo įtraukti į kursą ne tik jaus esamus, bet ir būsimus vyriausybės, Romos katalikų dvasinės kolegijos ir vyskupijos vadovybės potvarkius, kurie lies vyskupijos bendrąją tvarką ir struktūrą, vyskupijos valdymą bei naujai nustatytas dvasininkijos prievoles.

Į rusų valdžios prašymus leisti seminarijose dėstyti rusų kalbą pasauliečiams stačiatikiams popiežiaus kabinetas griežtai atsakė, jog

„Bažnyčia niekad nesutiks, kad bet kuris dvasinio mokymo dalykas galėtų būti dėstomas kito tikėjimo asmens, nes netgi dėstant kalbas lengva įterpti mintis, priešingas auklėtinių tikėjimui. Be to, vyskupijos yra tokios didelės, kad vyskupai lengvai gali rasti dėstytojų jeigu ne dvasininkų, tai bent jau Romos katalikų tikėjimo. Tačiau jeigu tarsime, kad esant kokioms nors ypatingoms aplinkybėms tai padaryti būtų sunku, kur kas geriau būtų iš viso nedėstyti kokio nors antraeilio dalyko arba pavesti jį profesoriui, turinčiam kitą katedrą, negu daryti išimtį iš šios teisingos ir būtinos taisyklės“⁴⁴.

Tuo pasinaudodama Žemaičių vyskupijos ir seminarijos vadovybė bandė išsirūpinti iš rusų valdžios bent katalikų tikėjimo rusiškų dalykų dėstytoją. 1849 m. balandžio 30 d. seminarijos rektorius M. Valančius J. K. Gintilai rašė:

„Mįslė, kas bus įkurdintas seminarijoje kaip rusų kalbos mokytojas, man labai rūpi. Rašiau š[viesiausiajam] vyskupui Holovinskiui prašydamas, kad tas pareigas pavestų š[viesiajam] kun[igui] Praniauskiui; atsakymo neturiu, matyt, projektui pasipriešinta [Vidaus reikalų] ministerijoje. Neaišku, koks buvo ministro atsiliepimas [Baltarusijos švietimo apygardos⁴⁵] globėjui Vilniuje. Jeigu negalima turėti kunigo, norėčiau turėti ramų kataliką, nors ir civilį. Dėl to rašiau [Baltarusijos švietimo apygardos] globėjui Gruberiui, su kuriuo gerai sutariu, rekomendavau jam jaunąjį Voinovičių, Maskvos universiteto studentą, rusų kalbos profesorių [mokytoją. – I. Š.] Raseiniuose. Tai mano mokinyš, ramus, gabus, būtų naudingas įstaigai. Žiūrėsim, kokius rezultatus duos ši instancija. O gal ir Šviesiausias Ponas dėl ko nors pakalbėjo? Žinodamas apie geriausias Šviesiausiojo Pono intencijas seminarijos įstaigai, laikiau reikalinga apie tai pranešti“⁴⁶.

⁴⁴ А. Попов, Сношения России с Римом с 1845 по 1850 г., *Журнал Министерства народного просвещения*, 1870, июль, с. 33–34.

⁴⁵ Vilniaus švietimo apygarda, 1830 m. apėmusi Vilniaus, Gardino gubernijas ir Balstogės sritį, po 1831 m. buvo panaikinta ir perduota Baltarusijos švietimo apygardai (1836 m. pastarosios centras iš Vitebsko persikėlė į Vilnių). Atkurta 1850 m., tuomet jai priskirtos Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gubernijos.

⁴⁶ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 7/44 Jonui Krizostomui Gintilai, 1849 04 30, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 48, l. 321.

Deja, šios M. Valančiaus pastangos nedavė rezultatų. Vatikano nuostata dėl pasauliečių stačiatikių buvimo seminarijose ir dėl antraeiliais dalykais pavadintų rusiškų dalykų buvo labai neparanki rusų valdžiai. Tad laužydama konkordatą ir nepaisydama popiežiaus nuomonės, rusų administracija šiems dalykams dėstyti į seminarias savavališkai ėmė skirti pasauliečius rusus stačiatikius. 1851 m. kovo 27 d. caro nurodymu Vilniaus generalgubernatoriui rusiškų dalykų dėstytojais seminarijose galėjo būti skiriami tik ne vietinės kilmės, patyrę, itin patikimi ir specialiai tam parinkti mokytojai⁴⁷. Be to, buvo pabrėžiama, kad rusiški dalykai seminarijose nėra antraeiliai, priešingai, pirmaeiliai. Tokią nuostatą atspindėjo ir rusų literatūros bei istorijos mokytojų atlyginimas, kuris pagal įstatus seminarijoje buvo numatytas 250 sidabro rb per metus, tuo tarpu kiti profesoriai už savo dalyką galėjo gauti nuo 100 iki 175 sidabro rb per metus. Faktiškai seminarijose rusų algos buvo dukart didesnės, nes jiems mokėdavo po 250 rb atskirai už rusų kalbos ir literatūros ir už Rusijos istorijos paskaitas.

Nors pastangų lenkų kalbai stumti iš seminarijų valdžia įdėjo nemažai, viltys nedaug pasiteisino. Rusų kalba ir toliau čia laikyta svetima kalba, o seminarijų vidaus kalba praktiškai liko lenkų: ja kalbėdavo ir vadovybė su klierikais, ir klierikai tarp savęs. Teologinių dalykų paskaitos, net ir lotyniškos, iš pradžių seminaristams sunkiai įkandamos, buvo skaitomos lenkiškai: klierikai tikrai kaldavo lotynišką vadovėlių tekstą, o aiškinama jiems būdavo lenkų kalba.

Tiesa, seminarijos vadovybė neneigė tam tikrų rusų kalbos žinių dvasininkijai būtinybės, esant Rusijos imperijos sudėtyje. Tačiau šią būtinybę, priešingai valdžios lūkesčiams, suprato kaip elementarų rusų kalbos ir rašybos mokėjimą. Rusiškų dalykų padėtį seminarijose rusų administracija, kad ir norėdama, sunkiai pajėgė kontroliuoti. Seminarijos buvo uždaros institucijos, kurių vidinis gyvenimas ir veikla nei visuomenei, nei valdžios atstovams nebuvo prieinami.

Antra vertus, rusiškų dalykų mokytojai patys menkai reiškėsi kaip rusų kultūros nešėjai. Jau vien dėl savo tautybės ir tikėjimo

⁴⁷ Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštas Nr. 1235 Vilniaus generalgubernatoriui, 1856 07 14, ten pat, f. 378, PS, 1854 m., b. 107, l. 57–58; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 424 vidaus reikalų ministrui, 1856 07 18, ten pat, l. 60.

svetimumo katalikiškoje lenkiškoje ir lietuviškoje, o dar ir žydiškoje Varnių aplinkoje jie turėjo jaustis esą svetimkūniai. Be to, nei vyskupas, nei seminarijos vadovybė nelaikė jų tuo, kuo jie patys save laikė, t. y. labiau nei kiti privilegijuotais, gerbtiniais bei globotinais, labiau proteguotinais pagrindinių seminarijos disciplinų dėstytojais, atkakliai vadindami juos tiesiog mokytojais, nors rubricelėse ir įrašydavo kaip profesorius. Nesuprasdami nei lietuvių, nei lenkų kalbos, o kartu ir vietos žmonių godų bei rūpesčių, jie sunkiai galėjo bendrauti su aplinkiniais, juo labiau – turėti jiems įtakos. Apie rusiškos dvasios sklaidą iš viso netenka kalbėti, nes vietos gyventojai šios svetimės dvasios atstovus telaikė valdžios šnipukais.

Žemaičių vyskupijos seminarijoje, kaip ir kitose katalikiškose seminarijose, rusiškų dalykų atžvilgiu nuolat vyravo pasyvus priešiškusumas. Šis priešiškusumas, kilęs iš bendro Katalikų bažnyčios nusistatymo jai nedraugiškos rusų valdžios atžvilgiu, reikšdavosi tokiomis švelniomis formomis, būdavo pridengtas tokiu padoriu apvalkalu, kad rusams mokytojams nebelikdavo nieko kito, kaip tik susitaikyti su esama padėtimi. Jiems niekas niekada netrukdydavo reikalauti, kad klierikai atidžiau rengtų užduotis iš vadovėlių, tačiau jeigu mokytojas būtų, sakykime, bandęs paskirti užklasinį skaitymą žinioms praplėsti, tai jam nebūtų pavykę. Rusiškai knygai, rašė Vilniaus švietimo apygardos valdininkas Aleksejus Beleckis, seminarijose nelengva rasti svertingą prieglobstį, labai mažai jų, išskyrus vadovėlius, yra seminarijų bibliotekose, be to, į šių knygų skaitytojus žiūrima ne itin palankiai. Tą patį galima pasakyti ir apie rusų kalbos namų darbus raštu. Į tokias užduotis nuolatos bus atsakoma, kad joms trūksta laiko, nėra reikalingos knygos ar ko nors panašaus⁴⁸.

Rusiškų dalykų padėtimi katalikiškose seminarijose rusų valdžia rimtai susirūpino, kai 1852 m. Varniuose išiplieskė seminarijos konfliktas su rusų mokytojais Fiodoru Klevenskiu ir Piotru Feoktistovu. Jis plačiai nuskambėjo, pasiekė rusų administracijos viršūnes ir turėjo nemalonių pasekmių ne tik Žemaičių, bet ir kitų katalikiškų

⁴⁸ [А. Белецкий], *Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Тельшевская, Вильна, 1887*, с. 26–28.

seminarijų rimčiai. Šis susidūrimas oficialiojoje Rusijos imperijos spaudoje ir XIX a. pabaigoje buvo pateikiamas kaip katalikiškų seminarijų antirusiško nusistatymo pavyzdys, o jiems ideologiškai priešingos pusės vadinamas rusifikacinių pastangų išraiška. Neabejotina tik tai, kad konfliktas akivaizdžiai išryškino tikruosius politinius seminarijų reformos tikslus ir suteikė galimybę pajusti slogų Nikolajaus I laiką, kada, rusų istoriko Vasilijaus Kliučevskio žodžiais, Rusiją valdė ne aristokratija ir ne demokratija, bet biurokratija, o sekimas, kontrolė, šnipų voratinkliai raizgė ne tik valdžios institucijas, bet ir visuomenę.

Konfliktas Varniuose. Fiodoras Klevenskis. Skundas. 1849 m. rugpjūčio 18 d. imperatoriaus įsakymu Žemaičių vyskupijos seminarijos rusų kalbos ir istorijos mokytoju buvo paskirtas titulinis patarėjas F. Klevenskis, Charkovo universitetą baigęs 34 metų jaunesniojo karininko sūnus, mokytojavęs Mozyriuje, Balstogėje, Gardine, Voroneže⁴⁹. Seminarijos istorijoje F. Klevenskio vaidmuo greičiausiai būtų likęs nepastebėtas, jeigu po trejų dėstytojavimo Varniuose metų, 1852 m. birželio 30 d., jis nebūtų nusiuntęs Vidaus reikalų ministerijai savo ranka rašyto 15 puslapių skundo, kuriame išvardijo visus seminarijos vadovybės jam daromus trukdymus ir skriaudas⁵⁰.

Pirmiausia F. Klevenskis skundėsi, kad du kartus – pradėjęs eiti pareigas ir pakeltas į kolegijos asesoriaus rangą – jis buvo prisaikdintas, iš pradžių 1849 m. pagal rektoriaus M. Valančiaus žodinį nurodymą seminarijos valdyboje paties M. Valančiaus, antrąkart – 1851 m. rektoriaus Aleksandro Beresnevičiaus (*Bereśniewicz*) paliepiamu Žemaičių konsistorijoje ne pagal stačiatikių, kuriems priklausė, o pagal Romos katalikų apeigas. Be to, seminarijos rektorius metus piktybiškai vilkino antrosios priesaikos dieną, ir prisaikdinimas įvyko tik F. Klevenskiui primygtinai prašant.

Antra, F. Klevenskis reiškė nepasitenkinimą, jog vyskupas M. Valančius, kuriam tiesiogiai pagal įstatus buvo pavaldi seminari-

⁴⁹ ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1849 09 03, 27, NB, f. 90–42, l. 46–47, 56; F. Klevenskio formuliarinis aprašas, 1850, RVIA, f. 822, ap. 2, b. 11793, l. 21–23; ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1850 09 02, 1849 09 27, NB, f. 90–44, l. 43–44; f. 90–42, l. 55–56.

⁵⁰ Fiodoro Klevenskio skundas Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 06 30, RVIA, f. 821, ap. 125. b. 425, l. 1–8.

ja, praėjus 8 mėnesiams nuo dėstytojo darbo pradžios savavališkai pašalino jį iš seminarijos valdybos. Tokį sprendimą seminarijos rektorius F. Klevenskiui aiškinęs, esą jis, F. Klevenskis, į valdybą buvęs įtrauktas per klaidą, neteisingai išsiaiškinus įstatus.

Trečia, anot F. Klevenskio, rusų kalbai ir istorijai, kurių programa labai plati, dėstyti seminarijoje nesudaroma galimybių – trūksta mokymo literatūros ir priemonių. Dėl to per rusų kalbos pamokas mokoma tik skaityti ir rašyti, o iš istorijos nėra reikiamos pažangos. Neatsižvelgiama į F. Klevenskio prašymus nupirkti mokymo priemonių, neskiriama tam lėšų.

Ketvirta, F. Klevenskis skundėsi, kad jam, kaip mokytojui su gimnazijų mokytojo teisėmis, priklausęs butas seminarijoje arba butpinigiai (kaip vedusiam – 60 sidabro rb), tačiau seminarijos vadovybė neduoda nei to, nei kito aiškindama, kad butas jam nepriklausęs pagal įstatus. F. Klevenskio nuomone, tai daroma iš savanaudiškumo ir todėl, kad F. Klevenskis rusas ir vyriausybės atsiūstas prieš vyskupo valią, nes šis norėjęs turėti šiose pareigose žemaitį.

Siekdamas savo skundui suteikti svaresnį politinį atspalvį, F. Klevenskis mėgino įrodyti, jog Žemaičių vyskupas M. Valančius savo valdžią laiką aukštesne už imperatoriaus valdžią. Citavo M. Valančiaus žodžius, pasakytus klierikams pusmečio egzamino 1852 m. vasario 1 d. metu: „Rusiškai kalbėti reikia mokytis, nes gali tekti kalbėtis su gubernatoriumi, ministru ar net caru. Mokykitės, nes to nori vyriausybė ir aš. Beje, jei valdžia įsakytų jus mokyti ko nors nenau-dingo ar nereikalingo, aš nesutikčiau“.

Kad išivaizduotume realią padėtį, pabandykime įvertinti F. Klevenskio skundo pagrįstumą. Tai, kad atvyksiančiam rusų kalbos ir istorijos mokytojui seminarijoje nepriklauso butas, seminarijos valdyba buvo informavusi Baltarusijos švietimo apygardos globėją Everestą Gruberį jau iš anksto, 1849 m. balandį⁵¹.

Vos atvykęs, F. Klevenskis iš tiesų jau 1849 m. spalio 8 d. pateikė seminarijos valdybai raportą apie jam reikalingas mokymo

⁵¹ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1849 04 23, NB, f. 90–42, l. 23–24.

priemonės. Seminarijos valdyba dėl papildomų lėšų knygoms kreipėsi į dvasinę akademiją Peterburge, tačiau iš jos gavo neigiamą atsakymą⁵². Turėdama ribotą sumą pinigų, iš savo metinio biudžeto gana brangiai kainuojančius mokytojo poreikius staigiai patenkinti pati vargiai galėjo.

Įvykiuose su F. Klevenskio priesaikų apeigomis taip pat sunku įžiūrėti sąmoningą seminarijos piktavališkumą. Jos bylose neišlikę jokių duomenų, kad ir 1849, ir 1851 m. katalikiška priesaikos forma tuomet mokytoją būtų labai užgavusi. Pagrįstesni atrodo F. Klevenskio priekaištai dėl antrosios priesaikos vilkinimo⁵³ ir dėl jo pašalinimo iš valdybos. F. Klevenskis seminarijos valdybos narys buvo nuo savo darbo Varniuose pradžios iki 1850 m. gegužės 20 d. Ir pagal tarnybinės valdybos nuostatus, ir pagal 1843 m. seminarijų įstatus į valdybą jį paskirti ir iš jos atleisti turėjo teisę tik vidaus reikalų ministras. Nusiskundimų F. Klevenskiu to meto seminarijos valdybos posėdžių protokoluose nėra išlikę, tad jo pašalinimas greičiausiai buvo susijęs su naujojo Žemaičių vyskupo pozicija laikytis konkordato nuostatų.

Tyrimas. 1852 m. liepos 17 d. Vidaus reikalų ministerija slapta-me rašte Vilniaus generalgubernatoriui Iljai Bibikovui, kuris ėjo ir Vilniaus švietimo apygardos globėjo pareigas, pranešė apie F. Klevenskio skunde išdėstytus dalykus, atkreipdama dėmesį į politinę reikalo pusę – M. Valančiaus kreipimąsi į klierikus egzaminų sesijos metu ir jo ir seminarijos vadovybės nusistatymą prieš rusų kalbą ir rusus apskritai, taip pat katalikų nepalankumą stačiatikiui F. Klevenskiui⁵⁴. Kadangi katalikiškos seminarijos buvo laikomos politiškai pavojingomis institucijomis, generalgubernatoriui buvo pasiūlyta nesukeliantį įtarimo pretekstu komandiruoti į Varnius patikimą stačiatiki padėčiai iširti.

Pirmasis seminariją 1852 m. liepos ar rugpjūčio mėn. tikrino Vilniaus cenzūros komiteto pirmininkas Pavelas Kukulnikas, bet jis

⁵² Motiejaus Valančiaus raštas Fiodorui Klevenskiui, 1849 12 10, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 23.

⁵³ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1856 03 03, *NB*, f. 90–46, 1. 11–12.

⁵⁴ Apie tai žr.: Vidaus reikalų ministerijos valdytojo raštas Nr. 101 Vilniaus generalgubernatoriui, 1852 07 17, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 9–10.

per atostogas nei vyskupo, nei seminarijos vadovybės Varniuose nerado. Jo nuomone, F. Klevenskio skundas buvęs išprovokuotas nesutarimų dėl buto⁵⁵. 1852 m. rugpjūtį generalgubernatorius pasiuntė į Varnius savo valdybos valdininką ypatingiems pavedimams armijos pulkininką Aleksandrą Čevatį⁵⁶.

Pulkininkas slapta surinko apie F. Klevenskio papasakotus dalykus visą įmanomą informaciją, kuri parodė: 1) svarbiausia priežastis, dėl ko F. Klevenskis norėjo išsikelti iš Varnių, buvusi materialinės sąlygos: blogas, žemomis lubomis, mažais langeliais su prasta krosnimi kambarėlis (beje, geresnio skurdžiuose Varniuose sunku būtų buvę rasti), taip pat ypač brangus miestelyje maistas. Tačiau seminarijos valdyba jam buto seminarijoje teisėtai nedavė; 2) rusiškų dalykų mokymo priemonių iš tikro trūksta, bet seminarijos valdyba neįstengianti jų nupirkti už savo lėšas, o kitokių pinigų jai neskiriama; 3) F. Klevenskio priesaikos forma greičiau buvęs nesusipratimas arba neapsižiūrėjimas, o ne piktybiška seminarijos vadovybės veikla.

Gaęs A. Čevačio informaciją, kuri, galima pasakyti, buvo palanki seminarijai, generalgubernatorius suabejojo ir F. Klevenskio parodymais dėl M. Valančiaus elgesio. Rašė, kad vyskupas, kuris buvo protingas žmogus, nepalankumo valdžiai negalėjo reikšti viešai, kaip tvirtina F. Klevenskis. Už savo paaukštinimą ir turimą titulą jis turi būti dėkingas vien vyriausybei, ir jau tai turėtų laiduoti jo ištikimybę bei dėkingumą. Dar pridūrė, kad, pradėjęs valdyti vyskupiją, M. Valančius už apsileidimą ir netinkamą elgesį daug kunigų atleido iš pareigų. Jei M. Valančius ryžtųsi neatsargiai reikšti nepalankius jausmus vyriausybei, tai juo nepatenkinti dvasininkai tučtuojau jį apskųstų. Kad vyskupo nuotaikos ir ištikimybė valdžiai nekeltų abejonių, manęs ir Kauno gubernatorių⁵⁷.

O dėl nepalankių valdžiai pamokslų, apie kuriuos esą sakomus Varnių katedroje A. Čevatį papildomai informavęs F. Klevens-

⁵⁵ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 137.

⁵⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas [Nr. neįskaitomas] Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 09 09, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 11–17.

⁵⁷ Ten pat.

kis, rašė toliau I. Bibikovas, tai remiantis gautais iš įvairių vietų pranešimais yra pagrindas manyti, kad Žemaitijoje kunigai kartais skelbia valdžiai nepalankius teiginius. Kiek tie pranešimai pagrįsti, nuolatos tiria valdininkai ir slaptieji agentai⁵⁸.

Generalgubernatoriaus nuomonė rodė, kad šis aukščiausiosios valdžios atstovas politinių dalykų nebuvo linkęs sieti su byla ir manė joje esant priežastis, susijusias su rusiškų dalykų dėstymu. Tai praktiškai buvo vyskupo išteisinimas.

Vidaus reikalų ministras Dmitrijus Bibikovas pritarė broliui generalgubernatoriui⁵⁹. Į Varnius egzaminuoti klierikų, kaip jie moka rusiškus dalykus, dar vienu slaptu (1852 m. gruodžio 26 d. Nr. 1910) generalgubernatoriaus nurodymu tuoj po Kalėdų atostogų buvo pasiųstas Vilniaus švietimo apygardos valdinių mokyklų inspektorius valstybės patarėjas Aleksandras Orlovas.

A. Orlovui dėl rusiškų disciplinų padėties privalėjo pasiaiškinti ir F. Klevenskis, ir A. Beresnevičius. F. Klevenskis apkaltino A. Beresnevičių tyčia nusistačius prieš rusiškus dalykus. Rašė, kad, 1850 m. balandžio mėn. jam tapus seminarijos rektoriumi, kone visos rusų kalbos chrestomatijos dingo – buvo neribotam laikui atiduotos perišti. Rusų kalbos dėstymas, dėl vadovėlių trūkumo ir taip silpnas, dar susilpnėjo, kai seminarija pradėjo priimti ir išleisti klierikus be rusų kalbos ir istorijos egzamino. 1851 m. sausį rektorius ir vyskupas liepė F. Klevenskiui visai nutraukti rusų kalbos dėstymą III ir IV kursui ir dėstyti tik I ir II kursui – pirmiausia skaitymą ir rašymą⁶⁰.

A. Beresnevičius visiškai kitaip nušvietė padėtį⁶¹. Pažymėjo paties F. Klevensko aplaidumą atliekant savo pareigas. Matė labai mažą klierikų pažangą per jo paskaitas dėl to, kad, dėstydamas rusų kalbos

⁵⁸ Ką M. Valančius kalba per pamokslus, Vilniaus generalgubernatorius pavedė iširti Raseinių zemstvos ispravnikui D. Milovidovui, kuris apie tai jam pateikė ataskaitą 1852 10 04 (*LVIA*, f. 378, PS, 1852 m., b. 131, l. 25).

⁵⁹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 170/84 Vilniaus generalgubernatoriui, 1852 11 27, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 24.

⁶⁰ Fiodoro Klevensko raštas apie rusų kalbos padėtį ŽVS, 1853 01 16, ten pat, l. 38–39.

⁶¹ Aleksandro Beresnevičiaus aiškinamasis raštas Aleksandriui Orlovui, 1853 01 16, ten pat, l. 40–41; b. 3063, l. 4–5.

kursą, nepakankamai mokė gramatikos, o atsidėjo poezijos vertimams. Kai dėl to buvo perspėtas, ėmė išstis savaites nevaikščioti į paskaitas, III ir IV kursui jų iš viso nebeskaitė. A. Orlovas manė, kad abiejų raštuose būta tiesos.

Inspektorius išegzaminavo klierikus pagal rusiškų dalykų katalikiškų vyskupijų seminarijų klierikams programą, kuri rodo buvus nemažą šių dalykų apimtį mokymo planuose. Rusų kalba ir literatūra klierikams buvo dėstoma per visas jų studijas – ketverius metus, Rusijos istorija – dvejus metus, klierikai du kartus per metus turėjo laikyti tų dalykų egzaminus. Kadangi rusų kalbos gramatikos taisyklės klierikams turėjo būti dėstytos jau mokykloje, tai I–II kurse seminarijoje buvo numatyta mokyti skaitymo, teksto atmintinai, rašto pratimų, eilių ir prozą vertimo. III kurse turėjo būti supažindinama su rusų literatūros pagrindais, apžvelgiami svarbiausi rusų prozininkų kūriniai. IV kurse turėjo būti dėstomos istorinės žinios apie rusų poetus. Rusijos istorijos reikėjo mokytis I ir II kurse pagal N. Ustrialovo sudarytą programą.

Egzaminų rezultatus ataskaitoje generalgubernatoriui apibendrino taip⁶².

Rusų kalba ir literatūra. Nors kai kurie klierikai rusiškai kalbėti mokėjo, tačiau visų kursų rašto darbai buvo beveik vienodai silpni. Žodinio egzamino metu pasirodė, kad beveik visi klierikai nesklاندžiai ir labai sunkiai skaitė, labai dažnai blogai tarė, nelaisvai ir netaisyklingai kalbėjo. Nagrinėdami kalbą, geriau mokėjo tik tas taisykles, kurios bendros ir rusų, ir lenkų kalbai. Dauguma I kurso klierikų rusų kalbą mokėjo silpniau nei mokiniai tų vidurinių mokyklų (gimnazijų ir apskritinių mokyklų) klasių, iš kurių jie įstojo į Žemaičių seminariją. Rengdamiesi stoti į ją, mokykloje mažiau stengėsi mokytis rusų kalbą, nes per stojamuosius egzaminus į seminariją iš rusų kalbos griežčiau ar iš viso nebūdavo egzaminuojami. Seminarijoje per pusmetį primiršdavo ir tai, ką mokėjo. II kurse rusiškų dalykų padėtis pasirodė blogesnė nei I, III – nei II, IV – nei III. Baigdami seminariją,

⁶² Aleksandro Orlovo ataskaita Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 01 22, ten pat, b. 425, 1. 29–37.

klierikai nesugebėjo taisyklingai ir tiksliai raštu ir žodžiu bendrauti rusiškai. Rusų literatūros iš viso nesimokė.

Rusijos istorija. Klierikų žinios labai ribotos ir silpnos. Šio dalyko dėstymą komplikuoja katalikiškas nusistatymas. Matyt, klierikai (gal tik su mažomis išimtimis) nesutinka su oficialiaja nuomone. Atsakinėdami nesugebėjo pasakyti imperatoriaus vardo, vadino jį „palaimintuoju“, iš istorijos geriau išmoko tik Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos dalykus.

Mokymo priemonės seminarijoje labai skurdžios. Rusiškų knygų jos bibliotekoje aptikta 20 pavadinimų⁶³. Iš jų tik 6 yra valdžios nurodyti rusų kalbos, literatūros ir istorijos vadovėliai ir viena chrestomatija skaityti klasėje, tad vadovėlių akivaizdžiai trūksta. Ypač tai pasakytina apie rusų literatūrą. Keturi literatūros vadovėliai buvo gauti tik 1852 m. gruodį, iki tol jų iš viso nebuvo. Nerasta jokių literatūros istorijos mokymo priemonių.

Valstybės nutarimai dėl Katalikų bažnyčios ir dvasininkijos Rusijoje seminarijoje dėstomi pagal jų rašytinį rinkinį, kuris, kaip paaiškino seminarijos rektorius, buvo Vidaus reikalų ministerijos peržiūrėtas ir patvirtintas⁶⁴. Dalyką dėstė rektorius A. Beresnevičius. Klierikų žinios pasirodė ypač blogos – nebuvo ne tik nė vieno aiškaus atsakymo, bet net ir bent kiek teisingo. Nepajėgta atsakyti į klausimą, per kokį departamentą siunčiami Vidaus reikalų ministerijai jai priklausantys peržiūrėti Katalikų bažnyčios raštai.

Rusiškųjų dalykų dėstymo lygiui seminarijoje pakelti A. Orlovas pasiūlė į egzaminus siųsti valdžios stebėtoją. Tai paskatintų klierikus geriau mokytis, o seminarijos vadovybę – geriau rūpintis rusiškųjų dalykų dėstymu. Be to, valstybės nutarimų dėstymą pavesti pasauliečiui, kuris klierikams šias žinias galėtų tiksliai perteikti. Nors A. Orlovas pažymėjo, kad apie dabartinį dėstytoją A. Beresnevičių

⁶³ Rusiškų knygų ŽVS bibliotekoje sąrašas, 1853 01, ten pat, 1. 42.

⁶⁴ Rinkinį parengė M. Valančius. Kursas aiškino Stačiatikių bažnyčios pranašumus, religinę toleranciją, dvasininkijos teises ir pareigas, dvasinį teismą, seminarijas, bažnytinį padorumą, bažnytines beneficijas ir jų turtą, santuokas, kapines, archijerėjo įstaigą ir vienuolijas (ŽVS veiklos ataskaita, 1852, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 184–185).

negalįs nieko blogo pasakyti, jis esąs apsukrus ir savarankiškas, tačiau rektorius priklausąs nuo vyskupo valios. A. Beresnevičius rusiškai kalba gana gerai, tačiau kad galėtų dėstyti valstybės nutarimus, turėtų labai trokšti visuotinės gerovės, suprasti savo religijos neteisumą ir vyraujančios Bažnyčios teisingumą. Tik nuoširdžiai suvokdamas naudingą ir teisingą tikslą, geranoriškai uoliai galėtų perteikti kitiems nutarimus, ribojančius jo Bažnyčios teises, nes tie nutarimai atitinka pačią nuolaidžiausią ir taikingiausią religinio pakantumo dvasią. A. Orlovas manė, kad tai A. Beresnevičiui neįveikiama. Tik asmuo, neturįs išankstinio nusistatymo, galėtų būti patikimas valstybės nutarimų dėstytojas ir aiškintojas.

1853 m. vasario 9 d. generalgubernatorius pasiuntė vidaus reikalų ministrui raštą dėl A. Orlovo ataskaitos⁶⁵. Jo rašte buvo išdėstyta galutinė nuomonė apie situaciją Varniuose. Netrukus pereita prie konkrečių veiksmų.

Pasekmės. Varnių seminarijos konfliktas su dėstytoju rusu paskatino rusų administraciją susirūpinti rusiškų dalykų dėstymu visoje katalikiškose seminarijose. Į Žemaičių, Minsko, Vilniaus bei kitas seminarijas plūstelėjo inspektoriai. Romos katalikų dvasinė kolegija buvo priversta ieškoti lėšų rusiškų dalykų mokymo priemonėms nupirkti. Konkrečios sankcijos palietė A. Beresnevičių ir F. Klevenskį.

A. Beresnevičiaus reikalai blogėjo sparčiausiai. 1853 m. vasario 16 d. vidaus reikalų ministras D. Bibikovas nusiuntė raštą M. Valančiui⁶⁶, kuriame apkaltino A. Beresnevičių nerūpestingumu ir visišku nepareigingumu, įsakė atleisti jį iš rektorių ir atsiųsti į Vilnių pas generalgubernatorių⁶⁷.

⁶⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 355 vidaus reikalų ministrui, 1853 02 09, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 25–28.

⁶⁶ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 438/214 Žemaičių vyskupui, 1853 02 16, ten pat, l. 50–51. Prie šio rašto buvo pridėtas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriaus V. Skripicino išrašas iš A. Orlovo ataskaitos apie rusiškų dalykų padėtį ŽVS, ten pat, l. 52–53.

⁶⁷ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 439/215 liaudies švietimo ministrui, 1853 02 16, ten pat, l. 54–55; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 440/216 Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 02 16, ten pat, l. 56.

Buvo sunku netekti A. Beresnevičiaus, kuriuo M. Valančius ypač pasitikėjo ir kurį labai vertino. Kovo 7 d. vyskupas išsiuntė pasiaiškinimą vidaus reikalų ministrui⁶⁸, kuriame bandė A. Beresnevičių gelbėti kaltę prisiimdamas sau.

„Jei ieškotume kaltų, tai juo esu nebent aš pats, – rašė M. Valančius, – nes per daug pasitikėjau jauno ir nepatyrusio rektoriaus Beresnevičiaus gabumais ir pats kaip reikiant visko neprižiūrėjau. Tai suteikia man drąsos prašyti rektoriui Beresnevičiui maloningo atleidimo. Pats pasižadu griežtai prižiūrėti, kad nuo šiol seminarijoje nebūtų netvarkos, atsiradusios dėl rektoriaus pataikavimo mokytojui Klevenskiui“.

Pabaigoje pažymėjo, kad pavedė seminarijos inspektoriui eiti rektoriaus pareigas, bet dar neišsiuntė A. Beresnevičiaus į Vilnių, nes nutarė laukti ministro atsakymo į savo prašymą.

Ministro sprendimas buvo kitoks nei tikėjosi vyskupas. Kovo 22 d. jis M. Valančiui atsakė, kad buvo didžiai nustebintas, nes vyskupas, pasipriešindamas jo reikalavimui, drįso neišsiųsti A. Beresnevičiaus į Vilnių; todėl įsakė pirma tai padaryti, o jau po to prašyti pasigailėjimo A. Beresnevičiui⁶⁹.

Šįkart M. Valančius turėjo išsiųsti A. Beresnevičių pas Vilniaus generalgubernatorių. Jam įdavė rekomendacinį raštą, kuriame prašė su užuojauta pažvelgti į šį nepaprastą gabumą kunigą ir užtarti jį broliui, vidaus reikalų ministrui, kad kunigas galėtų grįžti į ankstesnes pareigas⁷⁰. A. Beresnevičiaus išvykimo dieną D. Bibikovui pasiuntė dar vieną raštą⁷¹. Rašė:

„Pagal Jūsų Aukštosios Prakilnybės reikalavimą pasiuntęs į Vilnių Telšių seminarijos rektorių kunigą Beresnevičių, drįstu dar kartą

⁶⁸ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 530 vidaus reikalų ministrui, 1853 03 07, ten pat, b. 3063, l. 1–3; *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 78, l. 191.

⁶⁹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 850/440 Motiejui Valančiui, 1853 03 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 197; *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3063, l. 6.

⁷⁰ Motiejaus Valančiaus rekomendacinis raštas Nr. 791 Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 04 11, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 199. Jis yra paskelbtas lietuvių kalba: K. Misius, Vyskupo M. Valančiaus santykiai su rusų valdžia..., p. 89.

⁷¹ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 793 vidaus reikalų ministrui, 1853 04 11, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 65.

nuolankiausiai prašyti leisti jam tęsti tarnybą kaip rektoriui; esu visiškai tikras, kad jis nebebus aplaidus, pasitaisys ir ateity nebesuteiks pagrindo vyresnybės nepasitenkinimui, o su dar didesniu uolumu eis jam pavestas pareigas, ir aš pats kuo atidžiausiai jį prižiūrėsiu“.

Ir šis M. Valančiaus kreipimasis liko be atgarsio. 1853 m. rugsėjo 22 d. vyskupas trečiąkart prašė vidaus reikalų ministro⁷² gražinti A. Beresnevičių į buvusias pareigas. M. Valančiaus atkaklumas tik iš dalies paveikė ministrą. 1853 m. spalio 21 d. parašė vyskupui sutinkąs, kad A. Beresnevičius grįžtų į Kauno guberniją ir gautų vietą parapijoje⁷³. Tačiau ne į Žemaičių vyskupijos seminariją. M. Valančius dar mėgino prašyti generalgubernatoriaus pakeisti ministro sprendimą⁷⁴, bet veltui.

Matyt, jauną ir veržlų A. Beresnevičių ne per daug sužavėjo jam pasiūlyta parapijos kunigo vieta, o M. Valančiui palankaus generalgubernatoriaus globa nebuvo ypatingai slegianti, nes jis pareiškė norįs likti Vilniaus vyskupijoje.

A. Beresnevičiaus likimo neišvengė ir kita konfliktuojanti pusė – mokytojas F. Klevenskis. M. Valančius 1853 m. liepos 27 d. buvo informuotas, kad caro įsakymu F. Klevenskis yra atleistas iš seminarijos mokytojo pareigų⁷⁵.

Kurių laiką F. Klevenskis dar gyveno Varniuose. 1853 m. rugsėjį, nesant mokytojo, seminarijos valdybai pavedus, ir toliau dėstė rusų kalbą ir istoriją, kol, M. Valančiui įsikišus, rusų kalbos dėstymas buvo perduotas Antanui Juzumui (*Juzumowicz*), istorijos – J. Račkauskiui – seminarijos profesoriams dvasininkams⁷⁶.

⁷² Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1547 vidaus reikalų ministrui, 1853 09 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 248; nuorašas, 1853 10 04, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 92.

⁷³ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 3038 Motiejui Valančiui, 1853 10 21, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 277.

⁷⁴ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 01 09 įrašai apie Motiejaus Valančiaus raštus Nr. 32 ir 33, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 759, l. 1.

⁷⁵ Fiodoro Klevenskio atleidimo raštas Nr. 1406, 1853 07 27, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 81.

⁷⁶ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1545 vidaus reikalų ministrui, 1853 09 22, ten pat, l. 91; ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1853 09 23 įrašas, *NB*, f. 90–237, l. 13.

1853 m. pavasarį Varnius užplūdo inspekcijos. Jas paskatino vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui⁷⁷, kuriame ministras paprašė pavesti patikimiems mokyklų žinybos valdininkams rusams kuo dažniau egzaminuoti katalikiškų vyskupijų seminarijų klierikus iš rusiškų dalykų. Telšių apskritinės bajorų mokyklos etatiniam inspektoriui Feliksui Lukaševičiui ir Kauno gimnazijos direktoriui Sergejui Vasiljevui buvo liepta bent kartą per du mėnesius lankytis Žemaičių vyskupijos seminarijoje ir dalyvauti klierikų egzaminuose⁷⁸.

Išliko žinių apie F. Lukaševičiaus inspektoriavimą Varniuose. Kaip rašė M. Valančius, šis seminarijai labai įkyrėjo, nes ir už pinigus, kuriuos kassyk seminarija jam mokėdavo, ne visada pavykdavo nusipirkti gerą įvertinimą. Tačiau „pasauliečių kišimasi į vyskupo mokyklą ganytojas turėjo kantriai kęsti, nes laikai buvo kritiški“⁷⁹.

1853 m. gegužės 24 d. F. Lukaševičius pasiuntė savo pirmą ataskaitą generalgubernatoriui I. Bibikovui apie seminarijoje vykusių klierikų egzaminus iš rusiškų dalykų⁸⁰. Rašė, kad iš tiesų klierikai rusiškai mokėjo blogiau nei mokiniai tų mokyklų, iš kurių jie įstojo, ir kuo aukštesnio kurso – tuo silpniau. Tikrindamas I–II kurso rusų kalbos žinias, apklausė 30, istorijos – 26 žmones. Atsakė iš rusų kalbos silpnai 23; iš istorijos – 6. III kurse literatūros egzaminą išlaikė iš 17 klierikų 7 silpnai. Tik iš valstybės nutarimų dalyko klierikai medžiagą buvo gerai išmokę.

Išlikę dar du – 1853 ir 1854 m. – F. Lukaševičiaus raštai apie seminarijos klierikų egzaminavimą⁸¹. 1853 m. rudenį padėtis buvo mažai pasikeitusi, o 1854 m. rezultatai jau buvo geresni: iš rusų kalbos, Rusijos istorijos ir valstybės nutarimų dalykų egzaminuotų jaunuolių

⁷⁷ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 893/466 Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 03 26, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 431, l. 1⁶–1⁸.

⁷⁸ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 198–199.

⁷⁹ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 505.

⁸⁰ Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 92 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1853 05 24, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 102–103.

⁸¹ Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 210 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1853 11 11, ten pat, l. 96; Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 212 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1854 10 31, ten pat, l. 131.

nė vieno nebuvo silpno. Taigi valdžios priemonės rusiškų dalykų dėstymui pagerinti, taip pat seminarijos pastangos inspektorių papirkti, matyt, buvo sėkmingos.

Rusų administracija taip pat ėmėsi energingai rūpintis rusiškų dalykų dėstymo sąlygomis seminarijas aprūpindama mokymo priemonėmis. Vidaus reikalų ministro nurodymu katalikiškų vyskupijų seminarijų vyskupams buvo įsakyta pateikti duomenis, kiek seminarijose yra rusų kalbos ir istorijos vadovėlių ir kiek jų trūksta pagal klierikų skaičių. Visose seminarijose padėtis pasirodė esanti bloga⁸².

1853 m. gegužės mėn. D. Bibikovas davė nurodymą dvasinei kolegijai Peterburge iš katalikų dvasininkijos pagalbinio kapitalo lėšų nupirkti reikalingų rusiškų knygų ir išsiuntinėti į seminarijas⁸³. Rusų administracija ši kartą lėšų nebuvo linkusi taupyti. Vien Aleksejaus Galachovo rusų kalbos chrestomatijos, N. Ustrialovo Rusijos istorijos ir Aleksandro Vostokovo rusų kalbos gramatikos vadovėlių seminarijai buvo numatyta nupirkti prie M. Valančiaus prašytų 30 egzempliorių dar 174 vadovėlius. Reikalingos knygos netrukus iškeliavo į Žemaitiją⁸⁴.

Piotras Feoktistovas. F. Klevenskio vietą Žemaičių vyskupijos seminarijoje užėmė naujas rusų kalbos ir istorijos mokytojas P. Feoktistovas, ką tik baigęs Peterburge Vyriausiojo pedagoginio instituto Istorijos-filologijos fakultetą, 25 metų amžiaus Riazanės gubernijos stačiatikių šventiko sūnus⁸⁵. Apie P. Feoktistovo paskyrimą vidaus reikalų ministras M. Valančiui pranešė 1853 m. liepos 28 d.⁸⁶ Rugsėjo mėnesį P. Feoktistovas atvyko į Varnius⁸⁷.

⁸² Valdinis raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 05 19, ten pat, l. 71–73; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 806 vidaus reikalų ministrui, 1853 04 14, ten pat, l. 66–67.

⁸³ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 1389/681 Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, ten pat, l. 74; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 1390/682 Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, ten pat, l. 75–76.

⁸⁴ Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas Nr. 2158 vidaus reikalų ministrui, 1853 07 10, ten pat, l. 79.

⁸⁵ Vyriausiojo pedagoginio instituto baigimo atestatas Nr. 1280, išduotas Piotriui Feoktistovui, 1853 09 16, ten pat, b. 470, l. 7–8.

⁸⁶ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 2096/1050 Motiejui Valančiui, 1853 07 28, ten pat, b. 425, l. 82–83.

⁸⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1726 vidaus reikalų ministrui, 1853 10 17, ten pat, l. 106.

Naujasis mokytojas pasirodė ne itin didelių sugebėjimų. 1853 m. lapkričio 11 d. seminariją vizitavęs F. Lukaševičius Vilniaus švietimo apygardos vadovybei rašė, kad P. Feoktistovas nors uolus, tačiau kol kas neturi dėstymo metodo⁸⁸. Dar griežčiau apie P. Feoktistovą atsiliepė M. Valančius: kaip mokytojas, jis buvęs dar blogesnis už F. Klevenskį: nors institutas buvo išdavęs kuo geriausias liudijimus, „kai jam prisiėjo mokyti kitus, paaiškėjo, kad nieko nemoka“⁸⁹.

Greitai Žemaičių vyskupijos seminarija ir vyskupas dėl P. Feoktistovo sulaukė rimtų nemalonumų. F. Klevenskis buvo savanaudis skundikas, kurio veiksmus diktavo godumas ir kerštas juo nepatenkintai seminarijos vadovybei, o P. Feoktistovui vidaus reikalų ministras iš anksto buvo patikėjęs diskretišką užduotį. Galima numanyti, kad ministras nebuvo taip tvirtai kaip generalgubernatorius įsitikinęs M. Valančiaus lojalumu, todėl P. Feoktistovui buvo pavesta stebėti vyskupą, seminarijos profesūrą, informuoti apie jų elgesį ir apskritai apie nuotaikas Varniuose.

Deja, pasirinktas informatorius nepasižymėjo nei protu, nei gudrumu. Nors su vidaus reikalų ministru susirašinėjo, tačiau, atrodo, daugiau skundėsi ir dejavo nei atnešė kokios nors žvalgybinės naudos. P. Feoktistovo skundai tik vargino vyskupą, nors, matydamas mokytojo kvailumą, nelabai jų ir paisė, o ministrą turėjo varyti į neviltį. Taip leidžia manyti išlikęs vienas P. Feoktistovo „kūrinyš“, rašytas D. Bibikovui praėjus dviem mėnesiams nuo darbo pradžios. Šis jo rašinys vertas pacituoti išties, nes, be minėto mokytojo asmenybės esmės, laiške, nors iškreiptai, atsispindi Varnių gyvenimas, rusų savijauta tarp jiems svetimų žemaičių ir pastarųjų požiūris į valdžios statytinius.

Taigi P. Feoktistovas rašė:
„Jūsų Aukštoji Prakilnybe,
Jūsų Aukštosios Prakilnybės man patikėto laiško Jo Aukštajai Prakilnybei p[onui] Vilniaus kariniam generalgubernatoriui neturėjau

⁸⁸ Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 210 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1853 11 11, ten pat, 1. 96.

⁸⁹ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 503.

laimės įteikti asmeniškai, ir dabar, išstarnavęs vietoje du mėnesius, esu priverstas maldauti Jūsų Aukštosios Prakilnybės dėmesio mano dabartinei padėčiai Varnių miestelyje, apie kurią jau esu šiek tiek rašęs Jo Šviesybei.

Pirmiausia gaudamas algos 50 rb per mėnesį, iš jos turiu mokėti seminarijai vien už pietus ir patį blogiausią iš čia esančių butų, kur gyvena tarnai, 15 sidabro rb, dar esu priverstas turėti tarną, kuris gauna 6 sidabro rb per mėnesį. Be to, turėjau neišvengiamų išlaidų dėl dvasininko, pas kurį privalėjau važiuoti 30 varstų duoti priesaiką ir tiesiog melstis savo stačiatikių cerkvėje, susirgęs – daktarui ir vaistams, rūbams ir apšvietimui, indams, baldams ir kitiems įvairiems reikmenims, nes niekas man čia neparduoda įrengto buto. Be man skirto atlyginimo, privalėjau išleisti daugiau kaip 80 sidabro rb, todėl lieku skolingas vienam vietos žydui per 40 rb ir, nepaisant to, dar neturiu daugelio būtinausių daiktų. O čia, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, viskas dvigubai brangiau nei Peterburge: 1 svaras duonos Peterburge 1/2 sidabro kp, o čia 3 sidabro kp, galbūt dėl to, kad dabar čia didelio bado metai. Bent jau iš manęs čia visi ima be gailėsčio. Pati seminarija manęs nė kiek netausoja, tuo tarpu visi kiti mokytojai joje gauna pietus, netgi pusryčius ir vakarienę. Štai jie, be to, dar turi gerus valdiškus baldus, kurie čionai, kaip ir mediena, ypač brangūs.

Antra, pagal čionykštį paprotį kiekvienas naujokas turi iškelti vaišes kunigams ir konsistorijos valdininkams; kadangi aš nepajėgiau to padaryti, tai, sako, todėl ir neturiu jokio jų palankumo. Dėl to esu priverstas sėdėti vien savo bute. Niekur negalima išeiti: arba aploš kortomis, nes čia aplošinėja visus atvykstančius dvarininkus, arba apkalbės ar padarys kokių nors nemalonumų. Kada turėjau pasiųsti laišką į Vilnių Jo Aukštajai Prakilnybei p[onui] kariniam generalgubernatoriui, pašte kilo baisus sąmyšis. Turbūt palaikė mane skundiku, nenorėjo imti laiško, net patys žydai ten vos manęs neužstumdė. Nors pašto viršininkas privalėjo paimti laišką, jo padėjėjas suspėjo aplieti paketą rašalu, matyt, manydamas, kad pasiimsiu jį atgal. Be to, negaliu rašyti Jo Aukštajai Prakilnybei, nes, man rodos, jis apsuptas lenkų ir čia gali sužinoti, kas rašo. Karas su turkais, ypač Nikiskevo (?) paėmimas, čia labai neramina; dėl to kreipiausi į vyskupą, kuris pasa-

kė, kad jeigu tik svetima armija čia ateis, jis neatsakęs už savo liaudį, tačiau, esant pavojui, žadėjo mane paslėpti, nes, sako, mano liaudis mane myli. Tarp kitko, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, be to, kad savo skylėtame ir šaltame kambaryje nuolat sėdžiu ir verkiu vienumoje – dažnai visa mano pagalvė apsipila ašaromis, kuriose čionai randu vienintelę paguodą, – niekada negaliu čia ramiai užmigti: galvoju, tuoj kas nors šaus man į langą, o dabar dar turiu persikelti į butą, kuris yra laukuose, už miestelio; ten anksčiau gyveno vyskupo kapelionas, pas kurį naktį įsibrovė plėšikai – tuo labiau aš bijau, nes du piktadariai su manimi gali lengvai susidoroti ir net papjauti. Remdamasis tuo, ką pasakiau, prašau užjausti mano padėtį: pirma, aprūpinti mane materialiai, kad bent neįpulčiau čia į skolas; antra, skirti man bent jau saugų butą, ką labai sunku padaryti, nebent jei mane paskirtų į atsiradusią pas vyskupą sekretoriaus vietą, o tada galėčiau gyventi jo name. Šias pareigas, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, lengvai galėčiau eiti, nes paskaitas visad turiu nuo 5-os valandos po pietų. Be to, jaučiu pareigą pranešti Jūsų Aukštajai Prakilnybei, kad per du mėnesius pamažu pratinau čionykščius seminaristus rusiškai skaityti ir taisyklingai rašyti.

Kartu turiu garbę pasiūsti Jūsų Aukštajai Prakilnybei egzempliorių savo rašinio, išspausdinto „Liaudies švietimo ministerijos žurnale“. Priimkite jį kaip Jūsų paskatinimo man didesniems laimėjimams ženklą.

Nuolankiausias Jūsų Aukštosios Prakilnybės tarnas P. Feoktistovas (Telšių Romos katalikų seminarijos mokytojas). 1853 m. gruod[žio] 5 diena⁹⁰.

Vidaus reikalų ministras apie P. Feoktistovo viltį tapti sekretoriumi vyskupui net neužsiminė. Gruodžio 13 d. nusiuntė M. Valančiui raštą dėl P. Feoktistovo materialinės padėties⁹¹. Rašė, kad mokytojas neturiš padoraus kambario ir netgi pinigų. Prašė atkreipti dėmesį į jo padėtį, kad galima būtų šį mokytoją išsaugoti seminarijai, taip pat

⁹⁰ Piotro Feoktistovo laiškas vidaus reikalų ministrui, 1853 12 05, *RVIA*, f. 831, ap. 125, b. 425, l. 107–109.

⁹¹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 3756/1845 Motiejui Valančiui, 1853 12 13, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 277; *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 110.

klausė, ar seminarijos dėstytojai nesinaudoja maistu, šildymu ir apšvietimu jos sąskaita. 1854 m. sausio 9 d. M. Valančius ministrui į tai griežtai atsakė:

„Man pavaldžioje seminarijoje, kur tik aštuoniolika auklėtinių yra išlaikomi valstybės, pagal 1845 metų gegužės 11 d. Romos katalikų dvasinės kolegijos nurodymą Nr. 1913 tik dėstytojai dvasininkai gali naudotis šildomu butu ir pietauti kartu su auklėtiniais; esant brangioms maisto atsargoms, jie neturi teisės gauti vakarienės ir naudotis apšvietimu, o privalo verstis iš savo atlyginimo. Labai keista, kad p[onas] Feoktistovas, gaunantis beveik du kartus daugiau algos nei bet kuris jo kolega dvasininkas ir 100 sidabro rb butpinigių priedo, galintis turėti ir jau turintis erdvią ir patogią patalpą su šildymu, jaučiasi stokojęs lėšų pragyvenimui.

Pranešdamas tai Jūsų Aukštajai Prakilnybei pagal Jūsų raštą Nr. 2756, – toliau aiškino M. Valančius, – jaučiu reikalą nuoširdžiai patikinti Jūsų Aukštąją Prakilnybę, kad Žemaičių vyskupijos seminarija P. Feoktistovui suteiks visus įmanomus patogumus, o savo skundus apie padėtį jis rašo gal tik tikėdamasis, kad lygiai taip pat lengvai gaus maistpinigius, kaip jau gavo dosnią pašalpą butui; bet kad norėtų valgyti pietus kartu su klierikais seminarijoje, nepatikėsiu. Beje, jeigu to iš tikrųjų norėtų, sutikčiau, kol būtų nevedęs; bet kai ves ir pareikalaus dar šeimos išlaikymo, seminarija to jam suteikti tikrai nepajėgs“⁹².

Vis dėlto P. Feoktistovui atvykus įtampa, kilusi dėl rusiškų dalykų Varniuose, tam tikra prasme ėmė slopti, nors šis dar ne kartą skundė Vidaus reikalų ministerijai vyskupą ir seminariją⁹³. 1854 m. rugpjūčio 7 d. pagal mokytojo skundą ministerijoje netgi buvo užvesta ypatinga byla apie neramumus Varniuose⁹⁴. Tačiau minėti neramumai buvo tik P. Feoktistovo liguistos vaizduotės padariniai. Tai ga-

⁹² Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 28 vidaus reikalų ministrui, 1854 01 09, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 111–112; *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 300.

⁹³ Kai kurie P. Feoktistovo skundai yra aprašyti: K. Misius, Vyskupo M. Valančiaus santykiai su rusų valdžia..., p. 90–91; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 263–266.

⁹⁴ Žr. rusų administracijos prierasą Motiejaus Valančiaus 1854 01 09 rašto Nr. 28 vidaus reikalų ministrui parašėje, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 111.

liausiai suprato ir rusų administracija, ir seminariją vizitavę inspektoriai, kurie mokytoją tiksliai įvardijo „riboto proto“ žmogumi.

1855 m. Rusijos imperatoriumi tapo Aleksandras II. Prasidėjo laikotarpis, kuri Jūrų ministerijoje tarnavęs kunigaikštis Dmitrijus Obolenskis pavadino „atšilimu“. Susilpnėjo cenzūra, prasidėjo politinių kalinių amnestija, buvo atšaukta karo padėtis Vakarų gubernijose, palengvinta valstiečių spauda, padaryta kai kurių nuolaidų Katalikų bažnyčiai, uolūs Nikolajaus I politikos vykdytojai užleido vietą liberalesniems patarėjams. 1855 m. pabaigoje – 1856 m. pradžioje pasikeitė Vakarų krašto ir švietimo apygardos valdžia: Vilniaus generalgubernatoriumi tapo Vladimiras Nazimovas, Vilniaus švietimo apygardos reikalus iš generalgubernatoriaus žinios perėmė apygardos globėjas Emanuelis Vrangelis. Kovo mėn. inspektorius F. Lukaševičius išsakė E. Vrangeliui savo neigiamą nuomonę apie Žemaičių seminarijos rusų kalbos dėstytoją P. Feoktistovą⁹⁵. Seminarija susidomėjo ir generalgubernatorium. P. Feoktistovo skundams tirti 1856 m. buvo sudaryta komisija iš pulkininko grafo Henriko Ževusio (*Rzewuski*), buvusio Vilniaus švietimo apygardos valdinių mokyklų inspektoriaus A. Orlovo ir žandarų pulkininko Ivano Skvorcovo, kuri įvertino P. Feoktistovo kaltinimus seminarijai kaip nepagrįstus⁹⁶. 1856 m. kovo mėn. gavęs vyskupo pranešimą, kad P. Feoktistovas skelbiasi esąs valdžios įgaliotu šnipu ir gališ pražudyti kiekvieną jam nepatiksiantį, V. Nazimovas atšaukė mokytoją iš Varnių⁹⁷. 1856 m. pradžioje baigėsi inspektorių kelionės į seminarijas. 1861–1863 m. M. Valančiui net pavyko seminarijoje rusų kalbos ir istorijos dėstytoju padaryti žemaitį kataliką teisininką Dominyką Bociarskį (*Bociarski*)⁹⁸.

Prasidėjęs atokvėpis, deja, truko neilgai – po 1863 m. sukilimo rusų kalbos mokymas katalikiškose seminarijose vėl imtas stiprinti,

⁹⁵ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 266.

⁹⁶ J. Stakauskas, Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus, p. 54.

⁹⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 545 Vladimirui Nazimovui, 1856 03 17, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 415; Vladimiro Nazimovo raštas Nr. 174 Motiejui Valančiui, 1856 03 24, ten pat, l. 417.

⁹⁸ Mokytojo Dominyko Bociarskio mokslo laipsnio pakeitimo į atitinkamą rangą byla, 1862 03 24–1862 12 15, NB, f. 90–300, l. 1.

išplėstos mokymo programos⁹⁹. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje valdžiai suskatus įvesti rusų kalbą į katalikų bažnytines pamaldas, rusiškų dalykų vaidmuo padarytas kone svarbiausiu įgyjant ne tik dvasininko profesiją, bet ir teisę mokyti tikybos mokyklose¹⁰⁰. Tačiau ne rusiškų disciplinų dėstymo istorija yra šio skyrelio tikslas. Siekėme atkreipti dėmesį į tai, kokia rusų valdžiai buvo svarbi rusų kultūros ir ideologijos infiltracija į katalikų dvasininkiją per seminarias, valdžiai patikimų žmonių išsodinimas į seminarijų aplinką ir kaip stengtasi šiai infiltracijai sudaryti kuo palankesnes sąlygas. Rusų kalba buvo oficialiai padaryta seminarijų valdymo, raštų, dėstomąja kalba. Rusų kalbos ir istorijos dėstytojais galėjo būti tik patikimi valdžiai asmenys, juos į seminarias turėjo teisę skirti tik imperatorius ar vidaus reikalų ministras. Jie, pasauliečiai stačiatikiai, antraeiliių dalykų dėstytojai, pažeidžiant konkordatą su popiežiumi, privalėjo būti įtraukiami į pagrindinį seminarijos valdymo organą – jos valdybą. Jiems, skirtingai nei kolegoms dvasininkams, būdavo mokamos didelės algos ir priedas solidūs butpinigiai. Dėl menkausio jų skundo išplieksdavo skubus ir dalykiškas susirašinėjimas tarp rusų administracijos viršūnių – generalgubernatoriaus, vidaus reikalų ministro, liaudies švietimo ministro, švietimo apygardos globėjo, įvairių departamentų, žinybų, dvasinės kolegijos, dvasinės akademijos, kitų įstaigų. Skundams tirti būdavo siunčiami patyrę valdininkai. Nepaisant vyskupo prašymų iš pareigų atleistas ir ištremtas rektorius, rusiškų dalykų dėstymui įvesta inspektorių kontrolė, skirta nemažai lėšų mokymo priemonėms pirkti. Tai leidžia teigti, kad rusiški dalykai, pradėdami 1844 m. įvesti į katalikiškų seminarijų mokymo programas, buvo apgalvota priemonė iškiepyti dvasininkijai šovinistinę imperijos istorijos ir Bažnyčios sampratą ir per ją perduoti tokias nuostatas platiesiems katalikiškosios visuomenės sluoksniams.

⁹⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 604.

¹⁰⁰ J. Stakauskas, *Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus*, p. 56–58.

Tikruosius rusų valdžios seminarijų reformos tikslus gerai suprato katalikų dvasininkija, juo labiau kad jos įmanomas pasekmes parodė unitų seminarijų rusifikacija. Vis dėlto prievarta peršama valdančiųjų sluoksnių religija ir ideologija ne tik nepatraukė katalikų dvasininkijos į savo pusę, bet padarė atvirkščią poveikį. Ji konsolidavo dvasininkus, didino jų nusiteikimą prieš valdžią, netgi visa, kas rusiška, mokė diplomatiškai laviruoti ir atitinkamai kreipti dvasininkijos, taigi ir katalikų visuomenės auklėjimą.

LIETUVIŲ KALBA KATALIKYBĖJE IR JOS PLĖTIMO PRADŽIA

XIX a. viduryje sustiprėjusi rusų valdžios diskriminacinė politika Katalikų bažnyčios atžvilgiu, turėjusi tikslą sumažinti šios Bažnyčios įtaką, padaryti ją lojalią imperinei valdžiai, modifikuoti jos kultūrinį ir ideologinį įvaizdį ir panaudoti ją integruojant katalikiškąją visuomenę į Rusiją, privertė katalikų dvasininkiją įvertinti padėtį ir imtis konkrečių veikslių katalikybei stiprinti.

Katalikų bažnyčios dėmesys susikoncentravo į valstietiją – ir ne tik dėl to, jog ji buvo pagrindinis šios religijos sociumas. Gilėjanti baudžiavinio ūkio krizė, bręstantis baudžiavos panaikinimas ir augantis valstietijos socialinis-ekonominis vaidmuo didino tiek rusų valdžios, tiek Lietuvos visuomenės dėmesį jai. Aktualėjo klausimas, kurią etnopolitinę jėgą parems pilietėjantys valstiečiai – ar priims Lietuvos-Lenkijos valstybingumo tradiciją, ar pasiduos prorusiškumui, net stačiatikybei¹⁰¹. Priemone išlaikyti savo įtaką valstietijai Žemaičių vyskupijoje Katalikų bažnyčia pasirinko liaudies kalbą.

Liaudies, taigi ir lietuvių, kalba pastoracijoje nėra XIX a. vidurio reiškinys. Galimybė jai įsitvirtinti Katalikų bažnyčioje atsirado XVI a., kai į valstybių gyventojų kalbą atkreipė dėmesį visuotinis Tridento susirinkimas. Nors susirinkimo nutarimu liturgine Bažnyčios kalba tapo lotynų kalba, kuri turėjo vienyti viso pasaulio dvasininkiją

¹⁰¹ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 175–176.

su Romos kurija, klebonams buvo nurodyta stengtis mokyti žmones krikščioniško mokslo bažnyčioje jų gimtąja kalba kaip tinkamiausia sielovados darbu.

Lietuvoje, nepaisant daugumos gyventojų katalikų kalbos, Katalikų bažnyčia, šalia lotynų, vartojo lenkų, t. y. Abiejų Tautų Respublikos kilmingųjų, kalbą. Iš lietuvių, latvių, baltarusių valstiečių ar XVIII a. lietuviškai tebekalbėjusių smulkiųjų bajorų kilusiam katalikų kunigui ši kalba po seminarijos tapdavo jo kalba, rodžiusia išsiauklėjimą, išsilavinimą ir aukštesnę kilmę. Po Abiejų Tautų Respublikos panaikinimo lenkų kalbos svoris Lietuvos visuomenėje dar padidėjo. Negęstant unijinės valstybės atkūrimo vilčiai, siekta konsoliduoti visus buvusios valstybės socialinius sluoksnius vienos (lenkų) kultūros bendrumo saitais. Čia svarbus vaidmuo skirtas mokyklai ir Bažnyčiai¹⁰².

Drauge klostėsi sąlygos didėti Bažnyčioje ir lietuvių kalbos vartojimui, nes politinė ir ekonominė Rusijos imperijos priespauda sukėlė dvasininkijos socialinės struktūros pokyčius. Caro valdžiai sekvestravus Katalikų bažnyčios turtus, menkėjo kunigo profesijos socialinis statusas. Bajorija vis mažiau domėjosi bažnytine karjera, joje daugėjo valstiečių kilmės dvasininkų. Nors socialiniai dvasininkijos pokyčiai iki XIX a. vidurio vyko lėtai, tačiau nėra abejonės, kad jie mažino kunigų abejingumą liaudies dvasiniams poreikiams ir jos kalbai, o plintančios romantizmo, herderizmo, lenkų atgimimo idėjos paskatino kai kuriuos jų įsitraukti į lietuviškąjį darbą.

Lietuvių kalbos apimtis Bažnyčioje XIX a. pirmojoje pusėje buvo labai kukli, ji buvo vartojama tik tiesiogiai kontaktuojant su liaudimi. Ten, kur gyventojai kalbėjo lietuviškai (o tokia buvo kone visa Žemaičių vyskupija iki 1849 m. pabaigos), nemažai kunigų mokėjo lietuviškai, ir, nors seminarijoje lietuviškai pastoracijai nebuvo rengiami, bažnyčiose šia kalba sakė pamokslus, klausė išpažinčių. Lietuvių kalbos būta ir paparinėse mokyklėlėse prie bažnyčių, ypač vienaklasėse, kurių pagrindinis tikslas buvo religinės reikmės ir kurios nesiekė rengti vaikus aukštesnei mokyklai. Mokslas jose trukdavo 2–3 žie-

¹⁰² M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 25–26.

mas, kada samdyti mokytojai, dažnai vidurinių mokyklų mokiniai, vikarai, klierikai, vargonininkai ir zakristijonai lietuviškai mokydavo vaikus tikybos, skaitymo, rečiau rašto. Tokių lietuviškų ar pusiau lietuviškų mokyklėlių daugiau būta Žemaitijoje, mažiau – rytinėse ir pietinėse Lietuvos srityse, kur pastoracijoje buvo išsigalėjusi lenkų kalba¹⁰³. Antai Žemaičių vyskupijoje 1820, 1821 m. iš parapijų vizitacijų aktuose išvardytų 80 parapinių mokyklų konkrečiai nurodyta, kad mokoma lietuviško skaitymo ar skaitymo ir rašto 2 mokyklose, 1827, 1828 m. iš 79 mokyklų – 5 mokyklose¹⁰⁴. Tuo tarpu Vilniaus vyskupijai priklausiusiose Kauno, Ukmergės apskrityse 1827–1831 m. atskirais metais veikė tik 7–13 parapinių mokyklų, iš jų tik vienoje mokyta lietuviškai¹⁰⁵. Po 1831 m. parapiinės mokyklėlės prie bažnyčių valdžios buvo numatytos likviduoti, 4-ajame dešimtmetyje jų labai sumažėjo. Nebuvo liaudies lavinimui skirtų lietuviškų knygų, išskyrus maldaknyges ir elementorius.

Rusijos imperijoje nusistatymo prieš lietuvių kalbą nedeklaruota. Pavelo I ir Aleksandro I valdymo metais, o ir Nikolajaus I administracijos akyse ši „mužikų tarmė“ neturėjo jokios reikšmės visuomeniniam-politiniam krašto gyvenimui, ji buvo buitinis reiškinys, kuris turėjo plintant civilizacijai išnykti. Tad į pavienių asmenų pastangas gausinti lietuvišką raštiją, įvesti lietuvių kalbą į liaudies švietimą buvo abejingai reaguojama. Į lietuvių kalbą rusų valdžia atkreipė daugiau dėmesio po 1830–1831 m. sukilimo. Plečiantis „lenkų pradų naikinimo“ politikai, lietuvių kalbą bandyta panaudoti kaip barjerą, neleidžiantį liaudyje skliti lenkų kultūrai ir ideologijai. Tikėtasi, kad lietuvių kalba, įvesta kaip pagalbinė mokantis rusiškai, padarys patrauklią liaudžiai rusišką valdinę mokyklą ir kartu, nebūdama pajėgi konkurentė išlavintai rusų kalbai, padės priimti ir perimti rusų kultūrą ir ideologiją. 1833 m. ją pirmą kartą buvo numatyta ištraukti iš rusiškų valdinių pradžios mokyklų programas kaip atskirą dalyką, tačiau

¹⁰³ Ten pat, p. 64, 104–106.

¹⁰⁴ A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, p. 187–202.

¹⁰⁵ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 104, 82–83.

praktiškai projektas liko plačiau nerealizuotas¹⁰⁶. Projektų panaudoti lietuvių kalbą kaip barjerą būta ir vėliau.

Tai, kad XIX a. viduryje lietuviybė matyta kaip būdas siekti politinių tikslų, taip pat rodo (praktiškai irgi neįgyvendintas) 1852–1854 m. rusų valdžios sumanymas pertvarkyti Kauno gubernijos mokyklas tautiniu principu – steigti atskiras lietuviams ir lenkams (tautiškai susitapatintiems su lenkais)¹⁰⁷. Taip pirmiausia siekta apsaugoti nuo lenkiško užkrato Žemaičių vyskupijos seminarijos klierikus, kurie, valdžios žodžiais, daugiausia kilę iš „žemaičių liaudies“ ir, su lenkais teturėdami bendrą tikybę, per mokyklas pasigauna lenkiškos dvasios. Tačiau svarstant klausimą buvo padaryta išvada, kad toks lietuvių ir lenkų atskyrimas prieštarauja valdžios tikslams: jis nepanaikins namų mokymo ir neleis krašto gyventojams susilieti su rusais, nes nuolat primins vieniems, kad jie lenkai, kitiems, – kad jie lietuviai. Tad nutarta ir toliau mokyklose tęsti seną mokymo sistemą, paremtą rusiškumo stiprinimu.

Norint, kad rusų kultūros ir prorusiškų idėjų invazija per mokyklas taptų tikrai veiksminga, valdžiai reikėjo suimti į savo rankas visą liaudies švietimą. Dėl to ji 1841 m. pradžioje uždraudė Žemaičių vyskupijoje parapinių mokyklų prie bažnyčių veiklą be mokyklų žinybos leidimo. Tokių bažnytinių mokyklėlių, kurios nuo seno buvo neatsiejama vyskupijos religinio liaudies švietimo grandis, draudimui pasipriešino vyskupijos valdytojas S. M. Giedraitis, jį parėmė Romos katalikų dvasinė kolegija Peterburge (joje tuomet posėdžiavo J. K. Gintila, 1844 m. tapęs Žemaičių vyskupijos valdytoju).

Parapinių mokyklų gynimas sulaukė aktyvaus Peterburgo inteligentijos, ypač lietuvių kilmės, palaikymo. S. Daukantas rašė, kad

¹⁰⁶ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 77; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 486.

¹⁰⁷ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 222–225; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 270–272; E. Aleksandravičius, Tautinio identiteto link: 1852–1854 m. „mokinių byla“, *Kultūros barai*, 1990, Nr. 7–8, p. 96–99; L. Zasztowt, *Kresy 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1997, s. 247–249.

leidimo mokyklėlėms gavimas kainavo nemažai pastangų, o Peterburge nebuvo žmogaus, kuris nebūtų juo rūpinęsis¹⁰⁸. Toji lietuvių inteligentijos dalis, kuri svajėjo apie visuomeninį lietuvių kalbos įteisinimą (S. Daukantas, Andriejus Ugianskis (*Ugiański*), Juozapas Čiulda (*Czuldo*) ir kiti), mokyklėlėse išvėlgė galimybę ugdyti jos meilę, o per lietuvišką pastoraciją matė būdą skiepyti liaudžiai sunormintą kalbą ir taip kelti ją į kultūringos kalbos lygį¹⁰⁹. Lietuvių etninės kultūros puoselėtojai patys rūpinosi valstiečių švietimu, rengė lietuviškus elementorius, maldaknyges. S. Daukantas 1842 m. buvo išleidęs „Abėcėlę lietuvių kalnėnų ir žemaičių kalbos“, parašęs (tik neišspausdino) lietuvišką maldaknygę¹¹⁰. Konkrečią valstietijos švietimo programą, apėmusią vadovėlių lietuviškoms parapijinėms, pradinėms mokykloms rengimą, apie 1860 m. buvo numatęs M. Akelaitis, Jono Koncevičiaus (*Koncewicz*) vadovaujami Maskvos universiteto lietuviai studentai¹¹¹.

Vidaus reikalų ministerija Žemaičių vyskupijoje parapiines mokyklas prie bažnyčių oficialiai leido steigti 1841 m. gegužę. Dvasininkams bei jų tarnautojams buvo leista mokyti vaikus tikybos, liturgijos ir lietuviškai skaityti, tačiau pareikalauta mokyti ir skaitymo rusų kalba pradmenų¹¹². Kad galėtų šias mokyklas kontroliuoti, valdžia gavo iš vyskupijos vadovybės pažadą, jog kasmet pateiks Pradinių mokyklų direkcijai žinias apie mokinių skaičių bei praneš, ar iš tiesų yra mokoma rusų kalbos. Gali būti, kad į parapiines mokyklas, mokačias lietuviško ir rusiško skaitymo, valdžia galėjo žiūrėti kaip į tam tikrą 1833 m. savo sumanymo variantą.

Nuolaidos katalikų dvasininkijai šiaipjau nebuvo būdingos rusų valdžiai ir ypač sunkiai tikėtinos atrodė iš Nikolajaus I po 1830–1831 m. sukilimo. Tad istoriografijoje buvo atkreiptas dėmesys į

¹⁰⁸ S. Daukantas, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1976, p. 784.

¹⁰⁹ J. Čiulda, *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*, parengė ir įvadinį straipsnį parašė G. Subačius, *LAIS*, t. 6, 1993, p. 230.

¹¹⁰ [S. Daukantas], *Abeciėla Lijtuviū-Kalnienū ir Žiamajtiū kalbos*, Sankt Peterburgas, 1842; S. Daukantas, *Maldas Katalikū Pagał Bažniczięs S. Rimo išsraszytas Metuse 1842*, rankraštis, *LLTIB*, f. 1–SD 18.

¹¹¹ Žr.: A. Tyla, Iš Lietuvos kilęs jaunimas Maskvos universitete 1832–1862 m., *Praeities baruose*, p. 193–196; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 486–487.

¹¹² M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 248.

parapinių mokyklų legalizavimo priežastis. Antai M. Lukšienė spėjo, kad, siekdama visiškai atimti iš katalikų dvasininkijos švietimą, rusų valdžia matė nepajėgsianti to padaryti iš karto¹¹³. Kitų tyrinėtojų manymu¹¹⁴, parapinių mokyklų legalizavimui galėjo pasitarnauti „Peterburgo koterija“ – 1841 m. birželio mėn. Voluinės žemės grafo H. Ževuskio Čiudnovo dvare susikūrusi legalistinė literatūrinė politinė grupuotė, susijusi su politiniu kolaboravimu. Į grupuotę įėjo „Tygodnik Petersburski“ bendradarbiai rašytojai, literatai, istorikai, tarp jų netrukus Peterburgo dvasinės akademijos rektorius bei Mogiliavo arkivyskupas metropolitas I. Holovinskis, J. K. Gintilai ir ypač M. Valančiui artimas žmogus. „Koterijos“ interesai rodo, jog buvusios Abiejų Tautų Respublikos visuomenėje XIX a. 5-ajame dešimtmetyje būta nerimo dėl katalikybės ateities¹¹⁵. Siekdami išsaugoti katalikų tikėjimą, „koterijos“ nariai darė ideologinių nuolaidų valdžiai¹¹⁶, reiškė retorišką lojalumą carinei Rusijai, palaikydami panslavizmo idėjas ir pasisakydami prieš lenkų pastangas atkurti Lenkiją, pažymėdami Lietuvos valstybės galios augimą kaip rusų ir lietuvių bendros istorijos dalį. Už tai caro valdžia suteikė „koterijai“ teisę laisvai propaguoti katalikybę, kelti religinės literatūros leidimo bei valstiečių švietimo būtinumą. Apie įmanomą „Peterburgo koterijos“ įtaką Žemaičių vyskupijos parapinių mokyklų legalizavimui ir jų pobūdžiui spėta iš to, kad šios mokyklos labai priminė Edukacinės komisijos, kuriai vadovavo vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis (*Massalski*), sukurtas apatinės švietimo grandies mokyklas (vienaklases parapines mokyklas). Tokias mokyklas itin vertino H. Ževuskis, artimai bendravęs su I. Holovinskiu ir pasidavęs jo įtakai¹¹⁷.

¹¹³ Ten pat, p. 236.

¹¹⁴ V. Berenis, Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės, p. 217–233.

¹¹⁵ Nerimas dėl katalikybės, kurią rusų valdžia „privedė kone iki nuopuolio“, savaip išsakyta ir M. Valančiaus užrašuose: „1843 m. pabaigoje, kai katalikų tikėjimo reikalai Rusijoje patirdavo kaskart daugiau priešiško ir kai padėtis kaskart blogėjo“, katalikų dvasininkai iš valdžios gavo dovanų – ordinus. „Šie apdovanojimai, be ypatingo pasižymėjimo skirti, užuot nudžiuginę, nuliūdino ne tik katalikų liaudį, bet ir pačius apdovanojuosius, nes visi suprato, kad ne be tikslo duodami apdovanojimai. Kiekvienam atėjo į galvą posakis: „Kai jautį šeria, jį paprastai ketina pjauti““ (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 255, 257, 363, 365).

¹¹⁶ M. Stolzman, *Nigdy od ciebie miasto...*, Olsztyn, 1987, s. 158–159.

¹¹⁷ Ten pat, p. 165; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 77–78.

Parapinių mokyklų Žemaičių vyskupijoje įteisinimas dar nesietinas su organizuota religine švietėjiška dvasininkijos veikla katalikybei stiprinti. Tuoj po 1841 m. tokių mokyklų vyskupijoje padaugėjo, o dvasininkijos entuziazmas netrukus ėmė mažėti, nors parapijiečiai noriai leisdavo vaikus į tokias mokyklas.

Akstinas katalikų dvasininkijai rimtai susirūpinti katalikybės reikalais buvo 1843 m. valdžios pradėtos kurti Valstybės turtų ministerijos mokyklos valstybiniams valstiečiams, kuriose mokė stačiatikių dvasininkai ar jais besiruošiantys tapti žmonės. Kadangi šios mokyklos, priešingai nei daugumos klebonų išlaikomos parapinės, buvo nemokamos, labai padidėjo stačiatikybės invazijos į liaudį grėsmė per švietimą. M. Lukšienė pastebėjo, jog stačiatikių valdomos Valstybės turtų ministerijos mokyklos sujaudino katalikų dvasininkiją daug labiau nei iki tol Liaudies švietimo ministerijos steigtos mokyklos¹¹⁸.

Kita priežastis buvo 1843 m. nusavintos parapinių bažnyčių žemės ir kapitalai. Dvasininkijos sekuliarizacija, padariusi iš dvasininko feodalo dvasininką valdininką, vertė jį ieškoti naujo socialinio-ekonominio egzistavimo pagrindo. Nusavinimas pablogino kunigo materialinę padėtį, pakeitė pragyvenimo šaltinius, taigi paveikė santykius su ganomaisiais. Netekę $\frac{3}{4}$ buvusių pajamų, klebonai nebuvo linkę užsikrauti daugiau ganytojiškų pareigų, bet vargingesnis gyvenimas skatino įgyti liaudies pasitikėjimą ir didinti jai savo įtaką¹¹⁹. Juolab kad drauge su bažnytinėmis žemėmis nusavinus ir ten stovėjusias smukles – viduramžišką Bažnyčios pajamų šaltinį, niekas nebetrukde atnaujinti sielovados darbą¹²⁰.

Į blogėjančią situaciją veiksmingai sureagavo Žemaičių vyskupijos valdytojas J. K. Gintila, 1844 m. rudenį pakeitęs šiame poste S. M. Giedraitį. Būtent J. K. Gintilos katalikybės stiprinimo priemonės buvo pradžia religinės švietėjiškos dvasininkijos veiklos valstietijoje, vartojant jos kalbą. J. K. Gintilos darbą pratęsė nuo 1850 m. pradžios vyskupiją valdęs M. Valančius.

¹¹⁸ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 237.

¹¹⁹ Ten pat, p. 236.

¹²⁰ P. Pakarklis, *Ekonominė ir teisinė Katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje*, Vilnius, 1956, p. 23; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 335.

Religinė švietėjiška dvasininkijos veikla reiškė, kad lietuvių kalbą pradėta daug intensyviau vartoti bažnyčiose, parapišiose mokyklose, negu būta iki tol. Ji išvirtino pridėtinėse pamaldose – ne tik pamoksluose ar religijos mokyme, bet ir giedojimuose, litanijose, evangelijos skaitymuose, rožinio kalbėjime¹²¹. Ištisu liaudies religinio kultūrinio švietimo gimtąją kalbą reiškiniu tapo vyskupiją apraizgęs tankus parapišinių mokyklų tinklas, dvasininkijos rengta ir platinta gausi religinė-moralinė, katechetinė, elementorinė, didaktinė literatūra, blaivybės brolijos, ganytojiški laiškai, mokę valstiečius civilizotos laikysenos istorinių įvykių akivaizdoje, pagrįstos krikščioniškosiomis vertybėmis, skelbę kovą išikerojusioms ydoms: girtuoklystei, prietarams, burtams. Stiprėjo dvasininkijos parama valstiečiams prieš žemvaldžių socialinę-ekonominę savivalę, rūpinimasis jų santykių reguliavimu.

Šalia religinių ir etninių veiksmų derinimo kaip dar vienas katalikybės patrauklumo didinimo ir visuomenės religinio konsolidavimo svertas buvo pradėta praktikuoti kolektyvinė teatrališkoji religijos forma¹²² – dažnos parapijų vizitacijos su iškilmingais susitikimais, palydomis ir pamaldomis, išpūdingas Sutvirtinimo sakramento, pirmosios Komunijos teikimas dalijant vaikams knygeles, puošnios procesijos, masiniai atlaidai, vaizdingos kryžių šventinimo eisenos, iškilmingi brolijų, kapų, varpų, būsimų bažnyčių kertinių akmenų, pastatytų bažnyčių, altorių šventinimai, vieši brolijų ritualai, brolijų globėjų šventės, blaivybės įžadų atnaujinimo iškilmės, iškilmingos blaivybės brolijų narių laidotuvės, gavėnios rekolekcijos, kryžiaus keliai ir pan. Tai taip pat stiprino katalikybės ir dvasininkijos prestižą. M. Valančius savo apsilankymą 1862 m. Raseiniuose šitaip aprašė:

„Per mylią nuo miesto sutiko mane ant arklių raita jaunuomenė su vėliavomis. Artėdamas prie miesto vartų, radau visus vietos žmones. Bajorų dukros nešė bažnytinius altorėlius, bajorai vėliavas. Nesuskaičiuojamame būryje perėjau per visą miestą. Prie įėjimo į bažnyčią sunku buvo išlaikyti rimtį“.

¹²¹ Žr. A. Katilius, Lietuvių ir lenkų konfliktas dėl pamaldų kalbos mišrioje parapijose (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1999, Nr. 1, p. 80.

¹²² V. Kavolio terminas (žr.: V. Kavolis, *Epochų signatūros*, p. 30).

Pats vyskupas celebravo mišparus, kitą dieną – sumą, teikė Sutvirtinimo sakramentą. Išvykstantį visutėlis miestas lydėjo iki miesto vartų¹²³.

Bandant atsakyti į klausimą, kodėl Žemaičių vyskupija, o ne kita, tapo katalikybės stiprinimo židiniu ją lituanizuojant, peršasi mintis, kad čia XIX a. viduryje buvo palankiausias sąlygos tokiai iniciatyvai kilti. Jas lėmė:

1) gyventojų etnis ir religinis vienalytiškumas. 1864 m. Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, Kauno gubernijoje lietuviai sudarė per 90% visų gyventojų ir tiek pat visų katalikų. Panašūs rezultatai tiek rusų valdžios, tiek katalikų dvasininkijos buvo gauti ir 1884 m.¹²⁴ ;

2) aukštesnis valstiečių gyvenimo lygis, teikęs daugiau galimybių ir traukęs didesnę Bažnyčios dėmesį. Antano Tylos duomenimis, XIX a. viduryje ypač Žemaitijoje būta daugiau valstiečių činšininkų nei lažinių baudžiauninkų, valstiečiai buvo turtingesni, turėjo daugiau žemės, gyvulių, geresnių trobesių, dažniau naudojo samdomąjį darbą, daugiau produkcijos parduodavo rinkoje, turėjo santaupų¹²⁵ ;

3) didesnis valstiečių apsišvietimas. Žemaitijoje XIX a. I pusėje buvo gerokai daugiau valstiečių vaikų, lankiusių pradinės mokyklas ir mokėjusių bent skaityti; nemažai jų lankė vidurines mokyklas¹²⁶.

¹²³ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 789, 791.

¹²⁴ [А. Белецкий], *Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Тельшевская*, p. 54–55, 58; Vilniaus gubernijoje, rusų valdžios duomenimis, 1861 m. lietuvių būta 46%, 1862 m. – 49,98% (iš jų lietuvių katalikų 46,35%) (E. Vidmantas, *min. veik.*, p. 114–117). 1897 m. pirmojo statistinio gyventojų surašymo duomenimis, gyventojų santykis buvo gerokai pakitęs lietuvių nenaudai. 1860 m. Seinų vyskupijoje gyveno 43,6% lietuvių (*Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 711), E. Volterio statistikos duomenimis, 1889 m. Suvalkų gubernijoje – 57,8% lietuvių, 1897 m. jų sumažėjo iki 52,8%. Išsamių duomenų apie tautinę Vilniaus vyskupijos gyventojų sudėtį pateikė: V. Merkys, *Tautinė Vilniaus vyskupijos gyventojų sudėtis 1867–1917 m., Istorijos akiračiai*, Vilnius, 2004, p. 373–418.

¹²⁵ A. Tyla, *Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai*, *LALS*, t. 4, p. 16–36.

¹²⁶ Antai 1822 m. čia iš visų apskričių mokyklose besimokiusių mokinių beveik 52% buvo valstiečių vaikai, kai kitose Lietuvos apskrityse valstiečių vaikai sudarė tik 11,4% (J. Lebedys, *Simonas Stanevičius*, Vilnius, 1955, p. 47).

4) liaudiškesnė dvasininkija, artimesnė kunigijos sąsaja su liaudimi. Kunigo profesiją pasirinkdavo daugiau išsilavinimo siekiančių valstiečių vaikų nei kitur; bažnyčiose, parapinėse mokyklėse dažniau vartota lietuvių kalba;

5) didesnis etninės kultūros puoselėtojų skaičius. XIX a. viduryje etnokultūrininkų iš Žemaitijos buvo dauguma. Šie žmonės liaudies švietimo darbui jau vartojo lietuvių kalbą;

6) vyskupijos vadovų švietėjiškos nuostatos. Studijuodami Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje prie Vilniaus universiteto, J. K. Gintila, M. Valančius buvo paveikti racionalizmo, katalikiškojo Švietimo idėjų. Šios idėjos kritikavo luomų privilegijas, akcentavo prigimtine žmonių lygybę, socialinį teisingumą, „atrado“ liaudį, dvasininkijai kėlė uždavinį ne tik būti sielų ganytoju, bet ir liaudies mokytoju – imtis religinio liaudies švietimo, buities gerinimo, kovos su prietarais, girtavimu, aplaidumu ir pan.¹²⁷ Vyskupijos vadovai prijautė liaudies švietimo reikalą kėlusiams etnokultūrininkams ir su jais bendradarbiavo.

M. Valančiaus, kaip iškiliausios XIX a. Lietuvos Katalikų bažnyčios asmenybės, reikšmė lietuvybei buvo ne kartą analizuota bei vertinta. Čia atidžiau panagrinėsime J. K. Gintilos nuopelnus katalikybės lituanizacijai.

J. K. Gintila nebuvo abejingas lietuviškiems dalykams. Mylėjo lietuvių kalbą, mėgdavo ją kalbėtis su artimais tėvynainiais, dar Peterburge palaikė ryšius su Jurgiu (ordine Ambraziejumi). Pabrėža, Irenėju Oginskiu (*Ogiński*), S. Daukantu, Juozapu Križanauskiu (*Krzyżanowski*) ir kitais. Apie jį palankiai atsiliepė kai kurie amžininkai¹²⁸, tačiau Lietuvos istoriografijoje J. K. Gintilos vertinimas susiformavo vadovaujantis nepalankia jo charakteristika, kurią pateikė

¹²⁷ U. Im Hof, *Švietimo epochos Europa*, Vilnius, 1996, p. 150, 174–177; M. Lukšienė, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*, Vilnius, 1985, p. 38–42. Taip pat žr.: I. Šešnavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius, 1998.

¹²⁸ Apie J. K. Gintilą palankiai atsiliepė A. Muchlinskis (A. Muchliński, *Wspomnienie o Ś. p. J. Ch. Gintylle, Pamiętnik Religijno-Moralny*, 1858, t. 1, ser. 2, s. 30–35), B. Smigelskis (B. Smigelskis, *Atsiminimai apie senobinę Žemaičių vyskupystę (nuo 1421 iki 1850 metų)*, *Draugija*, 1912, Nr. 63, p. 241). Būta ir kitokių nuomonių.

M. Valančius savo užrašuose¹²⁹. Jis ypač kaltintas pataikavimu rusų valdžiai ir abejingumu katalikybės reikalams. Pirmasis M. Valančiaus nešališkumu suabejojo V. Biržiška. Jis nurodė, kad, valdydamas vyskupiją, J. K. Gintila kiek galėdamas stengėsi ginti Bažnyčios teises ir reikalus, dėl to ne kartą buvo peiktas rusų administracijos¹³⁰, o jam prikišama valdžios pasitikėjimą tuo metu turėjo visi įtakingesni Katalikų bažnyčios dignitoriai, tarp jų ne tik J. K. Gintila, bet ir I. Holovinskis, ir pats M. Valančius. Reikia manyti, kad J. K. Gintila ne mažiau nei kiti nerimavo dėl kylančio stačiatikybės pavojaus ir katalikybės ateities. Jis pirmasis išvelgė kalbos perspektyvą ir svarbą skleidžiant bei stiprinant religiją ir suteikė katalikybės lietuvinimui postūmį, organizuotumą ir vyskupijos masą. Šalia katalikybės stiprinimo per lietuvių kalbą J. K. Gintila šią religiją platino tarp kitų tikėjimų gyventojų, konkrečiai – žydų¹³¹.

Pradedant 1845 m., J. K. Gintila, pasinaudodamas vyskupijos valdytojo galiomis, ėmėsi plėsti lietuviškų parapinių mokyklų tinklą. 1845 m. lapkričio 24 ir 1846 m. rugsėjo 14 d. jis išsiuntinėjo dekanams aplinkraščius, kuriuose ragino juos imtis kuo sparčiau steigti parapines mokyklas, kuriose, be bažnytinių tiesų ir patarnavimo mišioms, vaikai būtų mokomi lietuviškai skaityti ir rašyti, taip pat rusų kalbos. J. K. Gintila pažymėjo, kad po 1841 m. buvo pabudęs kunigų uolumas, tačiau netrukus papūtė atšalimo dvasia: bažnytinės parapinės mokyklos ėmė nykti, ir šiandien tokia mokykla yra retas dalykas. Tad griežtai įsakė, kad prie kiekvienos parapinės bažnyčios tuoj pat būtų įsteigtos mokyklėlės, apie kurių veiklą ir mokinių skaičių dekanai ji

¹²⁹ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 514–523.

¹³⁰ V. Biržiška, *Aleksandrinas*, t. 2, p. 413. Jam pritarė E. Aleksandravičius, manęs, jog M. Valančiaus vertinimai greičiau atspindėjo ne tikrąjį J. K. Gintilos veidą, o idėjinius nesutarimus to meto dvasininkijoje (E. Aleksandravičius, *XIX amžiaus profiliai*, p. 69).

¹³¹ Žydams jų kalba, taip pat lenkų kalba parašytose, verstose religinėse knygelėse J. K. Gintila kėlė katalikybės privalumus, atsiverteliams, kurių vietą laikė greta lietuvių liaudies, kad išmoktų lietuviškai melstis, parengė lietuvišką katekizmą hebrajų rašmenimis ir jidiš rašmenimis lietuvišką maldaknygę (*Mokslas krikščioniszkas žemaitiszkai paraszytas...*, 1854 (1855), rankraštis; *Aktas ir poterej*, 1855, rankraštis. Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrinas*, t. 2, p. 414; Žemaičių vyskupijos pareigybinės dvasininkijos 1854 m. formuliariniai sąrašai, 1855 05, RVIA, f. 822, ap. 3, b. 13441, l. 34–35.

14. Miesis 1846 roku

Gyrolauis

2. A. 1172 to A. 1173.

Štai Dviesom Dycerji Turin

11. 1841° roku, spustiem wstawienia is Roz-
du Dyceryalnego i R. D. Kollegium, P. Mi-
nister Narodowego Swiecenia, niez wytoczona
przed nim o kraictach parafialnych rozstrzy-
gnut jax wiadomo w ten sposob: ze Ducho-
wienstwu katolickiemu w powiatach Zmudz,
nie wzbawiaja nauczac xprmaszajace ki-
przy ich kościołach, dzieci: prawdziw wiary,
obrodku stuzenia do ukry i czystania po
Zmudzu, byleby da wieszego przytatu, dzieci
to uczyty is razem i Ruskiego jezyka i by-
leby kaptani, zajmujacy is sami lub przez
podrodniczo organiztow swoich, i bez wyslychania
takim nauczaniem dzieci, donozila o tem
Dziorocy Swatob parafialnych i przytali su
corocznie wiadomosc o liczbie swych uczniw.

Porozumieniem to, objawione x woli p. Mi-
nistra S. M. w Marcu R. D. Kollegium z. c. q.
Czerwca 1841. r. za A. 1171, przyiste zostalo w
Dycerji naradz x radzeniem uroczeniem i
w stad ratim, skasaty is najpizamijsze
sutki - odzjata w parafialnem Duchowien
zwie

1. 1846 m. rugsejo 14 d.

J. K. Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams,
įsakantis steigti lietuviškas parapines mokyklas. Fragmentas. LVIA

privalejo kas metų ketvirtį informuoti, taip pat pranešti, kur ir dėl kokių priežasčių jų neįsteigta¹³².

Norėdamas palengvinti tikybos ir skaitymo mokymą, J. K. Gintila užsakė vertimą ir 1845 m. už savo pinigus išspausdino Antano Janikavičiaus (*Janikowicz*) iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą išverstą katekizmą „Mokslas krikščioniškas“¹³³. Į tokios literatūros rengimo darbą įtraukė Žemaičių seminarijos homiletikos profesorių Ignotą Kulvinskį (*Kulwiński*), seminarijos klierikus¹³⁴.

Kaip rodo J. K. Gintilos susirašinėjimas su dvasininkais, paskelbus aplinkraščius, parapiinių mokyklų vyskupijoje gerokai pagausėjo. Tokios mokyklos beveik prie kiekvienos bažnyčios buvo įkurtos, galima sakyti, kone visuose (Joniškio, Batakių, Rietavo, Varnių, Veliuonos, Viešnių, Šeduvos, Šiluvos, Skuodo) vyskupijos dekanatuose. Kai kuriose vietose mokinių skaičius pasiekė prieš 1830–1831 m. sukilimą buvusį lygį. Antai 1848 m. viduryje visose Viešnių dekanato parapiinėse mokyklose prie bažnyčių mokėsi 237 vaikai, t. y. tiek, kiek 1827, 1828 m.¹³⁵ Skuode dviejose parapiinėse mokyklose 1847 m. mokėsi 132 vaikai, Tryškių mokykloje – 33, Kuršėnų – 30, Šaukėnų – 33, Raudėnų – 8¹³⁶. M. Valančiaus vyskupavimo metais parapiinių mokyklėlių buvo įsteigta dar daugiau. 1853 m. mokinių skaičius jose, palyginti su 1830 m., apytikriai buvo išaugęs maždaug 63% (141 mokykla, 4394 mokiniai), 1854 m. – 119 (197 mokyklos, 5910 mokinių), 1857 m. – apie 123 (apie 6000 mokinių), 1861 m. – 145% (157 mokyklos, 6594 mokiniai)¹³⁷.

¹³² Jono Krizostomo Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams, 1846 09 14, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 52, l. 279–282; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 237.

¹³³ *Mokslas kryszczionyszkas dydesis...*, vertė A. Janikavičius, Vilnius, 1845.

¹³⁴ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 446. Klieriko A. Mackevičiaus parengto lietuviško katekizmo rankraščio (saugomas NB, f. 90–448) paskutiniame puslapyje yra I. Kulvinskio įrašas lenkų kalba: „Puiki viltis! Prašau tik nepavargti dirbti, neprarasti noro ir uolumo, ir būsi naudingu mokytoju“.

¹³⁵ 1827, 1828 m. visose Viešnių dekanato parapiinėse mokyklose mokėsi 235 vaikai (žr.: A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, p. 207).

¹³⁶ Jono Krizostomo Gintilos susirašinėjimas su dekanais dėl parapiinių mokyklų, 1846–1848, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 52, l. 286–401.

¹³⁷ Skaičiavimai atlikti remiantis: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 470; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 290–291; A. Tyla, *Slaptas lietuvių mokymas 1862–1906 metais*, *LAIS*, t. 1, p. 49.

Parapinių mokyklų skaičiaus didėjimą ypač skatino tai, kad J. K. Gintila atidžiai kontroliavo mokyklų steigimą, netoleravo kunigų aplaidumo, nepriimdavo pasiaiškinimų, kad nesą lėšų mokytojams samdyti. Pareikalavo, kad patys klebonai ar vikarai imtųsi mokyti ir laikytų tai savo tiesiogine pareiga. Tad J. K. Gintilos valdymo metais pamažu ėmė mokyti ir patys kunigai. Antai Šeduvos dekanate 1847 m. jau mokė penki kunigai¹³⁸.

Kai kurie klebonai, dar galutinai nenutraukę saitų su aplinka, iš kurios kilo, uoliai išitraukė į valstiečių švietimo darbą. Toks buvo Jurbarko klebonas Mikalojus Kervelis (*Kierwell*), kurio parapijoje 1858 m. prasidėjo blaivybės sąjūdis. Jo liudijimu, 1847 m. Jurbarko parapijoje jau tik retas žmogus nemokėjo skaityti.

Kitas didelis J. K. Gintilos nuopelnas katalikybės lietuvinimui buvo jo pradėta pastoracijos lituanizacija. J. K. Gintila pastebėjo, kad tose vietose, kur dauguma gyventojų kalbėjo lietuviškai, pridėtinės pamaldos liaudies kalba darė valstiečių religingumui daug didesnę poveikį nei lenkiškos. Antai 1842 m. Vabalninko parapijos (Vilniaus vyskupija) gyventojai gyrė kunigą, kuris, pavaduodamas sirgusįjį, sakęs pamokslus žmonėms ypač naudinga lietuvių kalba¹³⁹. Žemaičių vyskupijos bažnyčiose populiarėjo lietuviškos bažnytinės giesmės, platinamos entuziastingesnių kunigų. Išliko žinių apie du Rietavo kunigus (tikriausiai tuo metu ten vikaravusius Pranciškų Martišauską (*Martyszewski*) ir Antaną Reutą (*Reut*)), kurie 1845 m., pataisę žemaičių tarpe parašytą knygelę, parengė liaudžiai giesmes, pavadintas „Nobažni giedojimai, kuriuos Lietuvoj nekuriuose bažnyčiose visas susirinkimas atprovinėja“. Jose buvo išsamiai aprašyti visi giedotinių mišių giedojimai, kad jais kiti kunigai galėtų naudotis per lietuviškas pamaldas. Ten jau tada buvo paplitusi Antano Strazdo giesmė „Pulkim ant kelių, visi krikščionys“¹⁴⁰.

¹³⁸ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 238–239.

¹³⁹ Vabalninko parapijos gyventojų liudijimas kunigui Mykolui Rudzinskiui (*Rudziński*), 1842 07 09, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 83.

¹⁴⁰ Juozapo Noreikos (*Norejko*) laiškas Motiejui Valančiui, 1854 07 26, ten pat, b. 92, l. 327–330.

Vis dėlto vyskupijoje pamokslai, giedojimai dažniau būdavo lenkiški, nes daug kunigų menkai mokėjo ar visai nemokėjo lietuvių kalbos. Pavyzdžiui, Telšių katedroje save žemaičiu vadinęs vikaras Alfonsas Gabonskis (*Gaboński*), vos kalbėdamas lietuviškai, per 7 metus neištengė pasakyti nė vieno lietuviško pamokslo¹⁴¹. Lietuviškai gerai mokančių kunigų buvo nedaug.

1846 m. gruodžio mėn. vyskupijos valdytojas paskelbė aplinkkraštį, kuriame įsakė visiems vyskupijos kunigams mokyti liaudies kalbos¹⁴². Aplinkraštyje J. K. Gintila rašė, kad kai kurie kunigai iš nenoro ar apsileidimo nepajėgia žmonėms lietuviškai aiškinti katekizmo ir mokyti poterių. Kadangi vyskupija susideda vien iš lietuviškų apskričių ir katekizmas dėstomas tik lietuviškai, be to, gerai žinoma, kad ko pats gerai nemoki, to ir kitų gerai neišmokysi, valdytojas liepė dekanams įpareigoti kunigus mokyti katekizmo ir poterių lietuvių kalba – ir ne paviršutiniškai, kaip buvę įprasta, o labai gerai, kad laisvai ja galėtų bendrauti su liaudimi tiek iš sakyklos, tiek parapijose mokyklose. Dekanams kaskart vizituojant savo dekanatus, buvo nurodyta lietuviškai egzaminuoti visus kunigus, ypač vadovaujančius parapijoms, iš katekizmo ir poterių ir pranešti valdytojui apie tuos, kurie dėl aplaidumo ar kitų priežasčių nesugebėtų egzaminuoti išlaikyti, kad galima būtų juos atitinkamai nubausti.

Aplinkraštyje J. K. Gintila taip pat paragino kunigus intensyviai tarp žmonių pastoracinių darbų – ypač atkreipti dėmesį į religinių vaikų rengimą bei katekizmo mokymą, o per parapijų vizitacijas nurodė egzaminuoti parapijiečius iš religijos pagrindų, poterių ir krikščioniškų pareigų.

Minėtos priemonės dvasininkijos lietuvių kalbos žinių problemą palengvino, tačiau negalėjo jos kardinaliai išspręsti. Iš tiesų lietuvių kalbos kelias į Katalikų bažnyčią buvo sudėtingas procesas, reikavęs pačių kunigų sąmoningumo, psichologinio nusiteikimo ir aktyvumo. Skirtingai katalikų dvasininkijos sluoksniai lietuvių kalbos

¹⁴¹ Alfonso Gabonskio raštas Nr. 8 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 08 10, ten pat, b. 48, l. 63.

¹⁴² Jono Krizostomo Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams, 1846 12 21, ten pat, b. 46, l. 148–149.

21. Gudimė 1846
D. A1500 to A1570

Gyventarai.

J. K. Deičianam.

Pradai suprašyti ir ties. kapių įrašų, kas
elkroja ties, prytai, ir medžių ir kaptanėm
paviršonių krasom. manų Dycerų, ay to ir
samichanė, ay to ir nischalokas, ne ucygumė
kazadmirė, - mi is so stani mytary kate
chizmu emi nuvel paukėm ne foyto stumfem

Ar is Dycerų naves ir stumfem tyto
ir bėda emi pavietas, ir preta so mytėlanėm mē
ngm so Dycerų katechizmu mytėlanėm pa
mi foyto stumfem emi ucygumė, ir gyl ir dragy
stony nischalokas, jyt naves, ir cery to emi
pobru nuvelėm ne jamis, nischalokas katechizu
navesis imygt, ir tyto emi pavietas
ir mijs pavietas pascenais, ir bėda, ir
foyto stumfem katechizmu mytėlanėm
katechizmu, nischalokas emi bėda pult,
pascenais so nischalokas:

1ta, ay J. K. Deičianam, proz objavumė
minijem Gyventarai ir nuvelėm, rodavė
neci pavietas emi Dycerų katechizmu ir naves
mi is katechizmu, pavietas so foyto stumfem
kim, mi pavietas emi, jyt to emi mytė
drys, kas is is emi nischalokas, pult

2. 1846 m. gruodžio 21 d.

J. K. Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams,
įsakantis kunigams mokytis lietuvių kalbos. Fragmentas. LVIA

įsitvirtinimui katalikybėje darė skirtingą įtaką. Ta bajoriškoji dvasininkijos karta, kuri buvo menčiau išsilavinusi ir kurios kalbiniai pastoraciniai įgūdžiai susiformavo dar prieš pradėdant plėsti katalikybėje liaudies kalbos vartojimą, buvo nelinkusi priimti naujovių ir taikytis prie kintančių gyvenimo reikalavimų, tad lietuvių kalba jai buvo priverstinis, o ne išsąmonintas dalykas. Norint išplėsti lietuvišką pastoraciją, reikėjo išugdyti naujo mąstymo dvasininkiją – keisti dvasininkijos rengimą seminarijoje ir atitinkamai koreguoti jos socialinę struktūrą. Todėl tuo pat metu, 1845 m. pabaigoje – 1846 m. pradžioje, J. K. Gintila ėmė rūpintis įvesti lietuvių kalbą į bažnytinės iškalbos, arba homiletikos, mokymą Žemaičių vyskupijos seminarijoje.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS SEMINARIJA IR LIETUVIŲ KALBA

LIETUVIŠKOS HOMILETIKOS ĮVEDIMAS

Dvasininkijos ugdymo lituanizacijos pradžia Žemaičių vyskupijoje sutapo su Žemaičių vyskupijos seminarijos reforma. Seminarija pagal naujus įstatus pradėjo funkcionuoti 1845 m. rudenį (rugsėjo 29 d. įvyko pirmasis valdybos posėdis¹). Įstatai šalia neigiamų momentų į dvasininkijos rengimą įnešė ir teigiamų pokyčių.

Didžiausia reformos teigiamybė buvo atjaunėjęs seminarijos personalas. Seminarija, iki tol buvusi misionierių ordino žinioje, buvo atiduota dieceziniams kunigams. Kartu atsikratyta senoviško mąstymo profesorių, klierikų mokymas atiteko jauniems, akademinį išsilavinimą turintiems, tačiau katalikų religijai ne mažiau atsidavusiems kunigams.

Seminarijos rektoriumi buvo paskirtas Romos katalikų dvasinės akademijos profesorius M. Valančius, pirmaisiais profesoriais – buvę M. Valančiaus auklėtiniai akademijoje žemaičiai A. Beresnevičius,

¹ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 09 29, NB, f. 90–38, l. 2.

Aloyzas Šukevičius (*Szukiewicz*), Ferdinandas Stulginskis (*Stulgiński*), iš senųjų profesorių rektorius užtartinis liko vienintelis, taip pat akademinį išsilavinimą turėjęs Tadas Juzumas (*Juzumowicz*).

XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje seminarijoje dirbo gausus būrys profesorių, palikusių ryškų pėdsaką Lietuvos Bažnyčios gyvenime ir lietuviškoje raštijoje. Po M. Valančiaus seminarijos rektorai buvo A. Beresnevičius (1850–1853), A. Šukevičius (1853–1860), Juozapas Silvestras Dovydaitis (1860–1864) (*Dowidowicz*), J. Račkauskis (nuo 1864). Be jų, teologijos dalykus įvairiu laiku dėstė A. Baranauskas, Antanas Robertas ir Povilas Beresnevičiai (*Bereśniewicz*), Kasparas Cirtautas (*Cyrtowt*), Justinas Silvestras Dovydaitis (*Dowidowicz*), Andriejus Gabševičius (*Gabszewicz*), A. Juzumas, Leonas Narbutas (*Narbutt*), Jonas Norbertas Navickis (*Nowicki*), Mečislovas Leonardas Paliulionis (*Pallulon*), Antanas Rajunčius (*Rajuniec*), Anupras Rubaževičius (*Rubażewicz*), Romualdas Stakėnas (*Stakien*), F. Stulginskis, Antanas Zaukevičius (*Zawkiewicz*).

Katalikų dvasinių seminarijų reforma, tiksliau – naujieji (1843) seminarijų įstatatai davė Žemaičių vyskupijos valdytojui J. K. Gintilai idėją pradėti seminarijoje rengti klierikus lietuviškai pastoracijai. Įstatuose buvo nurodyta, kad homiletiką privaloma dėstyti vyskupijų kalbomis ir dialektais. Kadangi Žemaičių vyskupijos pagrindinė gyventojų kalba buvo lietuvių kalba, teoriškai atsirado erdvė seminarijoje lietuvių kalbai.

Panagrėnėkime lietuvių kalbos įvedimo į seminarijos homiletiką aplinkybes, kurios iki šiol istoriografijoje įvairiai traktuojamos, nes nėra pakankamai aiškios. Vienas iš metodų, padedančių atsikratyti nepagrįstų įsitikinimų, yra chronologiškai nuosekli įvykių analizė.

1845 m. spalio 22 d. Peterburgo Romos katalikų dvasinė akademija atsiuntė Žemaičių vyskupijos seminarijai 1845–1846 mokslo metų homiletikos kurso programą, kurioje jos dėstomoji kalba buvo nurodyta lenkų kalba². M. Valančius, kaip seminarijos rektorius, programą tuoj pat ėmėsi vykdyti: išlikęs jo raštas, kad pagal atsiųstąją programą nuo lapkričio 10 d. jau mokomi klierikai, o lapkričio 16 d. jos kopija nusiųsta susipažinti J. K. Gintilai³.

² ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 11 10, ten pat, f. 90–38, l. 12–13.

³ Motiejiaus Valančiaus raštas Nr. 39 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 11 16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 235.

Tik tada J. K. Gintila pamatė programą ir padarė pataisas savo ranka. Programa ir pataisos atrodo taip.

„Homiletika dėstoma visuose keturiuose kursuose po 5 val. per savaitę pagal lenkišką Jono Skidelio vadovėlį „Svarbiausios homiletikos taisyklės“⁴. 1845–1846 m. m. III ir IV kursų klausytojams po 3 val. per savaitę bus dėstomas įvadas į homiletikos pirmąją dalį, aiškinančią pamokslininko tikslus ir būtinas priemones jiems pasiekti. Ypač kreiptinas dėmesys į Šventųjų tėvų raštus, esančius tobuliausiu šventosios gražbylostės pavyzdžiu. Kadangi sėkmingas Dievo žodžio mokymas priklauso daugiausia nuo dažno lavinimosi, būtina klausytojams pateikti temas pamokslams ar pokalbiams (homilijoms ar paprastiems pamokymams) kurti; juos, dėstytojo peržiūrėtus ir pataisytus, seminaristai sakytų seminarijos bažnyčioje [žodis „bažnyčioje“ J. K. Gintilos pabrauktas, nes seminarija savo bažnyčios neturėjo. – I. Š.] ar valgykloje per pietus. Dėstytojas turi kreipti dėmesį į deklamacijos trūkumus ir klasėje ramiai išdėstyti savo pastabas, kad klierikai galėtų jomis pasinaudoti. Kiekvienas III kurso klierikas per metus turi parašyti ir pasakyti ne mažiau kaip 3 pamokslus ar pokalbius; IV kurso – ne mažiau kaip 4 [J. K. Gintila prirašė: „Arkikatedroje“. – I. Š.]. Šis dalykas dėstomas lenkiškai [J. K. Gintila viršuje užrašė: „žemaitiškai“. – I. Š.], nes klierikai vėliau sakys pamokslus parapijiečiams, kalbantiems šia kalba. Todėl mokytojas šalia taisyklių privalo pateikti kaip pavyzdžius geriausius ypač senus [J. K. Gintila įterpė: „žemaičių ir“. – I. Š.] lenkų pamokslininkus, atkreipdamas dėmesį į garsiausius ir parodydamas, kaip prie jų priartėti. I ir II kursų klierikai po 2 val. per savaitę rašo įvairius pratimus, ypač Šventųjų tėvų raštų vertimus, kad praktiškai perimtų jų dėstyimo būdą ir išmoktų pamokslų kūrimo taisykles“⁵.

Tolesnį J. K. Gintilos 1845 m. susirašinėjimą dėl lietuviškų pamokslų seminarijoje yra paskelbęs J. Stakauskas⁶. 1845 m. lapkričio

⁴ J. Skideł, *Celnieysze prawidła homiletyki czyli wymowy kazalney*, Wilno, 1835.

⁵ Mokslų dėstyimo programa ŽVS 1845–1846 m. m., LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 239–248.

⁶ Šių raštų publikacijas žr.: J. Stakauskas, *Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje*, p. 24–26.

мы воспитанники имену в Синагожской Церк-
кви или Столовой (рефектари) во всякое время. —
При том преподавателю должно обращать внима-
ние на недостатки в декламации и поточнее сь
критически думать во время класса свои замечания,
дабы воспитанники могли воспользоваться ими.
Каждый из воспитанников в хуря обязан в те-
чении года написать и промолвить несколько тра-
ктопов или бесед, уметь же в хуря несколько
4-е ^{в хуря} ^{Семинари} ~~Семинари~~ ^{Семинари} предиятия и предлагаемые на семина-
рии так как воспитанники Семинарии во
поиску своем должны будут проповедывать слова

3. 1845–1846 mokslo metų

homiletikos kurso programa su J. K. Gintilos taisymais. Fragmentas.

LVIIA

30 d. J. K. Gintila nusiuntė laišką į Peterburgą dvasinės akademijos rektoriui I. Holovinskiui, kuriame aptarė akademijos atsiųstoje poreforminėje homiletikos kurso programoje išimetusias klaidas⁷. Mat programoje buvo kalbama tik apie lenkiškas homilijas ir pamokslus, kuriuos turėję sakyti klierikai valgykloje ar seminarijos bažnyčioje, ir kaip pamokslų pavyzdžiai buvę suminėti tik garsių lenkų pamokslininkų pamokslai. Tuo tarpu, rašė J. K. Gintila, kai seminarija savo bažnyčios neturi, o Žemaitijoje pagrindinė gyventojų kalba esanti lietuvių kalba, reikėtų, kad trečių metų klierikai sakytų pamokslus valgykloje, ketvirtų – prie pat seminarijos esančioje Varnių katedroje, ir visus – tik lietuviškai, o homiletikos profesorius teiktų pavyzdžius ne tik iš lenkų, bet ir iš geriausių senųjų lietuvių pamokslininkų darbų. Lenkų kalba Žemaitijoje yra daug mažiau vartojama nei sostinėje prancūzų: Žemaičių vyskupijoje, kuriai rengiami seminarijos klierikai, tik keliose apskričių miestų, išskyrus Šiaulius, bažnyčiose, kur yra vienuolių, yra reikalingi drauge ir lenkiški, ir lietuviški pamokslai. Visur kitur nuolatos sakomi vien lietuviški pamokslai.

Tą pačią lapkričio 30 dieną J. K. Gintila pasiuntė analogišką raštą rektoriui M. Valančiui ir jam pavedė parengti oficialų raštą dvasinei akademijai Peterburge dėl kalbinių homiletikos dėstymo programos pakeitimų⁸. M. Valančius taip ir padarė. Tą dieną valdytojas taip pat informavo M. Valančių, kad paskyrė A. Šukevičių Šventojo Rašto ir homiletikos profesoriumi, ir nurodė jį prisaikdinti⁹ (A. Šukevičius nuo spalio 20 d. rektoriaus jau buvo paskirtas klierikų nuodėmklausiu¹⁰).

V. Merkys teisingai pastebėjo, jog nepagrįstai istoriografijoje buvo griežtai supriešintos J. K. Gintilos ir I. Holovinskio nuomonės¹¹. Pastarojo programoje paminėta lenkiška homiletika iš tiesų nebuvo

⁷ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Ignouti Holovinskiui, 1845 11 30, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 231, 237 (byloje sumaišyta lapų numeracija).

⁸ Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 1583 Motiejui Valančiui, 1845 11 30, ten pat, l. 238.

⁹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1845 11 30 įrašas Nr. 1580, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 750, l. 46.

¹⁰ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 10 20, NB, f. 90–38, l. 8.

¹¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 141.

jokia klaida ar išankstinė akademijos nuostata, nes programa buvo parengta viena visoms katalikiškoms seminarijoms, o lenkų kalba buvo nurodyta derinantis prie visų seminarijų vietos gyventojų daugumos.

„Tačiau tuo anaipatol neskriaudžiama žemaičių kalba*, – atrašė J. K. Gintilai I. Holovinskis, – juk programoje pasakyta, kad lenkiškai dėstoma homiletika todėl, kad parapijiečiai kalba ta kalba. O jei Žemaitijoje parapijiečių kalba yra žemaičių kalba, savaimė suprantama, kad ten lavintis rašyti ir sakyti pamokslus turi šia kalba. Tačiau neapleidžiant lenkų, nes ir ta kalba sakomi pamokslai miestuose. O kad nekiltų jokių abejonių šiuo požiūriu, parengsiu kunigui Rektoriui oficialų raštą, o Jūsų Šviesybei nuoširdžiausiai dėkoju už tokio rimto dalyko priminimą“¹².

Yra nuomonių, kad I. Holovinskis šiame laiške atskiria homiletikos teorijos kalbą nuo praktinės pamokslų kalbos, toleruodamas lietuvių kalbą tik pastaruoju atveju¹³. Iš pirmo žvilgsnio gal ir susidaro toks įspūdis, tačiau nė kiek ne mažiau tikėtina, kad, kalbėdamas apie lavinimą rašyti ir sakyti pamokslus, I. Holovinskis turi omenyje homiletiką apskritai, nes ji kaip tik ir yra apibrėžiama kaip pamokslų rengimo ir sakymo mokymas¹⁴, arba Dievo žodžio skelbimo mokymas. Jis gana aiškiai tai sako: „... lenkiškai dėstoma homiletika, kad parapijiečiai kalba ta kalba. O jei Žemaitijoje parapijiečių kalba yra žemaičių kalba ...“. Kad ne lietuviški klierikų pamokslai, o kaip tik *mokymas* juos sakyti buvo I. Holovinskio ir J. K. Gintilos diskusijų objektas, papildomai verčia manyti tai, kad lietuviškus pamokslus klierikai sakydavo ir seniau, prieš reformą¹⁵. Tačiau laiško mintį netrukus išryškins oficialus I. Holovinskio raštas seminarijos rektoriui ir vėlesni jo vadovybės potvarkiai.

* Čia ir toliau žemaičių kalba I. Holovinskis ir jo amžininkai vadina žemaičių tarme.

¹² Ignoto Holovinskio laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 12 12, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 261.

¹³ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 142.

¹⁴ Žr. *Religijotyros žodynas*, Vilnius, 1991, p. 145; *Lietuvių enciklopedija*, t. 8, Bostonas, 1956, p. 298; *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2001, p. 305.

¹⁵ Žemaičių vyskupijos seminarijos taisyklės, 1775 03 12, NB, f. 90–35; vertimas: Z. Genienė, J. Genys, min. veik., p. 153–174. Taisyklėse įrašyta, kad kiekvienas klierikas du kartus per metus seminarijos valgykloje privalėjo pasakyti savo paties sukurtą lenkišką arba lietuvišką pamokslą. Šiomis taisyklėmis seminarija vadovavosi iki pat 1844 m.

Mokslinėje literatūroje egzistuoja teiginys, kurią inspiravo V. Biržiška¹⁶, kad M. Valančius nesikišo į J. K. Gintilos ir I. Holovinskio ginčą dėl lietuviškos homiletikos, nenorėdamas išipykti prolenkiškam I. Holovinskiui, ir kad kovą dėl seminarijos sulietuvinimo užleides J. K. Gintilai. Dar griežčiau pasisakė J. Stakauskas: „Seminarijos vadovybė, kurią reprezentavo M. Valančius, matyt, labiau klausė tada įtakingo Dvasinės akademijos Rektoriaus Igno Hołowińskiego nurodymų ir mažiau skaitėsi su savo vyskupijos nelegalaus administratoriaus nusistatymu. Todėl lenkų kalbai buvo suteikta pirmenybė ...“¹⁷ Tačiau iš tiesų nei J. K. Gintila, nei I. Holovinskis M. Valančiaus nuomonės dėl homiletikos net neklausė. Pagal savo kaip valdinio statusą vos pradėjęs rektoriatu M. Valančius tebuvo aukštesnės bažnytinės valdžios nutarimų vykdytojas. Kai J. K. Gintila informavo šį apie homiletikos padėtį ir kai jam liepė parengti raštą akademijai dėl jos sulietuvinimo, jis taip ir padarė. Tad galima pasakyti, kad M. Valančius 1845–1846 m. m. kalbinėms homiletikos įvedimo peripetijoms neturėjo jokios įtakos.

Į J. K. Gintilos pastabas dėl lietuviškos homiletikos ir oficialų seminarijos rektoriaus raštą buvo atsižvelgta. 1846 m. vasario 2 d. įvyko seminarijos valdybos posėdis, kuriame buvo perskaitytas Peterburgo dvasinės akademijos valdybos sausio 17 d. raštas seminarijai Nr. 75. Kadangi Žemaičių vyskupijoje Dievo žodis yra skelbiamas lietuvių kalba, akademija rado reikalinga pasiūlyti seminarijos valdybai priimti potvarkį, kad jos klierikai būtų mokomi skelbti Dievo žodį lietuvių kalba. Dėstytojas pagal jau nurodytą homiletikos kurso programą turi lietuviškai lavinti klierikus rašyti duotomis temomis ir sakyti pamokslus¹⁸. Apie lenkų kalbą akademijos rezoliucijoje neužsiminta.

Išlikęs dar vienas dokumentas, kuriame minėtas oficialus akademijos potvarkis dėl homiletikos dėstymo kalbos seminarijos vadovybės išsakytas aiškiau: tai įrašas, jog „gautas Peterburgo dvasinės

¹⁶ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 27–28; V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 84.

¹⁷ J. Stakauskas, *Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje*, p. 26.

¹⁸ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 02 02, NB, f. 90–39, l. 5–6.

akademijos valdybos nurodymas dėstyti Dievo žodžio skelbimo pamokas žemaičių kalba“¹⁹.

Vasario 9 d. seminarijos valdyba atskiru raportu davė homiletikos dėstytojui A. Šukevičiui nurodymą „Dievo žodį dėstyti žemaitiškai“ ir apie tokį sprendimą tą pačią dieną informavo J. K. Gintilą²⁰.

Šios formuluotės neatmeta galimybės, kad akademija seminarijai aprobavo lietuvišką homiletiką. Tad prisiminus labai aiškius J. K. Gintilos pageidavimus dėl kalbos homiletikos kurso programoje galima padaryti išvadą: 1846 m. vasario 9 d. į seminarijos mokymo programą buvo įvestas lietuviškas homiletikos kursas.

Kitas klausimas – ar buvo toks lietuviškas kursas skaitomas ir kiek laiko tai truko. Prisiminkime, kad lenkų kalba, Lietuvos šviesomenės kalba, buvo seminarijos dėstomoji, personalo ir klierikų bendravimo kalba. Kadangi teologiniai dalykai buvo dėstomi lotyniškai ir lenkiškai, nurodymas lietuviškai dėstyti homiletiką turėjo susidurti su sunkumais tiek turint omenyje mokomąją literatūrą, tiek nenusistovėjusią mokslinę terminiją. Antra vertus, daug profesorių mokėjo lietuvių kalbą ir kai kurie jų rašė lietuviškai, o klierikų kontingento tyrimai (žr. toliau) parodė, kad seminarijoje daugiausia studijavo valstiečių ir smulkiųjų bajorų vaikai. Jų gimtoji kalba buvo lietuvių arba šalia lenkų jie mokėjo lietuvių kalbą.

Norėdami atsakyti į klausimą apie faktišką homiletikos kalbą, panagrinėkime kurso dėstytojus bei seminarijos ataskaitas apie jo dėstymą atskirais mokslo metais.

Minėta, kad 1845 m. homiletika buvo pavesta dėstyti A. Šukevičiui. Jis šį dalyką klierikams dėstė iki 1851 m. rudens, kai buvo paskirtas seminarijos inspektoriumi. Tada kursą perdavė A. Rajunčiui. Nuo 1852 m. rugsėjo mėn., rusų administracijai jo į šias pareigas nepatvirtinus, homiletiką dėstė A. Juzumas, nuo 1853 m. rugsėjo 5 d.

¹⁹ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1846 02 03 įrašas, ten pat, f. 90–269, l. 2; pgl.: ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1846 02 09 įrašas, ten pat, f. 90–232, l. 2.

²⁰ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 02 02, ten pat, f. 90–39, l. 5–6. ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1846 02 09 įrašas, ten pat, f. 90–232, l. 2.

ir tikrai iki 1857–1858 m. m. imtinai²¹, o gal ir vėliau, iki 1860 m. rudens, kai tapo Kauno gimnazijos kapelionu, – A. Gabševičius. 1854 m. pavasarį pastarajam susirgus, kuri laiką jį pavadavo J. Račkauskis ir A. Juzumas²². 1861 m. pradžioje ją pradėjo dėstyti P. Beresnevičius²³, nuo 1864 m. rudens, kai jis tapo Žemaičių konsistorijos posėdininku, homiletiką dėstė tik I–II kursui, o III–IV kursui – A. Zaukevičius²⁴. 1865 m. pabaigoje seminarijoje I–II kurso klierikų nebėlikus, P. Beresnevičius buvo iš seminarijos atleistas²⁵. Homiletiką toliau dėstė A. Zaukevičius. Ir tik 1870 m. pabaigoje, atnaujinus klierikų priėmimą į seminariją, iš jo ją perėmė dar nuo 1867 m. pradžios moralinę teologiją dėstęs A. Baranauskas.

Aišku, jog homiletiką dėstę lietuviškų tikybinių raštų rengėjai A. Juzumas, P. Beresnevičius, J. Račkauskis (nebeminint A. Baranausko) tikrai gerai mokėjo lietuviškai. J. Stakauskas rašo, kad lietuviškai gerai mokėjo ir A. Zaukevičius²⁶. Tačiau ir kiti turėjo neblogai mokėti šią kalbą, kad galėtų taisyti lietuviškus klierikų pamokslus bei komentuoti lietuvių pamokslininkų veikalus.

Susikoncentruokime ties atskirų metų homiletikos kurso turiniu ir pirmiausia – pamokslais. 1845 m. rudens semestre pamokslai, jei iš viso buvo sakyti, galėjo būti tik lenkiški ir tik valgykloje. Pradedant pavasario semestru, jie oficialiai pakeisti į lietuviškus, nuo tada juos imta sakyti Varnių katedroje²⁷. Pakankamai aišku, jog Varnių

²¹ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1853 09 05 įrašas, ten pat, f. 90–237, l. 12; 1857 12 23 įrašas, ten pat, f. 90–241, l. 11.

²² ŽVS rektoriaus raštas Nr. 79 Motiejui Valančiui, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 308.

²³ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2520 Vilniaus generalgubernatoriui, 1860 12 17, ten pat, b. 67, l. 292.

²⁴ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1945 vidaus reikalų ministrui, 1864 12 12, ten pat, b. 76, l. 283; Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1864 08 10 įrašas, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 768, l. 29.

²⁵ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1865 01 16 įrašas, NB, f. 90–247, l. 1; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2510 Kauno gubernatoriui, 1865 11 25, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, p. 451; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2520 Vilniaus generalgubernatoriui, 1860 12 17, ten pat, b. 67, l. 292; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2356 Povilui Beresnevičiui, 1860 11 26, ten pat, b. 110, p. 3.

²⁶ J. Stakauskas, Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, p. 66.

²⁷ ŽVS veiklos ataskaita, 1847, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 48, l. 162.

katedroje pamokslai turėjo būti lietuviški – ir ne tik todėl, kad taip nutarė akademija. Kaip minėjo savo laiške J. K. Gintila, tuomet vyskupijos bažnyčiose (išskyrus apskričių miestus) buvo praktikuojami lietuviški pamokslai, Varnių katedroje 1847 m. viduryje neturėta pamokslininko lenkiškiems pamokslams sakyti etato²⁸.

Katedroje lietuviškų klierikų pamokslų kasmet būta nemažai. 1847 m. birželio mėn. M. Valančius J. K. Gintilai rašė, kad Varnių katedros pamokslininko algą reikėtų padalyti alumnams, kurie tris praėjusius metų ketvirčius (t. y. visus mokslo metus) ėjo Žemaičių pamokslininko pareigas²⁹. Tobulinti lietuvišką iškalbą klierikai turėjo ir daugiau progų, nes katedroje kas savaitę žmonėms privalėdavo lietuviškai aiškinti katekizmą³⁰. Be to, pamokslus klierikai, gavę temą, turėdavo patys parašyti raštu, taigi, be iškalbos, tobulėjo ir jų lietuviškas raštas.

1846–1847 m. seminarijos ataskaitoje dvasinei akademijai pažymėta, kad III–IV kursų klierikai ir toliau sakė pamokslus katedroje. 1847–1848 ir 1848–1849 m. m. programų ir ataskaitų nerasta, tačiau kad panaši situacija tebebuvo ir 1847–1848 m. m., leidžia manyti 1848 m. pradžios Antano Kikučio (Kitkevičiaus, *Ktkiewicz*) laiškas, iš kurio matyti, jog I–II kursų pasirengimo pamokslams pratybos tuomet vyko tik lietuvių ir rusų kalbomis (žr. toliau). Gali būti, kad vien lietuviški pamokslai seminarijoje išsilaikė tol, kol vyskupiją valdė J. K. Gintila, manęs, kad vyskupijos gyventojams lenkiški pamokslai nėra aktualūs.

Toliau situacija keičiasi: vien lietuviški pamokslai virsta lietuviškais ir lenkiškais. 1849–1850 m. m. ataskaitoje III–IV kursui, be lietuviškų, jau minimi ir lenkiški (valgykloje) pamokslai. Pradedant 1850–1851 m. m. ir baigiant 1855–1856 m. m. (išskyrus 1853–1854 m. m.) pamokslų kalba ataskaitose nusakyta aiškiau: III kursui – lenkiška valgykloje, IV kursui – lenkiška valgykloje ir lietuviška

²⁸ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1847 06 14, ten pat, b. 55, l. 389.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Motiejaus Valančiaus ataskaita popiežiui apie Žemaičių vyskupijos būklę, 1856 11 30, ten pat, b. 65, l. 227.

katedroje. Dėstant A. Gabševičiui, 1853–1854 m. m. ir vėliau, nuo 1856–1857 m. m. iki 1859 m., ataskaitose tepažymėta, kad klierikai kuo dažniau privalėdavo pristatyti raštu savo pačių sukurtus pamokslus jiems paskirta tema, taigi neaišku, ar pamokslus sakė, ar tik juos rengdavo ir kokia kalba tai darė.

Nors lietuviškų pamokslų, palyginti su lenkiškais, sumažėjo, į juos kreipta daugiau dėmesio – šie pamokslai sakyti jau bebaigiančių klierikų, ketvirto kurso, ne valgykloje, o Varnių katedroje, girdint žmoniems, taigi bus buvę sudėtingesni ir kruopščiau parengti.

Akivaizdu, kad į seminarijos homiletiką lenkiški pamokslai grįžo palyginti greitai. Prisiminę 1845 m. I. Holovinskio požiūrį į pamokslus – kad negalima užmiršti ir lenkų kalbos, – reikia manyti, jog lenkiški pamokslai buvo gražinti į seminariją jo iniciatyva. Nuo M. Valančiaus kaip rektoriaus homiletikos programų rengimas tiesiogiai nepriklausė. Programas kasmet rengdavo dvasinė akademija ir pateikdavo jas aprobuoti Vidaus reikalų ministerijai. Akademijai būdavo siunčiamos ir kasmetinės ataskaitos apie programų vykdymą.

Aišku, M. Valančius turėjo savo nuomonę pamokslų kalbos klausimu, o iš kai kurių smulkmenų galima būtų įtarti, kad daugiau buvo linkęs į I. Holovinskio (dvikalbystė), nei į J. K. Gintilos (vienikalbystė) pusę. Antai 1847 m. birželį jis kreipėsi į J. K. Gintilą dėl pamokslininko lenkiškiems pamokslams sakyti etato Varnių katedroje³¹. Be to, sutapimas ar ne, tačiau pamokslai lenkų kalba seminarijoje atsirado maždaug tuo metu, kai vyko M. Valančiaus nominacija ir konsekracija Žemaičių vyskupu, sparčiai stiprėjo jo padėtis bažnytinėje hierarchijoje. Galima būtų įtarti, kad, M. Valančiui perimant vyskupiją, lenkiškų pamokslų įvedimu bandyta laimėti bajorijos, žemvaldžių simpatijas iš valstiečių kilusiam vyskupui. Antra vertus, vien lietuviški pamokslai, kokių reikalavo vyskupijoje J. K. Gintila, Katalikų bažnyčiai kažin ar buvo tikslingi jau pastoraciniais sumetimais, kada bajorija kalbėjo ir meldėsi lenkiškai.

Panagrinėkime homiletikos teorijos problematiką. Iš 1845–1846 m. m. programos matyti, jog I–II kursų klierikai privalėjo lavintis

³¹ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1847 06 14, ten pat, b. 55, l. 389.

rašto pratimais ir Šventųjų tėvų raštų vertimais, kad išmoktų pamokslų rašymo taisykles ir Šventųjų tėvų pamokslų dėstymo būdą. Homiletikos teorija prasidėdavo III–IV kurse, klierikai studijavo pamokslų teoriją pagal lenkišką J. Skidelio (*Skidell*) vadovėlį „Svarbiausios homiletikos taisyklės“. Tokia teorinio kurso struktūra išgaliojo nuo 1846 m. pavasario semestro. Apie 1845 m. rudenį telikę duomenų, kad visų kursų klierikai, pratindamiesi kurti pamokslus, vertė Šventųjų tėvų raštus bei lavinosi versti tekstus iš rusų į lotynų kalbą³².

Pagal vėlesnių ataskaitų duomenis užfiksuota, kad 1846–1847 m. m. I–II kursų klierikai raštu vertė Šventųjų tėvų raštus. III–IV kursui iš J. Skidelio vadovėlio po 3 val. per savaitę buvo dėstytos II ir III dalys: apie pamokslų sandarą, apie įvairias pamokslų rūšis ir iškalbą³³.

Nuo 1849–1850 iki 1858–1859 m. m. imtinai³⁴ I–II kursų klierikai po 2 val. per savaitę, kaip ir anksčiau, lavinosi rašydami pratimus, ypač versdami Šventųjų tėvų raštus, III–IV kursų klierikams iš J. Skidelio vadovėlio po 3 val. per savaitę buvo dėstomas įvadas apie iškalbos priemones, pirma dalis apie krikščionių pamokslininko tikslą ir būdus jam pasiekti, antros dalies pirmas skyrius – apie pasiruošimą pamokslų rašymui, vėliau – minėtosios II ir III dalys. Kursas šiek tiek skyrėsi tik 1853–1854 m. m. – pirmaisiais A. Gabševičiaus dėstymo metais. Tuomet ataskaitoje įrašyta, kad po įvadinųjų žinių buvo apibrėžtas homiletikos objektas, dėstytas bažnytinės iškalbos skirtumas nuo pasaulietinės, tikėjimo tiesų mokymo būdai Senajame ir Naujajame Testamente, religinis mokymas pirmojoje ir vėlesnėje krikščionybėje. Toliau pereita prie įvairių pamokslų rūšių ir jų sandaros bei veiksmingo Dievo žodžio mokymo šaltinių. 1853–1854 m. m. šalia teorijos III–IV kurse kaip pavyzdys dar skaityti ir nagrinėti puikiausi ir vertingiausi visų amžių pamokslai. Tokie užsiėmimai ataskaitose vėliau vėl akcentuojami nuo 1856–1857 m. m. Apie 1859–1865 metų programas bei ataskaitas duomenų stokojama.

³² ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 12 01, NB, f. 90–38, l. 16–17.

³³ ŽVS veiklos ataskaita, 1847, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 48, l. 162.

³⁴ ŽVS veiklos ataskaitos: 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, ten pat, b. 76, l. 48, 111, 184–185, 296–297, 351–352, 396, 469; b. 15, l. 346, 404, 474; Aloyzo Šukevičiaus raportas, 1851 12 30, ten pat, b. 76, l. 157.

Matyt, A. Gabševičiaus padarytų homiletikos teorijos pakeitimų, adoravusių bažnytinės iškalbos istoriją, dvasinė akademija nepalaimino, nes jau ateinančiais mokslo metais šis dalykas A. Gabševičiaus dėstytas pagal įprastą programą.

Čia suminėti homiletikos teorijos dėstymo faktai praktiškai yra viskas, ką pavyko aptikti dokumentuose. Deja, juose nėra jokios užuominos apie homiletikos teorijos kalbą, tad negalime pasakyti, ar ji buvo lenkų, ar lietuvių, ar lotynų, ar dar kitokia. Antra vertus, iki šiol egzistavo neigiama nuostata būtent dėl lietuviško homiletikos kurso (J. Stakauskas, M. Lukšienė). Panagrinėkime J. Stakausko ir M. Lukšienės argumentus.

J. Stakauskas darė išvadą, kad pats homiletikos dalykas buvo dėstytas lenkų kalba kaip šaltinį pateikdamas rusų kalba parašytas seminarijos homiletikos kurso ataskaitas, kuriose yra lenkiškai išvardytos atskiros lenkiško J. Skidelio vadovėlio dalys³⁵.

Iš tiesų kokia kalba – lietuvių ar lenkų – seminarijoje buvo dėstyta homiletikos teorija, remiantis vien ataskaitų tekstu nieko negalima pasakyti. Pirma, ataskaitos būdavo rašomos dvasinei akademijai Peterburge, taigi jų tekstas pateikiamas tokiomis kalbomis, kokias vartojo ar galėjo suprasti ši institucija. Antra, nors nėra abejonės, kad paskaitose naudotasi lenkišku vadovėliu, tačiau remiantis lenkišku vadovėliu taip pat sėkmingai galima dėstyti lietuviškai, kaip dabar savo dalykus lietuviškai dėsto aukštųjų mokyklų dėstytojai, remdamiesi angliška, vokiška ir kt. literatūra. J. Stakauskas ir pats pripažino, jog „homiletikos objektas buvo dėstomas iš lenkiško vadovėlio ne tiek dėl lenkiško patriotizmo, kiek dėl to, kad panašaus vadovėlio nebuvo lietuvių kalba, o antra vertus, buvo sunku iš karto pritaikyti pačius kalbos terminus abstraktinėms mokslinėms sąvokoms“³⁶. Tačiau J. K. Gintilai, 1845 m. programoje visos homiletikos kalbą pataisiusiam iš lenkiškos į lietuvišką, lenkiškas J. Skidelio vadovėlis nekliuvo. Homiletikos dėstytojai ir klierikai mokėjo lietuviškai, o lietuviška homiletikos terminija, matyt, nebuvo sunki, jeigu netgi

³⁵ J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 26–27.

³⁶ Ten pat, p. 27–28.

eiliniai seminaristai sugebėjo lietuviškai versti pamokslininkus ir rašyti pamokslus.

J. Stakausku pasekė ir M. Lukšienė: M. Valančius nepalaikęs J. K. Gintilos (M. Valančiaus santykiai su juo buvo šalti) pasiūlytos progos pereiti prie vien lietuviškų pamokslų ir kartu prie lietuvių dėstomosios kalbos homiletikos kurse, todėl lenkų kalba homiletikoje Žemaičių vyskupijos seminarijoje išsilaikiusi ligi 1875 m.³⁷ Tačiau seminarijoje nuo 1846 m. pavasario semestro ir, tikėtina, iki 1849 m. rudens praktikuoti tik lietuviški pamokslai. Vadinasi, jei homiletikos teorijos kalba, anot M. Lukšienės, galėjo būti lietuvių kalba tik tuo atveju, jeigu visi klierikų pamokslai būtų buvę lietuviški, tuomet 1846–1849 m. visa homiletika turėjo būti lietuviška. Ir atvirkščiai, kada 1849–1850 m. m. homiletikoje šalia lietuviškų atsiranda ir lenkiški pamokslai, homiletikos teorija gali būti dėstoma ir lietuviškai, ir lenkiškai.

Kadangi, kaip jau sakyta, nepavyko rasti jokių pirminių šaltinių, kurie aiškiai įvardytų realiai vartotą homiletikos teorijos kalbą, šalia logiško spėjimo, kad ši kalba buvo lenkų kalba, neturime teisės atmesti ir prielaidos, kad visas homiletikos kursas nuo 1846 m. kurį laiką galėjo būti dėstytas ir lietuviškai. Juo labiau kad šalutiniai duomenys, liečiantys homiletikos dėstymą seminarijoje, siejasi vien su lietuviškų mokymo priemonių paieškomis bei su lietuviška literatūra.

Apie Žemaičių vyskupijos seminarijoje 1846 m. pavasarį pradėtą homiletikos kurso lietuvinimą pirmiausia kalba paties seminarijos rektoriaus M. Valančiaus ir S. Daukanto susirašinėjimas. Po teigiamos dvasinės akademijos rezoliucijos M. Valančius homiletikos sulietuvinimo klausimu nedelsdamas kreipėsi į S. Daukantą.

Jau 1846 m. kovo mėn. rektorius parašė jam du laiškus ir balandžio 17 d. sulaukė atsakymo. Iš jo galima spėti, kad M. Valančius laiškuose prašė patarimo dėl lietuviškų pamokslų knygų, kurios buvo reikalingos visų kursų klierikams, taip pat tarėsi dėl klierikų lietuvių kalbos lavinimo. S. Daukantas dėkojo už atsiųstą Konstantino Sirvydo „Punktai sakymų“³⁸, M. Valančiaus pakartotinai išleistą 1845 m., ir

³⁷ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 294.

³⁸ K. Sirvydas, *Punktai sakymu nu adwenta iki gawienes*, [parengė M. Valančius], Vilnius, 1845.

pavadino šią knygą vieninteliu lietuvių kalbos grynumo pavyzdžiu pamokslininkams. „Bent turėsi pavyzdį klierikams, kurie ligi šiol neturėjo nė mažiausio popierėlio, parašyto gryna kalba“³⁹, – rašė S. Daukantas, taip pat ragindamas neatidėlioti Mikalojaus Daukšos verstos „Postilės“⁴⁰ leidimo.

K. Sirvydo ir M. Daukšos leidiniai iš tiesų buvo vadinamosios homilijos – sekmadienių ir švenčių evangelijos su jų aiškinimų metmenimis ir tiko kaip medžiaga ar vadovėlis pamokslams rengti⁴¹. Tai buvo geriausi senųjų lietuvių pamokslininkų darbai. Skubėdamas pakartotinai išleisti M. Daukšos „Postilę“, M. Valančius ieškojo jos originalo, dėl to tuoj pat kreipėsi į J. A. Pabrėžą, tačiau nesėkmingai⁴².

Kaip lietuvių kalbos mokymo priemonę klierikams S. Daukantas M. Valančiui rekomendavo lotynišką lietuvių kalbos gramatiką „Universitas linguarum Litvaniae“ (*Universitas Lingvarum Litvaniae*, 1737), S. Stanevičiaus perspausdintą pavadinimu „Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos arba žemaitiškos“⁴³, ir savo 1837 m. išleistą pradžios mokykloms skirtą „Prasmą lotynų kalbos“⁴⁴: „Duok klierikams mokyti žemaitišką gramatiką, jėzuito išleistą Vilniuje 1737 m., o filosofijos kandidato Simono Stanevičiaus perspausdintą Vilniuje 1829 m. <...> O tie, kurie gerai moka žemaitiškai, tegul skaito *Myles Pietrapylie iszdowtą „Prasmą“*“⁴⁵. Pastarąją M. Valančius su S. Daukantu 1849 m. rūpinosi antrąkart išleisti⁴⁶.

³⁹ S. Daukantas, *Raštai*, t. 2, p. 780–783.

⁴⁰ [J. Vujekas], *Postilla Catholica...*, vertė M. Daukša, Vilnius, 1599.

⁴¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 143.

⁴² Žr.: V. Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma–Vilnius, 1994, p. 259.

⁴³ *Trumpas pamokymas kalbos lituwyszkos, arba žemaytyszkos...*, parengė S. Stanevičius, Vilnius, 1829.

⁴⁴ K. W. Myle [S. Daukantas], *Prasmą Lotinų kalbės*, Sankt Peterburgas, 1837.

⁴⁵ S. Daukantas, *Raštai*, t. 2, p. 780–783. Lietuviškų pamokslų knygų, kurios galėjo tikti klierikams rengiant pamokslus, būta ir seminarijos bibliotekoje (žr. toliau). Tai jau minėtieji K. Sirvydo „Punktai sakymų...“, kuriuos 1849 m. papildė iš prelado J. Križanausko bibliotekos gauti originalūs „Punktų kazań“ (K. Sirvydas, *Punktų kazań od Adwentu až do Postu*, Vilnius, 1629); J. Jaknavičiaus verstos lenkiškos ir lietuviškos evangelijos (Vilnius, 1799) bei eventualiai – protestantams skirtas „Kancyonolas tey east: knigos psolmu ir giesmiu...“, kartu įrištas su „Summa Abá Trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu...“, „Małdos krikszczioniszkos...“ (Karaliaučius, 1781). M. Daukšos verstą „Postilę“ biblioteka gavo 1862 m.

Kitas šalutinis šaltinis yra dokumentas, kad 1848 m. sausio mėn. (taigi 1847–1848 m. m.) Vilniaus vyskupijos seminarijos rektorius A. Kikutis siuntė seminarijai per M. Valančių Šventųjų tėvų raštų vertimų iš lotynų kalbos į rusų ir lietuvių (ne rusų ir lenkų!) kalbas programas⁴⁷. Tai rodytų, kad tuomet per homiletikos paskaitas klierikai lavinosi versti raštus iš lotynų į rusų ir į lietuvių kalbą; į lenkų kalbą versti neapraktikuota. Šventųjų tėvų raštus vertė visų kursų klierikai, o pagal programą I–II kursų klierikai vien tokius vertimus tedarydavo.

Mintį apie lietuviškai dėstytą homiletikos teoriją ypač skatina rankraščiu likęs, spėjama, kad 1852–1853 m. m., A. Juzumo darbas lietuvių kalba „Homiletika“, be datos, kurią V. Biržiška linkęs laikyti jo paskaitų seminarijoje užrašais⁴⁸. Jeigu teorija būtų buvusi dėstyta tik-tai lenkiškai, kam būtų prirėkę lietuviškų tokių paskaitų užrašų? Gali būti, kad „Homiletika“ buvusi A. Juzumo rengto lietuviško vadovėlio apmatas.

Tuo pat metu, 1852–1853 m., buvo išleistos M. Valančiaus kunigams, prasilavinusiems katalikams skirtos gana stambios knygos – hagiografinė „Živatas Jėzaus Kristaus“⁴⁹ ir mistinė-asketinė Tomo

Tobulindami savo lietuvių kalbą klierikai galėjo naudotis bibliotekoje buvusia lietuviška gramatika „Universitas linguarum Litvaniae“ (1737), K. Sirvydo žodynu „Dictionarium trium linguarum“, (*Dictionarium trium linguarum*), S. Daukanto „Prasma lotynų kalbos“ bei „Abėcėle lietuvių-kalnėnų ir žemaičių kalbos“, T. Juzumo „Didžiuoju elementoriumi ir katekizmu“ (*Didesis elementorius ir katakizmas...*, Vilnius, 1855) ir kt.

Varniuose ilgainiui buvo galima įsigyti ir naujų lietuviškų pamokslų rinkinių. 1855 m. čia gyvenęs O. Praniauskis išvertė ir išleido pamokslų rinkinį „Išguldymas evangelijų šventų ant visų nedėldienų“ ([M. Königsdorfer], *Iszguldymas Ewangeliju Szwentu ant wisu nedeldienu...*, Vilnius, 1855), tais pačiais metais M. Valančiaus iniciatyva Varnių knygyne pradėti pardavinėti R. Jasikevičiaus „Pamokslai“ (I d.: *Pamokslaj pagal Ewanelios szventos žodžiu...*, Vilnius, 1855). II jų dalis išėjo 1857 m., dar viena R. Jasikevičiaus pamokslų knyga – 1859 m.

⁴⁶ Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 13.

⁴⁷ Antano Kikučio raštas Nr. 18 Motiejui Valančiui, 1848 01 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 57, l. 11.

⁴⁸ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 326.

⁴⁹ [M. Valančius], *Živatas Jezaus Kristaus. Wieszpaties musu...*, Vilnius, 1853.

Kempiečio „Apej sekimą Jėzaus Kristaus“⁵⁰, kas turėjo išplėsti dvasininkijos religinio švietimo tematiką lietuvių kalba. Šios knygos taip pat galėjo padėti klierikams lietuviškai lavinti bažnytinę iškalbą. Tai, kad lietuvių kalba galėjo būti seminarijoje plačiau vartota, taip pat leistų manyti seminarijos profesoriaus J. Račkausio parengta lietuviška knygelė, skirta klierikų ir kunigų rekolekcijų meditacijoms „Vadovas į dangų ir meditacijas dėl penkių dienų rekolekcijų“⁵¹. Yra žinomas M. Valančiaus aplinkraštis (1852 09 01), iš kurio matyti, kad mokslo metų pradžioje į rekolekcijas seminarijoje būdavo kviečiama visa Varnių dvasininkija.

Kad homiletika iki 1866 m. seminarijoje dėstyta ir lietuviškai, ir lenkiškai pagal 1843 m. Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatų § 27, nurodantį lavinti klierikus mokyti Dievo žodžio vyskupijų kalbomis ir dialektais, yra teigęs pats M. Valančius pranešime Nr. 182, padarytame 1866 m. sausio 18 d. Kauno gubernatoriui⁵², į kurį žiūrėta kaip į vieną iš vyskupo diplomatinių gudrybių, neturėjusių realaus pagrindo. Tuo tarpu visas M. Valančiaus susirašinėjimas su rusų valdžia akivaizdžiai rodo, kad jis niekada neteigėdavo esant dalykų, kurių nebuvimą būtų lengva patikrinti.

Taigi remiantis turimais tiesioginiais ir netiesioginiais duomenimis galima manyti, kad 1846–1849 m. seminarijoje homiletikos būta lietuviškos arba bent jau lietuvių kalba dominavo. Vėliau, maždaug 1849–1850 m., įvedus lenkiškus pamokslus, iki 1866 m. greičiausiai įsitvirtino dvikalbystė: lenkų kalba vartota rengiant lenkiškus pamokslus, lietuvių – rengiant lietuviškus pamokslus. Panašiai pirmuosiuose kursuose privalėjo dviem kalbomis vykti Šventųjų tėvų raštų vertimų praktika. Gali būti, kad lenkų kalba ilgainiui kuriam laikui arba visai išstūmė iš teorijos lietuvių kalbą, tačiau to įrodyti nėra galimybės. Kad homiletikos teorija buvo dėstyta lenkiškai, suponuotų seminarijos

⁵⁰ Tomas Kempietis, *Apej sekima Jėzaus Kristaus...*, vertė M. Valančius, Vilnius, 1852.

⁵¹ J. Račkauskis, *Wadowas i dangiu ir meditacijos diel penkiu dienu rekolekciju...*, Vilnius, 1857.

⁵² Žr. Vilniaus generalgubernatoriaus 1866 02 10 rašto Nr. 240 Kauno gubernatoriui publikaciją: J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 345–346.

dėstomoji kalba, adekvati J. Skidelio vadovėlio kalbai, lenkų kalbos tradicijos, lenkiški pamokslai. Kad ir lietuviškai, rodytų aiški J. K. Gintilos pozicija, oficialus nurodymas homiletiką dėstyti lietuviškai, homiletiką dėstę lietuviškų religinių raštų rengėjai, A. Juzumo užrašai, lietuviški pamokslai, klierikų kalbiniai sugebėjimai.

Lietuviškos ar lenkiškos homiletikos svoris atskirais metais galėjo keistis. Tam galėjo turėti įtakos dvasinės akademijos, seminarijos ir vyskupijos vadovų požiūris, nevienodas atskirų homiletikos dėstytojų lietuvių kalbos mokėjimas, lenkų kalbos kaip dėstomosios dominavimas, antra vertus – lietuvių religijoje plėtra, didėjantis lietuviškai kalbančių kunigų poreikis, stiprėjanti valdžios opozicija lenkų kalbai, Varnių kultūrinė aplinka ir pan.

Homiletikos teorijos kalba galėjo priklausyti ir nuo konkretaus dėstytojo nusiteikimo. Antai galima spėti, kad lietuvių kalbos bent jau teorinėje homiletikos dalyje galėjo visai nebebūti, ją nuo 1853 iki 1858 ar net 1860 m. dėstant A. Gabševičiui. 1856–1858 m. seminarijoje studijavusio poeto A. Baranausko liudijimu, šis dėstytojas nors ir mokėjo lietuvių kalbą, bet ją laikė piemenų ir tamsuolių kalba, netinkama gilesnei minčiai išreikšti⁵³.

Lietuviškos homiletikos pozicijos vėl turėjo sustiprėti nuo 1865 m. rudens, kai po 1863 m. sukilimo sustiprėjus reakcijai 1865 m. spalio 25 d. aplinkraščiu Nr. 2982 generalgubernatorius Konstantinas von Kaufmanas nurodė, kad visi dalykai seminarijose būtų dėstomi tik lotynų arba rusų kalbomis ir kad lenkų kalba iš viso nebūtų vartojama nei dėstymui, nei apskritai seminarijose⁵⁴. 1865 m. lapkričio 3 d. Kauno gubernatoriaus buvo griežtai išpėta dėstyti Žemaičių vyskupijos seminarijoje dalykus tik rusų ir lotynų kalba⁵⁵, kaip numatė 1843 m. seminarijų įstatai.

1866 m. vasario 18 d. Kauno gubernatorius raštu Nr. 1732 perdavė M. Valančiui generalgubernatoriaus vasario 10 d. potvarkį

⁵³ R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*, p. 89–90.

⁵⁴ 1901 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. Vilniaus gubernatoriaus Nikolajaus Gruzinskio memorandumas, V. Merkys, Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašte 1864–1901 m., *LKMA metraštinis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 256.

⁵⁵ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1865 11 08 įrašas, NB, f. 90–281, l. 12.

seminarijoje homiletiką dėstyti tik „vyskupijos kalbomis“ – rusiškai ir lietuviškai, lenkų kalbą, kuri kvalifikuota kaip „užsienio kalba“, pakeičiant rusų kalbą. Ant šio rašto vasario 21 d. M. Valančius uždėjo savo rezoliuciją, su raštu susipažino ir homiletikos dėstytojas A. Zaukevičius⁵⁶. Nuo kovo 11 d. seminarijoje jokie kursai lenkų kalba nebebuvo dėstomi, griežtai buvo uždrausti netgi privatūs pokalbiai lenkų kalba⁵⁷.

Minėtas rusų administracijos sprendimas, siekęs užkirsti kelią lenkų ideologijos sklidimui Lietuvos visuomenėje, sudarė palankesnes sąlygas labiau išsivirtinti lietuvių kalbai seminarijoje, kurios kontingentas kalbėjo tik lenkiškai ir lietuviškai. Nuo 1866 m. homiletika tegalėjo būti tik lietuviška arba rusiška, tačiau rusiškas jos dėstymas sunkiai tikėtinas. Kad homiletika nuo tada dėstyta vien lietuviškai, 1877 m. valdžiai tvirtino seminarijos rektorius J. Račkauskis⁵⁸. Jo žodžius tam tikra prasme parėmė Jonas Mačiulis-Maironis, teigęs, kad M. Valančius po lenkmečio (1863 m. sukilimo) seminarijoje įvedė „lietuviško liežuvio išguldymą vietoje buvusio lenkiško“⁵⁹. Tad klierikai ir toliau buvo lavinami lietuviškai pastoracijai, antra vertus, nutrūkus klierikų priėmimui, kasmet vis mažiau likdavo kam lavintis.

1870 m. pradžioje homiletika seminarijoje tikrai buvo lietuviška disciplina – tai patvirtina 1870 m. gruodžio 31 d. M. Valančiaus įsakymas naujai paskirtam homiletikos profesoriui A. Baranauskui: „Siūlau Jums dėstyti homiletiką Telšių seminarijoje lietuvių arba žemaičių kalba ir šia kalba lavinti auklėtinius ruošti pamokslus“⁶⁰. Kaip pagalbinių dalyką lietuviškai homiletikai A. Baranauskas I–II kurso klierikams pradėjo dėstyti ir lietuvių kalbą⁶¹. Šis faktas taip pat leidžia daryti išvadą, kad Žemaičių vyskupijoje išsivirtino lietuviška pastoracija.

⁵⁶ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1866 02 21, 25 įrašai, ten pat, f. 90–282, l. 2.

⁵⁷ ŽVS rektoriaus raštas Nr. 176 Motiejui Valančiui, 1871 11 12, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, l. 1055.

⁵⁸ ŽVS rektoriaus 1877 06 27 rašto Nr. 137 Kauno gubernatoriui publikacija: J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 347.

⁵⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 685.

⁶⁰ J. Stakauskas, Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, p. 68.

⁶¹ Ten pat, p. 71.

BIBLIOTEKOS ATNAUJINIMAS. LIETUVIŠKOS KNYGOS

Žemaičių vyskupijos dvasininkų ugdymo pokyčiai atsispindi Žemaičių seminarijos bibliotekos pavelde. Su prasidėjusia klierikų mokyimo lituanizacija buvo tiesiogiai susijęs XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje bibliotekoje susiformavęs lietuviškų knygų fondas. Jis atspindėjo žinias kurias įgydavo klierikai, rengdamiesi lietuviškai pastoracijai. Šio laikotarpio bibliotekos paveldas taip pat rodė bendrą teologinį bei kultūrinį intelektualinį klierikų išprusimą, kuris buvo būtina Bažnyčios atsinaujinimo sąlyga. Pagrindiniai knygų rinkiniai įplaukė į biblioteką 1845–1865 m., nes tuo metu seminarija katalikų visuomenėje matyta kaip perspektyvi įstaiga, pajėgi ugdyti laiko poreikius atitinkančią dvasininkiją. Antra vertus, savo lūkesčius su šia įstaiga siejo ir rusų valdžia, nes ji buvo priemonė infiltruoti į katalikų visuomenę imperijai lojalias nuostatas. Tad seminarijos bibliotekoje drauge buvo ryškios rusų valdžios pastangos stiprinti rusiškos kultūros ir ideologijos mokymo bazę.

Apie Žemaičių vyskupijos seminarijos biblioteką XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje specialių tyrinėjimų nėra. Tad apžvelgsime bibliotekos augimą pradedant 1845 m. misionierių palikimu ir baigiant bibliotekos perkėlimu į Kauną 1865 m., kada biblioteka ypač sparčiai augo (1866–1869 m., kaip ir seminarija, ji vegetavo).

Žemaičių seminarijos bibliotekos ištakos siekia XVI a. Biblioteka susiformavo iš Žemaičių vyskupų ir kapitulos kanauninkų, kunigų ir pasauliečių mecenatų dovanotų, taip pat jėzuitų, pijorų ir misionierių pirktų knygų. Pasak M. Valančiaus, XVIII a. pabaigoje prieš mirtį seminarijai savo biblioteką buvo užrašęs Žemaičių vyskupas Jonas Dominykas Lopacinski (*Lopaciński*)⁶².

Pagal išlikusį 1812 m. katalogą⁶³ misionierių laikais seminarijos biblioteka turėjo 934 tomus (vienetus)⁶⁴ 702 pavadinimų Šventojo Rašto,

⁶² M. Valančius, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1972, p. 169.

⁶³ Varnių seminarijos bibliotekos knygų ir rankraščių sisteminis katalogas, 1812 05, NB, f. 90–367, 23 p.

⁶⁴ XIX a. kataloguose nustatyti tikslų knygų tomų skaičių dažnai sudėtinga dėl gana painaus jų aprašo. Todėl skaičiuojant knygų tomus Žemaičių seminarijos

kanonų ir teisės, teologinių, pamokslų ir kalbų, filosofinių, literatūrinių, istorinių, dvasinių ir asketinių, ritualinių veikalų. Joje tuomet buvo Petro Skargos (*Skarga*) pamokslų ir darbų knygų, Jono Pošakovskio (*Poszakowski*), Tomo Kempiečio, Jono Sapiegos (*Sapieha*), Martyno Čechovičiaus (*Czechowicz*), Johanneso Drewso, Christopho Hartknocho, Philippo Melanchtono, Erazmo Roterdamičio ir kitų veikalų, 2 knygų Žemaičių vyskupijos kapitulos aktų ir Žemaičių vyskupijos konstitucijos aktai, Alberto (ordine Vaitiekaus) Vijuko-Kojalavičiaus (*Kojalowicz-Wijuk*) „Historia Lituana“, latviška evangelija, 30 įvairios tematikos rankraščiu, du atlasai. Iš lietuviškų knygų kataloge paminėtos lenkiškos ir lietuviškos evangelijos, žemaitiška Martino Lutherio „Biblija“, Kazimiero Klimavičiaus (*Klimowicz*) „Pawinastes krikcionizskas arba katechizmas“⁶⁵ – visų po 1 egz.

Iki seminarijos reformos bibliotekoje knygų gausėjo lėtai. 1831 m. ji pasipildė teologinėmis dar 1820 m., ištrėmus iš Rusijos jėzuitus, uždarytos Polocko akademijos bibliotekos knygomis: buvo perduotos 9 šių knygų dėžės⁶⁶. 1834 m. biblioteka, pasak Liudviko Adomo Jucevičiaus (*Jucewicz*), turėjusi daug teologinių veikalų ir pilną Šventųjų tėvų raštų rinkinį⁶⁷. 1844 m. pabaigoje seminarijos prokuratorius (t. y. ekonomas) T. Juzumas atvežė iš Peterburgo knygininko Hainglαιο nupirktas knygas, už kurias užmokėta 41 sidabro rb 35 kp. Visos knygos buvo teologinės, parašytos lotynų kalba. Viename sąrašė įrašyta 12 jų pavadinimų (29 tomai), kitame – 15 pavadinimų (35 tomai)⁶⁸.

1844 m. lapkričio mėn. seminarija aukcione nusipirko mirusio Žemaičių vyskupo sufragano S. M. Giedraičio bibliotekos knygų, už kurias užmokėjo 12 sidabro rb 48 kp. Šias knygas į seminariją taip pat atgabeno T. Juzumas ir 1845 m. gegužės 22 d. perdavė bibliotekininkui Ignotui Kocui (*Koc*), kuris sudarė šių knygų sąrašą. Sąrašė

bibliotekos kataloguose konsultuotasi su NB Dokumentų komplektavimo skyriaus specialistais.

⁶⁵ K. Klimavičius, *Pawinastes krikcionizskas, arba katechizmas...*, Vilnius, 1767.

⁶⁶ *Lietuvių enciklopedija*, t. 23, Bostonas, 1961, p. 248.

⁶⁷ L. A. Jucevičius, *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 399.

⁶⁸ Atsarginių ŽVS lėšų išlaidos, [1843–1845], 1844 12 20 d. įrašas apie ŽVS išlaidas Peterburge nupirktoms knygoms, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 50, l. 437; Sąrašai knygų, nupirktų Peterburge, 1845, ten pat, l. 446–447.

išvardytos 28 pavadinimų knygos lotynų, lenkų, prancūzų kalbomis. Be fizikos, matematikos veikalų, paminėtinas lotyniškas universalus istorinis žodynas, kunigo Fabijono Birkovskio (*Birkowski*) pamokslai sekmadieniams ir metinėms šventėms (1620), popiežiaus Pijaus VI bulių rinkinys, M. Lutherio „Biblija“ ir kt.⁶⁹

1845 m. rudenį M. Valančiui tapus seminarijos rektoriumi, pradėta ją reformuoti. Seminarija buvo perimta iš misionierių. Taip prasidėjo naujas bibliotekos raidos laikotarpis.

Reformuotos seminarijos biblioteką 1845 m. spalio 22 d. iš I. Koco pagal aprašą perėmė dėstytojas A. Beresnevičius (oficialiai bibliotekininku jis buvo paskirtas nuo spalio 29 d.)⁷⁰. Pastarajam buvo duota instrukcija dėl bibliotekos tvarkymo ir knygų dėstytojams bei klierikams išdavimo tvarkos, kartu nurodyta sudaryti naują bibliotekos knygų katalogą rusų kalba⁷¹.

1850 m. birželio mėn. A. Beresnevičius buvo paskirtas seminarijos rektoriumi, ir biblioteką nuo tada tvarkė J. Račkauskis. Pastarajam pradėjus dirbti seminarijos inspektoriumi, 1854 m. vasario mėn. biblioteką perėmė J. N. Navickis, o iš jo 1858 m. gruodžio mėn. – A. Gabševičius. Pastarąjį paskyrus Kauno gimnazijos tikybos mokytoju, nuo 1861 m. pradžios bibliotekininku, rodos, buvo P. Beresnevičius. 1865 m. pabaigoje bibliotekininku tapo A. Zaukevičius⁷².

Kiek bibliotekos knygų tomų 1845 m. rudenį iš misionierių paveldėjo seminarija, matyti iš dar vieno misionierių laikų – 1831–1832 m. – Žemaičių seminarijos bibliotekos knygų katalogo – jo gale

⁶⁹ Atsarginių ŽVS lėšų išlaidos, [1843–1845], 1844 11 10 d. įrašas apie ŽVS išlaidas S. M. Giedraičio bibliotekos knygoms pirkti, ten pat, l. 437; Sąrašas knygų, nupirktų aukcione ŽVS bibliotekai po Simono Mykolo Giedraičio mirties, 1845, ten pat, l. 446.

⁷⁰ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 29 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 10 31, ten pat, b. 38, l. 223; ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1845 10 26 įrašas, NB, f. 90–268, l. 5; ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 09 29, ten pat, f. 90–38, l. 1.

⁷¹ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 10 13, NB, f. 90–38, l. 5.

⁷² ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 02 27 įrašas, ten pat, f. 90–238, l. 2; ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1854 02 20 įrašas, ten pat, f. 90–274, l. 2; 1858 12 20 įrašas, ten pat, f. 90–277, l. 10; 1865 11 06 įrašas, ten pat, f. 90–281, l. 12; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 3017 Motiejui Valančiui, 1860 12 31, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, p. 13.

įrašyta svarbi pastaba, jog visas čia išvardytas knygas 1845 m. spalio 21 d. iš buvusio bibliotekininko I. Koco perėmęs A. Beresnevičius⁷³. Sprendžiant iš minėto katalogo, pradėjus rektoriauti M. Valančiui, bibliotekoje buvo iš viso 708 pavadinimų 1064 tomai daugiausia lenkiškų ir lotyniškų knygų. Iš jų Šventojo Rašto ir jo tematikos knygų – 41 pavadinimo, kanonų ir teisės knygų – 91, teologinių – 136, pamokslų ir kalbų knygų – 101, filosofinių – 60, literatūrinių – 57, istorinių – 94, dvasinių ir asketinių – 109, ritualinių – 19 pavadinimų. Paminėtini inkunabulai „Missae Basiliense“ (Bazelis, 1485), „Modus legendi abbreviaturas in utroque iure“ (Speyeris, 1478), „Speculum exemplorum“ (Strasbūras, 1495)⁷⁴. Iš lietuviškų knygų kataloge įrašyta (po 1 egz.): M. Lutherio „Biblia Seno ir Naujo Testamento“, 8^{o75}; lenkiškos ir lietuviškos evangelijos, 12^{o76}, Johno Bunyano „Krikščioniės kelone...“ 8^{o77}, pakartotinai išleistas prūsiškas kancionalas, 8^{o78}, „Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus“, 4^{o79} – taigi iš viso 5 knygos.

Palyginus 1812 ir 1831–1832 m. katalogus matyti, kad nuo 1812 m. iki seminarijos reformos biblioteka pagausėjo 130 tomų knygų. Šiuo laikotarpiu ji daugiausia pasipildė jozefinistiniais austrų teologų leidiniais, XIX a. I pusėje Lietuvoje ir užsienyje išleistomis fizikos, matematikos, gamtos mokslų, ekonominėmis ir filosofinėmis knygomis.

Reformavus seminariją, imta atidžiau rūpintis bibliotekos gausinimu. Kadangi pinigų bibliotekos reikalams naujiejį 1843 m. seminarijų įstatai nenumatė, išlaidos jai galėjo būti daromos tik iš kasmetinės

⁷³ Žemaičių seminarijos bibliotekos sisteminis katalogas, 1831–1832, NB, f. 90–368, 34 l.

⁷⁴ Žr.: N. Feigelmanas, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius, 1975, p. 233–234, 280.

⁷⁵ Tai bus vienas iš M. Luther, *Biblia, tai esti: wissas Szwentas Rasztas [arba: Ráštus] Seno ir Naujo Testamento* vertimų.

⁷⁶ Jei knygos formatas čia nurodytas teisingai, tai bus: *Ewanjelic polskie y litewskie*, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius, 1799.

⁷⁷ Tai: J. Bunyan, *Krikščioniės kelone i anną išganitingą amžią*, d. 1–2, Karaliaučius, [1804]. Šiuo metu saugoma: NB, šifras A1–804.

⁷⁸ Pagal: V. Biržiška, Profesoriaus Andriaus Ugianskio laišakai į vysk. Valančių, *Tauta ir žodis*, kn. 7, Kaunas, 1931, p. 333, tai bus Karaliaučiuje 1781 m. kartu išleisti kaip viena knyga M. Cerausko (?) parengti: *Kancjonolas, tcy east: knigos psolmu ir giesmiu...*, *Summa Abá Trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu...*, *Maldos krikszczioniszkos...*

⁷⁹ Tai greičiausiai: *Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus*, vertė S. Bitneris, Karaliaučius, 1701.

1850 rb sumos, skirtos klierikų išlaikymui ir ūkio reikalams. Todėl pildydama ir tvarkydama biblioteką seminarija turėjo verstis kaip įmānydama. Lėšų šaltinis galėjo būti atskirų asmenų seminarijai paaukotos pinigų sumos. Antai 1852 m. 210 rb paaukojo Šiaulėnų kunigas Augustinas Kybartas (*Kibortt*), 1855 m. seminarija gavo kunigo Ignoto Štacho (*Sztach*) testamentu jai paliktus 100 rb, 1856 m. vienkartinę 400 rb pašalpą jai davė M. Valančius, 1862 m. 63 rb 98 kp paaukojo Plungės altarisas Ignotas Voinovičius (*Wojnowicz*), 50 rb – Tverų altarisas Juozapas Birontas (*Biront*)⁸⁰. Nemažai kunigų (Pagramančio klebonas Adomas Grochauskas (*Gochowski*), Kartenos altarisas Martynas Filipavičius (*Filipowicz*), Švėkšnos altarisas Aleksandras Pušinskis (*Puszyński*), Paežerės filialistas Apolinaras Kelpšas (*Kiełpsz*), Degučių filialistas Simonas Janikavičius (*Janikowicz*) ir kt.) duodavo ar testamentais palikdavo pinigų neturtingiems klierikams išmokslinti⁸¹.

Nemažai energijos gausinant seminarijos biblioteką parodė A. Beresnevičius. Vos ją perėmęs, kreipėsi į tuo metu Vilniuje gyvenusį buvusį panaikintos Vilniaus vyskupijos spaustuvės prefektą kunigą Joną Erdmaną (*Erdmann*). 1845 m. lapkričio 5 d. laiške jam⁸² A. Beresnevičius prašė seminarijos bibliotekai atsiųsti po 1 egz. Roplińskiego (*Ropliński*) chrestomatijos, Liucijono Siemenskio (*Siemiński*) čekų laiškų vertimų, H. Ževuskio „Pono Severino Soplicos atsiminimų“⁸³, janyčaro Mykolo Konstantino iš Astravos atsiminimų; taip pat klausė Mykolo Višnevskio (*Wiszniewski*) ir Juozapo Maksimilijono Osolinskio (*Ossoliński*) lenkų literatūros istorijos, 3 serijų Ignoto Chodzko (*Chodźko*) apsakymų „Obrazy litewskie“ kainos. Knygos buvo gautos 1846 m. pavasarį, už jas J. Erdmanui sumokėta 89 sidabro rb⁸⁴.

⁸⁰ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1855 09 10 ir 1856 04 28 įrašai, NB, f. 90–275, l. 9; f. 90–276, l. 5; ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1862 02 05 ir 03 31 įrašai, ten pat, f. 90–9, l. 3–4, 6–7; Augustino Kybarto laiškas Motiejui Valančiui, 1852 09 12, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 89.

⁸¹ Žr.: Įvairių metų raštai palikimo ar dovanojimo klausimais, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 373–374, 451; b. 64, l. 162, 246, 342, 391; b. 76, l. 89, 120; b. 110, l. 33 ir kt.

⁸² Aleksandro Beresnevičiaus laiškas Jonui Erdmanui, 1845 11 09, MAB, f. 273–709, l. 1.

⁸³ Tai vienas iš [H. Rzewuski], *Pamiętki imci pana Seweryna Soplicy*, leidimų. Ši knyga, kuri vėliau vadinosi *Pamiętki starego szlachcica litewskiego*, buvo išleista 1826, 1839, 1844 ir kt. metais.

⁸⁴ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1846 04 30 įrašas, NB, f. 90–232, l. 4.

1846 m. pavasarį knygų pardavėjui Mintaujoje A. Rejeriui seminarija užsakė atsiųsti 1 egz. 1844 m. Friburge išleisto vokiečių katalikų teologo Johanno Hirscherio 2 t. veikalo „Betrachtungen über die sonntäglichen Evangelien des Kirchenjahrs“ bei kitų jai reikalingų knygų; už tas knygas balandžio ir gegužės mėnesį jam sumokėjo 133 rb 45,5 kp⁸⁵. 1849 m. kovo mėn. į seminariją buvo atgabentos 1848 m. rugsėjį Peterburge užsakytos knygos⁸⁶. 1850 m. kovo mėn. ir 1861 m. vyskupas M. Valančius perdavė bibliotekai kažkokių knygų⁸⁷. 1858 m. pradžioje dėl knygų kreiptasi į knygininą Jaksakovą⁸⁸. Biblioteka buvo pamažu tvarkoma: kasmet perrišama dalis seminarijos knygų ir geografinių žemėlapių (1853 m. viduryje perrišti net 56 bibliotekos veikalai)⁸⁹.

Būta ir netekčių. Antai 1863 m. birželio mėn., sukilimo metu, seminarijos patalpose buvo apgyvendintas rusų kariuomenės būrys, padaręs nemažai nuostolių seminarijos turtui. Seminarijos prokuratoriaus raporte minima, kad tada nukentėjusios ir seminarijos knygos: kareiviai pasiėmę stalčiuose buvusias valdiškas bei klierikų knygas ir jas išpardavinėję⁹⁰. Be to, išlikę duomenų, jog 1864 m. gruodžio 12 d., prieš iškeliant biblioteką į Kauną, A. Ugianskiui, profesoriavusiam Kazanės universitete ir susirašinėjusiam su M. Valančiumi lituanistui, iš vyskupijos valdybos buvo išsiųstas pakas su popieriais⁹¹. Gali būti, kad, po sukilimo vykstant reakcijai, taip buvo bandyta išsaugoti kai kuriuos (sakykime, į rusų valdžios nemalonę patekusių kunigų) rankraščius ar retesnes knygas.

⁸⁵ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1846 03 15, 06 15 įrašai, ten pat, l. 3, 6.

⁸⁶ ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1849 03 12 įrašas, ten pat, f. 90–2, l. 8–9.

⁸⁷ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1850 03 24 įrašai, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 755, l. 11; 1861 12 18 įrašas, ten pat, b. 209, l. 47.

⁸⁸ ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1858 01 10 įrašas, NB, f. 90–242, l. 1.

⁸⁹ ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1853 07 04 įrašas, ten pat, f. 90–6, l. 18–19; ŽVS valdybos raštas Nr. 207 Motiejui Valančiui, 1853 06 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 226.

⁹⁰ ŽVS prokuratorius Juozapo Mickevičiaus raportas Nr. 46 Motiejui Valančiui, 1863 06 27, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 321.

⁹¹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1864 12 02 įrašas Nr. 1680, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 768, l. 41.

1845–1865 m. specifinę bibliotekoje sukauptų knygų dalį sudarė *oficialių valdinių įstaigų nupirktos ar jų nurodymu įsigytos knygos*. Dalį tokių knygų, kurios dažniausiai būdavo rusiškos arba vadovėliai, biblioteka gaudavo iš Peterburgo per dvasinę akademiją ir dvasinę kolegiją. Joms tas knygas kaip seminarijoms privalomus leidinius ar mokyimo priemones nurodydavo išsiuntinėti Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentas. Tokių knygų biblioteka gaudavo ir iš kitų valdinių įstaigų. 1847 m. iš akademijos buvo gauti 4 egz. knygos „Biblia Sacra Vulgata“. 1848 m. iš kolegijos atsiųstas bausmių sąvadas su papildomais nutarimais ir alfabetine rodykle, 1849 m. – 2 tomai sąskaitybos įstatymų sąvado, 1854 m. – 15 lapelių su himnu „Dieve, saugok carą“, 1855 m. – 35 egz. knygos „Šeštasis kontinentas, arba trumpa jūros kelionių į Pietus nuo Cooko iki Rosso apžvalga“, 1856 m. – po 3 egz. knygų „Šiaurės polius ir Arktikos atradimai“ ir 3 egz. knygos „Paskutiniai sero Johno Franklino pėdsakai“ (1855) su pridėtu naujausių atradimų Šiaurėje žemėlapiu; nuolat atsiųsdavo seminarijai po 1 egz. 1842 m. pradėtų leisti „Šventųjų Įstatymų“ tęsinių⁹² ir t. t. Kolegija taip pat periodiškai siųsdavo seminarijai 1842 m. pradėto leisti Rusijos imperijos įstatymų sąvado tęsinius bei Kauno gubernijos atmintinę atskiriems metams.

Kai kuriuos tęstinius valdinius leidinius seminarija užsiprenumeruodavo. Antai kasmet buvo prenumeruojamas „Vidaus reikalų ministerijos cirkuliarų rinkinys“. 1853 m. kolegijos nurodymu užprenumeruoti 2 egz. planuotos išleisti daugiatomės Grigorijaus Fridburgo knygos „Rusijos karališkoji Romanovų dinastija“⁹³.

⁹² ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1847 12 24 įrašas, NB, f. 90–233, l. 25; 1854 05 08 įrašas, ten pat, f. 90–238, l. 10; 1855 02 12 įrašas, ten pat, f. 90–239, l. 3; 1856 12 10 įrašas, ten pat, f. 90–240, l. 14; ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1847 12 20; 1848 07 10, 1848 10 02, ten pat, f. 90–40, l. 111–112; 1849 03 05, 1849 08 20, 1849 11 19, ten pat, f. 90–42, l. 42, 55, 70, 78; 1850 07 29, ten pat, f. 90–44, l. 38–39; 1851 06 23, ten pat, f. 90–45, l. 30; ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1858 12 23 įrašas, ten pat, f. 90–242, l. 16; ŽVS veiklos ataskaita, 1856, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 472; plg.: Motiejaus Valančiaus raportas Nr. 442 Romos katalikų dvasinei kolegijai, ten pat, l. 411.

⁹³ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 11 27 įrašas, NB, f. 90–238, l. 15; ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1853 09 15 įrašas, ten pat, f. 90–6, l. 24–25; ŽVS valdybos raštas Nr. 258 Motiejui Valančiui, 1853 09 19, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 249.

Dvasinei akademijai patvirtinus seminarijoms naują mokymo programą, bibliotekoje iš pradžių ypač stokota knygų, reikalingų seminarijos mokymo reikalams. Jos valdyba jau 1845 m. kreipėsi į akademijos valdybą, prašydama skirti iš pagalbinio Romos katalikų dvasininkijos kapitalo lėšų reikalingoms mokymui knygoms ir vadovėliams nupirkti. Gavusi vidaus reikalų ministro leidimą, akademija pažadėjo seminarijai jas nupirkti ir atsiųsti⁹⁴.

Matyt, vadovėlių išigyta pakankamai, nes iš vėlesnių metų likę žinių tik apie rusiškų disciplinų mokymo literatūros stoką. Antai rusų kalbos ir istorijos dėstytojui prašant seminarijos vadovybė 1849 m. spalio mėn. kreipėsi į akademijos valdybą, kad leistų papildomai išigyti kai kurių vadovėlių ir rusų literatūros veikalų. Gruodžio mėn. akademija atsakė, kad lėšų seminarijos vadovėliams jau buvo skirta, tad seminarija turėtų juos išigyti iš jos išlaidoms skirtų lėšų⁹⁵. 1852 m. gruodį gauti 4 rusų literatūros vadovėliai⁹⁶.

1853 m. seminarijos bibliotekoje buvo 20 pavadinimų rusiškų knygų, iš kurių mokymui tiko 6 rusų kalbos, literatūros ir istorijos vadovėliai bei 1 chrestomatija⁹⁷. Tarp jų buvo 10 ar 11 egz. A. Galachovo „Rusų kalbos chrestomatijos“ (1–2 d.) ir maždaug tiek pat – N. Ustrialovo „Rusijos istorijos apybraižų“ bei A. Vostokovo „Trumpos rusų kalbos gramatikos“⁹⁸. Tad 1853 m. pradžioje rektorius A. Beresnevičius kreipėsi į vyskupą M. Valančių prašydamas leisti už piniigus, likusius nuo algų, nupirkti Ivano Davidovo veikalų, ir gavo jo leidimą⁹⁹.

⁹⁴ ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1845 10 13, NB, f. 90–38, l. 5; 1846 07 03, ten pat, f. 90–39, l. 29–30.

⁹⁵ ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1849 10 01, ten pat, f. 90–42, l. 57–58; 1849 12 10, ten pat, l. 75–76.

⁹⁶ Rusiškų knygų ŽVS bibliotekoje sąrašas, 1853 01, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 42.

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ Fiodoro Klevenskio skundas Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 06 30, ten pat, l. 1–8.

⁹⁹ ŽVS rektoriaus raštas Nr. 2 Motiejui Valančiui, 1853 01 31, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 174; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 226 ŽVS rektoriui, 1853 02 07, ten pat, l. 175.

1852 m., išplieskus seminarijos konfliktui su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo, bibliotekoje rusiškų literatūrinių knygų ir rusiškų vadovėlių kolekcija pagausėjo ne tiek pavadinimų, kiek tomų skaičiumi. Siekdama stiprinti rusiškų dalykų dėstymą seminarijoje, dėl reikalingos mokymo literatūros susirūpino aukščiausioji rusų administracija. Vidaus reikalų ministras užklausė M. Valančiaus, kokių rusiškų knygų ir vadovėlių yra seminarijoje ir kokių dar reikėtų. Atsakydamas į ministro raštą dėl rusiškų dalykų mokymo priemonių, vyskupas 1853 m. balandžio 14 d. nurodė, kad biblioteka tuomet turėjusi 12 egz. N. Ustrialovo (1845 m. leidimo), 16 egz. A. Vostokovo (1844 m. leidimo), 6 egz. A. Galachovo vadovėlių, 11 egz. „Literatūros teorijos (gimnazijų kurso)“ (1–4 t.), taip pat – I. Davidovo veikalų, ir pažymėjo, kad minėtų knygų mokymui nepakanka. Peterburgo dvasinei kolegijai vidaus reikalų ministras įsakė nupirkti už katalikų dvasininkijos pagalbinių kapitalo lėšas ir pasiųsti seminarijai 78 egz. N. Ustrialovo, 22 egz. A. Galachovo ir 74 egz. A. Vostokovo vadovėlių, po 5 egz. Nikolajaus Karamzino „Rusų valstybės istorijos“, Ivano Krylovo „Pasakėčių“ bei „Rusų rašytojų kūrinii rinkinio“¹⁰⁰. Iš seminarijos inspektoriaus rektoriui pateikto gautų knygų sąrašo matyti, kad seminarija 1853 m. iš kolegijos gavo iš viso 30 pavadinimų 202 egzempliorius 323 tomus knygų (sąrašė nepaminėtas kartu gautas „Rusų rašytojų kūrinii rinkinys“)¹⁰¹. Tarp jų būta Pompėjaus Batiuškovo, Michailo Lomonosovo, I. Davidovo, Vasilijaus Kapnistio, Jekaterinos II, Gavrilos Deržavino, Michailo Lermontovo, Vasilijaus Tredjakovskio, Ipolito Bogdanovičiaus ir kt. rusų pedagogų, istorikų, politikų, rašytojų ir poetų kūrinii¹⁰². 1853 m. liepos 10 d. kolegija informavo ministrą, kad knygos nupirktos ir išsiųstos. Joms buvo išleista 937 sidabro rb

¹⁰⁰ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 1996 Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 06 26, ten pat, l. 236–237.

¹⁰¹ Ten pat, l. 238.

¹⁰² ŽVS inspektoriaus raštas rektoriui su 1853 m. iš Romos katalikų dvasinės kolegijos į ŽVS biblioteką atvežtų knygų sąrašu, [1866 pab. ar 1867 pr.], ten pat, b. 110, p. 665–667; ŽVS veiklos ataskaita, 1853, ten pat, b. 76, l. 297a (nenumeruotas).

50 kp, o įpakavimo ir persiuntimo išlaidoms – 13 sidabro rb 17 kp¹⁰³. Seminarija knygas gavo rugpjūčio pabaigoje¹⁰⁴.

Po 1865 m. plečiantis „rusų pradų atkūrimo“ politikai, rusų valdžios reikalauta biblioteką pildyti tokiomis rusiškomis istorinėms knygomis, kurios įrodinėtų lietuvių istorinį bendrumą su rusais, neteisėtą atskirumą nuo Maskvos valstybės ir rusų tautos, naikintų Abiejų Tautų Respublikos atmintį. Antai 1866 m. rekomenduota įsigyti Kijevo, Vilniaus ir Peterburgo archeografijos komisijų aktus, Michailo Kojalovičiaus, Nikolajaus Bantyš-Kamenskio, Nikolajaus Markevičiaus, Sergejaus Solovjovo, Piotro Ščebalskio veikalus¹⁰⁵.

Be seminarijos iniciatyva įsigytų ar valdžios įstaigų nupirktų bei nurodytų pirkti knygų, vis dėlto svarbiausias 1845–1865 m. bibliotekos gausėjimo šaltinis buvo jai atitekusios įstaigų ar atskirų asmenų bibliotekos. Čia minėtina 1845 m. pabaigoje ar 1846 m. pradžioje į seminariją patekusi Kražių gimnazijos bibliotekos dalis, taip pat privačių asmenų bibliotekinis palikimas. Aptarkime tai nuodugniau.

Kražių gimnazijos bibliotekos istorija yra ilga ir sudėtinga. Jos pradžia siekia XVII a. – jėzuitiškosios Kražių kolegijos laikus. Apie 100 knygų jėzuitams po savo mirties užrašė vyskupas Merkelis Giedraitis (*Giedroyć*) (jos 1844 m. buvo Kauno gimnazijoje ir, atrodo, į Varnius nepateko¹⁰⁶) ir 238 knygas – Mikalojus Pacas (*Pac*). Savo bibliotekas kolegijai taip pat padovanojo kai kurie klebonai (iš XVII a. žinomi Benediktas Šveichovskis (*Szweychowski*), Jurgis Stavinskis (*Stawiński*)), labai vertingą – Šiaulių klebonas Petras Tavainis (*Tavoyin*). Daug knygų buvo nupirktą pačių jėzuitų. Jėzuitų valdymo pabaigoje Kražių kolegijos bibliotekoje bus buvę per 5 tūkst. tomų knygų¹⁰⁷.

¹⁰³ Vidaus reikalų ministro raštas Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 75–76; Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 07 10, ten pat, l. 79.

¹⁰⁴ ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1853 08 29 įrašas, NB, f. 90–6, l. 21–22.

¹⁰⁵ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 605.

¹⁰⁶ *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, Bostonas, 1954, p. 483.

¹⁰⁷ S. Lūžys, *Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai XVI–XVIII a., Knygotyra*, t. 33, Vilnius, 1997, p. 27–28; A. Liuima, *Kražių kolegija, Kražiai*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 42.

Jėzuitų ordiną panaikinus, Kražių mokykla 1773–1795 m. tapo pavaldi Vilniaus Edukacinei komisijai. Dalis išlikusios Kražių kolegijos bibliotekos, kurią Edukacinė komisija papildė naujomis knygomis, atiteko Kražių mokyklai, dalis buvo perduota Vilniaus universitetui¹⁰⁸.

1797–1817 m. mokyklą kartu su biblioteka globojo karmelitai. 1797 m. bibliotekoje buvo 3270 tomų knygų. Yra išlikęs karmelitų laikų – 1803 m. Kražių mokyklos bibliotekos inventoriaus sąrašas¹⁰⁹, kur pažymėti 3264 tomai 2126 pavadinimų knygų. Bibliotekoje tuomet vyravusios XVI–XVIII a. lotyniškos religinės knygos, tačiau būta ir pasaulietinių, tarp jų – Lietuvoje gyvenusių autorių veikalų ir tokių, kur kalbama apie Lietuvos ir Lenkijos gyvenimą. Iš lietuviškų knygų joms skirtame sąrašo skyriuje įrašyta 7 pavadinimų 15 tomų knygų, datuotų 1599–1770 metais. Tai M. Daukšos versta „Postilla Catholica“ (Vilnius, 1599); Samuelio Bitnerio versta „Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus“ (Karaliaučius, 1701 – sąrašė klaidingai nurodyta knygos išleidimo vieta Krokuvą); K. Sirvydo „Punkty kazań“, (Vilnius, 1629); Mykolo Olševskio (*Olszewski*) „Broma atwerta ing wiecznasti“, (Vilnius, 1753); Jono Jaknavičiaus (*Jachnowicz*) vers tos „Ewangelie polskie y litewskie“, (Vilnius, 1647); Jurgio Kasakauskio (*Kossakowski*) sudarytas „Rozancius Szwečiausios Maryos Pannos“ (Vilnius, 1691); Jono Jaskaudo (*Jaskowd*) „Krikščioniškas katalikiškas katekizmas“ (Karaliaučius?, 1770)¹¹⁰. Sąrašo skyriuje „Contionatores poloni“ paminėti K. Sirvydo „Punkty kazań“ (1629). Skyriuje „Grammatici“ įrašytas K. Sirvydo žodynas „Dictionarium trium linguarum“ (1713) bei anoniminė gramatika, M. Lukšienės nuomone, turbūt „Universitas linguarum Litvaniae“ (1737). Sprendžiant iš sąrašo, bibliotekoje būta 8 (9?) pavadinimų 18 (23?) tomų lietuviškų knygų.

Dabar peršokime tolesnį Kražių bibliotekos istorijos tarpsnį, nes jis seminarijos bibliotekai, kaip toliau pamatysime, įtakos neturėjo, ir sustokime ties Kražių gimnazija ir jos mokytoju M. Valančiumi.

¹⁰⁸ M. Brenšteinas, Kražių biblioteka, VNB, f. IV. 10673, l. 28.

¹⁰⁹ Kražių mokyklos bibliotekos inventorius, 1803 04 04, M. Brenšteinas, Kražių biblioteka, ten pat, l. 91–96, 35.

¹¹⁰ Taip pat žr. M. Brenšteino padarytus šių knygų komentarus: ten pat.

1834–1840 m. dėstydamas tikybą Kražių gimnazijoje, M. Valančius buvo ir mokyklos bibliotekininkas, taigi turėjo būti gerai susipažinęs su to meto bibliotekos fondais. Pagal 1836 m. spalio 25 d. sudarytą Kražių gimnazijos inventoriaus sąrašą (jam duomenų apie biblioteką pateikė M. Valančius) bibliotekoje iš viso būta 5454 tomai knygų ir periodinių leidinių¹¹¹. Tarp 2736 tomų sukataloguotų knygų buvo 7 knygų lietuvių kalba, greičiausiai likusios dar iš karmelitų laikų. Nesukataloguotų, kaip netinkamų mokyklai, knygų iš jėzuitų laikų ir po jėzuitų buvo atrinkti 2553 tomai. 1841 m. pradžioje biblioteka turėjo 6319 tomų knygų ir periodinių leidinių, nesukataloguotųjų buvę tiek pat, kiek ir anksčiau.

Žemaičių vyskupijos seminarijos bibliotekai kaip tik ir buvo perduotos minėtos nesukataloguotosios knygos, kurių skaičius vėliau buvo dar padidintas. Sustokime ties nesukataloguotuoju fondu.

Rengdamas informaciją apie biblioteką 1836 m. inventoriaus sąrašui, M. Valančius 1835 m. bus atidžiai peržiūrėjęs visas knygas – tai patvirtina ant kai kurių nesukataloguotojo fondo knygų jo ranka padaryti įrašai, tarp jų – ir garsusis įrašas inkunabule „Revelationes Acced. Vita abbreviata s. Brigittae“ (Niurnbergas, 1500) (juos aprašė Levas Vladimirovas¹¹²). Visas lietuviškas bibliotekos knygas M. Valančius sukatalogavo, taigi galime manyti, jog tarp nesukataloguotųjų knygų 1836 m. jų tikrai nebebuvo.

Ruošiantis gimnaziją kelti į Kauną, 1843 m. biblioteką dar kartą peržiūrėjo kapelionas Jurgis Girštautas (*Girsztowt*) ir lotynų kalbos mokytojas Vasilijus Ostroumovas. Nesukataloguotosios knygos (tie patys 2553 tomai), kaip mokyklai netikusios, buvo atskirtos, o vėliau prie jų dar priskirti 242 veikalai (339 tomai knygų). Papildomos knygos buvo išleistos 1485 – XVIII a. gale, tačiau, pasak M. Lukšienės, lituanikos (taigi ir lietuviškų knygų) tarp jų nebūta. Iš XV a. buvę 8 tomai knygų, iš XVI a. – 112 tomų (tarp jų – 10 Vakarų Europos

¹¹¹ Kražių gimnazijos inventorius, 1836 10 25, M. Brenšteinas, Mokyklos istorija, ten pat, f. IV. 10671/1, l. 163.

¹¹² L. Vladimirovas, Motiejaus Valančiaus pastabos, įrašytos Kražių gimnazijos bibliotekos knygoje, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 4, Vilnius, 1965, p. 222.

veikalų, išleistų iki 1515 m., ir tik viena knyga spausdinta Lietuvoje – P. Skargos „Artes Duodecim Sacramentarium“ (Vilnius, 1582)), iš XVII a. – 141 tomas. Kitų knygų (78 tomai) nebuvo pažymėti metai arba jos buvo išleistos XVIII–XIX a. Daugelio šių istorinių veikalų čia pateko tik dubletai, palikta po 1 egz. bibliotekai. Daugiau kaip 20 iš šių mokyklai netinkamų, tačiau senų, retų ir vertingų knygų, tarp jų ir minėtąją „Revelationes“, iki 1844 m. birželio mėn. iš bibliotekos pasiėmė švietimo apygardos globėjas ir 2 knygas – Liaudies švietimo ministerija¹¹³.

Kad Kražių bibliotekos knygos būtų perduotos seminarijai, rūpinosi vyskupijos valdytojas J. K. Gintila. 1844 m. lapkričio mėn. jis kreipėsi į Baltarusijos švietimo apygardos globėją E. Gruberį, prašydamas teologines Kražių bibliotekos knygas bei rankraščius, nereikalingus mokyklų žinybai, perduoti seminarijai, kad jas būtų galima panaudoti klierikų mokymui¹¹⁴. Greitai (1845 m. vasarį) buvo gautas rusų administracijos sutikimas tokias knygas atiduoti Žemaičių vyskupijai¹¹⁵. J. K. Gintila jas paskyrė seminarijai, nurodydamas jos regentui¹¹⁶ Jonui Miežvinskiui (*Mierzwiński*), kad prokuratorius T. Juzumas pasiruoštų priimti knygas į biblioteką¹¹⁷, taip pat tuoj užklausė Kauno gubernijos mokyklų direkciją, kur tos knygos yra ir ar yra potvarkis dėl jų perdavimo.

Apie tą laiką sulaukta ir E. Gruberio informacijos apie knygas. Jis pranešė J. K. Gintilai, kad liaudies švietimo ministras nurodė iš Kražių bibliotekos knygų, kurios buvo išvardytos Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus kataloge, 20 teologinio turinio kūrinių atiduoti Raseinių parapinei stačiatikių bažnyčiai, o likusias, išskyrus kataloge

¹¹³ M. Lukšienė, Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, p. 117–118.

¹¹⁴ Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 731 Everestui Gruberiui, 1844 11 04, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 9.

¹¹⁵ Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriaus raštas Nr. 341 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 02 01, ten pat, l. 51.

¹¹⁶ Taip iki katalikiškų seminarijų reformos vadinosi seminarijos rektorius.

¹¹⁷ Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 297 Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui, 1845 02 17, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 52; Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 298 Kauno gubernijos mokyklų direkcijai, 1845 02 17, ten pat; Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 295 ŽVS rektoriumi, 1845 02 17, ten pat.

pažymėtas kaip tinkamas gimnazijos bibliotekai, – Žemaičių vyskupijai¹¹⁸.

Netrukus sužinota, kad Žemaičių vyskupijai numatytosios perduoti knygos yra paliktos Kražiuose pas Kražių dviklasės parapinės mokyklos vyresnįjį mokytoją Žuką (*Žuk*), tad nutarta siųsti į Kražius T. Juzumą jų pargabenti¹¹⁹. Žukui valdžia buvo įsakiusi pagal raštelį perduoti T. Juzumui Žemaičių vyskupijai paskirtas Kražių bibliotekos knygas, o numatytas perduoti Kauno gimnazijos bibliotekai ir Raseinių parapinei stačiatikių bažnyčiai – pasilikti¹²⁰. Iš įsakymo teksto galima numanyti, kad visa Kražių gimnazijos biblioteka 1844 m. kartu su gimnazija į Kauną nebuvo perkelta, bent jau dalis jos 1845 m. dar buvo Kražiuose¹²¹.

Nurodymas T. Juzumui vykti į Kražius buvo duotas 1845 m. balandžio mėn. pradžioje, o atvežus knygas liepta tuoj pristatyti J. K. Gintilai jų sąrašą¹²². Tačiau, sprendžiant iš knygų katalogo, pagal kurį 1845 m. spalio mėn. seminarijos bibliotekos knygas iš I. Koco perėmė A. Beresnevičius, Kražių bibliotekos knygų seminarija tuomet dar nebuvo gavusi. Jos seminariją, matyt, pasiekė 1845 m. pabaigoje, turbūt gruodžio mėn. viduryje, nes kaip tik tuo metu jų pervežimui iš atsarginių seminarijos lėšų buvo išleisti 7 sidabro rb 93 kp¹²³.

Turimais duomenimis, seminarijos biblioteka gavo per 2800 – daugiausia 2850 tomų senųjų Kražių gimnazijos bibliotekos knygų, arba apie 45% visų šios bibliotekos leidinių. Tarp šių knygų būta ir inkunabulų – antai Nojus Feigelmanas mini 5 iš Kražių bibliotekos čia

¹¹⁸ Everesto Gruberio raštas Nr. 431 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 03 09, ten pat, l. 80.

¹¹⁹ Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus raštas Nr. 281 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 03 06, ten pat, l. 84; Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 551 Kauno gubernijos mokyklų direkcijai, 1845 03 17, ten pat, l. 85.

¹²⁰ Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus raštas Nr. 409 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 03 27, ten pat, l. 96.

¹²¹ Tai koreguoja mano ankstesnę nuomonę, kad visa Kražių gimnazijos biblioteka 1844 m. kartu su gimnazija iš Kražių jau buvo perkelta į Kauną.

¹²² Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 642 ŽVS rektoriui, 1845 04 07, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 97; f. 696, ap. 2, b. 759, p. 20.

¹²³ Atsarginių ŽVS lėšų išlaidos, [1843–1845], 1845 12 16 d. įrašas apie ŽVS išlaidas Kražių bibliotekos knygų pervežimui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 50, l. 439.

patekusius inkunabulus: popiežiaus Bonifaco VIII „Liber sextus Decretalium. Cum glossa Johannis Andreae“ (Niurnbergas, 1486), „Liber sextus Decretalium. Super arboribus consanguinitatis et affinitatis“ (Venecija, 1499) ir „Liber sextus Decretalium. Constitutiones et Extravagantes“ (Venecija, 1500), Johannes Herolto „Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum“, (Strasbūras, 1492), „Martyrologium, sive Viola sanctorum“ (Strasbūras, 1487)¹²⁴.

Seminarijos biblioteka, patekus į ją Kražių bibliotekai, pasak M. Valančiaus, turėjusi apie 5 tūkst. tomų knygų¹²⁵. Iš seminarijos 1847 m. ataskaitos matyti, kad bibliotekoje 1846 m. pabaigoje buvo 4205 tomai knygų.

Galima būtų paminėti dar vieną šaltinį, kuriuo buvo planuota, tačiau, atrodytų, nesėkmingai, papildyti biblioteką – tai vienuolių karmelitų knygos. Kauno valstybės turtų rūmai 1850 m. pabaigoje pranešė M. Valančiui, kad pagal Daukšių dvaro (palivarko?) liustracinį inventorių, patvirtintą Valstybės turtų ministerijos ir 1848 m. sausio 30 d. gražintą rūmams, iš dvare buvusių kunigų karmelitų knygų siunčiami vyskupui 124 tomai naudojimui tinkamų lotyniškų, lenkiškų ir vokiškų teologinių veikalų ir prašė gavus pranešti. Tačiau 1851 m. viduryje tos knygos dar nebuvo gautos¹²⁶. Jų neužfiksuota ir išlikusiose seminarijos veiklos ataskaitose, kuriose atsispindi bibliotekos knygų skaičiaus augimas iki 1860 m. pradžios.

M. Valančius savo užrašuose taip pat mini, jog, 1864 m. pabaigoje rusų valdžiai nutarus panaikinti kunigų karmelitų vienuolyną Kolainiuose, buvo numatyta vienuolyne buvusias dvasinio turinio knygas atiduoti Varnių seminarijai¹²⁷. Reikia manyti, kad taip ir įvyko. Panašiai 1865 m. į seminariją galėjo patekti ir panaikinto kunigų dominikonų vienuolyno Palėvenėje knygos¹²⁸.

¹²⁴ Žr.: N. Feigelmanas, *min. veik.*, p. 126–128, 178–179, 228.

¹²⁵ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 244.

¹²⁶ Kauno valstybės turtų rūmų raštas Nr. 20282 Motiejui Valančiui, 1850 11 22, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 73; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1257 Kauno valstybės turtų rūmams, 1851 06 14, ten pat, l. 74.

¹²⁷ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 621.

¹²⁸ Plg.: Ten pat, p. 629.

Tarp knygų, patekusių į biblioteką po 1845 m., išsiskiria privačių asmenų dovanojimai. 109 veikalus savo testamentu bibliotekai paliko Peterburge 1848 m. spalio 25 d. miręs Romos katalikų dvasinės kolegijos Žemaičių vyskupijos asesorius prelatas J. Križanauskis. Dvasinės akademijos valdyba iš Peterburgo į seminariją atsiuntė 6 knygų ryšulius 1849 m. balandžio pabaigoje; knygų aprašas buvo įtrauktas į bendrą katalogą¹²⁹.

J. Križanauskis buvo senas ir artimas J. K. Gintilos bičiulis bei bendradarbis Peterburge, priklausė žemaičių rateliui, kuris rinkdavo si pas J. K. Gintilą, pažinojo M. Valančių ir turėjo nemažai sentimentų gimtajai Žemaitijai, pats žemaitiškai eiliavo pasakėčias. Peterburge rūpindamasis J. K. Gintilos bibliotekos papildymo reikalais, nusipirko vertingų knygų ir savo bibliotekai. J. K. Gintilai tapus Žemaičių vyskupijos valdytoju, J. Križanauskis nusprendė palikti savo biblioteką jo vyskupijos seminarijai Varniuose. Šiuo metu tikrai žinoma viena iš seminariją patekusi itin vertinga lietuviška J. Križanausko knyga – K. Sirvydo „Punktų kaza“¹³⁰.

Prie bibliotekos papildymo prisidėjo ir Varniuose apsigyvenęs S. Daukantas. 1852 m. jis bibliotekai padovanojo 7 veikalus (202 tomas), tarp jų tikriausiai būta ir jo paties išleistų lietuviškų knygų¹³¹. Tais pat metais žurnalo „Pamiėtnik Religijno-Moralny“ redakcija bibliotekai padovanojo jo redaktoriaus Romos katalikų dvasinės akademijos Varšuvoje profesoriaus kunigo A. Šelevskio (*Szelewski*) pamokslus, Mainco vyskupo Kolmaro iš vokiečių į lenkų kalbą išverstus „Katalikiškus mokslus apie Šventojo Rašto skaitymą“ drauge su istorinėmis žiniomis apie Loreto Dievo Motiną¹³².

¹²⁹ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1849 04 30 įrašas, NB, f. 90–235, l. 5; ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1849 04 30 įrašas, ten pat, f. 90–2, l. 11–12; ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1849 04 30, ten pat, f. 90–40, l. 25–26; Žemaičių konsistorijos raštas Nr. 1287 Motiejui Valančiui, 1849 04 15, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 111, l. 40.

¹³⁰ Šiuo metu yra: NB, šifras A1–629. Ant titulinio lapo užrašas ranka: „Žemaičių seminarijos bibliotekai pagal š. a. Žemaičių katedros klebono prelato Juozapo Križanausko testamentą, 1848 m.“

¹³¹ ŽVS veiklos ataskaita, 1852, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 182. Dokumente minimas kolegijos asesorius Daukantas, be vardo.

¹³² Žemaičių vyskupo kanceliarijos raštas Nr. 900 ŽVS rektoriui, 1852 03 24, ten pat, l. 145.

1857 m. pajamų ir išdo miško komisaras (valdytojas), deleguotas Marijampolės apskrščiai, miškininkas Aleksandras Polujanskis (*Połujański*) seminarijos bibliotekai iš Suvalkų atsiuntė dovanų savo veikalą „Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich“ (1854)¹³³.

1858 m. pradžioje seminarijos biblioteka pasipildė pagal testamentą jai paliktomis kunigo Jono Juškevičiaus (*Juszkiewicz*) knygomis, kurias seminarijai persiuntė kažkoks Gomelio dekanas, taip pat 1850 m. rugsėjo 7 d. mirusio Ylakių altaristo Jono Kukševičiaus (*Kukszewicz*) knygomis, kurias 1858 m. perdavė Ylakių klebonas Martynas Kregždė (*Kregzdo*)¹³⁴. 1859 m. pavasarį Minsko karo kapelionas Stanislovas Felinskis (*Feliński*) seminarijai atsiuntė 3 egz. pamokslų, 1861 m. – savo knygelę „Majowa Nowenna“¹³⁵.

Prie bibliotekos turtinimo galėjo būti prisidėjęs ir kunigaikštis I. Oginskis. Apie tokį jo ketinimą 1852 m. balandžio 2 d. M. Valančiui rašė Mogiliavo arkivyskupas metropolitas I. Holovinskis: „Pats kunigaikštis man pažadėjo, jog kasmet pirks dvasinių knygų tavo seminarijos bibliotekai <...> Prašau tavęs tuo pasirūpinti, nes tai būtų didžiausia geradarystė“¹³⁶.

Svariausia privataus asmens dovana, kurią gavo Žemaičių vyskupijos seminarijos biblioteka, buvo *Jono Krizostomo Gintilos bibliotekos knygos*. J. K. Gintilos biblioteką ir jos kaupimo būdus yra aprašęs K. Sendzikas¹³⁷. Prisiekęs bibliofilas J. K. Gintila visas savo pajamas skyrė knygoms pirkti. Ieškoti knygų buvo nuvykęs į Leipcigą, Berlyną, Vieną ir kitur, ten įsigijo labai retų ir brangių leidinių. Knygas kaupdavo ir per savo bičiulius, šiaip asmenis ar specialius agentus. Jam talkino profesoriai Adolfas Bagenskis (*Bagieński*) ir orientalistas

¹³³ Aleksandro Polujanskio raštas Nr. 189 Motiejui Valančiui, 1857 06 12/24, ten pat, l. 500.

¹³⁴ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1858 01 05 įrašas, NB, f. 90–277, l. 1; ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1858 01 04 įrašas, ten pat, f. 90–242, l. 1.

¹³⁵ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1859 03 28 įrašas, ten pat, f. 90–278, l. 3; Stanislovo Felinskio laiškas Motiejui Valančiui, 1861 02 23, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 497.

¹³⁶ Ignoto Holovinskio laiškas Motiejui Valančiui, LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 62.

¹³⁷ K. Sendzikas, Kun J. Kr. Gintillos asmeninė biblioteka, p. 123–125.

Antanas Muchlinskis (*Muchliński*), Romos katalikų dvasinės kolegijos egzektorius žemaitis Antanas Lendzevičius (*Lendzewicz*), prelatas J. Križanauskis, Vilniaus spaustuvininkai Monesas Rommas, Adomas Zavadzki (*Zawadzki*), lituanistai kunigai J. A. Pabrėža ir J. S. Mieleška Rygoje¹³⁸, taip pat dar prieš vyskupu tapdamas pats M. Valančius (1939 m. Kauno metropolijos kapitulos bibliotekoje buvo M. Valančiaus parūpinta J. K. Gintilai knyga – 1575 m. Krokovoje, M. Šerfenbergerio spaustuvėje, išspausdinta Jono Leopoldo išversta Biblija). Be to, J. K. Gintila išigijo pusę garsaus Peterburgo knygininko, antikvaro ir bibliofilo W. Gräffo knygų šiam bankrutavus.

Per ilgą laiką J. K. Gintilos bibliotekoje susikaupė daug vertinųjų veikalų – Giovanni Mansi „*Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*“ (31 t.), bolandininkų „*Acta sanctorum*“ iš kunigo Migne kolekcijos, Bažnyčios tėvų, klasikų, mokslininkų raštų leidimai, enciklopedijos, geriausi žodynai, kronikos, garsiausi teologiniai ir pasaulietiniai veikalai. Nemažai joje, pasak K. Sendziko, būta ir lituanikos, ir hebraiškų knygų, artimų J. K. Gintilos hebraistikos studijoms ir skirtų katalikybės platinimui tarp žydų.

J. K. Gintilos biblioteka Alsėdžiuose užėmė 3 sales. V. Biržiškos duomenimis, joje buvę apie 20 tūkst. tomų, pasak A. Muchlinskio – 30 tūkst. tomų knygų¹³⁹. Žymiai tiksliau informuoja 1845–1850 m. sudarytas J. K. Gintilos knygų katalogas „*Catalogus Librorum*

¹³⁸ Knygų klausimu yra išlikęs J. S. Mieleškos laiškas J. K. Gintilai, rašytas iš Rygos, kuriame jis informuoja, kad, nepajėgdamas priversti antikvaro Antono paieškoti pas save istorinių veikalų, pats tiesiog per jėgą įsiveržęs į jo biblioteką ir joje keturias dienas dulkėse kapstėjęs. Peržiūrėjęs dalį bibliotekos ir išrinkęs keliasdešimt įvairių istorinių veikalų. Jų pavadinimų sąrašą palikęs antikvarui, kad nurodytų kainą, bet jau dvi savaites negaunąs atsakymo, nors jau trečią ar ketvirtą dieną pradėjęs jį raginti. Tas išsisukinėja, kad arba sirgęs, ar neturėjęs laiko, ir vis prašas palaukti. Be atrinktų veikalų, pas antikvarą dar aptikęs tritomę Karolio XII istoriją *in folio* su mūšių planais ir graviūromis, taip pat vieną tomą *in folio* turkų karų istorijos ir turkų religinių ceremonijų, bausmių ir pan. su daugybe graviūrų, Jekaterinos II knygą *in 8°*, be leidimo vietos ir datos – visas vokiečių kalba. Užmokėjęs užstatą už sutartas knygas, taip pat knygiškiui už 12 įvairaus dydžio knygų įrišimą 4 rb 85 kp (Juozapo Simforijono Mieleškos laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1847 09 27, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 600–601).

¹³⁹ Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 413. Kitur (žr.: *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, p. 484) V. Biržiška mini 40 tūkst. tomų; A. Muchliński, *min. veik.*, p. 35.

Bibliothecae Nom. Eppi. Suffr. Samogitien. Jo. Gintyŭlo“, – bibliotekoje tuomet būta 20 252 tomai knygų, tarp jų apie bendrybes – 580 tomų, filosofiją – 1415, religiją, teologiją – 4847, socialinius mokslus – 1848, kalbotyrą – 3198, tiksluosius mokslus – 1440, taikomuosius mokslus – 524, meną – 750, literatūrą – 3268, istoriją, geografiją ir biografijas – 2382 tomai. Be to, kataloge buvo pažymėti 6 tomai rankraščių (be paties J. K. Gintilos rankraščių), tarp jų – S. Daukanto 1822 m. rankraščio „Darus Letuwiu er Ziamaitiu“ 1833 m. Leono Uvainio (*Uvoyn*) padarytas nuorašas. Minėtinas ir lotyniškas 1509 m. panegirikų rankraštis bei 2 pergamentiniai rankraščiai – XIII–XIV a. hebrajiška Biblija ir lotyniškos XIV–XV a. giesmės, litanijos, psalmės ir kt. Švč. Marijos garbei. Vėliau katalogas dar buvo papildytas.

Bibliotekos pinigine vertė siekė, pasak M. Valančiaus, 30 tūkst. sidabro rb¹⁴⁰. Savo kataloge J. K. Gintila buvo surašęs 6956 tomų kainas: jie visi kainavę 14 646 rb 44 kp, taigi M. Valančiaus nurodytoji suma atrodo visiškai tikėtina.

Senatvėje susirūpinęs bibliotekos likimu, J. K. Gintila dalį jos numatė padovanoti kunigų seminarijai Varniuose, dalį – kapitulos bibliotekai. K. Sendzikas rašo, jog knygos, kurios buvo numatomos skirti seminarijos bibliotekai, katalogo paraštėje J. K. Gintilos buvo paženklintos rašalu rašyta K raide, o kapitulai – tokia pat raide pieštuku.

Pagal katalogą, seminarijos biblioteka iš viso turėjusi gauti 8417 tomų knygų: bendriesiems dalykams skirtus 317 tomų, filosofijai – 592, religijai ir teologijai – 2109, socialiniams mokslams – 253, kalbotyrai – 1740, tiksliesiems mokslams – 451, taikomiesiems mokslams – 57, menui – 286, literatūrai – 1743, istorijai, geografijai ir biografijoms – 869 tomus. Kapitulos bibliotekai privalėjo atitekti beveik 3 tūkst. tomų mažiau – 5579 tomai knygų. Be to, seminarijos bibliotekai turėjo tekti 2 tomai rankraščių, žemėlapiai, karalių ir popiežių paveikslai, Šventųjų tėvų bei Bažnyčios daktarų portretai. Kapitulos biblioteka turėjo gauti 3 (4?) tomus rankraščių, be jų, dar 6 tomus paties J. K. Gintilos rankraščių ir pastarajam rusų valdžios įteiktų ordinų.

¹⁴⁰ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 519.

Lieka neaišku, kada minėti žymėjimai kataloge buvo padaryti. Paaikškėjo (žr. toliau), kad J. K. Gintila buvo parašęs du testamentus (pirmojo testamento data nėra aiški), tad dėl katalogo žymėjimų gali būti kelios versijos.

Pirmoji ir labiausiai tikėtina versija būtų ta, kad žymėjimai J. K. Gintilos knygų kataloge bus atsiradę maždaug katalogo rengimo metu – apie 1845–1850 m. Kaip tik tuo metu, valdydamas vyskupiją, J. K. Gintila seminarijai skyrė itin daug dėmesio: jo dėka į seminarijos biblioteką pateko Kražių bibliotekos knygos, buvo sulietuvintas homiletikos kursas. Gali būti, kad tuomet parašė ir pirmąjį savo testamentą, kuriuo seminarijai norėjo palikti didelę dalį bibliotekos, tačiau vėliau savo sprendimą pakeitė.

Prisiminkime, jog tuo metu kaip tik vakavo Žemaičių vyskupo vieta, o J. K. Gintila turėjo didelę viltį būti juo paskirtas. J. K. Gintilos požiūris į biblioteką galėjo gerokai pasikeisti 1849 m. rudenį popiežiui Žemaičių vyskupu nominavus M. Valančių.

Kaip tik tuo metu, žlugus viltims gauti vyskupo sostą, J. K. Gintila parašė laišką arkivyskupo Kazimiero Dmochovskio (*Dmochowski*) koadjutoriumi I. Holovinskiui, kuriame išdėstė sumanymą visą savo biblioteką atiduoti Žemaičių katedros kapitulai už piniginę kompensaciją. Seminarijos laiške neminėjo. Gali būti, jog ši įstaiga jam nemaloniai asocijavosi su jos rektoriumi – laiminguoju J. K. Gintilos konkurentu. 1850 m. sausio mėn. gavo pritariantį I. Holovinskio atsakymą¹⁴¹. Arkivyskupo koadjutorius rašė:

„Pono projektas, kad jo rinkiniai ir biblioteka liktų prie katedros, yra daugiau nei pagirtinas: taip Žemaitijoje tapsi tuo, kuo Galicijoje yra Osolinskis, Poznanėje – Račinskis. Prie katedros tai bus neišsemtas šaltinis, kuris galbūt atgaivins eruditus, kaip jau yra Žemaitijoje buvę, tokius, kaip Strijkovskis, Čerskis, Jūs, Pone, ir t. t. Nes jei [biblioteką] dalimis išpardavinės Dievas žino už kiek, jei [ji] po mirties atsidurs šiukšlyne, bus nepataisoma netektis. Bet žinau, kad Jūsų padėtyje yra sunku dovanoti, nes pagal Jūsų galimybes tai per didelė

¹⁴¹ Ignoto Holovinskio laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1850 01 27, NB, f. 150–54, l. 12.

auka. Kita vertus, kaip Prakilniajam Ponui žinoma, valdžia tuo nesi-rūpina, taigi jokių lėšų tam neskirs – ir dabar į mano raginimus atsakė neigiamai. Reikėtų ieškoti kito būdo: manau apie tai pakalbėti su jo prakilnybe vyskupu – man atrodo, kad per metus galima būtų mokėti Ponui tokią sumą, kokią tik bus galima sutaupyti iš seminarijos, ka-tedros [pinigų] ar iš kitų šaltinių. Bet apie tai vėliau, nes turiu pakal-bėti su gerbiamu vyskupu.

P. S. Dar vienas būdas. Tuoj pat parašyk, Prakilnūsiai Pone, labai malonų ir nuolankiausiai prašantį laišką [Kitatikių dvasinių rei-ka-lų departamentu] direktoriui, nes pasipūtė tai mėgsta, prašydamas, kad dabar, prieš pakeitimą [tarnyboje], duotų tau bent vienkartinę premiją – apie tai man pranešk, kad abu kartu galėtume tuo rūpintis“.

Pusantrų metų prieš mirtį, 1856 m. sausio mėn. (mirė 1857 m. liepos 25 d.), J. K. Gintila užsiminė M. Valančiui parašęs antrą testa-mentą, o dėl jo turinio galutinai nusprendęs, kai pas jį į Alsėdžius netrukus atvyksias jo bičiulis oficijolas Juozapas Giniotas (*Giniat*)¹⁴². Šiuo testamentu, kuriam neabejotinai turėjo įtakos J. Giniotas, J. K. Gintila biblioteką paliko Žemaičių katedros kapitulos, Kretingos vie-nuolyno bibliotekoms ir 6 tūkst. tomų knygų – giminėms¹⁴³. Beje, J. Giniotas savo asmeninę bibliotekėlę testamentu taip pat paliko kapi-tulos bibliotekai, nurodydamas ją pridėti prie J. K. Gintilos dovanotos bibliotekos ir prirašyti jo pavardę¹⁴⁴. Kretingos vienuolynas gavo daug Šviečiamojo amžiaus autorių darbų vokiečių ir prancūzų kalbomis. Giminaičiai savo knygas laikė Rietavo valsčiuje, Gudalių dvare. Pas juos K. Sendzikas prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą buvo suradęs keletą hebrajiškų J. K. Gintilos rankraščių ir juos perdavė Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje. Likusias knygas giminaičiai netrukus atidavė kaž-kokiam Peterburgo bukinistui¹⁴⁵.

M. Valančius nemėgo J. K. Gintilos už Varniuose neretai jam rodomą nepalankumą, taigi rašė, kad šis seminarijai padovanojęs tik

¹⁴² „Testament mój powtórnie napisałem...“ – Jono Krizostomo Gintilos laišk-as Motiejui Valančiui, 1856 01 01, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 66, l. 676.

¹⁴³ *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, p. 484.

¹⁴⁴ Juozapo Ginioto testamentas, 1863 05 08, kopija, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 954, l. 5–6.

¹⁴⁵ Ten pat; *Lietuvių enciklopedija*, t. 9, Bostonas, 1956, p. 18–19.

žemėlapius, viešpataujančiųjų atvaizdus ir Šventųjų tėvų portretus (iš jų 1939 m. 34 dar kaboję Tarpdiecezinės Kauno kunigų seminarijos (įkurtos Žemaičių vyskupijos seminarijos bazėje) auloje), o didžiąją dalį knygų dar gyvendamas atidavė kapitulos bibliotekai¹⁴⁶. Tačiau vyskupas čia nebuvo nuoširdus. Seminarijos dokumentuose išlikę įrašų, iš kurių matyti, kad J. K. Gintila pats dar prieš mirtį seminarijai padovanojo dalį savo bibliotekos knygų bei paveikslus. Antai 1845 m. rudenį padovanojo garsaus XVI a. Bažnyčios istoriko kardinolo Cesare Baronio 6 tomių (12 tomų) veikalą „Annales ecclesiastici 1588–1593“¹⁴⁷. Iš J. K. Gintilos seminarija knygų gavo ir 1854 m. pavasarį. Jos 4 vežimais buvo atvežtos iš Alsėdžių pas vyskupą balandžio 16 d., už pervežimą sumokėta 8 sidabro rb 50 kp¹⁴⁸. Kartu atvežtas ir J. K. Gintilos laiškelis M. Valančiui: „Knygas, kurias p. Sokolovskis nuo manęs atvežė į Varnius pagal Maloningojo Ganytojo pageidavimą, dovanojau seminarijos bibliotekai ir nuolankiai prašau nurodyti jas priimti į minėtą biblioteką“¹⁴⁹.

Rytojaus dieną M. Valančius davė nurodymą rektoriui priimti J. K. Gintilos knygas ir įtraukti į bendrą bibliotekos katalogą¹⁵⁰. 1854 m. gegužės 8 d. knygos buvo perduotos seminarijos bibliotekai¹⁵¹. Joms buvo sudarytas specialus registras, apėmęs 216 pavadinimų 863 tomus veikalų¹⁵².

1856 m. pabaigoje, taigi jau po antro testamento, J. K. Gintila seminarijai vėl pranešė padovanosiąs knygų, paveikslų ir kt. Gavęs pranešimą, seminarijos rektorius A. Šukevičius jam dėkodamas rašė:

„Taurią Jūsų Ekscelencijos dovaną, pasiūlytą seminarijai, mielai priimame išipareigodami melstis už Jo Ekscelencijos sveikatą; o

¹⁴⁶ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 521, 523.

¹⁴⁷ Motiejaus Valančiaus padėkos raštas Nr. 39 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 11 16, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 235.

¹⁴⁸ Jono Sokolovskio raštelis, kiek išleista pinigų knygų pervežimui, [1854 04], ten pat, b. 76, l. 312.

¹⁴⁹ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1854 04 14, ten pat, l. 311.

¹⁵⁰ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 04 17 įrašas apie vyskupo raštą Nr. 572 ŽVS rektoriui, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 759, l. 16.

¹⁵¹ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 05 08, 06 14 įrašai, *NB*, f. 90–238, l. 5, 13.

¹⁵² ŽVS veiklos ataskaita, 1854, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 355.

pasibaigus ilgiausiam gyvenimui kiekvienas klierikas, kol bus seminarijoje, privalės kasmet perskaityti oficiją už velionio Jūsų Ekscelencijos sielą – taip nutarta sesijoje pirmininkaujant Ganytojui [t. y. pačiam M. Valančiui. – I. Š.]¹⁵³. Tačiau seminarijos 1857 m. veiklos ataskaitoje ši dovana neminima, nors dokumentuose išlikęs įrašas apie tai, kad J. K. Gintila 1857 m. sausio 10 d. atsiuntė seminarijai raštą Nr. 3 apie jo padovanotas knygas, paveikslus ir kt.¹⁵⁴

Pranciškus Radziševskis (*Radziszewski*) teigia, kad keleri metai prieš mirtį J. K. Gintila seminarijos bibliotekai donavojo didelę dalį savo rinkinio¹⁵⁵. Nėra abejonės, kad dovanotosios knygos buvo iš tų knygų, kurias J. K. Gintila pažymėjo kataloge kaip paskirtas seminarijai. Dabar tiksliai žinome, kad bent jau 217 pavadinimų 869 tomus iš J. K. Gintilos bibliotekos knygų seminarija tikrai gavo dar jam gyvam esant, jų galėjo būti ir daugiau. Antra vertus, nepasitvirtino anksčiau prielaida apie daug didesnę seminarijos gautų iš J. K. Gintilos knygų skaičių dar jam gyvam esant¹⁵⁶.

Pasak V. Biržiškos, 1866 m. pradžioje keliantis seminarijai iš Varnių į Kauną, jos bibliotekoje buvo 6420 tomų knygų¹⁵⁷. Apytikriai žinodami J. K. Gintilos bibliotekos knygų skaičių ir jam gyvam esant seminarijai padovanotų knygų skaičių (869 tomai) galėtume sakyti, kad pagal testamentą kapitulos biblioteka iš J. K. Gintilos turėjo paveldėti (tarkime, kad jai atiduotos ir seminarijai numatytosios knygos) apie 13 tūkst. tomų, o giminės ir Kretingos vienuolynas¹⁵⁸ – maž-

¹⁵³ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1854 05 01 įrašas, NB, f. 90–274, l. 4–5; ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 05 08 įrašai, ten pat, f. 90–238, l. 5,13; Aloyzo Šukevičiaus laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1856 12 20, ten pat, f. 150–104, l. 1.

¹⁵⁴ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1857 02 09 įrašas, ten pat, f. 90–241, l. 2.

¹⁵⁵ F. Radziszewski, *Wiadomość historyczno statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych*, Kraków, 1875, s. 56.

¹⁵⁶ Žr.: I. Šenavičienė, Žemaičių diecezinės seminarijos bibliotekos komplektavimo šaltiniai 1845–1865 m., *Praeities baruose*, p. 157.

¹⁵⁷ *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, Bostonas, 1954, p. 863.

¹⁵⁸ Kretingos vienuolio biblioteka 1843 m. turėjo 749 tomus knygų, o 1866 m., įsiliejus Telšių bernardinų vienuolino (253 knygos), J. A. Pabrėžos (apie 400 tomų) ir J. K. Gintilos bibliotekoms, – 3 tūkst. tomų knygų (žr.: M. Lukšienė, Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, p. 119, 122, 134; *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 863; *Knygotyra. Enciklopedinis žodynas*, Vilnius, 1997, p. 279).

daug 6300 tomų. Tai patvirtintų ir P. Radziševskio teiginys, kad ke-
liolika tūkstančių tomų po J. K. Gintilos mirties atiteko Žemaičių ka-
tedros kapitulai.

Dabar nusikelkime į XX a. ir atkreipkime dėmesį į, atrodytų,
paradoksalų faktą: 1937 m. Kauno metropolijos kapitulos biblioteka
(buvusi Žemaičių katedros kapitulos biblioteka) turėjo 3369 tomus
knygų – J. K. Gintilos bibliotekos liekanų¹⁵⁹. Kadangi kokių nors žinių
apie katastrofiškus šios bibliotekos nuostolius nesama, kiltų pagrįstas
klausimas: kur galėjo dingti per 9700 tomų kapitulos bibliotekoje bu-
vusių J. K. Gintilos knygų?

Bandant išpėti šią mįslę, persasi paprasta išvada: dalį jo knygų
po mirties kapitulos biblioteka perdavė seminarijai. Kad būtent taip ir
turėjo būti, patvirtintų K. Sendziko žodžiai, jog J. K. Gintilos kataloge
seminarijai skirtosios knygos 1939 m. buvusios Tarpdiecezinės Kauno
kunigų seminarijos bibliotekoje, tuo metu pats būdamas šios bibliote-
kos vedėju, vargiai galėjo klysti. Iš Kauno kunigų seminarijos biblio-
tekos rankraščių aprašymo matyti, kad seminarijos bibliotekos fon-
dams 1940 m. taip pat priklausė, kaip ir buvo numatyta J. K. Gintilos
kataloge, du pergamentiniai J. K. Gintilos rankraščiai, o kapitulos bib-
liotekos, kuri tuo metu buvo atskiras globojamas padalinys prie semi-
narijos bibliotekos, fondams – 10 jo rankraščių tomų¹⁶⁰.

Atėmę iš kataloge seminarijai skirtų knygų skaičiaus mums ži-
nomas J. K. Gintilos jai dovanotas knygas, turėsime per 7500 tomų
knygų – ne mažiau kapitulos biblioteka privalėjo jų perduoti semina-
rijai (turint galvoje 1939 m. kapitulos bibliotekoje turėtą J. K. Gintilos
knygų likutį, gali būti, jog perdavė ir daugiau). Taigi atrodo visai
realu, kad seminarijos biblioteka ilgainiui sukaupė visas J. K. Gintilos
kataloge jai skirtas knygas, taip pat nebelieka prasmės kalbėti ir apie
didžiulius kapitulos bibliotekos nuostolius. Tuomet ir K. Sendziko

¹⁵⁹ K. Sendzikas, Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekos veikimas
1937 metais, *Bibliografijos žinios*, Nr. 2(62), 1938 m. kovas–balandis, Kaunas, p. 6/6.

¹⁶⁰ K. Sendzikas, Hebraiški rankraščiai Kauno metropolijos kunigų seminarijos
bibliotekoje, ten pat, Nr. 5(65), 1938 m. rugsėjis–spalis, Kaunas, p. 1/9/6–1/9/7.

pateikti faktai, kad seminarija turėjusi kataloge pažymėtąją dalį J. K. Gintilos knygų, tartum neprieštarautų M. Valančiaus teiginiui, jog pastarasis jai knygų nepalikęs, tačiau tik su sąlyga, kad nepalikęs pagal testamentą.

Kodėl kapitulos biblioteka dalį iš J. K. Gintilos paveldėtų knygų nusprendė atiduoti seminarijos bibliotekai, galima tik spėti. Įmanomas atvejis, kad kapitula po jo mirties savo iniciatyva perdavė seminarijai kataloge jai dar pagal pirmąjį testamentą numatytąją dalį knygų.

Neatmestina ir kita galimybė – žymėjimai kataloge gali būti atsiradę prieš pat J. K. Gintilos mirtį. Tada turėsime pripažinti, kad jis knygas kapitulai ir seminarijai kataloge suskirstė jau parašęs antrąjį testamentą, taigi tuomet turėjo būti davęs žodinį nurodymą kapitulai po jo mirties perduoti seminarijai jai skirtą dalį knygų.

Dar vieną versiją siūlo V. Biržiška manydamas, kad J. K. Gintilos knygų katalogas sudarytas ir žymėjimai jame atsiradę jau pastarajam mirus, dalijant knygas kapitulai, seminarijai ir giminėms¹⁶¹. Pagal V. Biržiškos versiją lieka neaišku, kodėl minėtieji žymėjimai palieka nuošalyje teisėtus paveldėtojus – Kretingos vienuolyną ir gimines, o kalba tik apie vieną iš jų – kapitulą, ir kuo remiantis knygos skiriamos pagal testamentą jų nepaveldėjusiai seminarijai, taip pat kuo remiantis vyksta pačios dalybos.

Šiaip ar taip, atsižvelgdami į tai, kiek knygų seminarijos biblioteka 1866 m. persivežė į Kauną, turėsime sutikti, kad J. K. Gintilos knygų iš kapitulos bibliotekos seminarija gavo vėliau, jau persikėlusį į Kauną, greičiausiai atnaujinus jos veiklą 8-ajame dešimtmetyje.

Lietuviškų knygų fondas. Seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų fondą atsirasti paskatino noras geriau parengti klierikus lietuviškai pastoracijai. Jį daugiausia turtino to meto, ypač Varnių, lietuviškų religinių raštų autoriai ir vertėjai, dovanodami savo pačių išleistų lietuviškų knygų. Lietuviškų knygų taip pat galėjo būti tarp dovanotų J. K. Gintilos, S. Daukanto bibliotekų knygų ir viena tikrai pateko iš J. Križanausko bibliotekos. Minėjome, kad 1845 m. rudenį seminari-

¹⁶¹ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 417.

jos bibliotekoje tebuvę 5 pavadinimų 5 egz. lietuviškų knygų. 1866 m. pradžioje keliantis seminarijai iš Varnių į Kauną ji jau turėjo sukaupusi 26 pavadinimų 60 egz. lietuviškų knygų¹⁶². Rinkinys ir 1865 m. nebuvo didelis, antra vertus, mums turbūt svarbiausias yra jo atsiradimo faktas.

Atidžiau pažvelkime, kaip kaupėsi seminarijos lietuviškų knygų fondas, kokie buvo jo mecenatai ir kokiomis knygomis jis galėjo pasipildyti 1845–1865 m.

Seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų fondą kurti daugiausia, atrodo, bus padėjęs S. Daukantas – pirmiausia jau tuo, kad energingai paragino M. Valančių pradėti jas kaupti. Be abejo, į biblioteką turėjo pakliūti M. Valančiaus ir S. Daukanto išleistos knygos. Savo 1846 m. balandžio 5 d. laiške M. Valančiui iš Peterburgo S. Daukantas rašė:

„Neparašei, ar gavai kokių žemaitiškų knygų iš Kražių bibliotekos, reikia pasirūpinti, nes Varnių biblioteka yra skurdi senais spaudiniais, ypač norintiems mokytis šios kalbos nėra vadovėlių. <...> reikia stengtis, kad ir mūsų [Varnių] biblioteka kauptų žemaitiškąs knygas. Laukys [t. y. Daukantas] padovanojo savo veikalėlį Varnių bibliotekai, kurį rasi įrištą ir įvyniotą į popierių, norėjau ir aš savo dainas [žemaičių] dovanoti, tik pabūgau, ar nebus blogai, mano nuomone, gera biblioteka turi turėti viską, pasaulietinių ir dvasinių knygų“¹⁶³.

Laiške dėkojo M. Valančiui už rūpinimąsi pardavinėjant jo „Abėcėlę lietuvių kalnėnų ir žemaičių kalbos“, rekomendavo atkreipti dėmesį į kalbos grynumą pasižyminčias lietuviškas knygas ir duoti jas klierikams, kad mokytųsi žemaitiškai – konkrečiai į 1845 m. Valančiaus išleistą K. Sirvydo „Punktai sakymų“, 1844 m. Mintaujoje išleistą S. Bitnerio išverstą Naująjį Testamentą, 1829 m. S. Stanevičiaus perspausdintą žemaitišką gramatiką bei paties 1837 m. Peterburge išspausdintą „Prasmą lotynų kalbos“.

Iš S. Daukanto padėkos už M. Valančiaus jam atsiųstą ką tik minėtą K. Sirvydo veikalą, pardavinėjamą „Abėcėlę“, taip pat iš

¹⁶² *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 863.

¹⁶³ Simono Daukanto laiškas Motiejui Valančiui, 1846 04 05, S. Daukantas, *Raštai*, t. 2, p. 780–783.

siūlytos klierikų lavinimui naudoti „Prasmos“ bei iš nuorodos, kad pasiuntęs bibliotekai savo išleistą „Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“¹⁶⁴ galima manyti, kad visos šios knygos turėjo papildyti seminarijos biblioteką.

Seminarijos bibliotekoje lietuviškų knygų taip pat turėjo padaugėti 1853 m. viduryje Varniuose pradėjus veikti Zavadzkių knygynui (jis veikė iki 1864 m.)¹⁶⁵. Šis knygynas, egzistavęs kaip Zavadzkių firma, pasak M. Valančiaus, priklausęs ir žinomam Varšuvos knygininkui bei spaustuvininkui Mykolui? Gliuksbergui (*Glücksberg*)¹⁶⁶. Jau 1854 m. A. Zavadzkius prie Silvestro Rucevičiaus (*Rucewicz*) knygos „Jezus Maria Juozapas szwętas...“ (Vilnius, 1854) pridėjo Varnių knygyne esančių knygų katalogą, kuriame buvo 17 leidinių lietuvių kalba. 1858 m. išspausdino ir atskirą lietuvišką katalogą, pavadintą „Knigas žemajtiszkas iszduotas kasztu ir spaustuwi Jozapa Zawadzka Wilniuje, o kurios gal kiekwienas pirkti Warniusie Kniginiczio to paties Jozapa Zawadzka“. Jį sudarė 25 lietuviškos knygos, kurias Zavadzkių leidykla ir spaustuvė¹⁶⁷ išleido per pastaruosius kelerius metus. Paskutinis A. Zavadzkių lietuviškų knygų katalogas, pridėtas prie lenkiškojo 1863 m. katalogo ir vadinęsis „Spis książek nabożnych i rozmaitych, w języku żmudzko-litewskim dla ludu wydanych nakładem drukiem J. Z. “, apėmė 17 lietuviškų knygų. Taigi visai įmanoma, jog kai kuriomis Zavadzkių išleistomis lietuviškomis knygomis pasipildė ir seminarijos biblioteka.

Deja, sprendžiant iš to, kad 1865 m. į Kauną su biblioteka buvo perkeltos tik 26 pavadinimų lietuviškos knygos, bibliotekos lietuviškų knygų fondas nuo 1845 m. labai nepagausėjo. Todėl greičiausiai jo sistemingesnis komplektavimas labiau rūpėjo vien M. Valančiui ir

¹⁶⁴ J. Laukys [S. Daukantas], *Budas Senowęs-Létuwiū Kalnienū ir Žemajtiū*, Sankt Peterburgas, 1845.

¹⁶⁵ Plačiau apie jį žr.: V. Žukas, Lietuvių spaudos einamoji ir prekybinė bibliografija iki 1864 m., *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, Vilnius, 1966, p. 102–105; R. Griškaitė, I. Šenavičienė, Varnių knygyno korespondentai (1835–1871), *Žemaičių praeitis*, t. 4, p. 64–70.

¹⁶⁶ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 779 Apolarinui Kontskuiui (*Kątski*, 1860 04 16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 105, l. 519).

¹⁶⁷ Oficialus pavadinimas: „Juozapo Zavadzki spaustuvė“.

S. Daukantui. 1850 m. tapęs vyskupu M. Valančius savaiame turėjo nutolti nuo seminarijos bibliotekos reikalų, o iš Varnių išvykus S. Daukantui, lietuviškų knygų kaupimas bibliotekoje, ko gero, buvo paliktas savieigai.

Dar viena priežastis, galėjusi turėti įtakos seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų skaičiui, buvo teikiamos paslaugos knygomis kolegoms lituanistams. Tada tarp lituanistų buvo populiarius tiesiogiai ar per tarpininkus knygų skolinimasis iš bibliotekų. Skolintasi knygų ne tik iš seminarijos, bet ir iš Žemaičių katedros kapitulos, Kretingos, Paparčių ir kitų vienuolynų bibliotekų; antai likę žinių, jog 1854 m. M. Valančius gražinęs Paparčių dominikonų vienuolyno bibliotekai pasiskolintą lietuviško žodyno rankraštį¹⁶⁸. Ir labai retus pasiskolintus leidinius kunigai dažnai laikydavo pas save ilgą laiką, o 1863 m. vyskupas net aplinkraščiu turėjo juos raginti, kad gražintų iš seminarijos bibliotekos paimtas knygas¹⁶⁹. Čia tesustosime ties tuo, jog pats M. Valančius lietuviškas seminarijos bibliotekos knygas skolino Varšuvoje ir vėliau Svirlaukyje gyvenusiam M. Akelaičiui ir Kazanėje profesoriavusiam A. Ugianskiui.

Ketinęs rašyti žemaitišką-lenkišką žodyną ir gramatiką M. Akelaitis 1856 m. rugsėjo mėn. prašė M. Valančių jam atsiųsti lietuviškų knygų¹⁷⁰. Spalio mėn. jau dėkojo už padovanotą „Žemaičių vyskupystę“¹⁷¹ bei paskolintą K. Sirvydo žodyną ir gramatiką (matyt, turėta omenyje anoniminė „Universitas linguarum Litvaniae“, kai kada priskiriama K. Sirvydui), žadėdamas pasinaudojęs tuoj pat jas vyskupui gražinti. Taip pat minėjo, kad mielai išsigytų, spėjant iš laiško teksto, M. Valančiaus rekomenduotą (matyt, Kražiuose vyskupo matytą) 1599 m. Vilniuje išleistą M. Daukšos verstą „Postilę“, tik nežinąs, kur ją gauti¹⁷². Tai patvirtintų, jog seminarija iš Kražių bibliotekos jos

¹⁶⁸ Paparčių dominikonų vienuolyno viršininko raštas Nr. 76 Motiejui Valančiui, 1854 08 31, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 66, l. 566.

¹⁶⁹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1863 11 26 įrašas, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 767, l. 36.

¹⁷⁰ A. Janulaitis, M. Akelaičio laišakai, *Tauta ir žodis*, kn. 3, Kaunas, 1925, p. 292–299.

¹⁷¹ M. Valančius, *Žemajtiu Wiskupiste*, d. 1–2, Vilnius, 1848.

¹⁷² Ten pat.

inventoriaus sąrašė pažymėtų lietuviškų knygų, taigi ir „Postilės“, išties nebuvo gavusi, nes kitaip M. Valančius būtų M. Akelaičiui pasakęs, kad seminarija ją turi ar būtų net nusiuntęs.

Kad seminarijos bibliotekoje ir anksčiau – 1845–1846 m. „Postilės“ nebūta, rodytų M. Valančiaus susirašinėjimas su J. A. Pabrėža¹⁷³. Antai 1846 m. gegužės 3 d. pastarasis rašė M. Valančiui, kad jo prašytos M. Daukšos verstos „Postilės“ Kretingos vienuolyne nesą, tačiau ji tikrai turinti būti Telšių vienuolyno bibliotekoje, nes S. Daukantas ją buvo iš ten pasiskolinęs ir per J. A. Pabrėžą grąžinęs. „Tas veikalas *in folio* formato, panašus į apeigyną, su vokiškais ir kroatiečių rašmenimis“¹⁷⁴.

Atrodo, „Postilė“ į seminarijos biblioteką vis dėlto pateko 1862 m. Taip leidžia teigti išlikęs seminarijos rektoriaus Juozapo Silvestro Dovydaičio raštelis; jį pažodžiui pacituosime: „Kun[igo] Daukšos Postilę, p[ono] Patolskio pasiųstą [odeslaną] Varnių seminarijos bibliotekai, priėmiau Varniuose 1862 m. birželio 18 d.“¹⁷⁵ 1886 m. seminarijos bibliotekoje „Postilės“ ieškota ir neberasta¹⁷⁶.

Be „Postilės“, M. Valančius ieškojo ir rengėsi perspausdinti 1595 m. M. Daukšos lietuviškai išverstą Jokūbo Ledesmos katekizmą. Tam tikslui 1863 m. išsiuntinėjo vyskupijos dekanams aplinkraščių, kad tie nurodytų dvasininkams savo bibliotekose paieškoti minėtojo katekizmo ir jį atsiųstų vyskupijos valdžiai¹⁷⁷.

Grįžkime prie seminarijos lietuviškų knygų. Iš 1858–1859 m. A. Ugianskio susirašinėjimo su M. Valančiumi¹⁷⁸ vėlgi matyti, kad

¹⁷³ Žr.: V. Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, p. 259.

¹⁷⁴ Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos laiškas Motiejui Valančiui, 1846 05 03, LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 77.

¹⁷⁵ Juozapo Silvestro Dovydaičio raštelis, 1862 06 18, ten pat, f. 1171, ap. 1, b. 106, l. 1.

¹⁷⁶ ŽVS rektoriaus raportas vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulionui, 1886 01 27 ir Mečislavo Leonardo Paliulionio raštas Nr. 3 Imperatoriškajai mokslų akademijai, 1886 01 27, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 74.

¹⁷⁷ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1863 11 26 įrašas Nr. 1731–1749, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 767, l. 36.

¹⁷⁸ A. Janulaitis, M. Akelaičio laiškas, p. 292–299; V. Biržiška, Profesoriaus Andriaus Ugianskio laiškas į vysk. Valančių, p. 326–336; V. Biržiška, Dar iš prof. Andriaus Ugianskio korespondencijos, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 141–145.

1858 m. jis nusiuntė A. Ugianskiui, rengusiam lietuvių–lotynų–rusų žodyną, savo „Žemaičių vyskupystę“, Vincento Juzumo (*Juzumowicz*) versta „Kelią į dangų“¹⁷⁹, taip pat padovanojo lietuviškų knygų Kazanės universiteto bibliotekai. 1859 m. gegužės mėn. Kazanės universiteto rektorius oficialiai padėkojo M. Valančiui už dovaną¹⁸⁰. Gegužės mėn. laiške A. Ugianskis minėjo universitetui M. Valančiaus dovanotas jo išleistas knygas „Istorija šventa Senojo Įstatymo“¹⁸¹, „Živatas Jėzaus Kristaus“, „Žine, kaip reik atlikti spaviednę iš viso amžiaus“¹⁸², Tomo Kempiečio knygą „Apej sekimą Jėzaus Kristaus“, S. Daukanto „Abėcėlė“, T. Juzumo „Didįjį elementorių ir katekizmą“ bei Kazimiero Skrodzki (*Skrodzki*) trumpą katekizmą¹⁸³. Taip pat prašė paskolinti retų lietuviškų knygų iš seminarijos bibliotekos, kurių jis neturėtų ir kurių joje būtų, žadėdamas panaudojęs tuoj gražinti. Rugsėjo mėn. laiške jau dėkojo už atsiųstas bibliotekos knygas; iš jų kai kurios buvusios tokios retos, kad jų nebegalima įsigyti knygynuose. Be Antano Tatarės (*Tataré*) „Pamokslų išminties ir teisybės“¹⁸⁴, iš senų knygų minėjo K. Sirvydo „Punkty kazań“, taip pat „Summa abá trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu“, kurias nustatęs esant 1781 m. leidimo Karaliaučiuje, jos, sprendžiant iš laiško teksto, turėjusios būti įrištos kartu su dar dviem leidiniais. Toks trijų dalių leidinys greičiausiai yra pradžioje minėtas įrašytasis 1831–1832 m. seminarijos bibliotekos knygų kataloge prūsiškas kancionalas¹⁸⁵.

¹⁷⁹ *Kiali i dangu...*, vertė V. Juzumas, Vilnius, 1857.

¹⁸⁰ Žemaičių vyskupijos valdybos gaunamų raštų registracijos knyga, 1859 07 12 įrašas, *LVA*, f. 696, ap. 2, b. 746, l. 9.

¹⁸¹ [M. Valančius], *Istorije Szwęnta Senoje Istatima...*, Vilnius, 1852.

¹⁸² [M. Valančius], *Žine kajp rejk atlikti spawiednę isz wisa amžiaus*, Vilnius, 1852, 3 leid. 1857.

¹⁸³ K. Skrodzki, *Trumps katekizmas...*, Vilnius, 1856.

¹⁸⁴ [A. Tataré], *Pamokslaj iszminties ir tejsibes...*, Suvalkai, 1851.

¹⁸⁵ Su A. Ugianskiu M. Valančiaus susirašinėta gana intensyviai: be skelbtų 1858 02 07, 1858 04 14, 1859 05 11, 1859 10 01, 1860 07 25 A. Ugianskio laiškų M. Valančiui, žinomos kai kurių vėlesnių M. Valančiaus laiškų A. Ugianskiui datos: 1859 11 07, 1860 03 12, 1860 04 09, 1860 07 05, 1860 12 03, 1861 03 24, 1861 06 23, 1861 10 10, 1862 02 03, 1862 02 19, 1862 06 16, 1862 07 07, 1862 11 04, 1864 12 02 ir kt. Jei kada pavyktų laiškus rasti, juose, ko gero, būtų daugiau informacijos apie skolintas knygas.

ŽIWATAS
JEZAUS KRISTAUS.
WIESZPATIES MUSU.
A R B A
ISTORIJE NAUJOJE ISTATIMA,
IŠSPAUSTA.

WILNIUJ,
SPAUSTUWIEJ A. DWORCZIAUS.
1853.

4. M. Valančiaus „Žiwato Jėzaus Kristaus“
(1853) antraštinis puslapis.

Reikia manyti, kad M. Akelaitis ir A. Ugianskis pažadą įvykdė ir visas M. Valančiaus skolintas knygas gražino, tačiau visai gali būti, jog dalis lietuviškų knygų šiuo būdu bus iškeliavusios iš seminarijos bibliotekos. Beje, iš M. Valančiaus ir minėtų lietuvių kultūrininkų susirašinėjimo galima daryti dar vieną išvadą: knygos, M. Valančiaus padovanotos M. Akelaičiui, A. Ugianskiui ir Kazanės universitetui, turėjo būti seminarijos bibliotekoje, nes, ten tų knygų stokojant, vyskupas nebūtų jų atidavęs. Juo labiau tai pasakytina apie paskolintąsias knygas.

Dar atkreipkime dėmesį į vieną minėtojo S. Daukanto 1846 m. balandžio 5 d. laiško M. Valančiui vietą – tą, kur jis kalba, jog gera biblioteka, jo nuomone, turėtų kaupti ne tik dvasines, bet ir pasaulietines knygas, tik – ar nebus blogai? Priešingos nuomonės laikėsi M. Valančius, manęs, jog pasaulietinio turinio, grožinės literatūros knygos kunigams daro daug žalos, ne tik atima laiko, būtino maldai, bažnytinei veiklai, teologinių veikalų skaitymui, bet ir išdildo dvasiniam luomui būtiną žodžio rimtį ir sakinio tvirtumą¹⁸⁶. Todėl reikia manyti, kad seminarijos bibliotekoje daugiau orientuotasi į mokymuisi reikalingą teologinę literatūrą, kitokios problematikos knygoms skirta nedaug dėmesio. Kadangi specialių lėšų knygoms pirkti nebuvo, jau ir dėl to turėjo būti atliekama jų teminė atranka. Taigi mažai tikėtina, jog į biblioteką galėjo patekti kad ir S. Daukanto liaudžiai skirtos knygelės apie ugnį, bites, apynių, sodų, tabako auginimą, medžių sėklų rinkimą, pasakos, istorijos¹⁸⁷, vien liaudžiai rašytos M. Valančiaus knygelės¹⁸⁸ ar, sakykime, jo maldaknygė pasauliečiams pranciškonams tretininkams¹⁸⁹.

Dabar pabandykime atgaminti pagal tematiką 1865 m. pabaigoje ar 1866 m. pradžioje seminarijos bibliotekoje galėjusias būti

¹⁸⁶ V. Žukas, Lvovo laikraščiuose apie Motiejų Valančių, *Literatūros pabarėse*, t. 1, Vilnius, 2000, p. 142.

¹⁸⁷ *Pasakas Phedro*, vertė M. Šauklys [S. Daukantas], Sankt Peterburgas, 1846; *Nepos C., Givatas Didųjų Karvaidū senovės*, vertė J. Dewinakis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas, 1846.

¹⁸⁸ [M. Valančius], *Pamokims apėj Sakramentą Dirmawones*, Vilnius, 1850; [M. Valančius], *Apej Brostwq Blaiwistes arba nusiturieima*, Vilnius, 1858.

¹⁸⁹ M. Valančius, *Dawatku kninga...*, Vilnius, 1864.

WADOWAS I DANGU

IR

MEDITACIJES

DIBĖ PENKIŲ DIENŲ REKOLEKCIJŲ.

PARASZE

KUNIGAS JERONIMAS RACZKAUSKIS

Inspektorius Warnių Seminarijos.

WILNIUJE

Kasštu ir Spaustuwlej Juzapa Zawadzka.

—
1857.

5. J. Račkauskio

„Vadovo į dangų ir meditacijas dėl penkių dienų rekolekcijų“ (1857)
antraštinis puslapis.

lietuviškas (ar iš dalies lietuviškas) knygas. Ši rekonstrukcija nepretenduoja į realybę, o yra tikrai labiausiai tikėtinas vaizdas, susidaręs iš seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų aptarimo. Taigi biblioteka 1865 m. pabaigoje galėjo turėti tokias knygas,

paveldėtas iš misionierių:

Ewanjelié polskie y litewskie, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius, 1799,

M. Luther, *Biblia, tai esti: wissas Szwentas Rasztas [arba: Ráštás] Seno ir Naujo Testamento* (vienas iš vertimų),

Kancyonolas tey east: knigos psolmu ir giesmiu..., *Summa Abá Trum-pas iszguldimas Ewangeliu szwentu...*, *Małdos krikszczioniszkos...*, parengė Mykolas Cerauskas?, Karaliaučius, 1781,

Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus, vertė S. Bitneris, Karaliaučius, 1701,

J. Bunyan, *Krikščioniêš kelone i anną išganitingą amžia*, d. 1–2, Karaliaučius, [1804];

sukauptas 1845–1865 m.:

a) buvusias sprendžiant iš S. Daukanto, M. Akelaičio ir A. Ugianskio laiškų, Juozapo Silvestro Dovydaičio rašto ar aptiktas NB:

Universitas Lingvarum Litoaniae..., Vilnius, 1737,

K. Sirvydas, *Dictionarivm trium lingvarvm*, Vilnius, vienas iš leidimų (abi pastarosios greičiausiai gautos iš J. K. Gintilos arba J. Križanauskio),

K. Sirvydas, *Punktų kaza...*, Vilnius, 1629 (gauta iš J. Križanauskio),

K. Sirvydas, *Punktų sakimu...*, [parengė M. Valančius], Vilnius, 1845,

[J. Vujekas], *Postilla Catholica...*, vertė M. Daukša, Vilnius, 1599 (atsiųsta Patolskio),

M. Valančius, *Žemajtiu Wiskupiste*, Vilnius, 1848,

[M. Valančius], *Istorije Szwęnta Senoje Istatima...*, Vilnius, 1852 (ar/ir 1855, 1858),

[M. Valančius], *Žine kaip rejk atlikti spawiednę isz wisa amžiaus*, Vilnius, 1852 (ar/ir 1857),

Tomas Kempietis, *Apej sekima Jezaus Kristaus*, vertė M. Valančius, Vilnius, 1852,

[M. Valančius], *Žiwatas Jezaus Kristaus. Wieszpatis musu...*, Vilnius, 1853,

K. W. Myle [S. Daukantas], *Prasmą Lotinû kalbôs*, Sankt Peterburgas, 1837,

[S. Daukantas], *Abeciela Lîjtuwîû-Kalnienû ir Žiamajtiû kalbos*, Sankt Peterburgas, 1842,

J. Laukys [S. Daukantas], *Budą Senowęs-Lëtuwîû Kalnienû ir Žámajtiû...*, Sankt Peterburgas, 1845,

[A. Tatarė], *Pamokslaj iszminties ir tejsibes...*, Suvalkai, 1851,

T. Juzumas, *Didesis elementorius ir katakizmas...*, Vilnius, 1855,

K. Skrodzki, *Trumps katekizmas...*, Vilnius, 1856,

Kiali i dangu, vertė V. Juzumas, Vilnius, 1857;

b) labiausiai tikėtina, kad buvo kunigams reikalingų teologinių knygų, 1845–1865 m. išleistų M. Valančiaus ir Varniuose gyvenusių dvasininkų:

[M. Königsdorfer], *Iszguldimas Ewangeliju Szwentu ant wisu nedeldienu...*, vertė O. Praniauskis, Vilnius, 1855.

J. Račkauskis, *Wadowas i dangu ir meditacijos diel penkiu dienu rekolekciju...*, Vilnius, 1857.

M. Valančius, *Žiwataj Szwetuju*, Vilnius, 1858 (ar/ir 1861),

M. Valančius, *Prade ir iszsiplietimas kataliku tikieima*, Vilnius, 1862 (ar/ir 1864).

Taigi yra 26 pavadinimų lietuviškos knygos – tiek pat, kiek jų persivežė biblioteka, 1866 m. pradžioje keldamasi į Kauną. Jeigu priartarsime tokiai rekonstrukcijai, turėsime pripažinti, kad iš J. Križanauskio, J. K. Gintilos arba kitų asmenų bibliotekų seminarijos biblioteką geriausiu atveju papildė keturi lietuviški veikalai. Visas kitas lietuviškas knygas seminarija paveldėjo iš misionierių arba 1845–1865 m. sukomplektavo pati. Iš misionierių bei iš privačių asmenų bibliotekų gautos lietuviškos knygos buvo seniausi ir vertingiausi bibliotekos

1 lentelė. Žemaičių vyskupijos seminarijos bibliotekos knygų skaičiaus augimas 1845–1865 m.*

Metai	Veikalų (egz.)	Tomų	Iš jų tais metais gauta	Veikalų (egz.)	Tomų
1845 10	708	1064			
1845 12		Apie 3920	Iš Kražių b-kos		Ne daugiau kaip 2850
			Iš J. K. Gintilos b-kos	1	6
1846 12	2480	4205	Iš Romos katalikų dvasinės akademijos		Apie 288?
1847 12	2482	4221	Iš Romos katalikų dvasinės akademijos	2	16
1849 12	2588	4406	Iš J. Križanausčio b-kos	109	
1850 12	2589	4413	Iš Romos katalikų dvasinės akademijos	1	7
1851 12	2589	4413			
1852 12	2596	4615	Iš S. Daukanto b-kos	7	202
1853 12	2810	4983	Iš Romos katalikų dvasinės kolegijos	31 (203)	324
1854 12	3026	5847	Iš J. K. Gintilos b-kos	216	863
1855 12	3028	5883	Iš Romos katalikų dvasinės kolegijos	1	35
			Iš Vyriausiojo pedagoginio instituto	1	1
1856 12	3028	5887			
1857 12	3028	5887			
1858 12	3033	5934	Iš J. Juškevičiaus ir J. Kukševičiaus b-ku	5	47
1859 12	3034	5935			
1865 12		6420	Būta lietuviškų knygų	26	60

* Lentelės statistiniai duomenys paimti iš minėtų Kražių biblioteką liečiančių dokumentų, taip pat iš: ŽVS veiklos ataskaitos, 1847–1859, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 348, 407, 476; b. 48, l. 167; b. 76, l. 47, 113, 182, 297a, 355, 400, 472; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 39 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 11 16, ten pat, b. 38, l. 235; ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 07 03, NB, f. 90–39, l. 29–30; *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 863. Plg.: ŽVS rektoriaus raštas Nr. 207 Motiejui Valančiui, 1865 04 21, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, l. 341.

leidiniai, sukomplektuotosios – tuo metu išleistos, daugiausia M. Valančiaus ir S. Daukanto, religinės, istorinės tematikos knygos.

Seminarijos bibliotekoje, be lietuviškų knygų, būta XIX a. lietuviškų pamokslų bei kitokių rankraščių. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomi šios bibliotekos įrišti lietuviški pamokslai¹⁹⁰. Po S. Daukanto mirties M. Valančiui pareikalavus kunigas Ignotas Vaišvila (*Wojszwillto*) perdavė seminarijos bibliotekai S. Daukanto rankraštį „Pasakojimas apie Wejkalus Letuwiū tautos senowie“, kuris 1891 m. iš ten buvo pavogtas¹⁹¹. Po Ambraziejaus Pranciškaus Kašarauskio (*Kossarzewski*) arešto 1864 m. visi jo raštai, užantspauduoti dviejuose maišuose, Žemaičių konsistorijos buvo perduoti saugoti naujam Varnių kunigų pataisos namų prižiūrėtojui¹⁹². Gali būti, kad dalis šių raštų vėliau pateko į seminarijos biblioteką.

KLIERIKŲ KONTINGENTO LIAUDIŠKĖJIMAS

Su dvasininkijos lituanizacija tiesiogiai susijęs jos kontingento socialinės struktūros liaudiškėjimas, t. y. asmenų iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų skaičiaus didėjimas, palyginti su iš bajorų kilusiais asmenimis. Naudodamiesi iš archyvinių šaltinių rekonstruoti studijavusių klierikų sąrašų (sąrašą ir jo apibūdinimą žr. „Priedai“), analizuosime 1845–1869 m. Žemaičių seminarijos klierikų kontingentą¹⁹³. Kreipsime dėmesį į bendrą jo specifiką, socialinės struktūros pokyčių pobūdį bei intensyvumą, vertinsime to meto istorinių aplinkybių įtaką, taip pat apibrėšime išugdytosios dvasininkijos apimtį bei apytikrį kunigų, nusipelnusių lietuviškajam, latviškajam darbui ir 1863 m. sukilimui, skaičių.

¹⁹⁰ Lietuviškų pamokslų rankraščiai, buvę ŽVS bibliotekoje, XIX a., NB, f. 90–484.

¹⁹¹ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 15–16.

¹⁹² Telšių apskrities karo viršininko raštas Nr. 45 Žemaičių konsistorijai, 1864 07 01, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 842, l. 424; Žemaičių konsistorijos žurnalo 1864 07 16 įrašas, ten pat, l. 425.

¹⁹³ Knygoje yra papildyti ir patikslinti anksčiau skelbti duomenys apie Žemaičių vyskupijos seminarijos klierikų kontingentą (I. Šenavičienė, Žemaičių diecezinės seminarijos klierikų kontingentas 1845–1865 m., *LKMA metraštis*, t. 15, Vilnius, 1999, p. 39–127).

Stojimo į seminariją sąlygos ir studijų eigos taisyklės. Pagal 1843 m. katalikiškų seminarijų įstatus¹⁹⁴ į seminarias rusų valdžios buvo leista priimti tik tuos asmenis, kurie turėjo ne mažiau kaip 4 gimnazijos klasių baigimo pažymėjimą. Taigi stojantysis į seminariją privalėjo seminarijos vadovybei pateikti mokyklos baigimo atestatą ar išeito mokslo pažymėjimą, gimimo ir krikšto metrikus, kilmės liudijimą (bajorystės liudijimą arba dvarininko ar bendruomenės, kuriai asmuo priklausė, atleidimo liudijimą). Bajorų vaikai pristatydavo apskričių bajorų vadovų liudijimus, baudžiauninkų vaikai – dvarininkų atleidžiamuosius iš baudžiamos raštus, laisvųjų žmonių vaikai – dvarininkų, kaimų seniūnų, bajorų vadovų liudijimus, apskričių išdu, zemstų teismų liudijimus (atleidimo raštas ar dvarininko liudijimas pagal įstatymą turėjo būti patvirtinti apskrities zemstvos teisme¹⁹⁵), valstybinių valstiečių vaikai – gubernijų valstybės turtų rūmų liudijimus (jiems rūmai liudijimus išduodavo pagal jų seniūnijų duotas pažymas), vienkieminių vaikai – gubernijų valstybės turtų rūmų, apskričių zemstų teismų liudijimus, miestiečių vaikai – miestų dūmų ar rotušių liudijimus, miestų piliečių seniūnų atleidimo liudijimus. Stojančiajam taip pat reikėdavo policijos pažymos, kad nedalyvavo 1830–1831 m. sukilime. Be to, seminarijos valdyba stojantį išgžaminuodavo iš seminarijai reikalingų dalykų ir nusprendavo, ar tinkamas mokslui.

1846 m. sausio 4 d. Žemaičių vyskupijos Romos katalikų dvasinė konsistorija raštu informavo seminariją, kad niekas nebūtų priimtas klieriku negavęs civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą¹⁹⁶. Šis potvarkis lietė visų socialinių sluoksnių klierikus. Tokį leidimą seminarijos vadovybei ir vyskupui pateikus ir konsistorijai tarpininkaujant nuo tol duodavo Kauno gubernatorius. Valdžia turėjo patikrinti, ar asmuo nėra patrauktas į teismą, ar teisingi jo kilmės dokumentai, o bajorai – ar nėra sąrašuose tų, kuriuos numatyta įrašyti

¹⁹⁴ Rusijos imperijos Romos katalikų vyskupijų seminarijų įstatatai, 1843 11 19, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 468, l. 1–10.

¹⁹⁵ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 20369 Žemaičių vyskupui, 1852 11 10, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 558, l. 71.

¹⁹⁶ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1846, 01 07 įrašas, NB, f. 90–269, l. 1.

į vienkiemininkus. Jei paaiškėdavo pastarasis faktas, asmuo galėdavo būti priimtas į seminariją tik pirma išsirašęs į vienkiemininkus ir gavęs iš šios bendruomenės atleidimo liudijimą¹⁹⁷.

Kol sulaukdavo civilinės valdžios leidimo, klierikas seminarijoje buvo ne tikrasis klierikas, o tik kandidatas, priimtas vyskupui sutikus. Jis kartu su visais lankė paskaitas ir laikė egzaminus, net galėjo būti perkeltas į aukštesnį kursą ir faktiškai baigti seminariją, tačiau negalėjo studijuoti už valstybės lėšas, gauti šventimų ir baigimo atestato¹⁹⁸. Klierikas į seminariją oficialiai priimtas būdavo laikomas nuo tos dienos, kai gaudavo valdžios leidimą.

Minėta tvarka išsilaiškė iki 1864 m. vidurio, kada kandidatų nebeliko. 1864 m. gegužės mėn. caro potvarkiu į seminariją nebeleista priimti jokių asmenų, neturinčių gubernatoriaus sutikimo, o nuo birželio mėn. dar reikėjo ir generalgubernatoriaus leidimo¹⁹⁹. Vyskupijos valdžia pirmiausia turėjo rašyti Kauno gubernatoriui tarpininkavimo raštą, kuriame privalėjo pateikti visas reikalingas žinias apie kiekvieną norintįjį stoti į seminariją, informuoti, kiek tuo metu seminarijoje yra klierikų ir ar yra laisvų valstybės finansuojamų vietų. Kauno gubernatorius šias žinias ir savo išvadas apie politinį asmens patikimumą turėjo perduoti generalgubernatoriui, kad gautų jo leidimą. Be to, nurodė laikytis seminarijos 1843 m. įstatų ir į ją priimti tik asmenis, baigusius 4 gimnazijos klases.

Iki 1864 m. seminarija turėjo 18 vietų, į kurias galėjo priimti jaunuolius studijuoti už valstybės lėšas. Kiti studijuodavo už savo pinigų; jų skaičius nebuvo ribojamas – priimdavo tiek, kiek seminarija galėdavo sutalpinti²⁰⁰. Vienuolijų atsiųsti klierikai būdavo priima-

¹⁹⁷ ŽVS valdybos posėdžių protokolai, 1846 07 03 ir 08 17, ten pat, f. 90-39, l. 30, 32-33.

¹⁹⁸ Todėl seminarija dažnai valdžiai pateikdavo duomenis tik apie oficialiai studijavusius klierikus, be kandidatų.

¹⁹⁹ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 6778 Žemaičių vyskupui, 1864 06 01, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 853, l. 135; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 8385 Žemaičių vyskupui, 1864 06 28, ten pat, l. 147.

²⁰⁰ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1238 Kauno gubernatoriui, 1865 05 24, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 337.

mi tik tuo atveju, jei vienuolijos sumokėdavo tokių klierikų studijoms nustatytą pinigų sumą²⁰¹.

1864 m. imperatoriaus potvarkiu valstybės išlaikomų klierikų skaičius buvo padidintas iki 40, o savo lėšomis mokytis iš viso nebeleista²⁰². Valdžios sutikimo studijuoti negavo nė vienas asmuo per visą 1864–1869 m. laikotarpį. Tad nuo 1864 m. rudens naujų klierikų priėmimas į seminariją nutrūko ir atsinaujino tik 1870 m. rudenį. 1864 m. rudenį, sprendžiant iš sąrašo, seminarijoje studijuoti pradėjo tik keli asmenys, kurie jau buvo priimti kandidatais ateinantiems mokslo metams²⁰³ ar perėjo į aukštesnį kursą tęsti mokslo iš kitų seminarijų iki 1864 m. vidurio valdžios potvarkių, vienas taip pat buvo vienuolyno novicijus diakonas. Daliai jų – tiems, kurie seminarijoje tiktai tęsė mokslus perėję iš kitų seminarijų, buvo įstoję į seminariją iš Kuršo gubernijos ir novicijui valdžia leido baigti mokslus, kiti, kurių laiką pastudijavę, seminariją turėjo palikti.

Klierikų studijos 1845–1869 m. truko 4 metus. Faktiškai dalis klierikų seminarijoje likdavo ilgiau. Taip atsitikdavo, jei nesugebėdavo laiku išlaikyti visų teologinių dalykų egzaminų, jei trūkdavo šiek tiek laiko iki amžiaus, reikalingo kunigo šventimams gauti, jei dar nebūdavо sulaukta civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą ir pan.

Nebaigę studijų, klierikai galėjo pereiti studijuoti į kitas seminarias. Iki 1864 m. toks perėjimas buvo dvasinės vyskupijų valdžios žinioje. 1864 m. birželio 17 ir liepos 31 d. valdžios potvarkiais į kitas seminarias klierikams buvo leista pereiti tik sutikus generalgubernatoriui ir vidaus reikalų ministrui ir tik tiesioginio perkėlimo būdu²⁰⁴.

Nemaža gabesnių ir gero elgesio klierikų, dažnai dar nebaigusių viso seminarijos mokslų kurso (seminarijoje pasimokiusių 2–3 metus), jos valdybai pasiūlius, Žemaičių vyskupijos vadovybė siūsdavo

²⁰¹ Žr.: ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 11 16, NB, f. 90–39, l. 58.

²⁰² Žr.: Žemaičių vyskupo raštas Nr. 6648 Kauno gubernatoriui, 1868 06 18, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 64, l. 452.

²⁰³ Plg.: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1361 Kauno gubernatoriui, 1864 09 03, ten pat, b. 110, p. 257–259; Žinios apie ŽVS auklėtinius, 1865 07 01, ten pat, f. 669, ap. 3, b. 853, l. 308–309.

²⁰⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 12132 Žemaičių vyskupui, 1865 06 17, ten pat, f. 669, ap. 3, b. 853, l. 264; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 14350 Žemaičių vyskupui, 1865 07 31, ten pat, l. 273.

toliau mokytis į katalikų dvasininkijos aukštąją mokyklą – Romos katalikų dvasinę akademiją Peterburge, kad pasirengtų aukštesnėms bažnytinėms pareigoms. Kiekviena vyskupija čia turėjo nustatytą skaičių vietų, į kurias patekę alumnai galėjo studijuoti už valstybės lėšas; jeigu kas nors būdavo atsiunčiamas virš kvotos, turėjo pats pasirūpinti studijoms reikalingomis lėšomis, kol atsiras laisvų valdinių vietų.

Kunigo šventimus seminarijos studijų pabaigoje paprastai suteikdavo tiems asmenims, kurie būdavo sulaukę pilnų 24 metų²⁰⁵. Tačiau, kaip rodo dokumentai, stokojant kunigų, vyskupui leidus, neretai būdavo iššventinami ir tokie klierikai, kuriems iki minėto termino trūkdavo keletą mėnesių. Padėtis kardinaliai pasikeitė 1866 m., kada gubernatorius ir generalgubernatorius uždraudė vyskupui sausio mėnesį iššventintus kunigus paskirti į parapijas. Jų paskyrimo vieta galėjo būti tik mirusio ar „atleisto“ kunigo vieta. 1867 rugsėjo 19 d. generalgubernatoriaus įsakymu seminarijos klierikus buvo leista iššventinti tik tuomet, kai bus baigti skirstyti po parapijas 1866 m. iššventinti kunigai. Tad visų 1867–1868 m. seminariją baigusiu asmenų iššventinimas užtruko iki 1870 metų. Valdžiai tai buvo pretekstas neleisti priiminėti į seminariją naujų klierikų²⁰⁶.

Laukiantys kunigo šventimų mokslus baigę asmenys retai gyveno seminarijoje. Paprastai jie būdavo paleidžiami namo, tačiau likdavo seminarijos įskaitoje. 1867 m. seminarijoje gyveno 4 mokslus baigę neiššventinti klierikai. Neturėdami kur ir iš ko gyventi, ten kar-tojo teologinių mokslų kursą.

Bendroji klierikų kontingento charakteristika. Pavyko nustatyti, kad 1845–1869 m. Žemaičių seminarijoje trumpiau ar ilgiau studijavo iš viso 749 asmenys, visi jie buvo sukomplektuoti iki 1865 m. Kasmet susitelkdavo nemažas auklėtinių būrys, ypač šoktelėjęs po 1852 m. Iki tol klierikų kasmet studijuodavo po 30–60, o sprendžiant iš sąrašų asmenų, kiekvienais mokslo metais išleidžiamų Kalėdų ir vasaros atostogų, 1852–1865 m. jų padaugėjo nuo 70 iki 140²⁰⁷.

²⁰⁵ Žemaičių vyskupijos valdytojo rašto fragmentas, [1846], ten pat, b. 111, l. 13.

²⁰⁶ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 607–608; A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 200–201.

²⁰⁷ Žr. atostogų išleidžiamų klierikų sąrašus: ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1846–1865, NB, f. 90–232–247; ŽVS kelionės bilietų, pažymėjimų registracijos knyga, 1855–1867, ten pat, f. 90–296.

1846–1868 m. seminariją baigė iš viso 541 joje studijavęs asmuo²⁰⁸, arba, palyginti su įstojusiųjų skaičiumi (749), 72,2% visų stojusiųjų.

Daugumą seminarijos klierikų kontingento sudarė bajorų ir baudžiauninkų (po 1861 m. – buvusių baudžiauninkų) bei valstybinių valstiečių vaikai, tačiau būta ir laisvųjų žmonių, vienkieminkų, piliečių²⁰⁹, miestiečių, pirklių vaikų.

Seminarijos auklėtiniai daugiausia buvo kilę iš Žemaitijos ir Aukštaitijos. 1859–1868 m. seminarijoje taip pat studijavo ir baigė mokslus 4 identifikuoti klierikai iš Kuršo gubernijos ir keliolika išėivių iš Lenkijos Karalystės. Iš identifikuotų 12 pastarųjų pusė įstojo 1859 m., kiti – 1860–1862 m. Kas buvo dauguma jų – sunku pasakyti, nes tik 2, įstoję 1859 m., yra identifikuoti iš lietuviškų kaimų valstiečių ir ūkininkų. Studijuodami abu gavo civilinės valdžios leidimą tapti Rusijos imperijos gyventojais.

Be klierikų, atėjusių į seminariją iš pasaulietinės aplinkos, studijavo įvairių ordinų vienuolių bei novicijų iš vienuolijų. 1844 m. balandžio 11 d. caro įsaku visos vienuolijų seminarijos – naujokynai buvo panaikinti ir juose studijavę novicijai (kandidatai į vienuolius, dar nedavę įžadų) mokslo baigti privalėjo pereiti į vyskupijų seminarijas, nenorintys ar neturėję reikiamo pasirengimo eiti į seminarijas turėjo būti iš vienuolijų pašalinti.

Klierikų iš vienuolijų, daugiausia kilusių iš bajorų, seminarijoje rasta 36: 8 vienuoliai ir 2 novicijai iš Dotnuvos, Tytuvėnų ir Kretingos

²⁰⁸ Prie baigusiujų priskaičiuoti ir tie asmenys, kurie dar studijoms nesibaigus buvo pasiūsti toliau mokytis į Peterburgo Romos katalikų dvasinę akademiją.

²⁰⁹ Remiantis 1831 m. spalio 19 d. caro pasirašytu Valdančiojo Senato įsaku, savo bajoriškos kilmės neįrodę asmenys, gyvenę kaime, buvo pavadinti „vienkieminkais“, gyvenę mieste – „piliečiais“ („граждане“). Jiems buvo nustatytos panašios teisės, kaip ir kitiems mokesčius mokantiems valdiniam. Pagal 1863 m. liepos 4, 1864 m. rugsėjo 23 ir 1865 m. gruodžio 31 d. nutarimus vienkieminkai, gyvenę dvarininkų žemėse, buvo priskirti prie valstiečių su atitinkamomis prievolėmis, o 1868 m. vasario 19 d. nutarimu visi kiti vienkieminkai ir piliečiai per metus turėjo būti priskirti prie valstiečių arba miestiečių, piliečių ir vienkieminkų pavadinimai – panaikinti (žr.: J. Sikorska-Kulesza, *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*, Pruszków–Warszawa, 1995, s. 47, 61). Taip pat žr.: *PSZ*, II, t. 39, Nr. 41299; t. 40, Nr. 42858; t. 43, Nr. 45505.

bernardinų vienuolynų, 12 vienuolių ir 6 novicijai iš Kauno ir Strėvinkų augustinų vienuolynų, 7 vienuoliai iš Kolainių karmelitų vienuolyno bei 2 vienuoliai ir 1 novicijus iš Palėvenės dominikonų vienuolyno. Novicijų seminarijoje aptikta tik 1861–1864 m., jų į seminariją siūsta iš Kauno, Kretingos, Tytuvėnų bei Palėvenės vienuolynų. Išeiviai iš vienuolijų sudarė apie 4,8% visų studijavusiųjų. Klierikų iš vienuolijų seminarijoje padaugėjo pradedant 1858 m.: iki tol jų studijuodavo po 1–2, o dabar – 3–7. Iš visų identifikuotųjų mokslus baigė 24 žmonės (66,7%). Pasitaikydavo, kad vienuolijos klierikas studijas baigdavo dieceziniu kunigu.

Būta ne vieno atvejo, kai dvasininko profesiją pasirinkdavo broliai. Įdomu, jog pasitaikė klierikų, kurie buvo pakrikštyti gerokai vėliau nei gimė. Pavyzdžiui, 1830 m. gimęs Tomas Žilevičius (*Żylewicz*) buvo pakrikštytas tik 1851 m. rugsėjo 3 d., prieš pat įstojant į seminariją, 1833 m. gimęs Jonas Kačanauskas (*Kaczanowski*) pakrikštytas 1842 m. sausio 5 d.

Seminarijų įstatuose nurodytos 4 gimnazijos klasių baigimo taisyklės seminarijoje nebuvo griežčiau laikomasi. Į ją priimdavo ir tokių jaunuolių, kurie neturėdavo net apskritinės mokyklos 4 klasių baigimo pažymėjimo – šios klasės dar nebaigusiu arba nors ir baigusiu, bet neišlaikiusiu klasių baigimo egzaminų, priimdavo ir dar mažiau tepasimokiusius.

Pagrindinė auklėtinių pasaulietinio išsilavinimo įstaiga buvo Telšių apskritinė bajorų mokykla (progimnazija). Iki seminarijos 4 ar net 5 klases ten baigdavo įvairių socialinių sluoksnių vaikai. Iš 91 pagal socialinę kilmę identifikuoto Telšių mokykloje besimokiusio klieriko kilę iš bajorų buvo 44, kilę iš valstiečių – 42, kilę iš laisvųjų žmonių – 5 asmenys. Daug mažesnę klierikų kontingento dalį sudarė buvę Šiaulių, Kėdainių, Panevėžio, Raseinių, Kalvarijos gimnazijų ar apskritinių bajorų mokyklų, Kražių apskritinės bajorų mokyklos, nuo 1834 m. – Kražių gimnazijos, 1844 m. perorganizuotos į Kauno guberninę gimnaziją, mokiniai (iš pastarosios seminarijoje buvo vien iš bajorų kilę klierikai), dar mažesnę – Vilniaus guberninės gimnazijos, Kolainių, Padubysio, Ukmergės, Mozyriaus, Marijampolės, Minsko,

Jekabpilio, Daugpilio (Dinaburgo), Lomžos ir kitų mokyklų bei gimnazijų įvairių socialinių sluoksnių moksleiviai.

Skirtingai nuo pasauliečių, iš žmonių, atsiųstų iš vienuolių, nebūdavo reikalaujama didesnio mokyklinio išsilavinimo, todėl būta klierikų, vien namie ar vienuolijoje prasilavinusių arba baigusių tik parapišes mokyklas.

Į seminariją studijuoti ateidavo gana jauni žmonės. Apskaičiuotas visų 386 pagal amžių identifikuoatų į ją stojusių klierikų bendras amžiaus vidurkis (identifikuoti pagal amžių pasirodė įmanoma daugiausia 1846–1857 m. į seminariją stojusius klierikus) gautas 21,6 metų. Šiek tiek jaunesni nei valstiečių buvo bajorų vaikai: amžiaus vidurkis atitinkamai lygus 22 ir 21,6 metų. Vyriausi, atrodo, bus buvę laisvųjų žmonių ir vienkieminkų vaikai: jų amžiaus vidurkis atitinkamai lygus 23,1 ir 24,2 metų. Paėmus bajorų vaikus ir valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikus, klierikų amžiaus vidurkis nedaug skiriasi – 21,6 ir 22,1 metų.

Kartais pasitaikydavo gana didelių nukrypimų nuo bendro klierikų amžiaus vidurkio. Būta keleto klierikų, kurie į seminariją įstojo labai jauni – 16–17 metų, bet būta ir gerokai vyresnių – 30–33 metų, o vienas pašaukimą dvasininko profesijai pajuto net 41 metų.

Tęsti studijų Peterburge, dvasinėje akademijoje, Žemaičių vyskupija iš viso pasiuntė 44 seminarijoje 1845–1869 m. studijavusius asmenis, iš jų 29 – nebaigusius seminarijos mokslų kurso. Nemažai jų vėliau įnešė reikšmingą indėlį į Lietuvos visuomenės ir Bažnyčios gyvenimą, raštiją, kultūrą, 14 asmenų grįžo į seminariją profesoriauti (žr. „Priedus“). Akivaizdi pirmenybė tarp išrinktųjų teko bajorų vaikams: apytikriais duomenimis, Peterburge tokių mokėsi 25. Kilusių iš valstiečių tebuvo 14, taip pat 1 buvo kilęs iš piliečių, 1 – iš laisvųjų žmonių ir 3 neaiškios socialinės kilmės asmenys. Didžioji dalis seminarijos pasiųstų klierikų į akademią ją baigė, dalis nutraukė studijas dėl sveikatos ar dėl kitų priežasčių, kai ką pašalino.

Kontingento socialinė dinamika. Atlikime šios dinamikos tyrimą statistinės analizės būdu. Atskirais metais į seminariją stojusių ir ją baigusiu²¹⁰ asmenų skaičių pagal jų socialinę kilmę rodo iš sąrašo

²¹⁰ Prie baigusiujų priskirti ir asmenys, pasiūsti tęsti studijų Peterburge, Romos katalikų dvasinėje akademijoje.

sudaryta 1 lentelė (seminariją baigusiu asmenų skaičiai nurodyti skliausteliuose). Joje suskaičiuoti ir tie asmenys, apie kurių įstojimo į seminariją datą galima buvo tik apytikriai spėti. Šiuo atveju data, kada jie pirmą kartą aptikti dokumentuose, buvo prilyginta įstojimo datai atitinkamais mokslo metais; jei buvo žinoma tik konkretaus asmens seminarijos baigimo data, jo įstojimo data, turint omenyje studijų trukmę, imta 4 metais ankstesnė.

Grafiškai atskirais metais į seminariją įstojusių ir ją baigusiu asmenų skaičiai pavaizduoti 1–4 diagramose. Į seminariją įstojusių ar ją baigusiu bajorų (nemokestinio luomo) vaikų skaičiaus dinamika lyginama su valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičiaus dinamika. Valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų diagramose valstiečių vaikams priskirti baudžiauninkų (po 1861 m. – buvusių baudžiauninkų) ir valstybinių valstiečių vaikai, kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikams – mokestinių luomų gyventojų (laisvųjų žmonių, piliečių ir vienkiamininkų, miestiečių, pirklių) vaikai (pastarieji, palyginti su valstiečių vaikais, tesudaro 16% – žr. toliau). Asmenys, seminarijos bylose ir sąraše pažymėti kaip kilę iš „laisvojo luomo“, kuriam priklausė bajorai, vienkiamininkai, piliečiai, miestiečiai ir pirkliai, lentelėje ir diagramose priskirti pagal socialinę kilmę neidentifikuotų asmenų kategorijai.

1 ir 2 diagramoje pavaizduoti 1845–1864 m. į seminariją įstojusių asmenų skaičiai. 1 diagramoje pagal socialinę kilmę identifikuotų įstojusių asmenų skaičių dinamika nėra tiksli, nes 1845–1869 m. 118 seminarijoje studijavusių asmenų kilmės nepavyko nustatyti. Patikimesnis vaizdas gautas 1845–1855 m.: pagal kilmę neidentifikuoti tik 23 asmenys iš 353, t. y. 6,5%. 1856–1864 m. neidentifikuoti 95 asmenys iš 396, t. y. iš viso 24,0% klierikų.

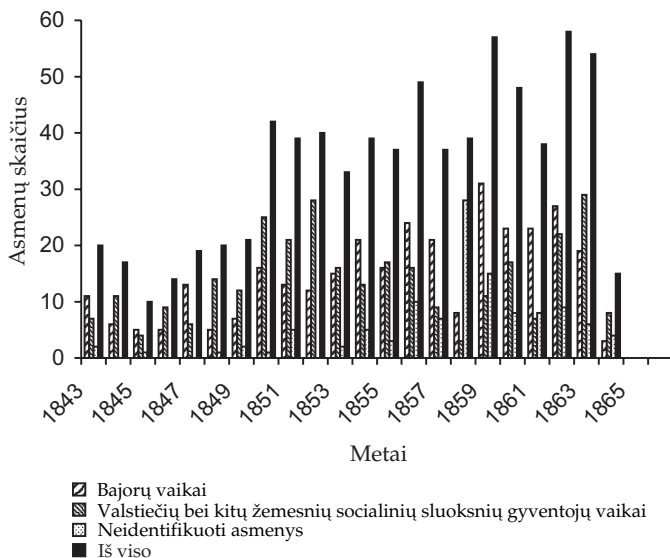
2 diagrama yra apytikslė, nors žymiai geriau atspindi į seminariją atskirais metais įstojusių tiek bajorų vaikų, tiek valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičių kitimo tendencijas. Joje atskirais metais pagal socialinę kilmę neidentifikuoti asmenys yra priskirti prie bajorų ar valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų tuo santykiu, kurį tais metais sudaro

2 lentelė. 1845–1864 m. į Žemaičių vyskupijos seminariją stoję (1846–1869 m. ją baigę) asmenys pagal socialinę kilmę

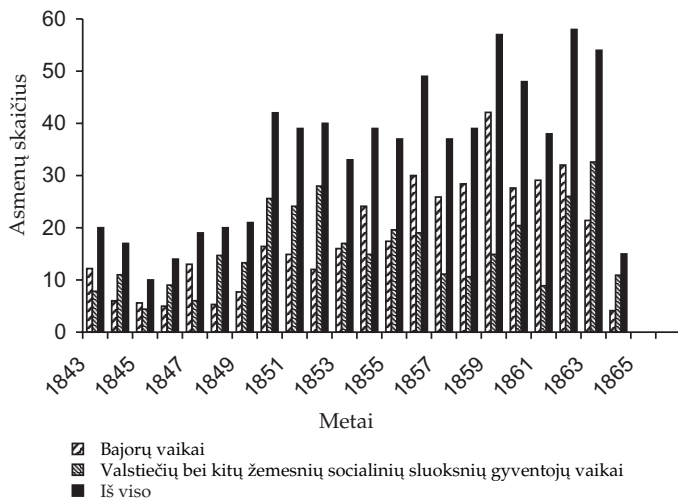
Metai	Iš viso	Bajorų	Valstiečių	Laisvųjų žmonių	Vienkieminių	Piliečių	Miestiečių	Pirklių	Apibū-dintų kaip priklausančių mokesčiam luomui	Neidentifikuotų
1840*	1	1								
1842*	2	2								
1843*	20	11	7							2
1844*	17	6	10	1						
1845	10	5	4							1
1846	14 (3)	5 (3)	8	1						
1847	19 (21)	13 (12)	6 (7)							(2)
1848	20 (13)	5 (3)	12 (9)	2 (1)						1
1849	21 (5)	7 (4)	12 (1)							2
1850	42 (12)	16 (3)	22 (8)	2 (1)	1					1
1851	39 (18)	13 (8)	18 (9)	1 (1)	1	1				5
1852	40 (11)	12 (1)	22 (10)	3	2		1			
1853	33 (24)	15 (10)	13 (13)	2 (1)				1		2
1854	39 (28)	21 (10)	11 (14)	(1)		1		1		5 (3)
1855	37 (25)	16 (10)	11 (11)	3	(3)	3				3 (1)
1856	49 (20)	24 (4)	14 (13)	(2)	1		1 (1)			10
1857	37 (34)	21 (16)	7 (16)	1 (1)		1				7 (1)
1858	39 (25)	8 (14)	3 (9)	(1)						28 (1)
1859	57 (24)	31 (11)	5 (10)	3	(1)	(2)		3		15
1860	48 (47)	23 (23)	14 (12)	2		1 (2)	(1)			8 (9)
1861	38 (29)	23 (15)	7 (6)	(3)						8 (5)
1862	58 (29)	27 (10)	18 (3)	1		1	1	1		9 (16)
1863	54 (27)	19 (13)	25 (3)	1(2)		2		1	(2)	6 (7)
1864	15 (34)	3 (14)	7 (13)	1(1)		(1)				4 (5)
1865	0 (42)	(20)	(10)	(2)			(1)			(9)
1866	0 (28)	(19)	(7)			(1)		(1)		
1867	0 (40)	(11)	(21)	(2)		(2)		(1)		(3)
1868	0 (2)		(2)							
1869	0 (0)									

* 1840–1844 m. pateikti skaičiai tik tų į seminariją įstojusių asmenų, kurie studijavo ŽVS 1845–1846 ir vėlesniais mokslo metais.

1 diagrama. 1845–1864 m. į Žemaičių vyskupijos seminariją įstojusių pagal socialinę kilmę identifikuotų asmenų skaičiaus dinamika

2 diagrama. Apytikrė 1845–1864 m. į Žemaičių vyskupijos seminariją įstojusių įvairios socialinės kilmės asmenų skaičiaus dinamika

identifikuotieji klierikai. Panašiai kaip 1 ir 2, buvo sudarytos 3 bei 4 diagramos, kuriose vaizduojamas seminariją 1846–1869 m. baigusiu asmenų pasiskirstymas pagal socialinę kilmę. Čia vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad, interpretuojant diagramas, būtina analizuoti bendrą vienos ar kitos kreivės, taigi ir reiškinio, kitimo tendenciją, atsiribojus nuo natūralių staigių svyravimų, paprastai susijusių su duomenų rinkimo paklaidomis, demografinė situacija, prieš porą dešimtmečių egzistavusiais gyventojų gimstamumo rodikliais, sveikatingumo lygiu, atskirų metų moksleivių statistika ir pan.

Panagrinėkime minėtas diagramas. Į seminariją įstojusių ir ją baigusiu skirtingos socialinės kilmės asmenų diagramos atspindi tiek bendruosius to meto visuomenės, tiek vidinius seminarijos procesus. Klierikų kontingento analizė leidžia atsakyti į klausimą, kaip su metais keitėsi dvasininko profesijos populiarumas įvairiuose vyskupijos visuomenės sluoksniuose, kuriems socialiniams sluoksniams atstavo 1845–1869 m. dauguma seminarijos klierikų, ar seminarijoje tuo metu vyko klierikų kontingento socialinės struktūros liaudiškėjimas ir kokios buvo to liaudiškėjimo ypatybės. Taip pat atsiranda galimybė įvertinti šiaip jau literatūroje neretai aptinkamą, tačiau neargumentuotą teiginį, kad iš bajorų šeimų į seminariją stovavo daugiausia smulkiosios (neturtingosios) bajorijos vaikai²¹¹, lyginant į ją įstojusių bajorų vaikų ir valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičiaus dinamiką, įstojusių ir baigusiu bajorų vaikų ir valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų santykį, taip pat skirtingos socialinės kilmės klierikų amžiaus vidurkį.

Iš pradžių atkreipkime dėmesį į bendrą visų įstojusių klierikų skaičių ir jų socialinę kilmę. Iš 1845–1869 m. pagal socialinę kilmę identifikuoto 631 klieriko seminarijoje kilusių iš bajorų studijavo 326 žmōnės (51,7%), iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų – 305 asmenys (48,3%). Didelis procentas seminarijoje studijavusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų leidžia daryti išvadą, kad 1845–1869 m. klierikų kontingentas buvo palankus katalikų dvasininkijos socialinės struktūros liaudiškėjimui.

²¹¹ Žr.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 477.

1 ir 2 diagramoje pastebimas nuo 1845 m. bendras įstojusių klierikų skaičiaus augimas, išsilaikęs iki pat 1864 m. 1850–1855 m. įvyko pirmas ryškesnis viso į seminariją įstojusių klierikų skaičiaus padidėjimas: palyginti su praėjusiais metais, šis skaičius padidėjo 2,7 karto. 1856–1863 m. diagramose matyti antras ryškesnis į seminariją įstojusių asmenų skaičiaus šoktelėjimas: šis skaičius, palyginti su 1850–1855 m., vėl padidėjo 1,7 karto, ypač 1862 m. 1864 m. bendras įstojusių klierikų skaičius smarkiai krinta, sumažėdamas net 72,3%, palyginti su 1863 metais. 1865 m. jis jau lygus 0.

Panagrinėkime 1 diagramą socialiniu atžvilgiu. Vien pažvelgus į ją matyti, kad 1845–1864 m. į seminariją įstojusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičius įvairiais laikotarpiais yra skirtingas. Galima sakyti, kad 1845–1853 m. jis didesnis negu įstojusių iš bajorų skaičius, o vėliau – 1854–1862 m. seminarijoje dominuoja bajorijos atstovai ir tik 1863–1864 m. valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų vėl įstojo daugiau. Pailiustruokime tai skaičiais.

Iš 1845–1853 m. identifikuotų pagal socialinę kilmę 226 įstojusių asmenų į seminariją iki 1854 m. iš bajorų buvo įstojęs 91 žmogus, iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų – 135, arba atitinkamai 40,3 ir 59,7%. Taigi valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičius 1,5 karto didesnis už bajorų vaikų skaičių.

1854–1862 m. įstojusiųjų vaizdas pasikeičia, nors bendra klierikų skaičiaus augimo tendencija išlieka iki pat 1863 m. imtinai. Iš visų šiuo laikotarpiu pagal socialinę kilmę identifikuotų 309 įstojusiųjų bajorų vaikai sudaro 194, valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikai – 115, arba atitinkamai 62,8 ir 37,2%, taigi dabar jau bajorų vaikų 1,7 karto daugiau negu valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų. 1863–1864 m. iš 59 pagal socialinę kilmę identifikuotų įstojusiųjų bajorų vaikų buvo 22, valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 37, taigi santykis vėl pakito 1,7 karto žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų naudai.

Dabar atkreipkime dėmesį į įstojusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičių per 1845–1864 m. laikotarpį pagal minėtąją santykį pridėję prie jų neidentifikuotus asmenis (ypač 1856–1864 m., kai jų yra daugiausia) (2 diagrama). Matome, kad 1845–1852 m. tokių klierikų skaičius padidėjo nuo 4–9 iki 28 žmonių, o vėliau, 1853–1861 m., sumažėjo ir svyravo 10–20 žmonių intervale apie 15 žmonių vidurkį. Pradedant 1859 m. šis skaičius vėl ima augti ir 1862–1863 m. išauga iki 26–33. 1864 m. krinta maždaug iki 11, 1865 m. lygus nuliui. Taigi įstojusių į seminariją valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičius iki 1853 m. didėja, nuo 1853 m. nebedidėja, o 1860 m., ypač 1862–1863 m., vėl ima didėti. Tendencijos intensyvumą apytikriai rodo įstojusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičiaus vidurkiai: 1845–1852 m. – 15,6, 1853–1859 m. – 15,3, 1860–1863 m. – 22,0 ir 1864 m. – 10,9.

Iš analogiško taško pažvelkime į bajorų kilmės asmenis. Tokių į seminariją įstojusių asmenų skaičius 1845–1859 m. didėjo nuo 5 iki 42 asmenų per metus (2 diagrama, įtraukti ir neidentifikuoti asmenys), 1860–1863 m. sumažėjo maždaug iki 27,5 vidurkio ir 1864 m. nukrito iki 4 žmonių per metus. Galima daryti išvadą: įstojusių į seminariją bajorų kilmės asmenų skaičius 1845–1859 m. turėjo tendenciją didėti, vėliau mažėjo, tačiau 1854–1862 m. prašoko įstojusių valstiečių bei kitos žemesnės socialinės kilmės asmenų skaičių. Įstojusių į seminariją bajorų vaikų skaičiaus kitimo tendenciją gerai rodo tokių klierikų skaičiaus vidurkiai 1845–1853 – 10,7, 1854–1859 – 30,0, 1860–1863 – 27,5 ir 1864 m. – 4,1.

Kaip bajorų kilmės klierikų ir klierikų iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų skaičiaus dinamika veikė bendrą įstojusiųjų skaičių, apytikriai rodo iš bajorų įstojusių asmenų ir iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų įstojusių asmenų skaičiaus vidurkiai: 1845–1853 – 10,7 ir 15,8, 1854–1862 – 28,5 ir 16,2, ir 1863–1864 m. – 12,7 ir 21,7.

Išėivių iš konkretaus socialinio sluoksnio svorį seminarijoje galima apytiksliai pailustruoti remiantis pagal socialinę kilmę

identifikuotų studijavusių žmonių skaičiais. Seminarijoje ryškiai vyravo bajorų ir valstiečių vaikai: 1845–1869 m. tarp visų 631 identifikuoto klieriko rasta bajorų vaikų 326 (51,66%), valstiečių vaikų 256 (40,57%). Matome, jog bajorų ir valstiečių vaikų santykis yra mažesnis nei 1,3, taigi jų skaičiai seminarijoje smarkiai nesiskyrė ir drauge sudarė pagrindinį klierikų kontingentą.

Klierikų iš laisvųjų žmonių identifikuota 24 (3,80%), iš piliečių – 10 (1,58%), iš vienkieminkų – 5 (0,79%), iš miestiečių – 3 (0,48%), iš pirklių – 1 (0,16%), iš vien apibūdintų kaip kilusių iš mokestinio luomo – 6 (0,96%). Taigi nuo bendro iš valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių klierikų skaičiaus valstiečių vaikai sudarė didžiąją daugumą – 84%.

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1845–1869 m. seminarijoje daugiausia studijavo bajorų ir valstiečių vaikai; tarp jų akivaizdžiai vyravo bajorų kilmės asmenys. Tai prieštarautų literatūroje išgalėjusiai nuostatai, kad tuo metu Žemaičių vyskupijoje dvasininko profesiją buvo beveik monopolizavę valstiečiai²¹².

Pabandykime pasiaiškinti į seminariją įstojusių asmenų iš įvairių socialinių sluoksnių gyventojų skaičiaus kaitą remdamiesi to meto Lietuvos gyvenimo įvykiais. Gana akivaizdu, jog iki 1846 m. bendrą stojusiųjų skaičiaus kaitą turėjo nulemti neaiški situacija 1841–1843 m., rusų valdžiai nusavinus Katalikų bažnyčios turtus, prilyginus kunigus valstybės išlaikomiems valdininkams ir paskelbus apie katalikų dvasinių seminarijų reformavimą. Kaip rodo išlikę įstojusių klierikų sąrašai, tuo metu pastebimai sumažėjo įstojusių į seminariją skaičius, o dalis klierikų tiesiog metė studijas. Antra vertus, 1850 m. rudenį į seminariją įstojusiųjų skaičius natūraliai turėjo padidėti, nes 1849 m. pabaigoje Žemaičių vyskupijai buvo perduotos visos į Kauno ir Kuršo gubernijas įėjusios parapijos, filijos ir vienuolynai. Taip pat žinoma, jog 1864 m. įstojusiųjų į seminariją smarkiai sumažėjo, nes po 1863 m. sukilimo rusų valdžia labai apsunkino jaunuolių stojimą į seminariją. Dėl to nuo 1865 m. rudens iki 1870 m. rudens seminarijoje naujų klierikų iš viso nebebuvo.

²¹² Ten pat, p. 477–478.

Socialinei katalikiškų seminarijų klierikų kontingento sudėčiai, taigi ir Žemaičių vyskupijos seminarijos kontingentui atskirais metais taip pat turėjo įtakos atitinkami valdžios nurodymai dėl švietimo, kurių tikslas buvo riboti žemesnės socialinės kilmės vaikų mokymąsi. 1827 m. rugpjūčio 19 d. įsaku buvo uždrausta į gimnazijas bei jų lygio mokyklas ir universitetus priimti nelaisvųjų žmonių vaikus, nurodyta priimti tik bajorus ir tuos laisvosios padėties gyventojus, kurie pateiks atleidimo liudijimą nuo rekrutų bei kitų prievolių. O atleistus iš baudžios valstiečius leista priimti tik tada, kai jie pateiks atleidimo iš baudžios raštą, nors dar nebūtų prisirašę prie miestiečių ar pirklių²¹³. Baudžiauninkų vaikams leista mokytis tik parapinėse, apskritinėse bei profesinėse žemės ūkio, sodininkystės, amatų mokyklose, kuriose dėstomieji dalykai atitinka apskritinės mokyklos kursą.

1837 m. gegužės 9 d. draudimas mokytis baudžiauninkų vaikams išplėstas. Pagal caro reskriptą gimnazijose ir apskritinėse mokyklose buvo leista mokytis tik tiems laisviesiems gyventojams, valstiečiams ir miestiečiams, kurie gavo iš savo bendruomenių atleidimą nuo rekrutų bei kitų prievolių, ir tiems baudžiauninkams, kuriuos ponas atleido iš baudžios. Kartu įsakyta griežtai kontroliuoti nurodytą stojimo tvarką²¹⁴.

1849 m. buvo išleistas potvarkis, draudžiantis priimti į gimnazijas ir apskritines mokyklas mokestinių luomų vaikus be atleidimo liudijimų, o jų neturinčius įsakyta išvaryti. Taip buvo pašalinta iš Vilniaus ir Kauno gimnazijų, Telšių, Panevėžio, Šiaulių, Kėdainių, Raseinių, Ukmergės ir kitų apskritinių mokyklų nemažai žemesnės socialinės kilmės asmenų²¹⁵. 1850 m. gimnazijų ir apskritinių mokyklų direktoriai buvo įpareigoti išvaryti tuos mokestinių luomų mokinius, kurie liks antriems metams. 1852 m. į gimnazijas leista priimti tik bajorus ir iš mokestinių luomų tik tuos, kurie turėjo teisę į civilinę tarnybą, ir I bei II gildijos pirklių vaikus (išimtis palikta realinės gimnazijos skyriams ir konviktams, kurių steigėjai buvo paskyrę pinigų žemesnės socialinės kilmės mokiniams).

²¹³ PSZ, II, t. 2, Nr. 1308

²¹⁴ Ten pat, t. 12, d. 1, Nr. 10217.

²¹⁵ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 430–431.

1853 m. mokyklose buvo įvestas mokinių amžiaus cenzas – įsakyta išbraukti iš mokinių visus, kurie buvo vyresni negu 13–16 metų I–IV klasėje (valstiečių vaikai paprastai pradėdavo mokytis vyresnio amžiaus nei bajoraičiai²¹⁶). Blogesnės socialinės padėties vaikų mokymosi galimybes taip pat ribojo XIX a. II ketvirtyje Vilniaus švietimo apygardos gimnazijose ir apskritinėse mokyklose įvestas mokestis už mokslą, ypač padidėjęs 1858 m. Iki tol Vilniaus švietimo apygardos gimnazijose mokestis buvo 5 rb, apskritinėse mokyklose – 3 rb (vėliau 5 rb) per metus, o 1858 m. jis išaugo iki 10 rb gimnazijose ir 8 rb apskritinėse mokyklose per metus. Mokesčio tikslas buvo sumažinti smulkiųjų bajorų plūdimą į mokyklas²¹⁷.

Iki 1832 m. į katalikiškas seminarijas būdavo priimami visi norintys, o vėliau iš žemesnių socialinių sluoksnių kilusių asmenų stojimą imta varžyti. Pagal 1832 m. lapkričio 26 d. caro reskriptą, vidaus reikalų ministro paskelbtą Vakarų gubernijų viršininkams dėl asmenų priėmimo į Romos katalikų seminarijas ir kt., vyskupijų vadovybei įsakyta apie kiekvieną į seminariją priimamą klieriką nedelsiant informuoti vietinius gubernatorius pranešant, ar stojantysis yra laisvosios padėties gyventojas ir ar neturi stojimui kokių nors kliūčių²¹⁸. M. Valančiaus pateiktomis žiniomis, 1837 m. į seminarijas buvo leista priimti vien bajoraičius su Vilniaus generalgubernatoriaus žinia, o 1839 m. gruodžio 5 d. įsaku leista stoti ne tik bajorams, bet ir vienkiemininkams bei valstiečiams (baudžiauninkams reikėjo gauti dvarininko leidimą ir vidaus reikalų ministro sutikimą, valstybiniam valstiečiams – valsčiaus leidimą ir gubernijų valstybės turtų rūmų sutikimą)²¹⁹. 1843 m. lapkričio 19 d. Rusijos imperijos Romos katalikų vyskupijų seminarijų įstatuose į seminarijas nurodyta priimti remiantis anksčiau buvusiais vyriausybės potvarkiais ir patvirtinus vyskupui, pagal ypatingą seminarijos valdybos nutarimą. Kaip jau minėta, stojantysis privalėjo pateikti pažymėjimą, kad baigė ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases, o tai reiškė, kad seminarijose studijuoti galėjo tik bajorų ir

²¹⁶ Ten pat, p. 428–433.

²¹⁷ Ten pat, p. 432–433.

²¹⁸ *PSZ*, II, t. 7, Nr. 5773.

²¹⁹ M. Valančius, *Raštai*, t. 2, p. 244; M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 155.

mokestinių luomų vaikai. V. Merkys taip pat aptiko, kad Peterburge dvasinė akademija po reformos buvo davusi nurodymą į Žemaičių vyskupijos seminariją priimti tik laisvuosius, daugiausia bajorus²²⁰. Archyvuose esantys įstojusių klierikų dokumentai rodo, kad ir prieš reformą, ir po jos seminarijoje studijavo ir valstybinių valstiečių bei baudžiauninkų vaikai, pateikę gubernijos valstybės turtų rūmų liudijimą ar dvarininko atleidimo iš baudžiamos raštą.

Žemesnės socialinės padėties gyventojų švietimo ribojimai atvedė į tai, kad seminarijose ėmė nebeužtekti kandidatų iš bajorų, mokestinių luomų ar atleistų iš baudžiamos valstiečių. Jau buvo minėta, kad XIX a. pirmojoje pusėje silpnėjanti Katalikų bažnyčios ekonominė, teisinė galia mažino bajorijos dėmesį dvasininko profesijai, padėtis ypač pablogėjo 5-ojo dešimtmečio pradžioje. Todėl 1837 m. valdžios draudimas seminarijose studijuoti valstiečių vaikams 1849 m. buvo panaikintas²²¹. Į seminarijas leista stoti ir baudžiauninkų vaikams, gubernatoriui ir dvarininkui sutikus.

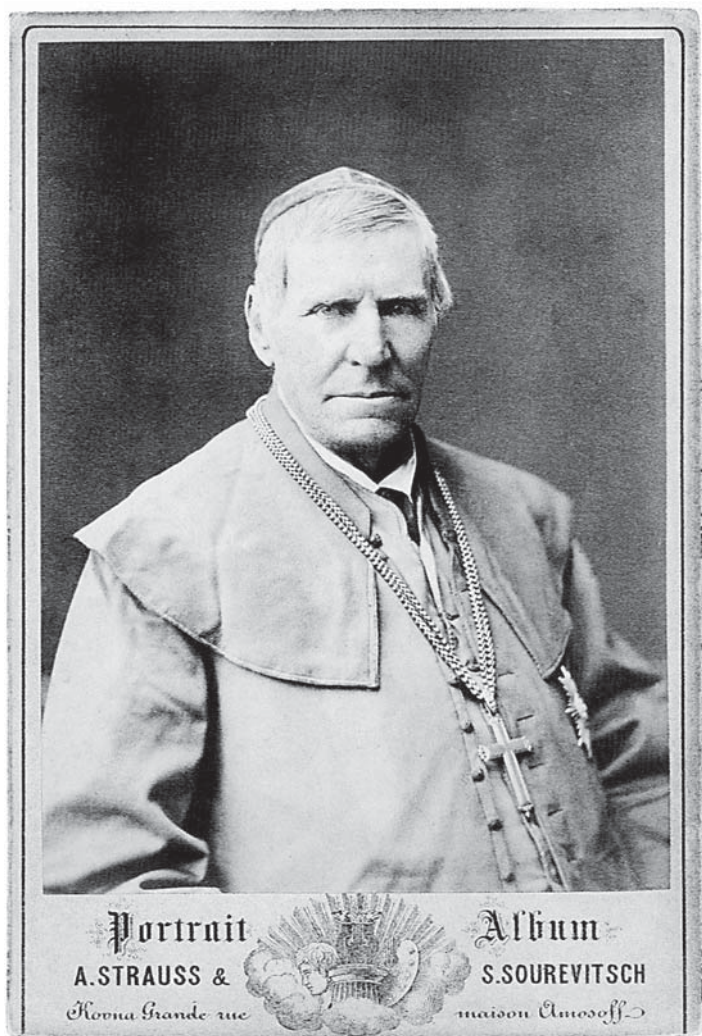
Kita svarbi priežastis, padidinusi valstiečių vaikų stojimą į seminariją, buvo valstiečių ekonominės padėties pagerėjimas, kai 1844 m. balandžio mėn. vyriausybė 6 metams patvirtino dvarininkams privalomuosius inventorius, reglamentavusius baudžiauninkų prievoles. Jie Lietuvos dvaruose buvo įvesti 1846–1848 m. 1838–1842 m. buvo įvykdyta valstybinių valstiečių reforma, o nuo 1844 m. smarkiai suintensyvėjo 1840 pradėta ir iki 1857 m. vykdyta Lietuvos valstybinių dvarų iliustracija, pagerinusi valstybinių valstiečių padėtį²²².

Valstiečiams palankius seminarijos kontingento socialinės sudėties pokyčius taip pat skatino nuo 1850 m. pavasario vadovavimą vyskupijai perėmus iš valstiečių kilęs M. Valančius. Vyskupas įkalbinėjo jam palankius dvarininkus leisti stoti į seminariją valstiečių vaikams. Yra duomenų, jog rūpinosi valstiečių vaikų mokymo gerinimu jų valdose buvusiose pasaulietinėse mokyklose, kad jie lengviau

²²⁰ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 140.

²²¹ A. Tyla, Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, p. 89–90.

²²² Žr.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 228; A. Tyla, Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, p. 52–66; B. И. Неупокоев, *Крестьянский вопрос в Литве XIX века*, Москва, 1976, с. 108–141, 142–184.

6. Motiejus Valančius.

A. Strauso ir S. Surevičiaus fotoateljė Kaune. LNM

galėtų įstoti į seminariją. Antai 1852 m. rašė I. Oginskiui, jog iš jo žemių jau nemažai atėjo į seminariją mokinių, tegul bus taip ir toliau. Kad būtų galima parengti žmonių, naudingesnių Bažnyčiai, prašė Rietavo valstiečiams pasaulietinėse mokyklose stengtis dėstyti mokslo pagrindus²²³. Nemažas baudžiauninkų vaikų skaičius seminarijoje patvirtina, kad ir tarp dvarininkų būta žmonių, neabejungų valstiečių švietimui, jų karjerai.

Vyskupo pastangas didinti kunigų iš valstiečių skaičių nesunku suprasti prisiminus, kad žemakilmė dvasininkija buvo labai praradusi katalikybei skleisti liaudies kalbą. Tad istoriografijoje susiklosčiusi nuomonė, jog M. Valančiaus itin perspektyvia matyta dvasininkija, kilusi iš žemesniųjų socialinių sluoksnių, turi pagrindą. Nuo 1845 m. rudens, t. y. nuo M. Valančiaus rektoriavimo seminarijoje pradžios, vadovybės dėmesį lietuviškai klierikų kilmei rodo ir ta aplinkybė, kad priimtų į seminariją klierikų sąrašuose pradėta kai kurių jų pavardes rašyti dviem būdais – lietuviška ir sulenkinta forma.

Antra vertus, rusų administratorių teiginys, jog išskirtinis M. Valančiaus ilgalaikio vyskupijos valdymo bruožas buvo laipsniškas bajorų išstūmimas iš jam pavaldžios dvasininkijos ir per valstietiškos kilmės kunigus įtakos liaudžiai stiprinimas²²⁴, neturėtų būti akylai eskaluojamas. Seminarijos 1845–1869 m. klierikų kontingento analizė rodo, kad bajorų mažėjimas dvasininkijoje kaip vien M. Valančiaus pastangų rezultatas nėra teisingas.

Seminarijoje tarp valstiečių vaikų nuolatos vyravo valstybinių valstiečių vaikai: jie sudarė 131, arba 60,9%, visų 215 identifikuoatų valstiečių vaikų. Iš baudžiauninkų vaikų užfiksuota 1,6 karto mažiau – 84 asmenys, arba 39,1%. Valstybiniai valstiečiai paprastai būdavo ekonomiškai stipresni už privačių dvarų valstiečius, jų ypač

²²³ Motiejaus Valančiaus laiškas Irenėjui Oginskiui, 1852 11 23, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 6149, l. 1; Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1852 11 22 įrašas Nr. 2358, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 757, l. 71.

²²⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 250 Vilniaus generalgubernatoriui, 1867 01 16, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3071, l. 61; Vilniaus generalgubernatoriaus memorandumas „Dėl Šiaurės vakarų gubernijų katalikų dvasininkijos“, 1867 10 27, LVIA, f. 378, PS, 1867 m., b. 603, l. 44–46.

²²⁵ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 22, 228.

padaugėjo 1841–1843 m. bažnytinėms žemėms perėjus Valstybės tur-
tų ministerijos žinion²²⁵.

1853 m. įstojusių iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų
kilusių asmenų skaičiaus augimo tendencija nutrūko; tai nulėmė stai-
ga sumažėjęs įstojusių valstiečių vaikų, ypač iš baudžiauninkų kilusių
asmenų, skaičius: 1845–1852 m. seminarijoje mokėsi 51 identifikuotas
baudžiauninkų vaikas ir 66 valstybinių valstiečių vaikai, o 1853–
1861 m. – atitinkamai 19 ir 45 (2,7 ir 1,5 karto mažiau).

Toki sumažėjimą galėjo lemti vėlgi keletas aplinkybių. 1853 m.
rudenį prasidėjęs trimetis Krymo karas neigiamai atsiliepė valstiečių
materialinei gerovei: išaugo mokesčiai ir prievolės, labai padidėjo rek-
rutų ėmimas²²⁶. Karo metai dar sutapo su nederliumi ir choleros epi-
demija Lietuvoje. Paveikė ir specifinės ekonominės priežastys, kurios
pirmiausia palietė valstiečius baudžiauninkus. Mat po 1850 m., pasi-
baigus laikinųjų inventorių terminui ir dėl dvarininkų pasipriešinimo
valdžiai nepavykus įvesti inventorinių taisyklių įstatymų tvarka, ar-
tėjant reformai, žemvaldžiai, pasinaudodami neaiškia padėtimi ir įsta-
tymų kontrolės nebuvimu, ėmė nesilaikyti ankstesniuose inventoriuo-
se užfiksuotų prievolių normų ir vis labiau išnaudoti bei skurdinti
savo baudžiauninkus. 1858–1862 m. taip pat vyko valstybinių dvarų
liustracija; tada gerokai pasunkėjo ir valstybinių valstiečių ekonominė
padėtis, nes jiems buvo smarkiai padidinti činšo mokesčiai ir suma-
žintos skirtinės žemės²²⁷. Tai mažino valstybinių valstiečių vaikų sto-
jimo į seminariją galimybes.

Nepalankios politinės, ekonominės ir su švietimu susijusios prie-
žastys nulėmė tai, kad valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoks-
nių gyventojų vaikų į seminariją 1853–1861 m. įstojo 46% mažiau,
palyginti su 1852 m. Galima sakyti, kad šiuo metu nubyrejo tie patys
neturtingieji klierikai iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoks-
nių gyventojų, kurie lėmė tokių klierikų gausėjimą iki 1853 m. Toliau

²²⁶ L. Mulevičius, Klasių kovos paaštrėjimas Lietuvos kaime Krymo karo
metu (1853–1856 m.), *Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 73; A. Tyla,
Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, p. 41–42.

²²⁷ B. И. Нейпокоев, *min. veik.*, p. 185–207, 208–249.

į seminariją stojo gana pastovus labiau pasiturinčių valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų kontingentas, nes tokiems minėtos priemonės neturėjo didesnės įtakos.

Valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičius seminarijoje šiek tiek ėmė augti nuo 1859 m., o pastebimiau padidėjo po baudžios panaikinimo, 1862–1863 m. Suprantama, jog seminarijoje valstiečių vaikų padaugėjo dėl valstiečių nenoro skaidyti ūkių vaikams ir kitokių priežasčių.

Rusų valdžios politiniai, ekonominiai ir švietimo suvaržymai nelietė bajorijos, todėl bajorų vaikų skaičius seminarijoje nuolat didėjo iki pat 1859 m. imtinai. Bajorai paprastai nedalydavo savo nekilnojamojo turto vaikams, o verčiau juos leisdavo į mokyklas, seminarijas arba mokytis amatų, kad jie užsitikrintų sau pragyvenimą²²⁸. Vėliau seminarijos klierikų iš bajorijos dinamikoje ėmė reikštis tam tikri neigiami pokyčiai, kuriuos vėlgi galėjo lemti išorinės priežastys. Jau minėta, kad 1858 m. gimnazijose ir apskritinėse mokyklose, kur itin daug studijavo bajorų vaikų, buvo gerokai padidintas mokestis už mokslą²²⁹, dėl to turėjo pasunkėti blogesnės turtinės padėties vaikų sąlygos siekti mokslo, taigi ir galimybė po mokyklos studijuoti seminarijoje. Įstojusiųjų į Žemaičių vyskupijos seminariją diagramos rodo, jog po 1858 m. valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų stojimas į ją, atvirksčiai, ėmė didėti, tačiau bajorų vaikų stojimas 1860 m., palyginti su 1859 m., sumažėjo maždaug 35%, taigi kaip tik jai galėjo tapti lemtingas mokesčio už mokslą padidinimas. Kadangi mokestis už mokslą galėjo lemti tik neturtingų bajorų vaikų stojimą į seminariją, iš 2 diagramos bajorų kilmės klierikų skaičiaus kreivės galima spėti, kad į klierikus stodavo dalis itin neturtingų bajorų vaikų, kurių turtinė padėtis buvo dar blogesnė nei dalies valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų ir kurie lėmė bendrą įstojusių bajorų vaikų skaičiaus augimą iki 1860 m. Antai ir tarp klierikų sąrašė identifikuotų išstojusių iš seminarijos dėl to, kad nepajėgė sumokėti už mokslą, daugiau yra bajorų nei valstiečių vaikų.

²²⁸ A. Tyla, Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, p. 15.

²²⁹ M. Lukšienė, Lietuvos švietimo istorijos bruožai..., p. 432–433.

Apie studijuojančių asmenų turtinę padėtį taip pat neretai sprendžiama iš jų amžiaus vidurkio: manoma, jog turtingesni studijuodavo jaunesni, o neturtingesni – vyresni²³⁰. Sprendžiant iš klierikų amžiaus, vėlgi darytina ankstesnė išvada, jog seminarijoje 1845–1869 m. iš bajorų kilę klierikai ir iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilę klierikai buvo panašios turtinės padėties asmenys.

1864 m. bajorų vaikų stojimas į seminariją, atvirkščiai negu kilusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų, tapo mažiausias per visą 1845–1864 m. laikotarpį. Labai didelį stojančių bajorų vaikų sumažėjimą 1864 m. turbūt galima aiškinti ir 1863 m. sukilimu, kuriame bajorija, ypač smulkioji, aktyviai dalyvavo, tačiau didžiausią vaidmenį suvaidino valdžios įvestos naujos stojimo į seminariją sąlygos.

Pereikime prie baigusiuju klierikų. Į seminariją įstojusių ir ją baigusiu asmenų skaičius (minėta, kad seminariją baigė iš viso 541 joje studijavęs asmuo) rodo, kad studijų eigoje nubyrėjo 27,8% 1845–1869 m. studijavusių klierikų. Tokį nubyrėjimą lėmė įvairios priežastys. Klierikai būdavo šalinami dėl nepažangumo, gabumų ir pašaukimo stokos, sveikatos, dėl girtavimo ar kito netinkamo elgesio, kaip nepatikimi arba dėl to, kad nepajėgdavo sumokėti už mokslą, neatvykdavo tęsti mokslo. Seminarijos valdyba apie numatomą pašalinti klieriką pranešdavo vyskupui, kad gautų jo sutikimą, o jam sutikus apie pašalintą asmenį informuodavo Romos katalikų dvasinės akademijos valdybą, taip pat Vilniaus, Minsko (Minsko-Mogiliavo), Žitomiro (Lucko-Žitomiro) ir Kameneco vyskupijų katalikų seminarijas. Dalis išstodavo savo noru. Nutraukusių mokslą identifikuoti 128 (iš jų 76 bajorai, 28 valstiečiai, 4 laisvieji žmonės ir 20 socialinė kilmė neaiški). Kai kurie išstojusieji vėliau grįžo į seminariją ir baigė mokslus (iš nustatytų 17 grįžusiųjų 15 ją baigė).

13 klierikų studijuodami mirė. Dalis kandidatų negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą ir, kurią laiką pastudijavę kandidatais, mokslą turėjo nutraukti. Tokių identifikuoti 8 (6 valstie-

²³⁰ Ten pat, p. 433.

čiai, 2 bajorai). Vienas klierikas buvo suimtas už dalyvavimą 1863 m. sukilime²³¹.

Kartais viso mokslų kurso klierikai nebaigdavo ir dėl to, kad pereidavo studijuoti į kitas seminarias – Vilniaus, Minsko, Žitomiro, Saratovo, Kameneco. Tokių perėjusiųjų iš viso užfiksuota 15 įvairių socialinių sluoksnių žmonių. Į naujai įkurtą Saratovo seminariją, kurios rektoriumi tapo Juozapas Želvys (*Żelwowiec*), 1856 m. rudenį Žemaičių vyskupijos seminarija pasiuntė studijuoti 5 vokiškai mokėjusius klierikus (taip buvo formuojamas šios seminarijos klierikų kontingentas²³²). Vyko ir atvirkščias procesas – tęsti studijų Žemaičių vyskupijos seminarijoje eidavo kitų seminarijų klierikai. Antai iš Vilniaus seminarijos perėjusiųjų identifikuota 18 žmonių, iš Minsko seminarijos – 3, iš Žitomiro seminarijos – 2.

Taigi baigusiujų dinamika yra subjektyvesnė nei įstojusiųjų, susijusi su klierikų asmeninėmis galimybėmis. Antra vertus, ji itin svarbi ieškant to meto seminarijos kontingento liaudiškėjimo, nes leidžia pamatyti galutinį seminarijos veiklos rezultatą, tiesiogiai susijusį su apskritai vyskupijos katalikų dvasininkijos socialinės struktūros liaudiškėjimu.

Pagal atskirais metais į seminariją įstojusių bajorų vaikų ir valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų dinamiką svyruoja ir atitinkama baigusiujų dinamika. Iš baigusiujų diagramų, o jos yra tam tikru santykiu (keturmetė studijų trukmė) daugiau mažiau susijusios su įstojusiųjų diagramomis, matyti, kad baigusiujų skaičius 1849 ir 1868 m. (analogiškai 1845 ir 1864 m. įstojusiųjų skaičiui), pasiekė žemiausią lygį. Pradedant 1850 m., nors ir gana svyruodamas, baigusių klierikų skaičius iki 1868 m. didėjo ir ypač šoktelėjo 1860 metais.

Iš visų 1846–1857 m. baigusių pagal socialinę kilmę identifikuotų 207 asmenų (3 diagrama) klierikų, kilusių iš bajorų, baigė 84,

²³¹ Rusų administracijos duomenimis, į sukilimą taip pat išėjo dar trys 1864 m. vasarą iš seminarijos pašalinti klierikai. Žr.: Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 8651 Vilniaus generalgubernatoriui, 1864 08 01, LVIA, f. 378, PS, 1863 m., b. 564, l. 39–41.

²³² M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 515.

klierikų, kilusių iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų – 123 žmonės (atitinkamai – 40,6 ir 59,4%). Taigi šiuo metu seminarijoje parengtų žemesnės socialinės kilmės dvasininkų buvo apie 1,5 karto daugiau negu bajorų kilmės dvasininkų.

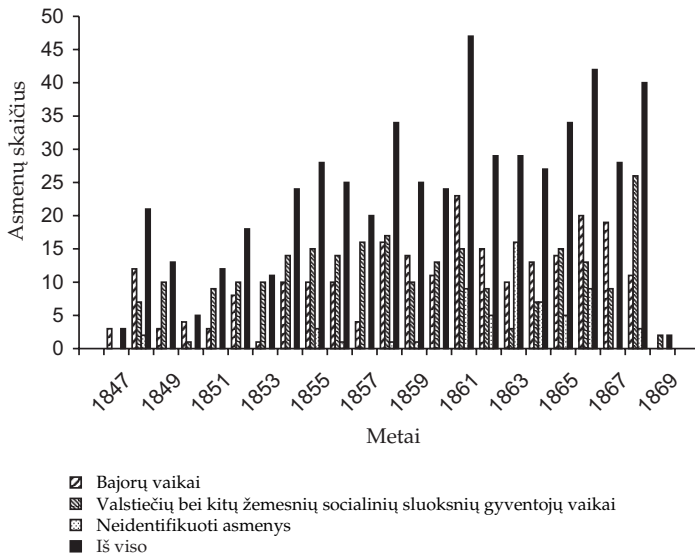
Vėlesniais metais vaizdas šiek tiek pasikeitė bajorų kilmės kunigų naudai. 1858–1866 m. iš 233 tuo metu pagal socialinę kilmę identifikuotų seminariją baigė bajorų kilmės 139 asmenys (59,7%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų – 94 (40,3%), taigi dabar jau pirmųjų būta 1,5 karto daugiau. 1867–1868 m. iš 39 identifikuotų baigusiuju bajorų vaikų būta 11 (28,2%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 28 žmonės (71,8%), taigi jų santykis gerokai – 2,5 karto pakitęs valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų naudai.

Palyginkime šią dinamiką su dinamika baigusiuju, santykinai pridėjus neidentifikuotus asmenis (4 diagrama), ypač 1860–1867 m., kai jų skaičius didžiausias (1846–1859 m. buvo 8 pagal socialinę kilmę neidentifikuoti asmenys iš visų 264 baigusiuju, t. y. 3%, o 1860–1868 m. iš visų 277 baigusiuju – 55, arba 19,9%). Tendencija panaši: baigusiu bajorų vaikų skaičius gana pastebimai didėja iki 1860 m. imtinai ir tuo metu buvo apie 28 žmonės (t. y. 1858 m. pralenkė skaičių baigusiu klierikų, kilusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų), paskui po truputį mažėdamas svyruoja 16–26 žmonių intervale apie 20 žmonių vidurkį iki 1867 m., kada staigiai ima mažėti. Baigusiu klierikų, kilusių iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų, skaičius iki 1857 m. imtinai kiek labiau didėja ir pasiekia iki 17–18 žmonių, o toliau svyruoja maždaug 7–19 žmonių intervale apie 13 žmonių vidurkį ir tik 1867 m. vėl išauga.

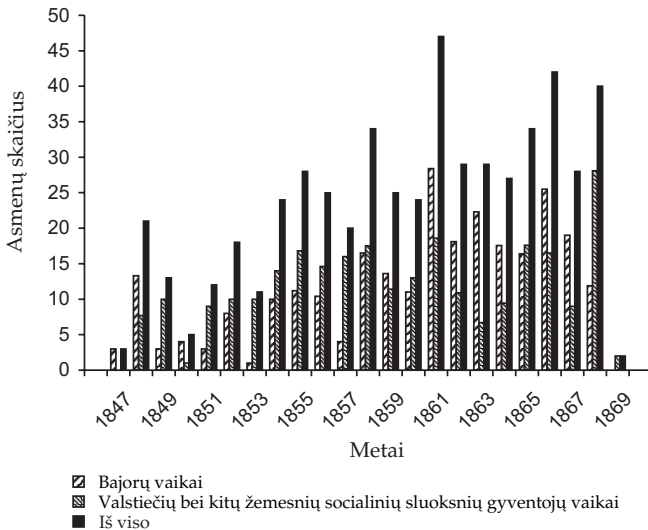
Apibendrinant 3 ir 4 diagramas galima pasakyti, kad didesnę įtaką katalikų dvasininkijos socialinės struktūros liaudiškėjimui turėjo 1846–1857 ir 1867–1868 m. seminariją baigusiu klierikų kontingentas.

Identifikuotų pagal socialinę kilmę įstojusių ir baigusiu klierikų skaičiai rodo, kad seminariją baigė mažiau visų įstojusių iš bajorų kilusių asmenų nei visų įstojusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių

3 diagrama. 1846–1869 m. Žemaičių vyskupijos seminariją baigusiu pagal socialinę kilmę identifikuotų asmenų skaičiaus dinamika

4 diagrama. Apytikrė 1846–1869 m. Žemaičių vyskupijos seminariją baigusiu įvairios socialinės kilmės asmenų skaičiaus dinamika

socialinių sluoksnių gyventojų kilusių asmenų. Antai iš 631 1845–1869 m. pagal socialinę kilmę identifikuoto įstojusio bajorų vaikų buvo įstoję 326 (51,7%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 305 (48,3%), o iš visų 479 1846–1869 m. identifikuotų seminariją baigusiu bajorų vaikų baigė 234 (48,9%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 245 (51,1%) asmenys. Įstojusių ir baigusiu valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų santykis 1,2 yra šiek tiek mažesnis už įstojusių ir baigusiu bajorų vaikų santykį 1,4, vadinasi, iš 1845–1869 m. seminarijos klierikų kontingento daugiau nubyrėdavo iš bajorų nei iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių klierikų. Tai vėlgi paremtų jau anksčiau padarytą išvadą, kad galėjo būti panaši turtinė seminarijoje studijavusių iš bajorų kilusių klierikų ir iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių klierikų padėtis. Galime teigti, kad iš bajorų kilusių klierikų kontingente dominavo neturtingų bajorų vaikai. Kadangi iki šiol šiuo klausimu nebūta jokios bendresnės analizės, čia pateikti įrodymai yra vieninteliai argumentai taip teigti.

Ta aplinkybė, kad studijų eigoje daugiau nubyrėdavo klierikų, kilusių iš bajorų nei kilusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų, taip pat spartino klierikų socialinės struktūros liaudiškėjimą. Nepaisant to, kad klierikų kontingente vyravo bajorų vaikai, baigusiu klierikų santykis yra valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų naudai. Vadinasi, Žemaičių seminarijos klierikų kontingento socialinės struktūros liaudiškėjimas 1846–1869 m. pasiekė svarbią ribą, už kurios prasidėjo seminariją baigusiu žemesnės socialinės kilmės ir ypač valstiečių kilmės kunigų dominavimas, palyginti su iš bajorų kilusiais tuo metu baigusiais dvasininkais. Tačiau dominavimas dar nebuvo ryškus – tik 1,05.

Atliktoji 1845–1869 m. Žemaičių seminarijos klierikų kontingento analizė leidžia įvertinti seminarijos įnašą į vyskupijos kunigiją. 1845–1869 m. šios seminarijos išugdytoji dvasininkijos karta, suformuota didžiausios M. Valančiaus įtakos metais, turėjo savo specifiką, tad ją toliau vadinsime M. Valančiaus dvasininkijos karta. 1867 m.

generalgubernatorius K. von Kaufmanas rašė, kad M. Valančiaus auklėtiniai buvo beveik visi Žemaičių vyskupijos kunigai, taigi vyskupas vos ne iš naujo sukūrė Žemaičių vyskupiją²³³. Atrodo, kad iš tiesų toks teiginys arti realybės. Remiantis M. Valančiaus pateiktais duomenimis Kauno gubernatoriui, 1866 m. gegužės mėn. Žemaičių vyskupijoje iš viso buvo 587 kunigai (su invalidais)²³⁴. Seminariją tuo metu buvo baigę 499 asmenys. Iš jų dėl sukilimo buvo ištremti ar pražuvo 48 seminarijos auklėtiniai²³⁵, o rusų valdžios 1865 m. duomenimis, šis skaičius padidėja dar 7 asmenimis²³⁶. Be to, nuo 1845 iki 1866 m. gegužės dėl kitokių priežasčių mirė 35 seminarijos parengti kunigai, o 28 naujai išventinti kunigai negavo valdžios leidimo būti paskirti į parapijas. Atėmus visus šiuos asmenis iš baigusiuju išėitų, kad vyskupijoje Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1866 m. parengti kunigai sudarė apie 69,7% vyskupijos kunigų, iš jų 64,9% darbuosi vyskupijoje. Atmetę ženklus po kablelio dėl galimos paklaidos, gauname 69 ir 64%. Dar išpūdingesni duomenys yra iš 1867 metų: antrojoje metų pusėje vyskupijoje buvo 571 kunigas, iš jų senių ir invalidų – 79, tinkamų – 492²³⁷. 1846–1867 m. seminariją buvo baigę 539. Atskaičiavę iš baigusiuju represuotuosius bei pražuvusius dėl sukilimo (55), šiaip mirusius (41) kunigus ir 36 seminarijos auklėtinius, baigusius 1867 m., bet dar negavusius kunigo šventimų²³⁸, gauname, kad 1867 m. apie 82,7% darbingų vyskupijos kunigų seminariją buvo baigę 1846–1867 metais. Atmetę 0,7% dėl galimos paklaidos, turime išpūdingus 82%.

²³³ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 240.

²³⁴ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1014 Kauno gubernatoriui, 1866 05 23, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, p. 551–554.

²³⁵ Žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 581–593.

²³⁶ Kauno gubernatoriaus ypatingosios kanceliarijos aplinkraštis Kauno Romos katalikų dvasinei konsistorijai, 1865 03 16, *1863–1864 metai Lietuvoje, straipsniai ir dokumentai*, sudarė V. Girininkienė, Kaunas, 1991, p. 90–94.

²³⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, b. d. [1867 m. antroji pusė], LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 131–142.

²³⁸ Žr.: A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 294.

Ir pabaigoje dar vienas pastebėjimas apie M. Valančiaus dvasininkijos kartą. Sąrašė yra 141 asmuo (iš tikrųjų tokių žmonių galėjo būti daugiau), apie kuriuos žinoma, kad jie savo gyvenime buvo susiję su aktyvesne lietuviška (ar latviška) veikla, rimčiau nukentėjo dėl 1863 m. sukilimo ar prieš tai vykusią manifestaciją. Tokie asmenys sudaro 18,8% visų seminarijoje studijavusių asmenų; identifikuotieji asmenys pasiskirsto taip: maždaug 44% kilę iš bajorų, 56% – iš valstiečių ar kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų. Dalis visų šių asmenų (10%) daugiau ar mažiau pasireiškė ir lietuviškojoje (latviškojoje) veikloje ir buvo susiję su sukilimu ar manifestacijomis.

Tarp 1845–1869 m. seminarijoje studijavusių asmenų, pasižymėjusių lietuviška, latviška veikla, iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių buvo 1,4 karto daugiau negu tokių pat kilusių iš bajorų. Panašus susidomėjimas sukilimu tarp žemesnės kilmės seminarijos auklėtinių pastebėtas 1,3 karto didesnis negu tarp bajorų kilmės klierikų. Tai rodytų dvasininkijos, pasižyminčios žemesne socialine kilme, didesnę visuomeninę aktyvumą.

1846–1869 m. seminariją baigė nemažai Lietuvos Bažnyčios istorijoje ir lietuvių raštijoje ryškesnį pėdsaką palikusių asmenų. Be jau anksčiau minėtų seminarijos profesorių Juozapo Silvestro ir Justino Silvestro Dovydaičių, A. Baranausko, A. R. ir P. Beresnevičių, K. Cirtauto, M. L. Paliulionio, J. Račkauskio, R. Stakėno, dar vardintinas Jonas Balvočius (Balvočius-Gerutis, *Bałwacz*), Vitalis ir Vladislovas Dembskiai (*Dębski*), Norbertas Gedgaudas (*Giedgowd*), K. Kairys, Jonas Katelė (*Kocięłto*), Kleopas Kozmianas (*Koźmian*), Petras Legeckis (*Legiecki*), Adomas Mackevičius (*Mackiewicz*), Mykolas Jeronimas Miežinyš (*Mieżyłowicz*), Dominykas Pėža (*Peża*), Petras Rimkus (*Rymkiewicz*), A. Valentas, Feliksas Vereika (*Werejko*), Antanas Vienažindys (*Wienożyński*), P. Viksva, Aleksandras Vitartas (*Witort*), vienas iš 1863 m. sukilimo vadų Lietuvoje Antanas Mackevičius (*Mackiewicz*) ir kiti.

MAŽOSIOS SEMINARIJOS PROJEKTAS

Su dvasininkijos lituanizacija yra susijęs XIX a. 7-ajame dešimtmetyje Žemaičių vyskupijoje sudarytas mažosios seminarijos projektas. Šiuo projektu, 1864 m. įteiktu caro valdžiai, turėtas tikslas įkurti Varniuose šešių klasių gimnazijos lygio vidurinę mokyklą su dėstomąja lietuvių kalba visų socialinių sluoksnių jaunuoliams. Joje būtų rengiami norintieji stoti į Žemaičių vyskupijos seminariją.

Nors projektui skyrė dėmesio Lietuvos istorikai, bet jo atsiradimo aplinkybės Varniuose nėra iki galo aiškios. Manoma, kad mažosios seminarijos projekte derinta M. Valančiaus katalikiškoji universalioji mintis ir tautinė orientacija²³⁹.

Akivaizdu, kad mažoji Varnių seminarija, tapusi realybe, būtų gerokai paspartinusi Žemaičių vyskupijos kunigų lituanizaciją, jų socialinės struktūros liaudiškėjimą. Taigi ne veltui 1864 m. baiminosi Vilniaus švietimo apygardos inspektorius Vasilijus Kulinas, svarstydamas mažosios Varnių seminarijos įkūrimo tikslingumą, kad ji galėtų sulietuvinti Žemaičių vyskupijos seminariją, o išlaisvindama ją nuo bendrojo lavinimo dalykų, paversti lietuviška dvasine akademija ir padidinti katalikų dvasininkijos įtaką²⁴⁰.

V. Kulino svarstymai padarė poveikį lietuvių istoriografijai – kai kuriuos tyrėjus jie paskatino sieti mažąją seminariją su S. Daukanto ir M. Valančiaus XIX a. 5-ojo dešimtmečio žemaitiškos akademijos kūrimo planais²⁴¹. Todėl mažosios seminarijos idėjos ištakų pradėkime ieškoti remdamiesi garsiąja 1848 m. balandžio 23 d. M. Valančiaus laiško S. Daukantui fraze: „Kun. Daukšos be mūsų niekas neatspausdins, – kad pralobčiau, gyventume iš pusės ir uždėtume Žemaitišką akademiją – ką duok Dieve!“²⁴²

Iš pirmo žvilgsnio ryšys tarp žemaitiškos akademijos, minimos laiške, ir V. Kulino paminėtos žemaitiškos akademijos atrodo visai

²³⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 678.

²⁴⁰ A. Kulakauskas, M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmečio švietimo reforma, p. 48–49.

²⁴¹ Žr.: ten pat; E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 178–180.

²⁴² M. Valančius, *Raštai*, t. 1, p. 506–507.

įmanomas, nes M. Valančiaus ir S. Daukanto akademija buvo įsivaizduojama kaip lietuviška akademija. Tačiau labiau išsigilinus aiškėja, kad toks išpūdis nepagrįstas, ir štai dėl ko.

Bet kokia protinga idėja turi būti susijusi su realybe. Nestebintų, jeigu mintį steigti akademiją būtų išskėlęs, sakykime, Žemaičių vyskupas, turėjęs administracinių galių. Tačiau šiuo atveju didžiulius planus puoselėjo seminarijos rektorius ir eilinis Valdančiojo Senato tarnautojas.

Taip pat sunku įsivaizduoti, kad M. Valančius ir S. Daukantas tada galėjo galvoti apie Žemaičių dvasinę akademiją kaip apie lietuvišką įstaigą. Nepaisant 1843 m. įstatų nurodymų, Žemaičių seminarijoje buvo ištvirtinusi šimtametės tradicijas turėjusi lenkų kalba.

Tačiau vis dėlto tarkime, kad tokia mintis kilo M. Valančiui ir S. Daukantui. Tačiau kaip M. Valančius manė lietuvišką akademiją kurti gyvendamas „iš pusės“ su S. Daukantu, nes aišku, kad tokiems užmojams reikia nepalyginti daugiau pinigų nei pusė M. Valančiaus atlyginimo, be to, būtina gauti specialius rusų valdžios leidimus, imtis sudėtingo organizacinio darbo. Kad tokių planų nebūta, rodo paprastas faktas: nors M. Valančius 1850 m. tapo vyskupu ir „pralobo“, o S. Daukantas 1850–1855 m. apsigyveno Varniuose, akademijos kaip mokymo įstaigos sumanymas nebuvo realizuotas.

„Žemaitiška akademija“, apie kurią 1848 m. S. Daukantui rašė M. Valančius, iš tiesų reikė ne dvasinę įstaigą, o sambūrį bendradarbių, kurie rašytų, verstų literatūrą lietuvių kalba. Mintis apie tokį sambūrį („akademiją“) tada galėjo kilti. Vyskupijoje kūrėsi lietuviškos parapiinės mokyklos, plėtėsi lietuviška pastoracija, lietuvių kalba dėstyta homiletika, ieškota jai reikalingos literatūros, bibliotekoje kaupotos lietuviškos knygos, rengti lietuviški raštai, patys S. Daukantas ir M. Valančius jau buvo parašę, išleidę lietuviškų knygų.

Ieškodami tikrųjų mažosios Varnių seminarijos projekto radiomosi priežasčių susitelkime ties proziškesniais dalykais. Pirmiausia pravartu prisiminti, kad pasaulyje mažosios seminarijos nebuvo naujiena, jos buvo įteisintos dar Tridento bažnytinio susirinkimo dekretu. XIX a. tokios seminarijos ypač paplito Prancūzijoje. 1843 m. mažoji seminarija buvo įkurta Lvovo arkivyskupijoje Galicijoje, 1850 m. –

Vroclavo vyskupijoje Silezijoje, 1856 m. – Tiraspolio vyskupijoje Saratove²⁴³. Todėl palyginkime mažosios Varnių seminarijos mokymo planus su gimnazijų bei apskritinių mokyklų planais.

Mažojoje seminarijoje turėjo būti dėstomi tokie patys dalykai kaip ir gimnazijose: tikyba, gamtos istorija, matematika, rusų literatūra ir Rusijos istorija, geografija, visuotinė istorija, taip pat – lotynų, lietuvių (gimnazijose lenkų), prancūzų, vokiečių kalbos²⁴⁴. Didžiausias skirtumas nuo apskritinių mokyklų buvo kalbos. M. Valančiaus vyskupavimo metais apskritinių mokyklų mokinių kontingentas sudarė pagrindinį seminarijos klierikų kontingentą, todėl visai įmanoma, kad per mažąją seminariją pirmiausia ieškota būdų, kaip padaryti, kad įstoje į Žemaičių seminariją asmenys jau turėtų lotynų kalbos pradmenis. Mažoji seminarija galėjo išspręsti ir dar vieną problemą: suteikti žemesnių socialinių sluoksnių jaunimui gimnazijos išsilavinimą, kaip to reikalavo 1843 m. seminarijų įstatai.

Kaip tik turėdamas galvoje būsimų seminarijos klierikų mokymą lotynų kalbos, 1852 m. Varniuose mokyklos, savo pobūdžiu panašios į mažąją seminariją, idėją, paragintas mokinių tėvų bei globėjų, iškėlė Varnių valdinės parapiinės mokyklos mokytojas Mykolas Beinravičius (*Beinarowicz*). Išlikęs 1852 m. spalio mėn. M. Beinravičiaus rašytas M. Valančiui prašymas paskirti dvasininką, galintį tris kartus po 2 valandas per savaitę privačiai dėstyti mokiniams tikyba, lotynų kalbą ir lenkų gramatiką, o šie, mokykloje pasimokę 2–3 metus, tiek prasilavintų, kad galėtų įstoti į seminariją. Tokioje mokykloje, pasak M. Beinravičiaus, turėtų labai padidėti mokinių skaičius. Tada, „toliau veikiant kartu dėl bendro ir kilnaus tikslo“, būtų galima, laikantis imperatoriaus įstatų, patvirtintų mokymo įstaigoms, parengti specialų projektą miestelyje atidaryti trijų ir daugiau klasių apskritinę mokyklą su papildomu lotynų kalbos kursu, kurioje turėtų teisę mokyti visų socialinių sluoksnių mokiniai, ir taip paruošti juos stoti į seminariją²⁴⁵.

²⁴³ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7, p. 129, 151.

²⁴⁴ Plg.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 283.

²⁴⁵ Mykolo Beinravičiaus raštas Nr. 38 Motiejui Valančiui, 1852 10 07, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 74, l. 90.

Taigi M. Beinaravičius siūlė parengiamosios mokyklos į seminariją variantą, tiesa, rusišką, tačiau demokratinės pakraipos, o tai reišė, kad katalikų dvasininkijos socialinė struktūra artėtų prie valstietijos. Matyt, būta realių galimybių mokyklai įsteigti: 1852 m. rudenį lankydamasis Varnių mokykloje, Kauno gubernijos mokyklų direktorius apie mokytojo sumanymą labai palankiai atsiliepęs²⁴⁶.

M. Valančiaus laikysena M. Beinaravičiaus atžvilgiu buvo gana dviprasmiška. Nors mokinius mokyti lotynų kalbos jam rūpėjo – M. Beinaravičiaus prašytus lotynų ir lenkų dalykų mokytojus dvasininkus vyskupas į mokyklą paskyrė, tačiau pats ėmėsi žygių mokytoju atsikratyti. 1853 m. rugpjūčio 31 d., motyvuodamas sunkiu M. Beinaravičiaus būdu, kreipėsi į Kauno gubernijos mokyklų direktorių S. Vasiljevą dėl jo iškeldinimo iš Varnių ir spalio mėn. gavo pažadą²⁴⁷. Toks vyskupo elgesys galėjo turėti politinių motyvų. Su M. Beinaravičiumi M. Valančius dirbo Kražių gimnazijoje, kada tas ten buvo parengiamosios klasės mokytojas²⁴⁸, ir vėliau perkeltas į Varnius. Nors lenkas ir katalikas, šis mokytojas Kražiuose išgarsėjo kaip skundikas rusų valdžiai²⁴⁹. Anot M. Valančiaus, valdžios šnipukas buvo ir mokytojaudamas Varniuose²⁵⁰. O miestelyje buvo neramu: 1852–1853 m. seminarijoje išplieskė konfliktas su rusų mokytojais ir administracija

²⁴⁶ Mykolo Beinaravičiaus raštas Nr. 41 Motiejui Valančiui, 1852 10 24, ten pat, l. 91.

²⁴⁷ Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus Sergejaus Vasiljevo laiškas Motiejui Valančiui, 1853 10 03, ten pat, l. 295–296.

²⁴⁸ Apie M. Beinaravičių Kražiuose išlikę tokių žinių. Mokiniai pasakojo, kad gimnazijos vizituoti atvykęs liaudies švietimo viceministras ir Baltarusijos švietimo apygardos vizitatorius mokyklų rusifikacijai kontroliuoti grafas N. Protasovas pasakęs lotyniškai kalbą mokytojams. Lotynų kalbą menkai supratęs M. Beinaravičius iš susirinkimo išėjęs labai pasipiktinęs: anot jo, N. Protasovas „išlojęs“ mokytojus. Mat jo kalbos baigiamuosius žodžius: *durate praeceptores* (būkite tvirti, mokytojai) M. Beinaravičius supratęs kaip: *duraki učitelia* (kvailiai mokytojai). (Nežinomo autoriaus J. N. atsiminimai apie mokslą Kražiuose 1835–1842 metais, M. Brenšteinas, Mokinių atsiminimai, VNB, f. IV. 10674, l. 10–13).

²⁴⁹ Yra žinių, jog 1836 m. kilus konfliktui tarp mokinio ir ruso istorijos mokytojo, M. Beinaravičius įskundęs mokinio tėvą, esą tas prašęs neskatinėti sūnaus mokytis rusų kalbos, nes manęs, kad ji jam nereikalinga (Konfliktą tyrusio Vilniaus I gimnazijos inspektoriaus Grauerto raportas, 1837, M. Brenšteinas, Kražių mokykla, 1817–1929: vizitatorių raportai, ten pat, f. II. 10671/2, l. 110).

²⁵⁰ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 503.

dėl rusiškų dalykų dėstymo, tvyrojo įtampa artėjant Krymo karui. Gali būti, kad M. Beinaravičiaus siūlyme steigti seminarijai rengiančią valdinę mokyklą su lotynų kalbos disciplina, juo labiau rusų administracijos pritarime M. Valančius išvelgė rusų valdžios norą kontroliuoti būsimojus klierikus ir sustiprinti kultūrinį bei ideologinį poveikį katalikų dvasininkijai. Rusų kalbos, kaip dėstomosios, oficialus statusas Žemaičių seminarijoje, kuri teoriškai įtvirtino 1843 m. įstatai, dėl tokios parengiamosios mokyklos galėjo tapti praktinis, todėl ją steigti buvo pavojinga. Kandidatams į seminariją mokytį lotynų kalbos tuo tarpu atrodė užtekisą lotyniškos klasės Varnių mokykloje.

M. Beinaravičius Varniuose 1854 m. pirmojoje pusėje dar tebedirbo²⁵¹, mokykloje tebemokyta lotynų kalbos: tai patvirtina seminarijos rusiškų dalykų dėstytojo P. Feoktistovo 1854 m. gegužės mėn. rusų valdžiai rašytas skundas, kuriame pranešama, kad Varniuose „be aukštesnės valdžios leidimo veikia vadinamoji lotyniška mokykla, iš kurios vieni stoja į seminariją, kiti – net į pasaulietines mokymo įstaigas“²⁵².

M. Beinaravičiui mirus, mokykloje nutrūko lotynų kalbos dėstymas. M. Valančius 1854 m. pabaigoje stengėsi gauti rusų valdžios leidimą suformuoti Varniuose parengiamąją lotynų kalbos klasę jaunuoliams, norintiems stoti į seminariją, tačiau jo negavo²⁵³. Susiejus šį faktą su P. Feoktistovo skunde paminėta „lotyniška mokykla“, istoriografijoje buvo padaryta klaidinga išvada, esą 1854 m. seminarijoje nelegaliai veikusi parengiamoji lotynų kalbos klasė, kuri ir tapusi mažosios seminarijos prototipu²⁵⁴. Tačiau M. Valančius ir P. Feoktistovas turėjo omenyje ne seminariją, o Varnių mokyklą; seminarijoje tokios klasės niekada nebuvo.

²⁵¹ Mykolo Beinaravičiaus raštas Nr. 1 Motiejui Valančiui, 1854 01 18, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 74, l. 316.

²⁵² Piotro Feoktistovo skundas vidaus reikalų ministrui, 1854 05 05, ten pat, f. 378, PS, 1854 m., b. 107, l. 17.

²⁵³ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 12 04 įrašas, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 759, l. 49; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 13985 Motiejui Valančiui, 1854 12 17, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 347.

²⁵⁴ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 677–678.

Dar vienas mažosios seminarijos modelis, aptarinėjamas Varniuose, buvo gimnazijos lygio mažoji seminarija, įsteigta rusų valdžios nurodymu prie Saratovo diecezinės seminarijos. Joje jaunimas mokėsi vokiečių ir lotynų kalbos rengdamasis studijuoti didžiojoje seminarijoje, kurioje buvo ugdomi katalikų kunigai Rusijos imperijos vokiečių kolonijoms. Šią mokyklą, skirtingai nuo M. Beinaravičiaus siūlytos, kontroliavo dvasininkija: jai vadovavo vyskupas ir Saratovo seminarijos rektorius žemaitis J. Želvys. Apie Saratovo mažosios seminarijos veiklą M. Valančius gerai žinojo iš J. Želvio, su kuriuo apie tai susirašinėjo. 1857 m. viduryje, pasak J. Želvio, gimnazijų kurso dalykus bei vokiečių kalbą joje dėstė pasauliečiai Saratovo gimnazijos mokytojai; juos tvirtino vyskupas²⁵⁵.

Vis dėlto parengiamosios mokyklos steigimo mintis Varniuose, atrodo, bus išsikristalizavusi dar vėliau, kada M. Valančius dėl būsimųjų klierikų išmokslinimo sulaukė nurodymo iš aukščiausiosios dvasinės valdžios – iš popiežiaus, t. y. kai tokio mokymo pageidavimą išsakė Katalikų bažnyčia, o ne pasauliečiai. 1862 m. M. Valančius nusiuntė Romos kurijai pranešimą apie vyskupijos padėtį ir metų pabaigoje gavo raštą su pastaba, kad reikėtų įsteigti „žemutines klases“, kuriose jaunuoliai, besiruošiantys tapti klierikais, įgytų bendrąjį išsilavinimą, susipažintų su teologiniais mokslais ir geriau apsisaugotų nuo pasaulietinių ydų²⁵⁶.

Pradedant 1863 metais Varniuose ištis galėjo būti prisimintas M. Beinaravičiaus siūlymas ir J. Želvio patyrimas, tuo remiantis parengtas mažosios Varnių seminarijos projektas. Nėra abejonės, kad pagal Saratovo seminarijos pavyzdį mažojoje Varnių seminarijoje buvo numatyta dvasininkijos kontrolės prerogatyva, o M. Beinaravičiaus mokykla buvo patraukli kaip prieinama visiems socialiniams sluoksniams. Vis dėlto mažosios seminarijos sumanymas skyrėsi nuo Saratovo seminarijos jau nekalbant apie M. Beinaravičiaus siūlytą mokyklą. Ją ne tik turėjo kontroliuoti vyskupas ir jai vadovauti vyskupijos seminarijos rektorius, kaip Saratovo seminarijoje, bet ir mokytojais

²⁵⁵ Juozapo Želvio laiškas Motiejui Valančiui, 1857 07 26, *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 81–82.

²⁵⁶ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 678.

buvo numatyti katalikų dvasininkai, baigę dvasinę akademiją Peterburge. Tik rusiškų dalykų mokytojai turėjo būti pasauliečiai rusai. Taigi jos mokymo personalo pobūdis nesiskyrė nuo Žemaičių vyskupijos seminarijos personalo pobūdžio.

Yra išlikęs ankstesnis projekto variantas²⁵⁷, kuris personalo atžvilgiu buvo dar radikalesnis. Mažonoje seminarijoje iš pradžių norėta turėti dėstytojais vien katalikų dvasininkus, kaip pageidavo popiežius, ir neįsileisti jokių rusų pasauliečių. Rusų literatūrai ir istorijai dėstyti buvo numatyti dvasinės akademijos absolventai, įgiję mokslinį laipsnį. Toks pageidavimas vėliau buvo išbrauktas ir jo viršuje užrašyta: „skirti mokytojus rusus“. Taigi projektas modifikuotas įvertinant realią padėtį²⁵⁸.

Projekto tekstas buvo rengtas 1864 m. sausio mėnesį, tai rodo keli galutiniame jo variante paminėti dalykai. Pirma, projekte sukilimas yra pavadintas *buvusiu* sąmyšiu, o pagal M. Muravjovo chronologiją Kauno gubernijoje „maištas“ baigėsi 1863 m. gruodžio 16 d., nubaudus mirtimi Antaną Mackevičių²⁵⁹. Antra, projektas buvo baigtas rengti iki vasario 4 d., nes tą dieną M. Valančius kreipėsi į Kauno gubernatorių prašydamas leidimo vykti į Vilnių²⁶⁰, kur, kaip manoma, vasario 7–12 d. jis projektą įteikė M. Muravjovui²⁶¹.

Su 1864 m. pradžia taip pat susijusios žinios apie mažajai seminarijai rengtus lietuviškus vadovėlius. Biologijos vadovėlį iš lenkų kalbos M. Valančiaus pavestas Varniuose vertė A. P. Kašarauskas. Iki

²⁵⁷ Mažosios seminarijos, steigiamos Varniuose, projektas, b. d., juodraštis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, l. 535–538. Šis variantas laikytas projekto originalo nuorašu (plg.: V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 678), tačiau iš tiesų jis rašytas anksčiau nei valdžiai įteiktasis originalas. Jame vietoj 17 originalo punktų įrašyta 19 punktų, be to, skiriasi jų išdėstymas ir šiek tiek – kai kurių punktų niuansai. Du papildomi punktai detalizuoja namų mokytojams Varniuose statybą ir akcentuoja 1) kad reikia komandiruoti į Varnius architektą tokios statybos planui sudaryti ir tai, kad 2) įrengus namus reikėtų pradiniam įsikūrimui lėšų, kurias architektas numatytų.

²⁵⁸ Projekto tekstas bei taisymai rašyti ne M. Valančiaus ranka, tad greičiausiai M. Valančiaus pavestas projektą rengė kas nors iš seminarijos personalo, ko gero, tiesiogiai suinteresuotas jos rektorius Juozapas Silvestras Dovydaitis.

²⁵⁹ L. Bičkauskas-Gentvila, *1863 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1958, p. 259.

²⁶⁰ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1864 02 04 įrašas, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 768, l. 5.

²⁶¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 663.

savo suėmimo, t. y. 1864 m. gegužės mėn., buvo išvertęs tik pirmąjį skyrių, taigi nurodymas neturėjo būti senas. Likę informacijos ir apie nežinomą S. Daukanto rankraštį, kuris taip pat gali būti susijęs su mažąja seminarija. 1864 m. pradžioje M. Valančius turėjo S. Daukanto rankraštį, kuris vadinosi „Apraszas Pasaules“ ir kuris vasario 28 d. buvo išsiųstas iš vyskupo kanceliarijos²⁶². Koks tai rankraštis, sunku pasakyti, tai galėjo būti lietuviško geografijos vadovėlio variantas. Pats bendradarbiavimo faktas sako, kad 1864 m. M. Valančiaus ir S. Daukanto ryšiai nebuvo visai nutrūkę.

Neabejotina, kad su 1864 m. pradžios įvykiais siejasi ir seminarijos projekte numatyta dėstomoji lietuvių kalba. Atkreipkime dėmesį į mažosios seminarijos kalbas apskritai. Nuostabu – joje planuotos dėstyti lotynų, vokiečių, lietuvių („žemaičių“), netgi prancūzų kalbos, tačiau visiškai ignoruota lenkų kalba, nors ji buvo dalies vyskupijos gyventojų kalba. Nepaisyti lenkiškai kalbančių katalikų interesų turėjo būti itin svarių priežasčių. Atvirai neremdamas vykstančio sukilimo, M. Valančius jau buvo nuteikęs prieš save dalį šių gyventojų, tad su „antilenkiška“ seminarija būtų dar sustiprinęs įtarimą, kad jis ir Bažnyčia remia rusų valdžią. Visa vyskupijos katalikiškoji visuomenė būtų palankiai reagavusi į tokį dalyką, jei lenkų kalbos pakeitimas lietuvių kalba būtų buvęs vienintelis būdas įsteigti seminariją.

Tokia situacija kaip tik ir klostėsi. 1864 m. sausio 1 d. M. Muravjovas išleido aplinkraštį, kuriuo uždraudė lenkų kalbą ir lenkiškus vadovėlius Šiaurės vakarų krašto kaimo mokyklose ir apskritai liepė uždaryti visas be valdžios leidimo veikiančias mokyklas. Kita vertus, Kauno gubernijos žemaitiškose apskrityse ir tose vietovėse, kuriose gyveno tik „lietuviai ir žemaičiai“, leista, be rusų kalbos, mokyti lietuvių kalbos ir katekizmo šia kalba²⁶³.

²⁶² Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygos, 1863 01 14, 1864 02 28 įrašai Nr. 137, 439, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 767, l. 3; b. 768, l. 9.

²⁶³ Buvusio Vilniaus generalgubernatoriaus infanterijos generolo M. Muravjovo 1864 m. sausio 1 d. aplinkraščio nuorašas, *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*, sudarė A. Tyla, Vilnius, 2004, p. 79–81. Teoriškai įmanoma, bet mažai tikėtina, kad mažosios seminarijos dėstymo kalbai galėjo turėti įtakos 1863 m. gruodį – 1864 m. sausį Peterburgo ir Vilniaus spaudoje vykę liberaliosios slavofiliškos krypties atstovų svarstymai steigti lietuviškas pradžios mokyklas (žr.: A. Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas*, p. 107–115).

Atskirai išlikęs mažosios seminarijos mokymo dalykų sąrašas leidžia manyti, kad iš pradžių vietoj lietuvių („žemaičių“) kalbos („язык“) buvo numatyta dėstyti „žemaičių literatūra“ („словесность“)²⁶⁴. Greičiausiai lietuvių literatūros dalykas pradžioje buvo pasirinktas dėl to, kad tokios aukštesnės disciplinos buvo įprastos vidurinėse mokyklose, kurių dėstomoji kalba buvo šių disciplinų kalba. Vėliau, matyt, nutarus, kad dalis jaunimo galėjo nemokėti lietuvių kalbos, be to, lietuvių literatūra nėra gausi, atsisakyta literatūros dalyko ir jaunimo lavinimą numatyta pradėti nuo lietuvių kalbos pagrindų.

Iš to, kas čia pasakyta apie mažosios seminarijos kalbą, galima daryti išvadą, kad lietuvių dėstomoji kalba mažosios Varnių seminarijos projekte atsirado dėl konkrečių politinių aplinkybių: lietuviška būsimų klierikų rengimo alternatyva siūlyta valdžiai vietoj lenkiškos. Panašiai buvo, kai 1864 m. vasario 12 d. M. Muravjovas uždraudė lenkų kalbą vyskupijos raštvedyboje. Prasidėjo kunigų susirašinėjimas su vyskupu lietuvių kalba, Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygos šalia rusiškų ėmė rasti lietuviškų įrašų.

Atsinaujinančiai Žemaičių vyskupijos Bažnyčiai pasikeitusios politinės aplinkybės netikėtai buvo netgi palankios, nes davė galimybę kurti mažąją seminariją liaudies kalba. Vis plačiau katalikybę skleidžiant lietuvių kalba, buvo reikalinga gerai ją įvaldžiusi dvasininkija. Be to, žlugus baudžiavai pilietines teises įgijusi, ekonomiškai stiprėjanti valstietija traukė Katalikų bažnyčios dėmesį ir iš materialinių paskatų, ir kaip svarbiausias katalikybės garantas, ir kaip kunigijos bazė, antra vertus, valstietija jau galėjo rinktis ir kitą profesinę karjerą. Lietuviška vidurinė mokykla, ruošianti stoti į seminariją, lietuvių valstiečiams dvasininko profesiją turėjo daryti žymiai patrauklesnę, nes šalia įprasto „kunigo lenko“ siūlė etniškai, taigi, psichologiškai artimesnį „kunigą lietuvi“.

Mažosios Varnių seminarijos projektas, atspindėjęs Katalikų bažnyčios defenzyvą valdžios politikai ir jos atsinaujinimo linkmę, tiek

²⁶⁴ Mažojoje seminarijoje numatomų dėstyti dalykų sąrašas, b. d., LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 67, l. nenumuotas (po l. 497).

bažnytinės, tiek pasaulietinės rusų valdžios buvo nepalankiai įvertintas²⁶⁵. Baimintasi, kad tokia lietuviška katalikiška mokykla gali paženkti lietuvių ir rusų artėjimui, todėl atsisakyta ją steigti. Ateities kartoms mažosios Varnių seminarijos projektas liko liudytoju apie kokybiškai naują katalikų dvasininkijos lituanizacijos bandymą.

LIETUVIŠKA KLIERIKŲ VEIKLA

Aplinkos įtaka. Lietuviškumo stiprėjimą Žemaičių vyskupijos seminarijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje atspindi lietuviška klierikų veikla. Ši veikla reiškėsi Varnių laikotarpiu – 1845–1865 metais. Lyginant su apsnūdimo paženklintais paskutiniais misionierių valdymo metais ir šios įstaigos vegetacija jai persikėlus į Kauną, trukusia iki 7-ojo dešimtmečio pabaigos, tuo metu seminarijoje virė gyvenimas – vyko reformos, diegtos naujovės, nestokota emocijų. Su visu tuo trumpiau ar ilgiau susilietė visi 1845–1869 m. joje studijavę asmenys. Įvertinsime studijų poveikį klierikų pažiūroms.

Kaip jau buvo sakyta, 1845–1849 m. Žemaičių seminarijoje rusų valdžia vykdė prorusišką dvasininkijos ugdymo reformą: į seminarijos programą buvo įvesta rusų kalba ir literatūra, Rusijos istorija ir valstybės nutarimai, taip skiepytas klierikams lojalumas imperinei valdžiai. Teologinių dalykų dėstymas reformuotas pagal dvasinės akademijos Peterburge patvirtintus austrų teologų Foureriuso Ackermano, Antono Kleino, Engelberto Klüpfelo vadovėlius, parašytus jozefinizmo dvasia ir teisinusius pasaulietinės valdžios kišimąsi į Bažnyčios reikalus²⁶⁶. Kadangi paskaitų tekstų nepavyko rasti, ką nors konkrečiau pasakyti apie jas nėra galimybės, be to, vargiai galima

²⁶⁵ Žr. A. Kulakauskas, M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmečio švietimo reforma.

²⁶⁶ Klierikams buvo dėstomi pagrindiniai teologiniai dalykai – Šventasis Raštas, dogminė ir moralinė teologija, Bažnyčios istorija, homiletika, lotynų kalba, bažnytinės apeigos ir giedojimas. Šventasis Raštas dėstytas pagal A. Bagenskio vadovėlius „Hermeneutica biblica seu ars interpretandi Scripturam Sacram“ (1840), „Introductio historico-critica in libros sacros N.T.“ (1844) bei F. Ackermanno vadovėlių „Introductio in Libros Sacros Veteris Foederis usibus Academicis accomodata“ (1835),

tikėtis, kad Žemaičių seminarijoje klierikams būtų pirštos jozefinistinės mintys, greičiausiai kursai saviškai interpretuoti. Jeigu tikėsime rusų administracijos informacija, apie 1856 m., Aleksandro II valdymo pradžioje, katalikų seminarijose jozefinistinius vadovėlius savavališkai imta keisti ultramontanistiniais²⁶⁷.

Rusų valdžios pastangos įtvirtinti imperinę ideologiją ir kultūrą dvasininkijoje konsolidavo ją katalikiškoms vertybėms išsaugoti, o personalo reorganizacija, kai į seminariją atėjo energingi ir Bažnyčios padėti suprantantys žmonės, pakreipė dvasininkijos ugdymą jai naudinga linkme. Tol, kol seminarijai vadovavo M. Valančius, mokymo strateginiais reikalais rūpinosi vyskupijos valdytojas J. K. Gintila. Kai pastarasis vyskupijos valdymą 1850 m. perdavė M. Valančiui, seminarijai didelę įtaką ėmė daryti Mogiliavo arkivyskupas metropolitas (1851–1855) Romos katalikų dvasinės kolegijos pirmininkas I. Holovinskis. 1848 m. jis buvo popiežiaus Pijaus IX paskirtas Mogiliavo arkivyskupo metropolito K. Dmochovskio koadjutoriumi *cum iure successionis*, jam buvo pavesta įgyvendinti popiežiaus bulę dėl Mogiliavo metropolijos vyskupijų reorganizacijos²⁶⁸. Vadovaudamasis 1846 m. popiežiaus Pijaus IX enciklikos „Qui pluribus“ nurodymais, I. Holovinskis atkreipė dėmesį į kunigų intelektualinio ir dorovinio lygio kėlimą, drausmės gerinimą vyskupijose. Savo lūkesčius dėl bažnytinio luomo atnaujinimo siejo su seminarijų darbu, apie tai 1852 m. rašė M. Valančiui: „... seminarija – tai visa ateitis ir visa viltis. Senujų neperdirbsi, tik truputį pakelsi, neįliesi šviesos ir mąstymo būdo. O jaunimą gali formuoti ir visiškai atnaujinti savo Bažnyčią. Žinau, kaip tėviškai rūpiniesi seminarija, tad drąsiai tave prisaiikdinu, kad seminari-

Bažnyčios istorija – pagal A. Kleino vadovėlį „Historia Ecclesiae Christianae, a nativitate salvatoris, usque ad obitum Pii VII pontificis maximi“ (1828), moralinė teologija – pagal D. Tobenzo veikalą „Institutiones Theologiae Moralis“, dogminė teologija – pagal E. Klüpfelo vadovėlį „Institutiones Theologiae Dogmaticae in compendium redactae ad usum Ecclesiasticorum“ (1833), nuo 1856 m. rudens – pagal A. Fijalkovskio veikalą, homiletika – pagal J. Skidelio vadovėlį, lotynų kalba – pagal N. Beliusino vadovėlį, vėliau Popovo chrestomatiją.

²⁶⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 609.

²⁶⁸ J. Wasilewski, *Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mohylowskiej*, p. 59–60.

ja palengva atgaivintų dvasininkiją²⁶⁹. I. Holovinskis atidžiai stebėjo seminarijos veiklą, domėjosi jos reikalais. Patarė už gyventojų pinigus mokyti gabesnius klierikus vokiškai ir taip rengti kunigus Kuršui, rūpinosi, kad seminarija gautų gydytojo etatą, 1852 m. įkalbinėjo grafą I. Oginskį pirkti knygų seminarijos bibliotekai, finansuoti kalbų mokytojus²⁷⁰ ir kt.

Naujosios seminarijos ir vyskupijos vadovybės, seminarijos profesūros pastangomis klierikų rengimas labai pagerėjo, misionierių laikų išorinį klusnumą ir asketinį pamaldumą pakeitė pašaukimas, pastoracinis darbas, teologinis ir pasaulietinis išsilavinimas²⁷¹. Tokius pasikeitimus paliudijo 1850–1857 m. čia profesoriavęs (nuo 1864 m. rektoriavęs) J. Račkauskis. Jis rašė, kad M. Valančius, talkinamas jaunų ir guvių profesorių, stipria ranka panaikino tai, kas buvo perdėta, įvedė griežtą drausmę ir tvarką, žiūrėjo, kad sistemingai būtų skaitomos paskaitos. Prasidėjęs seminarijos atgimimas ilgainiui sužibo mokslu, dievobaimingumu ir įgijo tikros dvasinės įstaigos šlovę²⁷². Panašiai seminariją aprašė ir klierikas A. Baranauskas: „Słodkim cieniem / Mur poważny i dłoń czuła / Co opieką swą osnuła. A posiłkiem w każdój porze / Światło wiedzy, słowo Boże“²⁷³.

Klierikų išsilavinimo gerėjimą taip pat rodė seminarijos biblioteka, ypač 1845–1865 m. praturtėjusi naujais fondais, kurie, priešingai nei misionierių laikais, tapo prieinami ne tik profesūrai, bet ir eiliniam klierikui.

Pažvelkime į Varnių ideologinę aplinką. Miestelio konfesinė inteligentija atstovavo tradicinei Lietuvos bajorijos kultūrai. Lenkų kalba, unijinė ideologija buvo būdinga asmenims, vadiniems save tiek

²⁶⁹ Ignoto Holovinskio laiškas Motiejui Valančiui, 1852 04 02, LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 62.

²⁷⁰ Ignoto Holovinskio laiškas Motiejui Valančiui, 1852 01 31, 04 02, ten pat, l. 61, 62.

²⁷¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 147.

²⁷² J. Račkauskis, *Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus*, p. 9.

²⁷³ „Malonų pavėsi / teikia didingi mūrai ir jautrus delnas / Apgaubia savąja globa. / Bet kuriuo metu sotina / Mokslo šviesa, Dievo žodis“ (*Do pieśniarki Żmudzkiej* (K. Proniewskiej), 1857 03 05). A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 126, 467.

„lietuvių kilmės lenkais“, tiek „lenkiškos kultūros lietuviais“. Jos patvarumą XIX a. trečiajame ketvirtyje lėmė politinės, istorinės aplinkybės. Katalikiškoji lietuvių kultūra, suaugusi su lenkų kalba ir kultūra, dvasininkijai buvo mokslo, literatūros, šviesuomenės kultūra. Nors XIX a. viduryje būta lietuvių kultūros lietuvių kalba pradmenų, tačiau ji, palyginti su lenkų kultūra, kurios dvasia brendo kunigija, buvo užuomazgoje ir negalėjo tenkinti rafinuotų šviesuomenės poreikių.

Varnių dvasininkijai buvo patrauklūs ir lenkų politiniai siekiai, juolab kad jie atitiko Lietuvos Katalikų bažnyčios politinio visavertškumo lūkesčius. Lietuvos ir Lenkijos valstybės atkūrimas buvo vienintelis būdas atgauti buvusią padėtį, tai dar stiprino vienybės su Lenkija jausmą.

Žemaičių seminarijoje taip pat reiškėsi bajorijai būdingas anticarinis, antirusiškas nusistatymas. Nuo 1852 m. tokios nuotaikos joje itin sustiprėjo kilus konfliktui su pasauliečiais dėstytojais rusais ir rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo, kada buvo nušalintas nuo pareigų rektorius ir įvesta valdžios kontrolė šių dalykų mokymui.

Tarp seminarijos profesūros ir klierikų buvo gajos Lietuvos visuomenėje plitusios anticarinės nuotaikos. Spėjama, kad jos nebuvo svetimos Juozapui Silvestrui Dovydaičiui²⁷⁴. Yra žinių, kad anticarinium nusistatymu pasižymėjo klierikas (1846–1849), vėliau profesorius (1854–1860) A. Gabševičius. Jis platino tarp klierikų valdžios draudžiamą literatūrą (1861 m. pab. buvo išstremtas į Rusijos gilumą). Vieno iš 1863 m. sukilimo dalyvių klieriko Vladislavo Dembskio liudijimu²⁷⁵, studijų metais klierikai (tarp jų ir poetas A. Baranauskas) gaudavo iš A. Gabševičius draudžiamų Adomo Mickevičiaus kūrinių („Ordone Redutą“, „Kelionę į Rusiją“, „Petro Didžiojo paminklą“, „Vėlines“) ir juos slapta nusirašinėdavo. R. Mikšytės nuomone, šie kūriniai, smerkę carizmą, kėlę laisvės idėją, liaudies heroizmą, buvo stiprus anticarinis veiksnys. Tokių idėjų paveikti kai kurie seminarijos

²⁷⁴ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 383.

²⁷⁵ V. Dembskis, Kas įkvėpė Ant. Baronui „Anykščių šilelį“, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 403–405.

auklėtiniai, neklausydami vyskupo M. Valančiaus perspėjimų, „kad veltui yra pyktis be jėgos“²⁷⁶, 1863 m. prisidėjo prie sukilėlių. Tarp klierikų kerojusią priešišką okupacinei valdžiai dvasią atspindi išlikusi kūryba, epistolinė medžiaga. Antai 1854–1858 m. buvęs auklėtinis Dominykas Trečiokas (*Trzeciak*) rašė bendramoksliui vikarui Vladislavui Šatinskiui (*Szatyński*) apie Aleksandrą II: „... spjauk į akis kiekvienam, kas bent pagirs dabartinį cara, nes jis yra klatingas ir be charakterio, apgaulinėja, o ne valdo tautą“²⁷⁷. A. Baranausko, K. Kairio, A. Vienažindžio poezija rodo, kad panašūs buvo ir jų įsitikinimai. 1865 m. rusų valdžia konstatavo, kad Žemaičių seminarijoje ugdoma naujoji karta nuo misionierių laikų senosios kartos pirmiausia skyrėsi valdžiai priešišku auklėjimu²⁷⁸.

Turimais duomenimis, dėl 1863 m. sukilimo ar prieš tai vykusių manifestacijų nukentėjo ar politiniu nepatikimumu buvo apkaltinti, nubausti beveik 100 5–7-ajame dešimtmetyje seminarijoje studijavusių asmenų (žr. klierikų sąrašą „Prieduose“). Valančius savo užrašuose paminėjo 48, kiti šaltiniai – 55 iki 1865 m. gegužės repressuotus ar dingusius Žemaičių vyskupijos kunigus, baigusius seminariją nuo 1846 m. iki sukilimo. Iš klierikų į sukilimą išėjo 1861–1863 m. mokėsis Zigmantas Mackevičius (*Mackiewicz*), atrodo, ir klierikai Pranciškus Mosėjus (*Mossiej*), Adolfas Petrauskis (*Piotrowski*), Liudvikas Štarevičius (*Sztarewicz*). Tardytas dėl ryšių su sukilėliais dar vienas klierikas – poetas P. Rimkus²⁷⁹.

Seminariją 1850–1853 m. baigė garsus 1863 m. sukilimo vadas Antanas Mackevičius, pirmasis XIX a. lietuvių politikas, išsakęs Lietuvos apsisprendimo idėją. Jo politiniai įsitikinimai susiformavo dar iki seminarijos, studijuojant Kijevo universitete²⁸⁰, todėl juos galėjo skleisti tarp seminarijos bendramokslių. Kartu su Antanu Mackevičiumi mokėsi iš baudžiauninkų kilęs klierikas Antanas Norvaiša

²⁷⁶ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 595.

²⁷⁷ *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 191.

²⁷⁸ Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1865 11 25?, LIIB, mf. 140/7.

²⁷⁹ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 398.

²⁸⁰ J. Žiugžda, *Antanas Mackevičius, 1863–1864 m. sukilimo reikšmė lietuvių tautos istorijoje*, Vilnius, 1971, p. 27.

(*Narwojsz*) (slap. Skrickis). Antanas Mackevičius su A. Norvaiša sukilimo metu veikė išvien: 1863 m. pastarasis kaltintas, kad, patekus į nelaisvę Boleslovui Kolyškai (*Kołyшко*), Antano Mackevičiaus buvo padarytas jo būrio vadu²⁸¹. Kartu studijavo, vėliau kovojo sukilime, ir Antano Mackevičiaus bendravardis, bendrapavardis Antanas Mackevičius, Suvainiško filijalistas, manifestacijų organizatorius, unijinių pažiųrų. Su abiem Mackevičiais mokėsi ir Justinas Silvestras Dovydaitis.

Šalia stiprių anticarinių nuotaukų seminarijoje formavosi sąlygos klierikų lietuviškumui stiprėti. Tam pirmiausia buvo palanki seminaristų socialinė sudėtis. Jau minėta, kad nemažai klierikų pagal socialinę kilmę buvo valstiečių ir smulkiųjų bajorų vaikai, kilę iš lietuviškai tebekalbėjusių šeimų ar šeimų, kuriose šalia lenkų kalbos neretai vartota lietuvių kalba. Kaip tik šių gyventojų sluoksnių tarpusavio sąveika E. Aleksandravičius apibūdino tautiškai orientuotos lietuvių kultūros sociodinaminę bazę²⁸². Tokių bajoriškų kultūrinių pradų ir liaudies kultūros sąlyčio erdvėje, mokslininko manymu, turėjo intensyviausiai vykti šių kultūrų vertybių tarpusavio akumuliacija, suponavusi moderniosios lietuvių kultūros atsiradimą. Svarbų vaidmenį procesui turėjo Varnių kultūros židiny.

Varniuose ypač 6-ajame dešimtmetyje buvo stipriai jaučiamas lituanistinis pakilimas. Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos tyrinėjimais, tautosakos rinkimu 1850–1855 m. užsiėmė iškiliausia lietuvių etninės kultūros asmenybė S. Daukantas, taip pat Varnių kunigų pataisos namų prižiūrėtojas (1851–1864) A. P. Kašarauskas. Pastarasis kaupė medžiagą lietuvių kalbos žodynui, tam tikslui rinko lietuvių liaudies dainas, priežodžius, patarles, padavimus, žinias apie lietuvių etnografiją, valgius, mitologiją, istoriją, vietas, įvairius augalus.

Klierikams bendrauti su A. P. Kašarausku buvo lengviau nei su kitais aukštesnės padėties ir vyresnio amžiaus Varnių inteligentais. Jie dažnai jį sutikdavo įprastoje poilsio ir susibūrimų vietoje. Tai buvo

²⁸¹ *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915*, opracował P. Kubicki, cz. 2, t. 2, Sandomierz, 1936, s. 720–724. Plg.: *Lietuvių enciklopedija*, t. 20, Bostonas, 1960, p. 427.

²⁸² E. Aleksandravičius, *Lietuvių Atgimimo kultūra*, p. 11–12, 16–17, 53.

medžiais apaugęs Tolės kalnelis per varstą į šiaurę nuo Varnių. Ant jo stovėjo Dievo Motinos koplytėlė. Ją su Aušros vartų Švč. Marijos paveikslu 1848 m. pastatė klierikai, aprašė M. Valančius²⁸³. Čia vykdavo kasdieniniai seminaristų pasivaikščiojimai, kasmet gegužės mėnesį – gegužinės. Laisvalaikio pokalbiai su atokiame gamtos prieglobstyje gyvenusiu mokslo idealistu imponavo dvasingesniam jaunimui. A. Valentas savo 1861 m. laiške su nostalgija prisiminė seminarijoje praleistą laiką, kada toje giraitėje turėdavo laimę klausytis A. P. Kašarauskio pasakojimų²⁸⁴.

Be lituanistikos, Varnių židinio veikla tiesiogiai siejosi su katalikybės stiprinimu valstietijoje vartojant liaudies kalbą, kunigijos lituanizacija ir seminarijos mokymo pokyčiais, kuriuos inicijavo J. K. Gintila. Čia buvo rašoma, verčiama lietuviška religinė, religinė-moralinė literatūra liaudžiai, Žemaičių vyskupo M. Valančiaus plunksnai priklausė didžioji tokios literatūros dalis. Lietuviškas religines knygeles 1845–1865 m. Varniuose taip pat rengė, leido Žemaičių seminarijos profesoriai J. Račkauskis, Juozapas Silvestras Dovydaitis, T., V. ir A. Juzumai. Siekiant palengvinti lietuvių kalbos vartojimą sulenkėjusiems kunigams, vienuoliams, klierikams, paskatinti ją toleruoti bažnyčioje bajoriją, inteligentiją, buvo rengiama lietuviška pastoracinė, hagiografinė, mistinė-asketinė, vyskupijos, Bažnyčios istorijai skirta literatūra kunigams, apsišvietusiems katalikams, tam tikslui kaupiami Bažnyčios istorijos šaltiniai. 1855 m. Martino Königsdorferio pamokslus lietuviškai išleido 1844–1847, 1850–1857 m. Varniuose gyvenęs Žemaičių vyskupijos kapitulos kancleris, M. Valančiaus sekretorius ir kapelionas Otonas Praniauskis (*Proniewski*). Nuo 1865 m. Varniuose, o vėliau Kaune 4 tomus lenkiškų Martyno Bialobžesko (*Białobrzski*) pamokslų į lietuvių kalbą išvertė seminarijos profesoriai J. Račkauskis, Juozapas Silvestras Dovydaitis, pastarąjį ištrėmus, jo darbą tęsė R. Stakėnas ir A. R. Beresnevičius, taip pat kunigai Kalikstas Kasakauskis (*Kossakowski*) ir O. Praniauskis. A. R. Beresnevičius drauge su broliu P. Beresnevičiumi 1866 m. į lietuvių kalbą išvertė dalį Andriejaus

²⁸³ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 459.

²⁸⁴ Antano Valento laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1861 07 06, A. P. Kašarauskas, *Litvanica*, [1858–1863], NB, f. 24–15, l. 222–224.

Filipeckio (*Filipecki*) pamokslų. Katalikybės, lietuviškos raštijos prestižą visuomenėje didino vyskupijos, Bažnyčios istorijos tyrinėjimai. J. Račkauskis 1854 m. lietuviškai parašė pirmųjų amžių Katalikų bažnyčios istoriją, vyskupijos istorijai medžiagą rinko Varnių pataisos namų prižiūrėtojas (1847–1850) V. Juzumas ir Benediktas Smigelskis (*Smigelski*, Varnuose gyvenęs nuo maždaug 1834 m. ir, tikėtina, iki 1853, o gal ilgiau²⁸⁵). Istoriografijoje jau būta nuojautos, kad ne tiek iš patriotinių, kiek iš pragmatinių paskatų M. Valančius rašęs lietuviškai „Žemaičių vyskupystė“, leidęs knygas „Živatas Jėzaus Kristaus“, Tomo Kempiečio „Apej sekimą Jėzaus Kristaus“, skirtas prasilavinusiems katalikams²⁸⁶.

Lietuviškai rašiusių inteligentų susitelkimas Varniuose kėlė lietuvišką veiklą klierikų akyse. Jiems vyskupas buvo didžiausias sektinas pavyzdys. Pasakojimas, kaip jis, dar seminarijos rektoriumi būdamas, sode rašė „Žemaičių vyskupystė“, keliavo iš kurso į kursą. Anot J. Račkauskio, tada M. Valančius gal nemanė, kad savo pavyzdžiu masina jaunimą į mokslus, į triūsą, į „mylėjamą tėvynės dalyką“ ir rengia savo pagalbininkus²⁸⁷.

Miestelyje gyveno ir daugiau lietuvybei neabejingų žmonių – J. Giniotas, gydytojas Vladimiras Andrijauskis (*Andrzejewski*), D. Bociarskis. Varniuose lankydavosi kultūrininkai, mecenatai, literatai, meno, mokslo žmonės: L. Ivinskis, M. Akelaitis, Kazimieras Kristupas Daukša (*Dauksza*), K. Kasakauskis, I. Oginskis, Stanislovas Mikuckis (*Mikucki*), Mamertas Herburtas (*Herburt*), knygų leidėjas A. Zavadzakis, Vincentas Lipskis (*Lipski*) ir kt. 1853 m. čia M. Valančiaus pakviestas vyskupų portretus restauravo jo ir S. Daukanto portretų autorius dailininkas Jonas Zenkevičius (*Zienkiewicz*)²⁸⁸.

²⁸⁵ Likę žinių, jog 1851 m. rudenį B. Smigelskis dar buvo Varniuose (žr.: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 43–44).

²⁸⁶ Plg.: E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 176.

²⁸⁷ J. Račkauskis, Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus, p. 10.

²⁸⁸ Išlikęs 1853 m. liepos 10 d. seminarijos ekonomo raportas apie tai, kad J. Zenkevičiui sumokėti 37 rb už vyskupų portretų nuvalymą (ŽVS valdybos įsakų ir rezoliucijų knyga, 1853 07 14 įrašas, *MAB*, f. 90–6, l. 19–20).

Tam tikrą įtaką lietuviškai klierikų veiklai galėjo turėti lietuviški religiniai raštai, išleisti kitose vietose kunigavusių kunigų. Iki atsi-
darant Varnių knygynui jais klierikus per A. Zavadzkį aprūpindavo
J. Račkauskis²⁸⁹, 1853–1864 m. – Varnių knygynas. 1854 m. prie pas-
tarojo buvo įsteigta skaitykla (pradinis fondas – 308 veikalai), tapusi
vieša bibliotekėle miestelio gyventojams²⁹⁰. Šalia lenkiškų gausiai par-
davinėtos lietuviškos knygos.

Kartą per metus klierikus pasiekdavo L. Ivinskio kalendoriai. M. Valančiui rektoriaujant, Žemaičių seminarija kasmet išplatindavo po 2000 kalendoriaus egzempliorių: jie būdavo įduodami vykstan-
tiems atostogauti seminaristams. Tie ir patys juos perskaitydavo, ir
paskleisdavo šviesuomenei visoje Žemaitijoje²⁹¹. Vėliau kalendoriai
Varniuose platinti per knygyną. Kalendoriuose buvo gausu valstie-
čiams skirtų žinių iš astronomijos, geografijos, medicinos, veterinari-
jos, žemės ir namų ūkio, istorijos, religijos, taip pat publicistikos, lie-
tuvų tautosakos, mitologijos, todėl liaudies švietimu besirūpinusių
kunigų, o ir pačių žmonių labai vertinti. Buvęs klierikas Juozapas
Lukavičius (*Lukowicz*) 1878 m. liepos mėn., perduodamas savo para-
pijiečių nuomone, L. Ivinskiui rašė: „Dekawojam tamstoj su nusiže-
mintomis szyrdiemis už Lietuwiszkus kalendorius ...“²⁹² Kalendorių
patrauklumą klierikams didino lietuvių rašytojų poezija, didaktinė
proza, grožinės literatūros vertimai, lietuvių poetų debiutai²⁹³. 1851
m. čia buvo išspausdintos Silvestro Valiūno (*Walenowicz*) eilės „Pas jo
Mylistos D. Poškos“, 1859 m. – Karolinos Praniauskaitės (*Proniewska*)
išversta Juozapo Ignoto Kraševskio (*Kraszewski*) trilogijos „Anafielas“
pirmosios dalies „Vitolio rauda“ ištrauka „Žalčio motė“, 1860–1861 m.
dienos šviesą išvydo A. Baranausko „Anykščių šilelis“ ir kt.

Klierikų lietuviškos veiklos sritys. Akivaizdu, kad 1845–1865 m.
Varniuose būta veiksmų, kreipusių klierikų dėmesį į lietuviškus da-
lykus. Kad kai kuriuos klierikus jie jau stipriai veikė, rodo aktyvėjanti

²⁸⁹ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 331.

²⁹⁰ D. Petkevičiūtė, min. veik., p. 40–41.

²⁹¹ Ten pat, p. 126.

²⁹² Ten pat, p. 187.

²⁹³ Ten pat, p. 230–231.

jų pačių veikla. Vienas iš tokios veiklos barų yra *lituaniką ir lietuviškas knygas kaupusi klierikų bibliotekėlė*. Kad tokia bibliotekėlė seminarijoje buvo kaupta 1845–1865 m., patvirtina Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštyne saugomas klierikų bibliotekėlės katalogas²⁹⁴. Jame nepažymėta data ir sudarymo vieta, bet rankraštyne kartotekoje yra nurodyta jo sudarymo vieta – Varniai ir data – 1858–1860 metai. Tačiau į katalogą įtrauktų leidinių išleidimo datos nepa- neigia, kad bibliotekėlė galėjo būti kaupiama kone visus 1845–1865 metus. Iš kai kurių įrašų kataloge galima spėti, kad bibliotekėlės tra- dicitija seminarijoje galėjo būti prisiminta XIX a. 9-ajame dešimtmetyje²⁹⁵.

Kaip atsirado ši bibliotekėlė, galima tik spėti. Ji turėjo būti gau- sinama už alumnų pinigus, taip pat dovanotomis knygomis. Vienas iš būdų įsigyti knygų, kuris buvo prieinamas ir klierikams, tuomet buvo teologinių leidinių prenumerata. Antai 17 klierikų užsiprenumeravo M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystę“. Prenumeratą klierikams parū- pindavo ir Vilniaus vyskupijos seminarijos rektorius A. Kikutis. 1848 m. jis į Varnius atsiuntė 43 egz. vertimo „Himny Ojców ŚŚ“, kuriuos per jį užsiprenumeravo Žemaičių seminarijos klierikai, 1849 m. – 25 egz. klierikų ir kunigų užsiprenumeruotos K. Borovskio knygos „Pisma mężów apostołskich“ (Vilnius, 1846)²⁹⁶. Minėta knyga yra ir tarp bibliotekėlės knygų. Kiti bibliotekėlės kaupimo šaltiniai galėjo būti jau minėti knygų platintojai: J. Račkauskis, Varnių knygynas.

Bibliotekėlės kataloge iš viso yra įrašyta 350 tomų 152 pavadi- nimų lenkiškų, lotyniškų, prancūziškų ir lietuviškų veikalų bei pe-

²⁹⁴ Klierikų kauptos bibliotekėlės katalogas „Klerycka biblioteka ze składki alumnów“, b. d., NB, f. PR-256, 132 p.

²⁹⁵ Katalogas pradžioje rašytas rašalu, vėliau buvo gerokai taisytas pieštuku. Šie taisymai atsirado po 1884 m., nes tuo pačiu pieštuku įrašyti du asmenys, biblio- tekėlei padovanoję keletą knygų: viena jų datuotina 1884 m. Tai 1849–1852 m. Žemai- čių seminarijoje studijavęs kunigas V. Vilimavičius (*Wilimowicz*), padovanojęs biblio- tekėlei F. Bobrovskio lotynų-lenkų žodyną, ir kažkoks daktaras Džnevičius (*Drzniewicz*) – du J. Astromoffo teologinius veikalus: prancūzišką „De l’Infaillibilité (Prêtre catho- lique Russe)“ apie rusų dvasininkus katalikus ir lotynišką „Introductio ad intelligen- dam doctrinam Angelici Doctoris“ apie Tomo Akviniečio mokymą.

²⁹⁶ Antano Kikučio raštas Nr. 97 Motiejui Valančiui, 1848 05 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 57, l. 14; Antano Kikučio raštas Nr. 69 Motiejui Valančiui, 1849 02 23, ten pat, l. 38.

riodinių leidinių. Tai būta teologinių, istorinių, poezijos, literatūros, gamtos mokslų, geografijos knygų. Keletas leidinių kataloge yra iš XVIII a., bet daugiausia XIX a. išleistų knygų.

Mums svarbiausia, kad katalogas rodo labai didelį to meto Žemaičių seminarijos klierikų domėjimąsi lituanika – istorine bei romantine literatūra, kurioje gausiai naudoti Lietuvos istorijos faktai, taip pat lietuviškomis knygomis. Iš lituanikos minėtina Antano Edvardo Odynieco (*Odyniec*) „Barbara Radziwiłłówna“, Leono Rogalskio (*Rogalski*) „Dzieje krzyżaków“ ir to paties L. Rogalskio Cesare Cantu „Historia powszechna“ vertimas, Teodoro Narbuto (*Narbutt*) „Dzieje narodu Litewskiego“, Karolio Šajnochos (*Szajnocha*) „Jadwiga i Jagiełło“, Jokimo Lelevelio (*Lelewel*) Dzieje Polski“, „Grobowe królów polskich pomniki“, Teodoro Vagos (*Waga*) „Historia Polski“, atskiros serijos I. Chodzkos „Obrazy litewskie“ ir „Podania litewskie“, Juozapo Jaroševičiaus (*Jaroszewicz*) „Obraz Litwy“, J. I. Kraševskio „Pomniki do historii obyczajów w Polsce“ ir „Powieści historyczne“, „Powieść z czasów panowania Jana Kazimierza“, A. Mickevičiaus „Pisma“, Julijono Bartoševičiaus (*Bartoszewicz*) „Żywoty hetmanów Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa litewskiego“, „Królewicze biskupi“, Mykolo Balinskio (*Baliński*) „Historia Kościoła“, Tado Čackio (*Czacki*) „Rozprawa o żydach“ ir kt. – visos išleistos iki 1863 m.

Kataloge įrašyta dešimt lietuviškų knygų, jos visos skirtos kunigams ir valstiečiams. Tai S. Daukanto „Pamokymas apie auginimą taboku“²⁹⁷, M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystė“, „Istorija šventa Senojo Įstatymo“ (1852 m. leidimas), „Živatai šventųjų“ (1858 m. leidimas), „Pradė ir išsiplėtimas katalikų tikėjimo“, F. Vereikos verstas „Griešnikas priverstas metavoties“²⁹⁸, J. Račkauskio „Vadovas į dangų“ ir „Balsas Dievo pri žmogaus“²⁹⁹, K. Kasakauskio „Pasaka apie pašnekesį tarp velnio ir šimkorių“, „Išguldymas apie sakramentą pakutos“³⁰⁰.

²⁹⁷ D. Strukovas, *Pamokimas apie auginimą taboku*, vertė J. Girdenis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas, 1847.

²⁹⁸ *Griesznikas priverstas metavoties...*, vertė F. Vereika, Vilnius, 1853.

²⁹⁹ J. Račkauskis, *Balsą Dieva pri žmogaus...*, Vilnius, 1858.

³⁰⁰ K. Kasakauskis, *Pasaka apie pašnekesį tarp velnia yr šimkorku...*, Vilnius, 1861; K. Kasakauskis, *Iszguldims apie Sakramenta Pakutos...*, Vilnius, 1862.

Kitas 1845–1865 m. lietuviškos klierikų veiklos baras – *lietuvių tautosakos, kalbos ypatumų rinkimas*. Tai A. P. Kašarauskio nuopelnas. Kaip matyti iš epistolinės medžiagos, jam tautosaką rinko A. Baranauskas (buvo prikalbinęs padėti ir brolius) ir A. Valentas. Apie A. P. Kašarauską A. Valentas rašė:

„Prisimenu jo žodžius atsisveikinant dėl liaudies pasakų ir lietuvių kalbos taisyklių bei ypatumų rinkimo <...>. Mylėdamas liudį, tarp kurios gyvenau, kaip ir visa, kas nėra bloga ir iš jos kyla, bei norėdamas įvykdyti Garbiojo Kunigo pavedimą, kai ką užsirašinėjau“³⁰¹.

1858 m. A. Valentas atsiuntė A. P. Kašarauskui lietuviškų žodžių bei poeto Valerijono Ažukalnio-Zagurskio (*Zagórski*) adresą Skaipiškyje³⁰², 1861 m. – kalbos taisyklių, padavimų.

A. Baranauskas 1858 m. siuntė A. P. Kašarauskui Anykščių papirijiečių papročių, mitologijos, apeigų aprašymų³⁰³, pateikė žinių apie lietuvių kalbos veiksmažodžių laikus, nuosakas Anykščių apylinkėse³⁰⁴. 1858 m. kovo mėn. laiške iš Varnių atsiuntė iš istorinių faktų kilusių lietuvių liaudies dainų su melodijomis, dainuojamų Anykščiuose ir Šventosios apylinkėse (darbo dainas „Tu dobilėli rasakilėli“, „Pasėjau kanapę ant marių kraštelio“, jaunosios vestuvinę raudą prieš sutuoktuves, kai jaunikis su vestuvių palyda įeina į trobą „Oi žinau žinau, nieko nesakau“, karinę istorinę dainą „Ataskrenda baltos gulgės nuo marių“, šeimos dainą „Kaip tai gražus girios ažuolėlis“ ir kt.)³⁰⁵.

A. P. Kašarauskio paprašytas, A. Baranauskas rinko ir gydomąsias žoles, surinko maždaug 30 rūšių jų.

³⁰¹ Antano Valento laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1861 07 06, A. P. Kašarauskas, *Litvanica*, [1858–1863], NB, f. 24–15, l. 222–224.

³⁰² Antano Valento laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1858, ten pat, l. 225–226.

³⁰³ Antano Baranauskio laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1858 07 14, ten pat, l. 227–229; Lietuviškai rašytos Antano Baranauskio pastabos, ten pat, l. 265.

³⁰⁴ [A. Baranauskas], Lietuviškas veiksmažodžiaivimas iš Anykščių apylinkių, ten pat, l. 129–131.

³⁰⁵ Antano Baranauskio laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1858 03 14, ten pat, l. 227–229; A. Baranauskas, *Raštai*, t. 2, 1970, p. 112–116; A. Jonynas, Antanas Baranauskas ir lietuvių folkloras, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 104.

1845–1865 m. seminarijoje kai kurie klierikai ėmė reikštis lietuviškais raštais. Dalis tokių raštų – *religinė literatūra liaudžiai, kunigams*. Žemaičių vyskupijos valdytojo J. K. Gintilos nurodymu klierikai Eligijus Montvila (*Montwiłł*) ir Juozapas Rimkevičius (*Rymkiewicz*) iš esmės ištaisė (faktiškai iš naujo išvertė į lietuvių kalbą) A. Janikavičiaus išverstą „Mokslą krikščionišką“³⁰⁶. Kitas panašus darbas yra klieriko Adomo Mackevičiaus, vėliau žinomo parapinių mokyklų steigėjo, 1845 m. parengtas „Katechizmas apei treči prisakima Bažniczes Szwentos“³⁰⁷. Dar vienas klierikas, apie kurį likę tokių žinių, – P. Viksva. Jis, norėdamas prisidėti prie katalikybės liaudies kalba poreikių, savo iniciatyva išvertė į lietuvių kalbą Karolio Antonevičiaus (*Antoniewicz*) pamokslų rinkinį „Czytania święteczne“³⁰⁸. A. Baranauskas 1857–1858 m. seminarijoje parašė M. Valančiaus leistoms „Kantyczkoms“³⁰⁹ „Artojų giesmes šventas“³¹⁰.

Kadangi klierikų lietuviškiems religiniams raštams rasti Varnių aplinka buvo palanki, tai gali būti, jog tokių raštų būta ir daugiau. Kad ne tik seminarijos klierikai, bet ir už Žemaitijos ribų buvusi konfesinė krašto jaunuomenė jautė reikalą prisidėti prie katalikybės stiprinimo liaudies kalba, rodo Vilniaus bernardinų vienuolyno klieriko Gabrielio Beržanskio (*Berżański*) atvejis. Jis 1860 m. atsiuntė M. Valančiui žemaičių dialektu parašytą veikalėlį „Abginimas Dwasiszkas“. Klierikas rašė: „Būsiu laimingas, jei mano mažas darbelis, parašytas Bažnyčios dvasia, bus pripažintas naudingu ir prisidės prie Žemaičių vyskupijos, kuriai vadovauja Jūsų Ekscelencija, gerovės“³¹¹.

Iškiliausia Žemaičių seminarijos klierikų lietuviška kūryba savo specifika ir žanru atstovauja lietuvių raštijai, kuri nėra tiesiogiai

³⁰⁶ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 446.

³⁰⁷ Rankraštis saugomas: NB, f. 90–448.

³⁰⁸ *Szwentdienis darbas arba skajtimaj szwentosi dienosi...*, vertė P. Viksva, Vilnius, 1862; Pranciškaus Viksvos laiškas Antanui Baranauskui, 1858 01 05, V. Maciūnas, Pr. Viksvos laišakai A. Baranauskui, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 147–148.

³⁰⁹ *Kantyczkas arba kninga giesmiu*, parengė M. Valančius, Vilnius, 1860.

³¹⁰ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 61.

³¹¹ Gabrielio Beržanskio laiškas Motiejui Valančiui, 1860 04 10, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 105, l. 521.

susijusi su religija. Tai *lingvistika ir poezija*. Šią sritį seminarijoje reprezentuoja A. Baranauskas, K. Kairys ir P. Viksva (vėliau prie jų prisidėjo A. Valentas) ir lyrikai A. Vienažindys bei P. Rimkus.

Išpūdingiausias ir chronologiškai ankstesnis šiuo atžvilgiu yra A. Baranausko, K. Kairio ir P. Viksvos „triumvirato“ fenomenas. Seminarijoje ir toliau studijuojant Peterburge Romos katalikų dvasinėje akademijoje 1856–1859 m. išryškėjo bendraminčių grupelės dėmesys lietuvių kalbai ir poezijai. Dienos šviesą išvydo garsiausi A. Baranausko poezijos kūriniai „Dainu dainelė“³¹², „Anykščių šilelis“, „Kelionė Petaburkan“, „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“, „Dievo rykštė ir malonė“, buvo sukurtos K. Kairio eilės „Ing skaitytoją“, eiliuoti sveikinimai tėvui, P. Viksvai, A. Baranauskui – „Pasveikinimas“ (1856), „Geražodis A[ntanui] B[aranauskui] dienoj varduvių“ (1858), „Tavo šiandieną gražiausia diena“ (1859), „Mielas brolau lietuvi kunige Pranciškau“ (1858), brendo šio poeto planai parengti lietuviškų eilėraščių rinkinėlį³¹³.

Iš „triumvirato“ literatūrinio palikimo mūsų dienas pilnesne apimtimi pasiekė tik A. Baranausko kūryba, nes išlikusi bičiulių korespondencija ir keli K. Kairio lietuviški bei lenkiški eilėraščiai savo tematika teleidžia patvirtinti juos siejusį stiprų dvasinį ryšį. Kita vertus, A. Baranausko kūryboje, kurioje dažnai nevengiama poetinio dialogo su artimais bičiuliais, yra pakankamai informacijos, padedančios

³¹² „Dainu dainelė“ parašymo data yra 1857 m. Spėjama, kad šios eilės buvo parašytos vasarą Anykščiuose per klieriko A. Baranausko atostogas (žr.: E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 103). Tačiau jose apdainuojamas būsimas baudžios panaikinimas leistų manyti, jog eilės turėjo būti rašytos Varnių seminarijoje ne anksčiau kaip 1857 m. gruodžio mėn., gal per Kalėdų atostogas. Mat gruodį buvo viešai paskelbtas 1857 m. lapkričio 20 d. Aleksandro II pasirašytas reskriptas Vilniaus generalgubernatoriui V. Nazimovui dėl gubernijų bajorų komitetų steigimo valstiečių reformai parengti, todėl tik tada A. Baranauskas galėjo sužinoti apie būsimą žemės reformą.

³¹³ „Triumvirato“ veika lietuvių kalbotyros ir poezijos srityje buvo itin intensyvi A. Baranauskui, K. Kairiui esant Peterburge, dvasinėje akademijoje: čia suintensyvėjo bičiulių susirašinėjimas lingvistikos klausimais (tarp kitko, ir eiliuotais lietuviškais laiškais), užsimezgė ryšiai su A. Schleicheriu, buvo parašytos svarbiausios A. Baranausko poemos (tarp jų ir „Anykščių šilelis“), giesmės, eilės, o jo poezija lenkų kalba visiškai išnyko.

suprasti „triumvirato“ lietuviškojo darbo motyvus. Todėl vertindami „triumvirato“ pažiūras pasiremsime A. Baranausko kūrybiniu palikimu.

Antano Baranausko lingvistikos ir poezijos versmės. A. Baranauskas, priešingai nei kiti „triumvirato“ nariai, nestokoja tyrėjų dėmesio. Yra žinomi du jo asmenybės vertinimai. R. Mikšytės – tautinis: poetas, tautos šauklis ir žmogaus–poeto–kunigo dramos herojus, ir E. Aleksandravičiaus – socialinis: visuomenės narys, derinęs lietuvių kultūrinę atgimimo veiklą ir vyraujančią kultūrą, revoliucinį pakilimą ir katalikiškąjį universalizmą³¹⁴.

Be šių dviejų, įmanomas dar vienas – konfesinis požiūris, arba žvilgsnis į A. Baranauską kaip į dvasininkijos atstovą; jis taip pat galėtų papildyti poeto portretą.

Tiek R. Mikšytė, tiek E. Aleksandravičius poeto kūrybą lietuvių kalba kildino iš jo tautiškumo. Lietuvių inteligentų tautiškumas XIX a. viduryje siejamas su tautine sąmone ir iš jos kylančiu etninės kultūros kūrimo poreikiu³¹⁵. Etnokultūrininkams priskiriamos visos lietuviybės iniciatyvos, jų kultūros židiniu laikomi Varniai.

Etnokultūrinės pažiūros buvo artimos kai kuriems dvasininkams (prisiminkime kad ir Juozapą Arnulfą Giedraitį (*Giedroyć*), J. A. Pabrėžą, J. Čiuldą ar J. Želvį³¹⁶). Antra vertus, XIX a. viduryje lietuvišką veiklą, šalia patriotizmo, skatino ir religijos poreikiai.

Varniuose, kur daugiausia buvo konfesinės inteligentijos, etnokultūrininkų idėjinė įtaka ryškesnė iki 1855 m., kol ten gyveno S. Daukantas ir vyskupijos, Bažnyčios istoriją tyrė M. Valančius, J. Račkauskis, V. Juzumas, B. Smigelskis. Tačiau Varnių kultūros židinio veiklos analizė A. Baranausko studijų metais (1856–1858) rodo, kad tuo metu daugiausia energijos dvasininkija skyrė katalikybei stiprinti ir religinei

³¹⁴ Žr.: R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*; R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*; E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*.

³¹⁵ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 147–155, 273 ir kt.; E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 99–110, 148 ir kt.

³¹⁶ Žr.: A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis; Jurgis Pabrėža (1771–1849)*, Vilnius, 1972; J. Čiulda, min. veik., p. 83, 86; I. Šenavičienė, Juozapo Želvio laiškas Jonui Krizostomui Gintilai ir Motiejui Valančiui, *Istorija*, t. 47, 2001, p. 48–60. Plg.: [M. Akielwicz], Odezwa do Redakcyi *Teki Wileńskiej* starego Ziemianina Litewskiego, *Teka Wileńska*, 1858, nr 3, s. 379–384.

8. Klemensas Kairys ir Antanas Baranauskas. LLTIB

praktikai aktyvinti. Visi Varniuose gyvenę lietuviškai rašę asmenys (M. Valančius, J. Račkauskis, A. Juzumas, O. Praniauskis, išimtis – A. P. Kašarauskas) tik rengė religinę literatūrą.

Svarbu išsiaiškinti etninės kultūros ir religijos poveikį A. Baranausko ir per jį „triumvirato“ lietuviškajai veiklai. Tai, kad etnokultūrinės idėjos poetui buvo žinomos, rodo „Pasikalbėjimo Giesminyko su Lietuva“ turinys; su jomis A. Baranauskas veikiausiai susipažino iki Varnių ar Varniuose. Nors „triumviratui“ studijuojant Žemaičių seminarijoje S. Daukantas Varniuose negyveno, bet seminarijos biblioteka turėjo jo veikalų.

Vis dėlto tiesioginę ir didžiausią lituanistinę įtaką A. Baranauskui ir „triumviratui“ Varniuose bus padaręs A. P. Kašarauskas. Būtent jis, palaikęs su „triumviratu“ artimus santykius, bus padėjęs A. Baranauskui ir jo bičiuliams suvokti lietuvių kalbos vertę ir atkreipęs jų dėmesį į lingvistiką.

Kaip rodo paties A. P. Kašarausko pasisakymai, jo lituanistinį darbą skatino ne etnokultūrinis idealizmas, bet moksliniai interesai, susiję su XIX a. pradžioje Vakaruose atsiradusia lyginamąja kalbotyra. Šiai kalbotyrai prireikė išsamaus lietuvių kalbos žodyno, ir jo tikslas buvo padėti tokį žodyną rengti. A. P. Kašarauskas buvo tvirtai įsitikinęs, kad išmokti gryną ir tobulą „Algirdų, Vytautų, Jogailų kalbą“, pažinti jos prigimtį, galima tik tiesiogiai bendraujant su liaudimi. Tad mokslo labui ragino amžininkus „pamilti lietuvių valstietį“, suvokti jo gyvenimo būdą, civilizuoti jį, rengti literatūrą lietuvių kalba. Šnekamosios kalbos norminimu A. P. Kašarauskas nesidomėjo, laikė ją savaime tobula, nes nesugadinta ekonominės ir intelektualinės pažangos³¹⁷; jei kalbėsime apie tautinę sąmonę, save vadino *gente Lituanus, natione Polonus*³¹⁸.

³¹⁷ A. K[ossarzewski], Znaczenie języka litewskiego we względzie naukowym, *Pismo Zbiorowe Wileńskie*, 1859, s. 163–175; A. K[ossarzewski], Rzecz o litewskich słownikach, ten pat, 1862, p. 133–212.

³¹⁸ M. Čilvinaitė, Kašarausko Ambraziejaus Pranciškaus, s. Mikalojaus, gyvenimo, kūrybos ir rankraštinio palikimo apžvalga, 1961 06 20, *NB*, f. 24–1a, l. 1.

Vis dėlto neabejotina, kad A. P. Kašarauskio mokslinis dėmesys liaudies kalbai sustiprino valstietiškos grupelės tautinę savigarbą – vieną iš tautinės savimonės sandų. Tad Varnius pasiekusi 1856–1857 m. išleista Augusto Schleicherio lietuvių kalbos gramatika, jo „mirštančios“ lietuvių kalbos teorija, taip pat kai kurių seminarijos profesorių³¹⁹, o gal ir bendramokslių³²⁰, niekinantys pasisakymai apie lietuvių kalbą užgavo A. Baranausko ir jo draugų ambicijas. Matyt, tai paakino bičiulius šią kalbą demonstratyviai viešai vartoti³²¹, ja kurti eiles įrodant, kad lietuvių, kaip ir lenkų, kalba tinkama gilesnei minčiai išreikšti. Panašiai ir 1810 m. Vilniaus universiteto profesoriaus Zacharijaus Niemčevskio (*Niemczewski*) akademinėi auditorijai pristatytos Dionizo Poškos lietuviškos eilės turėjo įrodyti, kad lietuviškai galima reikšti sudėtingus jausmus³²².

Paanalizuokime A. Baranausko kūrybinį palikimą. Pirmiausia atkreipkime dėmesį į jo Varnių laikotarpio rašinį „Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą“ (*O mowie ludu Żmudzkiego i Litewskiego*, 1857)³²³. Įsigilinus į jį matyti, kad A. Baranausko mintis apie Lietuvos krikštą ir uniją traktuoti kaip etnokultūrinės nuostatos nėra pagrindo. Rašinyje apgailestaujama tik dėl lietuvių kalbos, tautos nuosmukio ir jį lėmusių istorinių aplinkybių, ko nepaneigtų nei lietuvis, nei lenkas. Įdomesni jo samprotavimai apie lietuvių kalbos tobulinimo reikalą, tad ištrauką pacituosime:

³¹⁹ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 71.

³²⁰ Rekonstravus klierikų sąrašą, galima suminėti A. Baranausko anoniminius seminarijos bičiulius – bendramokslius H. A., J. W., S. M., A. G., J. M. ir J. R., kuriems buvo rašytos poeto eilės į albumėlius. H. A. inicialai žymi Jeronimą Atkocevičių, kilusį iš Šeduvos parapijos laisvųjų žmonių (valstiečių); J. W. – Jurgį Vološinę, kilusį iš valstiečių; S. M. – Stanislovą Molį iš valstybinių valstiečių; A. G. – Antaną Gintylą, kilusį iš bajorų; J. M. – A. Baranausko kraštiečių Joną Milaknį, kilusį iš Zarasų apskrities Jūžintų parapijos baudžiavinių valstiečių. Šiek tiek kebliau yra identifikuoti eilėraščio adresatą J. R. Sprendžiant iš eilių teksto, jis taip pat turėjo būti A. Baranausko kraštiečių, t. y. kilęs nuo Utenos ar artimų apylinkių. Tokios kilmės galėjo būti Jonas Rokickas ir Jonas Ruževičius, kurių socialinė kilmė ir kilimo vieta neidentifikuota. Klierikų, turinčių minėtus inicialus, su A. Baranausku studijavo ir daugiau: Jonas Rojus, Jonas Ruginis, Jonas Radavičius.

³²¹ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 55.

³²² M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 92–93.

³²³ A. Baranauskas, Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 210–215.

„Kunigui pravartu kaip galima geriau žinoti visas švento tikėjimo ir Bažnyčios mokslo tiesas, bet dar pravarčiau mokėti tas tiesas aiškiai ir tvirtai išdėstyti žmonėms. Pagalbinės priemonės yra žmonių, į kuriuos kreipiamasi, kalbos pažinimas ir tobulumas. <...> Todėl Žemaičių dvasininkija, turėdama kitų tautų knygose neišsemiamą šaltinį Bažnyčios mokslo, atremiančio visus švento tikėjimo priešų priekaištus ir naudojamo žmonių praktiniam gyvenimui, negali jo visai nuodugnai ir kilniai išdėstyti žmonėms dėl kalbos skurdumo ir kartu plėtoti aukštesnio intelektualumo. Taigi kad labdaringa švento tikėjimo šviesa sėkmingiau apšviestų tos liaudies protą, kad ją išmokytų aukštesnės krikščionio paskirties ir šventų dorybių kilnumo, reikia pirma padaryti kalbą pajėgią suvokti tas visas šventas tiesas ir lengvai suprantamą liaudžiai“.

Toliau aiškinama, kad senosios, tikrosios lietuvių kalbos atgavinimą reikėtų pradėti nuo žemaičių ir aukštaičių tarmių atkūrimo. Tai padaryti leistų kiekvienos parapijos, kaimo tarmės atmainų, atsiradusių per amžius dėl uždaro valstiečio gyvenimo būdo, taip pat liaudies vartojamų priežodžių, padavimų, dainų žodžių palyginimas ir atranka. Tokią medžiagą galėtų kaupti parapijų klebonai ir perduoti ją lietuvių kalbos žodynų bei gramatikų sudarytojams. Šie tarmes atkurtų, jas palygintų, atrinktų atskirus žodžius, atkreiptų dėmesį į jų prigimtį, stiliaus grakštumą bei aiškumą ir nustatytų visai lietuvių kalbai bendras, taip pat liaudžiai lengvai suprantamas taisykles. Parapinės mokyklos padėtų supažindinti lietuvius su nustatytomis bendrinės kalbos formomis, kurios ilgainiui įsitvirtintų kasdienėje vartosenoje. Kitaip nei A. P. Kašarauskas, A. Baranauskas buvo įsitikinęs, kad juo aukštesnę civilizaciją pasiekė tautos, juo plačiau buvo išplėtoti jų visuomeniniai santykiai, tuo labiau turėjo būti išlavėjusios jų kalbos.

Lyginant A. P. Kašarausko ir A. Baranausko pažiūras į kalbos raidą ir lingvistinius interesus matyti, kad jos aiškiai skyrėsi. A. P. Kašarauskui svarbiausia buvo mokslinė lietuvių kalbos vertė (archaiškumas), o A. Baranauskui – jos praktinis vartojimas (norminimas), be to, akivaizdus pastarojo interesų religinis akstinas. Kunigų dėmesys gramatikų, žodynų rengimui ėmė didėti, kai buvo įteisintos parapinės mokyklos prie bažnyčių ir Žemaičių vyskupijoje katalikybė imta skleisti

lietuvių kalba. 1849 m. pabaigoje ši veikla įgijo naują kryptį – tuomet vyskupija išsiplėtė į Rytų Lietuvą, apimdama jau ne tik žemaičių, bet ir aukštaičių tarmės plotus, ir Žemaičių vyskupijos dvasininkijai tapo itin aktualus kalbos norminimas. Reikia manyti, kad būtent ši aplinkybė paskatino aukštaitį A. Baranauską atkreipti dėmesį į bendrinės lietuvių kalbos kūrimą.

Iš „triumvirato“ laiškų, eilių užuominų R. Mikšytė nustatė, kad A. Baranauskas buvo bičiulių lingvistinių interesų *spiritus movens*³²⁴, K. Kairys buvo geriausias lietuvių kalbos žinovas. Kartu studijavęs kunigas D. Pėža viename iš savo vėlesnių laiškų citavo A. Baranausko žodžius: „Kad aš nors dešimtu daliu išmanyčia ape lietuvišku kalbu, kaip kunigas Kairo, būčia spakainas“³²⁵. K. Kairys, kaip ir A. Baranauskas, manė, kad pirmausia būtina rūpintis bendrinės lietuvių kalbos, paremtos aukštaičių ir žemaičių tarmėmis, kūrimu ir nepritare A. P. Kašarausko žemaitiškos gramatikos sumanymui³²⁶. P. Viksva taip pat mėgino darbuotis norminant lietuvių kalbą, norėdamas ją ugdyti net ryžosi lietuviškai rašyti draugams laiškus, nors, kaip pats sakė, ne itin jam sekėsi kalbos srityje darbuotis³²⁷.

Bendrinės lietuvių kalbos kūrimas buvo ilgas procesas, bet lituanizuoti katalikybę Aukštaitijoje reikėjo nedelsiant, taigi pradėta rengti religinę literatūrą aukštaičių tarme. M. Valančiui rūpinantis, 1854 m. į šią tarmę buvo išverstas ir išleistas lenkiškas J. Želvio katekizmas³²⁸. Pastoracijai Aukštaitijoje vyskupas stengėsi panaudoti ir A. Baranausko talentą. Jo paragintas poetas 1857–1858 m. seminarijoje parašė aukštaitiškų giesmių M. Valančiaus „Kantyčkom“, o 1859 m. – blaivybei skirtą „Dievo rykštę ir malonę“³²⁹. Vėliau, 1865 m. A. Baranauskui grįžus iš užsienio, M. Valančius vėl priminė, kad trūksta literatūros aukštaičių tarme, ir ragino jį rašyti³³⁰.

³²⁴ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 66.

³²⁵ R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*, p. 65.

³²⁶ Klemenso Kairio laiškas Antanui Baranauskui, 1858 05 31, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 297–300.

³²⁷ Pranciškaus Viksvos laiškas Antanui Baranauskui, 1858 01 05, ten pat, p. 304.

³²⁸ J. Želvys, *Katekizą Kataliku...*, vertė J. Ženevičius, Vilnius, 1854.

³²⁹ Plg.: A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 541.

³³⁰ *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 307.

Sustokime ties poezija. Literatūrologai daugiausia dėmesio skiria lietuviškajai A. Baranausko poezijai, tuo tarpu lenkiškoji likusi nuošaly. Tačiau lenkiškoji poezija parašyta anksčiausiai, ji išsiskiria apimtimi ir tematika, todėl reikia pritarti E. Aleksandravičiui, kad A. Baranausko kūrybos esmę įmanoma suvokti tik imant visą jo lenkišką ir lietuvišką poeziją ir kad poezija lenkų kalba atspindi išlavinto žmogaus jauseną. Antra vertus, diskutuotinas teiginys, esą svarbiausias motyvas, kodėl A. Baranauskas pradėjo kurti lietuviškai, tebuvo namų aplinkos prisiminimas³³¹.

Sprendžiant iš turinio, lenkiškoji poezija iš tiesų yra pagrindinė A. Baranausko vidinio „aš“ raiškos forma. Lenkų kalba perteikiama egzistencijos kontempliacija, tikėjimas, transcendentalumas, universalumo jautimas, regėjimai, mistinis bendravimas su Dievu ir religinė egzaltacija, erezijų pragaištingumas, gyvenimo prasmės, likimo, kančios motyvai, sielų pokalbiai. Jeigu vertintume ją iš pasaulėžiūrinių pozicijų, kaip tik A. Baranausko lenkiškojoje poezijoje, kuri parašyta seminarijoje 1856–1857 m. dar iki pasirodant 1856 m. lapkričio 12 d. eiliuotam sveikinimui K. Kairiui ir „Dainu dainelę“ (1857), o juo labiau „Anykščių šileliui“ (1858–1859), susiformavo jo pažiūros, 1858–1859 m. išdėstytos poemose „Kelionė Petaburkan“, „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“, „Dievo rykštė ir malonė“, 1860–1861 m. religinėse giesmėse. Šioje poezijoje įvardijama pagrindinė blogybė, žlugdanti tautas ir valstybes – tai tikėjimo susilpnėjimas ir žmonių moralinis nuopuolis³³². Įvertinama katalikų dvasininkija, vienintelė pajėgi jai pasipriešinti, kartu įtvirtinamas apaštalo Pauliaus kunigo, Tikėjimo, Meilės ir Vilties nešėjo žmonijai, krikščionybės misionieriaus, įvaizdis: „O wieszczce Świata, pieśniarze, poeci! / Wielkim wam światłem łaska Boża świeci; / I wielka chwała w Bogu was opasze, / Jeśli spełnicie posłannictwo wasze; / <...> / Wielkie Wam wprawdzie na ramionach dzieło / <...> / Zasiajcie niwę w Bożkiej posiadłości / Pieśnią Nadziei, Wiary i Miłości“³³³.

³³¹ E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 81–82.

³³² Plg.: A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 105–106, 456 (*Urywek*, 1856 10 06), 107–108, 457 (*Luter /urywek:/*, 1856 10 10).

³³³ „O, pasaulio pranašai, dainiai, poetai! / Jums Dievo malonė šviečia ryškia šviesa, / Ir jus apgaubs didžiulė garbė Dievuje, / Jeigu įvykdysite savo misiją. / <...>

Šis įvaizdis suasmeninamas ir sukonkretinamas kaip kunigo-poeto–menininko – liaudies vadovo įvaizdis. Jame tarsi randa prasmę romantiško ir melancholiško pasauliečio Giesmininko egzistencija. Konstatuojama, kad išsilavinimas, poetinis talentas yra Dievo duotas įrankis atskleisti liaudžiai vaisingą Lietuvos sąsają su Katalikų bažnyčia, kuri pajėgi garantuoti dvasinį atsinaujinimą – pažadinti Dievo, artimųjų, tėvynės meilę, kuri kada nors prikelsianti šią tėvynę (kalbama apie jungtinę Lietuvos ir Lenkijos valstybę) iš kapo³³⁴.

Visos A. Baranausko 1856–1857 m. lenkiškojoje poezijoje išsakytos nuopuolio, misijos, dvasinio atsinaujinimo idėjos 1857–1861 m. perkeliamos į lietuviškąjį kontekstą ir realizuojamos lietuviškomis eilėmis. Lietuviškoji poezija jau nėra intymi „aš“ poezija. Ji skirta išoriniam pasauliui ir yra dinamiška: pritaiko subrandintas idėjas konkrečiam etnosociumui. Tai prasideda Varniuose ir tęsiasi Peterburge. 1856 m. krikščionybės svarba pabrėžiama K. Kairiui rašytame eiliuotame sveikinime, taip pat – valstietijos socialinės laisvės lūkesčius išreiškusioje ir dvasininkiją kaip būsimą jos laisvo gyvenimo „kelvedį“ įvardijusioje „Dainu dainelė“, vėliau „Kelionėje Petaburkan“ bei „Pasikalbėjime Giesminyko su Lietuva“.

Palyginkime lietuviškų kūrinių turinį su lenkiškosios poezijos turiniu. Poezijoje lietuvių kalba A. Baranauską ypač jaudina šlovinga pagoniškos Lietuvos praeitis (jo tautinė saviteiga čia patiria katarsį³³⁵), tačiau visi ir Lietuvos, ir kitų kraštų bei tautų istorijos pavyzdžiai tėra religijos istorijos iliustracija. Lietuvos krikštas, atėjęs iš Lenkijos, matomas kaip šviesa, išgelbėjusi ir sustiprinusi Lietuvą, suliejusi ją su Lenkija ir atvedusi į „gerumo ir laimės amžius“, kuriuos pritemdė tik Reformacija.

Kita vertus, liaudžiai aiškinama, kad visų kraštų, tautų nuosmukis, jų patekimas į vergiją yra Dievo bausmė už dorovinių, moralinių

/ Iš tikrųjų ant jūsų pečių gula didi užduotis / <...> / Užsėkite Dievo tėvonijos dirvas / Vilties, Tikėjimo ir Meilės giesmė“ (*W pocie czola /do Poetów/*, 1857 03 10). Ten pat, p. 128–130, 468.

³³⁴ Ten pat, p. 87–93 (*Cudny piośniki kwiat serce me i świat*, 1856), 114–115 (*Paswiętkinimas dienōj wardūwui brōlo Wieszpatij Klēmense*, 1856 11 12), 109–111, 458–459 (*Do X. Klemensa Kajro*, 1856 10 19), 131–132, 468–469 (*Blōgostawiony, kto z Bożej rękij*, 1857 03 16).

nuopuolį, už protėvių religijos, papročių, kalbos atsisakymą, už svetimos gyvensenos, elito madų ir svetimo tikėjimo perėmimą. Skelbiamas įsitikinimas, kad nei šlovinga istorinė praeitis, nei ekonominė pažanga, nei turtas, nei laisvė, nei mokslas, nei švietimas negarantuoja tautos išlikimo. „Pasikalbėjime Giesminyko su Lietuva“ vyksta atvira polemika tarp lietuvių etnokultūrinio sąjūdžio ideologijos ir krikščioniškosios ideologijos, kurioje akivaizdžiai nugalė pastaroji. Išlikti okupacijos sąlygomis lietuvių valstiečiui gali padėti tik svetimo gailo atstūmimas, užsikonservavimas savo etnokultūrinėje erdvėje (gimtoji kalba, tėvų papročiai, rūbai, neturtas, doras gyvenimas). Čia itin prasmingai suskamba „Anykščių šilelio“ motyvas, kurio gyvybinga gamta idealizuoja nepalietą modernizacijos skersvėjų, natūraliu laiko ritmu alsuojantį lietuvių gyvenimo būdą. Tačiau svarbiausia išlikimo sąlyga valstiečiui – katalikų tikėjimas. Jo misija – sutirpdyti „šalčio ledus žmonių širdyse“, sutriuškinti neigiamus „žmogaus proto padarinius“, sukeliančius degradaciją, pažadinti žmonėse tarpusavyje ir Dievo meilę³³⁶. Panašiai valstietijos istorinė sąmonė politiškai kryptingai formuojama XIX a. vidurio bajorijos, atstovavusios demokratėjančiai LDK bajoriškajai kultūrai, kelionių po Lietuvą aprašymuose³³⁷ – gresiant kataklizmams, jais taip pat bandoma priminti skaitytojui šlovingą krašto, unijinės valstybės istoriją.

³³⁵ Šiuo atžvilgiu apie A. Baranauską galima kalbėti kaip apie atstovą dvasininkijos, kurią A. Maceina vadino „lietuviškosios krikščionybės“, krikščioniškos savo turiniu, bet lietuviškos savo forma, reiškėja (A. Maceina, Krikščioniškasis turinys ir lietuviškoji forma, *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis. Dabartis. Ateitis*, Kaunas, 1938, p. 98–111).

³³⁶ Toks vertinimas atitinka A. Maceinos mintį, kad „Pasikalbėjimo Giesminyko su Lietuva“ etiniai postulatai išreiškia krikščioniškosios ideologijos nuostatas: įspėja tautą dėl pražūtingų klystelių fizinio ir dvasinio sunaikinimo akivaizdoje, iškelia universaliąsias dvasines vertybes prieš materialiąsias ir parodo, kad sugebėjimas kęsti yra pagrindas išlikti (A. Maceina, Laiškai rašytojams (2) / Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10, p. 455–465). Jį taip pat paremia E. Aleksandravičiaus išvada, kad poetui ideali buvo XVI ir XVII a. Lietuva, tikėjimas ir tautiškas tapatūs dalykai, istorijos bėgsmas – transcendentinių galių raiška, mesijinė Lenkijos įtaka Lietuvai ir unijos teisingumas – neginčijami, o lietuvių ir lenkų tautiškas tapatumas – tikėjimo suvienytas nevienodo lygio ir įgalumo darinys (E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 186–187).

³³⁷ V. Sirutavičius, Simbolinės geografijos: kelionės po XIX a. vidurio Lietuvą ir jų aprašymai, *Lietuvos istorijos metraštis (toliau – LIM), 1999 metai*, Vilnius, 2000, p. 110–123.

Krikščioniškoji ideologija nėra akivaizdi tik „Anykščių šilelyje“, nors jis parašytas po „Dainu dainele“ ir tuo pat metu, kaip „Kalionė Petaburkan“ bei „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“. „Anykščių šilelis“ nuo kitų A. Baranausko poemų skiriasi tuo, kad čia nėra nei atviros ideologinės deklaracijos, nei atviros didaktikos. Pirmoji jo dalis, „nesudarkytas pirminis sumanymas, sklandus ir skambus kaip upokšnio srovė“³³⁸, atskleidžia gamtos ir lietuvių dvasios harmoniją. Tai romantiško pažado, 1855 m. duoto K. Praniauskaitei, tesėjimas: „Ilgesingoje puikioje giesmėje broliams / Iš storų praeities pelėsių prikelti / Tolimus mirusių amžių prisiminimus, / Juos papuošti nuostabių svajonės žiedu, / Surinkti senus liaudies padavimus, / Kad atgytų jų kerintis grožis“³³⁹. Tai ir kito sielos bičiulio – K. Kairio gamtos jausenos („Dienelė brėkšta“) pakili tąsa.

Pirmosios „Anykščių šilelio“ dalies šviesi nuotaika yra tarsi kontrastas antroje dalyje vaizduojamai socialinei bei politinei tikrovei. Pastarojoje jau apčiuopiamas istorinių negandų, moralinio nuopuolio, okupacijos, dvasinio atsinaujinimo leitmotyvas – tarsi poetas, prieš pradėdamas didelį darbą, norėtų pats sau ir skaitytojui apibendrinti, ko būta, kas prarasta ir ką reikėtų atkurti. Tad šis kūrinys gali būti iškilmingas gyvenimo tikslą suradusio kunigo–poeto – A. Baranausko atsiveikinimas su sutrikusiu romantiku Giesmininku. Tai gali būti ir intymus Giesmininko pokalbis su tautiečiais prieš atsidedant kunigo–poeto misijai. Apie panašaus simboliško dvasinio akto poreikį – „... artimai pasikalbėti / Akis į akį su savo mieluoju Tautiečiu, / Kad pasaldinčiau paskutines akimirkas / Prieš tapdamas žmonių žveju“³⁴⁰ – poetas 1857 m. taip pat rašė K. Praniauskaitei.

Negalima atmesti tautinių sentimentų įtakos „Anykščių šileliui“. Aiškiai jį veikė romantikai, aukštinę krašto istoriją, liaudies kal-

³³⁸ „By wydać czyste pomysłu wzory / Płynnie i dzwicznie jak tok strumienia“ (Do P. K. P. (roniewskiej), 1855 12 28). A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 82–84, 446.

³³⁹ „W tęsknej dla braci uroczej pieśni / Wskrziesić zpod grubej przeszłości pleśni / Wieków zmarłych dawne wspomnienia / Cudnym ozdobić kwiatem marzenia / Zebrać od Ludu dawne podania / Żeby w czarownym wdzięku ożyły“ (Do P. K. P. (roniewskiej), 1855 12 28). Ten pat.

³⁴⁰ „... pogwarzyć prywatnie, / Sam na sam z swym lubym Rodakiem / By chwile osłdzić ostatnie, / Nim ludzi się stanę rybakiem“ (I O *Wieszczko Dostojna! masz zbiorek*), 1857 03 05). Ten pat, p. 124, 466.

ba, naudoję liaudies tautosaką kūryboje. Tačiau poemą galėjo paskatinti ir religiniai motyvai: atsisveikinimas su pasauliečių iliuzijomis, dvasinis išengimas į kunigystę, apsisprendimas tarnauti Bažnyčiai.

Pralaimėjus 1863 m. sukilimui, žlugus politinės laisvės vilčiai, depresija, artimųjų, kolegų tremtis ir mirtis, paastrėjusi cenzūra nuslopino A. Baranausko poetinį pakilimą³⁴¹. Vis dėlto jo lietuviškai kūrybai lemtingiausia turėjo būti tai, kad nebeliko dvasininkijos lietuviybės veiklos entuziazmo, kai rusų valdžia suvaržė ganytojišką veiklą, uždraudė lietuvišką spaudą lotynų raidėmis, parapines mokyklas prie bažnyčių, religines brolijas – taigi faktiškai sugriovė svarbiausias lietuvių kalbos atramas religijoje. Šį požiūrį paremia aplinkybė, kad, vos atsiradus palankiai progai prasmingai pasitarnauti katalikybei, atgimė A. Baranausko lingvistiniai interesai, vėl kurtos lietuviškos religinės giesmės.

Taigi A. Baranausko tekstų analizė leidžia manyti, kad jo lietuviškosios kūrybos idėjinės ištakos buvo kitokios nei lietuvių etninės kultūros puoselėtojų kūrybos. A. Baranauskas, kitaip nei S. Daukantas, nekūrė etniškai savitos lietuvių kultūros dėl pačios šios kultūros. Jam kūryba lietuvių kalba visų pirma buvo katalikybės stiprinimo priemonė. A. Baranausko ištikimumu, katalikybės poreikis buvo ir lietuviškos poezijos, ir lietuvių kalbotyros (galima pridurti, kaip patvirtino ateitis, ir lietuvių kalbos vartojimo) prasmė.

Universali religinė pasaulėžiūra, pritaikyta prie lietuvių valstiečių gyvenimo ir veikimo, tautinio tapatumo nepraradusiam poetui padėjo įprasminti savo tautiškumą, gimtąja kalba išsakyti krikščionybės apologiją.

Antano Vienažindžio ir Petro Rimkaus lyrika. 7-ojo dešimtmečio pradžioje kai kurie seminarijos klierikai vėl pradėjo reikštis lietuvių poezijoje, tačiau jos niekaip nepavyktų susieti su jokia ideologija. Jų lietuviškoji kūryba yra tarsi atėjusi tiesiai iš gimtos etnosocialinės aplinkos, aplenkdamą bajoriškąją kultūrą. Nesant pakankamai duomenų, rimtesnes išvadas daryti sunku, tad apsistosime tik ties keliais išoriškais pastebėjimais.

³⁴¹ Plg.: E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p.115.

Naują lietuviškos saviraiškos pavyzdį rodytų A. Vienažindžio poezija. Iš aukštaičių valstiečių kilęs klierikas Žemaičių seminarijoje studijavo 1861–1865-aisiais – didžiausios politinės įtampos metais. Poetas eiliuodavo pasislėpęs³⁴², saugodamas savo jausmų privatumą. A. Vienažindžiui būdinga artima liaudies dainai intymi, nostalgiška meilės lyrika, atspindinti asmeninius išgyvenimus, sielvartą dėl iš-tremtų tėvynainių likimo po sukilimo, resignaciją.

Tokiai poezijai, sprendžiant iš jos tematikos, vargiai galėjo tu-rėti įtakos seminarijos aplinka, nors kaip tik čia pradėta eiliuoti. Ji neturi nieko bendro su religijos poreikiais, nėra ir troškimų, kurie rodytų buvus etnokultūrinę įtaką. Vien lietuvišką A. Vienažindžio poetinę raišką galėjo nulemti tai, jog iki seminarijos jis nebuvo stip-riau paveiktas bajoriškiosios kultūros (vienintelė jo kultūrinė aplinka už gimtųjų namų buvo surusinta Panevėžio gimnazija, kurioje itin daug studijavo valstiečių vaikų³⁴³). Ši, Vinco Mykolaičio-Putino žo-džiais, „savaimė dainuojanti siela“ tai, kas transcendentalu, universa-lu, susiję su žmogaus egzistencija, t. y. tai, kas sudarė poeto vidinį „aš“ ir ką A. Baranauskas, K. Kairys reiškė lenkų kalba, išsakė lietu-viškai.

Panašiai galima pasakyti apie A. Vienažindžio bendramokslį (studijavusį 1862–1867 m.), taip pat iš Aukštaitijos valstiečių kilusį irgi Panevėžio gimnazijos absolventą klieriką P. Rimkų ir jo poeziją³⁴⁴. Jo eilės „Tykus buvo vakarėlis“, „Širdinga ir laiksvi tur būti giesme-la“ (spėjama, jog eiliuoti taip pat pradėjo seminarijoje) panašios į A. Vienažindžio. Pirmasis eilėraštis labai artimas pastarojo stilisti-kai³⁴⁵ – gali būti, kad seminarijoje poetų arčiau bendrauta.

A. Vienažindžio ir P. Rimkaus kūrybos nauja stilistinė kryp-tis – „liaudiškasis romantizmas“³⁴⁶ ir itin didelis jų kūrybos popula-rumas liaudyje rodytų valstietijoje atsirandantį sociokultūrinės savi-

³⁴² *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 385.

³⁴³ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 434.

³⁴⁴ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 398–399.

³⁴⁵ Ten pat, p. 399.

³⁴⁶ Ten pat, p. 281, 392.

teigos poreikį, kuris galėjo kilti dėl religinės švietėjiškos dvasininkijos veiklos sustiprėjus tautiniam kultūriniam potencialui ir kuri išreiškė iš jos kilusi inteligentija.

SEMINARIJOS ABSOLVENTAI IR LIETUVYBĖ

Kartos specifika. Žemaičių seminarijoje 1845–1869 m. parengta katalikų dvasininkijos karta, arba M. Valančiaus dvasininkijos karta, religiniame Žemaičių vyskupijos gyvenime pagrindinį vaidmenį vaidino iki XIX a. paskutinio ketvirčio. Ši karta savo veikla ir įsitikinimais skyrėsi tiek nuo ankstesnės, tiek nuo vėlesnės kunigų kartos, kurios formavosi kitomis visuomeninėmis ir politinėmis aplinkybėmis.

Nustatėme, kad Žemaičių seminarijoje parengti kunigai 1867 m. sudarė apie 82% visų Žemaičių vyskupijos darbingų dvasininkų, o tai iš esmės pakeitė senąją kunigijos sudėtį. Nuo misionierių išugdytos kartos naujoji karta skyrėsi kitokiu išauklėjimu, kuris atspindėjo pasikeitusius vyskupijos vadovų religijos stiprinimo prioritetus. Naujoviškai orientuotas klierikų rengimas, Varnių kultūrinė aplinka, socialinė klierikų sudėtis 1845–1869 m. suformavo Žemaičių dvasininkiją, kuri buvo geriau pasirengusi religijos sklaidai.

M. Valančiaus dvasininkija buvo daug aktyvesnė ginant Katalikų bažnyčios interesus. Panašiai kaip ir pats M. Valančius, ji buvo lojali lietuviškam darbui ir ten, kur to reikalavo religiniai bažnytiniai interesai, uoliai darbavosi. Ši dvasininkija buvo teoriškai, praktiškai ir psichologiškai pasirengusi vartoti liaudies kalbą skleidžiant katalikybę; gerokai demokratiškesnė bendraujant su valstiečiais, neabejinga jų poreikiams, turėjusi didesnę autoritetą; platesnių kultūrinių interesų, labiau vertinusi išsilavinimą. Tik nedaugelis seminariją baigusių kunigų buvo agresyviai prolenkiški³⁴⁷.

³⁴⁷ Ryškus pavyzdys yra buvęs klierikas, 1896–1904 m. Žemaičių vyskupijos seminarijos inspektorius P. K. Kriškenis.

Vis dėlto dvasininkijos lituanizacija nepaveikė jos ideologijos – ji buvo ir liko suaugusi su lenkų kultūra. Štai kaip apibūdino vieno iš žinomiausių po sukilimo lietuvybės puoselėtojų J. Katelės pažiūras Aleksandras Dambrauskas-Jakštas. „Iš seminarijos išėjo lenkų patriotu, o skaitydamas vėliau uždraustus lenkų patriotiškus veikalus, užsigrūdino tame sentimentaliam patriotizme ir per visą gyvenimą pasiliko karštu „poliako-litvinu“, už ką nusipelnė iš lenkų pagarbos ir malonės“³⁴⁸. M. Valančiaus dvasininkija ir XIX a. pabaigoje nesuprato lietuvių tautinių aspiracijų, laikė jas erezija. Vyskupai A. Baranauskas, K. Cirtautas, M. L. Paliulionis nepalaikė jaunųjų, po 1870 m. išugdytųjų kunigų lietuviškos ideologinės orientacijos, nepatikėdavo jiems geriausių parapijų, neišleisdavo patriotiškai nusiteikusių dvasininkų į kurių kapitulas, taigi trukdė formuotis aukštajai dvasininkijai, pozityviai apsisprendusiai modernaus lietuvių nacionalizmo atžvilgiu. Praktinėje religinėje veikloje pasižymėjo lankščia laikysena, atitikusia krikščioniškojo universalizmo reikalavimus, pagal aplinkybes katalikybei skleisti naudojo ir lenkybę, ir lietuvybę, už ką sulaukė ir „lenkomanų“, ir „litvomanų“ vardo, nors jų veikla neturėjo nieko bendro su lietuviškuoju tautiškumu ir noru rasti erdvę jam reikštis³⁴⁹. Katalikybės poreikiams tarnavo vyskupų parama lietuviškos spaudos gražinimui, pritarimas lietuvių kalbos įvedimui į lietuviškų parapijų bažnyčių pamaldas, rūpinimasis seminarijos klierikų rengimu lietuviškai pastoracijai, lietuvių kalbos norminimu, lietuviška katalikiška raštija ir pan.

Antra vertus, stiprėjantis lietuvių tautinis atgimimas skatino nedidelės dalies dvasininkijos atviresnę lietuvišką laikyseną. Kai kurie kunigai (R. Stakėnas, M. J. Miežinys) pradėjo bendradarbiauti lietuviškoje periodinėje spaudoje, šiek tiek jų laikotarpiu po „Aušros“ išitraukė į lietuvišką kultūrinę veiklą. Jie atstovavo tai mažumai, kuriai tapo nesvetimas ir tautinis lietuvių judėjimas. Toks buvo kovotojas dėl lietuvių spaudos lotynų raidėmis atgavimo, lietuviško laikraš-

³⁴⁸ A. Dambrauskas-Jakštas, min. veik., p. 270, 278.

³⁴⁹ Plg.: V. Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab. – XX a. pr. Sociopolitinis aspektas, daktaro disertacijos santrauka*, Vilnius, 2000, p. 12–13.

čio leidimo³⁵⁰, gausių lietuviškų raštų rengėjas ir vertėjas J. Balvočius-Gerutis, kurio ilgametes prolietuviškas pažiūras yra pabrėžęs A. Dambrauskas-Jakštas:

„Su kunigais kalbėdavosi lenkiškai, nes tuomet klebonijose buvo tokia mada. Bet lenkystės idealai niekad nebuvo jį suvilioję. Savo dvasioj jis visada jautėsi esąs lietuvis, lietuvių atgijimo nelaikė jis svajone, anaipatol, tikėjo mūsų tautą galint atgimti, dėl to karštai laukė jos atgimimo ir kiek galėdamas rūpinosi jį pagreitinti. „Aušros“ atsiradimas 1883 metais dar labiau jį užgrūdino tame įsitikinime“³⁵¹.

Apskritai M. Valančiaus dvasininkija XIX a. trečiajame ketvirtyje suvaidino nemažą vaidmenį stiprinant katalikybę valstietijoje. Ji energingai ištraukė į rusiškų liaudies mokyklų boikotą po 1863 m. sukilimo, organizavo katalikų priešinimąsi rusiškam raidynui bei stačiatikybės platinimui. K. Kairio, P. Viksvos, kitų kunigų tolesnis gyvenimas demonstravo naujosios kunigijos diplomatiją kovojant su valdžios nurodymais mokyklose dėstyti tikybą rusų kalba. Antai P. Viksva, dirbdamas Kėdainių parapijos filijalistu, atsisakė būti tikybos mokytoju valdinėje Kėdainių liaudies mokykloje, kuriai vadovavo stačiatikis. Motyvavo tuo, kad, uždraudus vaikams aiškinti Dievo žodį lenkiškai ir lietuviškai, tikybos mokymas rusų kalba sukels nepasitikėjimą kunigu ir pačia mokykla, o tai sukels „pavojingų rūpesčių“³⁵². Panašiai priešinosi Darbėnų kunigas Mikalojus Opulskis (*Opólski*)³⁵³, Anykščių vikaras Julijonas Račkauskas (*Raczkowski*), Elenėje ir Laukesoje kunigavęs Mikalojus Skorupskas (*Skorupski*) bei daugelis kitų, nekalbant apie administracines katalikybės atramas A. Baranauską, M. L. Paliulionį, K. Cirtautą. Jau 7-ojo dešimtmečio pabaigoje rusų valdžia buvo priversta konstatuoti, kad dėl M. Valančiaus dvasininkijos veiklos Žemaičių vyskupijos gyventojų suartėjimas su rusų kultūra ir Bažnyčia tapo nebeįmanomas³⁵⁴.

³⁵⁰ V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 152–153.

³⁵¹ A. Dambrauskas-Jakštas, *min. veik.*, p. 67.

³⁵² Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 9153 Vilniaus generalgubernatoriui, 1865 11 25?, *LIIB*, mf. 140/7.

³⁵³ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 11382 Motiejui Valančiui, 1866 11 13, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 174.

³⁵⁴ Žr.: Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 9310 Vilniaus generalgubernatoriui, 1868 08 13, A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 293–300 ir kt.

Už katalikybės gynimo sąjūdžio raginimus, agitaciją prieš rusiškas mokyklas ar kitą priešvyriausybinę veiklą rusų valdžios buvo bausti Žemaičių seminarijos absolventai kunigai Adomas Daugėla (*Dowgiałło*), Kajetonas Jankūnas (*Jankiewicz*), J. Lukavičius, Jonas Milaknis (*Miłaszewicz*), Teofilis Opulskis (*Opólski*), Samuelis Paškevičius (*Paszkiewicz*), Leopoldas Radavičius (*Rodowicz*), Adomas Rimavičius (*Rymowicz*), Vincentas Stanys (*Staniewicz*), Aloyzas Šliupavičius (*Szłupowicz*), Ignotas Ulinskas (*Uliński*) ir kiti.

M. Valančiaus dvasininkijos pastoracinė veikla tarp lietuvių valstiečių vyko lietuvių kalba. Dėl to drauge su ja Žemaičių vyskupijoje XIX a. trečiajame ketvirtyje gerokai sumažėjo, ypač Rytų, Šiaurės rytų, Vidurio Lietuvoje, liaudies lenkinimas per Bažnyčią. Į svarbiausias parapijas M. Valančius stengėsi skirti savus seminarijos auklėtinius, mokančius lietuviškai ir galinčius bendrauti su valstiečiais jų gimtąja kalba, pasižyminčius išlavinta pamokslų iškalba, kuri įtaigiau veikė ir graudino žmones. Šalino pasenusius, prie lietuviybės katalikybėje reikalavimų neprisitaikančius kunigus. Skatino kunigus rengti liaudžiai lietuviškas religines knygeles, tokius visų pirma kėlė bažnytinės karjeros laiptais. V. Biržiška rašė, kad vyskupijoje būta nuomonės, jog norint vyskupo akyse iškilti reikėjo parengti kokią nors lietuvišką knygelę³⁵⁵.

M. Valančiaus kunigiją yra apibūdinęs V. Juzumas kaip turėjusią ypatingą vyskupo pasitikėjimą, kuri pateko į bažnytinę valdžią ir formavo vyskupijoje dvasininkijos elgseną, nesiderinančią su nusistovėjusiomis tradicijomis ir užgaunančią luominius ipročius³⁵⁶. Demokratiškesnę elgseną šalia ugdymo skatino valstietiška daugelio dvasininkų kilmė. Dvasininkai, ypač iš Žemaitijos, kurie giminyse buvo glaudžiai susiję su lietuviška aplinka, iš kurios buvo kilę, arčiau su ja bendravo ir galėjo ne tik ją labiau kultūriškai veikti, bet ir patys buvo jos veikiami. B. Smigelskis po 1850 m. yra taikliai pastebėjęs: „Gilesnėje Žemaitijoje galime pamatyti jaunesnės dvasiškos kitokią tai nuo liaudies prigulimybę. Gentystės, gimininkystės, senobinės prietelystės ir pažintys patraukia jaunosius kunigus prie nuolankumo, prie

³⁵⁵ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 87.

³⁵⁶ V. Jogėla, Motiejus Valančius pagal Vincentą Juzumą, *LKMA metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 86–89.

neišvengiamo nuolaidumo“, o aukštaičiuose to familiarumo su kunigu nėra³⁵⁷. Jau buvo minėta, kad 1845–1869 m. seminariją baigę žemesnės socialinės kilmės kunigai buvo visuomeniškai aktyvesni nei kilę iš bajorų. Gali būti, kad tokius kunigus 1863 m. turėjo omenyje sukilėlių vadas Antanas Mackevičius, gal ir perdėtai apie daugumą vyskupijos dvasininkų sakydamas, kad jie fanatiškai nekentė visko, kas lenkiška ir bajoriška³⁵⁸.

Faktinė medžiaga patvirtina, kad XIX a. trečiajame ketvirtyje nusistovėjo gerokai šiltesni, artimesni nei anksčiau kunigo ir parapijiečių tarpusavio santykiai, padidėjo kunigų dėmesys valstiečių gyvenimui. Antai būdamas Krinčino vikaru, A. Vienažindys subūrė parapijos chorą, artimai bendravo su žmonėmis, nepraleisdavo nė vieno didesnio jų suėjimo, vis pamokydamas tikėjimo bei moralės dalykų, palaikė ryšius su valstiečiais dainininkais, knygnešiais, su kaimiečiais nevengdavo kartu išlenkti taurelės, pritardamas armonika dainuodavo savo eiles. Už pastangas gražiai skaityti kunigo dovanotos knygos ne vieną parapijietį pastūmėjo siekti mokslo³⁵⁹. Kupiškio klebonas kaunainikas K. Kozmianas paskatino rašto pramokusią valstietę Uršulę Tamošiūnaitę imtis poetinės kūrybos³⁶⁰, viešai rodydavo dėmesį liaudies kūrybai, kviesdavo pjovėjas iš rugių lauko padainuoti sutartinių³⁶¹. Vadoklių klebonas J. Balvočius-Gerutis mielai bendraudavo su kaimiečiais, pasikalbėdavo ir išklausedavo, suprato jų būdą, vargus ir reikalus. Valgė paprastus valstietiškus valgius, vasarą nusimetęs kunigo sutaną vienmarškinis nesidrovėdavo šieno papjauti ar pagrėbti³⁶². Pas Laukesoje kunigavusį M. Skorupšką plaukdavo žmonės tartis visokiais reikalais, kunigas nė vieno nepalikdavo neišklauses ir nepataręs, ką daryti³⁶³.

Naujieji kunigai imponavo ganomiesiems didesniu išprusimu, dėmesiu švietimui. Nemažai jų steigė dekanatų bibliotekas, patys

³⁵⁷ B. Smigelskis, Kunigo vikaro užrašai, *Draugija*, 1909, t. 8, Nr. 29, p. 29.

³⁵⁸ A. Mackevičius, *Laiškai ir parodymai*, Vilnius, 1988, p. 69.

³⁵⁹ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 384.

³⁶⁰ Ten pat, p. 400.

³⁶¹ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 200.

³⁶² A. Dambrauskas-Jakštas, min. veik., p. 88.

³⁶³ Ten pat, p. 281–282.

švietėsi, domėjosi ne tik religiniais dalykais, teologija, lituanistika, bet ir įvairiais kitais mokslais. Antai J. Katelė mėgo archeologiją, rinko archeologines iškasenas, turėjo nemažą biblioteką. Gana daug knygų turėjo sukaupęs M. Skorupskas, kurias mirdamas paliko Žemaičių seminarijai, tik karui prasidėjus nesuskubta jų pervežti į Kauną³⁶⁴. A. Baranauskas ir Jonas Radavičius (*Rodowicz*) mėgo matematiką, homeopatiją, pastarasis ir gamtą, mineralogiją, paliko Kauno muziejui 631 Kaukazo kalnų mineralo kolekciją, herbarų³⁶⁵. A. Vienažindys domėjosi filosofija, mokslo ir religijos sąsaja, kaupė mokslo, filosofijos, teologijos veikalus³⁶⁶.

Lietuvių kalbos vartojimas po 1863 m. sukilimo. Nors po sukilimo galimybių lietuvių kalbai plėstis katalikybėje sumažėjo ir naujoviškos pastoracijos sąlygos pasunkėjo, tačiau lietuvių kalbos išitvirtinimas religijoje tęsėsi. Viešasis liaudies švietimas tapo slaptas, viešoji religinė lietuviška spauda buvo pakeista slaptomis lietuviškomis religinėmis knygelėmis, religinėmis politinėmis brošiūromis, ganytojiški auklėjantys laišakai – didaktinėmis beletristinėmis knygelėmis ir pan.

Viena iš lietuvių kalbos religijoje atramų buvo M. Valančiaus suorganizuota slapta lietuviška spauda. Šią spaudą V. Merkys pavadino „galingiausia lietuviškos ugdymo ir pasipriešinimo rusifikacijai priemone“³⁶⁷. Uždraudus spaudą lotynų rašmenimis, 1865–1880 m., t. y. tada, kai daugiausia reiškėsi 1846–1869 m. seminariją baigę kunigai, Lietuvoje buvo ypač gausiai slaptai platinamos tradiciniu raišydu išleistos religinės-moralinės knygelės. Jos sudarė apie 71% visos lietuviškų knygų tematikos³⁶⁸, ir tik vėliau ėmė daugėti pasaulietinės tematikos leidinių.

Mokslinėje literatūroje plačiai analizuota 1869–1870 m. pirmoji lietuviškų knygų platintojų politinė byla. Į teismą buvo patraukti buvę seminarijos auklėtiniai kunigai Žvingių klebonas Pranciškus Butkevičius (*Butkiewicz*), Pagramančio diakonas Vincentas Butvydas (*Butwid*),

³⁶⁴ Ten pat, p. 282.

³⁶⁵ Ten pat, p. 263–264.

³⁶⁶ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 384–385.

³⁶⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 783.

³⁶⁸ V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 186.

Gaurės vikaras Vitalis Dembskis, Darbėnų vikaras Kazimieras Eitutis (*Ejtutowicz*), Naumiesčio filijalistas Pranciškus Grigaliūnas (*Grygalu-nowicz*), Naujamiestyje kunigavęs Motiejus Kaziliūnas (*Kazilewski*), Pagramančio klebonas Vincentas Norvaiša (*Narwojsz*, taisydavęs M. Valančiaus rašytų slaptųjų knygelių rankraščių kalbą³⁶⁹), Salantų vikaras Pranciškus Stropus (*Stropp*), Tauragės klebonas Jonas Tomaševičius (*Tomaszewicz*). Uždraustas lietuviškas knygas platino, savo parapijiečius skatino užsiimti šia veikla, knygnešius globojo Panemunėlio klebonas J. Katelė, Krinčino vikaras A. Vienažindys, Kupiškio vikaras P. Rimkus, Jurbarko vikaras Jurgis Rožanskas (*Rożański*), nemaža kitų buvusių seminarijos auklėtinių.

Dvasininkijos veikla, susijusi su lietuvių kalbos vartojimu, po sukilimo tęsėsi ir steigiant slaptas lietuviškas mokyklas, globojant daraktorius. Religinis švietimas ir pradinis mokymas liaudies kalba kaip atsvara rusiškoms valdinėms mokykloms pakitusiomis politinėmis aplinkybėmis tapo dideliu kunigų rūpesčiu stiprinant katalikybės pozicijas tarp valstiečių. Kupiškio parapijoje nelegalias lietuviškas mokyklas steigė, pats jas kontroliavo K. Kozmianas. V. Merkys rašė, kad šis asmuo buvo centras, apie kurį sukosi visas apylinkės gyvenimas. Važiuodamas į parapiją, nuveždavo plunksnų, rašalo, popieriaus, liniuotę popieriui liniuoti, ir, radęs mokantį skaityti ir rašyti, pristatydavo kitų mokyti. Pradėjusius daraktoriauti apdovanodavo. Rūpinosi suaugusiųjų, ypač mergaičių švietimu³⁷⁰. Nuo 1869 m. jam uoliai talkino čia vikaru pradėjęs dirbti P. Rimkus³⁷¹. 1872–1908 m. Panemunėlyje (Rokiškio r.) klebonavo švietėjas J. Katelė, čia sukūrė kultūros židinį. Jis varė plačią ir intensyvią švietėjišką veiklą, pamoksluose mokė valstiečius ūkio, švaros, vaikų, jaunuomenės švietimo reikalo, rūpinosi moterų švietimu, kiekviename kaime (Moškėnuose, Šetekšniuose, Tindžiuluose, Viliuose ir kt.) įsteigė slaptas lietuviškas mokyklas, kurios buvo gana aukšto lygio, jose buvo mokomi vaikai lietuviškai skaityti, rašyti, aritmetikos, geografijos ir net Lietuvos istorijos, rūpinosi vadovėliais, organizavo daraktorių kursus, režisavo lietuviškus spektaklius,

³⁶⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 745.

³⁷⁰ Ten pat, p. 744; V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 303.

³⁷¹ V. Biržiška, Kun. Petro Rimkevičiaus (?) eilėraščiai, *Mūsų senovė*, t. 2, Nr. 3(8), 1938, p. 478–479.

mokė vaikus giedoti ir dainuoti. Jo parapijoje lietuvių kultūrinį darbą dirbo J. Katelės įdarbintas prie Panemunėlio bažnyčios draudžiamos spaudos platintojas Juozas Otonas Sirvydis³⁷².

Slaptas lietuviškas mokyklas steigė, švietė žmones Žiobiškio klebonas Pranciškus Levickis (*Lewicki*), Aleksandravėlės klebonas Stanislovas (ordine Jeronimas) Sipavičius (*Sipowicz*), Anykščių vikaras J. Račkauskas ir kiti.

Vartoti lietuvių kalbą katalikybėje pagal aplinkybes neužmiršo kunigai tremtyje, ją vartojo grįžę į Lietuvą. Antai Vincentas Mosėjus (*Mossiej*), 1881–1883 m. Tobolsko Romos katalikų bažnyčios vicekuras, vėliau Tomsko, 1897–1904 m. Spasko filijinės bažnyčios vikaras, rūpinosi savo parapijiečių lietuvių pradiniu ir religiniu švietimu gimtąja kalba, bandė parsisiųsdinti iš Lietuvos lietuviškų elementorių, religinių knygelių³⁷³. Lietuviškais pamokslais, lietuviškais giedojimais sekmadienio pamaldose, lietuviškų knygelių platinimu užsiėmė iš tremties į Lietuvą grįžęs Laukesoje kunigavęs M. Skorupskas³⁷⁴ ir kiti.

Nuopelnai lietuviškai raštijai. Trumpai paminėkime M. Valančiaus dvasininkijos nuopelnus lietuviškai raštijai. Čia nebekalbėsimė apie šio pobūdžio seminarijos auklėtinių, profesorių Varniuose įnašą iki 1866 m., nes tai jau daugiau ar mažiau aptarta.

³⁷² A. Dambrauskas-Jakštas, min. veik., p. 270–271; V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 279–280, 301–302.

³⁷³ V. Mosėjus į Lietuvą F. Zavadzkiui rašė: „Dievo valia turiu pareigą teikti dvasinę pagalbą po Tobolsko guberniją išsibarsčiusiems mūsų broliams. Vazinėdamas įsitikinau, jog trūksta kai ko iš religinių priemonių <...>. Prašau išsiųsti pirmuoju paštu: a) lenkiškai–lietuvišką evangelijukę, jeigu yra – didelio formato, b) 50 lietuviškų elementorių, c) lenkiškus pamokslus, kokie šiuo metu vertinami, d) kelias knygeles „Naujas Altorius“ [*Senas ir Naujas Auksa Altorius arba didžiausia geribe del duszių krikščioniu...*, Vilnius, 1879. – I. Š.], f) 2 [knygeles] „Szwentadeniu darbaj“ [*Szwentdienis darbas, arba skajtimaj szwentosi dienosi...* – I. Š.], 9) šimtą varinių kryželių, o už likusius pinigus – po lygiai rožinių, škaplierių ir [šventų] paveikslėlių. Prašau nustatyti kainą.

Ar yra Biblija su [Gustave] Doré piešiniais ir kiek kainuoja? Norėtume turėti lenkiškų ir lietuviškų knygų katalogą. Drįstu paklausti, ar nėra Vilniuje kelioninių vargonų, taip pat – gal atsirastų įprasti nedideli vargonai, [like] uždarius bažnyčią?“ (Vincento Mosėjaus laiškas Feliksui Zavadzkiui, 1882 10 28, Tobolskas, *MAB*, f. 7–2152, l. 1). Plačiau apie V. Mosėjų žr.: *Bojownicy kapłani...*, d. 2, t. 2, p. 706–708; Kansko apskrities Tomsko Romos katalikų bažnyčios vikaro Vincento Mosėjaus formuliarinis sąrašas, 1900, *Baltarusijos Respublikos nacionalinis istorijos archyvas Minske*, f. 1781, ap. 25, b. 249, l. 19–20. Archyvinių duomenų apie šį kunigą maloniai patūpino habilituotas daktaras profesorius Zbigniewas Wójcik, už tai jam nuoširdus ačiū.

³⁷⁴ A. Dambrauskas-Jakštas, min. veik., p. 280.

³⁷⁵ *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 384.

Religinė literatūra. Nemažai 1845–1869 m. baigusių ir lotyniškų rašmenų draudimo metais parapijose besidarbavusių kunigų reikėsi rengdami liaudžiai lietuviškus religinius raštus, kurdami ir versdami šventas giesmes. Iš raštų autorių pasižymėjo J. Balvočius-Gerutis, mīnētini Antanas Bartkevičius (*Borkiewiczz*), F. Vereika, N. Gedgaudas (Jonas Jodelaitis), A. Vitartas, Vladislovas Dembskis. Lietuviškas giesmes, litanijas rašė, vertė Vincentas Šliogeris (*Szlagier*), P. Legeckis (K. Žalvaris), kunigai tremtyje Juozapas Silvestras Dovydaitis, P. Butkevičius³⁷⁵ ir kiti. Vyskupo A. Baranausko Seinuose parašytos religinės giesmės, ypač skirtos Švč. Marijos garbei, yra vienos iš gražiausių lietuvių poezijoje.

Religinės raštijos būta ir kitokio pobūdžio. A. Baranauskas, nuo 1867 m. profesoriaudamas Žemaičių seminarijoje Kaune, parengė lietuvišką homiletikos kursą klierikams „Mokslas šventosios iškalbos“ (*Mokslas Szventosios Iszkalbos*)³⁷⁶. 1901–1902 m. pradėjo didžiulį ne tik teologijai, religijos istorijai, bet ir visai lietuvių kultūrai reikšmingą darbą – Biblijos vertimą į lietuvių kalbą, kaip pats sakė, patikrinti, ar įmanoma Šventąjį Raštą pakenčiamai išversti į lietuvių kalbą³⁷⁷. Iki mirties suspėjo išversti 3/5 visos Biblijos, palikdamas 1528 puslapių rankraštį. Kunigams skirtų religinių raštų taip pat paliko J. Balvočius-Gerutis.

Lingvistika. Seminarijoje Kaune A. Baranauskas tęsė lingvistinį darbą: rinko lietuvių tarmių tekstus, sudarė originalią lietuvišką rašybą, parašė lietuvių kalbos gramatiką, į lietuvių kalbą išvertė A. Schleicherio gramatiką, paskelbė „Pastabas apie lietuvių kalbą ir žodyną“ (*Заметки о литовском языке и словаре*). Jo lingvistinio darbo esminės paskatos buvo tos pačios, kaip ir klieriku esant – religijos stiprinimas³⁷⁸. Vadovaudamasis panašiais motyvais ir vyskupas M. L. Paliulionis nurodė Kazimierui Jauniui į lietuvių kalbą išversti katekizmą³⁷⁹, Žemaičių vyskupijos valdytojas A. Beresnevičius pavedė

³⁷⁶ Ten pat, t. 2, p. 188.

³⁷⁷ A. Prašmantaitė, Antanas Baranauskas ir katalikiški XIX a. Šventojo Rašto vertimai į lietuvių kalbą: istorinis aspektas, *LKMA metraštis*, t. 23, p. 152–154.

³⁷⁸ Antano Baranausko laiškas Hugo Weberiui, 1875 10 14, A. Baranauskas, *Raštai*, t. 2, 1970, p. 177–179.

³⁷⁹ J. Stakauskas, Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas, p. 383–384, 397.

kunigams parengti lietuvių kalbos gramatiką ir žodyną, parašyti mokslinių, asketinių ir su religine praktika susijusių lietuviškų veikalų³⁸⁰.

Tarp lietuvių kalbotyrai nusipelnusių kunigų taip pat minėtinas M. J. Miežinys, lietuviškos gramatikos ir lietuvių–latvių–lenkų–rusų kalbų žodyno autorius³⁸¹. Likę žinių, kad Kasparas Chmieliauskis (*Chmielewski*) parašė lietuvių–lenkų kalbų žodyną³⁸², J. Balvočius-Gerutis – lietuvių–lenkų kalbų žodynėlį, Adomas Mackevičius – latvių–lietuvių kalbų žodyną.

Pasaulietinė literatūra. Manytina, jog stiprėjanti kai kurių kunigų, ypač valstiečių kilmės, tautiškumą rodė jų pasaulietinės tematikos kūriniai, pirmiausia beletristika, poezija. M. Valančiaus dvasininkijos pasaulietinės tematikos kūrinių, jų vertimų pagausėjo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Pasakėčias, humoristinius, proginius eilėraščius rašė V. Šliogeris, A. Bartkevičius³⁸³, tremtyje pasakas eiliavo, apysakas rašė Juozapas Silvestras Dovydaitis. Rankraštinį lietuviškos poezijos rinkinį paliko po 1863 m. sukilimo emigravęs D. Pėža (Palionis). Į poeziją, atrodo, buvo linkęs K. Eitutis (manoma, kad jis sukūrė dainą „Nepaimti Dievo cūdai“). Išpopuliarėjo Motiejaus Žutauto (*Żutowt*) eilėraštis „Piemenėlis“³⁸⁴. L. Ivinskio kalendoriams savo poezijos kūrinių siūlė J. Lukavičius, 1878 m. siuntė eilėraščių „Graži dainelė“ ir apsakymėlių „Atsitikimas. Apie užvydėjimą“³⁸⁵. Kazimieras Aleksandravičius (*Aleksandrowicz*) išvertė Juozapo Koženiovskio (*Korzeniowski*) komediją „Šiaučius ir jo šeimynykštis“. Stiprėjant tautiniam lietuvių judėjimui, tiesiog nerte pasinėrė į lietuvišką kultūrinę veiklą J. Balvočius-Gerutis: 1898–1912 m. parašė, išvertė daug didaktinių, beletristinių apysakų („Jonukas Karklynas“, „Kunigo giminė“, „Susiskaldėliai ir pašvaitoriai“ ir kt.). Sparčiai didėjant populiarių mokslo žinių poreikiui, parašė „Zoologija, skiriamą sodiečiams“, „Sodiečių dangų“³⁸⁶.

³⁸⁰ Ten pat, p. 385–386.

³⁸¹ Išleido 1886 ir 1894 m. Žr.: *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 149, 151, 647; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 746.

³⁸² V. Biržiška, *Knygotyros darbai*, p. 201.

³⁸³ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 505–506.

³⁸⁴ D. Petkevičiūtė, min. veik., p. 184–185; *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 502.

³⁸⁵ D. Petkevičiūtė, min. veik., p. 187.

³⁸⁶ A. Dambrauskas-Jakštas, min. veik., p. 65–90.

DVASININKIJA IR LIAUDIES SAJŪDŽIAI

Išpūdingi XIX a. 5–7-ojo dešimtmečio Lietuvos visuomenės judėjimai yra liaudies sąjūdžiai. Tai 1858–1862 m. blaivybės sąjūdis ir 1865 m. katalikybės gynimo sąjūdis. Jie prasidėjo ir intensyviausiai reiškėsi ten, kur gausiausiai gyventa etninių lietuvių – Žemaičių vyskupijoje. Išoriškai jie buvo glaudžiai susiję su katalikų dvasininkija: pastaroji buvo šių sąjūdžių vadovė, bažnyčia – centras, apie kurią sukosi svarbiausi įvykiai, katalikų dvasininkijai teko didžiausia atsakomybė už sąjūdžių padarinius. Tad sustosime ties jos įtaka liaudies sąjūdžiams.

BLAIVYBĖS SAJŪDIS

Blaivybės reiškinyje ir blaivybės sąjūdžio Lietuvoje problema. Blaivybė yra viena iš svarbių dorinių vertybių, tad blaivybės propagavimas ir blaivybės draugijos kūrimas yra ir pasauliečių, ir dvasininkijos veiklos sritis. Pirmoji blaivybės draugija 1808 m. buvo įkurta JAV, 1827–1829 m. – Anglijoje, 1833 m. – Vokietijoje. Pirmoji

dvasininkijos suorganizuota tokio pobūdžio draugija, pasivadynusi „Visišku abstinentų draugija“ (*Total abstinence society*) 1838 m. kapucino Theobaldo Matthewo buvo įsteigta Airijoje, vėliau Anglijoje, Šiaurės Amerikoje¹. I XIX a. vidurį, intensyvėjant Katalikų bažnyčios atsinaujinimui, Europoje vyko bažnytinių draugijų, tarp jų ir blaivybės draugijų, renesansas. Bažnyčios blaivybės propaganda ypač suintensyvėjo, kai 1851 m. Vroclavo vyskupas kardinolas Merkelis Dypenbrokas (*Diepenbrock*) parengė blaivybės brolijos (taip dažniausiai buvo vadinamos vieno tikėjimo narių draugijos) įstatus ir juos tais pačiais metais patvirtino popiežius Pijus IX, suteikdamas brolių nariams nuodėmių atleidimą ir pavesdamas jas Grabnyčių Dievo Motinos globai. Pagal įstatus vyskupijos brolija susidėjo iš parapiinių brolių, brolijai vadovavo vyskupas, parapiinėms brolijoms – seniūnai.

Lenkijos Karalystę ir Lietuvą pasiekė jau anksčiau prasidėjusios dvasininkijos blaivybės akcijos Aukštutinėje Silezijoje ir Galicijoje (Tarnovo vyskupijoje). 1844 m. pradžioje ten propaguoti blaivybę pradėjo Bažnyčios atnaujintojai kunigas A. J. Fiecekas ir vyskupas J. G. Voitarovičius. 1845 m. A. J. Fieceko įkurtoji brolija telkė per 200 tūkst. žmonių. Tarnovo regione 1844 m. į tokią broliją buvo įstoję 434 tūkst. žmonių iš 1 milijono tikinčiųjų, 1845 m. pabaigoje jai priklausė 731 614 (87,2%) asmenų². Kurti broliją leido civilinė valdžia – imperatorius Ferdinandas I.

Lietuvoje blaivybę jau 1846 m. pradėjo skelbti Šiaulėnų bei Šiaulių parapijų kunigai. Jie sudarinėjo ir specialius pasižadėjusiųjų nebegerti sąrašus. Tais metais J. S. Mieleška išvertė ir išleido pirmą katalikišką knygelę apie blaivybės draugiją lietuvių kalba³, tačiau didesnio masto blaivybės judėjimas tuomet neįgavo. Nuo 1856 m., į valdžią atėjus Rusijos imperatoriui ir Lenkijos karaliui Aleksandrui II ir su-

¹ I. F. Maguire, *Le P. Mathew de l'ordre des capucins, l'apôtre de la tempérance en Irlande*, [Bruxelles, 1864].

² B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7, p. 151–160.

³ Ch. K. A. Debner, *Knygėlė apie žinias draugistes nuositurėjimo, arba Pamokimas, kaip reik girtibe pamesti ir nuog arielkos gierimo, arba kitu stipru atsipratinti*, vertė J. S. Mieleška, Sankt Peterburgas, 1846. Tai Ch. K. A. Debnerio 1837 ir 1838 m. Rygoje išleistos latviškos knygutės vertimas, nenurodžius autoriaus pavardės (žr.: *Lietuvos TSR bibliografija. Knygos lietuvių kalba*, t. 1, Vilnius, 1969, p. 253–254).

švelnėjus politiniam klimatui, blaivybės brolijos prie bažnyčių ėmė steigti Lenkijos Karalystėje. 1858 m. jos ypač išplito Seinų vyskupijoje. 1858 m. blaivybės sąjūdis kilo Žemaičių vyskupijoje, tais pat metais čia atsirado ir blaivybės brolija.

Blaivybės sąjūdis Lietuvoje skyrėsi. Antai Aukštutinėje Silezijoje, Galicijoje, Lenkijos Karalystėje blaivybė plisti ir brolijos kurtis pradėjo po to, kai vyskupai ganytojiškais laiškais, dvasininkai pamoksluose, rekolekcijose, misijose, iš sakyklų ir klausyklose ėmė raginti kunigus ir tikinčiuosius skelbti blaivybę ir kurti broliją. Blaivybės sąjūdžio Žemaičių vyskupijoje pradininke kai kas laiko ne dvasininkija, o valstietija. Kitos akivaizdžios sąjūdžio ypatybės – liaudies aktyvumas, itin staigus plitimas ir nykimas, ypatingas masiškumas, atkaklus pobūdis, kalbinė ir socialinė specifika. Jei palygintume katalikus telkusios blaivybės brolijos kūrimosi tempus Tarnovo srityje ir Žemaičių vyskupijoje, pamatytume, kad pastarojoje jie keturis kartus didesni⁴. V. Kavolis taip pat atkreipė dėmesį į išimtinį lietuvių kalbos blaivybės sąjūdyje vartojimą, vadindamas jį tautiniu savo forma⁵.

Blaivybės sąjūdis Lietuvoje skyrėsi ir nuo blaivybės sąjūdžio Rusijoje. Blaivybės sąjūdis vidinėje Rusijoje kilo 1858 m. pabaigoje – 1859 m. pradžioje, iš pradžių Pavolgyje ir centrinėse gubernijose aplink Maskvą, ir tęsėsi iki 1861 m. Priešingai nei Lietuvoje jis iš viso nebuvo susijęs su dvasininkija. Blaivybė plito ir blaivybės draugijos kūrėsi vien liaudies pastangomis. Nors blaivybė nebuvo tokia visuotinė kaip Kauno gubernijoje, jau 1859 m. blaivybės draugijoms priklausė šimtai tūkstančių valstiečių, taip pat kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų. Nuo 1859 m. gegužės mėn. rusų blaivybės sąjūdis įgavo agresyvų pobūdį: prasidėjo masinis smuklių, alkoholinių gėrimų sandėlių naikinimas. Liaudies veiksmus slopino kariuomenė, vyko blaivininkų areštai, teismai, trėmimai⁶.

⁴ Antai Tarnovo vyskupijoje blaivininkų skaičius iki 87,2% išaugo per 2 metus, tuo tarpu Žemaičių vyskupijoje jau po pusės metų beveik visi valstiečiai priklausė blaivybės brolijai (žr.: K. Gieczyś, *min. veik.*, p. 35–36).

⁵ V. Kavolis, *Epochų signatūros*, p. 101.

⁶ В. А. Федоров, Крестьянское трезвенное движение 1858–1860 гг., *Революционная ситуация в России в 1859–1861 гг.*, Москва, 1962, с. 107–126.

Apie blaivybės sąjūdžio Žemaičių vyskupijoje esmę yra įvairių nuomonių. A. Alekna, K. Gečys, V. Merkys ją sieja su dvasininkų kaip ganytojų pareiga, krikščioniškos moralės stiprinimu. E. Aleksandravičius jo varomosiomis jėgomis dar laiko valstiečių nusistatymą prieš alkoholį ir baudžiavinę santvarką. S. Lazutka sąjūdį vadina liaudies protesto forma prieš baudžiavą ir imperinę valdžią. Panašias išvadas, pasiremdamas rusų demokratais Nikolajumi Dobroliubovu, Nikolajumi Černyševskiu, Aleksandru Gercenu, daro rusų istorikas V. Fiodorovas, kalbėdamas apie blaivybės sąjūdį Rusijos imperijoje apskritai ir aiškindamas jį išaugusia degtinės kaina⁷. Kiek kitaip blaivybės sąjūdį vertina kai kurie amžininkai. Sprendžiant iš publicistikos, kurią apžvelgė N. Dobroliubovas⁸, valstiečių blaivybės siekis imperijoje dar siejamas su blaivybę propagavusios literatūros (Lietuvoje – dvasininkijos pamokslų) įtaka, blaivybės pavyzdžiu Vakaruose ir dėl to išaugusiu valstiečių sąmoningumu, noru blaiviams sutikti laisvę po baudžiavos panaikinimo. Be to, visi amžininkai ir rusų istorikai teigia, kad sąjūdis Lietuvoje turėjo specifinių ypatybių, susijusių su religija ir etniškumu.

Pabandykime suprasti blaivybės sąjūdžio Žemaičių vyskupijoje esmę analizuodami jo santykį su dvasininkija, rusų valdžia ir vyskupijos visuomene ir išsiaiškinkime ginčytinus ar neaiškius dalykus.

Sąjūdis ir dvasininkija. Nuomonę apie valstiečių antialkoholines nuostatas ir blaivybės propagandos įtaką paneigia M. Valančius, apibūdindamas apgailėtiną liaudies blaivybės padėtį vyskupijoje iki blaivybės sąjūdžio:

„Sunaikinti išisaknijusį blogį dėjo pastangų visos valdžios. Dvasininkai kiekviena palankia proga įkalbinėdavo liaudį atsakyti gėrimo, bet veltui: ir ugningiausi pamokslai, ir pamokymai einant išpažinties, ir asmeniniai įtikinėjimai būdavo veltui, o liūdniausia – kad ne tik nepavykdavo sustabdyti girtuoklystės tvano, bet jis vis labiau ir labiau stiprėjo su visais nelaimingais padariniais“⁹.

⁷ Ten pat.

⁸ Žr.: Н. А. Добролюбов, Народное дело: распространение обществ трезвости, *Избранные философские произведения*, под редакцией М. Т. Иовчука, т. 2, Ленинград, 1948, с. 198–244.

⁹ Motiejaus Valančiaus raštas carui, 185[?], juodraštis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 513.

Tamsiam, skriaudžiamam, išnaudojamam liaudies žmogui degtinė buvo vienintelė paguoda – ką jau bekalbėti apie nusistatymą prieš alkoholį. Švietimo idėjos, blaivybės propaganda baudžiamos sąlygomis negalėjo būti vaisinga. Tad buvo išties netikėta, kai staiga baudžiamos metais Kauno gubernijoje beveik visuotinai valstietija sukilo prieš girtavimą, o „didžiulės tų žmonių papročių ir charakterio permainos nustebino visus sveikai mąstančius“¹⁰.

Su blaivybės sąjūdžio Žemaičių vyskupijoje esme tiesiogiai susijęs jo pradžios, tiksliau, jo iniciatorių klausimas. A. Alekna, K. Gečys, V. Merkys, E. Aleksandravičius ir nemažai kitų tyrėjų blaivybės sąjūdį laiko Žemaičių vyskupo M. Valančiaus sumanymu ir nuopelnu. V. Biržiška blaivybės iniciatyvą ir didžiausią rūpinimąsi jos palaišymu atiduoda jaunesniems kunigams, o M. Valančių mato tik savotišku vadu, nustačiusiu bendras gaires ir kartkartėmis viešai prabylančiu į tikinčiuosius ganytojiškais laiškais. S. Lazutka, V. Fiodorovas blaivybės sąjūdžio pradžią sieja su liaudies iniciatyva.

Iš visų šių požiūrių pirmasis yra klasikinis ir įsitvirtinęs mokslinėje literatūroje. Jo esmę sudaro K. Gečio iškelta versija, esą M. Valančius, rūpindamasis liaudies morale, buvo iš anksto blaivybės sąjūdį suplanavęs, sulaukęs palankaus momento ir paskelbęs blaivybę, tačiau sąmoningai inspiravęs gandus dėl Lenkijos Karalystės įtakos ir liaudies iniciatyvos, nes norėjęs užmaskuoti rusų valdžios akyse dvasininkijos organizacinį vaidmenį ir taip sutrukdyti valdžiai sąjūdį užgniaužti¹¹.

Neneigdami, kad tokia hipotezė apie blaivybės sąjūdžio kilmę ir esmę turi teisę gyvuoti, dėl jos pagrįstumo galima ginčytis, juolab kad sąjūdį liečiančius šaltinius įmanoma interpretuoti kitaip. Antai hipotezės šalininkai iki šiol tarp savęs nesutaria, kur prasidėjo blaivybės sąjūdis – per vyskupo vizitaciją Aukštaitijoje (Kupiškyje–Palėvenėje) ar Žemaitijoje (Jurbarke)¹².

¹⁰ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2076 Vladimirui Nazimovui, 1858 11 18, ten pat, l. 268–269.

¹¹ K. Gieczy, min. veik., p. 19–30 ir kt. Šios prielaidos laikosi ir V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 334–344.

¹² Aukštaitiją (Kupiškį–Palėvenę) blaivybės sąjūdžio židiniu laiko K. Gečys, V. Merkys, P. Jatulis, Žemaitiją (Jurbarką) – A. Alekna, M. Brenšteinas, P. Puzaras.

K. Gečys neslepia, kad jo hipotezę sutvirtino kai kurios blaivybės sąjūdžio Žemaičių vyskupijoje aplinkybės, kurios neįtilpo į įprastą XIX a. viduryje dvasininkijos organizuotų tokių akcijų kontekstą. Kadangi bet kokia kita sąjūdžio iniciatyva, išskyrus dvasininkijos, buvo iš anksto atmesta, mokslininkas kitaip negalėjo paaiškinti, kodėl Žemaičių vyskupijoje dvasininkijos blaivybės akcija prasidėjo 1858 m., tuo tarpu kaimyninėje, Rusijai taip pat pavaldžioje Lenkijos Karalystėje brolijos atsirado jau 1856 m.¹³ O svarbiausia, kaip atsitiko, kad tuo metu, kai M. Valančius paskelbė pirmą savo aplinkraščių dėl blaivybės, ženklinusią oficialią dvasininkijos blaivybės akcijos pradžią (o tai įvyko 1858 m. spalio 11 d.), blaivybės brolijos jau buvo išikūrusios visoje Žemaitijoje (rugpjūčio mėn. išplito Raseinių apskrityje, rugsėjo mėn. – Telšių ir Šiaulių apskrityse, antroje spalio mėn. pusėje kūrėsi Panevėžio apskrityje ir persimetė už Nevėžio¹⁴). Tuo tarpu iki spalio antros dekados nerandama jokių vyskupo raštų, raginančių kunigus skleisti blaivybę (vienintelį rusų valdininko raštą dėl blaivybės brolijų galima interpretuoti kaip nori)¹⁵. K. Gečys taip pat buvo priverstas sutikti, kad vyskupas iki spalio 11 d. privalejo kažkaip paskelbti vyskupijoje blaivybę žodžiu, nors tam taip pat neturėjo įrodymų. Tad teko Aukštaitiją pripažinti blaivybės sąjūdžio židiniu.

K. Gečio versija apie M. Valančiaus blaivybės iniciatyvą, nors ir neparemta šaltiniais, istoriografijoje išitvirtino, nes palankiai pristatė Katalikų bažnyčią ir gerai atitiko ryškiausio ir tautiškiausio to meto vyskupo įvaizdį. Iš tiesų ji neatitinka realybės. Bažnyčia blaivybę visada laisvai propagavo iš sakyklos. Sąjūdžio išvakarėse ši propaganda vyskupijoje nebuvo suintensyvėjusi. Aleksandro II valdymo pradžia pasižymėjo politiniu atšilimu, tuo pat metu blaivybė plito ir Lenkijoje, ir Rusijoje, taigi blaivybės agitacijai vargiai reikėjo ypatingos konspiracijos. Taip pat sunku įsivaizduoti, kad M. Valančius būtų

¹³ K. Gieczys, *min. veik.*, p. 29–30.

¹⁴ Ten pat, p. 25–26.

¹⁵ Žr.: ten pat, p. 23–24, 30–31.

sugebėjęs taip sutelkti dvasininkus, kad jie net ir jam rašytuose raštuose vieningai imtų skelbti, jog blaivybės iniciatyva kilusi iš liaudies. Antra vertus, valdžia turėjo savo agentų judėjimui sekti, nebuvo naivi ir nepasitikėjo katalikų dvasininkija.

Tai, kas pasakyta, verčia dar kartą išsigilinti į Žemaičių vyskupijos blaivybės įvykius, laikantis jų eiliškumo.

1858 m. ryškėja du blaivybės skleidimo ir brolijų kūrimo arealai ir kelios iniciatyvos. Pirmoji erdvė yra Aukštaitija. Birželio mėn. čia šią veiklą inicijavo vyskupijos valdžia. Aukštaitijoje M. Valančiui vizituojant parapijas (nuo 1858 m. gegužės 16 iki birželio 30 d.), anot J. Tumo-Važganto ir K. Gečio, brolijas kurti paragino vyskupo sekretorius Juozapas Silvestras Dovydaitis.

Blaivybės brolijos nei M. Valančiui, nei Juozapui Silvestru Dovydaičiui nebuvo naujiena. Pastarasis, kuris laikė alkoholį svarbiausia liaudies moralinio nuopuolio priežastimi, pasiūlė M. Valančiui pasinaudoti palankia Aleksandro II valdymo pradžios politine situacija ir Lenkijos pavyzdžiu pabandyti įkurti blaivybės brolijas vyskupijoje liaudies moralei stiprinti. Vizitacijai įpusėjus, M. Valančius (matyt, apgalvojęs, kad pasitaikius progai pavyks tai suderinti su valdžia) paklausė Juozapo Silvestro Dovydaičio: pirmosios žinios apie vyskupo mėginimą steigti blaivybės brolijas datuojamos birželio 7 d. Kupiškiumi ir birželio 10 d. Palėvene¹⁶.

Tuo pačiu metu savarankiški blaivybės skleidimo ir blaivybės brolijų iniciatoriai, veikę be vyskupijos valdžios nurodymo Aukštaitijoje, buvo pavienių parapijų kunigai. Pirmoji (ir kol kas vienintelė) žinia apie tokią iniciatyvą chronologiškai maždaug sutampa su M. Valančiaus kurtomis brolijomis ir buvo taip pat ganytojiška, perimta iš Lenkijos: Skapiškio dekanas Dominykas Sakalauskas (*Sokołowski*), 1858 m. gegužės mėn. grįždamas iš Druskininkų namo per Seinų vyskupiją, išgirdo apie ten veikiančias blaivybės brolijas ir jų pavyzdžiu

¹⁶ Ten pat, p. 17–18; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 337; J. Tumas, *Kun. Juozapas-Silvestras Dovydaitis – Šiaulėniškis Senelis*, Kaunas, 1924, p. 9.

tuoj įkūrė tokią broliją savo parapijoje¹⁷ (V. Merkys nukelia šią datą į rugpjūčio mėn., tačiau tai esmės nekeičia¹⁸).

Nesiginčytina, kad Aukštaitijoje ir blaivybės skleidimo, ir blaivybės brolių kūrimo iniciatorė buvo dvasininkija. Nei vyskupo sekretorius Juozapas Silvestras Dovydaitis, nei pats M. Valančius (išskyrus vienintelį iš daugybės kartu¹⁹) nesiejo šių savo (ir D. Sakalausko) įkurtųjų brolių su blaivybės sąjūdžiu. Juozapas Silvestras Dovydaitis rašė, kad „Kupiškio ir Palėvenės bažnyčios buvo lyg sėklinis blaivybės grūdas, bet nedaug tederėjo, kol tuose pat metuose neužplūdo šv. Blaivybė iš Užnemunės per Jurbarką“. Be to, Kupiškio–Palėvenės ir Jurbarko židinius laikė tarp savęs nesusijusiais²⁰. Atrodytų, kad vizitacijos Aukštaitijoje metu vyskupijos valdžios inspiruota blaivybė, taip pat kunigo D. Sakalausko „importuota“ blaivybė didesnio poveikio liaudies tradicinei elgsenai nepadarė. Kažko ir nesitikėta, nes toliau

¹⁷ K. Gieczys, min. veik., p. 16.

¹⁸ D. Sakalausko blaivybės brolių kūrimo iniciatyvą K. Gečys, remdamasis D. Sakalausko 1861 m. raportu M. Valančiui, datavo 1858 m. gegužės mėnesiu, V. Merkys – rugpjūčio mėnesiu. Dar kartą sustokime ties minėtu raportu. Klebonas rašė, kad pradėjęs skelbti blaivybę keturiais mėnesiais anksčiau nei gavęs pirmąjį M. Valančiaus aplinkraščių dėl blaivybės („czterma miesiacami przed odebraniem pierwszego okolnika od Jaśnie Wielmożnego Pana“) (Skapiškio dekanas Dominyko Sakalausko raštas Nr. 1 Motiejui Valančiui, 1861 01 10, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 517–518). Pirmasis vyskupo aplinkraštis dėl blaivybės yra datuojamas 1858 m. spalio 11 d. Pagal jį išėitų, kad D. Sakalauskas įkūrė blaivybės broliją 1858 m. gegužės mėn. ar birželio mėn. pradžioje. Versdamas šį raportą iš lenkų kalbos, V. Merkys žodį „aplinkraštis“ išvertė „ganytojiškas laiškas“ (V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 338). Pirmasis Valančiaus ganytojiškasis laiškas blaivybės reikalui, kaip žinoma, turi 1858 m. gruodžio 23 d. datą, tad mokslininkas nukėlė D. Sakalausko blaivybės iniciatyvą į rugpjūčio pabaigą.

Kad D. Sakalauskas įkūrė blaivybės broliją anksčiau už M. Valančių, verčia manyti 1858 m. vasaros pradžioje per vizitaciją Aukštaitijoje M. Valančiaus kurtų blaivybės brolių vietovės. Kaip minėta, pirmoji jo brolija datuojama birželio 7 d. Kupiškyje, antroji – birželio 10 d. Palėvenėje. Birželio 8 d. M. Valančius aplankė Skapiškį, tačiau ten brolijos kažkodėl neįkūrė. Taip galėjo būti, jei jau ten rado veikiančią D. Sakalausko įkurtą broliją.

¹⁹ Išimtis yra tik M. Valančiaus testamentinis laiškas liaudžiai, rašytas senatvėje apie 1875 m., blaivybės sąjūdžiui seniai užgesus. Tačiau būtent šis *testis unus – testis nullus* kažkodėl buvo priimtas kaip svarbiausias M. Valančiaus blaivybės iniciatyvos įrodymas.

²⁰ J. S. Dovydaitis, *Šiaulėniškis senelis*, Kaunas, 1925, p. 43–44, 173.

vizituodamas M. Valančius brolių nebekūrė, nebe labai domėjosi blaivybės skleidimu ir grįžęs iš vizitacijos: nors įkurtųjų brolių veiklai reglamentuoti ėmė versti į lietuvių kalbą knygele „Apej brostwą blaivystės“²¹, parašytą remiantis popiežiaus patvirtintais blaivybės brolijos įstatais, tačiau nesiėmė jokių oficialių (aplinkraščiais) ar neoficialių raginimų²².

Po dviejų mėnesių vėl matoma blaivybės iniciatyva, tačiau kitame areale – Žemaitijoje. Šią iniciatyvą Juozapas Silvestras Dovydaitis laikė blaivybės sąjūdžio pradžia. Štai kas rašoma M. Valančiaus privačiuose užrašuose²³. Jurbarko klebonas M. Kervelis pastebėjo, kad prie Nemuno gyvenę žemaičiai, sužinoję apie blaivybės broliją iš savo kaimynų Užnemunės lietuvių, be jokio raginimo patys visiškai nustojo gerti degtinę. Todėl Švenčiausiosios Mergelės Marijos Dangunė imo dieną (rugpjūčio 15 d.) paragino visą parapiją visiškai išsižadėti degtinės (įkūrė blaivybės broliją²⁴). Atlaiduose dalyvavo Gaurės parapijos klebonas Fabijonas Janutavičius (*Janutowicz*) ir Skirsnemunės klebonas Kazimieras Baracevičius (*Baracewicz*). M. Kervelio paraginti, jie ir pas save taip paskelbė blaivybę.

Užrašuose rašoma, kad blaivybės iniciatyvą parodė liaudis ir tik paskui prisidėjo dvasininkija. Liaudies iniciatyvą vyskupas akcentavo ir kituose savo raštuose, kad ir 1859 m. kovo 14 d. pirmajame blaivybės laiške žemvaldžiams: „Kai praėjusiais metais kai kuriose mūsų vyskupijos vietose liaudis, tikro Dievo gailėstingumo stebuklo pažadinta, parodė nematytą norą visiškai išsižadėti degtinės, <...>

²¹ [M. Valančius], *Apej Brostwą Blaivistes arba Nusiturieima*, Vilnius, 1858.

²² Tai, kad Kupiškyje ir Palėvenėje paskelbęs blaivybę, M. Valančius nepažymėjo net savo privačiuose užrašuose „Wiadomość o czynnościach pasterskich“ (žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 754–759), kuriuose šiaipjau viską smulkiai užsirašydavo.

²³ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 536–537. Neaišku, kada buvo darytas šis Valančiaus įrašas – sprendžiant iš teksto turinio, vėliau nei 1858 m. Ir apskritai M. Valančiaus užrašų dalis, pavadinta „Rozmaite wiadomości“, skirta 1858–1859 m. įvykiams, sprendžiant iš kai kurių teksto vietų, įvykių chronologijos, atrodo rašyta vėliau nei 1858–1859 m.

²⁴ Žr.: K. Gieczys, min. veik., p. 19–20. Siekiant nekomplikuoti santykių su valdžia, draudusia bet kokių draugijų steigimą be jos leidimo, dvasininkijos raštuose blaivybės brolijos oficialiai niekur neminimos, kalbama tik apie blaivybės propagandą.

A P E J
BROSTWĄ BLAIWISTES
A R B A
NUSITURIEIMA.

WILNIUJ.
KAUSZTU IŲ SPAUSTOWIEJE JOZAPA ZAWADZKIA.
1858.

9. M. Valančiaus „Apej brostwą blaiwystės“ (1858)
antraštinis puslapis

visų pirma kreipėmės į dvasininkus, juos ragindami, kad šiuo atžvilgiu <...> noriai pasidarytų pavyzdžiu kaimenei“²⁵.

Konfidencialus M. Valančiaus užrašų pobūdis verčia suabejoti, ar taip vyskupas būtų maskavęs Bažnyčios iniciatyvą blaivybės sąjūdyje. Absurdiškai skamba, bet priešingu atveju tektų kvestionuoti visų M. Valančiaus raštų patikimumą. Juo labiau kad ne tik vyskupas teigė, kad blaivybės iniciatyvą parodė liaudis, nusižiūrėjusi į Užnemunės lietuvius. Taip įvykius matė ir kiti vyskupijos kunigai (kurių raštų apie tai itin gausu), ir to meto visuomenė, ir rusų valdžia. Antai N. Dobroliubovas 1859 m. apie Kauno ir Vilniaus gubernijas tvirtino:

„... bandymai atsisakyti degtinės daugelyje vietų prasidėjo anksčiau, nei kunigų pamokymas sulaukė iškilmingo pritarimo ir visuotinai peraugo į kažką sistemingesnį“²⁶.

Vilniaus generalgubernatorius 1860 m. rugsėjo 1 d. referavo Ministrų tarybai:

„Neabejotina tikrai tai, kad dvasininkijos įtikinėjimai ir veiksmai [liaudžiai] buvo antraeilės reikšmės, o jų nuopelnas yra tikrai nurodymas, kaip išsivaduoti iš sunkaus bei apgailėtino būvio <...>, dvasininkija davė tik menką postūmį šitai minčiai, įgijusiai gyvą pavidalą“²⁷.

Panašiai 1859 m. kovo mėnesį rašė V. Nazimovui jo adjutantas:

„Ne aklas atsitiktinumas ar dvasininkijos, kuri visada ir visur propagavo susilaikymą ir blaivybę, kreipimasis, o kažkokia kita priežastis, galbūt, kylanti iš pabudusio supratimo, kad tai vienintelis kelias iš varganos padėties, kurioje iki šiol buvo šio krašto valstiečiai, nulėmė tokį nelauktą šių draugijų pasisėkimą“²⁸

Pritarčiau S. Lazutkos nuomonei apie tikrąją blaivybės sąjūdžio Žemaičių vyskupijoje iniciatyvą. Svarbiu liaudies iniciatyvos įrodymu jis laikė atkaklų sąjūdžio pobūdį, t. y. blaivybė buvo ryžtingai palaikoma pirmiausia pačių valstiečių, o ne kunigų veiksmais²⁹. Valstiečiai

²⁵ M. Valančius, *Ganytojiški laišakai*, parengė V. Merkys, B. Vanagienė, Vilnius, 2000, p. 69.

²⁶ H. A. Добролюбов, min. veik., c. 218.

²⁷ K. Gieczyński, min. veik., p. 100.

²⁸ Cit. iš: B. A. Федоров, min. veik., p. 113.

²⁹ C. A. Лазутка, min. veik., p. 92–93.

patys baudavo girtuoklius, atsisakydavo tarnauti karčemos, pastatydavo prie jų blaivybės sargus, netgi sutikdavo mokėti pinigus, kad iškeltų iš kaimo degtine prekiaujantį žydą, seniūnijų ir valsčių sueigo-se priiminėdavo nutarimus, kad nebegers degtinės, kovos su girtuokliais ir t. t.³⁰ Dvasiniam atgimimui pažymėti prie kelių, namų, bažnyčių, gyvenviečių statėsi kryžius, jų šventinimo ceremonijos virsdavo didelėmis, iškilmingomis ir džiaugsmingomis liaudies manifestacijomis³¹. Toks pat atkaklus buvo blaivybės sąjūdis vidinėje Rusijoje, kilęs liaudies iniciatyva³².

Tai, kad blaivybės sąjūdis prasidėjo ir išplito parapijose prie Nemuno, M. Valančius, ko gero, sužinojo tik 1858 m. rugsėjo 12–17 d. vizituodamas parapijas, kai važiavo iš Kauno po pasimatymo su caru³³. Vyskupo kelyje buvo Veliuonos, Skirsnemunės, Girdžių, Jurbarko, Tauragės, Kaltinėnų bažnyčios. Skirsnemunėje ir Jurbarke rado jau veikiančias blaivybės brolijas. Juozapo Silvestro Dovydaičio žodžiais, nudžiugęs M. Valančius savo žodžiu patvirtino klebonų draudimą gerti degtinę³⁴. Išsakė norą, kad ir gretimos parapijos pasektų jurbarkiečių pavyzdžiu, liepė Eržvilko klebonui paskelbti blaivybę ir pats ją paskelbė Tauragėje³⁵. Vyskupui grįžus iš vizitacijos, rugsėjo 28 d. blaivybė buvo paskelbta iš Varnių katedros ir Varnių parapijos bažnyčių sakyklų³⁶.

Kad Jurbarko ir Skirsnemunės parapijose liaudies pademonstruotas blaivybės siekis vyskupui buvo gana netikėtas, patvirtina tai, jog, grįžęs iš Kauno, jis dar klausinėjo kai kuriuos kunigus, kodėl jie

³⁰ Žr.: K. Gieczys, min. veik., p. 36, 102–116; H. A. Добролюбов, min. veik., p. 218, 230–231.

³¹ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 114; K. Gieczys, min. veik., p. 101; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 411.

³² Žr.: H. A. Добролюбов, min. veik.

³³ A. Alekna, K. Gečys ir kiti M. Valančiaus biografai spėjo, kad jau su caru vyskupo kalbėtasi apie blaivybę, tačiau, V. Merkio duomenimis, nėra jokių tai patvirtinančių dokumentų (žr.: V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 341). Net jei ir būtų jų surasta, jie greičiausiai liestų vyskupo pasiaiškinimus dėl Aukštaitijoje jo įkurtų blaivybės brolijų.

³⁴ J. S. Dovydaitis, min. veik., p. 44, 57–58. Jurbarke M. Valančius iš 3057 parapijiečių rado vos 5 geriančius (neįsirašiusius į broliją).

³⁵ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 536–537.

³⁶ M. Brenszejn, *Bractwa trzeźwości na Litwie...*, p. 10.

paskelbė blaivybę. Tokį faktą liudija Batakių dekanas Antanas Jan-kauskis (*Jankowski*) 1858 m. spalio 6 d. raporte M. Valančiui, kuriame aiškinosi: „... kadangi žmonės patys ateidavo prašydami ir teirauda- miesi, kada iš sakyklos bus paskelbta apie svaigiųjų gėrimų uždrau- dimą, su skundais, kad jie itin kenkią lėšoms ir sveikatai, nusileidę jų pagirtinam norui, išpildėme jų troškimą...“³⁷ Ir tik įsitikinęs, kad iš tiesų vyksta neeiliniai įvykiai – blaivybės iniciatyva eina iš valstietijos ir neslopsta, ryžosi pradėti blaivybės akciją. M. Valančiaus reakcija į blaivybės įvykius greičiau rodo Katalikų bažnyčios dignitoriaus atsar- gumą, nei išankstinę judėjimo režisūrą.

Nėra pagrindo abejoti, kad, lankydamasis parapijose prie Ne- muno, o ir Varniuose, M. Valančius ragino kunigus palaikyti blaivy- bę, tačiau po šios vizitacijos tais metais iš Varnių nebebuvo išvykęs³⁸, tad jo žodiniai raginimai vargiai galėjo plačiau pasklisti. Tik apie spa- lio vidurį, kada ėmė rasti raštiška tokio turinio vyskupo korespon- dencija ir ypač oficialiai blaivybę paskelbus vyskupijoje 1858 m. gruodžio 23 d. pirmuoju blaivybės laišku liaudžiai³⁹, blaivybės skleidimo iniciatyvą pradėjo perimti dvasininkija. Kita vertus, kadangi blaivy- bės brolijos Žemaitijoje jau buvo, dvasininkijai beliko blaivinti Aukš- taitiją ir toliau palaikyti bei skleisti blaivybę Žemaitijoje⁴⁰. Nors apie Aukštaitiją sakyti, kad ten blaivybė atsirado tik dvasininkijos dėka, irgi negalima. Štai ką Valančiui rašė Tauragnų parapijiečiai 1859 m. vasario 15 d., kai sulaukė pirmojo blaivybės laiško: „Tikru tejsibi toj gromatoj girdiejom, kad ir buwom jau nustoi giert arelka, ale to gro- mata Wiskupa patvirtina tą musu pastanawijma <...>. Dažnaj tarp

³⁷ Batakių dekanų raportas Nr. 170 Motiejui Valančiui, 1858 10 06, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 488.

³⁸ Žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 759, 761, 763.

³⁹ Kai kada šis laiškas neteisingai datuojamas gruodžio 25 d. (apie datavimą žr.: I. Šenavičienė, (Rec.): Motiejus Valančius. *Ganytojiški laišakai*. Vilnius, 2000, 216 p.; *LKMA metraštis*, t. 18, Vilnius, 2001, p. 603–611).

⁴⁰ Užrašuose rašoma, kad Aukštaitijoje blaivybė, Dievo balsas, sklido pamažu, bet kai vyskupas kiekvienam klebonui parašė atskirai, tie paskelbė blaivybę ir žmonės paklausė. Iš rašto V. Nazimovui (žr. 42 nuorodą) matyti, kokių nedidelių kunigų pastangų reikėjo brolijoms įkurti: „užteko keleto žodžių“.

sawes utorojam, delko pirma Wiskupai ir Kunigai to niedare. Kur Je buwo?“⁴¹.

Atsakyti į klausimą, kaip Žemaitijoje brolijos plito iki spalio vidurio, iš dalies padėtų minėtasis Batakių dekanas raportas. Jame rašoma ir apie blaivininkų valstiečių spaudimą kunigams steigti brolijas. Tokį spaudimą taip pat rodo 1858 m. M. Valančiaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui V. Nazimovui: „Pavyzdys, rodomas kartu su tokiais labdaringais vaisiais, paveikė kaimynus parapijiečius, kurių prašymai, o kai kuriose vietose net reikalavimai privertė jų sielų ganytojus paskelbti susilaikymą nuo svaiginančių gėrimų...“⁴²

Matome, kad blaivybės brolijų kūrimasis iš pradžių vyko ne tiek kunigų, kiek valstiečių raginimu. K. Gečys rašė, kad pradžioje kai kurie kunigai, įrašydami blaivininkus į specialią knygą, veikė vien iš ganytojiškos pareigos ir nesuprato, kad taip kuria broliją, todėl galima sakyti, kad brolijos prie bažnyčių steigėsi pačios⁴³.

Savo užrašuose M. Valančius teigia, kad kol jis pats nepalaimino blaivybės ir neįsitraukė į jos skleidimą, ji plito tik Jurbarko, Gaurės ir Skirsnemunės parapijose – ir tai su išimtimis. Tai patvirtina, kad blaivybės sąjūdžio židiniu laikytinas Jurbarko regionas. Akivaizdu, jog iš ten plito blaivybės judėjimas po visą vyskupiją. Taip pat aišku, kad blaivybės siekis, kilęs pačioje valstietijoje, plačiau neįstengė realizuotis be išorinės pagalbos. Beteisė baudžiauninko padėtis, ribojusi visuomeninės saviraiškos galimybes, reikalavo autoritetingo visuomenės luomo paramos. M. Valančiui oficialiai paskelbus tai, kad išitraukia į liaudies blaivybės reikalą, imta ypač masiškai stoti į brolijas ir jas kurti⁴⁴. Todėl galima teigti, kad blaivybės įsitvirtinimą, gaivališko judėjimo virsmą sąjūdžiu, jo plitimo greitį nulėmė katalikų dvasininkija,

⁴¹ Nespausdinti laišakai iš Valančiaus archyvo, *Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27). Panašus atvejis 1859 m. Vilniaus apskrityje aprašytas: B. A. Федоров, min. veik., p. 113.

⁴² Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2076 Vladimirui Nazimovui, 1858 11 18, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 268–269.

⁴³ K. Gieczyš, min. veik., p. 7.

⁴⁴ Žr.: K. Gečio cituojamą generalgubernatoriaus V. Nazimovo raštą: K. Gieczyš, min. veik., p. 25.

10. Blaivybę propaguojantis paveikslėlis (1861)

suteikusi liaudies blaivybės ryžtui bažnytinę erdvę ir blaivybės brolių pavidalą⁴⁵.

Kad visas kitas sąjūdžio ypatybes sąlygojo valstietiškasis domenas, rodo blaivybės sąjūdžio intensyvumo eiga. Jeigu šią eigą pa-vaizduotume grafiškai, pastebėtume, kad linija eina impulsais. 1858 m. prasidėjęs sąjūdis vyskupijoje didžiausią pakilimą pasiekė 1860 m. rudenį, o 1861 m. ėmė silpnėti. Nepaisant energingų dvasininkijos pastangų, 1862 m. antrojoje pusėje atsimetusiųjų nuo blaivybės brolijos sparčiai daugėjo. 1863 m. blaivybės nebemini nei ganytojiškai laiškai, nei aplinkraščiai⁴⁶. Blaivybės brolijos tebeegzistavo iki 1864 m., tik tapo mažai populiarios. Įsidėmėtina, kad blaivybė ėmė slopti ir išnyko pirmiausia ten, kur prasidėjo – Kauno (prie Nemuno), Raseinių, Telšių apskrityse⁴⁷. Ir atvirkščiai, blaivybės atnaujinimo iškilmės⁴⁸, M. Valančiaus blaivybės raginimai itin intensyvėjo blaivybei silpstant: 1858–1859 m. vyskupas paskelbė 5 blaivybės laiškus, o 1861–1862 m. – ne mažiau kaip 12, kurie savo pesimizmu ir turiniu smarkiai skyrėsi nuo pakilių ankstesniųjų⁴⁹.

Sąjūdis ir valdžia. Aleksandro II valdymas prasidėjo reformomis. 1856 m. kovo 30 d. naujasis caras pasakė garsiąją kalbą Maskvoje susirinkusiems žemvaldžiams, sukrėtusią publiką ir artimiausius ministrus. Jos esmė buvo ta, kad geriau panaikinti baudžiąvą iš viršaus, nei laukti, kada ji bus panaikinta iš apačios.

1857 m. lapkričio 20 d. caras pasirašė reskriptą Vilniaus generalgubernatoriui V. Nazimovui dėl Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų bajorų vietos komitetų įsteigimo valstiečių reformai parengti, viešai paskelbtą gruodžio mėnesį. 1858 m. sausį pradėjo steigtis tokie gubernijų bajorų komitetai⁵⁰, taigi faktiškai buvo patvirtinta, kad artė-

⁴⁵ Gali būti, kad dvasininkijos išikišimas, susiejęs blaivybę su bažnyčia ir krikščioniška morale, neleido blaivybės sąjūdžiui Lietuvoje įgauti agresyvaus pobūdžio, kaip Rusijoje.

⁴⁶ Išimtis yra 1864 01 24 d. M. Valančiaus ganytojiškas laiškas Žemųjų parapijiečiams dėl blaivybės.

⁴⁷ Žr.: K. Gieczys, min. veik., p. 25–26, 66–72.

⁴⁸ Žr.: ten pat, p. 71–72; M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 793.

⁴⁹ Panašia intensyvumo eiga pasižymi ir blaivybės sąjūdis Rusijoje: didžiausią pakilimą pasiekia 1859 m. viduryje, po to slopsta ir baigiasi 1860 m. pradžioje.

⁵⁰ L. Bičkauskas-Gentvila, V. Kniūraitė, *Baudžiaivos panaikinimas Lietuvoje*, Vilnius, 1994, p. 15.

ja valstiečių išlaisvinimas. Apie džiuginančius valdžios ketinimus vyskupas M. Valančius jau 1858 m. sausio 11 d. informavo Žemaičių vyskupijos kaimo gyventojus savo lietuvišku ganytojišku laišku, ragindamas juos ramiai laikytis ir laukti laisvės.

Istoriografijoje blaivybės sąjūdžio esmė kai kada siejama su liaudies nusistatymu prieš baudžią ir prieš imperinę valdžią. Be abejonės, egzistavo liaudies nepasitenkinimas baudžiavine santvarka, tačiau kažin ar sąjūdis kilo tik dėl to, kad 1859 m. pradžioje degtinės atpirkėjai smarkiai pakėlė degtinės kainą. Pastarasis argumentas labiau įtikintų, jei sąjūdis būtų prasidėjęs 1859, o ne 1858 m.⁵¹ Valstiečių nepasitenkinimas baudžiava Žemaičių vyskupijoje turėjo veiksmingesnių būdų reikštis. Kova su dvarininkais buvo valstiečių bruzdėjimai: jų metu valstiečiai atsisakydavo vykdyti prievoles, mokėti piniginę duoklę, pasitraukti iš savo žemės, degindavo dvarus, puldinėjo dvarininkus ir pan. Bruzdėjimams malšinti būdavo pasitelkiama kariuomenė⁵².

Neabejotina, kad siekiant baudžios panaikinimo galėjo kilti ir blaivybės sąjūdis, jeigu būtų reikėję taip paskatinti valdžią pradėti žemės reformą. Tačiau vargiai tikėtina, kad, palankiai klostantis situacijai, pasklidus žiniai apie rengiamą baudžios panaikinimą, Žemaičių vyskupijos valstiečiai, nepaisydami mylimo vyskupo perspėjimų, galėjo staiga ir visuotinai užsinorėti spausti rusų valdžią, su kuria jau susietos viltys gauti laisvę ir žemę.

Po 1861 m. reformos valstiečiai savo nepasitenkinimo su rusų valdžia tiesiogiai irgi nesiejo. Kai 1861 m. vasario 19 d. buvo paskelbtas „Manifestas“ apie baudžios panaikinimą, nesuteikęs valstiečiams jų trokštamos laisvės, Vilniaus ir Kauno gubernijų gyventojai, kalbėję lietuvių kalba (ir žemaičiai), buvo įsitikinę, kad ne caras juos apgavęs, o dvarininkai ir kunigai susimokę pakeitė tikrajį „Manifesto“ tekstą⁵³. Pasitaikydavo, kad per „Manifesto“ metines prašydavo kunigų

⁵¹ Kainos pakėlimas, kaip ir dvasininkijos išikišimas, galėjo sąjūdį sustiprinti.

⁵² Žr.: C. A. Лазутка, min. veik., p. 76 ir kt.

⁵³ L. Bičkauskas-Gentvila, V. Kniūraitė, min. veik., p. 48–49.

atlaikyti mišias už caro, dovanojusio jiems malonių, sveikatą⁵⁴. O Stasys Matulaitis šitaip vaizdingai aprašo savo tėvo reakciją į caro kritiką prieš pat „Aušros“ pasirodymą: „Jūs mulkia! Ciesorius davė mums žemę! Jis gali elgtis su mumis kaip nori!“⁵⁵.

Tiek civilinės, tiek bažnytinės imperinės valdžios laikysena blaivybės sąjūdžio atžvilgiu nebuvo vienareikšmė. Valdžios viršūnės Žemaičių vyskupijoje kilusią blaivybę bent jau oficialiai toleravo. Aleksandro II pozicija dėl blaivybės buvo akivaizdžiai palanki, blaivybę rėmė ir Vilniaus generalgubernatorius V. Nazimovas, ir valstybės turėtų ministras M. Muravjovas, ir Švenčiausiasis Sinodas⁵⁶. Tokią valdžios viršūnių poziciją kai kurie tyrinėtojai motyvuoja degtinės gamybos ir pardavimo apmokestinimo pertvarkymu ir būsima žemės reforma, tačiau to vargiai būtų užtekę toleruoti tokį pavojingą valstybei reiškinį kaip masinis liaudies sąjūdis, juolab kad jis vyko tuo pačiu metu, kaip ir valstiečių bruzdėjimai ir artėjantį sukilimą pranašavusios manifestacijos. Be to, blaivybės sąjūdis darė didelių nuostolių degtinės gamintojams, pardavinėtojams ir Rusijos valstybės išdo sistemai, prieš jį veikė įtakingų finansinių sluoksnių opozicija. Ji dėjo pastangas, kad vyriausybė sustabdytų blaivybės plitimą ir blaivybės brolių veiklą. Šios opozicijos žingsniai nebuvo sėkmingi.

Visiškai priešinga rusų valdžios laikysena buvo blaivybės brolių atžvilgiu. 1859 m. kovo 14 d. Vidaus reikalų ministerija išsiuntinėjo gubernijų viršininkams išpėjimą, kurį jie turėjo perduoti žemesnėms grandims, kad valdžia visiškai pritaria blaivybės sąjūdžiui kaip džiuginančiam moralės požiūriu, tačiau blaivybės brolijas, nors nepiktybiškas, bet neturinčias valdžios leidimo, kurti draudžiama įstatymu⁵⁷.

⁵⁴ Žr.: Panemunio bažnyčios klebono raportas Nr. 2 Motiejui Valančiui, 1862 02 22, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 590; Gardino vicegubernatoriaus pranešimas Gardino gubernijos viršininkui, 1861 07 31, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, p. 94

⁵⁵ S. Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius, 1957, p. 50.

⁵⁶ Švenčiausiojo Sinodo cirkuliaras visiems archijerėjams ir vyskupijų valdytojams dėl blaivybės palaikymo, 1859 08 07, kopija, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 541.

⁵⁷ Zemstvos ispravniko raštas Nr. 356 Kauno zemstvos ispravnikui Vilniaus generalgubernatoriaus ir Kauno gubernatoriaus nurodymu, 1859 03 31, ten pat, l. 458.

Vienas iš svarbiausių argumentų, kuris paprastai išsakomas paremiant K. Gečio blaivybės sąjūdžio versiją, yra tas, kad M. Valančiaus, kaip blaivybės sąjūdžio iniciatoriaus, „konspiracija“ padėjo blaivybės brolijoms išplisti visoje vyskupijoje ir apsaugojo jas nuo Lenkijos Karalystės brolių likimo⁵⁸. Iš tiesų Rusijos imperijos įstatymai tiek Lenkijos Karalystėje, tiek Rusijos imperijoje draudė be vyriausybės žinios ir sutikimo steigti bet kokias draugijas, brolijas ar kitokius panašius sambūrius, už tokią veiklą grėsė teismas⁵⁹. 1857 m. Lenkijoje dvasininkams blaivybės brolijas įteisinti nepavyko, nes civilinė administracija leidimo nedavė. Tačiau nuo 1858 iki 1863 m. pradžios Lenkijoje į jas žiūrėta atlaidžiai ir nedaryta jokių kliūčių, ir tik 1863 m. vasarį, vykstant sukilimui, visas įsisteigusias brolijas Vidaus ir dvasinių reikalų komisija panaikino ir uždraudė steigti naujas⁶⁰. Atsargiai su blaivybės brolijomis iki 1864 m. elgtasi ir Lietuvoje – tiek dėl didelės Katalikų bažnyčios įtakos, tiek vengiant provokuoti valstiečius⁶¹. Jos buvo griežtai uždraustos jau senokai pasibaigus blaivybės sąjūdžiui – 1864 m. balandžio mėn., žlugus 1863 m. sukilimui, politiniais sumetimais, kaip ir kiti, galintys kelti pavojų nepageidautini sambūriai⁶². Apskritai blaivybės brolijos Lenkijoje veikė ilgiau nei Lietuvoje.

M. Valančius savo įstatuose „Apej brostvą blaivystės“ blaivybės brolijas vadino religinėmis brolijomis. Vyriausias Žemaičių vyskupijos brolijos vadovas buvo Žemaičių vyskupas, broliją sudarė paprapinės brolijos, joms vadovavo į brolijas įsirašę kunigai. Įsirašymas į blaivybės broliją ir buvimas joje vyko su religinėmis apeigomis. Blaivybės broliai, atlikę išpažintį ir priėmę Švč. Sakramentą, bažnyčioje

⁵⁸ Žr.: V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 343.

⁵⁹ *Свод законов Российской империи*, т. 14, Санкт Петербург, 1857, § 164, 169.

⁶⁰ K. Gieczys, min. veik., p. 2, 8; M. Brensztejn, *Bractwa trzeźwości na Litwie...*; A. Janulaitis, *Žydai Lietuvoje: bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV–XIX amž.*, [Kaunas, 1923], p. 166.

⁶¹ Z. Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas, 1998, p. 262; K. Gieczys, min. veik., p. 8.

⁶² Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 2362 generolui majorui Piotruvi Pachomovui, 1864 04 18, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 632; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 2660 Motiejui Valančiui, 1864 04 ?, ten pat, f. 378, PS, 1863 m., b. 1785, l. 34–35; Motiejaus Valančiaus aplinkraštis kunigams, 1864 05 19, ten pat, l. 608.

būdavo registruojami susilaikiusiųjų nuo stipriųjų gėrimų⁶³ knygoje, duodavo blaivybės įžadus, gaudavo pašventinimą, atlaidus, turėdavo pareigas ir privalėjo kasmet iškilmingai atlikti bažnyčioje blaivybės įžadų atnaujinimo procedūrą⁶⁴. Brolijų šventinimai, patentai, medalionai, brolijų altoriai bažnyčiose, specialios maldos, blaivybės globėjos Dievo Motinos šventės, iškilmingos brolijų narių laidotuvės ir gedulingos mišios teikė brolijų ritualams išpūdingumo ir patrauklumo. Dėl akivaizdžios brolijų išorinės religinės formos ir pats blaivybės sąjūdis mokslinėje literatūroje dažnai vadinamas religiniu, nors jo tikslas iš tiesų buvo ne religinis, o dorinis. Taip pat ir blaivybės brolijos buvo ne religinės, o prie bažnyčių veikusios liaudies organizacijos. Jos turėjo savo valdybą, kurią rinkdavo brolijos nariai, kiekvienas brolijos narys privalėjo mokėti metinį 30 kp mokesčių į brolijos išdą⁶⁵.

K. Gečys rašė, kad pradžioje blaivininkų įrašymas į specialias knygas rusų valdžiai didesnio nerimo nekėlė. Tai, kad vyskupijoje veikia organizacijos, faktiškai telkiančios visą liaudį, ji atkreipė dėmesį vėliau, kai iš spaudos išėjo blaivybės brolijos įstatai ir brolijos įgijo atitinkamą ritualinį turinį, ženklus ir kt.⁶⁶ Vykstant baudžios panaikinimui, augant politinei įtampai prieš 1863 m. sukilimą, tokiose organizacijose rusų valdžia išvelgė Katalikų bažnyčios pastangas pajungti blaivybės sąjūdį savo politiniams interesams ir skiepyti valdžiai priešiškas liaudies nuotaikas⁶⁷. Juolab kad brolijos nešė ir materialinę naudą: jų vadovų kunigų rankose susitelkdavo nemažos pinigų sumos. O valstietijos atžvilgiu rusų administracija turėjo savo tikslą. Sąjūdyje išryškėjęs valstiečių atskirumas nuo bajorijos, etniškumas, organizuotumas sustiprino viltis panaudoti juos prieš kylantį krašte dalies visuomenės anticarinį judėjimą, šis klausimas buvo svarstomas Vidaus reikalų ministerijoje 1861–1862 m.: „Vyriausybė Vakarų krašte

⁶³ Buvo galima tik saikingai gerti vynuogių vyną, alų ir midų.

⁶⁴ K. Gieczyś, min. veik., p. 47, 71–72; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 346.

⁶⁵ А. Белецкий, Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевскаго Музея, р. XXXI.

⁶⁶ K. Gieczyś, min. veik., p. 7.

⁶⁷ А. Белецкий, Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевскаго Музея, р. XXXI—XXXIII.

savo pusėje neturi nieko, išskyrus kaimo liaudį; <...> galima sukelti valstiečius prieš dvarininkus. Garsiosios Galicijos scenos⁶⁸ priverstų bėgti daugumą žemvaldžių, kurie šiandien šį kraštą pasipūteliškai vadina Lietuva arba Lenkija“⁶⁹.

Dėl blaivybės brolių steigimo didėjo rusų valdžios ir Katalikų bažnyčios konfrontacija. Imta trukdyti blaivybės brolių kūrimąsi draudžiant jų propaguojančią literatūrą⁷⁰. Geras pretekstas priekabauti taip ir kai kurių kunigų gana šiurkštūs veiksmai prieš geriančius ar nenorinčius įsirašyti į blaivybės brolių valstiečius (dėl to M. Valančius buvo priverstas perspėti kunigus net keliais 1858–1860 m. aplinkkraščiais).

Sąjūdis ir bajorija. Bajorijos, žemvaldžių pritarimas blaivybės sąjūdžiui menkas, išskyla pavieniai šviesesni asmenys, blaivius valstiečius laikantys našesnio ūkininkavimo viltimi, arba filantropiškai nusiteikę M. Valančiaus religinės švietėjiškos veiklos atžvilgiu⁷¹. Tai suprantama – žemvaldžiams sąjūdis buvo materialiai nuostolingas, jo etnosocialinė specifika svetima⁷², tačiau ypač piktino dvasininkijos elgesys. Atrodė, kad dvasininkija skatina netašytą didžiulę jėgą, kuri yra priešiška žemvaldžiams, jų interesams ir kurios veiksmai, ypač vykstant žemės reformai, neprognozuojami. Jau 1858 m. spalio pabaigoje Raseinių apskrities bajorų vadovo pareigas ėjęs teisėjas Koreva įteikė Raseinių žandarų komandos viršininkui raštą, kad, dvasininkams neteisėtai ėmus drausti stipriuosius gėrimus, žemvaldžiai, matydami dvasininkijos ir liaudies vienybę, pradeda nuogąstauti, kad krašte

⁶⁸ Turimi omenyje 1846 m. Galicijos įvykiai, kada austrų administracija prieš Krokuvos Respublikoje sukilusius lenkų patriotus pastūmėjo Galicijos valstiečius, pasinaudodama jų konfliktais su žemvaldžiais, bado šmėkla, „gerojo imperatoriaus“ mitu. Buvo suniokota 470 dvarų, išžudyta per 1000 jų gyventojų.

⁶⁹ Vakarų krašto padėties 1861–1862 m. apžvalga, parengta Vidaus reikalų ministerijos, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, p. 16.

⁷⁰ Z. Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, p. 258–260.

⁷¹ Žr.: K. Gieczyz, min. veik.; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 158–173; 397–406; E. Aleksandravičius, *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*, p. 83–93.

⁷² Net patys smulkieji bajorai nesirašė į blaivybės brolijas, laikydami jas valstiečių brolijomis (žr.: Utenos, Veliuonos ir kitų dekanų liudijimus, paskelbtus: K. Gieczyz, min. veik., p. 173).

nekiltų tai, kas kilo 1848 m. Galicijoje⁷³. Panašaus turinio kreipimusi būta ir daugiau (iš Šeduvos, Kauno)⁷⁴. Žemvaldžių nerimą dar sustiprino kai kurių vyskupijos kunigų (karmelitų ordino vienuolio iš Kolainių vienuolyno Kazimiero Juraškos (*Juraszko*), Debeikių vikaro Juozapo Laukavičiaus (*Ławkowicz*), Platelių vikaro Stanislovo Petkevičiaus (*Pietkiewicz*)) aktyvi parama iš sakyklos dvarininkų skriaudžiamiems valstiečiams⁷⁵.

Matydamas žemvaldžių ir bajorų nerimą, M. Valančius 1859 m. spalio 17 d. specialiu aplinkraščiu perspėjo kunigus, kad pamoksluose nenuteikintų žmonių prieš ponus, skatintų tarpusavio santarvę. Tačiau jau buvo pasklidę gandai, esą dvasininkai kurstą valstiečius prieš ponus, kunigai drauge su valstiečiais rengią sąmokslą, iš Žemaičių vyskupijos seminarijos „chlopomanas“ vyskupas išvaras bajorus klierikus ir siunčiąs vienuolius kurstyti liaudį⁷⁶.

Blaivybės sąjūdis tolimo valstiečius nuo sulenkėjusios bajorijos, kai jie artėjo prie laisvo lygiateisio visuomenės subjekto statuso, ir komplikavo bajorijos santykius su katalikų dvasininkija.

Sąjūdis ir žydai. Dar vienu blaivybės stebuklu amžininkų laikyta Žemaitijos gyventojų žydų reakcija į blaivybės sąjūdį. Šį stebuklą paliudijo Varnių kunigų pataisos namų prižiūrėtojas A. P. Kašarauskas.

„Prieš pat šešiasdešimt trečiųjų metų įvykius, kai Žemaitijoje visiškai netikėtai visa liaudis vieningai ir griežtai išvedė blaivybę ir iš tikrųjų visuotinai susirašė į absoliučiai karštųjų (svaigiųjų) gėrimų negeriančiųjų blaivybės brolijas, ko seniai jau tokio didelio skaičiaus niekad nebuvo, – teigė A. P. Kašarauskas, – tuo pat metu kartu pasireiškė ir kitas šioje vyskupijoje fenomenalus reiškinys: neįprastas skai-

⁷³ 1848 m. Galicijoje Austrijos vyriausybė prieš lenkų išsivadavimo judėjimą nukreipė ukrainiečių valstiečius, patraukdama juos žemės reforma ir skatindama jų tautiškumą, pasinaudodama dvasininkija (žr.: P. Natanek, A. Pankowicz, Wiosna Ludów, Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego...*, p. 45, 52–53). Gali būti, jog čia turėti omenyje ir 1846 m. Galicijos įvykiai.

⁷⁴ Juozapo Silvestro Dovydaičio memorandumas dėl žemvaldžių skundų prieš dvasininkiją, 1859 11 26, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 180–181; K. Gieczys, min. veik., p. 165–168.

⁷⁵ Cit iš: K. Gieczys, min. veik., p. 179–180.

⁷⁶ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 93, 127; K. Gieczys, min. veik., p. 167, 178–183.

čius žydų pradėjo priiminėti katalikybę. Katalikų konsistorijoje tos tautos katechumenų reikalai buvo svarstomi be pertrūkio vienas po kito. Dėl to vyskupas Volončevskis susirūpinęs kartą prasarė, ar nėra tai besiantinančios pasaulio pabaigos ženklas. Iš visos vyskupijos įvairiausių parapijų krikšto trokštantys žydai buvo siunčiami į Varnius pas vyskupą. O vyskupas, tarpininkaujant konsistorijai ir vietinei policijos valdžiai, prisilaikydamas įprastų teisinių formalumų atsiųdavo paruošti katechumenus man, kaip arčiausiai gyvenusiam patogioje ir erdvioje vietoje ir turėjusiam sau talkinti kunigų, geriau apsaugotam nuo antpuolių, nes [buvusiam] čia pat šalia vyskupo bei konsistorijos ir po vietinės policijos valdžios akimis. Nors naujai atvykstantieji nuo pašalinių žmonių buvo visiškai izoliuoti, tačiau gana dažnai vyskupas leisdavo jiems pasimatyti su artimais giminėmis su viena sąlyga – kad tai vyktų ne kitaip, kaip tik mano akivaizdoje⁷⁷. Žinoma, būdavo labai graudžių ir sielą sukrečiančių scenų, tačiau leisti pasišalinti [katechumenai] ar [gimines] išvesti ir nutraukti [tokias scenas] be paties katechumeno sutikimo ar noro pagal savo pareigas aš negalėjau“⁷⁸.

Turbūt dėl padažnėjusio žydų atsivertimo 1860 m. pabaigoje M. Valančius atnaujino dvasinę aprobatą J. K. Gintilos išverstai į lenkų kalbą knygelei „Katalikybė ir judaizmas“ (pagal L. B. Drachą), kurią tas, būdamas vyskupijos valdytoju, buvo pats aprobavęs spaudai dar prieš gaudamas įsaką apie M. Valančiaus paskyrimą Žemaičių vyskupu⁷⁹. Gal J. K. Gintilos puoselėtas katalikybės stiprinimas per atsivertėlius žydus tuomet ir M. Valančiui rodėsi perspektyvus?

Žydų elgesį iš dalies galima suprasti. Gardino, Vilniaus ir ypač Kauno gubernijoje jie buvo atsidūrę itin keblioje padėtyje. Skirtingai nuo kitų Vakarų gubernijų, čia vienu metu labai intensyviai vyko ir

⁷⁷ Yra žinių, kad M. Valančius buvo davęs nurodymą A. P. Kašarauskui leisti žydams žemaitiškai pasikalbėti su savo giminaičiais katechumenais (Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1860 08 30 įrašas, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 766, l. 38).

⁷⁸ Ambraziejaus Pranciškaus Kašarausko laiškas Varšuvos dvasinių knygų cenzoriui Henrikui Kosovskiui, [1879], NB, f. 24–3, l. 14.

⁷⁹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygos, 1850 03 07 ir 1860 12 17 įrašai, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 755, l. 9; b. 766, l. 53.

visuomenės viršūnių, ir apačių judėjimai. Šie judėjimai (valstiečių bruzdėjimai, blaivybės sąjūdis, patriotinės manifestacijos) atstovavo skirtingoms socialinėms (ir kalbinėms) grupėms ir neturėjo bendrų tikslų. Tačiau valstiečių bruzdėjimai su žydais mažai buvo susiję, o blaivybės sąjūdis ir manifestacijos vienaip ar kitaip pastaruosius lietė.

Plintant manifestacijoms, žydai tiek lenkų, tiek rusų politiniams siekiams liko neutralūs: prie manifestacijų nesidėjo, susidariusioje padėtyje tesiekė gauti iš rusų valdžios lengvatų, tačiau jų nesmerkė. Abiejų pusių bandymai patraukti į save protingus ir veiklius žydus buvo nesėkmingi. Tačiau kai prieš prasidedant sukilimui patriotinis judėjimas itin sustiprėjo, ėmė keistis žydų reakcija: jie gausiai rinkosi stebėti manifestacijų, būriuotis gatvėse ir tarp savęs tartis, ko anksčiau nebuvo. Valdžia baiminosi, kad žydai, matydami tokį visuotinį nepaklusnumą ir prognozuodami jo persvarą, nepasiduotų prolenkiškai įtakai⁸⁰. Akivaizdu, kad žydai jautė eventualų neutralumo pavojų ir stebėjo situaciją.

Žydams atvirai neremiant nė vienos pusės, tiek rusų valdžia, tiek bajorija buvo nepatenkintos santūria jų laikysena. Kadangi dalis žydų buvo degtinės prekeiviai, jų padėtį dar labiau komplikavo blaivybės sąjūdis. 1859 m. pavasarį ir vasarą Rusijoje įsisiautėję smuklių pogromai turėjo ypač gąsdinti žydus, gyvenusius blaivybės sąjūdžio epicentre Žemaitijoje, kur blaivininkais buvo tapę beveik visi gyventojai. Caro valdžia blaivybės sąjūdžio oficialiai nesmerkė, todėl iš jos kritiniu atveju pagalbos buvo sunku tikėtis, juolab kad valdžios politika žydų etnokonfesinės grupės atžvilgiu apskritai buvo diskriminacinė. Aiškinta, kad žydai yra ekonomiškai ir kultūriškai kenksmingi kitoms etninėms bei konfesinėms grupėms ir ypač valstiečiams, siekta juos išskeldinti iš kaimo vietovių, drausti ekonominę (ypač su alkoholio prekyba susijusią) veiklą, bandyta prievarta integruoti į „civilizuo-

⁸⁰ Balstogės gorodničiaus pranešimas Gardino gubernijos viršininkui, 1861 03 17, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, p. 29; Gardino vicegubernatoriaus raportai Gardino gubernijos viršininkui, 1861 07 20 ir 1861 07 21, ten pat, p. 75, 78; Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 30, ten pat, p. 88.

tą visuomenę“. Diskriminaciniai įstatymai nebuvo taikomi tik žydams, perėjusiems iš judaizmo į krikščionybę⁸¹.

Ir Žemaičių vyskupijos blaivybės sąjūdyje, ir manifestacijose aktyviai dalyvavo ir turėjo didelę įtaką Katalikų bažnyčia, tad padažnę žydų atsivertimo atvejai galėjo būti jos užtarimo ieškojimas ir mėginimas keičiant religiją sumažinti kylantį pavojų⁸².

Sąjūdžio esmė. Blaivybės sąjūdis Žemaičių vyskupijoje nebuvo nukreiptas nei prieš valdžią, nei prieš baudžiavą – didžiausia įtampa tvyrojo tarp valdžios, sąjūdyje nedalyvavusios krašto visuomenės (ypač bajorijos) ir dvasininkijos. Valstiečiams sąjūdis buvo tarsi šventė. Rusų valdžia jį vadino „iškilmingu liaudies gyvenimo momentu“, kada caro žodis apie valstiečių buitį palengvinimą sukėlė veržlų blaivybės siekimą⁸³, ir ši nuomonė turi racijos. Pažymėtina, kad 1861 m. blaivybės sąjūdžio slopinimas sutapo su žemės reformos įvykiais, tik tuomet šiuos įvykius lydėjo valstiečių nusivylimas, imta klausti įtarti, netiėti ponus, kunigus ir net vyskupą.

Tai kas iš tiesų buvo blaivybės sąjūdis? Valstiečiui nebūdinga blaivybė staiga tapo itin svarbi. Analitinės psichologijos kūrėjas Carlas Gustavas Jungas įsitikinimą, kad nuo tam tikros akimirkos kas nors gali pasidaryti visai kitoks, pavyzdžiui, kad žmogus (juolab visas etnosas) gali iš pagrindų pasikeisti, laiko viena iš lemtingiausių sociologinių ir psichologinių klaidų⁸⁴. Tada jeigu, pasak C. G. Jungo, stebuklų nebūna, o netikėtas visuotinis išblaivėjimas įvyko, reikia manyti, kad blaivybė turėjo potekstę.

Bandykime aiškinti išskirtines blaivybės sąjūdžio ypatybes išorės aplinkybėmis. Minėjome, kad Žemaičių vyskupijoje blaivybės iniciatoriai buvo valstiečiai, taip pat kad sąjūdžio išvakarėse buvo paskelbta apie būsimą žemės reformą. Tuo metu, kai kilo blaivybės

⁸¹ D. Staliūnas, Rusijos politika žydų atžvilgiu XIX a.: istoriografinis aspektas, *LIM, 2001 metai*, 1, Vilnius, 2002, p. 139–142.

⁸² Panašiai žydai ieškojo išeities 1848 m., kada Žemaitijoje siautusi cholera numarino daugybę žydų ir mažai krikščionių – pradėjo eiti melstis Dievui į katalikų kapines (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 465).

⁸³ Raštas Ivanui Kornilovui apie lenkų dvasininkijos reikšmę ir Vakarų Rusijos Romos katalikų seminarijas, 1865, *RVIA*, f. 917, ap. 1, b. 918, l. 11.

⁸⁴ C. G. Jung, *Psichoanalizė ir filosofija. Rinktinė*, Vilnius, 1999, p. 189.

sąjūdis, valstietis nebuvo laisvas ir visateisis visuomenės narys, tad būsimo išlaisvinimo iš baudžiamos paskelbimas atitiko ilgaamžius jo siekius. Tačiau kodėl būtent iš Žemaitijos, o ne iš kitų vyskupijos, Lietuvos regionų valstiečių kilo blaivybės iniciatyva? Manyt, kad atsakymo lengviausia būtų ieškoti religinėje švietėjiškoje dvasininkų veikloje.

Yra pastebėta, kad etniškai homogeniškų teritorijų valstiečiams jų luominė (socialinė) priklausomybė asocijavosi su etnine priklausomybe⁸⁵, taigi sąvokos „baudžiauninkas“, „valstietis“ ir „lietuvis“ valstiečiui buvo sinonimai. Lietuvio sąvoka turėjo ir religinį turinį: valstiečiui „lietuvis“ reiškė ir „katalikas“⁸⁶.

Žemaitijos valstiečiai buvo etniškai vienybė ir šviesiausia Lietuvos valstietijos dalis. Pradedant XIX a. 5-uoju dešimtmečiu, Žemaitijoje dvasininkų dėka keliolika metų intensyviai vyko religinis kultūrinis, pradinis liaudies švietimas jos kalba (Aukštaitijoje toks švietimas prasidėjo vėliau). Rusų valdžia pastebėjo, kad katalikybė Žemaitijoje ėmė plisti ir stiprėti būtent tada, kai lietuvių kalba imta sakyti pamokslus, ja pradėta leisti kantičkas ir kitas religines knygeles⁸⁷. Kita vertus, apie lietuvių padarinius tautiškumui 1861 m. birželio 16 d. laiške J. I. Kraševskiui rašė lenkų tautybės asmuo iš Pinsko. Anot jo, lietuvių liaudies švietimas jos kalba vertė bundančius valstiečius pasijusti lietuviais, o ne lenkais, ir lenkų tautoje kūrė jai nepakančią tautą⁸⁸.

Istoriografijoje atlikti išsamūs M. Valančiaus veiklos tyrimai parodė, kad sukurtoji liaudies religinio ugdymo sistema nors ir neturėjo tikslo stiprinti tautiškumą, tačiau tenkino tautinius poreikius, padėdama formuoti tautiniam kultūriniam potencialui. Todėl XIX a. vidury-

⁸⁵ С. Токть, Католическое духовенство в процессах формирования национального сознания крестьянского населения на беларусско-польском пограничье, *LKMA metraštis*, t. 20, p. 106.

⁸⁶ V. Savukynas, Apie lietuvių religinį ir kalbinį tapatumą (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1996, Nr. 5, p. 49–53.

⁸⁷ Vasilijaus Kulino raštas apie polonizmo atskyrimą nuo Romos katalikų Šiaurės vakarų gubernijose, 1866 06 23, *RVIA*, f. 970, ap. 1, b. 878, l. 5.

⁸⁸ V. Maciūnas, A. J. laiškas J. Kraševskiui, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3(8), p. 500–501.

je Žemaitijos liaudyje turėjo sparčiai vykti (V. Kavolio terminija) tautinio aktyvėjimo „kuro“, „tautinio inventoriaus“ akumuliacija⁸⁹, kuri ryškino „lietuvio–baudžiauninko–kataliko“ tautinį sandą ir rengė dirvą tautinei idėjai priimti. Šiuo pagrindu religinę švietėjišką dvasininkijos veiklą lietuvių kalba galima būtų laikyti pirmuoju lietuviškai kalbančiųjų tautinio aktyvėjimo (XIX–XX a. sandūroje) veiksmu⁹⁰.

Sustiprėjęs Žemaitijos valstiečių religinis, etninis pradasis⁹¹ turėjo padidinti ir socialinių-ekonominių permainų poreikį. Todėl žinia apie būsimą žemės reformą, dovanosiančią žemę ir laisvę, galėjo sukelti nepaprastus jausmus, išsiliejusius spontaniška abstinencija – gero ūkininko dorybe. Manychiau, kad į liaudies pasiryžimą blaivėti, nešusį ramybę ir tvarką, reikėtų žiūrėti kaip į psichologinį reiškinį: vidinį susitelkimą, moralinio apsisvalymo siekį prieš svarbias ilgai lauktas gyvenimo permainas. Tokia blaivybės sąjūdžio Žemaičių vyskupijoje esmė paaiškina jo impulsyvumą, staigų plitimą, atkaklų pobūdį ir kitas netradicines savybes, kurios išskyrė jį iš kitų šalių panašių sąjūdžių.

⁸⁹ Kad toks procesas iš tiesų vyko, liudija XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje tarp Žemaičių valstiečių itin didėjusi lietuviškų knygų paklausa. Iš Varnių knygyno „į visas puses keliavo žemaitiškos knygos tokiais kiekiais, kad savininkas vargiai spėjo liaudies poreikius deramai patenkinti“ (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 557). Be to, lietuviškos knygos jame 1853 m. sudarė 25% visų parduodamų knygų, o 1859 m. – jau 69%, 1863 m. – net 77% knygų (A. Navickienė, Juozapo Zavadskio firmos lietuviškų leidinių platinimas 1805–1864 m., *Knygotyra*, t. 20, Vilnius, 1994, p. 39).

⁹⁰ Klausimą, kada galėjo rasti pirmasis veiksnys, spartinęs XIX–XX amžių sandūroje prasidėjusį lietuviškai kalbančiųjų tautinį aktyvėjimą, iškėlė V. Kavolis (žr. V. Kavolis, *EPOCHŲ SIGNATŪROS*, p. 100–110). Ieškodamas tokio veiksnio jis pastebėjo, kad 1850–1875 m., kuriuos pavadino pirmuoju masių mobilizacijos laikotarpiu, tautos aktyvinimui buvo svarbiausios religinės jėgos, jo manymu, atspindėjusios kultūriškai konservatyvių katalikų bandymą savo rankose konsoliduoti kultūrinės modernizacijos (kuri nuo 1864 m. virto ir priešinimusi prieš rusifikaciją) projektą. Tačiau V. Kavolis neakcentavo liaudies kalbos, kuri buvo panaudota šiame projekte, vaidmens. Kaip galimus tautinės aktyvacijos veiksmus aptarė carinės valdžios spaudimą, blaivybės sąjūdį, 1830–1831 ir 1863 m. sukilimus, spaudos draudimą, baudžios panaikinimą, pastarąjį laikė iš visų reikšmingiausiu.

⁹¹ Kad sustiprėjęs etninis pradasis blaivybės sąjūdžiui turėjo įtakos, rodo tai, jog blaivybė iš Kauno gubernijos į Vilniaus guberniją plito ir blaivybės brolijos kūrėsi daugiausia tose vietovėse, kur gyventa etninių lietuvių. Pastarojoje blaivybės paplitimo arealas mažiausiai sutapo su lietuvių valstiečių gyvenama teritorija (žr.: V. Merkys, Vyskupas Motiejus Valančius ir blaivybės sąjūdis Vilniaus vyskupijoje 1858–1863 m., *LKMA metraštis*, t. 18, p. 22–23).

Čia išdėstytoji blaivybės sąjūdžio esmės samprata, paremta kitokia jo šaltinių interpretacija, duoda galimybę paaiškinti jo kilimą, eigą, slopimą bei atskirų visuomenės grupių elgseną. Kita vertus, tai yra vienas iš požiūrių į blaivybės sąjūdį variantų, dėl kurio galima diskutuoti.

KATALIKYBĖS GYNIMO SĄJŪDIS

Po blaivybės sąjūdžio Lietuvoje plykstelėjo dar vienas lietuvių valstiečių judėjimas – katalikybės gynimo sąjūdis, tiesa, žymiai trumpesnis ir mažesnio masto. Jo židinys taip pat buvo Žemaičių vyskupija.

Katalikybės gynimo sąjūdis kilo 1865 m., kai valstiečiai pajuto poreikį nedelsiant apsirūpinti Sutvirtinimo sakramentu ir sakramentalijomis. Sutvirtinimo sakramentas, pratęsiantis ir užbaigiantis Krikštą, suteikia Šv. Dvasios malonių, sutvirtinančių tikinčiojo tikėjimą ir galią jį išpažinti, ginti, skleisti ypač nepalankiomis gyvenimo situacijomis. Sakramentalijos yra Bažnyčios pašventinti daiktai ar jos nustatyti šventi veiksmai, padedantys gauti Dievo pagalbą ir veikiantys Bažnyčios maldų galia ir pamaldžiu žmogaus nusiteikimu. Todėl nenustabu, kad tokios liturgijos ekstensyvus poreikis liaudžiai kilo po 1863 m. sukilimo, kada katalikybės padėtis krašte tapo labai įtempta. Tuo metu prieš katalikų dvasininkiją prasidėjo represijos: daug kunigų, ir nekaltų, buvo patraukta į teismą ir netgi išstremta. 1864 m. pavasarį rusų administracija parengė tolesnių radikalių pertvarkymų Šiaurės vakarų krašte programą, pavadintą „rusų pradų atkūrimo“ programa. Šioje programoje buvo numatytos įvairios politinio rusinimo priemonės, nukreiptos prieš etnopolitinę lenkybę, tarp jų ir Katalikų bažnyčios kontrolė bei varžymas⁹². Ja buvo sudaromos itin palankios sąlygos plėtotis stačiatikybei. 1864 m. buvo uždaryta daug katalikų vienuolynų ir bažnyčių, sparčiai pradėta statyti cerkves. Tų metų pradžioje buvo uždarytos visos ne valdžios įsteigtos mokyklos,

⁹² Z. Kiaupa, min. veik., p. 160–162.

vasarą rusų valdininkai važinėjo po Kauno guberniją organizuodami masinę pradinio švietimo sistemą – rusiškas pradines liaudies mokyklas. 1864 m. be popiežiaus sutikimo į Kauną buvo perkelta Žemaičių vyskupo rezidencija, 1865 m. pabaigoje – Žemaičių vyskupijos seminarija, į ją nebeleista priimti klierikų. Tais pat metais valdžia uždraudė lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis ir juos pakeitė rusiškais.

1865 m. pradžioje rusų administracija nebeleido vyskupui M. Valančiui važinėti po parapijas. Dar 1864 m. jam pasipylė kaltinimai dėl dviprasmiškos laikysenos 1863 m. sukilime bei išstremtų kunigų rėmimo. Vyskupas ne kartą buvo tardytas, generalgubernatorius, plūstant policijos agentų skundams, jau 1864 m. pabaigoje ėmė svarstyti apie ganytojo ištrėmimą. Žinia apie tai pasiekė Kauną, o iš čia slaptais raštais per dekanus buvo informuoti vyskupijos kunigai ir gyventojai⁹³. Padėtį dar sukomplikavo 1865 m. gegužės mėn. plačiai nuskambėjęs M. Valančiaus ir valdžios susidūrimas Kauno našlaičių prieglaudoje dėl našlaičių vertimo stačiatikiais: vyskupui buvo paskirtas namų areštas, policijos priežiūra, piniginė bauda, jam nebeleista išvykti iš Kauno.

Visuomenėje stiprėjo nerimas dėl katalikų tikėjimo ateities: perspektyva atrodė liūdna ir neprognozuojama.

Pirmieji rusų valdžios raštai apie liaudžiai kilusį poreikį sutvirtinti savo tikėjimą yra maždaug iš rugsėjo vidurio. 1865 m. rugsėjo 17 d. Kauno gubernatorius Nikolajus Muravjovas pranešė generalgubernatoriui K. von Kaufmanui, kad į Kauną plūsta valstiečiai, o vyskupas M. Valančius kartu su vyskupu sufraganu A. Beresnevičiumi Kauno augustinų bažnyčioje nuo 6 val. ryto iki vidurdienio ir net ilgiau teikia Sutvirtinimo sakramentą⁹⁴. Apie šiuos įvykius rašė V. Biržiška: „... beveik vienu laiku tūkstančiai vežimų, kartais su ištisomis šeimomis ir net su mažais vaikais, užtvino Kauno gatves. Vietos administracija apstulbo. Griebtis kokių nors priemonių prieš tas minias buvo neįmanoma, nes gi niekas iš tų keliauninkų nebuvo įstatymams nusižengęs“⁹⁵.

⁹³ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 78.

⁹⁴ Žr.: Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 7978 generalgubernatoriui, 1865 09 21, *LIIB*, mf. 140/7.

⁹⁵ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 78.

Tuos religinius įvykius Kaune rusų valdžia pavadino sąjūdžiu Sutvirtinimo sakramentui gauti („dirmavonės sąjūdžiu“). Istoriografijoje jis dar vadinamas konfirmaciniu sąjūdžiu. Tačiau šie pavadinimai judėjimui tinka tik iš dalies. Mat nei Sutvirtinimo sakramento teikimas, nei sakramentalijos šiaipjau nebuvo nepaprastas įvykis. Sutvirtinimo sakramentą ir M. Valančius, ir kiti vyskupai tikintiesiems teikdavo įvairiu laiku ir savo rezidencijoje, ir svetur, ypač per parapijų vizitacijas, nes tai buvo viena jų ganytojiškų pareigų⁹⁶. Antra vertus, į Kauną žmonės plūdo Sutvirtinimo sakramento, o didelėje Lietuvos dalyje sąjūdžiui buvo būdingas apsirūpinimo sakramentalijomis siekis, kai kur – pasyvus pasipriešinimas rusiškojo substrato kultūrinei invazijai. Turint omenyje tokį sąjūdžio spektrą, ir (kaip vėliau pamatysime) pačią jo esmę, sąjūdis tikslingiau vadintinas katalikybės gynimo sąjūdžiu.

Katalikybės gynimo sąjūdžio esmė iki šiol nėra aiški. Vyskupo ir valdžios peripetijas dėl Sutvirtinimo sakramento teikimo 1865 m. yra nuodugniau analizavęs V. Merkys, sąjūdžio kilmę susiedamas su pasikeitusiomis pastoracijos galimybėmis⁹⁷. 1865 m. rugėjo 21 d. Kauno gubernatorius informavo generalgubernatorių apie M. Valančiaus požiūrį į judėjimą. M. Valančius aiškines, kad Sutvirtinimo sakramento teikimas susijęs vien su religine praktika⁹⁸.

V. Biržiška sąjūdžio motyvus komentavo kitaip: „Gandai, kad vyskupas bus greitai ištremtas iš Kauno, žaibo greitumu pasklido visoje vyskupijoje. Daug kur, kunigų paraginti, valstiečiai ryžosi važiuoti į Kauną atsisveikinti su mylimu ganytoju“⁹⁹. Kitokią sąjūdžio esmę

⁹⁶ 1850–1862 m. kasmet Sutvirtinimo sakramentą priėmė nuo 16 351 iki 130 092 asmenų. 1863 m. dėl sukilimo jį tepriėmė 5353, 1864 m. – 41 326 katalikai. Sutvirtinimo sakramento teikimas nenutrūko ir po 1865 m. katalikybės gynimo sąjūdžio įvykių, tik buvo kelis ar net keliolika kartų mažesnio masto. 1866 m. M. Valančius suteikė Sutvirtinimo sakramentą 10 210 žmonių, o kitais metais jų skaičius krito ir svyravo tarp 3700–9000, 1872 m., pasklidus gandams apie silpstančią vyskupo sveikatą, šoktelėjo iki 13 925. Rusų valdžios šis reiškinys nebeįbaugino taip, kaip 1865 m., juo labiau kad situacija buvo ne tokia įtempta ir žmonių buvo gerokai mažiau.

⁹⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 534–542.

⁹⁸ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 7978 generalgubernatoriui, 1865 09 21, *LIIB*, mf. 140/7.

⁹⁹ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 78.

atskleidžia 1865 m. Kauno gubernatoriaus ir generalgubernatoriaus korespondencija, dar nebuvo mokslinėje apyvaroje. Tad pasinaudami ja tirsime tų įvykių chronologiją, arealą, paskatas, iniciatorius, rėmėjus, talkininkus, valdžios laikyseną, sankcijas, tikslus ir esmę.

Kauno gubernatorius apsiėmė ištirti religinio liaudies sujudimo priežastis bei kaltininkus. Į nuošaliausius gubernijos valsčius ir seniūnijas buvo pasiūsta patikimų tarnautojų savanorių iš Kauno gubernijos valstiečių reikalų įstaigos, Kriminalinio teismo, Mokyklų inspekcijos ir Kauno gimnazijos¹⁰⁰. Jie, nebendraudami su valstiečiais, turėjo apklausti viršaičius ir seniūnus. Spalio 18 d. ir lapkričio 25? d. raštuose¹⁰¹, remdamasis šių savanorių, taip pat apskričių administracinės bei policinės valdžios informacija, gubernatorius smulkiai aprašė liaudies sąjūdžio arealą, paskatas, pobūdį, iniciatorius, rėmėjus ir talkininkus.

Sąjūdžio chronologija. Sąjūdžio laiką padeda nustatyti M. Valančiaus pateikti duomenys apie 1865 m. suteiktą Sutvirtinimo sakramentą. Jo užrašuose žmonių plūdimo į Kauną Sutvirtinimui gauti pradžia pažymėta rugpjūčio 29 d., pabaiga – spalio pabaiga (taigi iš viso 2 mėnesiai). Spalio 2 ir 6 d. nurodoma, kad prasidėjo policijos trukdymai žmonėms vykti į Kauną, o nuo lapkričio nustota vežti vaikus dėl pabjurusio rudeniško oro.

Didžiausias katalikybės gynimo sąjūdžio intensyvumas buvo nuo rugpjūčio 29 iki spalio 5 d., aukščiausias pakilimo taškas – rugsėjo 19 d., kada Sutvirtinimas buvo suteiktas net 5017 asmenų. Per šį laiką Sutvirtinimo sakramentą priėmė 23 553 žmonės, t. y. 78,6% visų tais metais jį priėmusiųjų¹⁰².

Sąjūdžio arealas. Kauno policijos viršininkas, iki rugsėjo mėn. trečiosios dekados žymėjęsis atvykstančiųjų skaičius ir vietas, iš kurių

¹⁰⁰ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 539.

¹⁰¹ [Kauno gubernatoriaus] pranešimas [Nr. 8722] generalgubernatoriui, [1865 10 18], *RVIA*, f. 970, ap. 1, b. 919, l. 1–22; tas pats raštas: *LIIB*, mf. 140/7; Kauno gubernatoriaus pranešimas Nr. 9153 generalgubernatoriui, 1865 11 25?, *LIIB*, mf. 140/7. Pirmojo rašto data ir siuntėjas nustatyti remiantis papildomais šaltiniais.

¹⁰² M. Valančius užrašuose nurodo, jog iš viso 1865 m. Sutvirtinimo sakramentu aprūpinęs 29 974 žmones, kitoje vietoje – 31 244 žmones (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 804–809, 854–855).

№ 30⁴

Докладный,

Изложению Генерал-Губернатору

Во представлении отъ 27-го числа Сеп-
тября за 1865, сличить есть довести до
сведенья Вашего Высочайшего одобрения
о фактическомъ состояніи римско-католическаго на-
селенія въ Кауноу для опредѣленія и о-
рестриктированія необходимыхъ для того, что-
бы равноудовѣтвовать действительнымъ оуликамъ
движеніямъ, отидривитъ его существующее зна-
ченіе, уяснить существующее и прекратить
для послѣдней для народа на однихъ
административномъ управленіи, потому
что эти послѣдній могли бы дать пере-
тканованіи франативованію народу и
смыслил наеміи въ одности римско-католическаго
его въ роуваніи

11. 1865 m. spalio 18 d. Kauno gubernatoriaus pranešimas
generalgubernatoriui apie katalikybės gynimo sąjūdžio tyrimą.

Fragmentas. RVIA

jie buvo atvykę, nustatė, kad žmonių plūdimas į Kauną pas vyskupą M. Valančių Sutvirtinimo sakramentui gauti turėjo kaimo gyventojų katalikų religinio judėjimo požymių¹⁰³. Judėjimo centras buvo Kauno gubernija, žymiai mažiau jame dalyvavo Kuršo, Vilniaus, Augustavo ir Gardino gubernijos (iš pastarosios buvo tik keli atvejai).

Iš apskričių valdžios pranešimų matyti, kad tuo pačiu metu kai kuriose Kauno gubernijos parapijose žmonės gana sutartinai ėjo į tas bažnyčias, kurios turėjo knygas norinčiuosius įrašyti į katalikiškas Šv. Rožinio (*Sanctissimi Rosarius*) ir Škaplieriaus (*Scapularis Beatissimae Virginis Mariae*) brolijas. Įsirašę į jas asmenys gaudavo brolijų ženklus – škaplierių bei rožinių, išsipareigodavo kalbėti maldas, laikytis specialių pasninkų.

Kauno gubernijoje liaudies sąjūdžio intensyvumas (jį tyrė savanoriai) ne visur buvo vienodas. Nei kurstymo, nei sąjūdžio beveik nebūta, gubernatoriaus žodžiais, labiausiai „fanatizuotose“ vietovėse, taip pat tose vietose, kur katalikai susimaišę su kalvinais ir liuteronais, ir tose pasienio vietovėse, kuriose klesti kontrabanda. Sąjūdis buvo silpnesnis ten, kur mažai žemvaldžių, ir ypač stiprus tose parapijose, kur, esant dideliame žemvaldžių skaičiui, gyventojai buvo paveikti visuomenėje įtakingų kunigų. Kauno apskrityje sąjūdis apėmė visas parapijas, išskyrus esančias prie Nemuno. Ukmergės apskrityje škaplieriaus nešiojime (net uždedant jį ant kūdikių) dalyvavo beveik visos parapijos, rožinio – mažesnė dalis, o Sutvirtinimo sakramento į Kauną važiuo daugiausia Troškūnų ir Vidiškių parapijos. Zarasų apskrityje pirmiausia dėl jos tolumo ir dėl to, kad dar neseniai Baltarusijai priklausę jos kaimų gyventojai katalikai yra susimaišę su stačiatikiškais ir jau pakankamai laisvai kalba rusiškai, sąjūdis palietė pavienius asmenis. Panevėžio apskrityje vyko į Kauną daugiau iš jos pietinės dalies, kur daug dvarų ir kur buvo 1863 m. sukilimo centras ir savo būrį formavo Antanas Mackevičius, t. y. iš Krekenavos ir gretimų parapijų. Intensyviai stoti į Škaplieriaus ir Šv. Rožinio brolijas pradėta rytinėje apskrities dalyje – Vabalninko parapijoje, kur į jas

¹⁰³ Žr.: Kauno policijos viršininko pranešimai Kauno gubernatoriui, 1865 09 19, 20, LVIA, f. 378, PS, 1865 m., b. 497, l. 13, 17.

užsirašė per 1000 žmonių. Stojimas išplito po Krinčino, Pumpėnų, Naujamiesčio, Ramygalos, Pasvalio, Brunavos ir Biržų parapijas, po to pamažu silpnėjo ir visai išnyko. Šiaulių apskrityje sąjūdis katalikų bei ginti kilo Vieکشنیų ir Akmenės parapijose ir, valdžiai net nespėjus pastebėti, išsiplėtė į Baisogalos, Pašušvio ir Šiaulėnų parapijas. Telšių apskrityje, kur yra buvusi M. Valančiaus rezidencija Varniuose ir kurioje visi nauji valdžios potvarkiai sutinkami abejingai ir lėtai taikomi, taigi kuri savo rytinėje dalyje yra visiškai fanatizuota, o vakarinėje – pasienio – srityje per daug demoralizuota, pasireiškė liaudies priešiskumas rusų kalbai: žmonės ėmė jos nebevertoti tyčia sakydami, kad rusiškai nesupranta. Judėjimas Sutvirtinimo sakramentui ir sakramentalijoms gauti arba nespėjo Telšių apskrities apimti, arba buvo uždraustas. Net užsirašyti į Škaplieriaus brolijas agituota tiktai Laukuvoje, kuri greičiau priklauso Raseinių apskričiai, nes yra ten, kur Telšių apskrities ribos kilpa giliai įsiterpia į Raseinių apskritį. Pastarojoje tik vienoje linijoje su Laukuva esančiose Kaltinėnų ir Kvėdarnos parapijose užsirašinėta į brolijas, o kitose, einant sienos link, išskyrus pavienius atvejus, sąjūdžio nebuvo.

Taigi katalikybės gynimo sąjūdžio arealas aiškus. Sąjūdis apėmė Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės ir Kauno apskritis. Į Kauną daugiausia važiuo žmonės iš parapijų, esančių šių apskričių sandūroje, nuo Kauno labiau nutolusiose parapijose daugiau užsirašinėjo į brolijas. Blaivybės sąjūdžio iniciatorės Kauno apskrities parapijos, esančios prie Nemuno, bei Raseinių, Telšių apskritys katalikybės gynimo sąjūdyje nedalyvavo.

Sąjūdžio paskatos. Tikinčiųjų sąjūdžio priežastis, sprendžiant iš rusų administracijos išvadų, buvo kai kurie vyriausybės veiksmai, lietę religines brolijas. Po 1863 m. sukilimo Vidaus reikalų ministerija liepė atkurti jau buvusias ir organizuoti naujas stačiatikių brolijas. Be to, Kitatikių dvasinių reikalų departamentas iš Žemaičių konsistorijos pareikalavo žinių apie katalikų brolijas prie bažnyčių, motyvuodamas tuo, kad jos remiasi senais, Vidaus reikalų ministerijos nepatvirtintais įstatais, todėl neturi teisės veikti. 1864 m. balandžio 30 d. M. Valančiui buvo liepta pateikti duomenis, kur tokios brolijos yra, kieno ir kada įsteigtos, kokiomis instrukcijomis vadovaujasi, ar yra popiežiaus

bulės apie jų įsteigimą, įstatus ir patentus ir jei yra, nurodyta bulės, įstatus ir patentus pristatyti Kitatikių dvasinių reikalų departamentui¹⁰⁴. Katalikų brolijose valdžia išvelgė valdžiai priešišku organizacijų pavojų. Toks vyriausybės reikalavimas, kuriuo, gubernatoriaus žodžiais, „valdžia siekė apsaugoti liaudį nuo nekontroliuojamos katalikų dvasininkijos valdžios bei pačią dvasininkiją – nuo žalingų politinių tendencijų“, o iš tiesų – varžyti Katalikų bažnyčios religinę veiklą, paskatino kalbas, esą vyriausybė persekiojanti katalikų religiją, nutarusi panaikinti brolijų knygas, pašalinti vyskupą (pasak vieno – ištremti, pasak kitų – perkelti į Peterburgą paskiriant arkivyskupu, pasak trečių – išsiųsti į Romą, kur pats vyskupas manęs važiuoti su skundu dėl vyriausybės), panaikinti Žemaičių vyskupiją, o visus tuos, kurie nenešios brolijų ženklų ar nebus gavę Sutvirtinimo sakramento, čia ar išvežus į vidines Rusijos gubernijas prievarta atvesti į stačiatikius. Vaikus, negavusius Sutvirtinimo sakramento, stačiatikių dvasininkai turėjo padaryti stačiatikiais, o prancūzai, kurie greitai ateisą į kraštą, neturinčius škaplieriaus ir rožinio vaikus išžudysią kaip rusus. Fanatiškos lietuvės moterys katalikės, iš tradicijos šeimose įtakingesnės nei vyrai, žinodamos Erodo kūdikių žudymo istoriją, tokiomis kalbomis iškart patikėjo, o jomis netrukus pasekė ir vyrai. Lietuviai ir žemaičiai, darė išvadą gubernatorius, „labiausiai iš visų istorijoje žinomų genčių užsispyrę, iki šiol savaip religingi, pagal senovinį protėvių pagonių paprotį žymintys laukus ir daržus kryžiais ir <...> mėgstantys apreikšti religingumą iškeltomis ant stulpų ar patogiai prie medžių pritvirtintomis koplytėlėmis <...>, masiškai nedalyvavo sąjūdyje greičiausiai tik dėl dabar vykstančio išlaisvinimo [iš baudžiatvės] perversmo“¹⁰⁵.

Dar viena priežastis, pastūmėjusi žmones ginti katalikybės, buvo 1864 m. pabaigoje prasidėjęs rusiškų liaudies mokyklų steigimas. Tose mokyklose, kuriose rusai mokytojai mokė vaikus rusų kalbos ir „žemaičių-lietuvių tarmės“ rusų abėcėle, rusiškai imta dėstyti ir tiky-

¹⁰⁴ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Nr. 813 Motiejui Valančiui, 1865 04 30, ten pat, f. 669, ap. 3, b. 892, l. 1.

¹⁰⁵ [Kauno gubernatoriaus] pranešimas [Nr. 8722] generalgubernatoriui, [1865 10 18], *RVIA*, f. 970, ap. 1, b. 919, l. 9.

bą (anot gubernatoriaus, mokyti tikybos lietuviškai valdžia buvo numaciusi tik Telšių apskrityje). Todėl ėmė sklisti gandai, esą bus rusiškos mokyklos – bus ir rusiškas tikėjimas, nes mokyklos būsiančios įkurtos gyventojams sustačiatikinti, o pagal Rusijos imperijos įstatymus Stačiatikių bažnyčia turėjo teisę agituoti kitatikius pereiti į savo tikėjimą. Pasklido kalbos, kad berniukai, kurie baigs tokias mokyklas, būsią atiduoti į kariuomenę, o mergaitės – į Rusijos vidinių gubernijų fabrikus ir ten juos padarysią stačiatikiais¹⁰⁶.

Taigi jau aiški svarbiausia valstiečių nerimo priežastis. Valstiečiai vyko į Kauną ne tik atsisveikinti su mylimu ganytoju, kaip rašė V. Biržiška. Bent jau tokia paskata nebuvo esminė. Siekimą gauti Suvirtinimo sakramentą, kol vyskupijoje tebėra vyskupas, ir apsirūpinti sakramentalijomis iki valdžia panaikins brolijas, o gal ir pačią vyskupiją, paskatino baimė dėl jų pačių ir ypač dėl jų vaikų kaip katalikų likimo.

Sąjūdžio iniciatoriai ir rėmėjai. Pagrindiniu sąjūdžio kaltininku rusų administracija įvardijo vyskupą M. Valančių, jo talkininkais – kitus vyskupijos valdžios atstovus ir katalikų dvasininkus. Jos įsitikinimu, sąjūdį organizavo M. Valančius su A. Beresnevičiumi, gandus skleisti padėjo vyskupo sekretorius Edvardas Barauskas (*Borowski*). Gubernatorius taip pat neatmetė galimybės, kad katalikybės gynimo sąjūdį galėjo organizuoti grupė dvasininkų, siekusių M. Valančių panaudoti kaip įrankį, norėdami susigrąžinti dėl sukilimo sumažėjusią įtaką liaudžiai ir kartu atsikratyti griežto, sunkaus ir nepalenkiamo būdo vyskupo.

Nors vyskupas nedavė jokio oficialaus nurodymo kunigams raginti valstiečius vykti į Kauną ir užsirašinėti į brolijas, tačiau gubernatorius manė, kad tai padaręs žodžiu. Lojalus valdžiai Žemaičių konsistorijos kanceliarijos tarnautojas Petrulevičius (*Petrulewicz*) parodė, jog vasaros metu vyskupas siuntinėjo po Kauno gubernijos apskritis konsistorijos tarnautojus, kad pas jį sukviestų kunigus iš įvairių apskričių. Taip pat dažnai siųsdavo kunigams užantspauduotus slap-

¹⁰⁶ Vilniaus mokymo apygardos globėjo Nikolajaus Sergijevskio pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui, 1889, E. Vidmantas, min. veik., p. 240–241.

tus paketus, nepažymėjęs jų Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygoje. Agentai taip pat pranešė, kad Kaune buvę Betygalos, Babtų ir kitų vietovių valstiečiai pasakojo, jog M. Valančius žmones raginęs vežti Sutvirtinimo sakramento priimti vaikus, nes jei valdžia jį išstremtų ir Žemaičių vyskupijoje nebeliktų vyskupo, turinčio teisę teikti Sutvirtinimo sakramentą, jie liktų neapsaugoti nuo stačiatikybės. Pasakojęs ir apie bausmę dėl apsilankymo Kauno našlaičių prieglaudoje, kada pasipriešinęs vaikų vertimui stačiatikiais. Kitiems valstiečiams sakęs, kad kai katalikus valdžia pradės versti stačiatikiais, jis pats su kunigais už tikėjimą paaukosias savo gyvybę ir yra įsitikinęs, kad valstiečiai juo paseksią.

Toliau Kauno gubernatorius išvardijo religinio sąjūdžio kurstymu pasižymėjusius kunigus, kurių nemaža dalis turėjo sąsajų su praėjusiu sukilimu ar pasireiškė kitokiais valdžios nurodymus pažeidusiais veiksmais. Kauno apskrityje kaip agitatorių vykti į Kauną minėjo Josvainių dekaną S. Paškevičių, Butkiškės parapijos kunigą, Paliepių filijos kunigą A. Šliupavičių. Ukmergės apskrityje – Palėvenės kleboną dominikoną Petrą Grigalaušką (*Grygałowski*), Vidiškių parapijos kleboną A. Daugėlą, Troškūnų kleboną Antaną Jacevičių (*Jacewicz*), kurio parapijoje pirmiausia prasidėjo sąjūdis, Deltuvos parapijos kleboną, Kurklių ir Anykščių parapijų klebonus Dominyką Jablonski (*Jabłoński*) ir Simoną Gutauską (*Gutowski*).

Panevėžio apskrityje už sąjūdį agitavo Krinčino, Pumpėnų, Brunavos, Biržų, ypač Krekenavos ir Vabalninko kunigai. Šiaulių apskrityje – Gruzdžių parapijos administratorius I. Ulinskas, Šiaulių parapijos Meškuičių filijos kunigas Motiejus Liatošinskis (*Latoszyński*), Naujosios Žagarės parapijos Skaistgirio filijos kunigas L. Radavičius bei kunigas Kanapackas (*Konopacki*). Didžiausiu kurstytoju pasirodęs esąs kanauninkas Jonišio dekanas Kajetonas Rupeika (*Rupejko*), pasaulietiskai išsilavinęs, mokėjęs kalbų, išskiriamas vyskupo, daręs įtaką dekanato kunigams, tikintiesiems bei dvarininkams, kurių pastaruoju metu dažnai ir daug pas jį suvažiudavo. Taip pat – Vieکشnių parapijos dekanas Robertas Bartkevičius (*Bortkiewicz*), raginęs, kad Šiaulių apskrities Vieکشnių ir Akmenės parapijose prasidėtų sąjūdis. Įtartini buvo Pašūsvio parapijos administratorius V. Stanys ir Šaukoto

filijalistas K. Jankūnas, Pakapės parapijos kunigas Mykolas Šimkevičius (*Szymkiewicz*), Papilio klebonas A. Rimavičius, Šiaulėnų parapijos klebonas Ignatas Meškauskas (*Mieszkowski*).

Telšių apskrityje Laukuvos parapijos klebonas Motiejus Narkevičius (*Narkiewicz*) visą apylinkę suagitavęs rašytis į brolijas. Raseinių ir Zarasų apskričių kunigų neminėjo, nes sąjūdžio ten beveik nebuvo.

Valdžiai toliau gilinantis į katalikybės gynimo sąjūdį, buvo prieita prie išvados, kad jis yra susijęs su valdinių liaudies mokyklų boikotu. Ir sąjūdis, ir boikotas, kuriam taip pat vadovavo M. Valančius, buvo kvalifikuoti kaip organizuotas priešinimasis vyriausybės reformoms¹⁰⁷. Todėl katalikybės gynimo sąjūdžio tyrimai buvo išplėsti į dvasininkijos veiklos prieš mokyklas tyrimą.

Pasak gubernatoriaus, katalikų dvasininkų kurstomą sąjūdį rėmė smulkieji bajorai („šlėkta“) ir žemvaldžiai, nes buvo priešišškai nusiteikę prieš valdžią ir liaudį – politiškai patikimą elementą. Pažymėtinas gubernatoriaus išsakytas liaudies apibūdinimas, nepaisant jos dalyvavimo judėjimuose ir sukilime. Pastaruoju metu pasirodę rusų biurokratinės minties tyrinėjimai leidžia manyti, kad po 1863 m. sukilimo pradėta vykdyti „rusų pradų atkūrimo“ politika nebuvo specialiai antilietuviška. Rusams „istoriškai artimų“ negausių lietuvių etniškumas pavojaus nekėlė, jie savaime turėjo kultūriškai integruotis į Rusiją. 1863–1865 m. lietuvių valstiečius M. Muravjovas priskyrė prie etnokultūrinės grupės, kuri ateityje turėjo tapti Rusijos valdžios atrama Šiaurės vakarų krašte¹⁰⁸. Todėl dėl politinių įvykių ir judėjimų jie mažiausiai buvo kaltinami ir ieškoma valdžiai priešišškai nusiteikusių juos suvedžijusių kaltininkų. Kita vertus, Telšių ir Raseinių apskrityse, kur akivaizdaus religinio judėjimo nebuvo, tuo metu vykęs

¹⁰⁷ Vilniaus švietimo apygardos inspektorius N. Novikovas 1866 m. net rašė, jog 1865 m. sąjūdis buvo sugalvotas prieš valdines liaudies mokyklas (Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus N. Novikovo atsiliepiamas, 1866 03 16, A. Katilius, Vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojinio laiško apie liaudies mokyklas projektas ir jo kritika, *LKMA metraštis*, t. 20, p. 334).

¹⁰⁸ Žr.: D. Staliūnas, Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Raidžių draudimo metai*, Vilnius, 2004, p. 79–109; D. Staliūnas, Kai kurie Michailo Muravjovo etnopolitinės programos bruožai, *Praeities baruose*, p. 210.

gyventojų pasipriešinimas rusų kultūros invazijai buvo įvertintas kaip labai pavojingas.

Tai, kad smulkieji bajorai, žemvaldžiai palaikė katalikybės gynimo sąjūdį, pasak gubernatoriaus, rodė daugelis požymių. Bajorai padėjo kunigams valstiečius kurstyti, o žemvaldžiai tam pritarė. Apibūdinamas smulkiają bajoriją, gubernatorius rašė, kad, savo buitimi nedaug kuo skirdamasi nuo liaudies, ši bajorija su ja nesusilieja, ja bjaurisi ir atkakliai laikosi lenkų kalbos. Tai ypač pastebima Aukštaitijoje. Antai Kauno apskrities Babtų miestelyje, kai kunigams pamokslus buvo nurodyta sakyti lietuviškai, prieš pamokslą pradžia bajorai ėmė eiti iš bažnyčios. Bajorija nepripažįsta ir rusų kalbos, yra nusistačiusi prieš rusišką mokyklą, slapta auklėja vaikus priešiška valdžiai dvasia ir kiekviena patogia proga stengiasi šį priešišką skiepyti liaudžiai¹⁰⁹.

Į bajorų išsišokimus liaudis nekreipė dėmesio, o žemvaldžių priešiškumas buvo žalingesnis, nes trukdė vykdyti žemės reformą. Gubernatorius minėjo faktus, kai žemvaldžiai kenkė valstiečiams, nesuprantantiems rusų kalbos, kuria surašyti įstatymai¹¹⁰.

Kad žemvaldžiai prisidėjo prie katalikybės gynimo sąjūdžio, patvirtina dažni jų susitikimai su kunigais. Gubernatorius spėjo, kad sąjūdžio laikas galėjo būti suderintas su žemės ūkio paroda, kuri tuo pačiu metu, 1865 m. rugsėjo mėnesį, vyko Kaune. Valstiečių gąsdinimas žemvaldžiams buvo naudingas siekiant sužlugdyti parodą ir parodyti, kad dėl žemės reformos ji neįmanoma. Sprendžiant iš eksponentų skaičiaus (per 2000 valstiečių), paroda ne itin pavyko. Jai pakenkė liaudyje paskleisti gandai, esą visiems eksponentams būsiąs paskirtas specialus akcizas, kuris tapsiąs nuolatinis visiems geriausiems dirbiniams, talentingiausiems meistrus ir meistrės išsiųsą į vidines Rusijos

¹⁰⁹ Žinios apie 1865 m. Kauno gubernijos politinę padėtį, *LIIB*, mf. 140/7.

¹¹⁰ Viename dvare, kur žemės išpirkimo aktas jau buvo patvirtintas vyriausiosios išpirkimo įstaigos, valstietis, kuriam buvo skirtos 3 dešimtinės žemės, nepakankamai išmanydamas naująją tvarką, beveik metus naudojosi tik puse jos. Kitame dvare neturtingas dvarininkas tyčia sulaikydavęs gyvulius nupjautose pievose ir savavališkai imdavęs už juos didelę baudą; daug žemvaldžių griežtai atsisakydavę duoti valstiečiams kuro ir pan.

gubernijas, pagal parodą vyriausybė norinti įvertinti valstiečių turtinumą ir padidinti pinigines rinkliavas, eksponuoti produktai būsią konfiskuoti, parodoje katalikus prievarta versią į stačiatikius ir t. t. Būta atvejų, kai moterys, į valsčių valdybas atnešusios eksponuoti audinius, su ašaromis prašydavo juos gražinti vos pamatydavo, kad užsirašo jų pavardes.

Sajūdžio kurstyimo talkininkai. Gubernatorius atkreipė dėmesį, kad katalikybės gynimo sajūdžio organizatoriai turėjo savo kurstyimo įrankius, arba talkininkus. Tai buvo abiejų lyčių žmonės, gyvenę parapijų prieglaudose prie bažnyčių, platinę gandus apie tariamus vyriausybės ketinimus. Lietuvoje nuo XVIII a. antrosios pusės gyvavo paprotys prie bažnyčių parapijiečių aukomis išlaikyti vargšų, invalidų, senelių prieglaudas (špitolės). Pradžioje šis paprotys buvęs vien krikščioniškos meilės apraiška, o XIX a. II pusėje jų gyventojai už tai privalėdavo bažnyčiose dirbti tarnais¹¹¹. Prieš sukilimą, kai dvasininkija, be savo tiesioginių pareigų, anot gubernatoriaus, užsiiminėjo ir politika, prieglaudos buvo įkurtos prie kiekvienos parapijinės bažnyčios. Iš parapijiečių mokamos pinigais ar natūra dešimtinės būdavo išlaikoma 15 ir daugiau žmonių, parinktų pačių kunigų. Tokie bažnyčių tarnai tapo gyvu dvasininkijos informatorių tinklu. Jie išnešiodavo kunigų laiškus, perduodavo slaptas žinias, taip pat skleisdavo liaudyje dvasininkijai naudingus gandus jos pačios nekompromituojant.

Patikimi ir uolūs gandonešiai buvo ir prie bažnyčių sėdėję parapijų elgetos, kurie turėjo teisę tokiose vietose prašyti išmaldos tik bažnyčių klebonams leidus – kad nedidėtų elgetų skaičius ir jais netaptų tie, kuriems išmalda buvo ne būtinybė, o amatas, t. y. elgetos profesionalai¹¹².

Gubernatoriaus pateikti duomenys rodo, kad pats žemiausias, iš pirmo žvilgsnio mažai naudingas visuomenės sluoksnius turėjo specifinę, aktyvią ir svarbią vietą to meto gyvenime. Tokių įrodymų yra

¹¹¹ Z. Ivinskis patvirtina, jog XIX a. II pusėje špitolė buvo netekusi savo labdaros funkcijų. Paprastai joje gyvendavo zakristijonas, varpininkas, bažnytinių rūbų skalbėja, bažnyčios šlavėjai, kartais ir vargonininkas (Z. Ivinskis, min. veik., p. 482).

¹¹² R. Praspaliauskienė, *Nerekalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius, 2000, p. 48.

ir daugiau. Elgetos talkino katalikų dvasininkijai blaivybės sąjūdžio metais: kunigų pavesti, jie stebėdavo įėjimus į karčemas, kad jose nesilankytų valstiečiai¹¹³. Yra išlikę žinių, kad elgetos, seneliai, taip pat brolių nariai išnešiodavo M. Valančiaus korespondenciją kunigams ir dvarininkams¹¹⁴.

V. Juzumas rankraštyje „Medininkai, arba aprašymas senosios Medininkų, arba Žemaičių vyskupijos“ („Miedniki albo opisanie dawnej diecezji Miednickiej albo Żmudzkiej“, 1899) rašė, kad M. Valančius jam reikalingai informacijai rinkti dažnai pasitelkdavo davatkas¹¹⁵. Davatka buvusi vienintelė judri, po gretimas parapijas keliaujanti moteris XIX a. vidurio Lietuvos kaime, ypač mažuose miesteliuose¹¹⁶.

Vaizdingą Žemaičių davatkos, kaip gyvo apylinkės laikraščio, palyginimą „Lietuvių liaudies patarlėse“ („Przysłowia ludu litewskiego“, 1840) yra palikęs L. A. Jucevičius.

„Žemaičių davatka – tai atskiras, nepanašus į kitus moters tipas. <...> Davatka pažįsta visas senas pliuškes, iš jų sužino visos apylinkės naujienas, o surinktas žinias išnešioja po namus vis naujai pagražindama, vis ką pridėdama – žodžiu, tai gyvas keliaujantis laikraštis. Varnių miestelis, pasirodo, jau nuo senų laikų buvo sostine tų plepančių padarų, kurių tauškimas pateko net į priežodį: „plep kaip Varnių davatka““¹¹⁷.

L. A. Jucevičius yra spalvingai aprašęs elgetas, pažymėdamas jų išsradingumą ir agresyvumą¹¹⁸.

¹¹³ [Kauno gubernatoriaus] pranešimas generalgubernatoriui apie lenkų dvasininkijos reikšmę ir apie Vakarų Rusijos Romos katalikų seminarijas, [1865], kopija, *RVIA*, f. 970, ap. 1, b. 918, l. 12.

¹¹⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1 generalgubernatoriui, 1869 01 05, E. Vidmantas, min. veik., p. 182.

¹¹⁵ V. Jogėla, Motiejus Valančius pagal Vincentą Juzumą, p. 87.

¹¹⁶ V. Kavolis, *Epochų signatūros*, p. 98.

¹¹⁷ Cit. iš: J. Balčiūnas, Liudviko Adomo Jucevičiaus asmuo ir reikšmė, *Tauta ir žodis*, kn. 6, Kaunas, 1930, p. 324–325.

¹¹⁸ Pavyzdžiui, rašė, kad „šventės dieną po kelis šimtus elgetų ilga eile sėdasi prieš bažnyčią ir giedodami arba prašydami stengiasi sukelti užuojautą. Ten gali pamatyti įvairiausių luošumo tipų, dažnai esančių gudrybės ir apsietimo išdava, gali išgirsti tūkstančių pagyrimų, puikiausių epitetų ir dar puikesnių retorikos šedevrų, kurių Aristotelis net sapne nesapnavo. Duok šiems išdykėliams, jei gali, o jei neišsigali – eik tyliai ir jokių pastabų nelaidyk, nes taip išdergs ir purvais apdrabstys, kaip pasaulis dar nėra matęs“. Cit. iš ten pat.

Be elgetų ir špitolių gyventojų, valdžiai nenaudingus gaudus platino vadinamieji škaplierininkai – žmonės, gaminę škaplierius, rožinius, drožinėdavę iš medžio krucifiksus bei įvairius šventuosius. Gubernatorius rašė, kad katalikybės gynimo sąjūdis škaplierių gamintojams nešęs nemažą pelną, nes škaplieriaus kaina nuo 3–5 kp už vienetą padidėjusi iki 20–30 kp. Jis taip pat davė naudos žydams – smuklėse imdavo už viską trigubai brangiau¹¹⁹.

Sąjūdžio specifika ir slopinimo priemonės. Remiantis gubernatoriaus išvada, katalikybės gynimo sąjūdis liaudžiai buvo religinis, o jo iniciatoriams – politinis aktas. Dvasininkija, inspiruodama sąjūdį, siekė atstatyti po sukilimo susvyravusią įtaką liaudžiai ir įbauginti valdžią, kad sušvelnintų Bažnyčiai taikomas sankcijas. Sąjūdžio iniciatyvą valdžia aiškino ir M. Valančiaus baime sulaukti atpildo už priešišką veiklą bei siekiu sušvelninti būsimą bausmę. Bajorija, šiaip abejinga katalikų dvasininkijos reikalams, rėmė sąjūdį siekdama ir toliau moraliai bei materialiai išnaudoti valstiečius.

Konstatuota, kad pagrindinė sąjūdžio padaryta valdžiai žala – liaudyje sukeltas nepasitikėjimas reformomis. Tačiau tikėtasi, kad šis nepasitikėjimas laikinas.

Turėdama omenyje, kad liaudis yra vienintelė politinė jėga, kuria gali remtis rusų administracija krašte; kad valstiečiai dėkingi už žemės reformą ir mano, kad ji neatšaukiama; kad religiniu sąjūdžiu išreiškė ne priešišumą valdžiai, o tik baimę prieš valdžios potvarkius; taip pat turėdama omenyje judėjimo arealą ir tą aplinkybę, kad ypač taupūs valstiečiai dėl Bažnyčios ryžosi nemažoms piniginiams išlaidoms, nenorėdama skatinti religinės demonstracijos, kurią inspiravo Katalikų bažnyčia, Kauno gubernijos valdžia katalikybės gynimo sąjūdžiui sustabdyti nutarė naudoti vien administracines ir moralinio poveikio priemones, susilaikant nuo policinės prievartos.

Galimybę paveikti žmones davė žemės ūkio paroda, kurioje dalyvavo nemažai valsčių viršaičių ir apskričių viršininkų. Dalis valsčiaus ir kaimo seniūnų (Zarasų apskrities Dusetų, Jūžintų, Ukmergės

¹¹⁹ Antai Jonavos kelto savininkas žydas žadėjęs duoti vyskupui 300 rb, kad dažniau rengtų Sutvirtinimo sakramento teikimą – tiek turėjęs pelno.

apskritis Kurklių valsčiaus), grįžę iš parodos, skelbė žmonėms, kad jų baimė nepagrįsta, arba draudė valstiečiams vykti į Kauną.

Bausmės. Kauno gubernorius lapkričio 25^a d. rašte generalgubernatoriui svarbiausiąjį religinės akcijos kaltininką M. Valančių pristatė kaip žalingos pasipriešinimo valdžiai sistemos kūrėją. Rašė, kad jau prieš sukilimą M. Valančius pasirodė esąs uolus auklėtinis, auklėtojas ir tarnas tos krypties, kuri turėjo slaptą tikslą komplikuoti ar net neutralizuoti kaimo gyventojų pasitikėjimą vyriausybe, aiškin-dama valdžios potvarkius dvasininkijai kaip pasikėsinimą į tikėjimą. Tai buvo daroma visomis teisėtomis formomis ir remiama bei globojama administracijos, kurią sudarė vietos gyventojai. Po sukilimo išplėtojo priešišką veiklą į ištisą sistemą: iš Kauno per dvasininkus sulaukė liaudį nuo mokyklų, pasisakė prieš kirilicą ir uždraudė kunigams tikybą mokyti rusų kalba. Tad gubernorius siūlė M. Valančių iš-tremti, tačiau ne tuoj pat, kad būtų išvengta kalbų ir dvasininkija nenuiteiktų liaudies.

Rugsėjo mėn. už Sutvirtinimo sakramento teikimą generalgu-bernatorius vyskupą jau buvo nubaudęs 1500 sidabro rb bauda. Tada buvo priminta apskričių karo viršininkams, kad krašte yra karo padė-tis, todėl niekam neleidžiama be leidimo išvykti iš gyvenamų vietų, o bilietai į Kauną išdavinėti labai apdairiai¹²⁰. Dabar Kauno gubernatorius siūlė M. Valančių išpėti, kad nesiuntinėtų po vyskupiją konsis-torijos tarnautojų ir nekviestų į Kauną kunigų, o karo viršininkams nurodyti neišduoti išvykimo bilietų be gubernatoriaus sutikimo.

Iki bus ištremtas, planuota gerokai sumažinti vyskupo paja-mas. Vyskupo namus su sodu bei naudmenomis Varniuose manyta paimti į išdą, o iš turto pajamų sudaryti ypatingąjį kapitalą neeili-nėms Žemaičių vyskupijos katalikų dvasininkijos išlaidoms (nuo pa-reigų nušalintų kunigų išlaikymui prie vienuolynų ir pan.).

Gubernorius siūlė papildomai bausti ir artimus vyskupui dva-sininkus. A. Beresnevičiui paskirti 300 sidabro rb baudą, vyskupo ka-pitulai pareikšti griežtą generalgubernatoriaus pastabą ir skirti 100 rb

¹²⁰ Generalgubernatoriaus raštas Nr. 1 Kauno gubernatoriui, 1865 09 24, 27, *LIIB*, mf. 140/7. Taip pat: *LVIA*, f. 378, PS, 1865 m., b. 497, l. 20–22.

baudą, Juozapą Silvestrą Dovydaitį ir E. Barauską ištremti į Rusijos vidines gubernijas. Be to, Žemaičių konsistorijos sekretorių Joną Prekerį (*Preker*), kaip valstybės tarnautoją, nepranešusį apie antivalstybinę veiklą organizuojant katalikybės gynimo sąjungą, pašalinti iš tarnybos ir paskirti 200 rb baudą.

Gubernatorius taip pat pristatė nubausti apie 60 kunigų, kalčiausių dėl katalikybės gynimo sąjungos ir agitacijos prieš mokyklas. Piniginių baudų apimtis turėjo būti ne vienas tūkstantis sidabro rb. Be baudų, kunigai I. Ulinskas, K. Rupeika, V. Stanys, I. Meškauskas, R. Bartkevičius turėjo būti pašalinti iš pareigų ir uždaryti į vienuolynus, kiti perkelti į žemesnes pareigas dalį jų išsiunčiant į kitas apskritis arba nubausti griežčiausiu generalgubernatoriaus įspėjimu iki atskiro potvarkio.

Kauno gubernatorius taip pat prašė generalgubernatoriaus teisės, esant mažiausiam nepaklusnumui, susisiekus su vyskupu, visam laikui nušalinti nusikaltusius kunigus nuo pareigų. Taip būtų galima mažinti kunigų skaičių nemažinant nei bažnyčių, nei filijų skaičiaus, tik atlaisvinant klebonų vietas ir užpildant jas patikimais filijalistais.

Kauno gubernatorius taip pat nurodė būtinumą išlaisvinti nuo kunigų įtakos elgetas ir bažnyčių prieglaudų gyventojus. Prieglaudoje gyvenančius bažnyčių tarnus bei sargus siūlyta pakeisti už parapijiečių lėšas laisvai samdomais žmonėmis, kurie atsakingai žiūrėtų į savo tiesioginį darbą. Prieglaudas perduoti valsčių savivaldybių ir kaimo valdybų žinion, prie bažnyčių sėdinčius elgetas atiduoti apskričių policijos žinion.

Sąjungos kilmė ir esmė. Dar kartą priminkime katalikybės gynimo sąjungos arealą: jis intensyviausiai vyko Kauno, Ukmergės, Panevėžio ir Šiaulių apskrityse, ypač jų sandūroje, t. y. Vidurio Lietuvoje šiaurės vakarų kryptimi. Teritorija iš dalies priklausė Žemaitijos, iš dalies – Aukštaitijos apskritims, didžioji jos dalis 1849 m. pabaigoje buvo prijungta prie Žemaičių vyskupijos. Kalbiniu pobūdžiu ji sutapo su aukštaičių tarmės arealu (arba aukštaičių subetnos teritorija)¹²¹.

¹²¹ Plg.: Z. Medišauskienė, Lietuvos samprata XIX a. viduryje, *Praities baruose*, p. 222 ir kt.

Religiškai mišrios, pasienio apskritys bei žemaitiškosios Telšių, Raseinių apskritys katalikybės gynimo sąjūdyje nedalyvavo – pastarosios dėl to, jog, valdžios manymu, jau anksčiau buvusios „fanatizuotos“.

Tad ką gi reiškia tas „fanatizmas“? Valdiniuose Kauno gubernatoriaus, Vilniaus švietimo apygardos funkcionierių raštuose „fanatizmo“, „religinio fanatizmo“, „ypatingo religinio fanatizmo“ terminas vartojamas kalbant apie Kauno gubernijos, Žemaičių vyskupijos valstiečius. „Fanatizmu“ kvalifikuojamos apie 7-ąją dešimtmetį išryškėjusios vyskupijos valstietijoje ypatingos katalikybės pozicijos, itin stiprus prisirišimas prie savo tikėjimo, kurį sukėlė katalikybės skleidimui vartota liaudies kalba.

Katalikybės gynimo sąjūdis rusų valdžios taip pat buvo pavadintas „fanatizmo“ išraiška, kita vertus, sąjūdis rodė religinio nesaugumo, nestabilumo jausmą. Tad paanalizuokime šiuo atžvilgiu aukštaitiškąjį subetnosą (Žemaičių vyskupijos aukštaičių tarmės arealą).

Nesaugumo pojūtį vyskupijos liaudyje 1865 m. galėjo sukelti įvairūs dalykai – nepažįstama ir bauginanti laisvė po baudžiamos panaikinimo, ypač jei būta daugiau stambių žemvaldžių ir daugiau piktnaudžiavimų, taip pat kai kuriuose regionuose stipriau ar silpniau reiškėsis sukilimas, kitaip tariant, daugiau ar mažiau akivaizdus žlugimas, represijos. Tiesiogiai religinio nesaugumo jausmą turėjo stimuliuoti didėjęs spaudimas Katalikų bažnyčiai.

Kita vertus, religinis nesaugumas Aukštaitijoje ir Žemaitijoje galėjo būti skirtingai jaučiamas dėl to, kad katalikybės stiprinimas liaudies kalba šiuose regionuose truko nevienodą laiką. Kauno, Panevėžio, Ukmergės, Obelių, Utenos, Zarasų dekanatuose religinė švietėjiška dvasininkijos veikla prasidėjo tik 1850 m., prijungus juos prie Žemaičių vyskupijos, atskyrus nuo Vilniaus vyskupijos, todėl ne iš karto pasiekė Žemaitijos lygį. Pradžioje čia buvo mažiau parapinių mokyklų, menčiau plito lietuviškos knygelės, liaudis buvo tamsesnė, pasak M. Valančiaus – „ir neturtinga, ir nepratusi knygas skaityti“¹²², bažnyčiose daug daugiau vartota lenkų kalba (dvasininkija Aukštaitijai iki 6-ojo dešimtmečio buvo rengiama Vilniaus vyskupijos seminarijoje,

¹²² M. Valančius, *Raštai*, t. 1, p. 510.

kurioje apie pastoraciją liaudies kalba negalvota). Visa tai nulėmė, kad dvasininkijos ir liaudies artumas Aukštaitijoje buvo mažesnis.

Antra vertus, atkreiptinas dėmesys į kitą dalyką – didelį aukštaičių imlumą išorinėms įtakoms. Neretai tos naujovės, kurios prasi-dėdavo Žemaitijoje, ne tik Aukštaitijoje būdavo greitai perimamos, bet laikui bėgant reikšdavosi netgi stipriau. Antai nors apibendrinančių atskirų regionų duomenų nėra, žinoma, kad parapinių mokyklų prie bažnyčių, mokinių skaičiai kai kuriose Aukštaitijos vietose ilgainiui pralenkė Žemaitiją. Atsilikęs Utenos dekanatas iki 1861 m. aplenkė Rietavo dekanatą, į lyderius nuo pat pradžių išsiveržė Zarasų dekanatas, Skapiškio parapijoje 1859 m. visi valstiečiai ir net vaikai jau mokėjo melstis iš knygų¹²³. 6–7-ajame dešimtmetyje didžiausias buvo Vidurio Lietuvos valstiečių veržimasis į vidurinį mokslą¹²⁴. Nors blai-vybės sąjūdis pas aukštaičius atėjo iš Žemaitijos, 1860 m., per patį sąjūdžio pakilimą, Panevėžio, Ukmergės, Zarasų (ir Šiaulių) apskritys blavininkų skaičiumi neatsiliko nuo Telšių ir toli lenkė Raseinių apskritį¹²⁵. Pastangų stiprinti krikščionišką katalikišką pasaulėžiūrą tarp valstiečių liaudies kalba daugiausia parodė Žemaičių seminarijos auklėtiniai aukštaičiai. Po sukilimo būtent Aukštaitijoje kūrėsi intensyviausi lietuviškos kultūros židiniai, būta daugiausia valstiečių prašymų panaikinti spaudos draudimą¹²⁶.

Tam tikra prasme imlumu išorinėms įtakoms galima būtų aiškinti ir XIX a. aukštaitiškajame subetnose stipresnes lenkų kalbos pozicijas. Toks imlumas taip pat buvo palanki terpė rusų kultūrai ir stačiatikybei plisti. Iš tiesų Vidurio Lietuva, Aukštaitija po sukilimo mažiau priešinosi rusiškosios kultūros invazijai, 1860 m. Rytų Lietuvoje būta itin daug mokinių Valstybės turtų ministerijos

¹²³ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 290–291.

¹²⁴ Antai Panevėžio apskritinėje mokykloje (vėliau Panevėžio gimnazijoje) iš visų mokinių 1849 m. valstiečių ir laisvųjų žmonių buvo 18,7%, 1863 m. valstiečių – 56,2%, Šiaulių gimnazijoje – atitinkamai 16,6 ir 38,3%, Kėdainių apskritinėje (vėliau gimnazijoje) – 14,8 ir 31,2%, Kauno gimnazijoje – 2 ir 19,1% (skaičiavimai atlikti pagal: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 430, 434).

¹²⁵ K. Gieczyński, min. veik. p. 51–56; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 380.

¹²⁶ V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 167–168.

mokyklose¹²⁷. Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės, Kauno apskritys, taip pat Zarasų apskritis, rusų valdininkų teigimu, 1864 m. buvo mažiau nusistačiusi prieš rusiškų liaudies mokyklų steigimo idėją, kirilicos įvedimą negu Telšių¹²⁸.

Kadangi kaip tik Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės, Kauno apskrityse intensyviai vyko katalikybės gynimo sąjūdis, galima susidaryti nuomonę, kad jis buvo dirbtinai sukeltas regione, kuriame buvo didesnė rusiško gaivalo ir stačiatikybės plitimo grėsmė. Stačiatikybei atspariose Žemaitijos srityse religinis sąjūdis buvo nereikalingas, todėl nebūta ir jo agitacijos.

Nėra abejonės, kad katalikybės gynimo sąjūdį organizavo dvasininkija. Jis Katalikų bažnyčiai buvo labai reikalingas kaip gynimosi priemonė. Valstiečių pastūmėjimas į įstatymų nepažeidžiantį religinį judėjimą buvo idealus būdas valdžiai išgausinti ir represijoms pristabdyti, o dvasininkijos įgytas autoritetas blaivybės sąjūdyje leido tikėtis aktyvaus valstiečių palaikymo.

Krinta į akis sąjūdžio organizuotumas. Iš įvairiausių Kauno gubernijos, taip pat kai kurių kitų gubernijų vietų valstiečiai vienu metu plūstelėjo į Kauną, o valstiečių srautai parapijose tuo pat metu nukrypo į Škaplieriaus ir Šv. Rožinio brolijas. Tokį organizuotumą po sukilimo galėjo užtikrinti tik dvasininkija, turėjusi nuolatinį kontaktą su ganomaisiais ir slaptą komunikacijos tinklą.

M. Valančiaus vaidmuo katalikybės gynimo sąjūdyje buvo svarbiausias. Kad jis buvo sąjūdžio organizatorius, leidžia manyti konsistorijos tarnautojų važinėjimai po parapijas, susitikimai su kunigais, slapta korespondencija, o ir valstiečių liudijimai, užfiksuoti Kauno gubernatoriaus raštuose. Pranas Virakas atsiminimuose aprašė motinos pasakojimą, iš kurio manytina, kad Seredžiaus lietuviai valstiečiai tikėjo, jog po sukilimo Sutvirtinimo sakramento su vaikais vykti į Kauną buvo įsakęs per kunigus vyskupas: „Kai caro valdžia pradėjo lietuvius katalikus persekioti, tai vyskupas įsakė, kad klebonai

¹²⁷ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 229.

¹²⁸ A. Kulakauskas, Rusifikacinės masinio pradinio švietimo sistemos kūrimo Kauno gubernijoje pradžia, *Praeities baruose*, p. 213–214.

paragintų vežti ir vežti savo vaikus į Kauną padirmavoti. Nežinia, ar valdžia vyskupui buvo uždraudusi važinėti po vyskupiją, ar jis taip buvo labai užimtas darbais, bet iš visos vyskupijos žmonės būreliais važiuodavo į Kauną, o vyskupas dirmavodavo ir didelius, ir mažus¹²⁹. Matyt, buvo pagrįstas gubernatoriaus įtarimas, jog kai jis paprašęs vyskupo pasirašyti valdžios parengtą aplinkraštį, kad vyriausybė nemananti katalikų prievarta versti stačiatikiais, o gandonešiai esą visuomenės priešai ir vyskupas pats juos bausias, M. Valančius išsisuko, nes aplinkraštis neatitikęs jo slaptų nurodymų¹³⁰.

Kelios mintys apie sąjūdžio idėją. Katalikybės gynimo sąjūdis pirmiausia siekė aprūpinti Sutvirtinimo sakramentu ir sakramentalijomis vaikus. Vaikų, netgi kūdikių, skubus religinis sutvirtinimas akcentuojamas dvasininkijos, M. Valančiaus raginimuose, valstiečių pasisakymuose ir rusų valdžios pranešimuose. Tad labai įmanoma, kad mintis apie katalikybės gynimo sąjūdį kilo M. Valančiui po 1865 m. gegužės mėn. konflikto su rusų valdžia dėl vaikų stačiatikinimo Kauno našlaičių prieglaudoje. Po jo, birželio mėnesį, valdžios agentai užfiksavo pasirengimą sąjūdžiui.

Pati liturginio sąjūdžio idėja nebuvo M. Valančiaus atrasta naujovė. Panašų atvejį jis aprašė „Žemaičių vyskupystėje“, kada vyskupijos valdytojas S. M. Giedraitis taip pat „pradėjo savotiškai elgtis“: nebegalėdamas (atkreipkime dėmesį – kaip ir M. Valančius) po bažnyčias važinėti, liepė kunigams paskelbti, kad aprūpins Sutvirtinimo sakramentu visus, kurie atvyks į Alsėdžius. Tai išgirdę, žmonės pradėjo plūsti iš visur į Alsėdžius, o vyskupas kartais bažnyčioje, kartais sėdėdamas savo namuose kiek pajėgdamas teikė Sutvirtinimo sakramentą¹³¹.

Jau iš pirmo žvilgsnio matyti Alsėdžių ir Kauno akcijų panašumas. Alsėdžių atvejis idealiai tiko posukiliminei situacijai, nes atrodė

¹²⁹ I. Šenavičienė, Iš Prano Virako palikimo: žiupsnelis atsiminimų apie Motiejų Valančių, *Istorija*, t. 37, Vilnius, 1998, p. 57–58.

¹³⁰ Vilniaus karinės apygardos laikinojo lauko auditoriaus pranešimas Nr. 3218 [generalgubernatoriui], 1865 10 23, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3071, l. 36–37; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 538.

¹³¹ M. Valančius, *Žemajtiu Wiskupiste*, d. 1, p. 272.

kaip taikus įprastų religinių patarnavimų teikimas. O Lietuvoje nuo seno buvo išsąknyjęs įsitikinimas, kad tas, kas priims Sutvirtinimo sakramentą, nepereis į stačiatikybę¹³².

Katalikybės gynimo sąjūdį gana vieningai palaikė ir žemvaldžiai, ir smulkūs bajorai. Tai irgi suprantamas dalykas. Kaip tik jie labiausiai nukentėjo nuo sukilimo ir žemės reformos. Išlaisvindama valstiečius, apdėdama mokesčiais ir kontribucijomis, šalindama lenkų kalbą iš viešojo gyvenimo, diskriminuodama „lenkų kilmės“ asmenis, rusų valdžia pažeidė jų luominius, ekonominius bei kultūrinius interesus. Bajorija liaudį traktavo kaip kylančią priešišką socialinę jėgą, kurią rusų administracija savotiškai protegavo, todėl buvo paranku jas supriešinti.

Dabar jau galima apibendrinti katalikybės gynimo sąjūdžio esmę ir reikšmę. Panašiai kaip imperinė „lenkų pradų naikinimo“ politika, silpninusi Katalikų bažnyčios įtaką, XIX a. 5-ajame dešimtmetyje buvo vienas iš veiksnių, paskatinskių Bažnyčios atsinaujinimą Žemaičių vyskupijoje, taip 1864 m. naujoji šios politikos fazė – „rusų pradų atkūrimas“, ribojęs Katalikų bažnyčios teises, sukėlė katalikybės gynimo sąjūdį.

Sąjūdis buvo katalikų dvasininkijos inspiruotas religinis liaudies judėjimas, išreiškęs Katalikų bažnyčios posukiliminį pasipriešinimą rusų valdžiai. Katalikybės gynimo sąjūdžiu buvo siekta toje Žemaičių vyskupijos dalyje, kur valstietijos atsparumas stačiatikybei ir rusiškam gaivalui buvo silpnesnis, sukelti valstiečių nepasitikėjimą caro valdžia, pristabdyti rusų valdžios puolimą prieš Katalikų bažnyčią ir vyskupą, sutrukdyti rusiškų valdinių liaudies mokyklų steigimą. Sąjūdį rėmė dvarininkai bei smulkieji bajorai, siekę jį panaudoti savo tikslams ir pirmiausia parodyti žemės reformos nesėkmę. Žvelgiant iš Katalikų bažnyčios ir bajorijos pozicijų, katalikybės gynimo sąjūdis buvo politinis aktas.

Antra vertus, iš valstietijos pusės katalikybės gynimo sąjūdis nebuvo politinis veiksmas, greičiau psichologinis reiškinys, padidėjusio nerimo dėl savo, kaip katalikų, likimo išraiška.

¹³² M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 359.

Kiek katalikybės gynimo sąjūdis buvo susijęs su religine švietėjiška katalikų dvasininkijos veikla vartojant liaudies kalbą? Atsakytume – tiek, kiek jis ne akiai atliko privilegijuotųjų luomų politinio įrankio vaidmenį. Akivaizdu, kad išorinių jėgų poveikis sąjūdžiui buvo daugiau psichologinis, taktinis, tačiau be atviro tiesioginio vadovavimo. Tai, kad lietuvių valstiečiai nepabūgo įtemptos politinės situacijos po sukilimo, valdžios represijų, materialinių nuostolių ir ryžosi veikti, norėdami apsaugoti savo tikėjimą vieninteliu įmanomu jiems būdu, nulėmė toji pati „katalikiška lietuviška propaganda“. Jau analizuojant blaivybės sąjūdį buvo minėta, kad religinės švietėjiškos dvasininkijos veiklos sukeltas jos religinio ir kultūrinio tautinio potencialo sustiprėjimas sustiprino „lietuvio–valstiečio–kataliko“ tautiškumo ir katalikybės sąsają. Išimtinis katalikybės gynimo sąjūdžio lietuviškumas rodė, kad Žemaičių vyskupijos valstiečių sąmonėje katalikybė interpretuota kaip etnoso gyvenimo norma, privalomas etnoso egzistencijos atributas.

Katalikybės gynimo sąjūdis turėjo didelę reikšmę valstietijos religinei konsolidacijai, padarė įtaką Žemaičių vyskupijoje Katalikų bažnyčios padėčiai ir laikysenai. Jis pristabdė valdžios represijas prieš M. Valančių taip dar kartą pademonstruodamas augantį valstietijos prestižą. Dvasininkija gavo progą įsitikinti, kad po baudžios panaikinimo gavę laisvę valstiečiai darėsi svarbiausia jos atrama ir patikimiausi sąjungininkai – skirtingai nei ekonominiais reikalais susirūpinusi, posukiliminių kontribucijų prislėgta bajorija. Katalikybės gynimo sąjūdžiu dar labiau sustiprintas valstietijos ir Katalikų bažnyčios ryšys žlugdė rusų valdžios viltis, dėtas į liaudį kaip į savo politinį ramstį.

IŠVADOS

1. Tyrimai patvirtino knygoje keltą hipotezę, kad Žemaičių vyskupijoje religinio gyvenimo aktyvėjimas ir jo sąsaja su lietuvių kalba XIX a. viduryje nebuvo atsitiktinis reiškinys. Požiūris į lietuviybę katalikybėje kaip į Bažnyčios atsinaujinimą susiejo įvairias dvasininkijos iniciatyvas, pasižyminčias lietuvių kalbos vartojimu, išryškino bendrą tikslą, paaiškino lietuviybės fenomeną bajoriškosios kultūros Lietuvos visuomenėje, sukonkretino Katalikų bažnyčios vaidmenį moderniosios lietuvių tautos istorijoje.

Katalikų bažnyčios Rusijos imperijoje atsinaujinimą paskatino sparčiai blogėjanti Bažnyčios teisinė, religinė, ekonominė padėtis, mažėjanti galimybė daryti įtaką, stiprėjantis rusų kultūros ir ideologijos skverbimasis į dvasininkiją, didėjanti stačiatikybės plitimo tarp gyventojų grėsmė, taip pat – yrantys feodaliniai santykiai, bręstančios socialinės reformos ir augantis valstietijos vaidmuo. Žemaičių vyskupijoje atsinaujinimo pobūdį nulėmė gyventojų religinė, etninė, socialinė, kultūrinė specifika, dvasininkijos kilmė, liaudies kalbos vartojimo bažnyčioje tradicijos, lietuvių etnokultūrininkų veikla, katalikiškų Švietimo idėjų paveiktos vyskupijos vadovų nuostatos.

Religinės švietėjiškos dvasininkijos veiklos ir liaudies kalbos vartojimo išplėtimo religijai stiprinti pradininkas vyskupijoje XIX a. 5-ajame dešimtmetyje buvo Žemaičių vyskupijos valdytojas J. K. Gintila, jo darbą tęsė Žemaičių vyskupas M. Valančius.

Lietuviškumo stiprėjimo dvasininkijoje apraiškos, kurias paskatino kalbiškai specifinė sielovada ir kurios išryškėjo Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1869 m. analizės metu, yra: socialinės struktūros liaudiškėjimas, pastoracijos lituanizacija, lietuviška raštija.

2. Katalikų dvasininkijos liaudiškėjimą rodo didelis procentas (48,3%) į seminariją įstojusių valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų. Valstiečių dėmesį dvasininko profesijai skatino prie kraštui bendrų politinių, ekonominių, kultūrinių reiškinių, kunigo profesijos populiarumo menkėjimo bajorijoje Žemaičių vyskupijoje prisidėjęs didesnis nei kitur valstietijos apsišvietimo siekis, vyskupijos vadovų pastangos sudaryti sąlygas įsigyti dvasininko profesiją žemesnių socialinių sluoksnių jaunuomenei. Kadangi seminarijoje daug studijavo smulkiųjų bajorų vaikų, kurių turtinė padėtis buvo blogesnė negu kai kurių valstiečių, liaudiškėjimą taip pat spartino studijų eigoje vykęs didesnis bajorų kilmės klierikų nubyrėjimas palyginti su žemesnių socialinių sluoksnių asmenimis. Dėl to 1846–1869 m. tarp seminariją baigusių asmenų vyravo valstiečių bei apskritai žemesnės socialinės kilmės asmenys. 1867 m. seminarijos išugdyta dvasininkija sudarė apie 82% darbingų vyskupijos kunigų, didžioji dalis jų buvo žemesnės socialinės kilmės.

3. 1846 m. pradžioje Žemaičių vyskupijos seminarijoje įvestas lietuviškas bažnytinės iškalbos, arba homiletikos, kursas pasiremiant 1843 m. valdžios patvirtintų katalikiškų seminarijų įstatų nurodymu dėstyti homiletiką vyskupijų kalbomis ir dialektais. Tai buvo padaryta vyskupijos valdytojo J. K. Gintilos iniciatyva ir rektoriaus M. Valančiaus rūpinimusi.

Remiantis šalutiniais šaltiniais nustatyta, kad lietuviškas homiletikos kursas buvo skaitomas nuo 1846 iki 1849 m. Iki 1866 m., kai jis vėl buvo atnaujintas, atrodo, kai kuriais metais buvo skaitomos lietuviškoji ir lenkiškoji jo dalys. Vėl skaityti lietuvišką homiletikos kursą

paskatino 1866 m. rusų valdžios paskelbtas draudimas seminarijose vartoti lenkų kalbą. Šalia teorijos buvo rengiami ir sakomi lietuviški klierikų pamokslai.

Lietuviškų knygų fondas seminarijos bibliotekoje atsirado lietuvinant homiletiką. Tai pirmasis fondas, skirtas rengti klierikus lietuviškai pastoracijai. Rinkinio pagrindą sudarė misionierių laikų palikimas. Fondas pradėtas gausinti M. Valančiaus pastangomis talkinant S. Daukantui, 1865 m. jį sudarė 26 pavadinimų 60 tomų knygų. Fonde būta senų, vertingų leidinių, tačiau daugiausia XIX a. išleistų religinės tematikos knygų.

Bibliotekos 1845–1865 m. paveldas leidžia kalbėti apie klierikų profesinio išsimokslinimo gerėjimą. Knygų tomų skaičius nuo 1845 iki 1865 m. padidėjo daugiau kaip 6 kartus (apie 5,5 tūkst. tomų knygų). Knygos komplektuotos dviem būdais: kauptos seminarijos, oficialių valdinių įstaigų iniciatyva ir pirktos už jų lėšas, taip pat dovanotos įstaigų ir privačių asmenų. Tarp pastarųjų vertė ir apimtimi dominavo J. K. Gintilos išrūpintos Kražių gimnazijos bibliotekos knygos, taip pat padovanotos iš jo paties bibliotekos (visi dovanojimai sudarė per 3700 tomų XV–XIX a. teologinių, istorinių ir kitokių leidinių, t. y. beveik 70% 1845–1865 m. įgytų knygų).

4. Naujo lygmens dvasininkijos lituanizacijos bandymas yra 1864 m. seminarijoje parengtas mažosios Varnių seminarijos projektas. Pati parengiamosios į seminariją mokyklos idėja nebuvo originali. Varniuose tokios mokyklos sumanymą 1852 m. iškėlė valdinės parapinės mokyklos mokytojas M. Beinaravičius, čia taip pat buvo žinoma Saratovo mažosios seminarijos veikla. Parengti projektą paskatino 1862 m. pabaigoje popiežiaus išsakytos rekomendacijos M. Valančiui. Mažosios seminarijos kalba pasirinkti lietuvių kalbą privertė 1864 m. įvestas lenkų kalbos draudimas kaimo mokyklose ir nuolaidos lietuvių kalbai: lietuviška būsimų klierikų rengimo alternatyva siūlyta rusų valdžiai vietoj lenkiškos. Antra vertus, dvasininkijos lituanizacijos spartinimas buvo naudingas Katalikų bažnyčiai, kai po baudžios panaikinimo ir 1863 m. sukilimo pralaimėjimo išaugo valstietijos visuomeninė reikšmė.

5. 1845–1869 m. akivaizdūs keli klierikų lietuviškos veiklos barai: lituanikos bei lietuviškų knygų komplektavimas; lietuvių tautosakos rinkimas ir kalbos ypatumų fiksavimas; lietuviškos religinės literatūros rengimas; darbas tiesiogiai su religija nesusijusios lietuvių kultūros srityje (lingvistika, poezija). Lietuvišką klierikų veiklą skatino katalikybės stiprinimo valstietijoje poreikiai, Varnių kultūrinė aplinka, klierikų kilmė.

Stiprėjantį klierikų domėjimąsi lietuviškumu rodo 1845–1865 m. jų iniciatyva ir už jų pinigų sukomplektuota klierikų bibliotekėlė. Bibliotekėlėje buvo 152 pavadinimų 350 tomų lenkiškų, lotyniškų, prancūziškų veikalų bei periodinių leidinių, daug lituanikos ir dešimties pavadinimų lietuviškų knygų. Lituanika ir lietuviškos knygos – tai Lietuvos, jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės, Žemaičių vyskupijos istorijos, teologijos veikalai, religinės, ūkinės knygelės liaudžiai.

Lietuvių tautosaką rinko ir kalbos ypatumus fiksavo nedaugelis klierikų. Varniuose darbavęsis kunigas lituanistas Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas skatino iš valstiečių, ypač iš Aukštaitijos, kilusius klierikus rinkti medžiagą jo lingvistiniams tyrinėjimams.

Klierikai vertė, kūrė lietuvišką religinę literatūrą liaudžiai, kunigams, lietuvišką poeziją, rengė lietuvių kalbos norminimo aptarimus. Pagrindinis tokio darbo stimulus buvo katalikybės lituanizacija skirtingų tarmių regionuose ir sudėtingos krikščioniškosios pasaulėžiūros derinimas prie lietuvių valstiečių gyvenimo. Tautinio identiteto nepraradusiems iš valstiečių kilusiems klierikams pastoracijos lituanizacija suteikė galimybę krikščioniškas tiesas išsakyti gimtąja kalba ir taip patenkinti tautinius sentimentus. Kai kurių klierikų poetinėje kūryboje jautėsi valstietijoje stiprėjantis sociokultūrinės saviteigos poreikis.

6. XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje Žemaičių seminarijoje išugdyta dvasininkijos karta, palyginti su senąja karta, turėjo naujų bruožų – išprusimo, kultūrinių interesų, aktyvumo ginant Katalikų bažnyčios reikalus. Savo ganytojiška veikla ji orientavosi į gyventojų etninę daugumą, nes tai buvo naudinga katalikybei. Šios kartos svarbiausias nuopelnas buvo stačiatikybės, rusiškos kultūros valstietijoje prevencija.

Pastoracija liaudies kalba, demokratiškesnis požiūris į valstiečius, kurią lėmė žemesnė kilmė, sumažino Žemaičių vyskupijoje, ypač vidurinėje ir rytinėje jos dalyje, valstietijos lenkinimą per Bažnyčią. Dėl savo specifinės religinės švietėjiškos veiklos M. Valančiaus dvasininkija tapo ir lietuvių tautinių, kultūrinių poreikių tenkintoja. Šiuo atžvilgiu ji turėjo netiesioginę įtaką moderniosios lietuvių tautos formavimuisi.

M. Valančiaus išugdytosios dvasininkijos tautiniam sąmonėjimui jos lituanizacija nebuvo lemtinga, jai tebebuvo būdinga bajoriškoji kultūra, puoselėjusi lenkiškąją istorinę bei kultūrinę tradiciją. Antra vertus, ji įnešė vertingą indėlį į lietuvių raštiją lietuvių kalba. Šį indėlį daugiausia lėmė religiniai poreikiai, ir tik XIX a. pabaigoje pavienių dvasininkų darbams pradėjo daryti įtaką tautinis lietuvių judėjimas.

7. Akivaizdžia Žemaičių vyskupijos dvasininkijos religinės švietėjiškos veiklos pasekme laikytini liaudies sąjūdžiai – 1858–1862 m. blaivybės sąjūdis ir 1865 m. katalikybės gynimo sąjūdis.

Blaivybės sąjūdį paskatino katalikų dvasininkijos religinės švietėjiškos veiklos liaudies kalba sukeltas valstietijos religingumo, tautinio kultūrinio potencialo, socialinių-ekonominių permainų poreikio stiprėjimas. Antra vertus, savo esme blaivybės sąjūdis buvo dorinis, o ne religinis sąjūdis, kuris prasidėjo liaudies iniciatyva ir kurio akstinas buvo baudžiamos panaikinimo paskelbimas.

Spartesnę liaudies sąjūdžio plėtrą, didesnę masiškumą ir patvarumą nulėmė dvasininkijos ganytojiškoji pareiga, Bažnyčios siekis padidinti įtaką liaudžiai vykstant žemės reformai ir atstovaujant politinei situacijai. Būdama arčiausiai liaudies, dvasininkija pirmoji pastebėjo blaivybės judėjimą, suteikė jam bažnytinę erdvę, parėmė ir sustiprino valstiečio blaivybės ryžtą. Katalikų dvasininkijoje ir prie bažnyčių veikusiose blaivybės brolijose euforiškas ir gaivališkas blaivybės judėjimas įgijo patikimą vadovą ir organizacinę formą.

Rusų valdžiai buvo akivaizdi valstiečių blaivybės iniciatyva ir sąsaja su baudžiamos panaikinimu. Toleruodama sąjūdį, ji rėmė indiferentišką lenkų politiniams siekiams jėgą ir ja naudojosi. Kita vertus, neišteisintos blaivybės brolijos, kaip katalikų kunigų įtakos bastionai,

tapo valdžios puolimo objektu. Bajorija, vyskupijos žydai stiprėjanti dvasininkijos ryšį su liaudimi, valdžios laikyseną, sąmoningą, drausmingą ir organizuotą liaudies demonstraciją vertino kaip eventualų pavojų jų interesams.

Katalikybės gynimo sąjūdis buvo išorinių jėgų (katalikų dvasininkijos, remiamos žemvaldžių, smulkiųjų bajorų) paskatintas religinis aktas, kuriuo buvo siekta valstiečių veiksmais sustiprinti katalikybės pozicijas ir pristabdyti valdžios represijas po 1863 m. sukilimo.

Valstietijos atveju sąjūdis nebuvo politinis veiksmas, o padidėjusio nerimo reiškiny. Atvira lietuvių valstiečių tikėjimo deklaracija ir laisvas apsisprendimas jį ginti, kaip ir blaivybės sąjūdyje, buvo sąlygotas dvasininkijos religinės švietėjiškos veiklos. Ši veikla paskatino valstiečio sąmonę susieti katalikybę su etnosu.

Tai, kad Žemaičių vyskupijos dvasininkija per kalbiškai specifinę religinę veiklą sugebėjo susieti religiją su valstiečių etniškumu, buvo didelis Bažnyčios laimėjimas: katalikybė liaudyje įsitvirtino kaip etnoso egzistavimo norma. Tai iš esmės sustiprino Katalikų bažnyčios pozicijas ir faktiškai vainikavo svarbiausią jos tikslą: buvo nebeįmanomas etniškai ir religiškai vienalyčių Žemaičių vyskupijos gyventojų suartėjimas su Stačiatikių bažnyčia.

XIX a. 5–7-ojo dešimtmečio religinė švietėjiška katalikų dvasininkijos veikla Žemaičių vyskupijoje padėjo pamatą Lietuvos Katalikų bažnyčios lituanizacijai. Visuomeniniai ir politiniai pokyčiai, kuriuos patyrė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje M. Valančiaus dvasininkiją pakeitusi nauja kunigų karta, priartino ją prie modernaus lietuvių nacionalizmo ideologinių ir politinių nuostatų, paskatino sintetinti katalikybę ir modernųjį tautiškumą, įsilieti į tautinį lietuvių judėjimą. Visa tai suaktyvino krikščioniškosios demokratijos formavimąsi, taigi ir katalikybės bei tautiškumo ryšį.

PRIEDAI

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS SEMINARIJOS 1845–1869 M. KLIERIKŲ SĄRAŠAS

Čia publikuojamas 1845–1869 m. Žemaičių vyskupijos seminarijoje studijavusių klierikų sąrašas yra originalus šaltinis, pagal kurį galima tirti seminarijos klierikų kontingentą. Jame įrašyti tuo metu seminarijoje studijavę asmenys (vardai, pavardės, tėvų vardai), jų gimimo, krikšto, mirties datos, gyvenamoji vieta, išeitas mokslas, socialinė kilmė, priklausymas vienuolijai, duomenys, kada auklėtinis įstojo į seminariją ir kada iš jos išvyko, dėl kokių priežasčių paliko seminariją ir kada gavo kunigo šventimus. Nepavykus nustatyti tikslių atvykimo ar išvykimo iš seminarijos datą, laužtiniuose skliaustuose nurodyti metai, kada asmuo seminarijos dokumentuose paminėtas pirmą arba paskutinį kartą.

Visi sąrašo duomenys apie klierikus paimti iš archyvinių šaltinių, papildomas šaltinis buvo rubricelės. Sudarant sąrašą, nesinaudota įvairioje literatūroje skelbtais duomenimis, nes juos dar reikia tikslinti, o ir tikslių atsisakyta, kad būtų išlaikyta šaltinio specifika.

Žinios apie klierikų asmenybes, gyvenamąją vietą, socialinę kilmę ar iki seminarijos gautą išsimokslinimą yra užfiksuotos seminarijos bylose remiantis jų gimimo ir krikšto metrikais, kilmės liudijimais (bajorystės liudijimais arba dvarininko ar bendruomenės, kuriai asmuo priklausė, atleidimo liudijimais (smulkiau žr. poskyrį „Klierikų kontingento liaudiškėjimas“), mokyklų baigimo atestatais ar išeito mokslo pažymėjimais. Ne apie visus studijavusius asmenis pavyko vienodai rasti informacijos, todėl kai kurių klierikų nurodytos tiktai pavardės ir aptikimo bylose data¹. Reikia manyti, kad bylų duomenys apie asmenis yra tikslesni nei formuliarinių sąrašų. Pastaruosiuose, kurie yra vėlesni, neretai sufalsifikuota asmens socialinė kilmė. Pasi-taiko ir kitokių netikslumų.

Pastaba dėl klierikų, kurie įtraukiami į čia skelbiamą sąrašą kaip studijavę 1845–1869 m. Po seminarijos reformos, įvykusios 1845 m. rudenį, nuo kurios pradėta klierikų registracija sąrašė, pirmoji klierikų laida baigė 1846 m. pavasarį, taigi į seminariją šios lai-dos klierikai turėjo būti įstoję 1842 m. ar anksčiau. Tokie klierikai taip pat įtraukti į sąrašą.

Dėl sąrašė pateiktų klierikų lietuviškų pavardžių formų. Sąrašas buvo rekonstruojamas iš rusiškų sąrašų bei kitų šaltinių, rašytų rusų kalba (oficialia seminarijos raštų kalba). Klierikų pavardės, var-dai, tėvavardžiai šiuose šaltiniuose yra iškreipti, sulenkinti ar net su-rusinti. Verčiant klierikų pavardes į lietuvių kalbą, tais atvejais, kai buvo nurodyta jos lietuviška forma, taip ir versta, kai buvo neaišku, kaip pavardę versti, naudotasi „Lietuvių pavardžių žodynu“². Pasi-rinkta tokia pavardės forma, kuri buvo būdinga vietai, iš kurios klierikas atvyko (jeigu jo gyvenamoji vieta aptikta šaltiniuose)³.

¹ Į seminariją priimtų klierikų sąrašų (taigi ir išsamesnių duomenų apie jų asmenybes) yra išlikusių tik iš 1845–1857 m., o ir tie sąrašai nėra tikslūs, nes juose nebūdavo įrašomi vadinamieji kandidatai – civilinės valdžios leidimo stoti į dvasinin-kų luomą dar negavę, tačiau jau studijavę asmenys.

² *Lietuvių pavardžių žodynas*, atsakingasis redaktorius A. Vanagas, t. 1–2, Vil-nius, 1985–1989.

³ Pavyzdžiui, pavardė, kuri rusiškai užrašyta kaip Томашевский, žmogui iš Kelmės verčiama Tamašauskas, iš Kretingos – Tamašauskis, iš Kuršėnų – Tamošaus-kas, iš Kulių – Tamošauskis, iš Molėtų – Tomašauskas, iš Šilutės – Tomašauskis, iš Pabradės ar neidentifikuotam asmeniui – Tomaševskis.

Šalia lietuviško varianto pridėti autentiški šaltiniuose ir rubricelėse užfiksuoti lenkiški ar rusiški asmens pavardės variantai. Iš sąrašo kartais gerai matyti, kaip ilgainiui transformavosi žmogaus pavardė nuo lietuviškos iki sulenkintos formos, ypač tada, kai stojančių, studijuojančių asmenų pavardės seminarijos suvestinėse įrašytos ir lietuviška, ir sulenkinta forma.

Sąrašė išskirti kai kurie žymesni asmenys. Pavardės asmenų, apie kuriuos rasta žinių, jog aktyviau reiškėsi lietuviškoje (latviškoje) raštijoje ar veikloje, surinktos juodu šriftu, o tų, kurie nukentėjo dėl 1863 m. sukilimo ar prieš tai vykusią manifestacijų, – kursyvu.

3 lentelė. Žemaičių vyskupijos seminarijos auklėtiniai 1845–1869 m.*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Iš kur atvykęs („tautybė“), [kokią mokyklą, kelintą ar kiek klasių baigęs, kada mokėsi ar baigė]
1.	Aleksandravičius Kazimieras, Dominiko (Александрович, Aleksandrowicz), g. 1823 02 26	Kauno g., Telšių v. ¹ , Linkuvos p. („žemaitis“)
2.	Almanauskas Povilas, Juozapo (Алмановский, Almannowski), m. 1869	Raseinių a., Švėkšnos p. [Telšių m.] ²
3.	Andrejauskis Tomas (Андрже-евский, Andrzejewski), m. 1865 11 07	Kvėdarnos p. [Raseinių m., Telšių abm]
4.	Antanavičius Antanas Dominykas, Juozapo (Антонович)	Kauno g., Panevėžio a.
5.	Arlauskis Pranciškus, Martyno (Орловский, Orłowski), 1825 01 29–1878 09 15	Kauno g., Telšių v., Pikelių p. („žemaitis“)
6.	Atkocevičius Jeronimas, Jono (Аткоцевич, Atkocewicz), g. 1835 05 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
7.	Babickas Adomas (Бабицкий, Babicki)	
8.	Babravičius Vincentas, Liudviko (Бобрович, Bobrowicz), g. 1818 09 02	Kauno g., Telšių v., Gruzdžių p. („žemaitis“) [Kolainių m.]

* Sąrašė naudojami trumpiniai: a. – apskritis; abm. – apskritinė bajorų mokykla; am. – apskritinė mokykla; dv. – dvaras; f. – filija; g. – gubernija; gimęs; g-ja – gimnazija; k. – kaimas; kl. – klasė; kr. – krikštytas; m. – miestas, mokykla, miręs; mstl. – miestelis; p. – parapija; parap. m. – parapinė mokykla; PDA – Romos katalikų dvasinė akademija Peterburge; progimn. – progimnazija; pv. – palivarkas; v. – vyskupija; vk. – vienkiemis; vls. – valsčius; ŽVS – Žemaičių vyskupijos seminarija.

¹ Čia ir toliau gubernija, vyskupija, vietovė, „tautybė“ rašoma taip, kaip šaltiniuose.

² Čia ir toliau mokykla rašoma taip, kaip šaltiniuose.

Socialinė kilmė	Atvyko [pirmą kartą aptinkamas]	Išvyko [paskutinį kartą aptinkamas]	Išvykimo priežastis ir šventimai
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių) (kitur: iš mokestinio luomo)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1862	1863	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
	1856	1857 09 14	Pašalintas dėl nepažangumo
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

9.	Bačasukas Kasparas (Бачевский, Baczewski)	
10.	Badauskas Augustinas, Antano (Бадовский, Badowski), g. 1835 02 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
11.	Bagvila Justinas (ord. Rufinas), Felikso (Богвилло, Богвило)	Bernardinų ordino novicijus iš Tytuvėnų vienuolyno. [Mokėsi namuose, vėliau vienuolyne, visas kursas, 1861 04 19]
12.	Bajorūnas Kazimieras, Aloyzo (Баиорунас или Баиорунович, Bajorunowicz) g. 1823 03 04	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Smilgių p.
13.	<i>Bakevičius Jurgis, Juozapo (Бакевич, Bakiewicz),</i> g. 1833 10 30	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Surviliškio p.
14.	Baktys Petras, Kazimiero (Бактис, Baktis)	Šiaulių m.
15.	<i>Balandis Jonas Julijonas, Pran- ciškaus (Болондис или Болондзь, Boładź),</i> g. 1824 06 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 06 30]
16.	<i>Balčasukas Aleksandras (Бальчев- ский, Balczewski)</i>	Svėdasų p. [Panevėžio m.]
17.	Baliulevičius Ignotas (Балю- левич)	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno
18.	Balsevičius Martynas, Tado (Бальсевич, Balsewicz)	Šiaulių a.
19.	Balvočius Ambraziejus, Dominy- ko (Бальвач, Bałwacz), g. 1822 12 08	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Viekšnių p. [Telšių abm., 4 kl., 1841 08 01 – 1842 06 30]

Iš valstiečių	1857	1859 07 13	Perėjo į Saratovo seminariją
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861 1871	1862 07 12 [1873]	Pašalintas. Išventintas apie 1879
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1857 10 19 1858	Pašalintas dėl girtavimo. Baigė mokslus
Iš piliečių	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1856	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
	1862	1863 03 02	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1866 02 17	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

20.	Balvočius Jonas, Jono (Балвач, Bałwacz)	Telšių a., Viekšnių vls.
21.	Banevičius Aleksandras, Liudviko (Баневичус, Баневич, Baniewicz), g. 1829 03 26	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Žemalės p. [Telšių abm.]
22.	Baranauskas Adomas, Motiejaus (Барановский, Baranowski)	
23.	Baranauskas Antanas, Jono (Барановский, Baranowski)	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Anykščių p.
24.	Baranauskas Antanas, Motiejaus (Барановский, Baranowski), 1832 11 03 – 1857 01 23	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Josvainių p.
25.	Baranauskas Juozapas, Juozapo (Барановский, Baranowski), g. 1836 11 30	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
26.	Barauskas Eduardas, Pranciškaus (Боровский, Borowski), 1837 10 10	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pabiržės p. [Panevėžio am., Dinaburgo g-ja]
27.	Barcevičius Antanas (Барцевич)	
28.	Barčas Jonas, Tado (Барчас, Барцевич, Barcewicz), g. 1821 09 26	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Eržvilko p. [Raseinių abm., 5 kl., 1844 09 01–1846 06 26]
29.	Barčas Steponas, Jono (Барчас или Барцевич, Barcewicz), g. 1823 08 31	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Eržvilko p. [Raseinių abm., visas kursas, 1844 08 15–1848 06 29]
30.	Barkauskas Antanas (Борковский, Borkowski)	[Panevėžio g-ja]
31.	Barkauskas Juozapas (Борковский, Borkowski)	Panevėžio a., Šeduvos p. [Panevėžio m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. 1868–1871 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš bajorų	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1851	1852 01 12	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš valstiečių	1856 09 01	1858 09 20	1858–1862 PDA
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. 1855–1856 05 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1856 09 17	Perėjo į Saratovo seminariją
Iš bajorų	1856	1859	1859–1863 PDA. Išventintas 1863
Iš bajorų	1861	1862 11 03	Išstojo savo noru
Iš laisvųjų žmonių	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1848	1852 04 12	Baigė mokslus
Iš piliečių (miestiečių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1860	[1861]	

3 lentelės tęsinys

32.	Bartaševičius Albinas, Bartolomėjaus (Бартошевич, Bartoszewicz), g. 1835 03 08	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Krekenavos p.
33.	Bartaševičius Jurgis, Tado (Бартошевич, Bartoszewicz), g. 1835 04 14	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Krekenavos p. Kražių p. [Šiaulių m.]
34.	Bartkevičius Antanas (Борткевич, Bortkiewicz)	Kauno a.
35.	Bartkevičius Zigmantas, Kajetano (Борткевич, Bortkiewicz)	
36.	<i>Bartkus Juozapas (Барткус, Борткевич, Bortkiewicz), m. 1866 09 24</i>	
37.	Bartoševskis Jonas, Antano (Бартошевский, Bartoszewski) m. 1869 08 24	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
38.	Beinaravičius Apolinaras (Бейнарович, Bejnarowicz)	
39.	Beinaravičius Povilas (Бейнарович, Bejnarowicz)	Lenkijos Karalystė [Marijampolės m.]
40.	Beišinas Pranciškus, Jono (Бейшин, Bejszyn)	Telšių a.
41.	Belevičius Fortunatas (Белевич, Билевич, Billewicz)	Buvęs ordino klerikas. [Mokėsi namuose ir Vilniaus pranciškonų vienuolyne]
42.	Veneckas Juozapas, Juozapo (Бенецкий, Бенцевич, Бенетович, Benetowicz)	Kauno g., Telšių a.
43.	Benediktavičius Aleksandras, Juozapo (Бенедиктович, Benedyktowicz), g. 1838 01 19	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Tauragės p.

Iš bajorų	1854	1858 05 17	Baigė mokslus. Išventintas 1858
Iš bajorų	1854	1858 04 19	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
	1863	1865 01 19	Baigė mokslus. Išventintas 1865
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1854	1856 09 17	Perėjo į Saratovo seminariją
Iš bajorų	1861	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

44.	Beniuševičius Telesforas (Бенюшевич, Beniuszewicz)	Papilės p. [Raseinių am., Telšių abm., Šiaulių g-ja]
45.	Beniušis Stanislovas, Pranciškaus (Бенюшис или Бенюшевич, Beniuszewicz), g. 1829 11 19	Kauno v., Telšių a., Telšių v., Platelių p. [Telšių abm.]
46.	Beresnevičius Aleksandras Pranciškus, Antano (Бересневич, Bereśniewicz), g. 1839 05 06	Grinkiškio p., Meiliškių bajor-kaimis
47.	Beresnevičius Antanas Robertas, Kazimiero (Бересневич, Bereśniewicz), 1831 06 07–1904 05 10	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p. [Telšių abm., 4 kl., 1849 06 26]
48.	Beresnevičius Povilas, Kazimiero (Бересневич, Bereśniewicz), g. 1837 02 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p. [Telšių abm.]
49.	Bernotavičius Jurgis, Motiejaus (Бернатович, Bernatowicz), g. 1826 04 07	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Rozalimo p. [Panevėžio am., 4 kl., 1846 09–1847 06 23]
50.	Bernotavičius Karolis (Бернатович, Bernatowicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
51.	Beržanskis Antanas, Jurgio (Бержанский)	Kauno g., Telšių v., Šiaulių a., Vieksnių p.
52.	Beržanskis Juozapas (ord. Jeronimas) (Бержанский, Berżański), g. 1831 04 05	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Kretingos p. [Telšių abm.]
53.	Bieliauskas-Navlickas Juozapas, Dominyko (Навлицкий или Белявский, Белявский, Bielawski), g. 1838 03 13	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p.
54.	Bielskis Zenonas Jurgis, Tado (Бельский)	Raseinių a.

Iš bajorų	1859	1862 11 13	1862–1863 PDA, jos nebaigė dėl ligos. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861 09	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1849	1851 08 18	1851–1855 PDA
Iš bajorų	1854	1856 12 15	1856–1860 PDA
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1848	1848 12 04	Išstojo dėl silpnos sveikatos
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1850 07 08	Išstojo savo noru
Iš laisvųjų žmonių	1859 [1863]	1861 10 07 1865	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo. Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš miestiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1859 11 21	Išstojo savo noru

3 lentelės tęsinys

55.	Birsėnas Adomas, Mikalojaus (Бирсенас, Берсень, Berseń)	Ariogalos p. [Kėdainių m.]
56.	Bytautas Felicijus, Viktoro (Битовт, Bitowt), g. 1843 07 09	Kražių p., Baublių k.
57.	Bytautas Jonas (Битовт, Bitowt)	Šiaulių a., Kražių p.
58.	Blažys Jurgis (Блажис, Блажевич, Błażewicz)	Baisogalos p. [Kėdainių m.]
59.	Bogušas Adomas, Adomo (Bogusz)	[Šiaulių m., 4 kl.]
60.	Bogušas Julijonas (Богуш, Bogusz), g. 1844 01 05	
61.	Bongardas Jonas (Бонгард, Bongard)	Lenkijos Karalystė, Augustavo g., Seinų v. [Marijampolės m.]
62.	Brazdauskis Ignotas, Ignoto (Бржоздовский, Brzozdowski), 1819 03 13–1860 01 07	Kauno g., Telšių v., Salantų p. („žemaitis“)
63.	Brazevičius Aleksandras, Motiejaus (Бразевич, Brazewicz), g. 1819 11 09	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v. [Kėdainių m.]
64.	Bucevičius Bronislovas, Benedikto (Буцевич, Bucewicz), g. 1837 07 18	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kvėdarnos p. [Telšių abm.]
65.	Bucevičius Kazimieras (Буцевич, Bucewicz), m. 1868 09 12	Šiaulių a., Papilės p. [Šiaulių m.]
66.	Bucevičius Nestoras, Benedikto (Буцевич, Bucewicz), g. 1834 04 19	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kvėdarnos p. [Telšių abm.]
67.	Buinevičius Pranciškus Jonas Ferdinandas, Motiejaus (Буйневич, Bujniewicz)	

Iš valstiečių (valstybinių)	1859	1863	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1866 02 13
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš valstiečių	1858	1861	Išstojo savo noru
	1862		
	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
	1862	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš valstiečių	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1854 06 28	Išstojo savo noru. Vėliau mokėsi Vilniaus seminarijoje
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1851	1854 07 13	Pasiūstas į PDA, daugiau žinių nerasta
Iš bajorų	1859	1860 01 12	Išstojo savo noru

3 lentelės tęsinys

68.	Buišys Juozapas, Juozapo (Буйшис, Буйш, Bujsz), 1835 03 09–1868 08 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Naujosios Žagarės p.
69.	Burnickis Leonardas, Antano (Бурницкий, Burnicki), g. 1829 11 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p. [Šiaulių m., 4 kl., 1848 06 30]
70.	<i>Butas Vincentas, Pranciškaus</i> (Бут или Бутович, Butowicz), kr. 1826 10 06	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
71.	Butavičius Juozapas, Pranciškaus (Бутович, Butowicz), g. 1836 09 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
72.	Butkevičius Apolinaras (Буткевич, Butkiewicz)	Panevėžio m.
73.	Butkevičius Bonifacas Petras, Martyno (Буткевич, Butkiewicz), g. 1828 02 19	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p.
74.	Butkevičius Juozapas, Antano (Буткевич)	Kauno g.
75.	Butkevičius Marcelijus (ord. Jurgis) (Буткевич, Butkiewicz)	Augustinų ordino vienuolis
76.	Butkevičius Pranciškus (Буткевич)	Šiaulių a.
77.	Butkevičius Pranciškus, Stanislavo (Буткевич, Butkiewicz), g. 1825 11 07	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Salantų p. [Telšių abm., 4 kl., 1842 08 10– 1843 06 27]
78.	<i>Butminas Liudvikas</i> (kitur: Antanas), Ignoto (Бутмин, Butmin), g. 1832 06 14	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Užvenčio p.
79.	Butvydas Juozapas, Felikso (Бутвид, Butwid)	Raseinių a., Švėkšnos p. [Telšių m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
Iš piliečių	1851		
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1853 10 03 1855 09 19	Pašalintas dėl netinkamo elgesio. Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1864 12 12	Pašalintas dėl netinkamo elgesio
	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1864 [1867]	1865 02 13	Pašalintas dėl pašaukimo stokos
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863

3 lentelės tęsinys

80.	Butvydas Vincentas, Motiejaus (Бутвид, Butwid)	Raseinių a., Žvingių p. [Telšių am.]
81.	Bužas Lukas (Бужас или Бужинский, Буżyński)	Šiaulių a., Radviliškio p. [Panevėžio m.]
82.	Chlevinskas Simonas Jurgis, Mikalojaus (Хлевинский)	
83.	Chmieliauskis Kasparas, Aloyzo (Хмелевский, Chmielewski), g. 1824 01 06	Kauno g., Telšių v., Kražių p. („žemaitis“) [Kražių m., 4 kl.]
84.	Chochlauskas Sigismundas Petras, Jeronimo (Хохловский, Chochłowski)	Kauno g., Ukmergės a.
85.	<i>Chodoravičius Petras, Antano (Ходорович, Chodorowicz), g. 1824 06 30</i>	Kauno g., Telšių v., Krakių p. („žemaitis“) [Kėdainių m.]
86.	Chodorovičius Mykolas (Ходорович, Chodorowicz)	Šiaulių p. [Šiaulių m., kitur: Telšių abm., Šiaulių g-ja]
87.	Choromanskis Antanas, Jono (Хороманский, Choromański), g. 1824 11 29	Kauno g., Telšių v., Telšių p. („žemaitis“) [Telšių m.]
88.	Секанauskas Kazimieras, Kristupo (Сехановский, Siechanowski), g. 1820 05 04	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v. [Panevėžio m.]
89.	Сираревиčius Jonas (Сыпаревич, Сурарewicz)	Telšių a., Kulių p. [Telšių am., Šiaulių g-ja]
90.	Cirtautas Kasparas, Kasparo (Цыртовт, Cyrtowt)	[Raseinių am., 1855–1858; Šiaulių g-ja, 1858–1862]
91.	Cukuris Vladislovas, Jono (Цукур, Cukur)	
92.	Čapas Ignotas, Juozapo (Чапас, Чапович, Czarowicz), g. 1837 02 01	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pašvitinio p. [Panevėžio m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš bajorų	1862	1864	Išstojo nepajėgdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
Iš bajorų	1845 09 01	1849 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš bajorų	1845 09 01	1846 05 11	Išstojo savo noru
Iš laisvojo luomo	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1862 09 01	1864 07 31	1864–1868 PDA. Įšventintas 1868 03 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1851 06 02	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš laisvųjų žmonių	1855	1861	Baigė mokslus. Įšventintas 1861

3 lentelės tęsinys

93.	Čaravičius Juozapas, Jokūbo (Czapowicz)	[Kėdainių m., 5-ta kl.]
94.	Čeikauskis Juozapas, Adomo (Чайковский, Czajkowski), 1834 01 01–1868 04 27	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių abm.]
95.	Čiužas Motiejus, Motiejaus (Цюжас или Чюжас или Чужевич, Czuzewicz), g. 1820 02 26	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Vieکشnių p. [Telšių abm., 4 kl., 1836–1840]
96.	Čižas Bonaventūras (Чиж, Czyż)	Lygumų p. [Šiaulių m.]
97.	Dabkevičius Adomas, Antano (Добкевич, Dobkiewicz), g. 1830 10 19	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
98.	Dabkevičius Aleksandras, Vincento (Добкевич), 1834 11 02–1860 10 19	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kruopių p.
99.	Dabkevičius Juozapas, Antano (Добкевич, Dobkiewicz), g. 1828 03 20	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
100.	Dabužinskas Kazimieras, Vincento (Добожинский, Doborzynski), g. 1834 05 09	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Truskavos p.
101.	Dambrauskas Mamertas Vladislovas, Antano (Домбровский, Dombrowski)	Šiaulių a., Baisogalos p. [Baisogalos m., Šiaulių g-ja, 1851–1857]
102.	Dambrauskas Vladislovas Petras, Antano (Домбровский, Dombrowski)	Kauno g., Šiaulių a., Šiaulių p. [Šiaulių m.]
103.	Dambrauskis Eduardas (Домбровский, Dombrowski)	Šiaulių a., Pašušvio p. [Kėdainių m.]

	1864		
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1856	1860 10 09	Mirė
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1860	1860–1864 PDA
Iš bajorų	1857 1859	1859 1861 10 07	Išstojo savo noru. Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš laisvųjų žmonių	1860	1864 09 19	Baigė mokslus. Išventintas 1865

3 lentelės tęsinys

104.	Dambrauskis Vincentas (Домбровский, Dombrowski)	Šačių p. [Telšių m.]
105.	Danauskas Jonas, Kazimiero (Дановский, Danowski), g. 1817 08 11	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p. [Šiaulių am., visas kursas]
106.	Danilavičius Juozapas (ord. Motiejus) (Данилович, Daniłowicz), g. 1838 07 06	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Telšių a., Mosėdžio p. [Telšių abm., Kretingos vienuolynas]
107.	Daniusevičius Juozapas (ord. Stanislovas) (Данюсевич, Daniusewicz)	Karmelitų ordino klierikas. Iš Kuršėnų p. [Telšių m.]
108.	<i>Daržinskis Jonas, Jurgio (Даржинский, Darzyński),</i> g. 1832 04 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
109.	Daškevičius Aleksandras (Дашкевич, Daszkiewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
110.	Daugėla Adomas, Ignoto (Довгяло, Dowgiałło), g. 1821 10 01	Vilniaus g., Žemaičių v., Nemakščių p. („žemaitis“) [Kražių m., 5 kl.]
111.	Daugėla Julijonas (ord. Raimundas) (Довгяло)	Dominikonų ordino vienuolis iš Palėvenės vienuolyno. Iš Vabalninko p., Uoginių bajorkaimio [Vabalninko parap. m.]
112.	Daukantas Bonifacas, Andriejaus (Довконт, Dowkont), g. 1832 05 15	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
113.	Daukša Juozapas Antanas, Kiprijono (Давкша, Dawksza, Dauksza), g. 1829 04 01	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Gintališkės p.

	1858	1862	Baigė mokslus
Iš bajorų	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš laisvųjų žmonių	1860	1861 10 07	Pašalintas, nes po atostogų neatvyko tęsti mokslo. Išventintas 1863
Iš bajorų	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
	1859	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1840	1846	Baigė mokslus. Išventintas 1847 03 22
Iš bajorų	1859	1862 07 12	Pašalintas
Iš bajorų	1849	1852 06 28	Pašalintas
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių) (kitur: iš mokesčio luomo)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

114.	Daukša Juozapas, Jono (Давкша, Dauksza), 1826 02 27–1855 03 21	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p. [Kėdainių abm., 4 kl., 1846–1847 06 25]
115.	Daunoravičius Jonas (Довнар- рович, Downarowicz)	
116.	Dembskis Vitalis (Дембский, Dębski)	Telšių a.
117.	<i>Dembskis Vladislovas (Дембский, Dębski)</i>	
118.	<i>Dylevičius Leopoldas (Дылевич, Dylewicz)</i>	
119.	<i>Dymavičius, ord. Gerardas (Дымович, Dymowicz)</i>	Karmelitų ordino klierikas. Iš Papilės p. [Šiaulių m.]
120.	Dočkas Klemensas, Kazimiero (Дочкас, Дочкевич, Doczkiewicz)	Panevėžio a.
121.	Domaševičius Vladislovas, Antano (Домашевич)	Panevėžio a.
122.	Dombrasukas-Jakštas Stanislovas, Simono (Якштас или Домбровский, Dombrowski), g. 1830 04 16	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pagirių p. [Telšių abm.]
123.	Dombrasukas Teodoras (Домбровский, Dombrowski)	
124.	<i>Dovydaitis Juozapas Silvestras, Томо (Довидайтис, Давидайтис или Давидович, Dawidowicz), g. 1825 12 31</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p. [Šiaulių abm., visas kursas, 5 kl.]
125.	Dovydaitis Justinas (Давидайтис, Давидович, Dawidowicz)	Šiaulių a., Šiaulėnų p.

Iš valstiečių (valstybinių)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1857	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1862	[1864]	
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1850 09 07	1850–1854 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

126.	<i>Dovydaitis Justinas Silvestras, Petro (Давидайтис, Давидович, Dawidowicz),</i> g. 1834 07 22	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p.
127.	Dulevičius Eligijus Bartolomėjus, Telesforo (Дулевич, Dullewicz)	Šiaulių a.
128.	Dulevičius Julijonas Marcelijus, Maurikijaus (Дулевич, Dullewicz), g. 1825 02 03	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p. [Šiaulių abm., 5 kl., 1847 08 30– 12 20]
129.	<i>Duseika Vladislovas, Juozapo (Дусейко, Dusejko),</i> kr. 1832 01 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Varnių p.
130.	Dzešulskis Jurgis, Valento (Дзешульский, Dzieszulski)	Raseinių a.
131.	Eidinas (Eidimtas) Antanas Tomas, Pranciškaus (Эйдин, Эйдынт, Ejdymt)	Švėkšnos p.
132.	Eimontas Romualdas Ignotas (ord. Atanazijus) (Эймонт, Ejmont)	Augustinų ordino vienuolis iš Kauno vienuolyno. Iš Svėdasių p. [Kauno g. g-ja]
133.	Eitutis Kazimieras, Antano (Эйтутис, Эйтутович, Ejtutowicz)	Perėjo iš Minsko seminarijos
134.	Fedaravičius Juozapas (Федорович, Fiedorowicz)	Zarasų a.
135.	Fosas Liudvikas (Foss)	
136.	Franckevičius Albinas, Pranciškaus (Фронцкевич, Frackiewicz), g. 1829 03 01	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žemalės p.

Iš valstiečių (valstybinių)	1850	854 08 04	Baigė mokslus. 1854–1858 PDA
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1868
Iš bajorų	1848	1849 01 22	Pertraukė mokslą dėl ligos.
	1849 08 25	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854 [1858]	1855 03 12 1859	Išstojo savo noru. Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866 01 11
Iš valstiečių	1861	1864 07 31	1864–1868 PDA
Iš bajorų	1858	1862 07 12	Pašalintas už nusikaltimus iš seminarijos ir iš vienuolių
Iš valstiečių	1864	1865	Baigė mokslus. Įšventintas 1868
Iš pirklių	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1868 07 27
	1859	[1860]	
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Įšventintas 1854

3 lentelės tęsinys

137.	Gabaliauskis Kazimieras, Kazimiero (Габалевский, Gabalewski), 1835 12 29–1863 01 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
138.	Gabševičius Andriejus Aleksandras, Felikso (Габшевич, Gabszewicz), g. 1828 06 04	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Lygumų p. [Kražių g-ja, Šiaulių abm., 5 kl., 1845–1846 06 23]
139.	Gabševičius Juozapas, Felikso (Габшевич, Gabszewicz), g. 1837 03 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
140.	Ganusauskis Telesforas, Dominyko (Ганусовский, Hanusowski), g. 1837 01 03	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kaltinėnų p.
141.	Garalevičius Benediktas (Гаралевич, Garalewicz)	Raseinių a.
142.	Gargasas Antanas, Jono (Гаргас, Gargas), 1825 08 16–1863 10 07	Kauno g., Telšių v., Vieکشنیų p. („žemaitis“) [Telšių abm.]
143.	Garnevičius Julijonas (Гарневич, Garniewicz)	Šiaulių a.
144.	Gaudešius Juozapas Fabijonas, Povilo (Гавдешюс или Гавдушевич, Gauduszewicz), g. 1830 01 22	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Vieکشنیų p. [Telšių abm.]
145.	Gedeika Eduardas (Гедейко, Gedejko), g. 1843 04 26	
146.	Gedgaudas Norbertas, Martyno (Гедговд, Giedgowd), g. 1824 06 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Varnių p.
147.	Gedgaudas Prosperas Petras, Kazimiero (Гедговд, Giedgowd), g. 1825 06 25	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Pašuvio p.

Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859 11 07	Baigė mokslus. Įšventintas 1859
Iš bajorų	1846	1849 08 15	1849–1853 PDA
Iš bajorų	1856	1858 09 20	1858–1862 PDA
Iš bajorų	1854	1857	1857–1861 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1845 09 01	1849 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856	Baigė mokslus. Įšventintas 1856
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
Iš bajorų	1850	1853 09 23	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1854 12 04	Perėjo į Minsko seminariją (ją baigė 1857)

3 lentelės tęsinys

148.	Gedminas Donatas, Jokūbo (Гедмин, Giedmin), g. 1836 04 25	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p.
149.	Gedminas Polikarpas (Гедмин, Giedmin)	
150.	Gedvilas Aleksandras, Vincento (Гедвило, Giedwiłło)	Telšių a., Kantaučių p. [Telšių m.]
151.	Gedvilas Ignotas, Jurgio (Гедвилло, Giedwiłło), g. 1832 12 12	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p. [Telšių abm.]
152.	Gedvilas Titas (Гедвило, Gied- wiłło), g. 1843 04 07	Telšių a.
153.	Gedvilas Viktoras, Jurgio (Гедви- ло, Giedwiłło), 1823–1856 02 07	Kauno g., Telšių v., Žarėnų p. („žemaitis“) [Telšių m.]
154.	Gelumbickis Kajetonas (Гелум- бицкий, Gołębicki)	
155.	Gelumbickis Kazimieras, Kazi- miero (Гелумбицкий, Геломбиц- кий, Gołębicki), g. 1833 01 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p. [Telšių abm.]
156.	<i>Genutavičius Pranciškus, Kasparo</i> (Генутович, Genutowicz), g. 1826 10 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių abm., 5 kl., 1841–1845 06 30]
157.	Genutis Kazimieras, Andriejaus (Генутис, Генутович, Genuto- wicz), kr. 1822 07 30, m. 1878 10 01	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Tverų p.
158.	Gibužis Jonas (Гибуж, Gibuż)	
159.	Giedraitis Henrikas, Kazimiero (Гедройць, Giedroyć), g. 1825 12 24	Kauno g., Telšių v., Varnių p. („žemaitis“)

Iš bajorų	1855 1859 10 03	1858 08 02 [1860]	Išstojo savo noru
	1855	[1860]	
Iš bajorų	1860	1865 01 16	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
	1856	[1857]	
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1852	1856	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1851	1855 01 15	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1857	1860 11 26	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849

3 lentelės tęsinys

160.	Gintyla Antanas, Juozapo (Гинтилло, Gintyŭlo), g. 1826 05 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tryškių p.
161.	Goilevičius Povilas, Juozapo (Гойлович, Gojlewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
162.	Gorbačauskas Juozapas (Горбачевский, Horbaczewski)	
163.	Grabauskas Teofilis Ignotas, Vincento (Грабовский, Grabowski), kr. 1826 04 06	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Čekiškės p. [Kėdainių abm., 4 kl., 1846– 1847 06 25]
164.	Graževičius Pranciškus (Гражевич, Grazewicz)	
165.	Grigaliūnas Pranciškus (Григалиюнас, Григалиюнович, Grygalunowicz)	Panevėžio a.
166.	Grinevičius Cezaris Mamertas, Kaliksto (Гриневич, Hryniewicz)	Šiaulių a.
167.	Gudauskis Ignotas, Stanislovo (Гудовский, Gudowski), 1825 10 15–1855 04 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Laukuvos p. [Telšių abm., 4 kl., 1844–1845 06 30]
168.	Gudavičius Jonas, Tado (Гудович, Gudowicz), g. 1818 06 26	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žemalės p.
169.	<i>Gudavičius Julijonas, Jokūbo (Гудович, Gudowicz), g. 1827 05 23</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p. [Raseinių abm., visas kursas, 1844–1848]
170.	Gudavičius Kazimieras (Гудович)	
171.	Gudavičius Simonas, Jono (Гудович, Gudowicz)	

Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1857	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1847	1848 03 15	Mirė
Iš piliečių	1857	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1850	1853 09 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1852 04 12	Baigė mokslus
Iš bajorų	1864	[1865 12 11]	
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1864 06 22	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą

3 lentelės tęsinys

172.	Gulbinas Motiejus (Гульбин, Gulbin)	Josvainių p. [Kėdainių g-ja]
173.	<i>Gurklevičius Karolis (Гурклевич, Gurklewicz)</i>	Šeduvos mstl. [Telšių m.]
174.	Gutauskas Ignotas, Томо (Гутовский, Gutowski)	[Šiaulių g-ja]
175.	Gutauskas Mykolas (Gutowski)	
176.	Gutauskas Vincentas (Гутовский, Gutowski)	Kruopių p. [Šiaulių m.]
177.	Gvaldys Antanas, Motiejaus (Гвалд, Gwald)	Kauno g., Panevėžio a.
178.	Ydzelis Pranciškus, Liudviko (Идзель, Idzel), g. 1834 11 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p. (kitur: Gargždų p.) [Telšių am.]
179.	Ignatavičius Aloyzas, Anupro (ord. Julijonas) (Игнатович, Ignatowicz), g. 1840 09 29	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno, studijuodamas perėjęs į diecezinį kunigus. Iš Kauno g.
180.	Ivaškevičius Jonas (Ивашкевич, Iwaszkiewicz)	
181.	Ivaškevičius Juozapas Petras, Juozapo (Ивашкевич, Iwaszkiewicz), 1826 07 21-1866 03 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kurtuvėnų p. [Kauno g. g-ja, 7 kl. be baigiamojo egz., 1847 06 07]
182.	Iziparevičius Jonas (Изипаревич)	
183.	Jacevičius Antanas, Leono (Яцевич, Jacewicz), g. 1836 07 02	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
184.	Jackevičius, ord. Juozapas (Яцкевич, Jackiewicz)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno. Iš Augusta- vo g., Marijampolės a., Višakio Rūdos p.

	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš bajorų	1858	1863	Baigė mokslus
	1857	[1858]	
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1850	1851 03 13	Išstojo savo noru
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1855	1858 08 02	Pašalintas dėl nepažangumo.
	1859	1861	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865
	[1849]		
Iš bajorų	1848	1850 09	Išstojo savo noru.
	1851 12 24	1853 03 14	Baigė mokslus
	1860	[1861]	
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus Išventintas 1860
Iš bajorų	1863	[1866 12 31]	

3 lentelės tęsinys

185.	Jackevičius, ord. Vincentas, Anupro (Яцкевич, Jackiewicz)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno
186.	Jagaudas Adolfas (Яговд, Jagowd)	
187.	Jagminas Antanas (Ягмин, Jagmin)	Šiaulių a., Šiaulių p. [Šiaulių g-ja]
188.	<i>Jakimavičius Antanas (Якимович, Jachimowicz)</i>	Konstantinavos p. [Panevėžio m.]
189.	Jakštavičius Jeronimas (Якшто-вич, Jaksztowicz)	Kaltinėnų p. [Šiaulių m.]
190.	Jakubauskas Jonas (Якубовский, Jakubowski)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
191.	Janavičius Benediktas, Jono (Янович, Janowicz), g. 1828 10 13	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.
192.	Janavičius Mykolas, Krizostomo (Янович, Janowicz), g. 1836 04 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
193.	Janeliūnas Stanislovas, Augustino (Янелюнас, Янулович, Janulewicz)	
194.	Jankauskas Ignotas (Янковский, Jankowski)	Šiaulių a.
195.	Jankauskas Ipolitas, Jono (Янковский, Jankowski), m. 1869 05 06	
196.	Jankauskis Antanas, Julijono (Янковский, Jankowski), 1823 06 30–1854 03 05	Kauno g., Telšių v., Gadūnavo p. („žemaitis“) [Telšių m.]

Iš bajorų	1863	1866 09	Pašalintas dėl gabumų stokos ir netinkamo elgesio
Iš bajorų	1846	1846 10 26	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
	1858	1861 10 07	Baigė mokslus. Įšventintas 1861
Iš bajorų	1859	1861 01 28	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1854	1858 02 08	Mirė
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1861	1865	Baigė mokslus. Įšventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1862	[1864]	
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1847 08

3 lentelės tęsinys

197.	<i>Jankauskis Juozapas, Motiejaus (Янковский, Jankowski), g. 1837 05 13</i>	Raseinių a., Pašilės p. [Telšių bm.]
198.	Jankevičius Juozapas (Янкевич, Jankiewicz)	Šiaulių a., Baisogalos p. [Telšių am., Šiaulių g-ja]
199.	Jankūnas Kajetonas, Juozapo (Янкунас или Янкевич, Jankiewicz), g. 1823 08 13	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p. [Šiaulių am., 5 kl., 1848 12 01]
200.	Janušas Stanislovas, Kazimiero (Януш, Janusz)	Šiaulių a.
201.	Janušauskas Juozapas (Янушевский, Januszewski)	Raseinių a., Šeduvos p.
202.	Janušauskas Juozapas, Jurgio (Янушевский, Januszewski), g. 1833 12 28	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.
203.	Januška Mykolas, Jurgio (Янушко или Янушкевич, Januszkiewicz), g. 1835 10 11	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pumpėnų p.
204.	Januškevičius Juozapas (Янушкевич, Januszkiewicz)	
205.	Januškevičius Konstantinas Vaitiekus, Antano (Янушкевич, Januszkiewicz), 1830 08 19–1893 03 13	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
206.	Januškevičius Mykolas, Jurgio (Янушкевич, Januszkiewicz)	Šiaulių a.
207.	Januškis Jonas, Juozapo (Янушкис или Янушкевич, Januszkiewicz), 1830 08 24–1896 10 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Vieksnių p.
208.	Jarockis Juozapas, Motiejaus (Яроцкий, Jarocki), g. 1823 10 24	Kauno g., Telšių v., Linkuvos p. („žemaitis“) [Panevėžio m.]

Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1862	1864 06 15	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1854	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš mokestinio luomo	1854	[1856]	
Iš bajorų	1851	1854 09 11	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
Iš laisvojo luomo	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

209.	Jaselskis Pranciškus (Ясельский, Jasielski)	Telšių a.
210.	Jasenskis Pranciškus (Ясенский, Jasiński)	Raseinių a. (kitur: Šiaulių a.)
211.	Jastrimskis Pranciškus Benediktas, Kazimiero (Ястримский или Ястржембский, Jastrzębski), g. 1826 03 21	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiaulių p. [Raseinių abm., visas kursas be baigiamojo egz., 1844–1847]
212.	Jastržembskis Ignotas (Ястржембский, Jastrzębski)	
213.	Jaugelis Karolis, Felikso (Явгель, Jawgiel)	Šiaulių a.
214.	Jazdauskis Antanas Anupras, Antano (Яздовский, Jazdowski), g. 1829 06 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Endriejavo p.
215.	Jazdauskis Julius, Klemenso (Яздовский, Jazdowski), g. 1835 07 20	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Kuršėnų p.
216.	Jocys Stanislovas Felicijus (Юцис, Юцевич, Яцис, Иоцис или Яцевич, Jacewicz)	Raseinių a., Kvėdarnos p. [Telšių progimn.]
217.	<i>Jogaudas Zenonas Danielius, Stanislavo (Яговд, Jagowd), g. 1831 01 04</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Tverų p.
218.	Jokšys Juozapas Adomas Jonas, Mikalojaus (Иокшис, Иокшевич, Jakszewicz), g. 1830 08 29	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p., Medingėnų f.
219.	<i>Jokšys Tadas, Mikalojaus, (Иокшиис, Иокшевич, Jakszewicz), g. 1832 07 11</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p.

Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. 1868–1872 PDA
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1868
Iš bajorų	1847	1851	Baigė mokslus
	[1848]	[1850]	
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
Iš bajorų	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Įšventintas 1856
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1862	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
	1863	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš bajorų	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Įšventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1853 07 29	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1856

3 lentelės tęsinys

220.	Jokubauskis Liudvikas Bartolomėjus, Motiejaus (Якубовский, Jakubowski), g. 1825 08 25	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p. [Telšių abm.]
221.	Jomantas Juozapas Gabrielius, Povilo (Ямонт, Jamont), g. 1842 03 18	Šilalės p., Jokūbaičių bajorkaimis (kitur: Raseinių a.) [Šiaulių m.]
222.	Jomantas Petras (Ямонт, Jamont)	Šiaulių a., Baisogalos p. [Kėdainių m.]
223.	Jomantas Zenonas Dovydas, Zenono (Ямонт, Jamont)	Telšių a.
224.	Jonkauskis Antanas (Янковский, Jankowski)	Šačių p. [Telšių progimn.]
225.	Jonkauskis Juozapas, Ignoto (Янковский, Jankowski), 1820 03 31–1848 09 07	Kauno g., Telšių v., Sedos p. („žemaitis“) [Kalvarijos m.]
226.	Jucevičius Teofilis (Юцевич, Jucewicz)	Kauno a., Čekiškės p. [Mokėsi namuose]
227.	<i>Jucys Juozapas, Juozapo (Юцис или Юцевич,</i> <i>Юцюс или Юцевич, Jucewicz),</i> g. 1826 09 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Luokės p. [Telšių am., 4 kl., 1848–1849]
228.	Jučas Simonas (Ючас или Юцевич, Jucewicz)	Kauno a., Grinkiškio p. [Kėdainių g-ja]
229.	Jutka Jonas Matas, Jono (Ютка, Юткевич, Jutkiewicz), g. 1824 06 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Pikelių p.
230.	Juknevičius Marcelijus, Jokūbo (Юхневич, Juchniewicz)	Kauno g., Telšių v., Salantų p. („žemaitis“) [Kražių m.]

Iš bajorų	1852	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1857
Iš bajorų	1860	1864 09 19	Baigė mokslus. Įšventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Įšventintas 1862
Iš valstiečių	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1848
Iš bajorų	1860	1863 07	Nutraukė studijas dėl ligos.
	1864	1865 02 20	Baigė mokslus. Įšventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1851 04 21	Išstojo savo noru.
	1857	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1856
Iš bajorų	1844 09 01	1846 07 18	Pašalintas dėl gabumų stokos

3 lentelės tęsinys

231.	Jumašėvas Dominykas Petras, Petro (Юмашев, Jumasow), g. 1827 12 26	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Švėkšnos p. [Vilniaus g. g-ja, 4 kl., 1846–1847 06 20]
232.	Junavičius Bonaventūras (ord. Tomas) (Юнович, Junowicz)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno
233.	Jurevičius Eduardas, Romualdo (Юревич, Jurewicz)	Raseinių a., Žvingių p. [Šiaulių m.]
234.	Кацанаuskas Jonas, Jono (Качановский, Kaszanowski), g. 1833 08 27 (kr. 1842 01 05)	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
235.	<i>Kairys (Kairūkštis) Klemensas, Adomo (Кайрукитис, Кайревич, Кайро, Кайро), g. 1836 02 03</i>	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Anykščių p.
236.	Kaladinskas Jurgis Steponas (Калодзинский, Колодзинский, Kołodziński)	Šiaulių a.
237.	Kalinbergas Kirijonas, Kazimiero (Калинберг, Калимберг, Kalimberg), g. 1833 04 07	Vilniaus g., Vilniaus a., Vilniaus v., Vilniaus p., Vilniaus m.
238.	Капараскас Juozapas (Конопацкий)	[Telšių abm.]
239.	Karavojus Boleslovas (Коровай)	
240.	<i>Kareiva Alfonsas Ignotas, Marcelijaus (Корейво или Кореве, Korejwo), g. 1829 10 24</i>	Kauno g., Ukmergės a., Vilniaus v., Jūžintų p. [Raseinių abm., 1844–1847]
241.	Karevičius Pranciškus, Tado (Каревич, Karewicz), g. 1825 09 27	Kauno g., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių m.]
242.	Karvauskas Leonardas Juozapas, Anzelmo (Карвовский, Karwowski)	Raseinių a.

Iš bajorų	1847	1851 04 27	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus.
Iš bajorų	1859	[1862]	
Iš bajorų	1854	1855 02 05	Išstojo dėl silpnos sveikatos
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. 1857–1861 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1869
Iš miestiečių	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Įšventintas 1856
	[1854]	[1855]	
	1845	1846 02 08	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1847	1849 07 16	1849–1853 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1845 09 01	1849 10 29	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1859	[1861]	

3 lentelės tęsinys

243.	Kasilauskas Jurgis, Antano (Коссилровский, Kossilowski), g. 1836 04 28	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiluvos p. [Telšių abm.]
244.	Katauskis Vincentas, Juozapo (Котовский, Kotowski), g. 1826 01 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p.
245.	Katelė Jonas, Kazimiero (Котелло, Коцелло, Kociello), g. 1831 01 01	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Kupiškio p.
246.	Katilius Juozapas (КАТЫЛЬ, Kattyll)	Lenkijos Karalystė, Marijampolės p. [Marijampolės am.]
247.	Kazakevičius Konstantinas (Козакевич, Kozakiewicz)	Vilniaus a. Perėjo iš Vilniaus seminarijos
248.	Kazakevičius Mykolas (Казакевич, Kozakiewicz)	
249.	<i>Kazickas Dominykas Mykolas, Mykolo (Козицкий, Kozicki), g. 1828 05 11</i>	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Vyžuonų p.
250.	Kaziliūnas Motiejus, Angelo (Казилюнас, Казилевский, Kazilewski), g. 1841 09 23	Panevėžio a.
251.	Kaziliūnas Tadas Antanas, Angelo (Казилюнас, Казилевский, Kazilewski), 1832 10 17–1858 05 10	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krinčino p.
252.	Kazimierkauskas Pranciškus (Казимирковский, Kazimierkowski)	Lenkijos Karalystė, Augustavo g., Kalvarijos a., Vilkaviškio p. [Lomžos am.]
253.	<i>Kazlauskas Antanas, Jono (Козловский, Kozłowski), 1826 10 23–1867 09 30</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Papolės p.

Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1853 03 14	Baigė mokslus. Išventintas 1853
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš mokestinio luomo	1862	1865 07 01 1866	Atleistas dėl ligos. Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1857	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1856
	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857

3 lentelės tęsinys

254.	Kazlauskas Tadas (Козловский, Kozłowski)	
255.	Kekys Antanas, Adomo (Кекис, Киткевич, Kitkiewicz), g. 1837 03 25	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p.
256.	<i>Kelpšas Julijonas, Stanislovo</i> (<i>Келпи, Kiełpsz</i>), g. 1832 02 07	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Laukuvos p. [Telšių abm.]
257.	Kelpšas Teofilis (Келпи, Kiełpsz)	Laukuvos p. [Telšių am.]
258.	Kerpauskis Juozapas, Ignoto (Керповский, Kierpowski)	Telšių a.
259.	Kersnauskas Maurikijus Kalikstas, Kazimiero (Керсновский)	Ukmergės a.
260.	Kersnauskis Jonas Teodoras, Jono (Керсновский, Kiersnowski), 1832 06 18–1856 03 15	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krinčino p.
261.	Kymontas Juozapas, Vincento (Кимонт, Kimontt), 1835 09 04–1855 02 26	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p.
262.	<i>Kirkila Rafaelis, Vincento</i> (<i>Киркило, Kirkiło</i>), g. 1833 10 22	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pumpėnų p.
263.	Kisielius Jonas (Кисель)	
264.	Kiška Jonas, Mikalojaus (Кишко, Kiszko)	Kuršo g., Gruobyno a., Palangos p.
265.	Klėnauskis Leonas (Клионовский, Kłonowski)	Raseinių a.
266.	Klėnauskis Pranciškus, Pranciškaus (Клионовский, Kłonowski), g. 1827 01 09	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p. [Telšių abm., visas kursas, 1842–1846]

[1855]

Iš valstiečių (būdžiauninkų)	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854	1858 04 19	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išsventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1868
Iš bajorų	1853	1853 12 12	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1852	1855 02 26	Mirė
Iš valstiečių (būdžiauninkų)	1856	1860	Baigė mokslus
Iš mokestinio luomo	[1853]		
Iš valstiečių	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1868
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išsventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

267.	Klevinskis Jonas, Fortunato (Клевинский, Klewinski), m. 1868 11 02	Rietavo vls.
268.	Klimavičius Pranciškus, Mykolo (Климович, Klimowicz), g. 1828 07 12	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Vieکشنیų p.
269.	Klova Libertas (ord. Juozapas) (Клова, Клово, Kłowo)	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno. Iš Telšių a.
270.	Klovas Pranciškus, Simono (Кловь), g. 1833 09 15	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
271.	Klova Stanislovas (Клова)	
272.	Kobilinskas (Кобылинский)	
273.	Kochanovskis Felicijus (ord. Stanislovas) (Кохановский, Kochanowski), g. 1838 07 25	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Voluinės g., Slabados p. [Mokėsi namuose]
274.	Kolesinskis Mykolas, Stanislovo (Колесинский, Kolesiński), g. 1823 10 01	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Krakių p.
275.	Kolupaila Antanas (ord. Dominikas) (Колупайло, Kołopajłło)	Dominikonų ordino vienuolis iš Palėvenės vienuolyno. Iš Vabalninko mstl. [Vabalninko parap. m., Panevėžio m., 5 kl.]
276.	Kondratas Dominykas, Mykolo (Кондрат), g. 1821 04 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p. [Telšių abm., 5 kl., 1848 06 26]
277.	Konstantinavičius Vincentas, Jokūbo (Константынович, Konstantynowicz)	

Iš valstiečių	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. 1866–1868 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1857
Iš valstiečių	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1855 06 30	Perėjo į Minsko seminariją
	1854	1855 01 17	Perėjo į Žitomiro seminariją
		1864 04 04	Mirė
Iš bajorų	1859	1861 11 14	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1862 07 12	Pašalintas
Iš bajorų	1848	1849 09 17	Išstojo savo noru dėl pašaukimo stokos ir nepajėgdamas sumokėti už mokslą.
	1856	1857 04 20	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1850 [1855]	1851 08 25 [1856]	Išstojo savo noru

3 lentelės tęsinys

278.	Kontautas Ignotas, Ignoto (Контовт, Kontowt), m. 1879 06 28	Telšių a.
279.	Kontrimas Kazimieras, Jurgio (Контрым), g. 1827 05 05	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Salantų p.
280.	Korsakas Stanislovas (Корсак, Korsak)	Kurtuvėnų p. [Vilniaus m.]
281.	Koska Dominykas (Косско)	Ukmergės a., Vidiškių p. [Vilniaus ir Panevėžio m.]
282.	Kosminskas Kazimieras (Косминский, Kościński)	Šiaulių a., Luokės p. [Telšių abm., 3 kl.]
283.	Kozmianas Kleopas (Козьян, Koźmian)	Kupiškio p. [Vilniaus m.]
284.	Krasauskas Dominykas Antanas, Ignoto (Крассовский, Krassowski), g. 1828 06 04	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p. [Šiaulių abm., 1 kl., 1843, 4 kl., 1847 08 30–1848 01 01]
285.	Krasauskas Linas (Красовский)	
286.	Kraučeliūnas Juozapas (Краучелюн, Кравчелюн, Krawczelun)	Lenkijos Karalystės Vilkaviškio p. [Marijampolės progimn.]
287.	Krevertavičius Bernardas, Lauryno (Кревертович, Krewertowicz)	Karmelitų ordino klierikas iš Vilniaus vienuolyno, perėjęs į dvasininkus pasauliečius. Iš Raseinių a.
288.	Kriškenis (Кришкян)	
289.	Kriškenis Pranciškus Ksaveras (Кришкянис, Кришкян, Кришкян, Kryszkjan)	Kuršo g., Ilūkštos a.

Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1850	1851 08 25	Išstojo savo noru. Vėliau mokėsi Žitomiro seminarijoje
	1859	1864 10 31	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1860	1861 10 07	Mirė
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1859	1862 10 13	1862–1866 PDA
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1848	1850 03 11	Išstojo savo noru. Vėliau stojo į Vilniaus seminariją
	[1851]	[1852]	
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1862 01 27	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių	[1860]		
Iš valstiečių	1864	1868	Baigė mokslus. Išventintas 1870

3 lentelės tęsinys

290.	Krivickas Julijonas, Antano (Крживицкий, Krzywicki), 1832 05 14–1859	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krekenavos p.
291.	Kryževičius Antanas, Pranciškaus (Кржижевич, Krzyzewicz)	Telšių a.
292.	Kryževičius Julijonas (Кржижевич)	
293.	Kryževičius Stanislovas (Krzyzewicz)	
294.	Kropas Juozapas, Tomo (Кроп, Krop), g. 1833 04 15	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v.
295.	Kubilaitis Adolfas (Кубилайтц, Kubyłajć, Kobyłajć)	Telšių a.
296.	Kučiauskas Fortunatas Jonas, Fortunato (Кучевский, Kuczewski), g. 1834 04 12	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p.
297.	Kudzys Izidorius (Кудзь, Кюдзь, Kiudź)	
298.	Kukevičius Juozapas Aleksandras (Кукевич, Kukiewicz)	Tirkšlių p. [Telšių m.]
299.	Kulakauskis Apolinaras (Кулаковский, Kułakowski)	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žemalės p. [Telšių abm.]
300.	Kumpikevičius Vincentas, Kazimiero (Кумпикевич, Kumpikiewicz), g. 1821 01 21	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Gruzdžių p.
301.	Kuneika Kajetonas Pranciškus, Mikalojaus (Кунейко, Kunejko), g. 1821 12 21	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kulių p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 08 07–1845 06 27]

Iš bajorų	1854	1858	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866 01 11
	[1854]	[1855]	
	[1858]	[1859]	
Iš bajorų	1854	1856 09 17	Perėjo į Saratovo seminariją
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. 1868–1872 PDA
Iš bajorų	1850	1853 08 29	1853–1855 07 09 PDA, ten pašalintas iš dvasi- ninkų luomo
Iš valstiečių (bu- vusių baudžiau- ninkų)	1863	1865 11 20	Mirė
Iš bajorų	1856 1859 10 03	1857 09 30 1861	Išstojo savo noru. Baigė mokslus. Įšventin- tas 1861
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1846	1848 10 16	Išstojo dėl sveikatos

3 lentelės tęsinys

302.	Kupelis Kazimieras, Jokūbo (Купелис или Кюпель, Kiupell), g. 1826 03 03	Kauno g., Telšių v., Kvėdarnos p. [Telšių m.]
303.	Kuprys Kazimieras, Vincento (Куприс, Купревич, Куревич), g. 1830 10 30	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p.
304.	Kurliandskas Marcelijus (Курляндский, Kurlandski)	Raseinių a.
305.	Kurtinaitis Vincentas (Куртинйтис, Куртиновский, Куртинский, Kurtyński)	Lenkijos Karalystė, Augustavo v. [Marijampolės am.]
306.	Kusas Jonas, Antano (Кусс, Kuss), g. 1836 06 20	Rygos g., Rygos a., Mogiliavo v., Rygos p., Rygos m.
307.	Ladužas Jonas, Baltazaro (Ладуж, Ładuž)	Kauno g., Telšių v., Endriejavo p. („žemaitis“) [Telšių m.]
308.	Landsbergis Pranciškus (Ландсберг, Landsberg)	Kražių p. [Panevėžio m.]
309.	Lapinskas Ignotas, Dominyko (Лапинский, Łapiński)	Panevėžio a.
310.	Laucevičius Petras, Petro (Лавцевич, Ławcewicz), g. 1831 09 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
311.	Laukavičius Juozapas, Pranciškaus (Лавкович, Ławkowicz), g. 1832 05 21	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p.
312.	Laukevičius Antanas (Lawkiewicz)	
313.	Legeckis Petras, Mykolo (Легецкий, Legiecki)	Šiaulių a.

Iš valstiečių (valstybinių)	1845 09 01	1849 05 07	Pašalintas dėl netinkamo elgesio
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išsventintas 1857
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1864 09 26	Išstojo dėl sveikatos
	1862	1863	Baigė mokslus. Išsventintas 1863
Iš piliečių	1854	1856 09 17	Perėjo į Saratovo seminariją
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. 1848–1851 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš bajorų	1857	1861	Baigė mokslus. Išsventintas 1861
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1868
Iš bajorų	1854	1856 09 15	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš vienkieminkų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
	1857	[1860]	
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Išsventintas 1869

3 lentelės tęsinys

314.	Lekševičius Antanas (Лякшевич, Lakszewicz)	Perėjo iš Minsko seminarijos. Iš Raseinių a.
315.	Lelausas Donatas Dominykas (Лелаус, Lelaus)	Kuršo g., Jekabpilio a., Ilūkštos p.
316.	Lenkauskas Antanas (Ленковский)	
317.	Lenkauskis Eduardas (Ленковский, Łękowski), m. 1865 04 25	Šiaulių a.
318.	Lenkevičius Antanas Jonas, Konstantino (Ленкевич, Lenkiewicz), g. 1843 06 21	Šiaulių a., Kurtuvėnų p., Žilaičių k.
319.	Leparskis Kasparas, Aleksandro (Лепарский, Leparski)	Šiaulių a.
320.	Levonevskis Juozapas (Левоневский, Lewoniewski)	
321.	Levickis Pranciškus, Mykolo (Левицкий, Lewicki), g. 1833 07 24	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Veiviržėnų p.
322.	<i>Ligeika Antanas, Juozapo (Лигейко, Ligiejko), 1821 06 25 – 1863 11 ?</i>	Kauno g., Telšių v., Baisogalos p. („žemaitis“) [Kėdainių m.]
323.	Ligeika Liudvikas, Motiejaus (Лигейко, Ligiejko), g. 1826 09 19	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Alsėdžių p.
324.	Likas Aleksandras, Vincento (Ликас, Ликевич, Likiewicz), g. 1832 02 25	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Subačiaus p.
325.	Limantas Antanas (Лимонт, Limontt)	Šiaulių a.

Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1864 03 14 1864 10 24 1865	1864 09 26 1864 12 12 1865	Išstojo savo noru. Išstojo savo noru. Baigė mokslus. Iššventintas 1866 01 11
Iš valstiečių	1864 [1864]	1868	Baigė mokslus
Iš bajorų	1863	1865 04 25	Mirė
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Iššventintas 1866 02 22
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Iššventintas 1868
	1856	1857 09 17	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Iššventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Iššventintas 1856
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus, tačiau neįšventino

3 lentelės tęsinys

326.	Lipnevičius Ildefonsas, Jono (Липневич, Lipniewicz), g. 1838 02 02	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krekenavos p.
327.	Liunartas Teodoras, Jokimo (Люнарт, Линард, Linard), g. 1829 04 22	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p. [Telšių abm.]
328.	Liutostanskis Ignotas (Люто- станский)	
329.	Liutostanskis Ipolitas Tomas, Kazimiero (ord. Fulgencijus) (Люто- станский, Lutostański), g. 1835 12 29	Augustinų ordino vienuolis iš Kauno vienuolyno. Iš Kurtuvėnų p. [Šiaulių m.]
330.	Lizikas Antanas, Томо (Лызык, Lyzyk)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Kauno a.
331.	Loginas (Логин)	
332.	Lorentas Bartolomėjus, Petro (Лорент, Lorent), g. 1839 08 12	Lenkijos Karalystė, Augustavo v., Vladislavovo p., Žvirgždaičių k. 1862 01 03 gavo civilinės valdžios leidimą tapti Rusijos imperijos gyventoju [Marijampolės progimn.]
333.	Luckys (Луцкий)	
334.	Luinys Stanislovas Dominykas, Petro (Луйнис или Луневич, Łujniewicz), g. 1825 05 08	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Raudėnų p. [Šiaulių abm., 4 kl., 1845 06 30]
335.	Lukaševičius Jonas, Juozapo (Лукашевич, Łukaszewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
336.	Lukaševičius Pranciškus (Лукашевич, Łukaszewicz)	
337.	Lukauskis Mykolas, Juozapo (Лукавский, Łukawski), g. 1812 09 30	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Salantų p. [Telšių abm., 4 kl., 1836 08 01–1837 06 30]

Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1852	1856	Baigė mokslus. Išsventintas 1856
	[1860]	[1862]	
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išsventintas 1863
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1864 03	1865 02 20	Baigė mokslus
		1856 04 28	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo.
Iš valstiečių	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išsventintas 1862
Iš bajorų		1859 03 31	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1852 09 27	Baigė mokslus
	1860 03	1860	Baigė mokslus. Išsventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1866	Baigė mokslus. Išsventintas 1866
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus. Išsventintas 1849

3 lentelės tęsinys

338.	Lukavičius Juozapas (Лукович, Łukowicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos [Šiaulių g-ja]
339.	Lukoševičius Pranciškus (Лукашевич, Łukaszewicz)	Šiluvos p. [Raseinių m.]
340.	Lukoševičius Simonas Judas Tadas, Mykolo (Лукашевич, Łukaszewicz), g. 1832 10 29	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Varnių p.
341.	<i>Lukoševičius Vincentas, Stanislovo (Лукашевич, Łukaszewicz), g. 1833 11 28</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
342.	Lukša Vaclovas, Tomo (Лукша, Łuksza, Łukszo), g. 1826 12 19	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Subačiaus p.
343.	Lupeika Stanislovas, Stanislovo (Лупейко, Łupejko), g. 1829 03 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
344.	Macevičius Antanas (Мацевич, Macewicz)	
345.	Macevičius Anupras, Jurgio (Мацевич, Macewicz)	Kauno g., Telšių v., Pušaloto p. („žemaitis“)
346.	Macevičius Simonas, Jurgio (Мацевич, Macewicz), g. 1825 10 26	Kauno g., Telšių v., Pušaloto p. („žemaitis“)
347.	Mackevičius Adomas, Jono (Мацкевич, Mackiewicz), g. 1822 09 28	Kauno g., Telšių v., Luokės p. („žemaitis“) [Mokėsi namuose, vėliau Telšių m., 1837–1842 06 29]
348.	<i>Mackevičius Adomas (Мацкевич, Mackiewicz)</i>	
349.	<i>Mackevičius Adomas, Tado (Мацкевич, Mackiewicz), g. 1824 12 11?</i>	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Veiviržėnų p.

	1861	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš piliečių	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1855 06 30	Perėjo į Minsko (kitur: į Žitomiro) seminariją
Iš bajorų	1859	1860	Perėjo į Vilniaus seminariją
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1844 09 01	1846 07 03	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1843 09 01	1847 06 29	Baigė mokslus. Išventintas 1845 04 05
	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860

3 lentelės tęsinys

350.	Mackevičius Aleksandras (ord. Justinas) (Мацкевич, Mackiewicz), g. 1833 08 06	Bernardinų ordino novicijus diakonas iš Kretingos vienuolyno
351.	Mackevičius Antanas, Tado (Мацкевич, Mackiewicz), 1828 06 14–1863 12 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Lomiu p.
352.	<i>Mackevičius Antanas, Vincento</i> (Мацкевич, Mackiewicz), g. 1835 08 27	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kražių p. [Telšių abm.]
353.	<i>Mackevičius Zigmantas</i> (Mackiewicz)	
354.	Maculevičius Konstantinas (Мацулевич, Maculewicz)	Raseinių mstl. [Raseinių m.]
355.	<i>Mačinskas Petras Povilas, Mikalojaus</i> (Мачинский, Maczyński), g. 1825 06 26	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Linkuvos p.
356.	<i>Majauskis Juozapas, Teodoro</i> (Маевский, Majewski), g. 1833 12 25	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
357.	Malakauskas Adolfas (Малаковский, Małachowski)	Klovainių p. [Panevėžio m.]
358.	Malinauskas Juozapas (Малиновский, Malinowski)	
359.	<i>Mangėla Bartolomėjus</i> (ord. Gelazijus) (Монгяло, Mongiałło), g. 1828 09 10	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno
360.	Mangirdas Antanas Ksaveras (Монгирд, Mongird)	Šiaulių a., Pašušvio p. [Šiaulių m.]
361.	<i>Mangirdas Vladislovas, Dionizo</i> (Монгирд, Mongird), 1834 02 21–1865 08 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiluvos p.

Iš bajorų	1864	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1866 01 16
Iš bajorų	1850	1853	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
	1861	1863 09 30	Išėjo į sukilimą
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. 1863–1866 PDA
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1861 10 14	Išstojo savo noru
		1857 10 02	Išstojo savo noru
Iš vienkieminkų	1856	1859	Baigė mokslus
Iš bajorų	1860	1864 09 17	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1855	1858 05 17	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

362.	Mankauskas Dominykas, Martyno (Манковский, Mankowski), g. 1821 10 30	Kauno g., Telšių v., Sedos p. („žemaitis“) [Telšių m.]
363.	Marcinkevičius Karolis (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	Raseinių m.
364.	Marcinkevičius Kazimieras, Augustino (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	Panevėžio a.
365.	Marcinkevičius Leonas (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	
366.	Marcinkevičius Maksimilijonas, Jono (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	Ukmergės a.
367.	Marcinkevičius Petras, Jono (Марцинкевич, Marcinkiewicz), g. 1833 06 28	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Čekiškės p.
368.	Markevičius Jonas (Маркевич, Markiewicz)	Šiaulių a.
369.	Markuėnas Antanas, Antano (Маркувенас, Маркевич, Markiewicz), g. 1836 01 12	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Paberžės p.
370.	Marma Martynas (Мармо, Мармо)	Čekiškės p. [Mokėsi namuose]
371.	<i>Martišauskas Motiejus, Andriejaus (Мартышевский, Martyszewski), 1839 02 24–1878 10 17</i>	Lenkijos Karalystė, Augustavo g., Augustavo v., Marijampolės a., Slavikų p., Rukšnių k. 1862 01 03 gavo civilinės valdžios leidimą tapti Rusijos imperijos gyventoju [Marijampolės progimn.]
372.	Matulevičius Antanas (Матулевич, Matulewicz), m. 1866 10 27	Baisogalos p. [Panevėžio am.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1849
Iš piliečių	1855	1860	Baigė mokslus. 1860–1861 PDA
Iš valstiečių (buvusių baudžiaininkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Įšventintas 1860
Iš bajorų	1862	1863 01 11	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1855	[1857]	
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Įšventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859 09 19	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
	1858	1861 07 29	Išstojo savo noru
Iš ūkininkų	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Įšventintas 1862
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Įšventintas 1862

3 lentelės tęsinys

373.	Matusevičius Alfonsas Jonas (ord. Avertanas) (Матусевич, Matusewicz), g. 1834 03 07	Karmelitų ordino vienuolis iš Kolainių vienuolyno. Iš Luokės p. [Šiaulių g-ja]
374.	Mazulevičius Feliksas Polikarpas, Jono (Мазулевич, Mazulewicz), g. 1830 05 28	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių abm., 5 kl.]
375.	Mažeika Kazimieras (Можейко, Możejko)	Kantaučių p. [Telšių m.]
376.	Mažeikis Pranciškus, Kazimiero (Можейко, Możejko), g. 1832 04 08	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Nėmakščių p.
377.	Mickevičius Adomas (Мицкевич, Mickiewicz)	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno
378.	Mickevičius Boleslovas, Pranciškaus (Мицкевич, Mickiewicz), g. 1834 03 09	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p.
379.	Mickevičius Juozapas Denisas, Benedikto (Мицкевич, Mickiewicz), 1828 02 19–1866 07 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Nėmakščių p. [Raseinių abm., visas kursas be baigiamojo egz., 1844–1847]
380.	Mickevičius Stanislovas (Мицкевич, Mickiewicz)	
381.	Mickevičius Vincentas (Мицкевич, Mickiewicz)	
382.	Mickevičius Zenonas, Antano (Мицкевич, Mickiewicz)	Telšių a.
383.	Miežinys Mykolas Jeronimas, Leono (Межинис или Мижитович, Межитович, Mieżyłowicz), g. 1827 09 29	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p. [Kėdainių bm., 5 kl., 1842–1847]

Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
	1862	1864 03 28	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1853	1857 07 23	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1847	1851 04 21	Baigė mokslus
	[1855]	[1856]	
	[1863]	[1864]	
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1852	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

384.	Mikalauskiš Leonas Bartolomėjus, Nemezijaus (Михайловский, Михаловский, Michałowski), g. 1827 12 08	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p. [Telšių abm., 4 kl., 1843 06 29]
385.	Mikalajūnas Justinas, Kazimiero (Калаюнас, Микалаюнас, Миколаевский, Mikołajewski), g. 1831 05 03	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Panevėžio p.
386.	Mika, ord. Juozapas, Motiejaus (Мыко, Муко), g. 1839 01 23	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno. Iš Šiaulių a., [Žemaičių] Kalvarijos p.
387.	Mikonis Vladislovas (Миконь, Микони, Mikoni)	
388.	Mikuckis Adomas, Juozapo (Микуцкий)	Zarasų a. [Panevėžio bm., visas kursas]
389.	Mikulavičius Juozapas (Mikułowicz)	
390.	Mikutavičius Boleslovas Vladislovas, Jackaus (Микутович, Mikutowicz), g. 1830 12 01	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p.
391.	Mikutavičius Pranciškus (Микутович, Mikutowicz)	Pašilės p. [Kauno m.]
392.	Mikutavičius Viktoras (Микутович, Mikutowicz)	
393.	Milaknis Jonas, Juozapo (Милакнис, Милакневич, Милашевич, Miłaszewicz), g. 1835 09 18	Kauno g., Zarasų a., Telšių v., Jūžintų p.
394.	Milaševičius Adolfas Leopoldas, Pranciškaus (Милашевич, Miłaszewicz), g. 1829 06 17	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
395.	Milevičius Vincentas (Милевич, Milewicz)	Šiaulių a.

Iš bajorų	1847 09 01	1847 09 26	Pašalintas, nes nepristatė kilmės dokumentų.
	1848	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Išsventintas 1855
Iš valstiečių	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1868 07 28
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išsventintas 1860
Iš vienkieminkų	1850		
	1858	[1859]	
Iš vienkieminkų	1851	1855 01 15	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išsventintas 1861
Iš valstiečių	1858	[1863]	
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išsventintas 1854
Iš bajorų	1863	1866	Baigė mokslus. Išsventintas 1866

3 lentelės tęsinys

396.	Miliauskis Albinas (Милевский, Milewski)	
397.	Miliauskis Aleksandras (Милевский, Milewski)	
398.	Miliauskis Jonas Vincentas, Ferdinando (Милевский, Milewski), 1833 09 12–1859 04 28	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kelmės p.
399.	Milvydas Jonas, Tado (Мильвид, Milwid), g. 1836 02 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Pavandenės p. [Telšių abm.]
400.	<i>Miniotas Vladislovas, Simono (Минят, Miniat), g. 1838 12 02</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Vieksnių p.
401.	Misevičius Lionginas (Мисевич, Miszewicz), g. 1842 10 10	
402.	Mizgiris Pranciškus, Povilo (Мизгир, Mizgir), g. 1822 01 21	Kauno g., Telšių v., Tverų p. („žemaitis“)
403.	Mižutavičius Pranciškus, Juozapo (Мижutowич, Miżutowicz)	Kauno g., Telšių v., Tytuvėnų p. („žemaitis“) [Padubysio m.]
404.	Molis Stanislovas, Juozapo (Молис или Могль, Mohl), 1835 08 19–1860 01 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
405.	Monkevičius Jonas Liudvikas, Liudviko (Монкевич, Monkiewicz), g. 1823 05 16	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Varnių p. [Telšių abm., 4 kl., 1838 08 07–1839 06 30]
406.	Monkevičius Pranciškus (ord. Mykolas) (Монкевич, Monkiewicz)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno
407.	<i>Montvidas Liudvikas (Монтвид, Montwid), g. 1818</i>	Vilniaus g., Telšių v., Janapolės p.

Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1854	1855 08 25	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš bajorų	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862 03	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1842 09 01	1846 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

408.	Montvidas Raimondas (Монт-вид, Montwid)	Telšių a., Tirkšlių p. [Panevėžio m.]
409.	Morkis Bartolomėjus (Моркис, Маркевич, Markiewicz)	Šiaulių a.
410.	Mosėjus Ignotas, Vincento (Мосей, Mosiej), 1830 07 13–1860 08 13	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Betygalos p.
411.	<i>Mosėjus Pranciškus, Jokūbo (Моцеї, Mossiej)</i>	Raseinių a.
412.	<i>Mosėjus Vincentas (Моцеї, Mossiej)</i>	Raseinių p. [Raseinių m.]
413.	Narbutas Everestas, Adomo (Нарбут, Narbutt)	Perėjo iš Žitomiro seminarijos. Iš Kauno g.
414.	Narbutas Maurikijus (Нарбут, Narbutt)	Raseinių a., Tytuvėnų p. [Minsko, Raseinių m.]
415.	Narkevičius Apolinaras (Наркевич, Narkiewicz)	
416.	Narkevičius Ignotas (Narkiewicz)	
417.	Narkevičius Ignotas, Juozapo (Наркевич, Narkiewicz), g. 1823	Kauno g., Telšių v., Kurtuvėnų p. („žemaitis“) [Kražių m.]
418.	Narkevičius Juozapas, Jokūbo (Наркевич, Narkiewicz), g. 1831 03 18	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p.
419.	Narkevičius Leonas, Juozapo (Наркевич, Narkiewicz), g. 1830 11 06	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Batakių p.
420.	Narmontas Jurgis, Jurgio (Нармонт, Narmontt), g. 1832 10 21	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šateikių p. [Telšių abm., 5 kl.]

Iš bajorų	1860	1862 10 20	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1869
Iš bajorų	1855	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1863	1864 06 20	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Įšventintas 1861
Iš bajorų	1849	1850 06 22	Išstojo nepajėgdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1860	1863 08 20	1863–1867 PDA
Iš bajorų	1857	1859	Perėjo į Minsko seminariją
	1858	1860 02	Pašalintas
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1847 08.
Iš bajorų	1850	1852 02 16	Išstojo nepajėgdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1850 1853 10 31	1853 09 1854 04 24	Išstojo dėl sveikatos. Baigė mokslus. Įšventintas 1854
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

421.	Navickis Adalbertas Pranciškus, Antano (Новицкий, Nowicki), g. 1822 09 29	Kauno g., Telšių v., Vieکشنیų p. („žemaitis“) [Telšių m.]
422.	Navickis Jonas Norbertas, Jono (Новицкий, Nowicki), g. 1826 06 24	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p. [Kauno g. g-ja, visas kursas, 1838–1845 06 29]
423.	Niuniava Simonas, Pranciškaus (Нюняв, Ноневич, Noniewicz), g. 1837 10 06	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p.
424.	Nonevičius Juozapas (Ноневич, Noniewicz)	Mosėdžio p. [Telšių progimn.]
425.	Noreika Vladislovas (Норейко, Norejko)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
426.	Noreikis Kazimieras, Kazimiero (Норейко, Norejko)	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Akmenės p.
427.	Norgela Julijonas (Наргело, Nargieļo), g. 1842 09 06	Gruzdžių p. [Šiaulių m.]
428.	Norgela Vincentas, Jurgio (Норгяло, Nargieļo), g. 1827 02 11	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Gruzdžių p.
429.	<i>Norvaiša Antanas, Jokūbo (Нарвоиш, Narwojsz), g. 1828 02 23</i>	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Rozalimo p.
430.	<i>Norvaiša Vincentas, Bartolomėjaus (Нарвоиш, Narwojsz), g. 1830 03 27</i>	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Rozalimo p.
431.	Novakas Jurgis Adomas, Jurgio (Новакас, Новицкий, Nowicki), g. 1830 05 19	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krinčino p.
432.	Novakauskas Jurgis (Новиковский)	

Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1847	1849 07 16	1849–1853 PDA
Iš valstiečių (baurdžiauninkų)	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1859 12 14	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (baurdžiauninkų)	1848 09 01	1849 02 14	Perėjo į Vilniaus seminariją
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1849	1850 07 08 1854 01 23	Išstojo savo noru. Baigė mokslus
Iš valstiečių (baurdžiauninkų)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš bajorų	1850	1853 03 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
	[1851]	[1852]	

3 lentelės tęsinys

433.	<i>Nugaris Vincentas, Andriejaus</i> (<i>Нугарис, Нугаревич, Nugarewicz</i>), g. 1827 01 22	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kulių p.
434.	Okuličius Dionizas, Benedikto (<i>Окулич, Okulicz</i>), g. 1832 10 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Baisogalos p.
435.	Opulskis Mikalojus, Leono (<i>Опульский, Opólski</i>), g. 1837 05 15	Telšių p., Viešvėnų bk., Sirai- čių dv.
436.	Opulskis Motiejus, Simono (<i>Опульский, Opólski</i>)	
437.	Opulskis Teofilis, Antano (<i>Опульский, Opólski</i>), g. 1833 02 03	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p., Pievėnų f.
438.	Orda Juozapas (Ордо, Ordo)	Kamajų p. [Panevėžio am.]
439.	Orlauskas Konstantinas (<i>Орловский, Orłowski</i>)	
440.	Oveltas Steponas (<i>Овельт</i>)	
441.	<i>Racevičius Adolfas, Konstantino</i> (<i>Пацевич, Racewicz</i>), g. 1835 05 29	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Babtų p.
442.	Racevičius Česlovas (<i>Пацевич,</i> <i>Racewicz</i>)	
443.	Racevičius Juozapas, Stanislovo (<i>Пацевич, Racewicz</i>)	Telšių a.
444.	Racevičius Leopoldas (<i>Пацевич,</i> <i>Racewicz</i>)	
445.	Racevičius Romualdas (kitur: Raimondas) (<i>Пацевич, Racewicz</i>)	
446.	Racevičius Vincentas Antanas, Лаурно (<i>Пацевич, Racewicz</i>), 1826 04 06–1866 05 01	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Čekiškės p. [Kėdainių abm., 5 kl., 1842 08 01–1847 06 25]

Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1849	1853	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1846	1846 09 05	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1852	1855 01 24	Pašalintas dėl netinkamo elgesio.
	1855 11	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
	1857	1860	1860–1864 PDA
	1856	1856 12 01	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
	[1864]		
Iš bajorų	1862	1864 01 06	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	[1861]		
Iš bajorų	1862		
Iš bajorų	1847	1851 04 21	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

447.	Paliulionis Mečislovas Leonardas, Stanislovo (Паллюлион, Pallulon), g. 1834 11 19	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Smilgių p.
448.	Paliulis Pranciškus, Lauryno (Палюлис, Палюлион, Паллюлион, Pallulon), g. 1831 09 30	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Vaiguvos p.
449.	Raškevičius Aleksandras (Пашкевич, Paszkiewicz), apie 1838–1865 02 14	Baisogalos p. [Kėdainių m.]
450.	Raškevičius Juozapas, Motiejaus (Пашкевич, Paszkiewicz)	Raseinių a., Grinkiškio p. [Kėdainių m.]
451.	<i>Raškevičius Samuelis, Kazimiero (Пашкевич, Paszkiewicz), g. 1830 11 07</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
452.	Paulauskas Dominykas, Motiejaus (Павловский, Pawłowski)	Šiaulių a.
453.	Pauliukas Stanislovas, Tado (Павлюкас или Павлюкевич, Pawlukiewicz)	Perėjo iš Minsko seminarijos. Iš Telšių a., Mosėdžio vls.
454.	Pavilionis Jonas, Jeronimo (Павилионис, Павловский, Pawłowski), g. 1830 02 13	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Linkuvos p. [Telšių abm.]
455.	Pavlovskis Kazimieras, Juozapo (Павловский, Pawłowski), apie 1842–1866 04 02	Perėjo iš Minsko seminarijos
456.	Peniauskas Vincentas, Jono (Пеневский, Pieniewski), g. 1835 04 16	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p.
457.	<i>Pesliakas Konstantinas Pilypas Romanas, Mykolo (Песляк, Pieślak), g. 1829 02 02</i>	Kauno g., Kauno a., Vilniaus v., Kėdainių p. [Kauno g. g-ja, 6 kl. be baigiamojo egz.]

Iš laisvųjų žmonių	1852	1856 09 15	Baigė mokslus ir tais pat metais pasiūstas į PDA (1856–1860)
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 09	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš valstiečių (valstybinių)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1855	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš valstiečių	1864	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1851	1854 07 03	Mirė
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 14	Perėjo į Minsko seminariją
Iš bajorų	1848	1852 04 12	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

458.	Petkevičius Adomas, Kazimiero (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1827 11 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Varnių p. [Telšių abm.]
459.	Petkevičius Aloyzas, Felicijaus (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1837 06 20	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
460.	Petkevičius Antanas, Simono (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1814 05 19	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Adakavo p.
461.	Petkevičius Stanislovas, Simono (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1829 05 12	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p.
462.	Petrašauskas Julijonas (Петрашевский, Pietraszewski)	
463.	Petrašauskas Julijonas (Петрашевский, Pietraszewski)	Naujamiesčio p. [Panevėžio g-ja]
464.	<i>Petrauskis Adolfas (kitur: Adomas), Ignoto (Пиотровский, Piotrowski)</i>	Telšių a.
465.	Petravičius Florijonas, Tomo (Пиотрович, Piotrowicz), g. 1825 05 25	Kauno g., Telšių v., Pavandenės p. („žemaitis“) [Kražių m.]
466.	<i>Petravičius Kajetonas, Lauryno (Пиотрович, Piotrowicz), g. 1831 10 03</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šaukėnų p.
467.	Petrikauskas Antanas Dominykas, Dominyko (Петрыковский, Petrykowski), 1827 04 06–1865 06 11	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p.
468.	Petržkevičius Ignotas Juozapas, Juozapo (Петржевич, Pietrziewicz), g. 1834 01 24	Kauno g., Zarasų a., Telšių v., Skapiškio p. [Telšių abm.]
469.	<i>Peža Dominykas (Пежа, Peža)</i>	Kupiškio p. [Panevėžio m.]

Iš bajorų	1853	1854 07 31	Pašalintas dėl gabumų stokos.
	1854 09 11	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1857 07 23	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1857
Iš bajorų	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1864
Iš bajorų	1863	1864	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš bajorų	1845 09 01	1847 01 04	Išstojo nepajėgdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1857
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1857
Iš bajorų	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Įšventintas 1862

3 lentelės tęsinys

470.	Pikšrys Vincentas (Пикшрис, Пикшрецкий, Píkszrecki), m. 1860 06 20	
471.	Plaučiuкас Bartolomėjus Motiejus, Jurgio (Плавчукас, Плачевский, Płaczuk czyli Płaczewski), g. 1832 07 01	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Joniškėlio p.
472.	Pliuškevičius Silvestras Julijonas, Kazimiero (Плюшкевич, Pluszkiewicz), g. 1840 01 01	Šilalės p.
473.	Plukas Pranciškus (Плукас, Плук)	Šiaulių a.
474.	Posevičius Felicijus Benediktas, Felicijaus (Пацевич, Pасewicz)	Raseinių a., Eržvilko p. [Raseinių am.]
475.	<i>Posevičius Jonas, Jono (Пацевич, Pасewicz), g. 1824 09 10</i>	Kauno g., Telšių v., Kuršėnų p. („žemaitis“) [Telšių m.]
476.	<i>Posevičius Liudvikas, Liudviko (Пацевич, Pасewicz), g. 1836 08 25</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Raudėnų p.
477.	<i>Posevičius Mykolas Lioginas, Bartolomėjaus (Пацевич, Pасewicz), g. 1821 03 15</i>	Kauno g., Telšių v., Žemalės p. („žemaitis“)
478.	Roška Simonas, Petro (Пошка или Пашкевич, Paszkiewicz), g. 1833 03 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kulių p.
479.	Pranevičius Antanas (Проневич, Proniewicz)	Lenkijos Karalystė, Augusta-vo v. [Marijampolės am.]
480.	Pranevičius Juozapas (Проневич, Proniewicz)	Griškabūdžio p. [Marijampolės m.]
481.	Pranevičius Juozapas, Juozaro (Проневич, Proniewicz), g. 1830 12 19	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.

Iš valstiečių	1857	1860 06 20	Mirė
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1861	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1843 09 01	1847 07 12	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus. Išventintas 1859
Iš bajorų	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Išventintas 1856
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1859	[1862]	
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

482.	Preikintas Vladislovas (Прейконт, Prejkont)	Panevėžio a., Linkuvos p. [Šiaulių m.]
483.	Prialgauskis Juozapas Jurgis, Karolio (Пржиалговский, Przyalgowski), g. 1843 04 22	Šiluvos p.
484.	Prialgauskis Petras Povilas, Juozapo (Пржиалговский, Przyalgowski), g. 1823 04 13	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Laukuvos p. [Kražių g-ją, Telšių bernardinų m., 4 kl., 1843 06 30]
485.	Prialgauskis Stanislovas, Juozapo (Пржиалговский, Przyalgowski), 1834 05 08–1864 05 24	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Betygalos p.
486.	Pšigodskis Dominykas, Vincento (Пржигодский, Przygodzki), g. 1835 01 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p.
487.	Pukelis Julijonas (Пукель, Pukiel)	Kelmės p. [Šiaulių g-ją.]
488.	<i>Pūkenis Jonas, Anipro (Пукенис, Пукень, Pukieñ), g. 1831 05 18</i>	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Kupiškio p.
489.	Račkauskas Adolfas (Рачковский, Raczkowski)	
490.	Račkauskas Julijonas (Рачковский, Raczkowski)	Šiaulių a., Pagramančio mstl.
491.	Račkauskis Jeronimas, Antano (Рачковский, Raczkowski)	Kauno g., Telšių v., Varnių p. („žemaitis“)
492.	Radauskas Justinas (Радовский, Radowski)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
493.	Radavičius Aleksandras (Родович, Rodowicz), g. 1842 10 04	
494.	Radavičius Florijonas, Jono (Родович, Rodowicz), g. 1823 10 17	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Šiaulėnų p.

Iš bajorų	1860	1861 10 16	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1847	1848 07 17	Išstojo nepajėgdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1854	1855 12 28	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1861	1865 01 16	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus
Iš bajorų	1844 09 01	1847 08 22	1847–1850 PDA, išstojo savo noru
	1864	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

495.	Radavičius Jonas, Roko (Родо- вич, Rodowicz), g. 1836 07 02	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kaltinėnų p.
496.	<i>Radavičius Jonas Urbonas, Prano</i> (Родович, Rodowicz), 1828 09 05–1897 12 26	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kurtuvėnų p.
497.	Radavičius Leopoldas, Roko (Родович, Rodowicz), 1831 12 31–1888 11 27	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kaltinėnų p.
498.	Radvilas Kazimieras Vincentas, Motiejaus (Радзвил, Радзивилл, Radziwiłło), g. 1829 02 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Pašvitinio p. [Šiaulių am., 4 kl., 1850 06 30]
499.	Ragauskas Vincentas (Рогов- ский, Rogowski)	
500.	<i>Rajunčius Juozapas, Antano</i> (Раюнец, Rajuniec), g. 1835 08 17	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krekenavos p.
501.	Rakšys Antanas (Ракшис или Ракшевич, Rakszewicz)	
502.	Ralys-Garnevičius Benediktas, Gabrielio (Ралис или Гарневич)	Raseinių a., Viduklės vls.
503.	Ramonas Ignotas (Рамонас, Ро- мановский, Romanowski)	
504.	Rekštys Lionginas Simonas, Ig- noto (Рексц, Rekść), g. 1827 10 28	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiluvos p., Šaukoto f.
505.	Renadskis Apolinaras, Томо (Ренадзкий, Renadzki)	Raseinių a., Girkalnio p. [Raseinių m.]
506.	Rikas Julijonas (Рикас)	
507.	<i>Ritavičius Adomas (Рымович, Ры- тович)</i>	
508.	Rimeika Simonas Jonas, Jono (Рымейко, Румейко), 1827 10 22–1858 08 23	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Batakių p. [Raseinių am., 5 kl., 1844–1847]

Iš bajorų	1856	1858 09 20	1858–1863 PDA
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1855 02 26	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1857	1859 10	Pašalintas dėl pašaukimo stokos
Iš bajorų	1856	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1866 03 07	Išstojo dėl sveikatos
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	[1864]	
	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1852	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš bajorų	1860	1864 09 19	Baigė mokslus. 1864–1866 PDA. Išventintas 1868
	[1861]	[1862]	
Iš valstiečių	1856	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1851 04 21	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

509.	Rimkevičius Adomas (Рымкевич)	
510.	Rimkevičius Juozapas Pranciškus, Ignoto (Рымкевич, Румкiewicz), g. 1842 10 04	Raseinių a., Pagramančio mstl. [Raseinių m.]
511.	Rimkevičius Platonas, Juozapo (Рымкевич, Румкiewicz), g. 1828 07 12	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kretingos p.
512.	Rimkevičius Potapas? (Рымкевич, Румкiewicz)	
513.	Rimkevičius Juozapas (Рымкевич, Румкiewicz)	Ukmergės a., Svėdasų p. [Panevėžio g-jā]
514.	Rimkevičius Tiburcijus Bonifacas Pranciškus, Leono (Римкевич, Румкiewicz), 1822 10 03–1857	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p.
515.	Rimkus Petras, Jono (Римкус, Рымкус или Рымкунас, Рымкевич, Румкiewicz)	Zarasų a.
516.	Ročys Adomas, Petro (Рочис, Рацевич, Rasewicz), g. 1828 03 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Vieksnių p., Leckavos f.
517.	Ročys Stanislovas, Petro (Рочис или Рацевич, Rasewicz), g. 1825 12 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Leckavos p. [Telšių am., 4 kl., 1848 06 26]
518.	<i>Rojus Jonas, Jono (Роюс, Рай, Раевич, Раевский, Rajewski), g. 1832 04 10</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Gintališkės p.
519.	Rokickas Adomas, Ignoto (Рокицкий, Rokicki), g. 1830 04 11	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Smilgių p. [Panevėžio am., 4 kl., 1844–1845]

[1856]

Iš bajorų	1860	1865 06 26	Baigė mokslus
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
		1862 12 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1847	1851 04 21	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1856	1859 11 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1856 10 01	Pašalintas dėl netinkamo elgesio.
		1858	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

520.	Rokickas Jonas (Рокицкий, Rokicki)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
521.	Romanas Antanas, Klemenso (Романас или Романовский, Romanowski), g. 1820 11 06	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p.
522.	Romanas Leonas (Романас, Романовский, Romanowski), g. apie 1836–1866 02 06	Platelių p. [Telšių m.]
523.	<i>Rozga Juozapas, Vincenzo (Rozga, Rozga, Rózga), g. 1834 09 28</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
524.	Rožanskas Jurgis (Rożański)	[Kėdainių m.]
525.	<i>Rubavičius Albinas Tomas, Mykolo (Рубович, Rubowicz), g. 1827 04 13</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p.
526.	Rubaževičius Anupras, Florijono (Рубажевич, Rubažewicz), g. 1833 02 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kantaučių p.
527.	Rubaževičius Leonas, Kazimiero (Рубажевич, Rubažewicz), g. 1819 06 26	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Šakynos p. [Telšių m.]
528.	Rubinas Telesforas, Antano (Рубин, Rubin), g. 1827 01 05	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
529.	Rubša Albinas Albertas (Рубша, Rubsza)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno. Iš Šaukėnų p. [Šiaulių m.]
530.	<i>Rudskis Steponas, Juozapo (Рудский, Rudzki), g. 1837 04 19</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Pikelių p.
531.	Ruginis Jonas, Jono (Ругинис, Ругинович, Ругилевич, Rugilewicz), g. 1826 01 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Viekšnių p.

	1856		
Iš valstiečių (būdžiauninkų)	1850	[1851]	
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Įšventintas 1861
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš valstiečių (būdžiauninkų)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus
Iš bajorų	1850	1853 08 29	1853–1857 PDA
Iš bajorų	1845 09 01	1846 04 20	Išstojo dėl gabumų stokos
Iš bajorų	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
	1858	1861 10 07	Baigė mokslus. Įšventintas 1861
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Įšventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1858	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

532.	Ruika Juozapas Jonas, Pranciškaus (Руйка или Равка, Равко, Rawko), g. 1832 02 09	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
533.	Rumša Antanas (Румша, Рушевич, Rumszewicz)	Raseinių a.
534.	<i>Rusteika Viktoras, Vincento (Rustejko), g. 1822 12 26</i>	Vilniaus g., Telšių v., Upytės p.
535.	Ruževičius Jonas (Ружевич)	
536.	Sakalauskas Juozapas (Соколовский, Sokołowski)	
537.	Sakalauskas Laurencijus (ord. Salvatoras) (Соколовский, Sokołowski), g. 1819 08 19	Bernardinų ordino diakonas iš Kretingos vienuolyno. Iš Kauno g. [Tytuvėnų valdinė parap. m.]
538.	Sakalauskis Ipolitas Ignotas (Соколовский, Sokołowski)	Telšių a., Pavandenės p. [Šiaulių m.]
539.	Sanda Juozapas, Teofilio (Сондо, Sondo)	Kauno a.
540.	Savickas Jonas (Савицкий, Sawicki)	Panevėžio a.
541.	Scibla Pranciškus, Petro (Сцибло), g. 1836 05 10	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Pajūrio p.
542.	Sedleckis Izidorius, Pranciškaus (Седлецкий, Siedlecki), 1831 01 19–1868 12 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p.
543.	Semaška Juozapas (Семашко, Siemaszko)	Liolių p. [Kauno g-ja.]
544.	Semaška Justinas (Семашко, Siemaszko)	Anykščių p. [Ukmergės m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išsventintas 1856
Iš valstiečių (buvusių baudžiaininkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1868 07 27
Iš bajorų	1842 09 01	1845 06 28 1846 06 28	Išstojo. Baigė mokslus. Išsventintas 1847 03 22
		1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1847	1848 11 30	Mirė
Iš bajorų	1860	1861 05 20	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1868
Iš valstiečių (buvusių baudžiaininkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1868
Iš bajorų	1854	1855 02 05	Perėjo į Žitomiro seminariją
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išsventintas 1855
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išsventintas 1863 11.
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išsventintas 1861

3 lentelės tęsinys

545.	Semelevičius Feliksas, Jurgio (Семелевич, Semelewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Kilęs iš Kauno g., Kauno a.
546.	Semenavičius Leonardas (Семенич, Semenowicz)	
547.	<i>Seniulis Kasparas, Jokūbo (Сенюлис, Сонулевич, Sonulewicz), g. 1829 11 17</i>	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.
548.	Senkauskas Justinas (Сенковский, Sankowski)	
549.	Senkevičius Petras Aleksandras, Dominyko (Сенкевич, Сieńkiewicz), g. 1820 11 25	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Tytuvėnų p.
550.	Senkevičius Zenonas (Сенкевич, Сieńkiewicz)	Telšių a.
551.	<i>Sesickas Justinas, Antano (Сесицкий, Siesicki), g. 1835 10 20</i>	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Kurklių p.
552.	Sezeniauskas Kazimieras, Kazimiero (Сезеневский, Siezieniewski), g. 1833 03 23	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Anykščių p.
553.	Siaurimavičius Juozapas (Саврымович, Sawrutowicz)	Raseinių a., Kelmės p. [Šiaulių m.]
554.	Simutavičius Jonas (Сымутович, Symutowicz)	Telšių a.
555.	Simutavičius Juozapas, Dominyko (Сымутович, Symutowicz)	
556.	Simutavičius Leonardas (Сымутович, Symutowicz)	
557.	Simutavičius Polikarpas (Сымутович, Symutowicz), m. 1869 03 30	Augustinų ordino klierikas

Iš bajorų	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860 07.
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš mokestinio luomo	1859	[1860]	
Iš vienkieminkų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1863	1864	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. 1857–1858 PDA, išstojo savo noru
Iš bajorų	1852	1855 09 17	1855–1856 PDA
Iš bajorų	1860	1861 07 29	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1853	1854 07 31	Pašalintas dėl gabumų stokos
	[1858]		
	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854

3 lentelės tęsinys

558.	Sipavičius Stanislovas (ord. Jeronimas) (Сипович, Sіrowicz), g. 1840 06 18	Augustinų ordino klierikas iš Strėvininkų vienuolyno
559.	Sirtautas Kasparas (Syrtowt)	
560.	Skablauskas Antanas, Jono (Скабловский, Skabłowski), g. 1817 08 06	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Joniškio p. [Šiaulių am., 5 kl., 1848 06 30]
561.	Skirmontas Jonas, Adomo (Скирмонт, Skirmont), g. 1842 02 26	Laukuvos p.
562.	Skomskis Paulinas (Скомский)	
563.	Skopas Leonas Juozapas, Motiejus (Скоп, Skopp)	
564.	<i>Skorupskas Mikalojus, Jokūbo (Скорупский, Skorupski), g. 1828 10 26</i>	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Kėdainių p.
565.	Skudas Jonas (Скудас, Скудович, Skudowicz)	[Telšių abm.]
566.	Smilgevičius Leonardas, Ignoto (Смильгевич, Smilgiewicz), 1833 07 12–1861	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Linkuvos p.
567.	Smilgevičius Leonardas (Смильгевич, Smilgiewicz),	Pavandenės p. [Telšių am.]
568.	Smilgevičius Vincentas, Kazimiero (Смильгевич, Smilgiewicz), g. 1822 03 28	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Lieplaukės p. [Telšių abm.]
569.	<i>Smilingis Ignotas Karolis, Juozapo (Смилингис или Смильгевич, Smilgiewicz), g. 1827 11 04</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 08 08–1845 06 29]
570.	Solonevičius Juozapas, Ignoto (Солоневич, Soloniewicz), g. 1829 06 04	Minsko g., Pinsko a., Vilniaus v., Vilniaus p.

	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Įšventintas 1865
	1862	[1864]	
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1853 03 14	Baigė mokslus. Įšventintas 1853
Iš bajorų	1861	1864 07 31	1864–1868 PDA
Iš bajorų		1859 03 28	Išstojo savo noru
Iš laisvųjų žmonių	1855	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Įšventintas 1855
	1861	1865 02 20	Baigė mokslus. Įšventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1852	1856	Baigė mokslus. Įšventintas 1856 09
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Įšventintas 1862
Iš bajorų	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1847	1851	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1852	1857	Baigė mokslus. Įšventintas 1856

3 lentelės tęsinys

571.	Sonulevičius Vincentas, Tomo (Сонулович, Sonulewicz), g. 1826 07 21	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p. [Panevėžio bm., visas kursas]
572.	Soročinskas Pranciškus (Сорочинский, Soroczyński)	
573.	Srėbalavičius Dominykas, Dominyko (Срєбаллович, Srebałowicz), g. 1823 05 23	Kauno g., Telšių v., Veiviržėnų p. („žemaitis“) [Telšių m.]
574.	Sruoga Jonas, Jokūbo (Срого, Srogo)	Panevėžio a.
575.	Stakėnas Polikarpas (Стакен)	
576.	<i>Stakėnas Romualdas, Juozapo (Стакенас, Стакен, Stakień, Stakien), g. 1835 01 25</i>	Kauno g., Zarasų a., Telšių v., Kamajų p. [Panevėžio abm., 4 kl., 1851–1852]
577.	Stanevičius Antanas (Станевич, Staniewicz)	
578.	Stanevičius Augustinas, Juozapo (Станевич, Staniewicz), 1831 03 06–1860 06 03	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p.
579.	Stanevičius Julijonas (Станевич, Staniewicz), apie 1838–1868 03 15	Raseinių a., Viduklės p. [Raseinių m.]
580.	Stanislavavičius Eustachijus (Станиславович, Stanisławowicz)	
581.	<i>Stanys Vincentas Jurgis, Kazimiero (Станис или Станевич, Staniewicz), g. 1825 04 17</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių abm., 4 kl., 1845 08 01–1846 06 28]
582.	<i>Stankavičius Antanas, Jono (Станкович, Stankowicz), g. 1835 05 03</i>	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Skaudvilės p.

Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1852		Išstojo savo noru
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas kunigu 1847 08.
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1867	Baigė mokslus
	[1853]	[1855]	
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. 1856–1860 PDA
	1862	[1863]	
Iš bajorų	1851	1852 07 22	Pašalintas dėl gabumų stokos.
		1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš piliečių (miestiečių)	1863	1867	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

583.	Stankevičius Antanas, Pranciškaus (Станкевич, Stankiewicz)	Raseinių a.
584.	<i>Stankevičius Juozapas Vincentas, Pranciškaus (Станкевич, Stankiewicz), g. 1826 04 01</i>	Kauno g., Telšių v., Rietavo p. („žemaitis“) [Telšių abm., 4 kl., 1844 06 30]
585.	Stankūnas Ignotas, Jurgio (Станкун, Stankun), g. 1835 10 28	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Radviliškio p.
586.	Stankūnas Jurgis, Stanislovo (Станкун, Stankun), g. 1837 04 19	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Radviliškio p.
587.	<i>Stasevičius Feliksas Bronislovas, Adomo (Стасевич, Stasiewicz), g. 1831 08 11</i>	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pušaloto p.
588.	Staškevičius Ambraziejus, Antano (Сташкевич, Staszkievicz), g. 1821 12 07	Kauno g., Telšių v., Viduklės p. („žemaitis“) [Kražių m.]
589.	<i>Staškauskas Petras, Felikso (Сташковский, Staszkowski), g. 1832 07 02</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Sedos p.
590.	Staškauskas Pranciškus, Juozapo (Сташковский, Staszkowski), g. 1836 01 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Alsėdžių p.
591.	Steponavičius Konstantinas, Viktoro (Стефанович, Stefanowicz), g. 1826 09 22	Kauno g., Telšių v., Gargždų p. („žemaitis“)
592.	Steponavičius Mykolas, Motiejaus (Стефанович, Stefanowicz), g. 1835 09 19	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
593.	Stirbavičius Sikstas (Стырбович, Styrbowicz), g. 1842 08 21	

Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1845 09 01	1846 07 19	Išstojo nepajėgdamas sumokėti už mokslą ir dėl gabumų stokos.
	1847 12 21	1851 11 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1853 08 29	1853–1857 PDA
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš bajorų	1854	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854 1858	1857 10 19 1859	Pašalintas dėl girtavimo. Baigė mokslus. Išventintas 1859
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865

3 lentelės tęsinys

594.	Stirbinskis Vincentas, Motiejaus (Стырбинский), g. 1833 01 23	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Nemakščių p.
595.	Stirpeika Adomas (Стырпейко, Styрпейко)	
596.	Stragys Antanas, Mykolo (Страгис, Страгинский, Stragiński), m. 1866 03 19	Panevėžio a., Krinčino vls.
597.	Straupas Julijonas (Стровп, Strowp, Straup)	Kauno g., Kauno a., Kantaučių p. [Telšių am., 1853–1858]
598.	Strelčiūnas Justinas Kazimieras, Antano (Стрельчунас или Стржелецкий, Strzelecki), g. 1834 05 07	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pušaloto p.
599.	Strelčiūnas Mykolas, Justino (Стрельчунас, Стржелецкий, Strzelecki), 1832 09 26–1862 05 23	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Smilgių p.
600.	Streleckis Juozapas, Simono (Стржелецкий, Strzelecki), g. 1821 03 18	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Laukuvos p.
601.	Stropus Pranciškus (Стропъ, Стровп, Stropp)	
602.	<i>Stupelis Antanas, Antano (Ступель, Stupell), 1820 10 21–1869 03 15</i>	Kauno g., Telšių v., Tverų p. („žemaitis“)
603.	Stupelis Juozapas, Antano (Ступелис, Ступель, Stupell)	
604.	Sveckevičius Eduardas (Свяцкевич, Swiackiewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
605.	<i>Svolkenis Markas (ord. Mikalojus) Сволькенъ, Swolkień), g. 1833</i>	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno

Iš bajorų	1850	1851 06 21	Išstojo dėl pašaukimo stokos.
	1851	1852 06 28	Pašalintas
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	[1865 12 04]	Mirė
Iš bajorų	1858	1861 10 07	1861–1865 PDA. Išventintas 1865
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1850	1854 09 11	Baigė mokslus
Iš bajorų	1851	1852 08 23	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1862	1867	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1851	1852 08 23	Pašalintas dėl gabumų stokos
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860

3 lentelės tęsinys

606.	Šadzevičius Juozapas, Adomo (Шадзевиц, Szadziejewicz)	Kauno g., Panevėžio a., Panevėžio p. [Panevėžio m.]
607.	Šafranas Dominykas, Nikodemo (Шафран, Szafran), g. 1828 03 22	[Šiaulių m.]
608.	Šakinis Pranciškus, Mykolo (Шаकिनис, Шакинский, Szakiński), g. 1827 09 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p.
609.	Šaniauskas Adolfas, Томо (Шанявский, Szaniawski), g. 1838 02 03	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Raudėnų p. [Telšių abm.]
610.	Šapalas Pranciškus, Kazimiero (Шапалас, Шапал, Szapał), g. 1816 04 05	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių am., 4 kl., 1848 06 26]
611.	Šarkauskis Juozapas Jonas, Placido (Шарковскій, Szarkowski), g. 1829 10 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Endriejavo p. [Telšių abm., 4 kl., 1848 06 26]
612.	Šarkauskis Placidus, Placido (Шарковскій, Szarkowski), g. 1831 08 02	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Endriejavo p.
613.	Šatinskis Vladislovas, Jono (Шатинский, Szatyński), g. 1836 07 05	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Ariogalos p.
614.	Šaulevičius Jonas (Шавлевич, Szawlewicz)	Švėkšnos p. [Telšių m.]
615.	Šaulevičius Petras (Шавлевич, Szawlewicz)	Raseinių a. [Telšių am.]
616.	Ščerba Telesforas (Шерба)	
617.	Šidlauskas Juozapas, Antano (Шидловский, Szydłowski), g. 1825 12 10	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pašvitinio p.

Iš bajorų	1859	1863 10 22 [1866 03 05]	Išstojo dėl ligos
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1850	1854 11 27	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1853 09 26	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1848	1852 09 27	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1850	1856 09 10 1858	Išstojo dėl sveikatos. Baigė mokslus
Iš bajorų	1854	1857	1857–1859 PDA; išstojo savo noru. Išventintas 1859
	[1861]	[1862]	
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų	1857	1858 08 02	Pašalintas dėl nepažangumo
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854

3 lentelės tęsinys

618.	Šimanauskas Romanas, Tado (Шимановский, Szymanowski)	Šiaulių a.
619.	Šimkevičius Julijonas (Шимкевич, Szymkiewicz)	Telšių a., Skuodo p. [Telšių bm.]
620.	Šimkevičius Juozapas Tiburcijus, Aleksandro (Шимкевич, Szymkiewicz)	Raseinių a., Raseinių p. [Raseinių m., Telšių abm., Kėdainių g-ja]
621.	Šimkevičius Stanislovas, Juozapo (Шимкевич, Szymkiewicz)	Kauno a., Betygalos p. [Kėdainių m.]
622.	Šlaustavičius Juozapas, Bartolomėjaus (Шлавстович, Славстович, Sławstowicz), g. 1827 09 16	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Viekšnių p., Leckavos f.
623.	Šliogeris Vincentas Adomas, Ignoto (Шлягер, Szlagier), g. 1832 09 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Pavandenės p.
624.	Šliuravičius Aloyzas (Шлюпович, Szlupowicz)	Gruzdžių p. [Telšių m.]
625.	Šliuravičius Antanas (Шлюпович, Szlupowicz)	
626.	Šmurlys Valentinas (Шмурло)	
627.	Špakauskas Benediktas (Шпакковский, Szpakowski)	
628.	Štarevičius Liudvikas (Штаревич, Sztarewicz)	
629.	Šuipys Mykolas (Шуйпо, Szujpo)	Viekšnių p. [Telšių am.]
630.	Šukevičius Gvidonas, Leono (Шукевич, Szukiewicz), g. 1839 09 12	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Deltuvos p.
631.	Šukevičius Valerijonas (Szukiewicz)	

Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1859	1864 09 19	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863 09.
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1853 09 26	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854	1858 05 17	Baigė mokslus. Išventintas 1858
	1858	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
	[1859]	[1861]	
Iš bajorų		1859 03 31	Išstojo savo noru
	1858	1861 02 18	Išstojo savo noru
	1862	1864 08	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš mokestinio luomo	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1856	1858 08 02	Pašalintas dėl nepažangumo
	1858	[1860]	

3 lentelės tęsinys

632.	Šukšta, ord. Titas, Julijono (Шукшта, Szukszto)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno. Iš Šiaulių a.
633.	Šulcas Ambraziejus, Antano (Шульц, g. 1837 12 25)	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Josvainių p.
634.	Šuščevičius Antanas Vitalis, Adomo (Шушевичус, Шушевич, Suszczewicz), g. 1831 04 16	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Betygalos p.
635.	Šūška Stanislovas, Dominyko (Шушко)	Kauno g., Telšių a., Plungės p., Gelindėnų dv.
636.	Švėgždavičius Donatas, Ignoto (Швегждович, Szwegzdowicz), g. 1837 06 08	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p., Raseinių mstl.
637.	Švilpa Kazimieras, Mykolo (Швилпа, Szwiłpo), 1838 02 26–1867 11 22	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
638.	Tabalkevičius Teofilis (Тоболькевич, Tobolkiewicz)	Panevėžio a., Vabalninko p. [Šiaulių m., Panevėžio g-ja.]
639.	Talačka Vladislovas (Толочко, Tołoczko)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
640.	Tamašauskas Jonas Petras, Bernardo (Томашевский, Tomaszewski), g. 1827 02 20	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kelmės p. [Raseinių am., 5 kl., 1844–1848]
641.	Tamkevičius Gustavas Justinas Ignotas, Maurikijaus (Томкевич, Tomkiewicz), g. 1842 07 30	Šilų p., Justinaičių pv.
642.	Tamošauskas Romualdas, Jono (Томашевский, Tomaszewski), g. 1830 02 07	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
643.	Tamošauskis Jonas, Jono (Томашевский, Tomaszewski), g. 1819 10 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kulių p. [Mozyriaus abm., visas kursas]

Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išsventintas 1869
Iš bajorų	1854	1855 03 12	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išsventintas 1857
Iš valstiečių (valstybinių)	1850		Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš piliečių	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1856	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išsventintas 1863
Iš valstiečių	1862 02	1862 03 31	Baigė mokslus. Išsventintas 1862
Iš laisvųjų žmonių	1848	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1864 07 31	Pasiūstas į PDA (1864–1868)
Iš bajorų	1851		
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1850	1854 06 22	Baigė mokslus. Išsventintas 1854

3 lentelės tęsinys

644.	Tamulevičius Boleslovas, Stepono (Тамулевич, Tamulewicz), kr. 1840 07 22	Eržvilko f., Būduų vk.
645.	Tarčinskas Aleksandras, Ignoto (Торчинский)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Kauno g.
646.	Tarkauskas Jokimas (Тарковский)	
647.	Tarvidas Andriejus (ord. Leonardas) (Тарвид, Tarwid), g. 1836 04 27	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Kauno g., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
648.	Tauroševičius Stanislovas, Stanislovo (Таврошевич, Tawroszewicz), g. 1822	Kauno g., Telšių v., Veiviržėnų p. („žemaitis“) [Kražių m.]
649.	Tauroševičius Viktoras, Stanislovo (Таврошевич, Tawroszewicz), g. 1823 12 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Rietavo p.
650.	Teišerskis Aleksandras (Тейшерский, Tejszerski)	Pašušvio p. [Jekābpilio am.]
651.	Tenavičius Kazimieras (Тенович, Tenowicz)	Šiaulių a., Vieکشnių p. [Kauno, Panevėžio, Kėdainių m.]
652.	Tiškevičius Antanas (Тышкевич, Tyszkiewicz)	
653.	Tiškevičius Stanislovas, Antano (Тышкевич, Tyszkiewicz), g. 1840 02 14	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Girkalnio p. [Raseinių am.]
654.	Toleikis Pranciškus, Jokūbo (Толейкис или Толейко, Tolejko)	Raseinių a., Švėkšnos p. [Telšių m.]
655.	Tomašauskas Aleksandras (Томашевский, Tomaszewski)	

Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1849	1850 07 08	Išstojo savo noru
		1856 10 01	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1860 09	1861 10 07	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo.
		1865	Baigė mokslus
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1856		
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1860	1863	Išstojo savo noru dėl ligos.
		[1866]	Negavo civilinės valdžios leidimo grįžti į seminariją
Iš bajorų	1858	[1860]	

3 lentelės tęsinys

656.	Tomašauskas Petras (Томашевский, Tomaszewski)	
657.	Tomaševičius Jonas (Tomaszewicz), g. apie 1830	
658.	Tomaševskis Felicijus, Andriejaus (Томашевский, Tomaszewski)	Perėjo iš Žitomiro seminarijos
659.	Tomkevičius Adolfas, Anupro (Томкевич, Tomkiewicz), g. 1835 06 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Krakių p.
660.	Tomkevičius Stanislovas, Leonardo (Томкевич, Tomkiewicz), g. 1835 11 14	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.
661.	<i>Trečiokas Dominykas, Antano (Тржецяк, Trzeciak), g. 1834 10 19</i>	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Svėdasų p.
662.	<i>Truskauskas Vladislovas (Трусковский, Truskowski)</i>	Zarasų p. [Ukmergės m.]
663.	Ubavičius Leonas, Juozapo (Убович, Ubowicz), 1827 12 12–1867 04 08	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
664.	Ubavičius Pranciškus, Juozapo (Убович, Ubowicz), g. 1820	Kauno g., Telšių v., Tirkšlių p. („žemaitis“) [Kalvarijos m.]
665.	Ubertas Pranciškus (Уберт, Ubart)	Telšių a.
666.	Ukrinas Jonas (Укрынь)	Telšių a.
667.	<i>Ulinckas Ignotas (Улинский, Uliński)</i>	Kauno a., Butkiškės p. [Kėdainių m.]
668.	Unikauskas Ignotas, Juozapo (Униховский, Unichowski)	Kauno a.

Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1848	1853 03 14	Baigė mokslus
	1851	1854	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1850 06 22	Išstojo nepajėgdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1854	1855 03 12	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1864	[1865]	
Iš bajorų	1860	1861 10 16	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1859	[1860]	

3 lentelės tęsinys

669.	<i>Urbanavičius Leopoldas Jonas, Juozapo (Урбанович, Urbanowicz), g. 1828 02 23</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių abm., 5 kl., 1838–1845 06 30]
670.	Urbikas Jurgis, Jono (Урбикас, Урбикович, Urbikowicz), g. 1823 04 23	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kvėdarnos p.
671.	Urbonas Kazimieras, Jono (Урбан, Урбанович, Urbanowicz), kr. 1829 02 07	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kvėdarnos p.
672.	Urbonavičius Juozapas, Jono (Урбанович, Urbanowicz)	Telšių a., Tirkšlių p. [Telšių abm., Kauno g-ja]
673.	Urnikas Kazimieras, Bartolomėjaus (Урник, Urnik), 1821 01 17–1854 12 19	Kauno g., Telšių v., Kvėdarnos p. („žemaitis“) [Telšių abm.]
674.	Ūsas Martynas, Povilo (Усас, Усевич, Ussewicz), 1825 01 28–1866 07 22	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p.
675.	Uselis Ferdinandas, Stepono (Уселис, Усель, Ussel)	Raseinių a., Švėkšnos p. [Telšių am.]
676.	Ustinskas Ignotas (Устинский)	
677.	Ušinskis Modestas (Ушинский, Uszyński)	Kražių p. [Šiaulių g-ja]
678.	Vainauskas Kazimieras, Pranciškaus (Войновский, Wojnowski), kr. 1831 05 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
679.	Vainilka Jonas, Jurgio (Войнилка или Войнилович, Wojniłowicz), g. 1827 05 18	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Žėimių p.

Iš bajorų	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
Iš laisvųjų žmonių (valstiečių)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	[1860]	[1861]	
Iš bajorų	1857	1859 09 19	Išstojo dėl pašaukimo stokos.
	1860	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų	1851	1852 08 23	Išstojo savo noru.
	1852 12 20	1853 08 08	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1855 08 25	Išstojo dėl pašaukimo stokos.
	1855 09 24	1857 03 23	Pašalintas dėl netinkamo elgesio

3 lentelės tęsinys

680.	Vaitkevičius Aleksandras, Dominiko (Войткевич, Wojtkiewicz), g. 1824 10 22	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių bernardinų am., 4 kl., 1839–1842]
681.	Vaitkevičius Aleksandras Steponas, Stanislovo (Войткевич, Wojtkiewicz)	Raseinių a.
682.	Vaitkevičius Kasparas Silvestras, Silvestro (Войткевич, Wojtkiewicz), g. 1832 01 06	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Švėkšnos p.
683.	Vaitkevičius Konstantinas Klemensas Jurgis, Kajetono (Войткевич, Wojtkiewicz), 1824 11 24–1853 08 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p. [Telšių abm., 4 kl., 1846–1847 06 27]
684.	Vaitkevičius Pranciškus (Войткевич, Wojtkiewicz)	Ukmergės a., Kupiškio p. [Panevėžio m., Telšių abm.]
685.	Vaitkevičius Stanislovas, Jokūbo (Войткевич, Wojtkiewicz), g. 1834 05 12	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Girdiškės p.
686.	Vaitkevičius Vincentas, Anupro (Войткевич, Wojtkiewicz)	Telšių a.
687.	Valauskas Jonas (Воловский, Wołowski)	[Telšių m., Kauno g-ja]
688.	Valčiukas Antanas, Silvestro (Вальчукас или Вальчук, Вальчукевич, Walczukiewicz), g. 1823 08 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Tytuvėnų p.
689.	Valentas Adomas (Валент, Walent)	Ukmergės a.
690.	<i>Valentas Antanas, Pranciškaus (Валент, Walent), g. 1834 11 01</i>	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Skapiškio p.

Iš bajorų	1847	1851 04 27	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus
Iš bajorų	1851	1852 04 12	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1847	1851 04 21	Baigė mokslus
	1860	1862 12 15	Pašalintas dėl ligos
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1863	1866 12 31	Pašalintas dėl nepažangumo ir netinkamo elgesio
Iš bajorų	1857	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1851	1852 08 08	Pašalintas dėl gabumų stokos.
	1852	1853 07 29	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. 1868–1870 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

691.	Valentinas Pranciškus (Валентинас, Валентинович, Walentynowicz)	Raseinių a.
692.	Valiulevičius Antanas (Валюлевич, Walulewicz), apie 1834–1862 06 06	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Vilniaus v.
693.	Vangalis Juozapas (Вангаль, Wangall)	Telšių a., Plungės p. [Mokėsi namuose, Telšių am.]
694.	Vareika Vladislovas, Juozapo (Варейко, Ворејко, Worejko)	
695.	Varnavičius Jokimas (ord. Adolfas) (Ворнович, Воронович, Woronowicz)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno
696.	Vasiliauskas Konstantinas (Василевский, Wasilewski)	Šiaulių p. [Šiaulių m.]
697.	Vasilkevičius Kazimieras, Kazimiero (Василькевич, Wasilkiewicz), g. 1825 03 24	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Akmenės p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 08 03– 1845 06 28]
698.	Vaškys Pranciškus, Jokimo (Вашкъ, Вашкевич, Waszkiewicz), g. 1830 07 04	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p.
699.	Vauras Jeronimas, Jeronimo (Ваврас или Вавревич, Wawrewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
700.	Veblauckas Vincentas (Вебловский, Wieblowski)	Panevėžio a., Linkuvos p. [Panevėžio m.]
701.	Vėdaras-Fedaravičius Justinas, Sigizmundo (Ведерас или Федорович, Fiedorowicz), g. 1832 09 12	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Joniškėlio p.
702.	<i>Veitas Motiejus Kiprijonas (Beim, Wejt, Weit)</i>	Ylakių p., Veitelių k. [Telšių m.]

Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1863	1866 03 07	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1862	1866 02 17	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1859	1861 08 19	Pašalintas kaip nepatikimas
Iš valstiečių (valstybinių)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
	1863	1865 01 19	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1850	1854 09 11	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861

3 lentelės tęsinys

703.	Velavičius Apolinaras, Juozapo (Велович)	Kauno g.
704.	Velavičius Bonifacijus (Велович, Wiełłowicz)	Telšių a., Užvenčio p. [Telšių progimn.]
705.	Velavičius, ord. Laurynas (Велович, Wiełłowicz), g. apie 1820	Bernardinų ordino klierikas iš Dotnuvos vienuolyno. Iš Kauno g. [Telšių abm.]
706.	Vereiķa Feliksas, Ignoto (Верейко, Werejko), g. 1818 05 10	Kauno g., Telšių v., Kelmės p. (kitur – Tirkšlių p.) („žemaitis“) [Kalvarijos m., Kražių m.]
707.	Veržbickis Pranciškus (Вержицкий, Wierzbicki)	Raseinių a.
708.	Vienažindys Antanas (Венджинский, Веножинский, Wienożyński), apie 1841–1892 08 17	Zarasų a., Dusetų vls., Anapolio vk.
709.	Vienažindys Norbertas (Венджинский, Веножинский, Wienożyński)	Zarasų a., Dusetų vls., Anapolio vk.
710.	Viksva Justinas, Juozapo (Виксво, Wikswo), 1832 03 23–1857 05 31	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Vabalninko p.
711.	Viksva Pranciškus Antanas, Pranciškaus (Виксво, Wikswo), g. 1832 06 16	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Vabalninko p.
712.	Viktorauskas Otonas (Викторовский, Wiktorowski)	
713.	Vilimavičius Vincentas, Vincento (Вилимович, Wilimowicz), g. 1823 04 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., [Žemaičių] Kalvarijos p. [Telšių abm., išstojo iš 5 kl., 1844 09 02–1848 04 18]

Iš bajorų	1849	1850 07 08	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1860	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1862 12
Iš bajorų	1847	1850 11 21	Baigė mokslus
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš piliečių (miestiečių)	1863	1867	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1861	1863	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš bajorų	1856 02	1860 02	Perėjo į Romos katalikų dvasinę akademiją Varšuvoje
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

714.	Vilkas Ambraziejus, Juozapo (Волк, Wołk), 1822 09 08–1859 11 12	Kauno g., Telšių v., Tirkšlių p. („žemaitis“) [Kalvarijos m.]
715.	Virketis Antanas (Виркито, Wirkitto), apie 1831–1862 04 17	
716.	Viršila Jonas, Antano (Виршило)	Telšių a. [Telšių abm.]
717.	Viršila Mykolas (Wirszyłło)	
718.	Višniauskis Adomas, Adomo (Вишневский, Wyszniwski), g. 1829 12 25	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kvedarnos p.
719.	Vitartas Aleksandras (Виторт, Witort), apie 1839–1863 03 17	Panevėžio a., Naujamiesčio mstl. [Panevėžio m.]
720.	Vytelis Juozapas, Motiejaus (Вителис), g. 1830 08 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p.
721.	Vitkevičius Jonas, Jono (Виткевич, Witkiewicz), g. 1822 08 30	Kauno g., Telšių v., Plungės p. („žemaitis“)
722.	Vivulskis Julijonas Andriejus, Stanislovo (Вивульский, Wivulski), g. 1834 06 06	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Radviliškio p.
723.	Voiničius Leonardas (Войнич, Wojnicz)	[Telšių abm.]
724.	Voitekūnas Pranciškus (Войтекунас)	
725.	Vološinas Jurgis (Волошин, Волошинский, Валашинский Wałaszyński)	

Iš valstiečių (valstybinių)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1847 03
	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	[1864]	
	1861	1865	Baigė mokslus. Įšventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Įšventintas 1862
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1852		
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1849 m.
Iš bajorų	1851	1854 06 28	Išstojo savo noru
	1858	1859 08 08	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1862 10 06	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus

3 lentelės tęsinys

726.	Zablockis Karolis, Ignoto (Заблоцкий, Zabłocki)	Dominikonų ordino novicijus iš Palėvenės vienuolyno. Iš Kuršo g., Rygos m.
727.	Zaleskis Juozapas, Tado (Залеский, Zaleski), g. 1838 08 16	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p.
728.	Zaleskis Jurgis, Juozapo (Залеский, Zaleski), g. 1837 03 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiluvos p.
729.	Zaukevičius Antanas (Завкевич, Zawkiewicz)	Kauno a., Dotnuvos p.
730.	Zenkevičius Zenonas (Зенкевич)	
731.	Zobernas Tadas, Tado (Зоберн)	
732.	Zubrickas Jurgis (Зубрицкий, Zubrzycki)	Lenkijos Karalystė, Vladislavovo p. [Marijampolės am.]
733.	Žaba Antanas, Juozapo (ord. Povilas Jeronimas) (Жаба, Żaba), g. 1828 02 09	Augustinų ordino klierikas
734.	Žaba Stanislovas, Juozapo (Жаба, Żaba), g. 1831 05 03	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Troškūnų p.
735.	Žakevičius Jonas (Жакевич, Żakiewicz)	Akmenės p. [Šiaulių g-ja.]
736.	Žaromskis Silvestras (Жаромский, Жоромский, Żoromski)	Šiaulių a.
737.	Žeimys Juozapas (Жеймис, Жеймович, Żejmowicz)	Raseinių a.
738.	Žekas Kazimieras, Juozapo (Жекас, Жекевич, Żekiewicz)	

Iš miestiečių	1862	1865 06 26	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Įšventintas 1861 m.
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1857	1860	1860–1864 PDA
		1864 07 14	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1852	1852	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus
Iš mokestinio luomo	1859	1863	Baigė mokslus. Įšventintas 1865 m.
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus, tačiau neiššventino
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1871
Iš valstiečių (valstybinių)	1861 09 01	1865	Baigė mokslus. Įšventintas 1865 01 16

3 lentelės tęsinys

739.	Žementauskas Vincentas (Жементовский, Żementowski)	Lenkijos Karalystė, Augustavo v.
740.	Žiburinskas Jonas (Жибуринский, Żyburiński)	Lenkijos Karalystė, Augustavo v. [Marijampolės am.]
741.	Žilevičius Tomas, Томо (Жилевич, Żylewicz), 1830 12 ? (kr. 1851 09 03)–1860 06 03	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p.
742.	Žilinskis Antanas, Jurgio (Жилинский, Żyliński), g. 1828 05 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p.
743.	Žymantas Tomas (Жимонт, Żumont)	
744.	Žimkus Kazimieras (Жимкус, Жимкевич)	
745.	Žolkevičius Florijonas, Stanislovo (Жолкевич)	
746.	Žukauskas Antanas (ord. Klemensas) (Жуковский, Żukowski)	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno. Iš Vilniaus g., Trakų a.
747.	Žukauskis Simonas, Aleksandro (Жуковский, Żukowski), m. 1847	Kauno g., Telšių v., Ylakių p. („žemaitis“)
748.	Žutautas Motiejus, Antano (Жутовт, Żutowt), g. 1829 02 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p. [Telšių abm., 4 kl., 1846 06 27]
749.	Žvilauskis Antanas (ord. Kirilas) (Жвиловский, Żwylowski)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno, 1861 05 20 perėjęs į dvasininkus pasauliečius. Iš Gargždų p. [Telšių m.]

	1861	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
	1862	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1864	[1865 12 11]	Nutraukė studijas Išventintas apie 1877 m.
Iš bajorų	1845 09 01	1845 09 19	Išstojo dėl pašaukimo stokos
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1866 01 11
Iš bajorų	1844 09 01	1847 08 27	Mirė
Iš valstiečių (baldžiauninkų)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus
	1857	1861 10 07	Baigė mokslus

Sąrašas sudarytas remiantis: NB, f. 90–1–12 (ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knygos, 1846–1865); f. 90–38–49 (ŽVS valdybos žurnalai, 1845–1863); f. 90–76, 77 (ŽVS stojančiųjų įrašymo knygos, 1822–1857); f. 90–79, 83, 84 (ŽVS auklėtinių elgesio įvertinimo knygos, 1845–1874); f. 90–231 (ŽVS siunčiamų raštų registracijos knygos, 1846–1863); f. 90–232–247 (ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1846–1865); f. 90–268–281 (ŽVS gaunamų raštų registracijos knygos, 1845–1866); f. 90–296 (ŽVS kelionės bilietai, pažymėjimų registracijos knyga, 1855–1867); f. 24–1, l. 4–5 (Telšių apskritinės bajorų mokyklos mokinių sąrašas 1850–1851 ir 1851–1852 m. m.); LVIA, f. 378, PS, 1863 m., b. 564 (ŽVS klierikų sąrašas, 1864 08 01); f. 669, ap. 3, b. 111, 260, 323, 406, 498, 558, 629, 672, 792, 853, 918, 1029 (ŽVS klierikų dokumentai, 1845–1866); f. 1671, ap. 4, b. 48, 64, 55, 57, 58, 70, 76, 92, 98, 110 (ŽVS veiklos dokumentai, 1845–1875); b. 83, l. 425, 432 (M. Valančiaus raštai M. Muravjovui ir jo ypatingų įpareigojimų valdininkui generolui Bułyčevui dėl kunigų, nukentėjusių dėl 1863 m. sukilimo, 1863 09); f. 696, ap. 2, b. 750–768 (Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygos, 1845–1864). Taip pat – Žemaičių vyskupijos 1845–1875 m. rubricelės (*Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi*).

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. [Akielewicz M.], Odezwa do Redakcyi „Teki Wileńskiej“ staro Ziemianina Litewskiego, *Teka Wileńska*, nr 3, 1858, s. 379–384.
2. Alekna A., *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1936.
3. Alekna A., Žemaičių seminarija vysk. Valančiaus laikais, *Ganytojas*, 1921, Nr. 1, p. 10–18.
4. Alekna A., *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1922; 2 leid. su V. Trumpos įvadu ir dokumentų priedais, Čikaga: Litanistikos institutas, 1975.
5. Aleksandravičius E. Atgimimo istorijos slenksčiai, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 235–250.
6. Aleksandravičius E., *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*, (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 2), Vilnius: Žaltvykslė, 1990.

7. Aleksandravičius, *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.
8. Aleksandravičius E., *Giesmininko kelias*, Vilnius: Versus Aureus leidykla, 2003.
9. Aleksandravičius E., Kulakauskas A., *Carų valdžioje, XIX amžiaus Lietuva*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
10. Aleksandravičius E., Kulakauskas A., *Nuo amžių slenksčio. Naujausia Lietuvos XIX amžiaus istoriografija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001.
11. Aleksandravičius E., *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius: Mokslas, 1989.
12. Aleksandravičius E., *Lietuvių Atgimimo kultūra (XIX a. vidurys)*, Vilnius: Baltos lankos, 1994.
13. Aleksandravičius E., *Prieš Aušrą. Jaunieji Daukanto bičiuliai*, Vilnius: Žaltvykslė, 1990.
14. Aleksandravičius E., Simono Daukanto knygų leidėjas Ksaveras Kanapackis, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 1993, 126–132.
15. Aleksandravičius E., Tautinio identiteto link: 1852–1854 m. „mokinių byla“, *Kultūros barai*, 1990, Nr. 7–8, p. 96–99.
16. Aleksandravičius E., Vyskupas Motiejus Valančius ir Blai-vybės brolija, *Žemaičių praeitis*, t. 1, Vilnius, 1990, p. 115–127.
17. Anzenbacher A., *Filosofijos įvadas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
18. Balčiūnas J. M., Liudviko Adomo Jucevičiaus asmuo ir reikšmė, *Tauta ir žodis*, kn. 6, Kaunas, 1930, p. 315–349.
19. Baranauskas A., Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, t. 19: *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 210–215.
20. Baranauskas A., *Raštai*, parengė R. Mikšytė, t. 1–2, Vilnius: Vaga, 1970.

21. Baranauskas A., *Raštai*, t. 1: *Poezija*, parengė R. Mikšytė, M. Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
22. Berenis V., Aristokratijos likimas: Henriko Ževusio metamorfozės, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 217–233.
23. Bičkauskas-Gentvila L., Kniūraitė V., *Baudžiavos panaikinimas Lietuvoje*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1994.
24. Bičkauskas-Gentvila L., *1863 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
25. Biržiška V., A. Baranausko laiškas „Aušros“ redakcijai, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 148–150.
26. Biržiška V., *Aleksandrynas*, 2 (fotografuotas) leid., t. 1–3, Vilnius: Sietynas, 1990.
27. Biržiška V., Dar iš prof. Andriaus Ugiaskio korespondencijos, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 141–145.
28. Biržiška V., Daugiaveidis Valančius, *Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27).
29. Biržiška V., Du Valančiai, *Krivulė*, 1925, Nr. 9.
30. Biržiška V., Iš vysk. M. Valančiaus veiklos, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 361–375.
31. Biržiška V., *Knygotyros darbai*, sudarė G. Raguotienė, B. Raguotis, Vilnius: Pradai, 1998.
32. V. Biržiška, Kun. Petro Rimkevičiaus (?) eilėraščiai, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3(8), p. 478–481.
33. Biržiška V., Lietuvių politinės brošiūros 60-ųjų metų gale, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 3/6, p. 406–415.
34. Biržiška V., Profesoriaus Andriaus Ugiaskio laišakai į vysk. Valančių, *Tauta ir žodis*, kn. 7, Kaunas, 1931, p. 326–336.

35. Biržiška V., *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, Brooklyn: Aidai, 1952.

36. *Biskupstwo Wileńskie*, opracował J. Kurczewski, Wilno: Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1912.

37. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materjały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, opracował P. Kubicki, cz. 1–3, Sandomierz: Nakładem autora, 1933–1939.

38. Brensztejn M., Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji żmudzkiej, 1858–1863, *Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, 1915–1918*, t. 6, Wilno, 1918, s. 50–89; perspausdinta: *Lituanoslavica posnaniensia. Studia historica*, t. 4, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1990, s. 7–38.

39. Brensztejn M., *Druki litewskie. Studium historyczno-stasytyczne*, Warszawa: Nakładem „Przeglądu Historycznego”, 1906.

40. Bunyan J., *Krikščioniêš kelone i anną išganitingą amžia*, d. 1–2, Karaliaučius: Kanterio spaustuvė, [1804].

41. Čiulda J., *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles* (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 6), parengė ir įvadinį straipsnį parašė G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

42. Dambrauskas-Jakštas V. A., *Užgesę žiburiai: biografijų ir nekrologų rinkinys*, Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1930.

43. [Daukantas S.], *Abeciëla Lîjtuwûû–Kalnienû ir Žiamajtiû kalbos*, Sankt Peterburgas: C. Kray spaustuvė, 1842.

44. Daukantas S., *Raštai*, t. 1–2, Vilnius: Vaga, 1976.

45. Debneris Ch. K. A., *Knigele apej zinias draugistes nuosituriejimo, arba Pamokimas, kaip rejk girtibe pamesti ir nuog arielkos gierimo, arba kitu stipru atsipratinti*, išvertė J. S. Mieleška, Sankt Peterburgas: Iverseno spaustuvė, 1846.

46. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi*, 1845–1875.
47. Dovydaitis J. S., *Šiaulėniškis senelis: visos penkios raštų dalys*, red. J. Tumas, Kaunas–Marijampolė: „Dirvos“ bendrovės leidinys, 1925.
48. *Europos mentaliteto istorija*, sudarė P. Dinzelbacher, Vilnius: Aidai, 1998.
49. *Ewangelie polskie y litewskie*, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1647.
50. *Ewanjeliai polskie y litewskie*, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1799.
51. Feigelmanas N., *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga, 1975.
52. Genienė Z., Genys J., *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999.
53. Gidžiūnas V., *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma–Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1994.
54. Gieczys K., *Bractwa trzeźwości w diecezji Żmudzkiej w latach 1858–1864*, (Studja teologiczne, t. 4), Wilno: Z zasiłku funduszu im. Marji Skarbek-Ważyńskiej, 1935.
55. Girnius S. A., Lietuvos katalikai rusų caristinėj priespaudoj, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 214–223.
56. Greenwald A., The Totalitarian Ego Fabrication and Revision of Personal History, *American Psychologist*, vol. 35, 1980.
57. *Griesznikas priverstas metawoties...*, vertė F. Vereika, Vilnius: J. Zavadzkiego spaustuvė, 1853.
58. Grigas R., *Tautinė savivoka*, Vilnius: Rosma, 2001.
59. Griškaitė R., Šenavičienė I., Varnių knygyno korespondentai (1835–1871), *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 64–70.
60. Im Hof U., *Švietimo epochos Europa*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

61. *Istorijos akiračiai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004.
62. Ivinskis Z., *Rinktiniai raštai*, t. 4: *Krikščionybė Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987.
63. Janulaitis A., Lietuvai reikalinga objektinga istorija. Apie „Lietuvos Istoriją“, *Lietuvos žinios*, 1937 01 23, Nr. 18.
64. Janulaitis A., M. Akelaičio laišakai, *Tauta ir žodis*, kn. 3, Kaunas, 1925, p. 292–321.
65. Janulaitis A., *Mikalojus Akelaitis*, Vilnius: Mintis, 1969.
66. Janulaitis A., *Žydai Lietuvoje: bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV–XIX amž.*, [Kaunas: A. Janulaitis, 1923].
67. Jasikevičius R., *Pamokslaj unt nekuriu szwińcziu...*, d. 3, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1859.
68. Jasikevičius R., *Pamokslaj ant didziujų szwenczių par metus pagat žodžiū Ewangelios szwentos...*, d. 2, Vilnius: A. Dvorčiaus spaustuvė, 1857.
69. Jasikevičius R., *Pamokslaj pagat Ewanelios szwentos žodziū...*, d. 1, Vilnius: A. Dvorčiaus spaustuvė, 1855.
70. [Jaskaudas J.], *Krikščioniškas katalikiškas katekizmas...*, Karaliaučius?, 1770.
71. Jatulis P., Motiejus Valančius – idealus vyskupas, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 193–207.
72. Jogėla V., Motiejus Valančius pagal Vincentą Juzumą, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 83–90.
73. Jonynas A., Antanas Baranauskas ir lietuvių folkloras, *Literatūra ir kalba*, t. 19: *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1986 p. 99–114.
74. Jucevičius L. A., *Raštai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
75. Jung C. G., *Psichoanalizė ir filosofija. Rinktinė*, Vilnius: Pradai, 1999.

76. Juzumas T., *Didesis elementorius ir katakizmas...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1855.

77. *Kancyonotas tey east: knigos psolmu ir giesmiu...*, *Summa Abá Trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu...*, *Maldos krikščioniszkos...*, parengė M. Cerauskas?, Karaliaučius: Karališkoji Hartungo spaustuvė, 1781.

78. *Kantyczkas arba kninga giesmiu*, parengė M. Valančius, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1860.

79. Kasakauskis K., *Iszguldims apej Sakramenta Pakutos...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1862.

80. Kasakauskis K., *Pasaka apej paszniekiesni tarp welnia yr szimkorju...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1861.

81. Kasakauskis J. *Rožancius Szwečiausios Maryos Pannos...*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1691.

82. Katilius A., Lietuvių ir lenkų konfliktas dėl pamaldų kalbos mišrioje parapijose (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1999, Nr. 1, p. 80–86.

83. Katilius A., Seinų seminarijos klierikai, išventinti vyskupo Motiejaus Valančiaus, *Žemaičių praeitis*, t. 8, Vilnius, 1998, p. 77–80.

84. Kavolis V., *Epochų signatūros*, Chicago: A. Mackaus knygu leidimo fondas, 1991.

85. Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994.

86. *Kiali i dangu...*, vertė V. Juzumas, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1857.

87. Kiaupa Z., *Lietuvos valstybės istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 2004.

88. Klimavičius K., *Pawinastes krikščioniszkas, arba katechizmas...*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1767.

89. *Knygotyra. Enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Alma littera, 1997.

90. [Königsdorfer M.], *Iszguldimas Ewangeliju Szwentu ant wisu nedeldienu...*, vertė O. Praniauskis, Vilnius: J. Zavadzkiu spaustuvė, 1855.

91. K[ossarzewski] A., Rzecz o litewskich słownikach, *Pismo Zbiorowe Wileńskie*, 1862, s. 133–212.

92. K[ossarzewski] A., Znaczenie języka litewskiego we względzie naukowym, *Pismo Zbiorowe Wileńskie*, 1859, s. 163–175.

93. *Kražiai*, Vilnius–Kaunas: XXI amžius, 1993.

94. *Krikščionybė Lietuvoje*, redagavo V. S. Vardys, Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas, 1997.

95. Kulakauskas A., Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 132–142.

96. Kulakauskas A., *Kova už valstiečių sielas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2000.

97. Kulakauskas A., M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmečio švietimo reforma, *Istorija*, t. 27, 1987, p. 37–42.

98. Kulakauskas A., Rusifikacinės masinio pradinio švietimo sistemos kūrimo Kauno gubernijoje pradžia (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, 1999, p. 211–216.

99. Kumor B. *Historia Kościoła*, t. 7: *Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin: Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001.

100. Laukys J. [Daukantas S.], *Budą Senowęs-Lėtuwių Kalnienų ir Žámajtių...*, Sankt Peterburgas: C. Hintze spaustuvė, 1845.

101. Lebedys J., *Simonas Stanevičius*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.

102. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 23, Vilnius, 2003.

103. *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius J. Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

104. *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*, sudarė A. Tyla, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004.
105. *Lietuvos filosofinė mintis, chrestomatija*, sudarė ir parengė G. Mikelaitis, Vilnius: Aidai, 1996.
106. *Lietuvos TSR bibliografija. Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969; t. 2: 1862–1904, kn. 1, Vilnius: Mintis, 1985, kn. 2, Vilnius: Mintis, 1989.
107. *Literatūra ir kalba*, t. 19: *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1986.
108. Liuima A., Kražių kolegija, *Kražiai*, Vilnius–Kaunas: XXI amžius, 1993, p. 35–52.
109. Lukšienė M., Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, Vilnius, 1966, p. 109–136.
110. Lukšienė M., *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas, 1985.
111. Lukšienė M., *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje* (Pedagogikos darbai, t. 4), Kaunas: Šviesa, 1970.
112. Lūžys S., Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai XVI–XVIII a., *Knygotyra*, t. 33, Vilnius, 1997, p. 24–29.
113. Maceina A., Krikščioniškasis turinys ir lietuviškoji forma, *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis. Dabartis. Ateitis*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1938, p. 98–112.
114. Maceina A., Laiškai rašytojams (2) / Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10, p. 455–465.
115. Maciūnas V., A. J. laiškas J. Kraševskiui, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3(8), p. 500–501.
116. Maciūnas V., *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, 2 (fotografuotas) leid., Vilnius: Petro ofsetas, 1997.
117. Maciūnas V., Pr. Viksvos laiškas A. Baranauskui, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 145–148.

118. Mackevičius A., *Laiškai ir parodymai*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1988.

119. Maguire I. F., *Le P. Mathew de l'ordre des capucins, l'apôtre de la tempérance en Irlande*, [Bruxelles, 1864].

120. Matulaitis S., *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.

121. Matusas J., *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1937.

122. Matusas J., Motiejus Valančius kaip istorikas, *Senovė*, t. 4, Kaunas, 1938, p. 5–24.

123. Medišauskienė Z., Lietuvos samprata XIX a. viduryje, *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, 1999, p. 217–224.

124. Medišauskienė Z., *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998.

125. Merkys V., *Knygnešių laikai, 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994.

126. Merkys V., *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

127. Merkys V., Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašte 1864–1901 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 247–322.

128. Merkys V., Tautinė Vilniaus vyskupijos gyventojų sudėtis 1867–1917 m., *Istorijos akiračiai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 373–418.

129. Merkys V., Vyskupas Motiejus Valančius ir blaivybės sąjūdis Vilniaus vyskupijoje 1858–1863 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 18, Vilnius, 2001, p. 17–52.

130. Mikšytė R., *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1993.

131. Mikšytė R., *Antano Baranausko kūryba*, Vilnius: Vaga, 1964.

132. Myle K. W. [Daukantas S.], *Prasmą Lotinû kalbôs*, Sankt Peterburgas: C. Hintze spaustuvė, 1837.

133. Misius K., Šinkūnas R., *Lietuvos katalikų bažnyčios (Žinynas)*, Vilnius: Pradai, 1993.

134. Misius K., Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, p. 134–157.

135. Misius K., Varniai 1850–1914 metais, *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 192–204.

136. Misius K., Vyskupo M. Valančiaus santykiai su valdžia (1850–1864 m.; Varnių laikotarpis), *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 82–113.

137. *Mokslas krykszczionyszkas dydesis...*, vertė A. Janikavičius, Vilnius: J. Zavadztkio spaustuvė, 1845.

138. Muchliński A., Wspomnienie o Ś. p. J. Ch. Gintylle, *Pamiętnik Religijno-Moralny*, 1858, t. 1, ser. 2, s. 30–35.

139. Mulevičius L., *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.

140. Mulevičius L., Klasių kovos paastrėjimas Lietuvos kaime Krymo karo metu (1853–1856 m.), *Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

141. Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków: Katedra Historii Kościoła XIX wieku Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2001.

142. Natanek P., Pankowicz A., Wiosna Ludów, Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków: Katedra Historii Kościoła XIX wieku Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2001, s. 43–59.

143. *Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus*, vertė S. Bitneris, Karaliaučius: Roisnerio spaustuvė, 1701.

144. *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003.
145. Navickienė A., Juozapo Zavadskio firmos lietuviškų leidinių platinimas 1805–1864 m., *Knygotyra*, t. 20, Vilnius, 1994, p. 34–44.
146. Navickienė A., Lietuviškų knygų tiražai 1795–1864 metais, *Knygotyra*, t. 23 (30), Vilnius, 1996, p. 22–36.
147. Nepos C., *Giwatas Didiujū Karwaidū senowęs*, vertė J. Dewinakis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas: C. Hintze spaustuvė, 1846.
148. Nespausdinti laišakai iš Valančiaus archyvo, *Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27).
149. Olševskis M., *Broma atwerta ing wiecznasti...*, Vilnius: Pranciškonų spaustuvė, 1753.
150. Pakarklis P. *Ekonominė ir teisinė Katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje*, Vilnius, 1956.
151. Pankowicz A., Ruchy narodowe, rewolucje i prądy polityczne w Europie 1815–1846, Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków: Katedra Historii Kościoła XIX wieku Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2001.
152. *Pasakas Phedro*, vertė M. Šauklis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas: E. Pratz spaustuvė, 1846.
153. Petkevičiūtė D., *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslas, 1988.
154. Plakans A., Peasants, Intellectuals and Nationalism in the Russian Baltic Provinces 1820–1890, *Journal of Modern History*, 1974, vol. 46, No. 3, p. 445–475.
155. *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, 1999.
156. Praspaliauskienė R., *Nerekalingi ir pavojingi: XVIII a. pabai-gos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius: Žara, 2000.

157. Prašmantaitė A., Antanas Baranauskas ir katalikiški XIX a. Šventojo Rašto vertimai į lietuvių kalbą: istorinis aspektas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 23, Vilnius, 2003, p. 141–156.

158. Prašmantaitė A., *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000.

159. Puzaras P., *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla*, Vilnius: Mintis, 1992.

160. Raczkowski J., *Życiorys biskupa Macieja Wołoncewskiego*, *Przegląd Katolicki*, 1875, nr 35–37.

161. Račkauskis J., Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus, *Tėvynės sargas*, 1901, Nr. 2/3 B, p. 5–19.

162. Račkauskis J., *Batsą Dieva pri žmogaus...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1858.

163. Račkauskis J., *Wadowas i dangiu ir meditacijos diel penkiu die nu rekolekciju...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1857.

164. Radziszewski F., *Wiadomość historyczno statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych*, Kraków: Druk. W. L. Anczyca, 1875.

165. Rybelis A., Blaivybės sąjūdis Lietuvoje, *Blaivybė*, Vilnius, 1986.

166. Savukynas V., Apie lietuvių religinį ir kalbinį tapatumą (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1996, Nr. 5, p. 49–53.

167. *Senas ir naujas Auksa Altorius arba didžiausia geribe del dusziu krikščioniu su pridejimu wisokiu maldu*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1879.

168. Sendzikas K., Hebraiški rankraščiai Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekoje, *Bibliografijos žinios*, Nr. 5(65), 1938 m., rugsėjis–spalis, p. 1/9/6–1/9/7.

169. Sendzikas K., Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekos veikimas 1937 metais, *Bibliografijos žinios*, Nr. 2(62), 1938 m., kovas–balandis, p. 6/6–6/9.

170. Sendzikas K., Kun. J. Kr. Gintillos asmeninė biblioteka, *Bibliografijos žinios*, Nr. 4(70), 1939 m. liepos 1 d., p. 123–125.

171. Sendzikas K., Tarpdiecezinės Kauno seminarijos bibliotekos rankraščiai, *Bibliografijos žinios*, Nr. 1(75), 1940 m. vasario 15 d., p. 26–31.

172. Sikorska-Kulesza J., *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*, Pruszków–Warszawa: Oficyna wydawnicza „Ajaks”, 1995.

173. Sirutavičius V., Simbolinės geografijos: kelionės po XIX a. vidurio Lietuvą ir jų aprašymai, *Lietuvos istorijos metraštis, 1999 metai*, Vilnius, 2000, p. 110–123.

174. Sirvydas K., *Punktay sakimu nu adwenta iki gawienes*, [parengė M. Valančius], Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1845.

175. Sirvydas K., *Punkty kazan od Adwentu aż do Postu*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1629.

176. Skideł J., *Celniejsze prawidła homiletyki czyli wymowy kazalney*, Wilno: Druk. J. Zawadzki, 1835.

177. Skrodzki K., *Trumps katekizmas...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1856.

178. Smigelskis B., Atsiminimai apie senobinę Žemaičių vyskupystę (nuo 1421 iki 1850 metų), *Draugija*, 1912, t. 16, Nr. 63, p. 233–243.

179. Smigelskis B., Kunigo vikaro užrašai, *Draugija*, 1909, t. 8, Nr. 29, p. 21–32.

180. Stakauskas J., Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 66–81.

181. Stakauskas J., Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 131–181.

182. Stakauskas J., Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 23–31.

183. Stakauskas J., Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 416–447.

184. Stakauskas J., Pastangos įvesti rusų kalbą, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 32–42.

185. Stakauskas J., Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 43–65.

186. Stakauskas J., Rusų kalba kunigų seminarijoje ir bažnytinėje katalikų liturgijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 315–331.

187. Stakauskas J., Valančiaus laikų lietuviškas darbas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 82–130.

188. Stakauskas J., Valančiaus lietuviybės klausimas (atsakymas p. prof. Vacl. Biržiškai), *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 332–360.

189. Stakauskas J., Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 379–415.

190. Staliūnas D., Kai kurie Michailo Muravjovo etnopolitinės programos bruožai, *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, p. 197–210.

191. Staliūnas D., Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Raidžių draudimo metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 79–109.

192. Staliūnas D., Rusijos politika žydų atžvilgiu XIX a.: istoriografinis aspektas, *Lietuvos istorijos metraštis, 2001 metai*, 1, Vilnius, 2002, p. 135–150.

193. Stolzman M., *Nigdy od ciebie miasto...*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1987.

194. Strukov D., *Pamokimas ape auginimą taboku*, vertė J. Girde-
nis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas: K. Kraj spaustuvė, 1847.
195. Subačius P., *Lietuvių tapatybės kalvė, tautinio išsivadavimo
kultūra*, Vilnius: Aidai, 1999.
196. Sužiedėlis S., Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje
iki 1864 metų, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta
tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 119–134.
197. *Szwentdienis darbas, arba skajtimaj szwentosi dienosi del brolu
letuwiu*, vertė K. P. W. [P. Viksva], Vilnius: J. Zavadztkio spaustuvė, 1862.
198. Šenavičienė I., Iš Prano Virako palikimo: žiupsnelis atsimi-
nimų apie Motiejų Valančių, *Istorija*, t. 37, Vilnius, 1998, p. 57–62.
199. Šenavičienė I., Juozapo Želvio laišakai Jonui Krizostomui
Gintilai ir Motiejui Valančiui, *Istorija*, t. 47, Vilnius, 2001, p. 48–60.
200. Šenavičienė I., (Rec.): Motiejus Valančius. *Ganytojiški laišakai*.
Vilnius: Žara, 2000, 216 p., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*,
t. 18, Vilnius, 2001, p. 603–611.
201. Šenavičienė I., Žemaičių diecezinės seminarijos bibliotekos
komplektavimo šaltiniai 1845–1865 m., *Praeities baruose*, Vilnius: Žara,
p. 145–158.
202. Šenavičienė I., Žemaičių diecezinės seminarijos klierikų kon-
tingentas 1845–1865 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*,
t. 15, Vilnius, 1999, p. 39–127.
203. Šenavičienė I., *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje se-
minarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo
ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1998.
204. [Tatarė A.], *Pamokslaj iszminties ir tejsibes...*, Suvalkai: F. Pi-
leckio spaustuvė, 1851.
205. Tyla A., Iš Lietuvos kilęs jaunimas Maskvos universitete
1832–1862 m., *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, 1999, p. 181–196.
206. Tyla A., Kas atmirė atgimimo metu?, *Lietuvių atgimimo is-
torijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*,
Vilnius: Sietynas, 1990, p. 143–145.

207. Tyla A., Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 7–102.

208. Tyla A., Slaptas lietuvių mokymas 1862–1906 metais, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 47–66.

209. Tomas Kempietis, *Apej sekima Jezaus Kristaus...*, vertė M. Valančius, Vilnius: A. Dvorčiaus spaustuvė, 1852.

210. *Trumpas pamokimas kalbos lituwyszkos, arba žemaytyszkos...*, parengė S. Stanevičius, Vilnius: B. Noimano spaustuvė, 1829.

211. Trumpa V., *Apie žmones ir laiką*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.

212. Trumpa V., Motiejus Valančius – mokytas ir išmintingas žemaitis, A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Čikaga: Lituanistikos institutas, 1975, p. IX–XXX.

213. Truska L., *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje). Mokymo priemonė*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1988.

214. *1863–1864 metai Lietuvoje, straipsniai ir dokumentai*, sudarė V. Girininkienė, Kaunas: Šviesa, 1991.

215. Tumas J., *Kun. Juozapas-Silvestras Dovydaitis – Šiaulėniškis Senelis. 1825–1882: Paskaita*, Kaunas: Dirva, 1924.

216. Tumas-Vaižgantas J., Kunigai lietuviai, rašę latviškai, *Vaižganto raštai*, t. 19: *Mūsų literatūros istorijai: ašmas būrys veikėjų: naujieji literatūros nuotykliai*, Kaunas: Typolito, 1933, p. 273–281.

217. *Universitas lingvarum Litoaniae...*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1737.

218. Vaičekonis P., *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, Vilnius: Atkula, 1999.

219. Valančius G., *Žemaičių didysis. Istoribiografiniai pasakojimai*, d. 1–2, Los Angeles: G. Valančius, LŠST J. Daumanto kuopa, 1978.

220. [Valančius M.], *Apej Brostwą Błaiwistes arba nusiturieima*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1858.

221. Valančius M., *Dawatku kninga...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1864.

222. Valančius M., *Ganytojiški laiškai*, parengė V. Merkys, B. Vanagienė, Vilnius: Žara, 2000.

223. [Valančius M.], *Istorije Szwęta Senoje Istatima...*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1852.

224. Valančius M., *Namų užrašai*, sudarė A. Prašmantaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2003.

225. [Valančius M.], *Pamokims apej Sakramętą Dirmawones*, Vilnius: A. Marcinovskio spaustuvė, 1850.

226. Valančius M., *Prade ir isziplietimas kataliku tikieima*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1862.

227. Valančius M., *Raštai*, t. 1–2, Vilnius: Vaga, 1972.

228. Valančius M. *Žemajtiu Wiskupiste*, d. 1–2, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1848.

229. [Valančius M.], *Žine kajp rejk atlikti spawiednę isz wisa amžiaus*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1852, 3 leid. 1857.

230. [Valančius M.], *Žiwataj Szwętuju*, Vilnius: J. Zavadzki spaustuvė, 1858.

231. [Valančius M.], *Žiwatas Jezaus Kristaus. Wieszpates musu...*, Vilnius: A. Dvorčiaus spaustuvė, 1853.

232. Vanagas V., *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996.

233. Vardys V., Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautybė XIX amžiuje, *Krikščionybė Lietuvoje*, redagavo V. S. Vardys, Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas, 1997.

234. Vėbra R., *Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas*, Vilnius: Mokslas, 1968.

235. Vidmantas E., *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1995.

236. Vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojinio laiško apie liaudies mokyklas projektas ir jo kritika (parengė A. Katilius), *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 323–336.

237. Vladimirovas L., Motiejaus Valančiaus pastabos, įrašytos Kražių gimnazijos bibliotekos knygos. Iš bibliotekos Lietuvoje istorijos (Miscellanea), *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 4, Vilnius, 1965, p. 221–222.

238. Vujekas J., *Postilla Catholica...*, vertė M. Daukša, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1599.

239. Wasilewski J., *Arcebiskupi i administratorowie archidiecezji mohylowskiej*, Pińsk: Drukarnia Diecezjalna, 1930.

240. Weeks Th. R., Russification and the Lithuanians, 1863–1905, *Slavic Review: American quarterly of Russian, Eurasian and East European Studies*, 2001, vol. 60, No. 1, p. 96–114.

241. Zasztowt L., *Kresy 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawniej Rzeczypospolitej*, Warszawa: Towarzystwo naukowe warszawskie, Instytut historii nauki PAN, 1997.

242. Žaltauskaitė V., *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab. – XX a. pr. Sociopolitinis aspektas, daktaro disertacijos santrauka*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2000.

243. Želvys J., *Katekizą Katalikų...*, vertė J. Ženevičius, Vilnius: J. Zawadzkiego spaustuvė, 1854.

244. Žiugžda J., *Antanas Mackevičius. 1863–1864 m. sukilimo reikšmė lietuvių tautos istorijoje*, Vilnius: Mintis, 1971.

245. Žukas V., Lvovo laikraščiuose apie Motiejų Valančių, *Literatūros pabarėse*, t. 1, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 132–142.

246. *Акты и грамоты о устройстве и управлении Римско-католической церкви в Империи Российской и Царстве Польском*, В Типографии Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1849.

247. Белецкий А., Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевского Музея, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, составил А. Белецкий, т. 1, Вильна: Издание Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III, 1906, с. III—LXXXIX.

248. [Белецкий А.], *Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Тельшевская*, Вильна: Тип. Св.-Дух. Прав. Братства, 1887.

249. Добролюбов Н. А., Народное дело: распространение обществ трезвости, Добролюбов Н. А., *Избранные философские произведения*, под редакцией М. Т. Иовчука, т. 2, Ленинград: ОГИЗ, Государственное издательство политической литературы, 1948, с. 198—244.

250. Лазутка С. А., *Революционная ситуация в Литве 1859—1862 гг.*, Москва: Государственное издательство «Высшая школа», 1961.

251. Неупокоев В. И., *Крестьянский вопрос в Литве XIX века*, Москва: Наука, 1976.

252. *Памятная книжка Ковенской губернии*, Ковно, 1850—1915.

253. *Полное собрание законов Российской империи*, собрание I, т. 26—45; собрание II, т. 1—55; собрание III, т. 1—32.

254. Попов А. Н., Сношения России с Римом с 1845 по 1850 год, *Журнал Министерства народного просвещения*, 1870, июль, с. 1—38.

255. *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, составитель А. Белецкий, т. 1, Вильна: Издание Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III, 1906.

256. *Свод законов Российской империи*, т. 14, Санкт Петербург, 1857.

257. Токть С., Католическое духовенство в процессах формирования национального сознания крестьянского населения на белорусско-польском пограничье, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 105–115.

258. Федоров В. А., Крестьянское трезвенное движение 1858—1860 гг., *Революционная ситуация в России в 1859—1861 гг.*, Москва: Академия наук СССР, 1962.

259. Черкасов П. П., Чернышевский Д. В., *История императорской России от Петра Великого до Николая II*, Москва: «Международные отношения», 1994.

SANTRUMPOS

LAIS	–	Lietuvių atgimimo istorijos studijos
LIIB	–	Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas
LIM	–	Lietuvos istorijos metraštis
LKMA	–	Lietuvių katalikų mokslo akademija
LLTIB	–	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius
LNМ	–	Lietuvos nacionalinis muziejus
LVIA	–	Lietuvos valstybės istorijos archyvas
MAB	–	Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius
NB	–	Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
PDA	–	Romos katalikų dvasinė akademija Sankt Peterburge
PSZ	–	Полное собрание законов Российской империи
RNB	–	Rusijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius (Sankt Peterburgas)
RVIA	–	Rusijos valstybinis istorijos archyvas (Sankt Peterburgas)
VNB	–	Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Rankraščių skyrius
VUB	–	Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
ŽVS	–	Žemaičių vyskupijos seminarija

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ*

Ackermann Fourerius 177	Aleksandras II, valdovas 41, 63,
A. G. → Gintyla Antanas	178, 181, 190, 214, 218, 219,
A. J., nenustatytas asmuo 238	228, 230
Akelaitis Mikalojus (Mikołaj	Aleksandras I, valdovas 34, 67
Akielewicz) 12, 17, 18, 69, 129,	Aleksandravičius Egidijus 18, 22,
130, 133, 135, 184, 191	23, 25, 26, 35, 38, 65, 68, 75,
Akielewicz M. → Akelaitis, Mika-	167, 182, 184, 190, 191, 197,
lojus	199, 201, 216, 217, 233
Alekna Antanas 16–22, 42, 57, 142,	Aleksandravičius Kazimieras (Ka-
165, 205, 216, 217, 224, 234	zimierz Aleksandrowicz)** 212

* Asmenys, įrašyti „Prieduose“ esančiame Žemaičių vyskupijos seminarijos auklėtinių 1845–1869 m. sąrašė, į rodyklę nėra įtraukti. Išimtis – tie sąrašo asmenys, kurie minimi knygos tekste. Prie jų yra atitinkama nuoroda.

** Taip pat žr. Žemaičių vyskupijos seminarijos auklėtinių sąrašą „Prieduose“.

- Andreae Johann Valentin 116
 Andrijauskis Vladimiras (Włodzimierz Andrzejewski) 184
 Antonas, antikvaras 119
 Antonevičius Karolis (Karol Antoniewicz) 189
Anzenbacher, Arno 20
 Aristotelis 253
 Astromoff Julien 186
 Atkocevičius Jeronimas (Hieronim Atkocewicz)** 194
 Ažukalnis-Zagurskis Valerijonas (Walerian Zagórski) 188
- B**agenskis Adolfas (Adolf Bagieński) 118, 177
Balčiūnas Juozas 253
 Balinskis, Mykolas (Michał Bałiński) 187
 Balvočius-Gerutis Jonas → Balvočius Jonas
 Balvočius Jonas (Jan Bałwacz) 166, 205, 207, 211, 212
 Bantyš-Kamenskis Nikolajus 111
 Baracevičius Kazimieras (Kazimierz Baracewicz) 221
 Baranauskas Antanas (Antoni Baranowski)** 13, 25, 84, 91, 100, 101, 166, 179, 180, 185, 188–202, 204, 205, 207, 208, 211
 Barauskas Edvardas (Edward Borowski)** 248, 256
 Baronas Ant. → Baranauskas, Antanas
 Baronio Cesare 123
- Bartkevičius Antanas (Antoni Bortkiewicz)** 211, 212
 Bartkevičius Robertas (Robert Bortkiewicz) 249, 256
 Bartoševičius Julijonas (Julian Bartoszewicz) 187
 Batiuškovas Pompėjus 110
 Beinaravičius Mykolas (Michał Beinarowicz) 169–172, 265
 Beleckis Aleksejus 42, 46, 73, 232
 Beliustinas Nikita 178
 Berenis Vytautas 23, 70
 Beresnevičius Aleksandras (Aleksander Bereśniewicz) 47, 51, 53–56, 83, 84, 104–106, 109, 115, 211, 241, 248, 255
 Beresnevičius Antanas Robertas (Antoni Robert Bereśniewicz)** 84, 166, 183
 Beresnevičius Povilas (Paweł Bereśniewicz)** 84, 91, 104, 166, 183
 Beržanskis Gabrielius (Gabriel Berżański) 189
 Bialobžeskis Martynas (Marcin Białobrzeski) 183
 Bibikovas Dmitrijus 51, 54, 55, 58, 59
 Bibikovas Ilja 49, 51, 57
Bičkauskas-Gentvila Leonas 173, 228, 229
 Birkovskis Fabijonas (Fabian Birkowski) 104
 Birontas Juozapas (Józef Biront) 106

- Biržiška, Mykolas 23
- Biržiška, Vaclovas 13, 16–19, 21, 22, 26, 32, 75, 77, 89, 98, 105, 119, 124, 126, 130, 138, 185, 189, 206, 209, 212, 217, 241, 242, 248
- Bitneris Samuelis 105, 113, 127, 135
- Bobrovskis Florijonas (Florian Bobrowski) 186
- Bociarskis Dominykas (Dominik Bociarski) 63, 184
- Bogdanovičius Ipolitas 110
- Bonifacas VIII, popiežius 116
- Borovskis Kasparas (Kasper Borowski) 31, 186
- Brensztejn M. → Brenšteinas Mykolas
- Brenšteinas Mykolas (Michał Brensztejn) 22, 112, 113, 170, 217, 224, 231
- Brigitta šv. 113
- Bunyan John 105, 135
- Butkevičius Pranciškus (Franciszek Butkiewicz)** 208, 211
- Butvydas Vincentas (Wincenty Butwid)** 208
- Cantu Cesare** 187
- Cerauskas Mykolas 105, 135
- Chmieliauskis Kasparas (Kasper Chmielewski)** 212
- Chodzka Ignotas (Ignacy Chodźko) 106, 187
- Cholonevskis Miška Stanislovas (Stanisław Myszka Chołonevski) 31
- Cirtautas Kasparas (Kasper Cirtowt)** 84, 166, 204, 205
- Civinskis Jonas (Jan Cywiński) 43
- Cook James 108
- Čackis Tadas** (Tadeusz Czacki) 187
- Čechovičius Martynas (Marcin Czechowicz) 103
- Černyševskis Nikolajus 216
- Čerskis Stanislovas (Stanisław Czerski) 121
- Čevatis Aleksandras 50
- Čilvinaitė Marija 193
- Čiulda Juozapas (Józef Czułdo) 69, 191
- Dambrauskas-Jakštas Aleksandras** 25, 204, 205, 207, 210, 212
- Daškus Marius 25
- Daugėla Adomas (Adam Dowgiałło)** 206, 249
- Daukantas Simonas (Szymon Dowkont) 11, 12, 18, 23, 68, 69, 74, 96–98, 117, 120, 126–131, 133, 135–138, 167, 168, 175, 182, 184, 187, 191, 193, 201, 265
- Daukša Kazimieras Kristupas (Kazimierz Krzysztof Dauksza) 184
- Daukša Mikalojus (Mikołaj Dauksza) 97, 112, 129, 135, 167
- Davidovas Ivanas 109, 110
- Debner Christian Karl August 214
- Dembskis Vitalis (Witalis Dębski)** 166, 209

- Dembskis Vladislovas (Władysław Dębski)** 166, 180, 211
- Deržavinas Gavrila 110
- Dewinakis J. → Daukantas, Simonas
- Dievo Motina → Marija švč.
- Dypenbrokas Merkelis (Melchior Diepenbrock) 214
- Dmochovskis Kazimieras (Kazimierz Dmochowski) 121, 178
- Dobroliubovas Nikolajus 216, 223, 224
- Doré Gustave 210
- Dovydaitis Juozapas Silvestras (Józef Sylwester Dawidowicz)** 84, 130, 135, 166, 173, 180, 183, 211, 212, 219, 220, 221, 224, 234, 256
- Dovydaitis Justinas Silvestras (Justyn Sylwester Dawidowicz)** 84, 166, 182
- Drach L. B. 235
- Drews Johannes 103
- Džnevičius (Drzniewicz), daktaras 186
- Eitutis Kazimieras (Kazimierz Ejtutowicz)** 209, 212
- Erazmas Roterdamiets 103
- Erdmanas Jonas (Jan Erdmann) 106
- Erodas → Erodas I Didysis
- Erodas I Didysis, valdovas 247
- Fedras (Phaedrus), romėnų rašytojas 133
- Feigelmanas Nojus 105, 115, 116
- Felinskis Stanislovas (Stanisław Feliński) 118
- Feoktistovas Piotras 46, 58, 59, 61–63, 171
- Ferdinandas I, valdovas 214
- Fiecekas Aloyzas Jonas (Alojzy Jan Fiecek) 33, 214
- Fijalkovskis Antanas (Antoni Fijałkowski) 178
- Filipavičius Martynas (Marcin Filipowicz) 106
- Filipeckis Andriejus (Andrzej Filipecki) 184
- Fiodorovas V. 215–217, 223, 226
- Franklin John 108
- Fridburgas Grigorijus 108
- Gabonskis Alfonsas (Alfons Gaboński) 79**
- Gabševičius Andriejus (Andrzej Gabszewicz)** 84, 91, 93–95, 100, 104, 180
- Galachovas Aleksejus 58, 109, 110
- Gečys Kazimieras (Kazimierz Gieczys) 16, 17, 19, 22, 215–221, 223, 224, 226, 228, 231–234, 258
- Gedgaudas Norbertas (Norbert Giedgowd)**
- Genienė Zita 26, 88
- Genys Jonas 26, 88
- Gercenas Aleksandras 216

- Gidžiūnas Viktoras* 97, 130
- Gieczys K. → Gečys Kazimieras
- Giedraitis Juozapas Arnulfas (Józef Arnulf Giedroyć) 41, 67, 77, 191
- Giedraitis Merkelis (Melchior Giedroyć) 111
- Giedraitis Simonas Mykolas (Szymon Michał Giedroyć) 43, 68, 71, 103, 104, 260
- Giniotas Juozapas (Józef Giniat) 122, 184
- Gintila Jonas Krizostomas (Jan Chryzostom Gintyło) 14, 21, 25, 28, 43, 44, 68, 70, 71, 74–81, 84–90, 92, 96, 100, 104, 114, 115, 117–126, 135–137, 178, 183, 189, 191, 235, 264, 265
- Gintilla J. Kr. → Gintila, Jonas Krizostomas
- Gintyla Antanas (Antoni Gintyło)** 194
- Girdenis Jonas → Daukantas Simonas
- Girdzijauskas Juozas* 26
- Girininkienė Vida 165
- Girnius Saulius Antanas* 34
- Girštautas Jurgis (Jerzy Girsztowt) 113
- Gliuksbergas Mykolas (Michał Glücksberg) 128
- Grauertas, inspektorius 170
- Gräff W., knyginkas 119
- Greenwald Antony* 20
- Grigalauskas Petras (Piotr Grygałowski) 249
- Grigalius → Grigalius XIII
- Grigalius XIII, popiežius 29
- Grigalius XVI, popiežius 40
- Grigaliūnas Pranciškus (Franciszek Grygalunowicz)** 209
- Griškaitė Reda* 128
- Grochauskas Adomas (Adam Grochowski) 106
- Gruberis Everestas 44, 48, 114, 115
- Gutauskas, Simonas (Szymon Gutowski) 249
- H. A.** → Atkocevičius Jeronimas
- Hainglaisas, knyginkas 103
- Hartknoch Christoph 103
- Herburtas Mamertas (Mamert Herbut) 184
- Herder Johann Gottfried 11
- Herolt Johannes 116
- Hirscher Johann 107
- Holovinskis Ignotas (Ignacy Hołowiński) 31, 44, 70, 75, 87–89, 93, 118, 121, 178, 179
- Hołowiński, Ignas → Holovinskis Ignotas
- Im Hof Ulrich* 74
- Ivinskis Laurynas (Wawrzyniec Iwiński) 12, 18, 26, 184, 185, 212
- Ivinskis Zenonas 20, 252
- Jablonskis Dominykas** (Dominik Jabłoński) 249
- Jacevičius Antanas (Antoni Jacewicz)** 249
- Jadvyga, valdovė 36, 187

- Jadwiga → Jadvyga
 Jagiełło → Jogaila
 Jaknavičius Jonas (Jan Jachnowicz) 97, 105, 112, 135
 Jaksakovas, knygininkas 107
 Janikavičius Antanas (Antoni Janikowicz) 77, 189
 Janikavičius Simonas (Szymon Janikowicz) 106
 Jankauskis Antanas (Antoni Jankowski) 225
 Jan Kazimierz → Jonas Kazimieras
 Jankūnas Kajetonas (Kajetan Jankiewicz)** 206, 250
 Janulaitis Augustinas 17–19, 22, 129, 130, 231
 Janutavičius Fabijonas (Fabian Janutowicz) 221
 Jaroševičius Juozapas (Józef Jaroszewicz) 187
 Jasikevičius Rapolas (Rafał Jaskiewicz) 98
 Jaskaudas Jonas (Jan Jaskowd) 112
 Jatulis Paulius 20, 217
 Jaunius Kazimieras 211
 Jekaterina II, valdovė 110, 119
 Jėzus → Jėzus Kristus
 Jėzus Kristus 98, 99, 105, 112, 131, 132, 135, 136, 184
 J. M. → Milaknis Jonas
 Jodelaitis Jonas → Gedgaudas Norbertas
 Jogaila, valdovas 36, 187
 Jogėla Vytautas 206, 253
 Jonas Kazimieras, valdovas 187
Jonynas Ambraziejus 188
 J. R., klierikas 194
 Jucevičius, Liudvikas Adomas (Ludwik Adam Jucewicz) 103, 253
 Julijus → Julijus Cezaris
 Julijus Cezaris 29
 Jung Carl Gustav 237
 Juraška Kazimieras (Kazimierz Juraszko), karmelitas 234
 Juškevičius Jonas (Jan Juszkiewicz) 118, 137
 Juzumas Antanas (Antoni Juzumowicz) 56, 84, 90, 91, 98, 100, 183, 193
 Juzumas Tadas (Tadeusz Juzumowicz) 84, 98, 103, 114, 115, 131, 136, 183
 Juzumas Vincentas (Wincenty Juzumowicz) 131, 136, 183, 184, 191, 206, 253
 J. W. → Vološinas Jurgis
 J. Z. → Zavadzki Juozapas
Kačanauskas Jonas (Jan Kaczanowski)** 144
 Kairys Klemensas (Klemens Kajro)** 25, 166, 181, 190, 191, 196–198, 200, 202, 205
 Kairo → Kairys Klemensas
 Kajro, Klemens → Kairys Klemensas
 Kanapackas (Konopacki), dvasi-
 ninkas 249

- Kanapackis Ksaveras (Ksawery Konopacki) 23
- Kapnistas Vasilijus 110
- Karamzinas Nikolajus 110
- Karolis XII, valdovas 119
- Kasakauskis Jurgis (Jerzy Kossakowski) 112
- Kasakauskis Kalikstas (Kalikst Kossakowski) 183, 184, 187, 234
- Kašarauskas Ambraziejus Pranciškus (Ambroży Franciszek Kossarzewski) 138, 173, 182, 183, 188, 193, 195, 196, 234, 235, 266
- Katelė Jonas (Jan Kociełło)** 166, 204, 208–210
- Katilius Algimantas 16, 36, 72, 250
- Kaufmanas Konstantinas von 100, 165, 241
- Kavolis Vytautas 23, 72, 215, 239, 253
- Kaziliūnas Motiejus (Maciej Kazilewski)** 209
- Kelpšas Apolinaras (Apolinary Kielpsz) 106
- Kervelis Mikalojus (Mikołaj Kierwell) 78, 221
- Kiaupa, Zigmantas* 36, 240
- Kikutis (Kitkevičius) Antanas (Antoni Kitkiewicz) 92, 98, 186
- Kybartas Augustinas (Augustyn Kibortt) 106
- Klein Anton 177, 178
- Klevenskis Fiodoras 46–51, 54–56, 59, 109
- Klemensas → Kairys Klemensas
- Klimavičius Kazimieras (Kazimierz Klimowicz) 103
- Kliučevskis Vasilijus 47
- Klūpfel Engelbert 177, 178
- Kniūraitė Vida* 228, 229
- Kocas Ignotas (Ignacy Koc) 103–105, 115
- Kojalavičius-Vijukas Albertas (Vaitiekus) (Albert (Wojciech) Kojalowicz-Wijuk) 103
- Kojalovičius Michailas 111
- Kolyška Boleslovas (Bolesław Kolyško) 182
- Kolmaras, vyskupas 117
- Koncevičius Jonas (Jan Koncewicz) 69
- Kontskis Apolinaras (Apolinary Kątski) 128
- Koreva (Korewa), bajorų vadas 233
- Kornilovas Ivanas 29, 237
- Kosovskis Henrikas (Henryk Kosowski) 235
- Kossarzewski A. → Kašarauskas Ambraziejus Pranciškus
- Kozmianas Kleopas (Kleofas Koźmian)** 166, 207, 209
- Koženiovskis Juozapas (Józef Korzeniowski) 212
- Königsdorfer Martin 98, 136, 183
- Krasinskis Adomas Stanislovas (Adam Stanisław Krasieński) 32
- Kraševskis Juozapas Ignotas (Józef Ignacy Kraszewski) 185, 187, 238

- Kregždė Martynas (Marcin Kreg-
 żdo) 118
- Kriškenis Pranciškus Ksaveras
 (Franciszek Ksawery Krysz-
 kjan)** 203
- Križanauskis Juozapas (Józef
 Krzyżanowski) 74, 97, 117,
 119, 126, 135–137
- Krylovas Ivanas 110
Kubicki Paweł 182
- Kukolnikas Pavelas 49
- Kukševičius Jonas (Jan Kuksz-
 ewicz) 118, 137
- Kulakauskas Antanas 12, 18, 24,
 26, 35, 38, 65, 68, 167, 175, 177,
 184, 259
- Kulinas Vasilijus 167, 238
- Kulvinskis Ignotas (Ignacy Kul-
 wiński) 77
Kumor Bolesław 33, 169, 214
Kurczewski Jan 43
- L**aukavičius Juozapas (Józef Ław-
 kowicz)** 234
- Laukys Jokyb's → Daukantas, Si-
 monas
- Lazutka Stanislovas 22, 216, 217,
 223, 229
- Lebedys Jurgis* 73
- Ledesma Jokūbas 130
- Legeckis Petras (Piotr Legiecki)**
 166, 211
- Lelevelis Jokimas (Joachim Lele-
 wel) 187
- Lendzevičius Antanas (Antoni
 Lendzewicz) 119
- Leopolita Jonas (Jan Leopolda) 119
- Lermontovas Michailas 110
- Levickis Pranciškus (Franciszek
 Lewicki)** 210
- Liatošinskis Motiejus (Maciej La-
 toszyński) 249
- Lipskis Vincentas (Wincenty Lips-
 ki) 184
Liuima Antanas 111
- Lomonosovas Michailas 110
- Lopacinskis Jonas Dominykas
 (Jan Dominik Łopaciński) 102
- Lukaševičius Feliksas 57, 59, 63
- Lukavičius Juozapas (Józef Łuko-
 wicz)** 185, 206, 212
- Lukšienė Meilė 23–25, 66–71, 74,
 77, 78, 95, 96, 112–114, 124,
 149, 153, 155, 157, 159, 169,
 194, 202, 258, 259
- Luter → Luther Martin
- Luther Martin 103–105, 135
Lūžys Sigitas 111
- M**aceina Antanas 199
Maciūnas Vincas 36, 189, 238
- Mackevičius Adomas (Adam
 Mackiewicz)** 166, 189, 212
- Mackevičius Antanas (Antoni
 Mackiewicz)** 182
- Mackevičius Antanas (Antoni
 Mackiewicz), sukilimo vadas**
 166, 173, 181, 182, 207, 245
- Mackevičius Zigmantas (Zyg-
 munt Mackiewicz)** 181

- Mačiulis-Maironis Jonas 101
 Maguire I. F. 214
 Mansi Giovanni 119
 Maria → Marija, švč.
 Marija, švč. 112, 117, 183, 120, 211, 214, 221, 232, 245
 Markevičius Nikolajus 111
 Martišauskas Pranciškus (Franciszek Martyszewski) 78
 Masalskis Ignotas Jokūbas (Ignacy Jakub Massalski) 70
 Mathew → Matthew Theobald
 Matthew Theobald 214
 Matulaitis Stasys 230
 Matusas Jonas 20
 Mažvydas Martynas 26, 27, 138, 186
 Medišauskienė Zita 14, 231, 233, 256
 Melanchton Philipp 103
 Merkys Vytautas 18–22, 25, 50, 62–65, 71, 73, 77, 87, 88, 97, 100, 101, 142, 155, 165, 167, 171–173, 178, 179, 205, 208–210, 212, 216, 217, 219, 220, 223, 224, 231–233, 239, 242, 243, 258, 260
 Meškauskas Ignotas (Ignacy Mieszkowski) 250, 256
 Mickevičius Adomas (Adam Mickiewicz) 180, 187
 Mickevičius Juozapas (Józef Mickiewicz) 107
 Mieleška Juozapas (Simforijonas) (Józef (Symforian) Mieszko) 32, 119, 214
 Miežinys Mykolas Jeronimas (Michał Hieronim Mieżyłowicz)** 166, 204, 212
 Miežvinskis Jonas (Jan Mierzwiński) 114
 Migne, kunigas 119
 Mykolaitis-Putinas Vincas 202
 Mykolas Konstantinas iš Astravos, janyčaras 106
 Mikšytė Regina 25, 100, 180, 189, 190, 194, 196, 207
 Mikuckis Stanislovas (Stanisław Mikucki) 36, 184
 Milaknis Jonas (Jan Miłaszewicz)** 194, 206
 Miliauskis Aleksandras (Aleksander Milewski)** 32
 Milovidovas Donatas 51
 Myle K. W. → Daukantas, Simonas
 Misius, Kazys 24, 55, 62
 Molis Stanislovas (Stanisław Mohl)** 194
 Montvila Eligijus (Eligiusz Montwiłł) 189
 Mosėjus Pranciškus (Franciszek Mossiej)** 181
 Mosėjus Vincentas (Wincenty Mossiej)** 210
 Muchlinskis Antanas (Antoni Muchliński) 74, 119
Mulevičius Leonas 158
 Muravjovas Michailas 42, 173, 175, 176, 230, 233, 236, 250
 Muravjovas Nikolajus 241

- Narbutas** Leonas (Leon Narbutt) 84
- Narbutas Teodoras (Teodor Narbutt) 187
- Narkevičius Motiejus (Maciej Narkiewicz) 250
- Natanek Piotr* 35, 234
- Navickienė Aušra* 239
- Navickis Jonas Norbertas (Jan Norbert Nowicki)** 84, 104
- Nazimovas Vladimiras 63, 190, 217, 223, 225, 226, 228, 230
- Nepos Cornelius* 133
- Nezabitauskis Kajetonas Rokas (Kajetan Roch Niezabitowski) 12
- Niemčevskis Zacharijus (Zachariasz Niemczewski) 194
- Nikolajus I, valdovas 34, 37, 38, 47, 63, 67, 69
- Nikolajus II, valdovas 34
- Noreika Juozapas (Józef Norejko) 78
- Norvaiša Antanas (Antoni Narwojsz)** 181, 182
- Norvaiša Vincentas (Wincenty Narwojsz)** 209
- Novikovas Nikolajus 250
- Obolenskis** Dmitrijus 63
- Odyniecas Antanas Edvardas (Antoni Edward Odyniec) 187
- Oginskis Irenėjas (Ireneusz Ogiński) 12, 74, 118, 157, 179, 184
- Olševskis Mykolas (Michał Olszewski) 112
- Opulskis Mikalojus (Mikołaj Opólski)** 205
- Opulskis Teofilis (Teofil Opólski)** 206
- Orlovas Aleksandras 51, 52, 53, 54, 63
- Osolinskis Juozapas Maksimilijonas (Józef Maksymilian Ossoliński) 106, 121
- Ostroumovas Vasilijus 113
- Ožarovskis Viktoras (Wiktor Ożarowski) 31
- Pabrėža** Jurgis (Ambraziejus) (Jerzy (Ambroży) Pabreža) 97, 119, 130, 191
- Pacas Mikalojus (Mikołaj Pac) 111
- Pachomovas Piotras 231
- Pakarklis Povilas* 71
- Palionis → Pėža Dominykas
- Paliulionis Mečislovas Leonardas (Mieczysław Leonard Pallulon)** 25, 84, 130, 166, 204, 205, 211
- Pankowicz Andrzej* 35, 234
- Paškevičius Samuelis (Samuel Paszkiewicz)** 206, 249
- Patolskis (Patolski) 130, 135
- Paulius, apaštalas 197
- Pavelas I, valdovas 67
- Petkevičius Stanislovas (Stanisław Pietkiewicz)** 234
- Petkevičiūtė Danutė 26, 185, 212
- Petras Didysis, valdovas 34, 180

- Petrauskis Adolfas (Adolf Piotrowski)** 181
- Petrulevičius (Petrulewicz), tarnautojas 248
- Pėža Dominykas (Dominik Peža)** 166, 196, 212
- Phedras → Fedras
- Pijus VI, popiežius 104
- Pijus VII, popiežius 178
- Pijus IX, popiežius 31, 42, 178, 214
- Pius VII → Pijus VII
- Plakans Andrejs* 23
- Polujanskis Aleksandras (Aleksander Połujański) 118
- Popovas, raštų autorius 178
- Pošakovskis Jonas (Jan Poszowski) 103
- Poška Dionizas (Dionizy Paszkiewicz) 185, 194
- Praniauskaitė Karolina (Karolina Proniewska) 179, 185, 200
- Praniauskis Otonas (Otton Proniewski) 44, 98, 136, 183, 193
- Praspaliauskienė Rima* 252
- Prašmantaitė Aldona 26, 41, 67, 77, 191, 211
- Prekeris Jonas (Jan Preker) 256
- Proniewska K. → Praniauskaitė Karolina
- Protasovas Nikolajus 170
- Pušinskis Aleksandras (Akelsander Puszyński) 106
- Puzaras Petras 20, 217
- Raczkowski H.** → Račkauskis Jeronimas
- Račinskis Edvardas (Edward Raczyński) 121
- Račkauskas Julijonas (Julian Raczkowski)** 205, 210
- Račkauskis Jeronimas (Hieronim Raczkowski)** 15, 20, 56, 84, 91, 99, 101, 104, 134, 136, 166, 179, 183–187, 191, 193
- Radavičius Jonas (Jan Rodowicz)** 194, 208
- Radavičius Leopoldas (Leopold Rodowicz)** 206, 249
- Radvilaitė Barbora, valdovė 187
- Radziszewski F. → Radziševskis Pranciškus
- Radziševskis Pranciškus (Franciszek Radziszewski) 124, 125
- Radziwiłłówna Barbara → Radvilaitė Barbora
- Rajunčius Antanas (Antoni Rajuniec) 84, 90
- Rejeris A., knyginkas 107
- Reutas Antanas (Antoni Reut) 78
- Rimavičius, Adomas (Adam Rymowicz)** 206, 250
- Rimkevičius Juozapas (Józef Rymkiewicz) 189
- Rimkevičius Petras → Rimkus Petras
- Rimkus Petras (Piotr Rymkiewicz)** 166, 181, 190, 201, 202, 209

- Rogalskis Leonas (Leon Rogalski) 187
- Rojus Jonas (Jan Rajewski)** 194
- Rokickas Jonas (Jan Rokicki)** 194
- Romanovai, dinastija 108
- Romm, Mones 119
- Roplinskis (Ropliński), raštų autorius 106
- Ross, tyrinėtojas 108
- Rožanskas Jurgis (Jerzy Rożański)** 209
- Rubaževičius Anupras (Onufry Rubażewicz)** 84
- Rucevičius Silvestras (Sylwester Rucewicz) 128
- Rudzinskis Mykolas (Michał Ruzdiński) 78
- Ruginis Jonas (Jan Rugilewicz)** 194
- Rupeika Kajetonas (Kajetan Rujko) 249, 256
- Ruževičius Jonas (Jan Rużewicz)** 194
- Rzewuski H. → Ževuskis, Henrikas
- Sakalauskas Dominykas (Dominik Sokołowski) 219, 220
- Sapiega Jonas (Jan Sapieha) 103
- Savukynas Virginijus* 238
- Schleicher August 190, 194, 211
- Sendzikas Kazys 25, 118, 120, 125
- Senkovskis Juozapas (Józef Sękowski) 35
- Sergijevskis Nikolajus 248
- Siemenskis Liucijonas (Lucjan Siemieński) 106
- Sikorska-Kulesza Jolanta* 143
- Sipavičius Stanislovas (Jeronimas) (Stanisław (Hieronim) Sipowicz)** 210
- Sirutavičius Vladas* 199
- Sirvydas Konstantinas (Konstantyn Szyrwid) 96–98, 112, 117, 127, 129, 131, 135
- Sirvydis Juozas Otonas 210
- Skarga Petras (Piotr Skarga) 103, 114
- Skidelis Jonas (Jan Skidełł) 85, 94, 100, 178
- Skidełł J. → Skidelis Jonas
- Skorupskas Mikalojus (Mikołaj Skorupski)** 205, 207, 208, 210
- Skrickis → Norvaiša Antanas
- Skripicinas Valerijus 54
- Skrodzki Kazimieras (Kazimierz Skrodźki) 131, 136
- Skvorcovas Ivanas 63
- S. M. → Molis Stanislovas
- Smigelskis Benediktas (Benedykt Smigelski) 74, 184, 191, 206, 207
- Sokolovskis Jonas (Jan Sokołowski) 123
- Solovjovas Sergejus 111
- Stakauskas Juozapas 16–19, 21, 24, 25, 42, 63, 64, 85, 89, 91, 95, 96, 99, 101, 211
- Stakėnas Romualdas (Romuald Stakien)** 84, 166, 183, 204
- Staliūnas Darius* 237, 250

- Stanevičius Simonas (Szymon Stani-
niewicz) 12, 73, 97, 127
- Stanys Vincentas (Wincenty Sta-
niewicz)** 206, 249, 256
- Stavinskis Jurgis (Jerzy Stawiń-
ski) 111
- Stolzman Małgorzata* 70
- Strausas Aleksandras (Aleksan-
der Strauss) 156
- Strazdas Antanas (Antoni Droz-
dowski) 78
- Strijkovskis Motiejus (Maciej
Strykowski) 121
- Stropus Pranciškus (Franciszek
Stropp)** 209
- Strukovas D. 187
- Stulginskis Ferdinandas (Ferdyn-
and Stulgiński) 84
- Subačius Giedrius 69
- Subačius Paulius 23
- Surevičius S. (Sourevitsch) 156
- Šafrankas, Juozapas (Józef Sza-
frank) 33
- Šajnocha, Karolis (Karol Szaj-
nocha) 187
- Šatinskis, Vladislovas (Władysław
Szatyński)** 181
- Šaukllys Motiejus → Daukantas
Simonas
- Ščebalskis Piotras 111
- Šelevskis A. (Szelewski), dvasi-
ninkas 117
- Šenavičienė Ieva 74, 124, 128, 138,
191, 225, 260
- Šerfenbergeris M., spaustuvinin-
kas 119
- Šimkevičius Mykolas (Michał
Szymkiewicz) 250
- Šliogeris Vincentas (Wincenty
Szlazier)** 211, 212
- Šliupavičius Aloyzas (Alojzy
Szlupowicz)** 206, 249
- Štachas Ignotas (Ignacy Sztach)
106
- Štarevičius Liudvikas (Ludwik
Sztarewicz)** 181
- Šukevičius Aloyzas (Alojzy Szu-
kiewicz) 84, 87, 90, 123, 124
- Šveichovskis Benediktas (Bene-
dykt Szweychowski) 111
- T**amošiūnaitė Uršulė 207
- Tatarė Antanas (Antoni Tataré)
131, 136
- Tavainis Petras (Piotr Tavoyń) 111
- Tyla Antanas 12, 14, 69, 73, 77,
155, 158, 159, 175
- Tobenz Daniel 178
- Tomas Akviniėtis 186
- Tomas Kempietis 32, 98, 99, 103,
131, 136, 184
- Tomaševičius Jonas (Jan Toma-
szewicz)** 209
- Trečiokas Dominykas (Dominik
Trzeciak)** 181
- Tredjakovskis Vasilijus 110
- Trumpa Vincas 22
- Truska Liudas* 37, 38

- Tumas J. → Tumas-Vaižgantas Juozas
- Tumas-Vaižgantas, Juozas 32, 219
- U**gianskis Andriejus (Andrzej Ugiański) 69, 105, 107, 129–131, 133, 135
- Ulinskas Ignotas (Ignacy Uliński)** 206, 249, 256
- Urban Jacek* 35, 234
- Ustrialovas Nikolajus 35, 52, 58, 109, 110
- Uvainis Leonas (Leon Uvoyn) 120
- V**aga Teodoras (Teodor Waga) 187
- Vaičekonis Pranas* 34, 37
- Vaišvila Ignotas (Ignacy Wojsz-wiło) 138
- Vaižgantas → Tumas-Vaižgantas, Juozas
- Valančius Grigas 20
- Valančius Motiejus (Maciej Wołonczewski) 18–19, 32, 34, 36–38, 40, 44, 47–51, 53–59, 61–65, 70–75, 77, 83, 84, 87–89, 91–93, 96–102, 104–113, 116–124, 126–133, 135–138, 140, 141, 154–157, 161, 164–173, 175, 177–179, 181, 183–187, 189, 191, 193, 196, 203–206, 208–210, 212, 216–226, 228–235, 237–243, 245–250, 253–255, 257–262, 264, 265, 267, 268
- Valentas Antanas (Antoni Walent) 25, 32, 166, 183, 188, 190
- Valiūnas Silvestras (Sylwester Walenowicz) 185
- Vanagas Aleksandras 270
- Vanagas Vytautas* 26
- Vanagienė Birutė 223
- Vardys Vytautas* 34
- Vasiljevas Sergejus 57, 170
- Veitas Motiejus Kiprijonas (Mateusz Cyprian Weit)** 32
- Vereika Feliksas (Feliks Werejko)** 166, 187, 211
- Vėbra Rimantas* 42
- Vidmantas Edvardas 22, 73
- Vienažindys Antanas (Antoni Wieniożyński)** 166, 181, 190, 201, 202, 207–209
- Viksva Pranciškus (Franciszek Wikswo)** 25, 166, 189, 190, 196, 205
- Vilimavičius Vincentas (Wincenty Wilimowicz)** 186
- Virakas Pranas 259
- Višnevskis Mykolas (Michał Wiszniewski) 106
- Vitartas Aleksandras (Aleksander Witort)** 166, 211
- Vladimirovas Levas 113
- Voinovičius Ignotas (Ignacy Wojnowicz) 106
- Voinovičius, mokytojas 44
- Voitarovičius Juozapas Grigas (Józef Grzegorz Wojtarowicz) 33, 214

Volončevskis → Valančius Motiejus

Vološinas Jurgis (Jerzy Wałaszkiński)** 194

Volteris Eduardas 73

Vostokovas Aleksandras 58, 109, 110

Vrangelis Emanuelis 63

Vujekas Jokūbas (Jakub Wujek) 97, 135

Waga Teodor 187

Wasilewski Jan 37, 41, 178

Weber Hugo 211

Weeks Theodore 23

Wołonczewski M. → Valančius Motiejus

Wójcik Zbigniew 210

Zasztowt Leszek 68

Zaukevičius Antanas (Antoni Zawkiewicz)** 84, 91, 101, 104

Zavadzkiai, giminė 128

Zavadzkis Adomas (Adam Zawadzki) 119, 128, 184, 185

Zavadzkis Feliksas (Feliks Zawadzki) 210

Zavadzkis Juozapas (Józef Zawadzki) 128, 239

Zawadzki Jozaps → Zavadzkis, Juozapas

Zenkevičius Jonas (Jan Zienkiewicz) 184

Ziegleris Grigas Tomas (Gregor Thomas Ziegler) 33

Žaltauskaitė Vilma 204

Žalvaris K. → Legeckis Petras

Želvys Juozapas (Józef Żelwowski) 161, 172, 191, 196

Ženevičius Juozapas (Józef Żeniewicz) 196

Ževuskis Henrikas (Henryk Rzewuski) 23, 63, 70, 106

Žilevičius Tomas (Tomasz Żylewicz)** 144

Žiugžda Juozas 181

Žukas Vladas 128, 133

Žukas (Žuk), mokytojas 115

Žutautas Motiejus (Maciej Żutowt)** 212

Белецкий А. → Beleckis, Aleksejus

Добролюбов Н. А. → Dobroliubovas, Nikolajus

Иовчук М. Т. 216

Лазутка С. А. → Lazutka Stanislovas

Муравьев М. Н. → Muravjovas Michailas

Неупокоев Валентин И. 155, 158

Петр Великий → Petras Didysis

Попов → Popovas, raštų autorius *Попов А.* 44

Токть Сергей 238

Федоров В. А. → Fidorovas V.

Черкасов Петр 34

Чернышевский, Дмитрий 34

DUCHOWIEŃSTWO I LITEWSKOŚĆ:
ODNOWA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W DIECEZJI
ŻMUDZKIEJ
W LATACH 40-TYCH – 60-TYCH XIX W.

STRESZCZENIE

Żmudź – specyficzny region Litwy, która w historii kształtowania się nowoczesnego narodu litewskiego była jaskrawym ogniskiem odrodzenia narodowego, wciąż wzbudza zainteresowanie badaczy. To właśnie tu po raz pierwszy język litewski został potraktowany jako kulturalna i narodowa wartość. Książka, poświęcona fenomenowi litewkości (języka litewskiego) w katolicyzmie, odkrywa temat poprzez nowe, niespotykane dotąd w historiografii, ujęcie: ożywienie życia religijnego w diecezji żmudzkiej w latach 40-tych – 60-tych XIX w. i obecność języka litewskiego w katolicyzmie

są traktowane jako składowa część odnowy Kościoła katolickiego w Europie Zachodniej.

Jak wiadomo, w Europie Zachodniej w drugim dziesięcioleciu XIX w. życie katolickie znacznie się ożywiło. Początek Restauracji Kościoła katolickiego po okresie Napoleońskim i Kongresie Wiedeńskim (1814–1815) oraz powrót do zasad prawowitych rządów umocnił autorytet papieża. Z drugiej zaś strony ta sytuacja skłoniła Stolicę Apostolską i państwa do współpracy na zasadach równouprawnienia. Poza instytucją papieską odnowę Kościoła katolickiego powodowały jego siły wewnętrzne, obudzone przez Romantyzm, który zadał decydujący cios ideom Oświecenia, jak również ciągle jeszcze umacniające się tendencje ultramontanizmu. Kościół dążył do rehabilitacji i obrony chrześcijaństwa, do wyzwolenia się ze szponów państwa, ożywienia życia religijnego, ukazania wielkich swych zasług dla kultury oraz do zbliżenia jej do religii. Szukał bardziej skutecznych środków szerzenia religii w zmieniającej się sytuacji politycznej, ekonomicznej i społecznej, dostosowując katolicyzm do liberalizującej się i demokratyzującej społeczności świata.

Odnowa Kościoła katolickiego w poszczególnych krajach przebiegała niejednakowo i miała zróżnicowane tempo. W Imperium Rosyjskim, gdzie sytuacja Kościoła katolickiego była specyficzna i skomplikowana, jego odnowa rozpoczęła się po Powstaniu Listopadowym i głosiła hasło prymatu katolicyzmu nad prawosławiem, zwłaszcza w dziedzinie teologii, kultury i oświaty chrześcijańskiej, zachęcała duchowieństwo do zawodowego i intelektualnego doskonalenia. Wyrażała się poprzez nowe środki i formy pracy, przyczyniające się do ożywienia i zaktywizowania życia sakramentalnego i liturgii kościelnej.

W księżce wysuwana jest myśl, iż o odnowie Kościoła katolickiego w diecezji żmudzkiej w połowie XIX w. świadczyła wzrastająca aktywność pracy duszpasterskiej, która wyrażała się poprzez religijno-

oświatową działalność duchowieństwa, skierowaną na umocnienie katolicyzmu wśród chłopstwa poprzez wykorzystanie języka ludu (języka litewskiego, a od lat 50-tych po przyłączeniu do diecezji żmudzkiej parafii gubernii kurlandzkiej również łotewskiego) do krzewienia religii.

Lituanizacja Kościoła katolickiego rozpoczęła się dzięki coraz częstszemu używaniu w nim języka litewskiego. W latach 40-tych XIX w. w diecezji żmudzkiej język ten osiągnął już trwałą pozycję w pracy duszpasterskiej: po litewsku odprawiano dodatkowe nabożeństwa, prowadzono religijne i elementarne nauczanie w szkołach parafialnych przy kościołach, kształtowano postawy zachowań społecznych chłopów w duchu chrześcijańskich wartości, hartowano moralność poprzez listy duszpasterskie. W tym czasie zaczęło się ukazywać wiele publikacji o treści religijno-moralnej, przeznaczonych dla ludu. Umacniająca się więź między katolicyzmem i litewskością przyspieszyła przedostanie się języka litewskiego również i do kultury szlacheckiej. Miało to wielkie znaczenie, by uprzywilejowane warstwy społeczne i duchowieństwo były świadome korzyści, płynących dla Kościoła z posługiwania się w nim językiem litewskim oraz potrzeby akceptacji tego języka w pracy duszpasterskiej. Zaczęto wydawać w języku litewskim kazania, inne dzieła z dziedziny duszpasterstwa, hagiografii, mistyki, ascezy, historii Kościoła oraz opowiadania o diecezji, przeznaczone dla duchowieństwa i oświeconych katolików. Lituanizacja Kościoła katolickiego przyczyniła się również do rozwoju piśmiennictwa w języku litewskim, będącego wyrazem litewskiej kultury elitarnej i nie mającego bezpośredniego związku z religią (lingwistyka, poezja).

Wynikająca z potrzeb Kościoła katolickiego działalność duchowieństwa na rzecz rozwoju języka i piśmiennictwa litewskiego była dotąd w historiografii przypisywana wyłącznie orędownikom litewskiej kultury etnicznej, którzy posługiwali się językiem litewskim i których działalność została zakwalifikowana jako ruch etniczno-

kulturalny. Nie można negować faktu, iż idee działaczy litewskiej kultury etnicznej wywierały wpływ na niektórych duchownych, jak również tego, że w połowie XIX w. duchowieństwo miało już i inne ważne motywy do popierania litewskości. Porównanie celów, skali i możliwości oddziaływania na lud dowodzi, że istota litewskości orędowników litewskiej kultury etnicznej i duchowieństwa była różna.

Korzenie działalności orędowników litewskiej kultury etnicznej sięgają początku XIX w., gdy zainteresowanie językiem litewskim zaczęła okazywać szlachta, która po utracie niepodległości próbowała odnaleźć duchowe oparcie w obcym sobie środowisku kulturowym, zwracając się do swych historycznych korzeni. To zainteresowanie szlachty sprawą litewską potęgował dodatkowo napływający z Zachodu Romantyzm i pojawienie się językoznawstwa porównawczego, które uznało język litewski za najstarszy z żywych języków indoeuropejskich o szczególnej wartości dla nauki. Część szlachty zaczęła gloryfikować przeszłość dawnej Litwy, wyszukiwać i rozpowszechniać dowody świadczące o wyjątkowości języka litewskiego i wyrażać swą indywidualność w piśmiennictwie litewskim. Wraz z postępującą w Europie intergacją kulturalną, rozpowszechnieniem się idei "ducha narodów" Johanna Gottfrieda Herdera, odrodzeniem narodu polskiego i dojrzewaniem reform społecznych na Litwie, do pochodzących ze szlachty orędowników litewskiej kultury etnicznej dołączyła część inteligencji o rodowodzie chłopskim, co spowodowało zmiany w kręgu zainteresowań sprawą litewską. W okresie działalności najwybitniejszego przedstawiciela litewskiej kultury nowego pokolenia Szymona Dowkonta (Simonas Daukantas) (od lat 20-tych do połowy lat 60-tych XIX w.) obok gloryfikacji przeszłości Litwy i języka litewskiego zaczęły zarysowywać się starania, celem których był rozwój oryginalnej pod względem historycznym i etnicznym kultury litewskiej, wzbogacenie jej przez włączenie do niej wartości kultury chłopskiej oraz troska o oświatę chłopów.

Zatrzymajmy się jednak w kręgu wyżej wspomnianych orędowników litewskiej kultury etnicznej. Historyczne i lituanistyczne dzieła orędowników litewskiej kultury etnicznej były przeznaczone dla wykształconego czytelnika. W połowie XIX w. ich działalność przejawiała się w środowisku elit i przede wszystkim aktywizowała konflikt narodowej tożsamości szlachty. Nie mogło być wówczas mowy o dialogu między nimi i ludem, gdyż dzielił ich zbyt duży dystans społeczny i kulturalny. Starania orędowników litewskiej kultury etnicznej by włączyć lud do procesu cywilizacyjnego były również próbą oddziaływania na uprzywilejowane warstwy w społeczeństwie, w celu uzyskania przyzwolenia na urzeczywistnienie litewskich inicjatyw oświatowych (zalegalizowanie szkół parafialnych, wydawanie periodyków dla ludu, itd.). Z drugiej zaś strony, przygotowane przez orędowników litewskiej kultury etnicznej elementarze, gospodarcze, dydaktyczne i inne książeczki dla ludu (najważniejsi autorzy Szymon Dowkont, Szymon Staniewicz (Simonas Stanevičius), Kajetan Niezabitowski (Kajetonas Nezabitauskis), Mikołaj Akielewicz (Mikalojus Akelaitis)), a zwłaszcza kalendarze Wawrzyńca Iwińskiego (Laurynas Ivinskis) chociaż w znacznym stopniu przyczyniły się do podniesienia oświaty ludu, to jednak (może tylko za wyjątkiem lektur szkolnych) praktycznie były dostępne jedynie dla przynajmniej choć trochę wykształconego czytelnika. Orędownicy litewskiej kultury etnicznej czasów S. Dowkonta nie dysponowali instytucjonalnym mechanizmem nauki czytania i rozumienia treści tych książek.

Zupełnie inne możliwości oddziaływania na życie chłopów miało duchowieństwo. Spełniając posługę duszpasterską, nawet w warunkach pańszczyźnianych, miało z ludem bezpośredni kontakt, ugruntowując religię i zasady moralności chrześcijańskiej poprzez posługiwanie się językiem litewskim i w kościele i w szkole. Duchowni nie tylko wydawali książki o treści religijnej dla ludu, lecz i dzięki zakładanym szkołom tworzyli warunki do nauki czytania i pisania;

nie tylko propagowali trzeźwość, lecz również sami zakładali bractwa trzeźwości; nie tylko się wypowiedali przeciwko samowoli właścicieli ziemskich, lecz i używali swego wpływu w obronie włościan. Dążenia duchowieństwa do umocnienia religijności, w latach 40-tych – 60-tych XIX w. odegrały ogromną rolę w sprawie podniesienia poziomu kultury, moralności i dobrobytu chłopów.

Religijno-oświatowa działalność duchowieństwa w języku litewskim była bardziej skuteczna jeszcze i przez to, że uczestniczyła w niej większość diecezjalnej inteligencji katolickiej – około kilkuset duchownych – nie ważne, czy uważających się za Polaków, czy za Litwinów. W zlituanizowanym katolicyzmie nie dostrzegano zagrożenia dla wizerunku duchowieństwa, opartego na polskiej kulturze i tożsamości narodowej. Lituanizację postrzegano tylko jako skuteczny środek posługi względem ludności chłopskiej. Tego typu zainteresowanie językiem ludu było dla społeczności szlacheckiej zrozumiałe i tolerowane.

Widzimy, że cele działalności orędowników litewskiej kultury etnicznej, sfera ich wpływu i skala działalności różniły się od działalności, zainspirowanej przez rzeczników odnowy Kościoła, dlatego też te procesy należałoby od siebie oddzielić, by wyeliminować pokutujące dotąd przekonania o istniejących paradoksach w opinii na temat przynależności księży do kultury polskiej a ich litewską twórczością, pozwalające snuć przypuszczenia o rzekomym ukrywaniu narodowości i by można było mówić o różnych celach dwu jednakowych litewskich inicjatyw. Ta postawa pozwala na uniknięcie nieporozumień, jakie miały dotąd miejsce w literaturze, gdzie wszystkie zasługi na rzecz litewkości były przypisywane wyłącznie ideom orędowników litewskiej kultury i elementów litewskiego ruchu narodowego doszukiwano się już w połowie XIX w., podczas gdy taki ruch jest charakterystyczny dla przełomu XIX i XX ww.

Ustalenie wyraźnej granicy między działalnością orędowników litewskiej kultury etnicznej i katolickich krzewicieli litewskości nie oznacza braku punktów styczności ich interesów. Te dwie różniące się ideowo grupy, które łączył język litewski, podczas realizacji litewskich inicjatyw, na ogół dość często, owocnie ze sobą współpracowały.

W pracy przy zastosowaniu metod logicznych, matematyczno-statystycznych oraz metody historycznej omawiany jest temat fenomenu języka litewskiego, występujący wśród duchowieństwa katolickiego w połowie XIX w. Badane są przyczyny odnowy Kościoła katolickiego w Imperium Rosyjskim, jego ogólna sytuacja prawna, ekonomiczna i religijna w połowie XIX w., zagadnienie posługiwania się językiem litewskim w diecezji żmudzkiej oraz jego przyczyny.

Ocena posługiwania się językiem litewskim przez duchowieństwo i oznak umocnienia się w jego szeregach litewskości oparta jest również na analizie specyfiki kształcenia kleryków Seminarium Diecezji Żmudzkiej w latach 1845–1869, ich kontyngentu i działalności.

Ramy chronologiczne badań obejmują lata 1845–1869. Rok 1845 przypada na czas reformy seminarium i okres działalności administratora diecezji żmudzkiej (1840–1850) Jana Chryzostoma Gintyły (Jonas Krizostomas Gintila) (1788–1857) oraz rektora seminarium (1845–1850) i biskupa żmudzkiego (1850–1875) Macieja Wołonczewskiego (Motiejus Valančius) (1801–1875). W badaniach nad działalnością seminarium główna uwaga została skierowana na lata 1845–1865, kiedy ten zakład znajdował się w Worniach i był częścią Ogniska Kulturalnego Worní. Po roku 1863, gdy władza ograniczyła wstęp do seminarium i w końcu 1865 roku przeniosła je do Kowna, działalność seminarium osłabła (od roku 1867 seminarium praktycznie nie działało) i ożywiła się dopiero jesienią 1870 roku.

W księżce są również omawiane ruchy ludowe, związane z odnowionym duchowieństwem diecezji żmudzkiej. W sposób

nowoczesny jest tu traktowana rola duchowieństwa w Ruchu Trzeźwości 1858–1862 i w Ruchu Obrony Katolicyzmu 1865 roku oraz podjęta próba odkrycia istoty tych ruchów, określenia roli oddziaływania religijno-oświatowej działalności duchowieństwa na etniczną konsolidację chłopstwa.

Do badań wykorzystano źródła przechowywane w archiwach i działach rękopisów Litwy, Rosji, Polski, źródła drukowane oraz literaturę specjalistyczną.

Przeprowadzone badania potwierdziły postawioną w książce hipotezę, iż aktywizacja życia religijnego w diecezji w połowie XIX w. i jego umacniająca się więź z językiem litewskim nie były zjawiskiem przypadkowym. Spojrzenie na język litewski w katolicyzmie, jako na czynnik odnowy Kościoła, ukazało zbieżność różnych inicjatyw duchowieństwa, wyznacznikiem których było posługiwanie się językiem litewskim, odsłoniło ogólny cel i wyjaśniło zjawisko fenomenu języka litewskiego w szlacheckiej kulturze litewskiego społeczeństwa oraz uściśliło rolę Kościoła katolickiego w dziejach nowoczesnego narodu litewskiego.

Po dokonaniu analizy sytuacji Kościoła katolickiego w Imperium Rosyjskim ustalono, że bodźcem do jego odrodzenia była coraz bardziej pogarszająca się jego sytuacja prawna i ekonomiczna, ograniczenie możliwości wpływu, nasilenie się ofensywy rosyjskiej kultury i ideologii wymierzonej w duchowieństwo, zagrożenie szerzenia się prawosławia wśród ludności, jak również rozpad stosunków feudalnych, dojrzewanie reform społecznych i wzrost roli chłopstwa. W diecezji żmudzkiej o charakterze odnowy zadecydowały również takie czynniki, jak religijne, etniczne, socjalne i kulturalne zróżnicowanie ludności, pochodzenie duchowieństwa, tradycje posługiwania się językiem litewskim w kościele, litewska działalność etniczno-kulturalna i nastawienie władz kościelnych, ukształtowanych w młodości w duchu Oświecenia katolickiego.

Prekursorem religijno-oświatowej działalności duchowieństwa, skierowanej na umocnienie katolicyzmu wśród chłopstwa poprzez posługiwanie się językiem ludu, był w latach 40-tych XIX w. administrator diecezji żmudzkiej J. Ch. Gintyło. Jego dzieło kontynuował biskup żmudzki M. Wołoncewski.

Analiza pochodzenia, charakteru nauczania i zainteresowań kleryków Seminarium Diecezji Żmudzkiej z okresu 1845–1869 wyłoniła kilka czynników umocnienia się wśród duchowieństwa litewskości: demokratyzację struktury społecznej, lituanizację pracy duszpasterskiej i piśmiennictwo litewskie.

Po zrekonstruowaniu na podstawie źródeł archiwalnych kontyngentu kleryków Seminarium Diecezji Żmudzkiej, studiujących w latach 1845–1869, dokonano analizy jego specyfiki (osobowość kleryka, pochodzenie geograficzne i społeczne, wykształcenie, wiek, czas trwania studiów, okoliczności opuszczenia seminarium, święcenia, itd.), liczby wstępujących i kończących seminarium, wpływu czynników zewnętrznych oraz ustalono charakter i intensywność zmian struktury socjalnej kleryków. W latach 1845–1869 w Seminarium Diecezji Żmudzkiej studiowało 749 osób, spośród których seminarium ukończyły 542 osoby (72,2%). Liczba i wstępujących i kończących seminarium miała tendencję wzrostu. Na skutek represji władz carskich po powstaniu 1863 roku w latach 1865–1869 obowiązywał zakaz przyjmowania kleryków do seminarium.

Według pochodzenia społecznego większość kleryków wywodziła się z rodzin drobnoszlacheckich, tuż po nich byli synowie chłopscy. Pozostali pochodzili z innych niższych warstw społecznych (ludzi wolnych, obywateli i odnodworców, mieszczan, kupców).

W seminarium żmudzkim liczba kleryków o zróżnicowanym pochodzeniu społecznym w poszczególnych latach była różna. W latach 1845–1853 oraz 1863–1864 wśród imatrykulowanych było więcej kleryków wywodzących się z rodzin chłopskich i innych niższych

warstw społecznych (ci drudzy, razem wzięci, stanowili 16 % w stosunku do synów chłopskich) niż pochodzących z rodzin szlacheckich, zaś w latach 1854–1862 wśród immatrykulowanych przewagę mieli synowie szlacheccy. Taką dynamikę można uzasadnić okolicznościami politycznymi, ekonomicznymi i oświatowymi.

Najważniejszą osobliwością kontyngentu seminarzystów z lat 1845–1869 była powszechna demokratyzacja jego struktury społecznej, czyli wzrost liczby osób o rodowodzie chłopskim oraz wywodzących się z innych niższych warstw społecznych ludności w stosunku do liczby kleryków o rodowodzie szlacheckim. Dowodem czego, w porównaniu z danymi poprzednich lat, jest okazały procent (48,8%), odnoszący się do pierwszej, wyżej wymienionej, grupy osób, które wstąpiły do seminarium w latach 1845–1869. O wyborze zawodu duchownego wśród chłopów decydowały obiektywne polityczne, ekonomiczne i kulturalne okoliczności owego czasu, spadek popularności stanu duchownego wśród szlachty, występujące w diecezji żmudzkiej bardziej, niż gdzie indziej, dążenie chłopów do oświaty oraz starania hierarchów diecezji, by stworzyć dla młodzieży z niższych warstw społecznych możliwości do zdobycia zawodu duchownego.

Analiza kontyngentu kleryków dowiodła również, że sytuacja materialna większej części młodzieży szlacheckiej była gorsza niż niektórych dzieci chłopskich. To powodowało odejście z seminarium większej liczby kleryków pochodzących z niezamożnych rodzin szlacheckich i przyczyniło się również do demokratyzacji kontyngentu seminarium. Oto z ogólnej liczby zidentyfikowanych według pochodzenia kleryków, immatrykulowanych do seminarium w latach 1845–1869, wywodzący się ze szlachty stanowili – 51,7 %, natomiast pochodzący z rodzin chłopskich i innych niższych warstw społecznych – 48,3%. Seminarium zaś ukończyło – 48,9% pochodzących ze szlachty i 51,1% – z chłopów i innych niższych warstw społecznych.

Dlatego wśród absolwentów z lat 1845–1869 przeważały osoby pochodzące z niższych warstw społecznych, a zwłaszcza – z chłopów. W 1867 roku absolwenci seminarium z lat 1845–1867, stanowili w diecezji 82% czynnych księży i większość z nich wywodziła z niższych warstw społecznych.

Na początku 1846 roku w Seminarium Diecezji Żmudzkiej kurs wymowy kościelnej, czyli homiletyki, zaczęto wykładać po litewsku. W seminarium, gdzie nauczanie odbywało się w języku polskim i łacińskim, warunki do wprowadzenia litewskiej homiletyki zaistniały dzięki jego reformie. Według zatwierdzonego przez władze rosyjskie nowego Statutu duchownych rzymskokatolickich seminariów, homiletyka w nich powinna być wykładana w językach i dialektach narodowych diecezji, pozostałe zaś przedmioty – po łacinie, bądź po rosyjsku. Zarządzenia władzy nie rugowały bezpośrednio języka polskiego z seminariów, jednak ponieważ w diecezji żmudzkiej większość ludności mówiła na co dzień w języku litewskim, teoretycznie zaistniała możliwość wprowadzenia w seminarium języka litewskiego. Poza tym, należące przedtem do zakonu misjonarzy seminarium, zostało przekazane duchowieństwu diecezjalnemu, a od jego kadry dydaktycznej zażądano posiadania wyższego wykształcenia duchownego, a więc zdobytego w rzymskokatolickiej akademii duchownej, co pozwoliło przyciągnąć do seminarium młodszych, bardziej wykształconych i lepiej rozumiejących ówczesne potrzeby Kościoła ludzi, zdolnych do urzeczywistnienia idei litewskiej homiletyki.

Do J. Ch. Gintyły, administratora diecezji, należała inicjatywa przygotowania kleryków do pełnienia duszpasterskiej posługi w języku litewskim, zaś o wcielenie jej w życie zadbał ówczesny rektor seminarium M. Wołonczewski. Kurs litewskiej homiletyki, wzbogacony o dodatkowe źródła, był wykładany od roku 1845 do 1849. Są podstawy do przypuszeń, że aż do 1866 roku była wykładana

jego litewska i polska część. Wydany przez władze rosyjskie zakaz używania w seminariach katolickich języka polskiego po 1866 roku przyczynił się do całkowitej lituanizacji homiletyki.

Obok teorii, na zajęciach z homiletyki od 1846 roku zobowiązano kleryków do przygotowania i wygłaszania kazań litewskich w katedrze wornieńskiej. Księża, którzy ukończyli po tym roku seminarium, mieli specjalne przygotowanie do krzewienia religii w języku litewskim.

W związku z lituanizacją homiletyki w seminarium zaczęto gromadzić litewską literaturę. Tak powstał pierwszy księgozbiór na Litwie, który miał służyć przygotowaniu kleryków do litewskiego duszpasterstwa. Podstawę zbioru stanowiła spuścizna po xx. misjonarzach. Staraniem M. Wołoczewskiego i przy udziale S. Dowkonta księgozbiór zaczęto pomnażać. W roku 1865 liczył on 60 tomów, 26 tytułów książek. Były tu cenne, w większości XIX-wieczne, wydania o treści religijnej.

Spuścizna ówczesnej biblioteki Seminarium Diecezji Żmudzkiej pozwala również sądzić o poprawie ogólnego poziomu zawodowego wykształcenia kleryków (do roku 1845, kiedy seminarium było kierowane przez xx. misjonarzy, niewiele dbano o bibliotekę, a jej zbiory były niemalże niedostępne dla kleryków). Opierając się o analizę podstawowych zasobów biblioteki i źródeł ich gromadzenia stwierdzono, że za okres 1845–1865 jej zasób wzrósł ponad 6 razy (o 5, 5 tys. tomów). Książki były gromadzone z inicjatywy seminarium i nabywane z jego własnych środków (wydane w XIX w. dzieła z teologii, historii, literatury i inne) oraz z inicjatywy i środków czynników oficjalnych (rozmaite zbiory Ustaw, dzieła z rosyjskiej literatury, historii i geografii i różne podręczniki). Biblioteka otrzymywała również dary od osób prywatnych i instytucji. Wśród nich dominował księgozbiór z dawnej biblioteki Gimnazjum w Krożach, który trafił do seminarium dzięki staraniom J. Ch. Gintylły,

jak również dar z jego prywatnej biblioteki. W sumie z darów pochodziło około 3700 tomów z XV–XIX w. – dzieł z teologii, historii i innych, które stanowiły 70% nabytków z lat 1845–1865).

Nowy etap próby lituanizacji duchowieństwa znalazł swe odzwierciedlenie w przygotowanym w roku 1864 projekcie Małego Seminarium w Worniach. Miała to być szkoła na poziomie ogólnokształcącego gimnazjum z litewskim językiem wykładowym, przeznaczona dla młodzieży wszystkich warstw społecznych, zamierzającej w przyszłości wstąpić do seminarium. Sama idea powołania szkoły przygotowawczej do seminarium nie była oryginalną. W Worniach taki projekt zgłosił w 1852 roku Michał Bejnarrowicz, (Mykolas Beinaračius) nauczyciel rządowej szkoły parafialnej. W tym mieście dobrze znana była również działalność Małego Seminarium w Saratowie (diecezja tyraspolska). Do opracowania wspomnianego projektu seminarium zachęciła opinia papieża, przekazana M. Wołonczewskiemu w końcu 1862 roku. Do wyboru zaś języka litewskiego, jako wykładowego w Małym Seminarium, przyczynił się zakaz używania po roku 1864 języka polskiego w szkołach wiejskich kraju; wobec czego władzom rosyjskim zaproponowano zamiast polskiej litewską alternatywę przygotowania przyszłych kleryków. Po drugie, przyspieszenie lituanizacji duchowieństwa było korzystne dla Kościoła katolickiego, gdyż po zniesieniu poddaństwa i upadku powstania 1863 roku wzrosło znaczenie chłopów w społeczeństwie.

Ustalono, że w latach 1845–1869 istniało kilka dziedzin działalności młodzieży seminaryjnej: kompletowanie lituaników i książek litewskich, gromadzenie folkloru litewskiego i notowanie osobliwości językowych, przygotowanie literatury religijnej w języku litewskim, zaangażowanie w tworzeniu piśmiennictwa litewskiego, nie mającego bezpośredniego związku z religią (lingwistyka, poezja). Do takiej działalności zachęcało kleryków ich etniczno-społeczne

pochodzenie, potrzeba umocnienia katolicyzmu wśród ludności chłopskiej oraz środowisko kulturalne Worní.

Biblioteka klerycka seminarium została skompletowana w latach 1845–1869 z inicjatywy i środków samych kleryków. Znalazło się w niej 350 tomów, 152 tytuły dzieł polskich, łacińskich, francuskich i litewskich oraz periodyków. Wzrastające zainteresowanie kleryków litewskością potwierdza fakt, że w ich bibliotece znalazło się sporo lituaniców oraz dziesięć tytułów książek litewskich. Książki te dotyczyły dziejów Litwy, Rzeczypospolitej, diecezji żmudzkiej, znalazły się tu też dzieła teologiczne, książeczki dla ludu o treści religijnej i gospodarczej.

Niewielu kleryków zajmowało się zbieraniem folkloru i notowaniem osobliwości językowych. Mieszkający i pracujący w Worniach ksiądz lituanista Ambroży Franciszek Kossarzewski (Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas) zachęcał kleryków wywodzących się z rodzin chłopskich, zwłaszcza pochodzących z Auksztoty, do zbierania materiałów przydatnych do jego badań lingwistycznych.

Klerycy zajmowali się przekładami, tworzyli religijną literaturę dla chłopów i księży oraz poezję litewską, organizowali dyskusje na temat norm języka litewskiego. Głównym bodźcem w tej pracy była lituanizacja duchowieństwa w różnych regionach gwarowych oraz przystosowanie chrześcijańskiego światopoglądu do życia chłopów litewskich. Wywodzącym się z ludu klerykom, którzy nie utracili tożsamości narodowej, lituanizacja duszpasterstwa dała możliwość głoszenia prawd chrześcijańskich w języku ojczystym i również zadośćuczyniła ich sentymentom narodowym. Po zbadaniu spóścizny literackiej poety litewskiego Antoniego Baranowskiego (Antanas Baranauskas, 1835–1902), studiującego w Seminarium Diecezji Żmudzkiej w latach 1856–1858 można stwierdzić, że jego twórczość poetycka w języku litewskim oraz zainteresowania lingwistyczne były uwarunkowane przez potrzeby katolicyzmu. Z drugiej zaś strony, w

twórczości poetyckiej niektórych kleryków młodszej generacji (poeci litewscy Antoni Wienożyński (Antanas Vienažindys) (1841–1892), Piotr Rymkiewicz (Petras Rimkus) (1842–1907) można dostrzec odzwierciedlenie wzrastającej wśród chłopstwa porzeby społecznej i kulturalnego spełnienia, którą odczuwała wywodząca się zeń inteligencja.

Duchowieństwo, wychowane w Seminarium Diecezji Żmudzkiej od lat 40-tych do lat 60-tych XIX w., zwane pokoleniem Wołoczewskiego, odgrywało w życiu religijnym społeczeństwa główną rolę aż do ostatniego ćwierćwiecza, do czasu, gdy nastąpiła wymiana pokoleń. To pokolenie, w porównaniu ze starym, wyróżniały już nowe cechy- dobre wykształcenie, zainteresowania kulturalne, aktywna postawa w sprawie obrony interesów Kościoła. W swej pracy duszpasterskiej było ono gotowe do uwzględnienia potrzeb większości etnicznej wiernych, gdyż było to korzystne dla katolicyzmu. Dlatego największą jego zasługą była działalność prewencyjna wobec zagrożenia rozpowszechnienia się prawosławia i kultury rosyjskiej wśród ludności chłopskiej.

Po roku 1863, gdy upadły najważniejsze filary wspierające język litewski w religii chrześcijańskiej (ograniczenie przez władze rosyjskie działalności duszpasterskiej Kościoła Katolickiego, zakaz druku litewskiego łacińską trzcionką, zamknięcie szkół parafialnych przy kościołach i bractw religijnych), duchowieństwo nadal, przy pomocy zmodyfikowanych metod, szerzyło wiarę katolicką w języku ludu. Nowoczesne duszpasterstwo, bardziej demokratyczne spojrzenie na chłopów, wynikające z własnego niższego pochodzenia, pomogło zmniejszyć w diecezji żmudzkiej, zwłaszcza w jej środkowej i wschodniej części, polonizację chłopów poprzez kościół katolicki i dopomóc w utwierdzeniu się w nim języka litewskiego. Duchowieństwo M. Wołoczewskiego poprzez swą specyficzną religijno-oświatową działalność zaspakajalo również potrzeby

narodowe i kulturalne ludu litewskiego i umacniało jego narodowo-kulturowy potencjał. Pod tym względem wywarło ono pośredni wpływ na proces kształtowania się nowoczesnego narodu litewskiego.

Dla uświadomienia narodowego duchowieństwa wychowanego w seminarium, jego lituanizacja nie była rzeczą znaczącą, nadal pozostawali oni przywiązani do kultury szlacheckiej, pielęgnującej polską tradycję – historyczną i kulturalną. Z drugiej strony duchowieństwo pokolenia M. Wołonczewskiego wniosło jednak cenny wkład do rozwoju języka litewskiego i piśmiennictwa. Jego przedstawiciele poprzez przygotowane słowniki, gramatyki, różnorodne książeczki litewskie przyczynili się do doskonalenia języka litewskiego, tworzenia jego norm i podniesienia rangi w społeczeństwie. Oryginalny wkład do historii i teologii wniosły badania dziejów Kościoła, pisane w języku litewskim, jak również tłumaczenie na język litewski Biblii. Duchowni tamtych czasów napisali szereg wartościowych utworów z literatury pięknej. O ich wkładzie do piśmiennictwa litewskiego decydowały przeważnie potrzeby religijne, tylko w końcu XIX w. na twórczość poszczególnych duchownych zaczął wpływać litewski ruch narodowy.

Jako oczywisty skutek religijno-oświatowej działalności duchowieństwa diecezji żmudzkiej należy uważać powstanie ruchów ludowych. W latach 1858–1862 – Ruchu Trzeźwości oraz w 1865 r. – Ruchu Obrony Katolicyzmu.

Analiza inicjatyw Ruchu Trzeźwości, jego chronologii, najważniejszych osobliwości, związku z duchowieństwem, władzą rosyjską i społeczeństwem dowodzi, że inicjatorami trzeźwości na Żmudzi, w odróżnieniu od Górnego śląska (Prusy), Galicji (Austria), czy Królestwa Polskiego było nie duchowieństwo, lecz chłopci, tak samo jak w Rosji centralnej. W oparciu o nową interpretację źródeł w tej pracy na temat istoty zagadnienia ruchu trzeźwości została zaproponowana alternatywa wobec ugruntowanego w historiografii stanowiska, według którego ruch trzeźwości miał powstać z inicjatywy

duchowieństwa. Biskup M. Wołoncewski, rzekomo troszcząc się o moralność ludu, z góry zaplanował ruch trzeźwości, zaczął tylko na odpowiedni moment i ogłosił trzeźwość, jednak świadomie rozpowszechnił pogłoski o wpływie wydarzeń w Królestwie Polskim i inicjatywie samego ludu, chcąc ukryć przywódczą rolę duchowieństwa w ruchu i przeszkodzić władzy w jego zdławieniu.

Analiza wypadków potwierdza, że do powstania ruchu trzeźwości zachęciło umocnienie narodowego i kulturalnego potencjału, spowodowane przez oświatowo-religijną działalność duchowieństwa posługującego się językiem ludu, bodźcem zaś stało się ogłoszenie zniesienia poddaństwa. Umocnienie etnicznych i religijnych pierwiastków wśród chłopów żmudzkich przyczyniło się do wzrostu potrzeby zmian socjalno- ekonomicznych. Dlatego wieść o zbliżającej się reformie rolnej potrafiła wzbudzić duży zapal ducha wśród ludu, przejawiający się w spontanicznej abstynencji – cnocie dobrego gospodarza. Dlatego też na decyzję ludu opowiedzenia się za trzeźwością należy patrzeć nie jako na zjawisko religijne, lecz jako na zjawisko psychologiczne: wewnętrzne skupienie, dążenie do oczyszczenia moralnego przed ważnymi, długo oczekiwanymi, przemianami. Taka istota ruchu trzeźwości w diecezji żmudzkiej jest wytłumaczeniem jego impulsywności, aktywności ludu, trwałości i innych nietradycyjnych cech, wyróżniających ten ruch spośród podobnych doń ruchów, występujących w innych krajach.

O przyspieszeniu tempa rozpowszechniania się ruchu ludowego, jego masowości i czasie trwania zadecydował charakter pełnionych przez duchowieństwo duszpasterskich obowiązków, dążenie Kościoła do zwiększenia swego wpływu na chłopstwo podczas reformy rolnej i zaostrzenie się sytuacji politycznej przed rokiem 1863. Duchowni, będąc najbliżej ludu, pierwsi potrafili dostrzec ten ruch, udzielić mu przestrzeni kościelnej i poprzeć postanowienie chłopów o wytrwaniu w trzeźwości. W duchowieństwie

katolickim i w działających przy kościołach bractwach żywiłowy ruch trzeźwości znalazł zaufanego przywódcę i formę organizacyjną.

Dla władzy rosyjskiej więź między inicjatywą trzeźwości chłopów i zniesieniem poddaństwa była oczywista. Tolerując ten ruch, popierała ona siłę indyferentną wobec polskich dążeń politycznych i ją wykorzystywała. Z drugiej zaś strony, nie zatwierdzone przez władzę Imperium bractwa, jako bastiony wpływów księży katolickich, stały się objektem jej ataków. Szlachta i Żydzi, zamieszkujący na terenie diecezji, traktowali umocnienie więzi duchowieństwa katolickiego z ludem, jako ewentualne zagrożenie dla ich interesów.

Przeprowadzone badania odsłoniły również istotę Ruchu Obrony Katolicyzmu, powstałego w diecezji żmudzkiej w 1865 roku. Ten ruch wybuchnął nagle na skutek wzrastającej wśród chłopstwa potrzeby natychmiastowego uzyskania Sakramentu bierzmowania i sakramentaliów. W przeciwieństwie do Ruchu Trzeźwości, Ruch Obrony Katolicyzmu, powstały z inspiracji sił zewnętrznych (duchowieństwo katolickie, wspierane przez ziemian i drobną szlachtę), był aktem religijnym, którym poprzez działania chłopów starano się umocnić pozycję katolicyzmu i przyhamować represje władz po Powstaniu 1863 roku. Na podstawie danych podrzędnych możemy przypuszczać, że ideę ruchu, który dawał możliwość udzielenia Sakramentu bierzmowania przede wszystkim dzieciom, powziął biskup M. Wołonczewski wiosną 1865 roku, gdy miał miejsce jego konflikt z władzą rosyjską w związku ze sprawą nawracania na prawosławie dzieci w przytułku w Kownie, a model działania przejął biskup od swego poprzednika Administratora diecezji żmudzkiej (1838–1844) Szymona Michała Giedroycia (Simonas Mykolas Giedraitis).

Z kolei, wpływ sił zewnętrznych na Ruch Obrony Katolicyzmu miał charakter raczej psychologiczny i taktyczny, nie występowało tu bowiem bezpośrednie kierownictwo. Ze strony chłopów ten ruch nie był aktem politycznym, a raczej odzwierciedleniem wzmożonego

niepokoju. Otwarta deklaracja wiary chłopów litewskich i dobrowolna decyzja jej obrony, podobnie, jak w Ruchu Trzeźwości, były spowodowane przez religijno- oświatową działalność duchowieństwa, skierowaną na ugruntowanie w świadomości chłopów przekonania, że etnos i katolicyzm są nierozdzielalne.

To, że duchowieństwo diecezji żmudzkiej poprzez językowo specyficzną działalność religijną potrafiło połączyć religijność z etnicznością chłopów, było wielkim sukcesem Kościoła: katolicyzm utwierdził się w ludzie, jako norma egzystencji etnosu. To w gruncie rzeczy wzmocniło pozycję Kościoła katolickiego i faktycznie ukoronowało jego najważniejszy cel: uniemożliwienie zbliżenia etnicznie i religijnie jednorodnych mieszkańców diecezji żmudzkiej z Kościołem prawosławnym.

Religijno-oświatowa działalność duchowieństwa diecezji żmudzkiej w latach 40-tych – 60-tych XIX w. przyczyniła się do założenia fundamentu lituanizacji Kościoła katolickiego na Litwie. Przemiany społeczne i polityczne, które dotknęły następne pokolenie duchowieństwa, na przełomie XIX i XX w. zbliżyły je do ideologicznych i politycznych ustaleń nowoczesnego litewskiego nacjonalizmu i zachęciły do syntezy katolicyzmu i nowoczesnej narodowości, do włączenia się do litewskiego ruchu narodowego. Wszystko to prowadziło do zaktywizowania procesu kształtowania się chrześcijańskiej demokracji, a więc do całkowitego zjednoczenia katolicyzmu z narodowością.

Z języka litewskiego tłumaczyła Helena Šimanel

THE CLERGY AND THE LITHUANIAN LANGUAGE:
THE RENEWAL OF THE CATHOLIC CHURCH
IN THE DIOCESE
OF SAMOGITIA BETWEEN THE 1840S AND 1860S

SUMMARY

A specific region of Lithuania – Samogitia (Žemaitija) – was a major centre of national rebirth in the history of the modern Lithuanian nation and consequently it did not lack the attention of the researchers. It was here that the first reference of the Lithuanian language as a national cultural value was made. This book reveals the place of the Lithuanianness (Lithuanian language) in Catholicism, taking into consideration the factors that have been so far ignored in historical scholarship, namely, the upsurge of the religious life in the Diocese of Samogitia in the 1840s and 1860s and the role of the Lithuanian

language in the Catholic Church as a constituent part of the renewal of the Church in Western Europe.

It is common knowledge that in the second half of the nineteenth century Western Europe experienced an intensification of the Catholic life. After the Napoleonic period and the Congress of Vienna (1814–1815) the restoration of the Catholic Church and the return to the principles of legitimate rule strengthened the authority of the Pope and encouraged the cooperation between the Holy See and the state on the principle of equality. Outside the boundaries of the papal institution the renewal of the Catholic Church was instigated by the internal ecclesiastical powers, which were activated by Romanticism, in its turn delivering a decisive blow to the Enlightenment ideas; the increasing tendencies of Ultramontanism also had their share. The Church sought to vindicate and defend Christianity, to free itself from the grip of the state, to revive religious life, to show its merits to culture and to reconcile culture with religion. It looked for more effective ways to promulgate religion in the new political, social and economic circumstances and to adapt Christianity to the society undergoing the process of liberalization and democratization the world over.

In various countries that process proceeded differently, and its rate was uneven. In the Russian empire, where the situation of the Catholic Church was specific and complicated, it started after the uprising of 1830–1831 and emphasized Catholicism rather than Orthodoxy, in particular in theology, culture, and Christian education; emphasis was placed on professional and intellectual advancement of the clergy, and on new measures and ways of pastoral work, reviving and activating sacramental life and church liturgy.

This book expounds the idea that the renewal of the Catholic Church in Samogitia in the mid-nineteenth century is attested by the intensification of the pastoral activity, associated with the religious educational work of the clergy; it aimed at strengthening Catholicism

among the peasantry, improving ways of pastoral work and in particular at making full use of the people's languages – Lithuanian (and Latvian after the attachment of the parishes of the Curonian Province to the Diocese of Samogitia) in the spread of faith.

The Lithuanianization of the Catholic Church began with the increased use of the Lithuanian language in meeting Catholic needs. Since the mid-nineteenth century Lithuanian had come into common use in the Church activity in the Diocese of Samogitia: the local language was used in supplemental services, in elementary religious teaching, in moral education and instruction of social behaviour in the spirit of Christian values among the peasantry. The publication of religious and moral literature began on a large scale. The growing bonds between Catholicism and Lithuanianness strengthened the penetration of the Lithuanian language into the gentry culture. It was important that the leading strata of society understood the importance of the use of Lithuanian for the Church itself, that it tolerated and used it in pastoral work. Lithuanian publications, intended for intellectual believers and educated Catholics, appeared; they were sermons, hagiographic, mystical-ascetic literature, narratives about the history of the Diocese and the Church. Lithuanianized Catholicism also caused the rise of contemporary clergy's writings representing elite Lithuanian culture directly not linked to religion (linguistics, poetry).

Moved by the needs of the Church the activity of the clergy, related to the Lithuanian language and Lithuanian writings, has been attributed so far by historians to the fosterers of Lithuanian ethnic culture, who also used Lithuanian and whose activity was referred to as a Lithuanian ethno-cultural movement. There is no denying that the ideas of ethno-cultural activists influenced some clergymen, and on the other hand it would be a mistake to disregard the fact that in the middle of the nineteenth century the Lithuanian activity of the clergy was inspired by one more strong motive. That the aims, extent,

and chances of the impact on the people in the campaign conducted by Lithuanian ethno-cultural activists differed from those caused by the needs of Catholicism is demonstrated by the comparison of these parameters.

The beginnings of the activity of ethno-cultural activists go back to the early nineteenth century, when the Lithuanian gentry began paying attention to the Lithuanian language. After the Russian occupation seeking spiritual support in an alien milieu, the gentry turned to its historical roots. The attention to Lithuanian matters was also prompted by Romanticism, coming from the West, and by comparative linguistics, claiming that Lithuanian was the most archaic of all the living Indo-European languages and therefore being of particular importance for scholarship. There appeared representatives of the gentry, who set out to glorify the past of old Lithuania, to elevate the value of Lithuanian and to express their identity by Lithuanian writings. Quite a number of the gentry of peasant stock became adherents of the Lithuanian movement at a time of the cultural integration in Europe, of the spread of Johann Gottfried von Herder's ideas of the 'national spirit', of the rise of Polish rebirth and of the need for social reforms. That conditioned a change in the contents of ethno-cultural self-expression: in addition to the glorification of Lithuania's past and its language, attempts to foster a specific Lithuanian culture and to educate the peasantry became evident. At the time of the activity of the most prominent Lithuanian ethno-cultural worker Simonas Daukantas (Dowkont) (between the end of the second decade and the middle of the seventh decade of the nineteenth century) the fosterers of Lithuanian ethnic culture already made attempts to cultivate a distinctive Lithuanian culture taking into consideration the cultural values of the peasantry, and creating prerequisites for its education.

The sphere of these cultural initiatives deserves a more careful consideration. In the mid-nineteenth century the influence of writings of the ethno-cultural workers concentrated in the milieu of the gen-

erational and intellectual elite and stimulated primarily the national identity of the gentry. At that time the dialogue between them and the common people was not yet feasible, and the social and cultural gap separating them was too wide. The endeavours to involve the people into the civilizing enlightenment were also aimed actually at influencing the dominating social layers so that they would allow Lithuanian educational initiatives, i.e. the establishment of parish schools, the publication of newspapers for the common people, etc. On the other hand, books for teaching children, elementary books on economics, didactics, calendars, etc., prepared by Simonas Daukantas, Simonas Stanevičius (Staniewicz), Kajetonas Nezabitauskis (Niezabitoski), Mikalojus Akelaitis (Akielewicz), Laurynas Ivinskis (Iwiński), et al., contributed significantly to the education of the common people. However, these publications (excepting possibly only books for elementary schools) practically were accessible only to the educated. In Daukantas' day the educators of Lithuanian ethnic culture had no institutional mechanism to teach people to read those books and to understand their content.

The chances of the clergymen to influence the way of life of the peasantry were quite different – in their pastoral activity they could communicate with the people even under the conditions of serfdom. Strengthening the creed and morality, the clergymen communicated with the peasantry directly in Lithuanian both in the church and in school. They prepared Lithuanian writings for the common people, founded schools to teach pupils reading and writing, propagated a sober lifestyle, set up temperance societies, spoke against the tyranny of landowners and used their influence in defending the peasantry. The clergy's endeavours to strengthen religiousness contributed enormously to the development of culture, morality, and wellbeing of the peasantry between the forties and sixties of the nineteenth century.

In the Diocese the religious educational activity of the clergy using the Lithuanian language was still more effective as the majority

of the clergy, several hundred clergymen, irrespective of whether they considered themselves Lithuanians or Poles, conducted it. Lithuanianized Christianity was not considered a threat to the clergyman's individuality, based on the Polish cultural and national identity. It was treated only as an effective professional means in dealing with the peasantry. Attention to the people's language, interpreted in this way, was accepted and tolerated by the gentry society.

We believe that the aims, spheres of influence and the possibilities of the fosterers of Lithuanian ethnic culture differed from the Lithuanian activities brought about by the ecclesiastical renewal. These processes should be kept apart, and then the paradox between the priests representing Polish culture and their Lithuanian creation would be eliminated – this paradox prompted presumptions about covert nationalism. Such delimitation also enables the discussions about different aims of similar Lithuanian initiatives. At the same time a misunderstanding is avoided when after attributing all merits only to Lithuanian ethno-cultural workers, elements of the Lithuanian national movement are detected already in the middle of the nineteenth century (this movement, however, is peculiar only to the end of the nineteenth century).

A radical separation of ethno-cultural workers and fosterers of Catholicism does not mean a negation of their common interests. These two ideologically differing groups, united by the Lithuanian language, often collaborated quite successfully implementing various Lithuanian initiatives.

Applying historical, logical and mathematical statistics techniques, this book investigates the phenomenon of the people's language in the Catholic clergy in the middle of the nineteenth century. The reasons for the renewal of the Catholic Church in the Russian empire are analysed, the general legal, economic and religious situation as well as the use of the Lithuanian language and the motives for this usage in the Diocese of Samogitia in the mid-nineteenth century are explored.

The signs of strengthening the use of the Lithuanian language are assessed taken into account the changes in the training of seminarians at the Seminary of the Diocese of Samogitia, its catchments and clerical activity between 1845 and 1869.

This study covers the period between 1845 and 1869. The year 1845 coincides with the Lithuanianization of Catholicism and the reform of the Seminary started in the Diocese by the administrator of the Diocese of Samogitia (1844–1850) Jonas Krizostomas Gintila (Gintyŭlo, 1788–1857) and the rector of the Seminary (1845–1850) and Bishop (1850–1875) Motiejus Valančius (Wołonczewski, 1801–1875) of Samogitia. In the examination of the activity of the Seminary attention is focused on the years between 1845 and 1865, when that institution functioned in Varniai and was part of the cultural centre of the city. In 1864 enrolment in the Seminary was restricted, late in 1865 the Seminary itself was transferred to Kaunas, its activity waned, after 1867 it actually ceased functioning and renewed its activity only in the autumn of 1870.

In this book attention is also devoted to the people's movements associated with the renewed clergy of the Diocese of Samogitia. New light is shed on the clergy's role in the temperance movement (1858–1862) and the defence of Catholicism in 1865, their essence is elucidated and the effect of the religious educational activity on the peasantry for its ethnic consolidation is examined.

In the research, materials to be found in the archives of Lithuania, Russia and Poland, in manuscript departments of libraries as well as in published sources and special literature were exploited.

The research conducted by the author confirms the hypothesis formulated in the book that the rise of the religious life and its connection with the Lithuanian language in the Diocese of Samogitia in the mid-nineteenth century was not an accidental phenomenon. The view on Lithuanianness in Catholicism as on a Church renewal enabled the establishment of connections among various clerical

initiatives marked by the use of Lithuanian, revealed the phenomenon of Lithuanianness in the gentry culture of Lithuanian society and concretized the role of the Catholic Church in the history of the modern Lithuanian nation.

It can be maintained that the incentive for the renewal of the Catholic Church in the Russian empire was the Church's worsening legal, religious and economic situation, weakening of its influence, the infiltration of Russian culture and ideology into the clergy, the threat of the spread of Orthodoxy among the population as well as the disintegration of the feudal relations, approaching social reforms and the growing role of the peasantry. In the Diocese of Samogitia the character of the renewal was also conditioned by the religious, ethnic, social and cultural peculiarities of the population, the origins of the clergy, the traditions of the use of the people's language in the Church, the Lithuanian ethno-cultural activity, and of the heads of the Diocese, influenced by the ideas of Catholic Enlightenment. The originator of the religious educational activity and of the increased use of the people's language for religious purposes was the administrator of the Diocese of Samogitia Gintila in the 1840s; his work was continued by Bishop Valančius.

In the analysis of the composition, specificity of training and interests of the seminarians of the Diocese of Samogitia between 1845 and 1869 several manifestations of strengthening Lithuanianness of the clergy became apparent. They were the democratization of the social structure, the Lithuanianization of pastoral work and Lithuanian writings.

Drawing on archival data the composition of the seminarians, their regional and social origin, education, duration of the studies and ordination, external circumstances and dropout rate year by year as well as the character and intensity of the structural changes were revealed. In the period between 1845 and 1869 the Seminary enrolment was 749 students and of that number there were 541 graduates

(71.5%). Enrolment and graduation numbers were on the increase. After the uprising of 1863 the Russian authorities forbade the enrolment between 1865 and 1869.

The majority of the seminarians were born into families of the lesser gentry. They were followed by sons of peasants, and the rest were from other lower social layers – free people, citizens, farmsteaders, townsmen and merchants.

In respect to origin the seminarians differed year on year. In the periods between 1845 and 1853 and 1863 and 1864 the number of students from peasant families and those of other lower social layers (the latter made up 16% of this stratum) was bigger compared to that of the students from the gentry families, while between 1854 and 1862 the number of students from gentry families predominated. The dynamics in the numbers of the entrants can be accounted for by the contemporary political, economic and educational circumstances.

The most peculiar feature of the Seminary's student body between 1845 and 1869 was the general change of its social composition, i. e. the growing numbers of entrants from the peasants and other lower social strata at the expense of the gentry. That is attested by a high percentage (48.3%) of entrants from lower social layers (especially from peasants) between 1845 and 1869 in comparison to previous years. The choice of the clergyman's profession among the peasantry was conditioned by the then objective political, economic and cultural conditions and the loss of its popularity among the gentry. The striving for better life was harder among the peasantry in the Diocese of Samogitia than elsewhere, and the heads of the Diocese created better conditions for the youth of the lower social strata to acquire the clergyman's profession.

The analysis of the students also showed that the material welfare of a greater part of the sons of the gentry was poorer than that of some of the peasant children. That was a reason for the drop-out of some of the poorer gentry ordinands, leading to the increase in

the proportion of the common people. Thus, between 1845 and 1869, of all the entrants, whose origin could be established, 51.7 per cent belonged to the gentry and 48.3 per cent to the lower social layers. Among the graduates 48.9 per cent were of gentry origin and 51.1 per cent of the lower social strata, in particular from the peasantry. In 1867 the alumni of the Seminary, made up 82 per cent of all active priests in the Diocese, and the majority of them were of lower social origin.

At the beginning of 1846 a course on homiletics in Lithuanian was introduced into the curriculum of the Seminary of Samogitia. At the Seminary, where tuition was conducted in Polish, the conditions for the appearance of Lithuanian homiletics became favourable in the course of the reform. According to the new regulations of the Catholic theological seminaries, adopted by the Russian authorities in 1843, homiletics had to be taught in the languages and dialects of the dioceses, and all other subjects either in Latin or in Russian. Although the new directions did not oust Polish from seminaries, they presented a chance for the introduction of Lithuanian, because the majority of the population in the Diocese of Samogitia were Lithuanian-speaking. Additionally, the Seminary passed from the jurisdiction of the order of missionary monks to the diocesan clergy, the teaching personnel of which had to be graduates of an institution of higher theological education – a Roman Catholic theological academy. That situation created conditions for the arrival of younger teachers, better versed in contemporary needs of the Church and competent in implementing the idea of Lithuanian homiletics.

The initiative to teach seminarians to carry out pastoral work among the people in their own language was launched by the administrator of the Diocese Gintila, and its realization was a concern of the rector of the Seminary Valančius. A Lithuanian course on homiletics was on the curriculum between 1846 and 1849. There are indications that the Lithuanian and Polish parts of the course were delivered

intermittently afterwards until 1866. The 1866 ban of the Russian government to use Polish in Catholic seminaries conditioned the eventual introduction of a full Lithuanian course on homiletics.

In addition to theory, Lithuanian sermons had been practiced since 1846 and Seminary graduates were specially trained in preaching.

To make homiletics Lithuanian, the accumulation of Lithuanian books began at the Seminary library. It was the first collection for the training of priests in Lithuania. Its basis was the legacy of the missionary monks. Subsequently it was supplemented through the efforts of Valančius on the advice of Daukantas. In 1865 the collection comprised 60 volumes of 26 titles. It included old rare books, but the majority were nineteenth-century publications on religion.

The 1845–1865 legacy of the Seminary library suggests a general improvement of the seminarians' professional training. The missionaries, who ran the Seminary until 1845, did not care much about the library, and actually its collections were not accessible to the seminarians. An analysis of the collections and ways of their acquisition shows that between 1845 and 1865 the library grew sixfold – to 5,500 volumes. Books were acquired on the Seminary's initiative (nineteenth-century publications on theology, history, literature, etc.), and presented or sold by various official institutions (law codices, Russian fiction, books on history, geography, various textbooks, etc.). Private and institutional donations enriched the library, too. The library of the former secondary school of Varniai was taken over on Gintila's initiative, and he himself donated many religious, historical, and other books of the fifteenth to nineteenth centuries from his own library – all donations (over 3,700 volumes) made up nearly 70 per cent of the publications acquired between 1845 and 1865.

A novel attempt at Lithuanianizing the clergy was a project of a minor Varniai seminary conceived at the Seminary in 1864. It was planned as a Lithuanian secondary school for the representatives of all social layers intending to enter a theological seminary. A similar

project had been presented to Valančius by the teacher of the state parish school of Varniai Mykolas Beinaravičius (Beinarowicz) in 1852. The activity of a similar minor seminary, established in Saratov (Diocese of Tiraspol) in 1856, was well known in Varniai. The preparation of the project was instigated by the Pope's recommendation to Valančius late in 1862. Lithuanian was foreseen as the language of tuition according to the 1864 decree of the Russian authorities, prohibiting the use of Polish in country education. In fact, that was an alternative of organizing the training of future seminarians in Lithuanian instead of Polish. The introduction of Lithuanian also satisfied the needs of Catholicism, since after the abolition of serfdom and the failed uprising of 1863 the social role of the peasantry grew in importance.

Several fields of the seminarians' Lithuanian activities between 1845 and 1869 could be indicated: gathering of publications on Lithuania and Lithuanian books, gathering of Lithuanian folklore and linguistic peculiarities, preparation of Lithuanian religious literature, and activities, directly not related to faith (linguistics, poetry, etc.). The seminarians' ethno-social origin, the need for strengthening Catholicism among the peasantry and the cultural milieu of Varniai stimulated the future priests' Lithuanian activity.

The seminarians' library was built up by the seminarians themselves on their initiative and by their finances. It had 350 volumes of 152 titles of Polish, Latin, French and Lithuanian books and periodicals. The growing interest in Lithuanian issues is attested by many books on Lithuania and a score of Lithuanian books; all of them were related to Lithuania, Lithuania-Poland, the history of the Diocese of Samogitia, as well as theology, religion, and books on economy for common people.

Not many seminarians collected Lithuanian folklore and language peculiarities. Priest Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas (Kossarzewski), who lived and worked in Varniai, asked the seminar-

ians, born into peasant families and especially those from Aukštaitija, to collect material for his linguistic research.

The seminarians translated and created religious literature, Lithuanian poetry and discussed the standardization problems of the Lithuanian language. The main motives of this activity were the Lithuanianization of Catholicism in the areas of different dialects and harmonizing a sophisticated Christian viewpoint with the life of the Lithuanian peasantry, and that was in accord with the national sentiments of the seminarians of peasant origin. For the seminarians who had not lost the sense of national identity the Lithuanianization of pastoral work offered a chance to express Christian teaching in their native tongue. A research of the literary legacy of the Lithuanian poet Antanas Baranauskas (Baranowski, 1835–1902), who studied at the Seminary of Samogitia between 1856 and 1858, shows that his Lithuanian poetry and linguistic interests were conditioned by the needs of Catholicism. On the other hand, the work of some younger seminarians, the poets Antanas Vienažindys (Wieniożyński, 1841–1892) and Petras Rimkus (Rymkiewicz, 1842–1907), witnessed the need for socio-cultural self-expression growing in the peasantry and that was shared by the intelligentsia of rural descent.

The clergy, educated in the Seminary of Samogitia between the 1840s and 1860s, also referred to as the clerical generation of Valančius, played a leading role in the religious life of society until the generation change in the last quarter of the century. Compared to the priests of the former age group, the generation of Valančius was well educated, cultured and more active in defending the affairs of the Catholic Church. In its pastoral activity it was inclined to speak to the ethnic majority of the population. The exceptional merit of this generation was the prevention of Orthodoxy and Russian culture among the peasantry.

After the uprising of 1863 and the actual collapse of the bulwarks of Lithuanianism in Catholicism (the Russian authorities re-

stricted the pastoral activity of the Catholic Church, banned Lithuanian press in the Latin alphabet, closed parish schools and religious brotherhoods at churches) the clergy continued strengthening Catholicism in other forms resorting to the people's native tongue. Modern pastorship, a more democratic attitude towards the peasantry (as a result of the lower origin of the clergymen themselves) enabled to weaken the process of Polonization through the Church and to strengthen the positions of the Lithuanian language especially in the middle and east of the Diocese. Due to its religious educational activity the Valančius' clergy had to meet the spiritual requirements of the Lithuanian people and to strengthen its national cultural potential. In this respect it indirectly influenced the formation of a modern Lithuanian nation.

Lithuanization was not crucial for the national awareness of the clergy, educated at the Seminary; it remained committed to its gentry culture, fostering Polish historical and cultural tradition. On the other hand, the clerical generation of Valančius made a substantial contribution to Lithuanian writing in Lithuanian. Dictionaries, grammars and various Lithuanian booklets had their share in the standardization and development of the Lithuanian language and in attaching greater significance to it. The studies of the history of the Diocese and the Church, and the Lithuanian translations of the Bible were also a sort of contribution to historical and theological scholarship. Valuable literary works were written by the clergy at that time. Their creation in Lithuanian was conditioned mostly by religious needs, and it was only at the end of the nineteenth century that the Lithuanian national movement influenced the appearance of some clergymen's works.

The people's movements – the temperance movement of 1858–1862 and the defence of Catholicism in 1865 – should be considered an evident aftermath of the religious educational activity of the clergy in the Diocese of Samogitia.

An analysis of the initiative of the temperance movement, its chronology, characteristic features, connections with the clergy, Rus-

sian authorities and contemporary society leads to the conclusion that in contrast to the situation in Upper Silesia (Prussia), Galicia (Austria), the Polish Kingdom the initiators of temperance in Samogitia were Lithuanian peasants rather than the clergy; the same is true of central Russia. A new interpretation of the sources having to do with the temperance movement offers an alternative to the traditional historiographical version of the essence of this movement, according to which the temperance movement of the Lithuanian peasantry was initiated by the clergy. Bishop Valančius must have felt concerned about the people's morality, had planned the temperance movement in advance, had waited for a favourable opportunity to launch the campaign, consciously spreading rumours about the influence of the Polish Kingdom and the people's initiative in order to conceal the organizational role of the clergy and to prevent the authorities from suppressing the movement.

The analysis of the events substantiates the idea that the temperance movement was an ethical campaign and not a religious movement of the people. This movement was promoted by the rise of religiousness and the national cultural potential, induced by the religious educational activity of the clergy among the peasantry in the native tongue, and by the proclamation of the abolition of serfdom. The growing ethnic and religious self-awareness of the Samogitian peasantry created a need for socio-economic changes. Therefore the news about the future land reform managed to lift the people's spirits, leading to the striving for temperance – a feature of a good farmer. The people's resolve to seek temperance, which would render quiet and order, should be looked upon as a psychological phenomenon – an internal concentration and moral purification in front of the long-awaited far-reaching changes. This essence of the temperance movement in the Diocese of Samogitia accounts for its impulsiveness, the people's active participation, perseverance and other features untypical of such movements.

The spread, duration and massiveness of the people's movement were determined by the pastoral duty of the clergy and the Church's objective to extend its influence over the peasantry during the land reform in an exacerbating political situation. Being closer to the people the clergy was the first to notice this movement, to integrate it into the ecclesiastical space and to support and strengthen the temperance resolve of the peasant. A spontaneous movement in the Catholic clergy and temperance brotherhoods attached to churches acquired a reliable leader and an organized form.

The connection between the peasant temperance and the abolition of serfdom seemed evident for the Russian authorities. Tolerating the movement they endorsed and exploited the popular force, which was unconcerned with Polish political aims. On the other hand, temperance brotherhoods, not legitimized by imperial rule, became objects of attack as strongholds of the influence of Catholic priests. The gentry and Jews living in the area of the Diocese saw the strengthening links between the Church and the people, the stance of the government and the conscious, disciplined and organized popular demonstration as an imminent danger to their interests.

The research also established the essence of the movement for the defence of Catholicism in 1865 in the Diocese of Samogitia and the clergy's role. This movement started suddenly following the peasants' desire to receive the sacrament of Confirmation and to obtain sacramentals. In contrast to the temperance movement, the defence of Catholicism was a religious act inspired by external forces (Catholic clergy supported by landowners and lesser gentry). This action was an endeavour to strengthen the position of Catholicism and to soften government repression with the help of the peasantry after the uprising of 1863. There are some indirect indications that the idea of the movement the first result of which had to be the confirmation of children was conceived by Bishop Valančius after his conflict with the Russian authorities in the spring of 1865 over the Orthodoxing of children in the Kaunas orphanage. The pattern of the action was cop-

ied from the practice of Valančius' predecessor the administrator of the Diocese of Samogitia (1838–1844) Simonas Mykolas Giedraitis (Giedroyć).

In respect to the peasantry the movement of the defence of Catholicism was not a political action, it was merely a phenomenon of mounting dismay. The impact of external forces on the movement was mainly psychological, tactical, without any direct leadership. An open faith declaration of Lithuanian peasants and a free self-determination to defend it internally, as in the temperance movement, was a consequence of the religious educational activity of the clergy, encouraging linking Catholicism to ethnos.

Connecting religion with the ethnicity of the peasantry through a linguistically specific religious activity of the clergy in the Diocese of Samogitia was an enormous achievement of the Church: in the people, Catholicism was established as a norm of the existence of the ethnos. That enormously strengthened the position of the Catholic Church and actually accomplished the most important task of the clergy – the rapprochement of the Orthodox Church with the ethnically and religiously homogeneous population of the Diocese of Samogitia became impossible.

The religious educational activity of the Catholic clergy in the Diocese of Samogitia between the 1840s and 1860s laid the foundation for the Lithuanianization of the Catholic Church in Lithuania. Social and political changes, which the new Catholic clergy, replacing Valančius' generation, experienced into the late nineteenth and early twentieth centuries, brought them into contact with the ideological and political attitudes of modern Lithuanian nationalism, encouraged the synthesis of Catholicism and modern nationalism, and the unification with the national Lithuanian movement. These processes activated the formation of Christian democracy and of the linkage between Catholicism and nationalism.

Translated from the Lithuanian by Alfonsas Laučka

Še47 Šenavičienė, Ieva

Dvasininkija ir lietuvybė: Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5-7-ajame dešimtmetyje / Ieva Šenavičienė; Lietuvos istorijos institutas. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. – 474 p.: iliustr.

Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė: p. 421-435
ISBN 9986-780-74-8

Mokslinėje analitinėje monografijoje nagrinėjamas lietuvybės stiprėjimo reiškinys Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5-7-ajame dešimtmetyje kaip Europoje prasidėjusio Katalikų bažnyčios atsinaujinimo proceso dalis. Naujai apmąstomas dvasininkijos vaidmuo lietuvių liaudies sąjūdžiuose ir lituanizuotos katalikybės poveikis lietuvių valstiečiams.

UDK 23/28+282+27](474.5)(091)

Ieva Šenavičienė

DVASININKIJA IR LIETUVYBĖ:
KATALIKŲ BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMAS
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE
XIX a. 5-7-ajame DEŠIMTMETYJE

Redaktorė *Danutė Mėlyniene*
Maketuotoja *Irutė Stukienė*
Dailininkas *Algimantas Dapšys*
Fotografas *Romualdas Mičiūnas*

2005 12 10. 29.625 leidyb. apsk. l. Tiražas 600 egz.

Lietuvos istorijos instituto leidykla

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

Spausdino UAB „Petro ofsetas“ Žalgirio g. 90,

09303 Vilnius

Užs. Nr.